

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΉΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Επιθεωρητής: Ιωάννης Ν. Χαλκιάς
Τύπος: Περιοδικός

Ήπειρωτικό Ήμερολόγιο

19 1/2
8000

Ιωάννινα 1990

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ΄

Ίωάννινα 1990

Σύνταξη

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

Έξωφυλλο

ΒΑΣΙΛΗΣ ΧΑΡΙΣΗΣ

Τμή τεύχους Δρχ. 1.000

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΒΟΡΕΙΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ Ίστορία - Πολιτισμός*

Ο επίθετικός προσδιορισμός *Βόρειος*¹ είναι γνώρισμα πρόσφατο, τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνα μας, ἐπακόλουθο τῆς ἀπαίσιαις συνθήκης τοῦ 1913, γνωστῆς ὡς Πρωτόκολλον Φλωρεντίας τῶν Ἑξ Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, πού ἐπιβάλλουν τήν ἀποκοπή τοῦ βορείου τμήματος τῆς μιᾶς καί ἐνιαίας Ἠπείρου καί τήν ἔνταξή του μέ τὸ ὄνομα Βόρειος Ἠπειρος στό ἀρτισύστατο κράτος τῆς Ἀλβανίας. Ἡ πρωτοεργὸς Ἰταλική διπλωματία ὑπερέβαλε καί τὸν Προκρούστη. Διότι ἀφησε πέρα τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους τήν περιοχή τοῦ Κοσσυφοπεδίου, ἤδη αὐτόνομη ἐπαρχία τῆς Γιουγκοσλαβίας², καί προσκόλλησε τὸν ἡπειρωτικὸ χῶρο Δυρραχίου-Ἀγίων Σαράντα μέ τήν προοπτικὴ ἐξυπηρετήσεως βλέψεων τῆς Ἰταλίας³ στὴν Ἠπειρο.

Σκοτεινὲς σκοπιμότητες καί ἀνίερές παρεμβάσεις ξένων συνεχίζονται ἀκόμη καί κατὰ τίς παραμονές τοῦ 2000 τὴν ἐπιβολὴ καθεστώτος πρωτόφαντης σὲ σκληρότητα σκλαβιάς στὴν κοιτίδα⁴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, στὴν Ἠπειρο, ἡ ὁποία εἶναι Ἑλλάς ἢ ἀρχαία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἢ ἀκριβέστερα «Ἀρχέγονος Ἑλλάς Ἠπειρος» κατὰ τὸν Κλαύδιο Πτολεμαῖο.

Γιὰ τὰ νότια καί ἀνατολικά ὄρια τῆς Ἠπείρου διαπιστώνονται διαφορὲς στοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Ἦδη ὁ Ὅμηρος στὴν Ὀδύσεια καί στὸν «νηῶν κατάλογον» τῆς Ἰλιάδας ὀνομάζει Ἠπειρον καί τὴν Ἀκαρνανία. Προφανῶς ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μέ γεωγραφικὴ ἔννοια. Σημαίνει στεριά σὲ ἀντίθεση μέ τὴν θάλασσα. Ταυτόχρονα αἰσθητὴ εἶναι καί ἡ ἐθνογραφικὴ παρουσία τοῦ ὄρου:

οὔτ' αὐτῆς Ἰθάκης οὔτ' Ἠπειροιο.μελαίνης (φ 109)

ἀκτὴν ἡπειροιο, Κεφαλλήνεσιν ἀνάσσων (ω 378)

οἷτ' ἡπειρον ἔχον ἠδ' ἀντιπέραι ἐνέμοντο (Β 635).

Κύριο ὄνομα καθίσταται κατὰ τὸν 6ο αἰῶνα π.Χ. στὸν Ἑκαταῖο σύμφωνα μέ μαρτυρία τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου: «Ἑκαταῖος λιμένα καλεῖ Ἠπείρου Ὠρικὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ...»⁵. Σὲ θέση δὲ κυρίου ὀνόματος ὑπάρχει καί στὸν Πίνδαρο, ὁ ὁποῖος μνημονεύει τὸν Νεοπτόλεμο ὡς βασιλιά τῆς Ἠπείρου:

Νεοπτόλεμος δ'

Ἄπειρω διαπρυσία,

βουβόται τόθι πρώνες

Ἐσχοι κατάκεινται,
Δωδώναθεν ἀρχόμενοι
πρὸς Ἴόνιον πόρον...⁶

Ὡστόσο ἡ γεωγραφικὴ σημασία τοῦ ὀνόματος διατηρεῖται καὶ στὸν Θουκυδίδη. Στὶς ἐκφράσεις του, ἡ ἠπειρος ἢ καταντικρὺ, ἢ κατὰ Κέρκυραν ἠπειρος, οἱ ἐκείνη ἠπειρώται, φαίνεται καθαρά ἡ γεωγραφικὴ ἔννοια. Αὐτὴν ἐξ ἄλλου ἐπιβεβαιώνει ὁ Θουκυδίδης καὶ μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ὡς Ἠπειρωτῶν. Γιὰ τὸν Θουκυδίδη, καθὼς καὶ ἄλλους, ἠπειρος εἶναι ὁ βορειοελλαδικὸς χώρος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ συνεχὴ στεριά, ἐνῶ ἡ νότια Ἑλλάδα διαιρεῖται ποικιλότροπα σὲ μικρότερα διαμερίσματα καὶ σὲ νησιά. Βαθμιαία δὲ ὁ ὄρος Ἠπειρος ἀποδίδεται στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, βόρεια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ τελικὰ πέρα τῆς Ἀκαρνανίας. Διαστάσεις γνωμῶν παρατηροῦνται καὶ στὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Ἠπειροῦ μὲ τὴν Μακεδονία. Οἱ Ὀρέστες θεωροῦνται σὰν Ἠπειρώτες ἀπὸ τὸν Ἑκαταῖο: «Ὀρέσται, Μολοσσικὸν ἔθνος»⁷.

Ποικίλες πληροφορίες αἰῶζονται καὶ γιὰ τὰ βόρεια σύνορα. Ἀρχαιότερη εἶναι τοῦ Ἑκαταίου (6ου αἰῶνα π.Χ.), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸν Ὀρικὸν ὡς ἠπειρωτικὸ λιμάνι, ὅπως ἤδη σημειώθηκε. Ὡστόσο σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὡς βόρειο ὄριο θεωρεῖται ὁ ποταμὸς Γενοῦσος (σημ. Σχοῦμιτι), τοῦ ὁποῖου τὸ ρεῦμα παρακολουθεῖ πανάρχαιη ὁδὸς, γνωστὴ εὐρύτατα μετὰ τὴν ρωμαϊκὴ κατάκτηση μὲ τὸ ὄνομα Ἑγνατία⁸. Ὁ Στράβων καθορίζει μὲ ἀρκετὴ σαφήνεια: «ταύτην δὴ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν ἐν δεξιᾷ μὲν ἔστι τὰ Ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλιζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἃ προδιήλομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικούντα». Ἐξ ἰσοῦ σαφῆς εἶναι καὶ στὶς λεπτομέρειες ὁ Στράβων. Προειδοποιεῖ ἐνωρίτερα: «ἐκ δὲ τῆς Ἀπολλωνίας εἰς Μακεδονίαν ἢ Ἑγνατία ἔστιν ὁδὸς πρὸς ἑω». Ἐπιμένει στὴν ἀκριβεία προσθέτοντας καὶ τὰ ἑξῆς: «συμβαίνει δ' ἀπὸ ἰσοῦ διαστήματος συμπύπτειν εἰς τὴν αὐτὴν ὁδὸν τοὺς τ' ἐκ τῆς Ἀπολλωνίας ὀρηθέντας καὶ τοὺς ἐξ Ἐπίδαμνου (σημ. Δυρράχιο). Ἡ μὲν οὖν πᾶσα Ἑγνατία καλεῖται...»⁹.

Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ Ἑγνατία στὴν παραλία ἔχει δύο ἀφετηρίες, Ἀπολλωνία καὶ Ἐπίδαμνο, καὶ σὲ βάθος περίπου εἴκοσι χιλιομέτρων συγχλίνουν καὶ ἀποτελοῦν μίαν ὁδὸν¹⁰, πού συνεχίζει στὸ ἐσωτερικὸ δίπλα στὸν Γενοῦσο διαχωρίζοντας καθαρά τὰ ἠπειρωτικὰ ἀπὸ τὰ Ἰλλυρικὰ ἔθνη, φύλα, φυλές¹¹.

Ἐν τούτοις διατυπώθηκαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν Ἠπειρωτῶν. Ἐπίσης ὑποστηρίχθηκε ὅτι ὅλη ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου ἕως τὴν Ναύπακτο ἦταν Ἰλλυρικὴ, πού μετέπειτα ἐξελληνίσθηκε. Οἱ ἰσχυρισμοὶ αὗτοί δὲν ἀφορμῶνται πάντοτε ἀπὸ σκοπιμότητες καὶ προκαταλήψεις ἢ ἀνθελληνικὲς προθέσεις τῶν συγγραφέων. Ἄλλως τε τὸ τμήμα, πού

ἀφαιρείται από τόν Ἑλληνισμό και θεωρείται σάν Ιλλυρικό, εἶναι ἐλάχιστο σέ σχέση μέ τήν πανιλλυρική θεωρία, κατά τήν ὁποία τόν χῶρο από τά βρεταννικά νησιά ἔως τήν Παλαιστίνη και από τήν Βαλτική ἔως τήν Καλαβρία κατεῖχαν οἱ Ἰλλυριοί, ἡ δέ γλῶσσα τους, μολονότι ἀμάρτυρη, χρησιμοποιήθηκε γιά τήν ἐρμηνεία κάθε ἀνετυμολόγητης λέξεως ὄλων τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Βέβαια ἡ θεωρία ἔχει καταπέσει¹⁴. Ἀλλά οἱ Ιλλυρολογικές συγγραφές, πού ἐπηρεάσθηκαν από τὸ ρεῦμα τοῦ πανιλλυρισμοῦ, παραπλανοῦν ἀκόμη ἐρασιτέχνες ἢ κατ' ἐπίφαση ἐπιστήμονες.

Παραπλάνηση ἔχει προέλθει και από παρερμηνεία χωρίων ἀρχαίων συγγραφέων, στά ὁποία οἱ Ἑπειρώτες ἀποκαλοῦνται και βάρβαροι. Μέ βάση τόν χαρακτηρισμό αὐτόν και διακεκριμένοι ἐπιστήμονες στό παρελθόν ἀμφισβήτησαν τήν ἑλληνικότητα τῶν Ἑπειρωτῶν κατατάσσοντας αὐτούς στοὺς Ἰλλυριοὺς, χωρίς νά λάβουν ὑπ' ὄψη τίς πηγές, πού ρητὰ διακρίνουν πάντοτε τοὺς Ἑπειρώτες ἀπό τοὺς Ἰλλυριοὺς. Στοὺς καλοπροαίρετους ἐπιστήμονες, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται οἱ Ed. Meyer, Kretschmer, Nilsson, ἔχει ἀπαντήσει τεκμηριωμένα ὁ Beloch στήν ἐμπεριστατωμένη τετράτομη συγγραφή του γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἀφιερώνοντας κεφάλαιο ἐπιγραφόμενο «Ἡ ἐθνικότης τῶν ἀρχαίων Ἑπειρωτῶν». Ἀποδεικνύει ὅτι οἱ Ἑπειρώτες εἶναι Ἕλληνες και ὄχι Ἰλλυριοί ἐξελληνισμένοι: «... ἐπειδὴ αὕτη (ἡ Ἑπειρος) ἀπό ὄλα τὰ μέρη περικλεεται ὑπό ὀρέων και δέν ἡδύνατο νά δεχθῆ ξένας ἐπιρροάς, δέν δύναται νά φαντασθῆ κανεῖς, ὅτι ἔγινεν ἑλληνική χώρα, ἐάν δέν ἦτο ἀνέκαθεν τοιαύτη»¹⁵.

Ὅμως φαντάσθηκαν οἱ Ἀλβανοί μέ τήν παρῶθηση τῶν ὀργάνων τοῦ Μπενίτο Μουσσολίνι. Ὁ ἀρχαιολόγος Domenico Mustilli ἀποπειροῦται τήν παραχάραξη τῆς ἀλήθειας, ἀλλά δέν ἀποσιωπᾷ τήν ὑπαρξη ἀπόψεων γιά ἑλληνικότητα τῆς Ἑπείρου, ὥστε νά τηροῦνται στοιχειωδῶς τὰ προσχήματα ἐπιστημονικότητας: «Στά νότια τοῦ Ἀῶν κατοικοῦσαν δεκατέσσαρα ἡπειρωτικά φύλα, πού ἀνῆκαν κατ' ἄλλους στήν Ιλλυρική οἰκογένεια και κατ' ἄλλους στήν ἑλληνική». Ἐπειτα ἀδίστακτα προχωρεῖ στήν συσχότιση: «Ἡ Ιλλυρική φυλή ἦταν λαός πολυπληθῆς ἀπλωμένος στήν κεντρική ἀνατολική Εὐρώπη και ἡ Ἀλβανία ἀποτελοῦσε μάν ἀπ' τίς νότιες ἐπεκτάσεις του, πού συνεχιζόταν και μέσα στή σημερινή Ἑλλάδα ἔως τόν Κορινθιακό κόλπο (!)... Ὁ λαός αὐτός ἀρχίζει νά παίρνη δύναμη και νά ὀργανώνεται σέ κράτη τόν 4ο αἰ. π.Χ. Τά δύο σημαντικώτερα τμήματά του εἶναι στά βόρεια τὸ τμήμα τῆς Σκόδρας και στά νότια τὸ τμήμα τῆς Ἑπείρου, πού περιλαβαίνει διάφορα φύλα, ὅπως τῶν Χαόνων και τῶν Μολοσσῶν. Ἐπειτα τὰ κράτη παίρνουν ὀριστική μορφή, πολιτική συνείδηση, και ἡ ὀράση τους εἶναι προπαντός οἱ ἐπιθέσεις κατά τῆς ἔξασθενημένης πιά Ἑλλάδας και τῶν ἀποικιῶν της. Πιὸ ἐξελιγμένη και σταθερή ὀργάνωση εἶχε προπάντων ἡ Ἑπειρος, ὀδηγούμενη ἀπό ἔξυπνους

ήγεμόνες και διευκολυνόμενες από την επίδραση του ελληνικού πολιτισμού. Ώργανωμένη πάνω σε βάσεις αυστηρά στρατιωτικές, είχε σημαντικές και πλούσιες πόλεις, όπως η Φοινίκη και το Βουθρωτό, και όχυρά και φρούρια κατεσπαρμένα σ' όλη τη χώρα...»¹⁶.

Ο Mustilli αποφεύγοντας σαφή αναφορά στο εθνολογικό ζήτημα της Ήπειρου και παραγνωρίζοντας το ελληνικό στοιχείο φροντίζει ιδιαίτερα την κάλυψη του κενού με θεώρηση της ολοφάνερης ελληνικότητας σάν ελληνικής πολιτισμικής επίδρασης, εισαγόμενης και όχι αυτόφουσ. Σπυεύδει δέ και στην σύνδεση των Άλβανών με τους Ίλλυριούς, μολονότι δέν άγνοεί ότι οι διαπρεπέστεροι ΰλλυρολόγοι και γενικά βαλκανολόγοι αποκλείουν την καταγωγή των Άλβανών από τους Ίλλυριούς και της αλβανικής γλώσσας από την ΰλλυρική.

Ήδη τό 1927 ό Herbert Louis άποφαίνεται: «νεώτερες φιλολογικές έρευνες δέν παραδέχονται ότι οι Άλβανοί κατάγονται από τους Ίλλυριούς». Έξ Ίσου κατηγορηματικός παρουσιάζεται τό 1936 και ό Hans Krahe, ό όποιος άναγνωρίζεται από τους πλέον ειδικούς στην ΰλλυρική γλώσσα". Κατά τό ίδιο έτος ό άκαδημαϊκός και καθηγητής του πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Th. Caridaru διατείνεται μόν ότι οι Άλβανοί άντιπροσωπεύουν τους άπογόνους των Ίλλυριών, άλλά άρνείται την άυτόχθονιά τους. Κατά τον Caridaru οι Άλβανοί άλλοτε κατοικούσαν βορειότερα της σημερινής Άλβανίας: «Je crois que les Albanais représentent les descendants des Illyriens. Leurs anciens habitats se trouvaient jadis plus au Nord du royaume actuel». Προσδιορίζει δέ την πατρίδα των Άλβανών στο έσωτερικό της χερσονήσου του Αίμου, στο τρίγωνο Νίσα (Νίς)-Σόφια-Σκόπια, μακριά από τά παράλια του Ίονίου, και τεκμηριώνει την άποψη του ως έξης: «Ή άπουσία τοπωνυμίων ΰλλυρικής προελεύσεως στο έδαφος της σημερινής Άλβανίας έχει άναγκάσει τους έπιστήμονες νά άναζητούν την πατρίδα του αλβανικού λαού σε περιοχή του έσωτερικού της βαλκανικής χερσονήσου». Ήπί πλέον επικαλείται και την παρατήρηση του βαλκανολόγου Weigand, κατά την όποία οι αλβανικοί όροι, πού σχετίζονται με την άλιεία, δέν προέρχονται από άυτόχθον γλωσσικό ύλικό: «On y a aussi aussi l' observation de Weigand d' après laquelle les termes albanais se référant à la pêche ne tiennent pas du fond indigène». Δικαιολογημένα θεωρεί την διαπίστωση άυτήν ως άπόδειξη ότι η άρχαία κατοικασία των Άλβανών ήταν στα ένδότερα της χερσονήσου: «C' était une preuve de plus que l' ancien habitat des Albanais devait être cherché dans l' intérieur de la péninsule...»¹⁷.

Μεταπολεμικά, τό 1969, σε άρθρο δημοσιευμένο μάλιστα σε αλβανικό περιοδικό ό έπίσης Ρουμάνος άκαδημαϊκός και καθηγητής του πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Al. Rosetti, με βάση την ναυτιλιακή και άλιευτική όρολογία της αλβανικής γλώσσας, δέν δέχεται την έντοπιότητα των Άλβανών στον χώρο, πού σήμερα κατέχουν, και έξηγεί ότι πολύ άργά έφθασαν στην θάλασσαν: «Quant à l' habitat primitif des ancêtres des Albanais, leur terminologie de la

navigation et de la pêche, qui sont empruntées, prouve d' une manière indubitable qu' ils sont arrivés tard sur le littoral maritime»¹⁹.

Ο Βούλγαρος ακαδημαϊκός και καθηγητής του πανεπιστημίου Σόφιας V. Georgiev αποκλείει έντελώς σχέση της αλβανικής γλώσσας με την Ιλλυρική, συνακόλουθα δέ και των Άλβανών με τους Ίλλυριούς σε σειρά μελετών του. Στην τελευταία ανακοίνωσή του σε διεθνές συνέδριο επαναλαμβάνει την άποψή του με τρόπο απόλυτο και επιγραμματικό: «Je précise que l' albanais ne provient pas de l' illyrien»²⁰.

Την καταγωγή των Άλβανών από τους Ίλλυριούς απορρίπτει με πρόσφατη ανακοίνωση ο M. D. Savić. Η γλωσσολογική έρευνα, τονίζει, «ne vous permet pas de voir comme sédentaires les descendants des anciens peuples balkaniques, en particulier les Albanais, malgré l' insistance infondée d' une théorie d' après laquelle ils continuent la souche des Illyriens sur un territoire restreint». Έξ ίσου κατηγορηματικά αποκλείει οποιαδήποτε δυνατότητα σχέσεως της αλβανικής γλώσσας με την Ιλλυρική, μολονότι είναι γνώστης της αντίθετης και τόσο πλούσιας αλβανικής βιβλιογραφίας. Διατυπώνει δέ την άποψή του με σαφήνεια: «Quant à la thèse qui prétend voir dans l' albanais la filiation du groupe illyrien, elle reste - à notre avis sans fondement, étant donné que l' albanais possède tous les traits communs aux langues qui se sont formées dans le territoire daco-mésien de cette langue»²¹. Σαφώς την κοιτίδα των Άλβανών μεταθέτει μακριά από τις αδριατικές ακτές, όπου σήμερα βρίσκονται.

Έξ άλλου ο κατ' έξοχήν Ιλλυρολόγος I. I. Russu, καθηγητής και άντεπιστέλλον μέλος της Ρουμανικής Ακαδημίας, συμπεραίνει ότι δέν έχει πιθανότητες έπαληθεύσεως ή θεωρία για καταγωγή των Άλβανών από Ίλλυριούς μη έκρωμαϊσμένους: «En conclusion, il semble que la thèse sur la descendance des Albanais des Illyriens non romanisés a peu de chances d' être vérifiée»²².

Οι Ίλλυριοι έντοπίζονται στην δυτική πλευρά της χερσονήσου του Αΐμου μεταξύ της Άλβανίας και των έκβολών του ποταμού Νάρου ή Νάρωνος. Έκει δημιουργείται και τό Ιλλυρικό κρατίδιο, στο όποιο έζησε αρκετό χρονικό διάστημα και ο μετέπειτα ονομαστός βασιλιάς της Ήπειρου Πύρρος. Ο δέ τελευταίος βασιλέας των Ίλλυριών Γένθιος είχε μητέρα Έλληνίδα, ή όποία φυσικά άσκησε στο παιδί της σημαντική επίδραση έλληνική, ύπαρκτή άλλως τε αίσθητά σε όλη την παράκτια ζώνη, όπως βέβαιώνει ο Γιουγκοσλάβος καθηγητής M. Carasani: «Et c' est justement dans cette zone à civilisation hellénistique que se forme ce que l' on a appelé l' Etat illyrien, c' est-à-dire dans la région située entre l' Albanie et l' embouchure de la Néretva ... Ici il y a eu des contacts très étroits avec le monde grec. Je rappellerai, entre autres, que Pyrrhus a été élevé à la cour d' un roi illyrien et que, notamment, le roi illyrien Gentius, fils d' une grecque, avait des connaissances scientifiques en botanique et en

médecine... c' est donc dans cette région aussi que nous trouvons la civilisation hellénistique, depuis le IIIe siècle; et c' est dans cette même région que, plus tard, la romanisation de la Dalmatie a été la plus forte et que, d' autre part, dans l' intérieur, cette romanisation n' a jamais été complète... »²³.

Πολλοί επιστήμονες, όπως οι Hatzfeld, Robert, Gitti, Digonik, Vinja, Nikolanci, Paronik Pesikan, Woodhead, Braccetti²⁴, επιβεβαιώνουν με τις μελέτες τους την παρουσία Ἑλλήνων πέρα τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, κατὰ μῆκος τῶν ἀδριατικῶν ἀκτῶν πρὸς βορρᾶ καὶ τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση στοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ σὲ ἄλλους λαοὺς, μάλιστα καὶ στὴν ἀντίθερα ὁχθὴ τοῦ Δουνάβευς. Ἦδη στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰῶνα μας ὁ Hatzfeld εἶχε ἐπισημάνει τὴν ἐξάπλωση τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως καὶ στὶς παραδουνάβιες χώρες: «Les districts septentrionaux (d' Illyrie, qui, vers le Nord, va jusqu' au Danube) ont toujours été soustraits à l' influence grecque, et d' ailleurs ils étaient traversés par des routes qui les mettaient en rapports bien plutôt avec la vallée du Danube qu' avec l' Orient hellénique.»²⁵.

Τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς λαοὺς τοῦ Δουνάβευς διατηροῦν καὶ οἱ Βορειοηπειρώτες, κυρίως μὲ τὰ δύο μεγάλα ἀστικά κέντρα, τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρραχίου, τόσο μέσω Δαλματίας ὅσο καὶ μέσω Μακεδονίας, ὅπως περιγράφει ὁ Ρουμάνος καθηγητῆς V. Ράνγα παρακολουθώντας τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν νομισμάτων: «οἱ Ἕλληνες τῶν δύο τούτων παραλιακῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς νότιας Ἀδριατικῆς ἔπαιρναν ἄλλοτε μὲν τὸν δρόμο τῆς ΒΔ Μακεδονίας, τῆς Παιονίας καὶ Δαρδανίας, καὶ (ἐφθάναν) διὰ τοῦ Μάργου καὶ τοῦ Τίμοκ στὴν Κοιλὰδα (Δουνάβευς) - (στὴν ἀντίθετη διεύθυνση ἦσαν ὁ ἐμπορικὸς δρόμος, ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τὴν κοιλὰδα τοῦ Ἀξιοῦ ποταμοῦ καὶ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκη, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶχαν τὴν προέλευσιν τὰ τετράδραχμα τῆς Πρώτης Μακεδονίας στὴν Δακία) - ἄλλοτε δὲ ἐπίσης τὸν δρόμο τῆς Δαλματίας διὰ τοῦ Δρίνου κατηφορικὰ ἕως τὴν συμβολὴ μὲ τὸν Σάβα καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Σάβα στὴν Κοιλὰδα (Δουνάβευς).»²⁶.

Βορειότερα τοῦ Γενούσου οἱ ἑλληνικὲς ἐπιτελεῖς ὑπάρχουν σχεδὸν ἀδιάλειπτα, σύμφωνα μὲ τὶς ἀποκαλύψεις τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρευνας. Πολύκροτο τεκμήριον ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ χάλκινο δοχτυλίδι, τὸ ὁποῖο βρέθηκε σὲ χωρὸ Ἰλλυρικὸ, σὸ Σκοίταρι (Σκόδρα-Χρυσοίπολι), καὶ τοῦ ὁποίου ὁ δίσκος φέρει ἐπιγραφή μὲ ἑλληνικὴ γραφή. Ἐνδειξη σαφὴ τῆς παρουσίας Ἑλλήνων. Αὐτὴν, ἂν καὶ ἐπὶ μισὸ αἰῶνα ἀμφισβητήθηκε, ἐπαλήθευσε τελικὰ ἡ Οργενονα χρονολογώντας τὸ εὑρημα μεταξὺ 6ου-7ου αἰ. μ.Χ. καὶ ἀποδεικνύοντας ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ἑλληνικὸ, μάλιστα δὲ χριστιανικὸ!²⁷ Ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀργότερα οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὸν Ἰλλυρικὸ, δαλματικὸ καὶ ἰστριακὸ χωρὸ.

Ἐντεῦθεν τοῦ Γενούσου ζοῦν οἱ ἀκρίτες τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, οἱ Ἡπειρώτες, οἱ Βορειοηπειρώτες. Εἶναι πληθυσμὸς

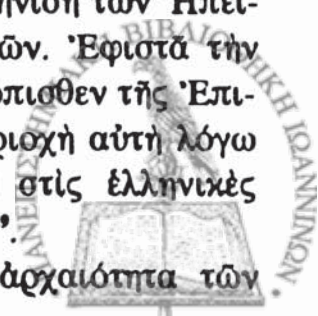
συμπαγής και πανάρχαιος, τοῦ ὁποῦλου τὴν ἑλληνικότητα ἐπιβεβαιώνουν μεταπολεμικά Ἕλληνες και ξένοι ἐπιστήμονες, ὅπως Δημ. Εὐαγγελίδης, Φ. Πέτσας, Σωτ. Δάκαρης, P. Franke, P. Lénêque, E. Lerroge, N.G.L. Hammond, F. Parazoglou κ.ἄ.

Κατὰ τὸν πρῶτο, τὸν Εὐαγγελίδη, καθηγητὴ τῶν πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης και Ἀθηνῶν, «τὴν ἑλληνικότητα τῆς χώρας διαλαλοῦν ἐπίσης και τὰ ἐρείπια ποῦ εἶναι σπαρμένα παντοῦ και ποῦ καθόλου δὲ διαφέρουν ἀπὸ τὶς καθαρὰ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Θὰ ἐπιμείνω ἐδῶ προπαντὸς στὰ βόρεια διαμερίσματα τῆς Ἡπείρου, ποῦ συνορεύουν μὲ τοὺς Ἰλλυριοὺς, και ἰδιαίτερα τῆς Ἀτιντανίας, γιατί γιὰ τὰ νοτιώτερα, ὅπως τῆς Θεσπρωτίας, δὲν μπορεῖ νὰ σταθῆ ἀμφισβήτηση. Πολυγωνικά και ἰσοδομικά τείχη ἀκροπόλεων, ἐρείπια ναῶν, ἀνάγλυφα, ἐπιγραφές, ἀγγεῖα, τάφους συναντᾶει κανεῖς εὐθὺς ἀμέσως ἀπ' τὶς βορειότερες ἡπειρωτικὲς περιοχές, δηλαδή ἀπὸ τὴν Ἀντιπάτρεια (σημ. Μπεράτι), τὴν Ἀπολλωνία και τὸν Ὠρικό».²⁸

Ὁ Ἄγγλος Hammond, συγγραφέας ὀγκώδους και ἐμπεριστατωμένης μονογραφίας γιὰ τὴν Ἡπειρο, καθορίζει ἀκριβέστερα και τὰ στοιχεῖα και τὸν χρόνο τῆς ἑλληνικότητας τῶν Ἡπειρωτῶν. Τὰ δὲ πορίσματα τῶν πολυετῶν μελετῶν τοῦ ἐπιδοκιμάζει ἡ καθηγήτρια τοῦ πανεπιστημίου Βελιγραδίου F. Parazoglou γράφοντας μεταξὺ ἄλλων και τὰ ἑξῆς: «Ὁ Hammond ὑπογραμμίζει τὴν ὁμοιότητα τῶν ἀντικειμένων, ποῦ ἀποκαλύφθηκαν στοὺς τύμβους τῆς Vajze (πρὸς τὸν κάτω Ἀῶο, νότια τῆς Ἀπολλωνίας), μὲ ἐκεῖνα τῶν μυκηναϊκῶν τάφων. Βεβαιώνει δὲ ὅτι ἡ περιγραφή τῆς ταφῆς τοῦ Πατρόκλου στὴν Ἰλιάδα ἀντιστοιχεῖ τέλεια μὲ τὰ ταφικά τυπικά ποῦ παρουσιάζουν οἱ τύμβοι τῆς Βορείου Ἡπείρου, συγκεκριμένα αὐτοὶ τῆς Vajze. Συμπεραίνει ἀπὸ αὐτὲς τὶς συσχετίσεις ὅτι ἡ περιοχή τῆς κεντρικῆς Ἀλβανίας και τῆς Β. Ἡπείρου ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τῶν πολεμιστῶν ποῦ κατὰ τὰ τέλη τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ Ἰδρυσαν τὴν ἐπικράτεια στὶς Μυκῆνες. Ἡ ἐπική παράδοση θὰ ἐπαλήθευε μὲ τὴν σειρά της τὴν ὑπαρξὴ πολὺ στενῶν σχέσεων, ἐθνικῶν και πολιτισμικῶν, μεταξὺ Ἡπείρου και Ἑλλάδος κατὰ τὴν μυκηναϊκὴ ἐποχὴ».

Ἡ ἐπιδοκιμασία τῶν συμπερασμάτων τοῦ Hammond ἀπὸ τὴν Parazoglou ἀποκτᾶ τεράστια σημασία, ὅταν ἐπεκτείνεται και στὸ ἐπίμαχο θέμα τῆς αὐτοχθονίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν Ἡπειρο ἢ στὴν ὑπαρξὴ δῆθεν ξένου ἐθνολογικοῦ ὑποστρώματος, τὸ ὁποῖο ἐξελληνίσθηκε. Σημειώνει μὲ σαφήνεια τὰ ἑξῆς: «Δικαιολογημένα ὁ Hammond ἀπορρίπτει τὴν ἐξελλήνιση τῶν Ἡπειρωτῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν παραλλίων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰλλυρικὸς πληθυσμὸς τῆς χώρας ὀπισθεν τῆς Ἐπιδάμνου και Ἀπολλωνίας δὲν ἐξελληνίσθηκε, μολονότι ἡ περιοχή αὐτὴ λόγω τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἦταν πολὺ ἀνοιχτότερη στὶς ἑλληνικὲς ἐπιδράσεις, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἡπείρου...».²⁹

Τὸν ἑλληνικὸ ἐθνικὸ χαρακτήρα και τὴν μακραίωνη ἀρχαιότητα τῶν

Ἡπειρωτῶν ἐπιμαρτυροῦν ἡ τοπωνυμία καὶ ἡ ἀνθρωπωνυμία. Τὴν πρώτην προσκομίζει ὁ Georgien τονίζοντας: «... στὴν Ἡπειρο τὰ τοπωνύμια εἶναι πολὺ ἀρχαῖα καὶ μόνον ἑλληνικῆς προελεύσεως»²⁰. Τὴν δευτέρα παρουσιάζει ὁ O. Masson καταλήγοντας στὸ ἀκόλουθο συμπέρασμα: «Ὅσον ἀφορᾷ στὶς ἑλληνικὲς χώρες, τίς κοντινὲς μὲ τὴν Ἰλλυρία, ὅπως ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Ἀκαρνανία, μπορεῖ κανεὶς νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι πράγματι δὲν ὑπέστησαν ἐπίδραση ἀπὸ βορρᾶ, σὲ πείσμα θεωριῶν ποὺ διατυπώθηκαν μὲ βάση ἐπιφανειακὴ ἐρμηνεία τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὀνόματος»²¹.

Ὅπως ὅποτε ἡ κατάστασις μεταβάλλεται τὸ 229 καὶ κυρίως μετὰ τὸ 219 π.Χ., ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι ἐμφανίζονται στὴν Β. Ἡπειρο, ὅπου ἰδρύουν καὶ τὸ πρῶτο ρωμαϊκὸ προτεκτοράτο²² στὴν Ἑλληνικὴ Ἀνατολή. Ἐνωρὶς γίνεται αἰσθητὴ ἡ λατινικὴ ἐπίδρασις τόσο στὴν ἀνθρωπωνυμία ὡς καὶ στὴν τοπωνυμία. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλλος ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ κατάργησις τῶν συνόρων Ἡλείρου καὶ Ἰλλυρίας κατὰ τὴν ρωμαϊοκρατία εἶχε ἐπιτρέψει τὴν ἀσκησιὰ καὶ Ἰλλυρικῆς ἐπίδρασεως²³. Ὡστόσο ὁ Ρουμάνος ἀκαδημαϊκὸς R. Vulpe ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον αὐτὸ εἰδικὰ στὴν ἀνθρωπωνυμία: «Δὲν διαπιστώνεται - γράφει - πούθενά ὄνομα Ἰλλυρικόν, ἀλλὰ μόνον ὀνόματα ρωμαϊκὰ καὶ ἑλληνικά»²⁴.

Στὴν Β. Ἡπειρο αἰσθητότερη θεωρεῖται ἡ λατινικὴ τοπωνυμία, ἡ ὁποία ἐπιβιώνει ὡς βλαχικὴ, ἀρωμονικὴ. Ἐξετάζοντας αὐτήν ὁ Σ. Λιάκιος διακηρύσσει: «τὰ ἀπαριθμούμενα ἀπὸ τὸν Προκόπιον κάστρα τῆς ἀρχικῆς Μακεδονικῆς Ἰλλυρίας, τότε Νέας Ἡλείρου, μετέπειτα θέματος Δυρραχίου, καὶ ἤδη Ἀλβανίας (μεταξὺ Ἀῶου-Μάτι), διαπιστώνουμε ὅτι ἀπὸ τὰ πενήντα ὀχτῶ τέτοια τὰ τριάντα ἔξ εἶχαν πιά Βλάχικα ὀνόματα. Καὶ στὴν περιοχὴ αὐτὴ ὥστε τὸ ποσοστὸ τούτων ἔφθανε τὰ 62%. Καὶ ἐπὶ πλέον διαπιστώνουμε ὅτι λείπουν σχεδὸν ὁλότελα οἱ Ἀρβανίτικες τοπωνυμίαι, ποὺ πλεονάζουν ἀντίθετα ἀνὰ τίς περιοχὰς τῆς Αἰθρηλιανῆς Σακίας... Ἀπὸ τὴν πρόχειρη ὡς ἀνω ἐπισκόπησι, βλέπουμε ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ δύο τρίτα σχεδὸν ἀπὸ τὰ φρούρια τῶν βόρειων Ἑλληνικῶν περιοχῶν, εἶχαν πια Λατινομακεδονικὰ ὀνόματα ἄρα καὶ κάτοικους οἱ ὅποιοι μιλοῦσαν τὴν Λατινομακεδονικὴν (πρόφ. Ἀρωμονικὴ)»²⁵.

Κατὰ τὸν Βηυβιάτι ἡ ρωμαϊκὴ ἐπίδρασις ποικίλλει: «ἡ ἑλληνικὴ Ἰλλυρία, ἡ Δαλματία καὶ ἡ Ἰστρία, κοντολογίᾳ τὰ ἀνατολικά παράλια (τῆς Ἀδριατικῆς) μεταμορφώθηκαν σὲ ἀληθινὸ κῆρο. Ἐγνώρισαν οἱ περιοχὰς αὐτὲς μὰ εὐμάθεια, ποὺ δὲν εἶδαν ἄλλοτε οὔτε στὸ παρελθὸν οὔτε στὸ μέλλον μετὰ τὴν πάροδο τῶν ἑπτὰ αἰώνων τῆς ρωμαϊκῆς εἰρήνης, ποὺ ἐπονομάσθηκαν χρυσοὴ ἐποχὴ Ἡ γλῶσσα, τὰ ἦθη, ἡ ἐνδυμασία, ἡ θρησκεία τῶν Ῥωμαίων κυριαρχοῦν»²⁶.

Ὅμως, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι πατοῦν τὰ χώματα τῆς Β. Ἡλείρου καὶ ἐκτείνουσι τὴν ἐξουσίαν τους στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, εἶναι ἑλληνοπρεπέστατοι σ' ὅτι

ἀφορᾶ τὴν θρησκεία, στὴν ὁποία δεσπόζει τὸ δωδεκάθεο τοῦ Ὀλύμπου, τὴν ἐνδυμασία, ὅπως ὁ χιτῶνας, ὁ ὁποῖος ἀπολήγει στὴν φουστανέλλα³⁷, καὶ τὴν γλῶσσα, πού ἐμπλουτίζεται μὲ δάνεια τῆς ἑλληνικῆς, ὀργάνου προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ ὄλων τῶν τάξεων τῶν Ρωμαίων³⁸. Βέβαια μετὰ τὴν κατάλυση τοῦ βασιλείου τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν ἰδρυση τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας ἡ λατινικὴ ἀρχίζει νὰ ἐξαπλώνεται καὶ στὴν Ἑλλάδα³⁹.

Πέρα τῆς ἀνθρωπωνυμίας καὶ τῆς τοπωνυμίας στὴν Ἠπειρο ἀποδεικνύει τὴν διάδοση τῆς λατινικῆς καὶ τὸ ἐπιγραφικὸ ὕλικό. Πρωτίστως στὴν ἐκλατίνιση Ἑλλήνων συντελεῖ ἡ Ἐγνατία. Διότι ἐπιβάλλει τὴν γνώση καὶ τῆς λατινικῆς στοὺς Βορειοηπειρώτες καὶ γενικὰ στοὺς Ἕλληνες, πού συναλλάσσονται μὲ τοὺς χρήστες τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐμπορικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας, Ρωμαίους ἐμπόρους, περιηγητές, στρατεύματα.

Ἀπὸ τὴν πρώτη, τὸ 1912, γνωστοποίηση ὑπάρξεως λατινικῶν ἐπιγραφῶν στὸν βορειοηπειρωτικὸ χῶρο τοῦ Δυρραχίου⁴⁰ οἱ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες πολλαπλασιάσθηκαν. Ἀληθινὰ δὲν ἀστοχεῖ στὸν καθορισμὸ τοῦ σημείου ἐνάρξεως τῆς ἑλληνολατινικῆς διγλωσσίας ὁ Σ. Λιάκος: «Ἀνὰ τὴν χερσόνησό μας ἡ Λατινικὴ ἀρχισε νὰ διαδίδεται ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴ Ἰλλυρία, ὅπου καὶ βρίσκονται οἱ λιμένες τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Δυρραχίου, πρῶτοι ἀποβατικοὶ σταθμοὶ τῶν Ρωμαίων καὶ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὁδεύσης αὐτῶν, τὴν ὁποία ὠνόμασαν Ἰγνατία (=Ἀνατολική), ὅθεν τὸ Ἐγνατία. Οἱ περιλοικοὶ ταύτης κατόπιν πού ὄλοι τοὺς μιλοῦσαν τὸ Μακεδονικὸ ἰδίωμα τῆς Γραικικῆς, στάθηκαν οἱ πρῶτοι προσήλυτοι τῆς Λατινικῆς γλώσσας...»⁴¹.

Ἐκλατίνιση Ἑλλήνων ἀποκαλύπτει ἡ μελέτη ἐπιγραφικοῦ ὕλικου καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀξιόλογα κέντρα τοῦ ἡπειρωτικοῦ χῶρου, συγκεκριμένα τῆς Φωτικῆς, ὅπου λατινικῶν ἐπιγραφῶν ἑλληνικὰ ἀνθρωπωνύμια (Rhodope, Oripus, Sosipatra, Eutycus, Sotis, Luciscus, Horais, Sota, Philonica, Orestes, Eunus, Tyca, Aristides...) τῆς πλειονότητος τῶν κατοίκων τῆς πόλεως διευκολύνουν τὴν κατανόηση τοῦ σχηματισμοῦ λατινοφώνων, ὀρθότερα διγλώσσων, πληθυσμῶν στὴν Ἠπειρο. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν χαράσσονται στὸ ἐπιτύμβιο μὲ λατινικὴ γραφὴ κρίνεται ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ. Διότι φανερώνει τόσο τὴν ζωτικότητα ὅσο καὶ τὴν διάρκεια τῆς λατινικῆς, καθὼς καὶ τὴν εὐκολία ἀποδοχῆς ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονες Ἠπειρώτες τῆς δεύτερης γλώσσας, τῆς ἐπέισακτης, ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖται ἐξ ἀφορμῆς μιᾶς χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς τῆς Φωτικῆς, στὴν ὁποία τὸ ὄνομα τῆς νεκρῆς εἶναι Μαρία, χριστιανικό⁴². Διγλωσσοσ δὲ θεωρεῖται καὶ ὁ ἐπίσκοπος Φωτικῆς Διάδοχος, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Hammond γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ πιὸ περίφημος ἐπίσκοπος κι ὁ πιὸ διακεκριμένος συγγραφεὺς τῆς Ἠπείρου ἦταν ὁ Διάδοχος τῆς Φωτικῆς, πού γεννήθηκε γύρω στὸ 400 μ.Χ. καὶ ἀντέκρουσε τοὺς Μονοφυσίτες στὴ Σύνοδο τῆς Χαλκηδόνος κατὰ τὸ 451 μ.Χ. Ἡ ἐπισκοπὴ του ἦταν ἡ δυτικώτερα εὐρισκόμενη στὴν Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία καὶ μπορεῖ νὰχε συντάξει τὴν

Ἐκκληση σέ Λατινική πού ἐκφωνήθηκε ἀπό τὸ ἐπισκοπάτον τῆς Ἡπείρου πρὸς τὸν Λέοντα Ι΄ ἀλλὰ τὰ συγγράμματά του στὴν Ἑλληνική θαυμάζονται γιὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ρυθμοῦ καὶ τὸν ὑψηλὸ βαθμὸ πολυμάθειας»⁴.

Διερευνώντας τὰ τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, στὰ ὁποῖα ἡ χρῆση τῆς λατινικῆς γλώσσας ὄχι μόνον εἶναι δεδομένη γιὰ τοὺς χρόνους τῆς ρωμαιοκρατίας ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο συνεχίζεται ἕως σήμερα, μὲ τὴν μορφή ἑνὸς ἰδιώματος λατινοελληνικοῦ, τῆς ἀρωμουνικῆς, γλωσσικοῦ ὄργανου οἰκογενειακοῦ ἢ στενοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἐπαγγελματικοῦ κύκλου, ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ἄπ. Βασιλόπουλος σὲ πρόσφατο δημοσίευμα γράφει: «Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως ἢ, καλύτερα, τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, παρατηρήθηκε, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, γλωσσικὸς ἐκλατινισμὸς μεγάλων περιοχῶν, ἰδίως ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία ἢ ἡ ἀκτινοβολία τῶν Ρωμαίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους ἦταν ἐντονη. Καὶ μέσα στὴ σφαῖρα αὐτῆ τῆς ἀκτινοβολίας βρέθηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυτικὰ τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου ἔθνη, ἡ Βαλκανικὴ, κυρίως οἱ Δάκες, πού τελικὰ ἔχασαν τὴ γλώσσα, καὶ ἡ δυτικὰ τῆς Πίνδου ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα, ὁπλαδὴ οἱ προσανατολισμένες πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ ἀπομονωμένες ἑλληνικὲς χώρες. Μακρύτερα καὶ σχεδὸν ἀνεπηρέαστος ἔμεινε ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μ. Ἀσίας. Ἔτσι ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς πρώτης ἐισβολῆς τῶν Ρωμαίων στὴ Μακεδονία ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ διέρρευσαν 700 περίπου χρόνια ρωμαϊκῆς πολιτιστικῆς ἀκτινοβολίας, πού μαζί μὲ τὶς ἐπιδράσεις τῶν ἐγκατεστημένων στὴν Ἑλλάδα ἐποικισμῶν καὶ διοικητικῶν ἀρχῶν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ἐπηρεάσει τοὺς κατοίκους τῆς. Τὴν ἀπόδειξη μᾶς τὴ δίνει ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ἰωάννης Λυδὸς στὸ «Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας» ἔργο του, ὅπου γράφει ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι ἦσαν Ἕλληνες, μιλοῦσαν τὰ λατινικά, ἔμπρὸ πάντων οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἦσαν ὁπλαδὴ λατινόφωνοι ἢ καὶ δίγλωσσοι. Ἡ πρόδηλη ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα τί ἀπέγιναν οἱ λατινόφωνοι ἢ οἱ δίγλωσσοι αὐτοὶ συμβάλλει, νομίζω, στὴ λύση τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων, πού κατὰ τὸ τέλος τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς παρουσιάζονται νὰ κατοικοῦν στὶς δυτικὲς ἑλληνικὲς χώρες ὡς καὶ σ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν περιοχὴ τῶν Ἀγρῶν καὶ τῶν ὁποίων τὸ λατινόφωνο γλωσσικὸ ἰδιῶμα περιορίζεται μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων μὲ τὴν ἐπίδραση λογίων, πολιτικῶν κέντρων καὶ δασκάλων τοῦ Γένους, κυρίως τοῦ ἐθναποστόλου Κοσμά τοῦ Αἰτωλοῦ. Τὴν ἀποψη τοῦ ἐκλατινισμοῦ τῶν ἐντόπιων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τὴ διατύπωσε πρὶν ἀπὸ 150 χρόνια κιόλας ὁ πρῶτος Νεοέλληνας ἱστορικός, ὁ Κωνστ. Κούμας (1777-1836) μὲ πολὺ ἀπλοῦς καὶ πειστικὸς συλλογισμούς, ἀλλὰ τὸ ἔργο του δὲν μελετήθηκε ἔκτοτε συστηματικὰ καὶ οἱ παρατηρήσεις του πέρασαν ἀπαρατήρητες καὶ ἀνεκμετάλλευτες»⁵.

Ἡ ρωμαιοκρατία καὶ ἡ ρωμαΐζουσα ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφήνουν ἀνεξίτηλα ἴχνη μὲ τὴν τοπωνυμία, τὴν ἀνθρω-

πωνυμία και την επιβίωση στην Β. Ήπειρο πληθυσμών διγλώσσων, με δεύτερη γλώσσα την αρωμουνική, απότοκο της δημόδους λατινικής. Το τελευταίο δεν ξενίζει πλέον τους στοιχειωδώς ενημερωμένους στην βαλκανική ρωμολογία. Άλλως τε το Βυζάντιο είχε και πολιτικούς λόγους για την έμμομή και προβολή της λατινικότητάς του⁴⁵. Ταυτόχρονα ένθαρρύνει και ένισχύει την επέκταση της λατινικής άκτινοβολίας τόσο προς τά βορειοανατολικά διαμερίσματα του, περιοχή Δοβρουτσάς και Δέλτα Δουνάβειως⁴⁶, όσο και προς τά δυτικά, της Β. Ήπειρου, του θέματος Δυρραχίου⁴⁷, όπου ή ύπαρξη Ρωμάνων, λατινογλώσσων, καταγράφονται και από τόν αυτοκράτορα Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο: «Ρωμάνους τούς νύν Δαλματίαν και τό Δυρράχιον οίκοῦντας»⁴⁸. Όρθά δέ ό Σ. Λιάκος σημειώνει: «Ή μετά τήν Δαλματίαν μνεία του Δυρραχίου μάς πιστοποιεί, ότι ό Πορφυρογέννητος που έζησε μεταξύ 913-959 έννοούσε τήν διοικητική περιοχή τούτου και όχι τήν πόλι του Δυρραχίου αποκλειστικά»⁴⁹.

Άπό τόν βορειοηπειρωτικό, καθώς και από τόν βορειομακεδονικό χώρο άναδείχθηκαν και δίγλωσσοι αυτοκράτορες. Ό άκαδημαϊκός Κ. Άμαντος γράφει: «Τό Δυρράχιον έδωκε τόν πέμπτον αιώνα εις τό Βυζάντιον τόν αυτοκράτορα Άναστάσιον, όστις όνομάζεται μέν Ίλλυριός, διότι εκ του Ίλλυρικού κατήγετο, άλλα πιθανώς ήτο Έλλην»⁵⁰. Χρήστης δέ της λατινικής είναι άπόλυτα Έλληνόβλαχος, έφ' όσον ή κύρια σημασία του δευτέρου συνθετικού, Βλάχος, περιλαμβάνει τόν λατινόγλωσσο. Βλάχους αυτοκράτορες αποκαλύπτει και ό άκαδημαϊκός Άντ. Δ. Κεραμόπουλλος. Μελετώντας τά εύρήματα των τάφων της Τρεμπένιστας συμπεραίνει: «Οί έξ αυτών των μερών καταγόμενοι αυτοκράτορες, π.χ. Διοκλητιανός, Κωνσταντίνος, Ίουστίνος, Ίουστινιανός, πρέπει νά ήσαν Έλληνες βλαχόγλωσσοι, Βλάχοι»⁵¹. Έξ άλλου για τήν ελληνικότητα στα δυτικά ό Προκόπιος είναι κατηγορηματικός: «Έλληνές εισιν, Ήπειρώται καλούμενοι, άχρις Ήπιδάμνου πόλεως, ήτις επιθαλαττία οίκεται»⁵². Έπομένως από τούς Έλληνες τούτους, τούς άκρίτες Ήπειρώτες, προήλθαν οι Δυρραχιώτες Ρωμάνοι, πρόγονοι και των σημερινών Βλάχων της περιοχής, οι όποιοι επιμένουν νά αυτοαποκαλούνται Α-ρωμάνοι⁵³, με κάποια φωνητική άλλοίωση.

Οί επιδρομές ή κάθοδοι μεταναστευτικών λαών άσφαλώς άναστατώνουν τόν Έλληνισμό της Β. Ήπειρου, όπως και άλλων τμημάτων της χερσονήσου, σύμφωνα με τά πορίσματα των άνασκαφικών έρευνών και τίς σημειούμενες μετακινήσεις επισκοπικών έδρών. Άλλά κάθε φορά δέν βραδύνει ή άποκατάσταση της τάξεως. Σχετικά δέ με τούς Άβάρους ό Λιάκος άντικρούοντας τόν Κορδάτο παρατηρεί: «τό όνομα Έλλάς χρησιμοποιήθηκε (στις πηγές) άντι του πραγματικού και άκριβέστερου τοιούτου Ίλλυρικού. Μόλις μετά τό 600 άλλωστε, οι Άβαροι κατόρθωσαν νά καταλάβουν τήν κατά πολύ γειτονικώτερη με τά όρμητήριά τους Δαλματία». Έπίσης σημειώνει: «Ό Κορδάτος επικαλέσθηκε

τήν μαρτυρία τοῦ ἀββᾶ J. Biclaensis ποῦ ἔγραφε ὅτι περὶ τὰ 577-578 οἱ Ἄβαροι κατεῖχαν τμήματα τῆς Ἑλλάδος καὶ Παννονίας καὶ λεηλατοῦσαν τὶς ἀκραίες περιοχές τῆς Θράκης. Οἵτιοι ὁμῶς εἶχαν τὸ στρατόπεδό τους στὴν ἀνατολικά τοῦ Δοῦναβι σημερινή Οὐγγαρία, ἀπέναντι τῆς ὁποίας ἦταν ἡ Παννονία καὶ πρὸς νότον ἡ διοίκησι Ἰλλυρικοῦ ποῦ περιλάμβανε τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς χερσονήσου μας (μέχρι καὶ λεκανοπέδιων Ἰσκερ-Νέστου) μαζί με τὶς Ἑλληνικὲς χώρες. Πά νά φθάσῃ στὶς ἀκραίες περιοχές τῆς διοίκησης Θράκης ὥστε οἱ Ἄβαροι ἔπρεπε νά κατέχουν τὴν Παλιὰ Σερβία τοῦλάχιστο. (τότε ἀνω Μοισία) ὅ,τι γνωρίζουμε καὶ ἀπὸ ἄλλες μαρτυρίες. Αἰτῆ ἦταν συνελπῶς τὸ τμήμα τῆς Ἑλλάδας, ὅπως κατέγραψε τὸ Ἰλλυρικὸν ὁ προμνημ. ἀββᾶς, τὴν περιοχὴ τοῦ ὁποίου ἐννοοῦσε καὶ ὁ Μένανδρος ὅταν ἔγραφε *κεραϊζομένης τῆς Ἑλλάδος ἰσθμὸς Σκλαβηνῶν*, καὶ ὁ Ἐφέσου Ἰωάννης ποῦ ἔλεγε ὅτι κατὰ τὸ 578 ὁ καταραμένος λαὸς τῶν Σκλάβων διήλθεν ὅλην τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Θεσσαλίας καὶ ὅλην τὴν Θράκην. Οἱ Σκλάβοι προέρχονταν ἀπὸ τὴν Ρουμανία καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, γιὰ νά φθάσῃ ὥστε στὴν ἐπαρχία Θεσσαλίας (πιθανώτατα ἀντὶ Μακεδονίας) καὶ νά καταλήξουν στὴν Θράκη θὰ πῆ ὅτι κατέβηκαν μέσον τῆς Δακίας Ριτένσιας καὶ Μεσόγειας ἄρα διὰ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ ὄχι διὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος-“. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν P. Charanis, ὁ Ἰσίδωρος Σεβίλλης μετὰ τὴν λέξη *Graecia* ἐννοεῖ ὁλόκληρο τὸ Ἰλλυρικόν“.

Ὅλοένα καὶ περισσότερο συρρικνώνονται καὶ οἱ περιγραφές γιὰ τὶς θρυλούμενες καταστροφές, τῶν ὁποίων αἰτίοι φέρονται οἱ Σλάβοι, μολονότι δὲν ὑπῆρξαν κατακτητές. Ἦδη διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες βεβαιώνουν, ὅπως οἱ Ρετρονίσι“ καὶ Ρανδα“, ὅτι οἱ Σλάβοι, ποῦ κατῆλθαν στὴν Ἑλλάδα, δὲν ἦταν πολικὰριθμοὶ καὶ συνελπῶς δὲν μποροῦσαν νά ἐπηρεάσουν σημαντικά. Ὁρθότατα ὁ Στίλτων Κυριακίδης ἐξηγεῖ τὴν ἀδυναμία: «Αἱ σλαβικαὶ ὁμῶς αὐταὶ φυλαὶ, ποιμενικαὶ κυρίως οὔσαι καὶ δασόβιοι, δὲν ἰσχυρὰ νά ἐξαλείψωσιν ὁλόκληρον τὸν ἐγγώριον πληθυσμόν, τὸν τε ἐλληνόγλωσσον καὶ ἰδίᾳ τὸν λατινόγλωσσον-“. Ἀναφέρεται δὲ στὸν ἀκμαῖο Ἑλληνισμό τῆς βόρειας Θράκης καὶ βόρειας Μακεδονίας, πέρα τῶν σημερινῶν συνόρων.

Ὡστόσο δὲν ἀπουσιάζουν σλαβικὰ τοπωνύμια ἀπὸ τὴν Β. Ἠπειρο καὶ ἀκριβέστερα ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Δροπόλεως“. Ἐπίσης στὰ παραμεθόρια Β. Ἠλείρου καὶ ΒΔ Μακεδονίας (ἤδη γιουγκοσλαβικῆς) ἐντόπιοι πληθυσμοὶ δὲν γλυτώνουν τὸν ἐκσλαβισμό μετὰ τὴν ἐπικοινωνία μετὰ σλαβικὰ φύλα, ὅπως ἀποκαλύπτει γιὰ λατινογλώσσους, Βλάχους, ὁ Γιουγκοσλάβος ἐθνολόγος *Свијић*“. Ὁ δὲ Κεραμόπουλλος γράφοντας γιὰ τοὺς Βλάχους τῆς Β. Ἠλείρου ἀναφέρει: «Ἦσαν καὶ εἰς τὴν Νικολίτσαν καὶ τὸ Λινοτόπι, ἀλλὰ τὰ χωρία ταῦτα κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα». Καὶ προσθετεῖ: «Πολλοὶ τῶν κατοίκων των, ἐγκατασταθέντες ἔπειτα εἰς σλαυόφωνα χωρία ἐξεσλαυίσθησαν, ὡς συνέβη ἐν Νεστορίῳ (Νεστράμι), ἐνθα εἶναι γνωστὰ αἱ ἐκ τούτων τῶν βλάχων καταγόμεναι οἰκογένειαι»“. Πά τὴν

έπιρροή της σλαβικής γλώσσας στους Έλληνες των βορείων αυτών επαρχιών ο καθηγητής Ν. Τωμαδάκης τονίζει ότι ή σλαβική «διεδίδετο εύκόλως ως μικρόβιον»⁶². Η εύχέρεια έκμαθήσεως και ή σκοπιμότητα χρήσεως της σλαβικής από Έλληνες τόσο της υπαίθρου όσο και μεγάλων αστικών κέντρων, όπως υπογραμμίζει ο Γουσταύος Φρειδερίκος Χέρτσβεργ, έρμηνεύουν την καταγωγή των σλαβοφώνων του βορειοελλαδικού χώρου: «... καθόλου οι Έλληνες της Θεσσαλονίκης ήσαν ήσκημένοι εκ νεότητος εις τό λαλείν την γλώσσαν των Σλαυϊκών φύλων...»⁶³.

Τό γλωσσικό μωσαϊκό λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις με τις βαθμιαίες από την ένδοχώρα προς την Άδριατική μετακινήσεις, αυτόπροαίρετες ή αναγκαστικές, των Άλβανών. Στο διάβα δύο-τριών αιώνων ή γλωσσική έπιρροή τους σε μικρούς και μεγάλους οικισμούς της βόρειας Μακεδονίας, πρό πάντων δέ της Β. Ήπειρου, γίνεται αισθητή. Άλλά ή έναρξη πραγματοποιείται με τους πέρα του Γενούσου ποταμού διάσπαρτους Έλληνες, που διέσχιζαν σχεδόν πάντοτε και προς όλες τις κατευθύνσεις την χερσόνησο, τώρα δέ πρώτοι έρχονται σ' έπαφή με τους νέους γείτονες, τους Άλβανούς, περίπου τον 11ο αιώνα, όταν αναφέρονται στις ιστορικές πηγές⁶⁴. Μετέπειτα, μόλις οι σχέσεις διαταράσσονται ή οι ένοχλήσεις καθιστούν δύσκολη την παραμονή των Ελλήνων, σημειώνονται τά προβλήματα της προσφυγιάς. Οι δίγλωσσοι και συνηθέστερα πολύγλωσσοι Έλληνες εγκαταλείπουν προαιώνιες έστιές και αναζητούν περισσότερη ασφάλεια και γαλήνη κάτω του Γενούσου, όπου όμως μεταφέρουν και τό νέο γλωσσικό «μικρόβιο».

Την ταχεία έξάπλωση της άλβανοφωνίας μεταξύ των Βορειοηπειρωτών, έλληνογλώσσων ή και διγλώσσων-βλαχοφώνων, ο καθηγητής Μιχαήλ Δένδιας αποδίδει σε ποικίλους παράγοντες αλλά θεωρεί αυτήν και ως συνέπεια «του γενικού νόμου της επικρατήσεως των άπλουστερων γλωσσών επί των πολυπλοκωτέρων»⁶⁵.

Κατά τον ίδιο νόμο έπέρχεται και ή έξαλβάνιση πληθυσμών, μεταξύ των οποίων εγκαθίστανται στη νότια Ελλάδα άλβανόφωνοι Βορειοηπειρωτές. Πολύ διαφωτιστικά είναι όσα γράφει ο ήπειρωτικής καταγωγής Αθηναιογράφος άκαδημαϊκός Δημ. Γρ. Καμπούρογλου έξ άφορμής μελέτης των τοπωνυμίων της Άττικής: «Οι άλβανόφωνοι, οι όποιοι είναι έλληνικοι ήπειρωτικοί πληθυσμοί, έξαναγκασθέντες διά βιωτικήν ανάγκην, αν μή και διά τον φόβον της υπάρξεώς των, ένιοτε βία και άπειλη, να δεχθώσι την άλβανικήν ως γλώσσάν των, και διαμείναντες κατά τό πλείστον δίγλωσσοι, (πράγμα τό όποιον δέν κατώρθωσαν πάντοτε οι Μικρασιάται Έλληνες ως προς την τουρκικήν), οι χωρικοί αυτοί, όπως χαρακτηρίζομεν αυτούς, άθρόοι κατά τον πρώτον αιώνα της τουρκοκρατίας ιδίως και μετά την καταστροφήν του Σκενδέρμπεη, προσφυγόντες εις τό έδαφος της Άττικής, εύρον φιλοξενίαν και απέβησαν κυρίως καλλιεργηταί των Τούρκων Σπαχήδων αρχικώς, αλλά και

κολληγοί τῶν μοναστηρίων καί τινων ἰδιωτῶν γαιοκτημόνων, δι' εἰδικούς λόγους τηρησάντων ἢ ἀποκτησάντων τὸ δικαίωμα τοῦτο. Ὑπάρχουσι ὁμως ἐνδείξεις, ὅτι εἰς σημεῖα τινα ἐγκατεστάθησαν βία, καὶ ἀλλαγῶν πάλιν, καταλαβόντες ἀδεσπότες καὶ ἀνεπιθυμήτους ἐκτάσεις, ἀπέβησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κάτοχοι, ἰδιῶν γαιῶν, ἀπορροφήσαντες καὶ τὸν τυχόν ἐνιαχὸς ἰθαγενῆ ἑλληνικὸν πληθυσμόν»¹⁰.

Ἐπιβεβαίωση τῶν συμπερασμάτων τοῦ Καμπούρογλου ἐπέρχεται καὶ μὲ τὴν ἐνδελεχὴ διερεύνηση τοῦ ζητήματος τῆς ἀλβανοφωνίας τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὸν Χρ. Ν. Πέτρου-Μεσογείτη¹¹, κατὰ τὸν ὅποιο ἡ γλωσσικὴ ἐξαλβάνιση δὲν συντελεῖται μόνον στὴν Β. Ἠπειρὸ, κοιτίδα τῶν Ἀρβανιτῶν, ἀλλὰ καὶ στὴν διασπορά τους, ὅπως στὴν Ἀττικὴ, νησιὰ Ἀργοσαρωνικοῦ κ. ἄ.

Εὐλόγα ὁ καθηγητὴς Σφυρόερας ἐπισημαίνει τὴν ἀπουσία ἐθνικῆς ἰδιαιτερότητας στὸν ὄρο Ἀρβανίτες¹², ὁ δὲ Κεραμόπουλλος θέτει σὲ εἰσαγωγικὰ καὶ τὸν ὄρο «Ἀλβανοί» γράφοντας γιὰ τὴν καθοδὸ τους: «Ἦδη κατὰ τὸν 14ο αἰ. 10 χιλ. «Ἀλβανοί» ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ μεθ' ἑλληνικῶν τοῦ βορρᾶ λέξεων εἰς τὴν γλῶσσαν των, ἐκ φόβου πρὸς τοὺς Τούρκους ἢ ἐνεκα τυραννίας τῶν γειτόνων ἢ πενίας, μιμούμενοι δ' ἄλλους φηγόντας πρότερον, ἦλθον εἰς Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ ἔπειτα καὶ Ἀττικὴν, κατέφυγον δὲ τῷ 1392 καὶ εἰς Πελοπόννησον πρὸς τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρήσκους Ἕλληνας καὶ ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Παλαιολόγου»¹³.

Ἕλληνες ἀκριβῶς ἀποκαλεῖ ὄλους τοὺς Ἀρβανίτες «στρατιῶτες», πεζοὺς καὶ ἐφιπτεοὺς, μισθοφόρους τῆς Βενετίας, εἴτε στρατολογουῦνται στὸ Ναύπλιο εἴτε στὸ Δυρράχιο ὁ Γάλλος Philippe de Comynes¹⁴. Τῆς δὲ ἑλληνικότητάς τους ἀφήνουν οἱ ἴδιοι ἀνεξίτηλες ἀποδείξεις. Οἱ Μιχαὴλ Μπούας καὶ Ἀλέξανδρος Μοσχολέων φέρονται γραμμένοι ὡς Magistri Cappellani nationis graecae στὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία τῆς Νεαπόλεως¹⁵ Ἰταλίας τὸ 1597.

Δικαιώνεται, λοιπὸν, ἀπόλυτα ὁ ὄρος, ποὺ ἐπλάσαν οἱ Κ. Βάμβας¹⁶ καὶ Π. Καρολίδης¹⁷ γιὰ τοὺς Βορειοηπειρωτῆς τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας ὀνομάζοντας αὐτοὺς «Ἑλληνοαλβανοίς», ὁδητὴ ἀλβανοφώνους ἢ ἀκριβέστερα διγλώσσους Ἕλληνες, ὅπως ἐπιμένουν νὰ αισθάνονται ἀκόμη καὶ στίς ἡμέρες μας, σύμφωνα μὲ πρόσφατη διαπίστωση τοῦ Κώστα Γεωργουσόπουλου: «Ἀναφέρομαι στοὺς 25.000 τῆς "περιοχῆς τῶν Ἀλμπανέζων" τοῦ Παλέριου, Ἑλλήνων ἀπὸ τὸ Μοριά, ποὺ περνώντας στὸ Μεσαίωνα ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰ ἔφτασαν στὸ Παλέριο διγλωσσοί... Μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ συνομιλήσουμε μὲ τὸν παπα-Στάση καὶ νέα παιδιὰ, κορίτσια καὶ ἀγόρια, νὰ πισθῶμε μαζὶ καὶ νὰ θαυμάσουμε τὰ σωστά τους ἑλληνικά, τὴν ὀρθοδοξία τους, ποὺ γι' αὐτοὺς λειτουργεῖ ὡς ἐθνικὴ συνείδηση...»¹⁸.

Ἄρα μὲ πολλὴ γνώση οἱ Δημητρεῖς Γρ. Κωνσταντᾶς καὶ Δ. Φιλιππίδης ἤδη τὸ 1791 στὸ βιβλίο τους Γεωγραφία Νεωτερικὴ¹⁹ εἶχαν περιλάβει ὡς πέμπτο τμῆμα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν Ἀρβανιτιὰ, τὸν χώρο τῆς Β.

Ήπειρου-Ν. Ἀλβανίας, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τοὺς Ἀρβανίτες στὸν Ἑλληνισμό. Τὸ τελευταῖο ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ τὰ σχόλια τοῦ Legrand γιὰ τοὺς Κακοσουλῶτες, ὅπως ἐπὶ πλέον ὁμολογεῖται ἡ ἑλληνικότητα ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Σουλῶτες⁷⁷, μὲ προεξάρχοντα τὸν Τζαβέλλα, ποὺ ἀποστομώνει τὸν Ἀλῆ Πασᾶ⁷⁸. Ἐξ ἴσου σπουδαῖο εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι καὶ ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς, ἄριστος γνώστης τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῆς χερσονήσου, διακρίνει τοὺς Ἀρβανίτες ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ταυτίζοντας τοὺς πρώτους μὲ τοὺς Ἑλληνας⁷⁹.

Κατὰ τὸν Ν. Σοφιανό, λόγιο καὶ συγγραφέα τοῦ 16ου αἰῶνα, στὸν ὁποῖο ὀφείλεται ἡ σχεδίαση καὶ ἡ ἐκδοση τῶν *Γεωγραφικῶν Πινάκων* τῆς Ἑλλάδας, ἢ *Totius Graeciae descriptio*, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ρώμη, πιθανὸν τὸ 1536, περιλαμβάνει στὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνον τὴν Ἠπειρο ἕως τὸν Γενοῦσο ἀλλὰ καὶ τοὺς Ἑλληνας τῆς Δαλματίας καὶ μέρους τῆς Λιβουρνίας. Ἐπίσης στὸν χάρτη τοῦ Giacomo Castaldi, *Descrittione della geografia moderna de tutta la Gretia*, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Βενετία τὸ 1545 (;), ἡ Β. Ἠπειρος εἶναι ἀδιαμφισβήτητα ἑλληνική. Δικαιολογημένα ἐπισημαίνει τὴν ἀξία τῆς μαρτυρίας αὐτῆς ὁ Παν. Χ. Ζιώγας στὴν διδακτορική του διατριβή: «Εἶναι ἰδιαίτερα ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι σὲ χάρτη σχεδιασμένο ἀπὸ ξένο ὀρίζονται, στὸ μακροσκελὲ ἰταλό-γλωσσο τίτλο του, τὰ ἀκόλουθα ὄρια τῆς Ἑλλάδας: ἀνατολικά, τὰ στενὰ τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Καλλιπόλης καὶ ἡ θάλασσα τοῦ Ἀρχιπελάγους· δυτικά, ἡ Μεσόγειος ὡς τὸν Κόλπο τῆς Βενετίας· βόρεια, τὰ βουνὰ τῆς Romania (Ρουμανίας) καὶ τὸ ὄρος Argentato (πιθανὸν τὰ Κεραύνια ὄρη τῆς Β.Δ. Ἠπείρου, ὅπου κατοικοῦσαν παλιὰ οἱ Ἀργυρίνοι), καὶ νότια, ἡ Μεσόγειος θάλασσα»⁸⁰. Προφανέστατα Romania εἶναι ἡ Ρωμανία, τὸ θέμα Δυρραχίου, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου.

Ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι μικρότερης σπουδαιότητας ἡ πληροφορία, ποὺ παρέχει στὸ Γεωγραφικὸ Λεξικὸ τοῦ ὁ St. Martin, κατὰ τὸν ὁποῖο οἱ κάτοικοι τῆς Ἀλβανίας θεωροῦν προπάτορές τους τὸν Ἡρακλῆ, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Πύρρον, τὸν Ἀντίπατρον καὶ ἄλλους. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ διακήρυξή τους: «Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ παρ' ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ καταγωγὴν ἐκ τῶν ἐκ Κερκύρας καὶ Κορίνθου ἀποικισάντων Φαιάκων καὶ Κορινθίων καὶ τὰς παρὰ τὴν Ἀδριατικὴν συστησάντων καὶ κατοικησάντων πόλεις Ἐπίδαμον (Δυρράχιον), Ἀπολλωνίαν, ἀνθοῦσαν εἰς τὰ γράμματα καὶ ἐν ταῖς σχολαῖς αὐτῆς, ἐπὶ σπουδῇ καὶ ἐκμαθήσει τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, φιλοξενήσασαν τὸν Ὀκτώβριον Καίσαρα, τὴν Βουλίδα καὶ τὸν Ὄρικον καὶ τὰς ἄλλας πόλεις καὶ χώρας ταύτης, ἐν αἷς κατοικοῦσιν οἱ Ὑέλοι (Ὑλλεῖς), ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν»⁸¹.

Μείωση τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος παρατηρεῖται μετὰ τὴν τουρκικὴ κυριαρχία. «Ὅτε ἐγκατεστάθη ἡ Τουρκία, - γράφει ὁ Κεραμόπουλλος - οἱ δὲ βορείως τοῦ Γενοῦσου ἐδέχθησαν τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν, προσέθηκαν οὕτω εἰς τὴν βαρβαρότητα τῶν χρόνων ἐκείνων τὸ κύρος τοῦ κυριάρχου κρά-

τους, οὐτινος ἔγιναν οἱ εὐνοοῦμενοι στυλοβάται καὶ οἱ καταπίεσται τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας. Οἱ δὲ Ἠπειρώται, συνδεδεμένοι διοικητικῶς μετὰ τὴν Ἀλβανίαν, ὑψίσταντο ἰσχυροτέραν τὴν πείσιν τῶν Ἀλβανῶν ὅσον ἑγγύτερον τοῦ Γενοῦσου καὶ τῆς Ἀλβανίας κατῴκουν, ὥστε καὶ τούτων πολλοὶ πρὸς σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν ἐξισλαμίζοντο καὶ οὕτω συνέειχον καὶ τὸ βορράθεν ἀποικιστικὸν ρεῦμα. Ἡ δὲ εἴνοια τοῦ κράτους καὶ ἡ θρησκεία ἀπεμάκρυναν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ χριστιανικοῦ ὁρίζοντος καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ φυλὴν ἔτι μᾶλλον (...).

Τὰ γεγονότα ταῦτα ἐρμηνεύουσι, διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔκτασιν τῆς Ἠπειροῦ περιλαμβάνει, μάλιστα εἰς τὰ βόρεια μέρη πρὸς τὸν Γενοῦσον, πλείονας ἀλβανοφώνους καὶ διὰ τὸ ἄλλο εἶναι ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἀλλὰ δὲ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα ἐκατέρωθεν αὐτοῦ. Πέραν τοῦ ποταμοῦ εἶναι Ἰλλυριοί, ἐντεῦθεν δὲ εἶναι Ἠπειρώται Ἕλληνες. Οὗτοι, εἴτε ὀρθόδοξοι χριστιανοὶ εἶναι, εἴτε μωαμεθανοὶ Τόσκηδες, εἶναι ἀδιάγνωστοι ἀπ' ἀλλήλων ἔξω τῆς θρησκείας. Τὸ αἷμα, ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος καὶ τὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα ἀντέσχον, ἡ γλῶσσα ὁμοῦ καὶ ἡ θρησκεία πολλαχοῦ ἤττηθησαν»²¹.

Τὸν διαχωρισμὸν τῶν Τόσκηδων ἀπὸ τοῦ Γκέγκηδες, τοῦ ἀκριβοῦς Ἀλβανούς, ἐπαναλαμβάνει καὶ σὲ ἄλλα δημοσιεύματα ὁ Κεραμόπουλλος: «Ἐπειδὴ οὗτοι (οἱ Τόσκηδες) διαφέρουν ριζοῦ ἀπὸ τοῦ κατοικοῦντος τὴν ἀπέναντι βορείαν ὀχθὴν τοῦ Γενοῦσου, τοῦ Γκέγκηδες, θὰ προέρχωνται ἐκ τῶν παρὰ τὴν θάλασσαν μερῶν, ἐνθα ἦσαν πολλοὶ Ἕλληνες, ὧν τὴν κοινωνικότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν συμμερίζονται. Πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν θὰ ἦσαν ἐξ Ἰλλυρισθέντες Ἕλληνες»²².

Στοὺς Τόσκηδες ἐπισυμβαίνουν προφανῶς ἀλλεπάλληλες μεταμορφώσεις: Ἠπειρώτες, ἐξ Ἰλλυρισθέντες, ἐκλατινισθέντες, ἐξαλβανισθέντες, ἐξισλαμισθέντες, κατὰ κανόνα μερικῶς σὲ κάθε περίπτωση. Γι' αὐτοὺς ὁ Λιάκος σημειώνει ὅτι «ἔχουν τὰ ἴδια ἀνθρωπολογικὰ χαρακτηριστικὰ μετὰ τοῦ Λατινομακεδονόγλωσσους (πρόφ. Βλάχους-Ἀρβανιτοβλάχους), ἀπὸ ἐξαλβανισμένη μοῖρα τῶν ὁποίων καὶ προέρχονται κατὰ πλειοψηφία»²³.

Ἡ παραλλαγὴ συνήθως εἶναι τόσο μεγάλη, ὥστε ἡ φυλετικὴ ἀρχὴ νὰ συνάγεται ἀπὸ λαογραφικὰ στοιχεῖα, ἐνδυμασία, ἦθη, ἔθιμα, παραδόσεις, χοροὺς, τραγούδια. Στὶς πρώτες ἐπιτυχεῖς ἐπιστημονικὰς ἐντάσσονται κατ' ἐξοχὴν ἐκείνες ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Κοσμᾶ Θεοπροτὸ τὸ 1830: «Τοῦς χοροὺς τοὺς ἔχουν ὡς οἱ νῦν Ἕλληνες. Σχηματίζονται ἡμικύκλια πιασμένοι μετὰ τὰ χέρια, καὶ φέρουν γύρα δεξιὰ ψάλλοντες μετὰ τὸ στόμα ἢ μετὰ κίμβαλα καὶ πηδῶντες, ὁμοίως καὶ αἱ γυναῖκες. Τὰ περισσότερα πηδήματα τὰ κάμνει ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ καὶ διαδοχικῶς ὅλοι γίνονται χορηγοί, κρατοῦντες εἰς τὴν δεξιὰν μανδύλην». Εἰδικὰ γιὰ τὴν ἐνδυμασίαν προσθέτει: «Τὰ φορέματα τῶν ἀνδρῶν σχεδὸν εἶναι τὰ αὐτὰ παντοῦ καὶ ὁμοιάζουν τὰ παλαιὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ῥωμαϊκὰ στρα-

τιωτικά. Τὰ ὅμοια φοροῦν καὶ οἱ νῦν Ἕλληνες. Διαφέρουν ὁμως τὰ τῶν Τόσκηδων ἀπὸ τὰ τῶν Γκέγκηδων...»⁶⁵.

Τὴν τελευταία ἐνδυματολογικὴ διαφορὰ Τόσκηδων καὶ Γκέγκηδων εἶχε παρατηρήσει καὶ ὁ ἀλβανολόγος Ηαηη, ὅπως σημειώνει ὁ Νικοκλέους: «Καθ' ὅλου ὁ τῶν Τόσκων καὶ Γκεκῶν ἱματισμὸς ἐστὶ διαφέρων πολλῶ, τῶν μὲν λευκὸν αὐτὸν τοξύνολον ἔχόντων (φουστανέλαν κ.τ.λ.), τῶν δὲ Γκεκῶν περισκέλιά τε στενά καὶ προστερνίδια ἐρίου, τοῖς τῶν Εὐρωπαϊῶν χωρικῶν παρεμφερῆ πως ὄντα»⁶⁶.

Ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν μουσουλμάνων Τσιάμιδων, στοὺς ὁποίους ἐμφυσίσθηκε ἀκρατὸς θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ ἀνίερος μισελληνισμὸς μὲ τις παρεμβάσεις ξένων, εἶναι ἀπόλυτα ἀποδεδειγμένη⁶⁷. Ἦδη δὲ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ Δ. Ἰ. Παναγιωτίδης ἔγραφε: «Ποίησις δὲ παρ' αὐτοῖς μόνον ἡ Ἑλληνικὴ δημοτικὴ ἐστὶν ἀλβανικὴ τοιαύτη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου δὲν ὑπάρχει. Οἱ Τσιάμιδες ἀρχηγοί, οἵτινες ὠδήγησαν τοὺς ὁμοφύλους των εἰς μάχας, ἢ ἄλλως ἐγένοντο ἀκουστοί, ἐξυμνοῦνται πάντοτε Ἑλληνιστί· οὐδ' ἠδυνήθησαν νὰ εὐρω κανὲν αὐτῶν εἰς τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν. Ἄπαντες τέλος οἱ Τσιάμιδες φοροῦσι τὴν φουστανέλλαν πολύπτυχον καὶ ὑπὸ ταύτην ἔχουσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρυθρὰν περισκελίδα (ποτοῦρι)»⁶⁸.

Τὴν ἑλληνικότητα τῶν ποικίλων λαογραφικῶν ἐκφάνσεων διαπιστώνει γενικὰ στοὺς μουσουλμάνους τῆς Β. Ἠπείρου ὁ καθηγητὴς Ν. Τωμαδάκης: «Αὐτοὶ οἱ ἀλβανόφωνοι μωαμεθανοὶ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς πανηγύρεις των ᾄδουν ἑλληνικὰ ᾄσματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἐξισλαμισθέντες Ἕλληνες πρόγονοὶ των ἐτραγουδοῦσαν πρὸ διακοσίων ἀκόμη ἐτῶν. Ἡ ἐνδυμασία των, ἡ κουρά των, αἱ κατασκευαὶ τῶν οἰκιῶν των, τὰ κεντήματα, ἡ βιοτεχνία των, εἶναι ἠπειρωτικά, ἡ μουσικὴ των, ὀλόκληρος ὁ λαϊκὸς των πολιτισμὸς τοὺς συνάπτει πρὸς τὴν Νότιον Ἠπειρον, ἡ κοινωνικὴ των διάρθρωσις, ξένη πρὸς τὰς «φάρας» τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ ἔπειτα αἱ ἐθνολογικαὶ ἐνδείξεις, ἡ κατασκευὴ τῆς κεφαλῆς, αἱ στατιστικά.

Μέχρι τῶν μέσων τοῦ 19^{ου} αἰ. ὁ πληθυσμὸς τῆς Β. Ἠπείρου ὑπῆρξεν ὀρθόδοξος. Τότε αἱ καταπιέσεις ἠνάγκασαν πολλοὺς νὰ ἐξισλαμισθοῦν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἀπέμειναν πιστοὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των»⁶⁹. Ὅσο δὲ γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐμμονῆς στὴν Ὀρθοδοξία ὁ καθηγητὴς Ἰ. Θ. Κακριδῆς τονίζει ὅτι «ἡ ὀρθόδοξη πίστις, πού συντρόφεψε καὶ στήριξε τὴν ψυχὴ τοῦ Βυζαντινοῦ πρῶτα, τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνα ὕστερα, ἔχει βάλει ἀπαραχάρακτη τὴ σφραγίδα τῆς πάνω στὸν νέον Ἑλληνα, εἴτε τὸ ξέρει εἴτε δὲν τὸ ξέρει»⁷⁰.

Ὅσοι ἀλλαξοπιστοῦν βαθμιαῖα χάνουν τὸν ἐθνισμὸ τους⁷¹ καὶ ἀποβαίνουν ἀμειλικτοὶ πολέμιοι τῶν ἄλλοτε ὁμοεθνῶν καὶ ὁμοθρήσκων⁷². Δὲν σπανίζουν βέβαια καὶ ἀνανήψεις, πού ὁμως ὀδηγοῦν στὸ μαρτύριο, καθὼς καὶ ἀπτόμεες καὶ στιγμιαῖες κρίσεις συνειδήσεως: «Ὁ Φράσαρης, ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ 1854, ἐρίσας πρὸς συνάρχοντα Τούρκους ἔφριψεν αὐτοῖς

τὴν ἴβριν, ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι Κονιάρης. ἀλλ' ἔχει προγόνους τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας»⁷.

Μεταγενέστερο παράδειγμα, ἐπίσης πειστικό, ἀναφέρει στὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Ἀλέξ. Ζάννας. Κατὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν Νεοτούρκων δόθηκε στὸν Λευκὸ Πύργο τῆς Θεσσαλονίκης δεξίωση ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου Ταλαάτ μπέη. Προσκλήθησαν δὲ καὶ παρέστησαν Ἑλληνες ἐκπρόσωποι τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, καθὼς καὶ ἐκδρομεῖς Ἀθηναῖοι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν τέως πρωθυπουργὸ καὶ τότε ἀρχηγὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως Δ. Ράλλη. Ὁ τελευταῖος ἀγνοώντας τὰ ἀνθελληνικά σχέδια τῶν Νεοτούρκων ἀπάντησε στὴν προσφώνησιν τοῦ Ταλαάτ μὲ ἀποκαλύψεις γιὰ τὴν δράσιν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν στὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα καὶ παραχωρήσεις ἀνεπίτρεπτες, πρὸ πάντων δὲ ἔθνικα ἐπιζήμιες. Ὁ Ζάννας διηγεῖται τὰ ἑξῆς: «Κατὰ τὸ γεῖμα ἐκεῖνο κάθονταν κοντὰ στὸν πατέρα μου ὁ στρατηγὸς Χασάν Ταξίμ πασᾶς, ὁ μετέπειτα ἀρχηγὸς τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ποὺ παρέδωκε τὴ Θεσσαλονίκη στὸν στρατὸ μας. Ἡπειρώτης τὴν καταγωγή, μιλοῦσε ἔκτακτα τὰ ἑλληνικά καὶ προσποιούνταν τὸν Νεότουρκο. Γύρισε καὶ εἶπε στὸν πατέρα μου, - Ἔχετε κι ἄλλους τέτοιους πολιτικούς στὴν Ἑλλάδα: ὕστερα ἀπ' ὅ,τι εἶπε ὁ Ράλλης, ἀλλοίμονο τι θὰ τραβήξετε ἐσεῖς οἱ Ἑλληνες ἀπὸ τοὺς Νεοτούρκους»⁸.

Πάντως τῆς γλώσσας ἡ ἀπώλεια δὲν ἐπιφέρει πάντοτε ἀφελήνησιν. Ἡ ἑλληνικότητα δὲν ἐξαλείφεται ἐντελῶς. Δὲν εἶναι ἄλλως τε συνηθισμένα τὰ φαινόμενα πλήρους ἀλλαξογλωσσίας. Κατὰ κανόνα διαφυλάσσονται καίρια στοιχεῖα τῆς μητρικῆς - ἔθνικῆς γλώσσας, ποὺ ἀναγκαστικὰ συνυπάρχει μὲ ἄλλες, μία ἢ περισσότερες. Κάτι ποὺ συμβαίνει καὶ στὸν συγκρητισμὸ ἢ καλύτερα κατὰ τὸ ἀρχικὸ στάδιο τοῦ κρηπτοχριστιανισμοῦ. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐπισημαίνει καὶ τὰ δύο: «πολλοὶ αὐτῶν συνδιαλλάσσουσι τὰς δύο θρησκείας, δίδοντες εἰς τὰ τέχνα δύο ὀνόματα. Ἐν μὲν τουρκικόν, ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἱμάμη κατὰ τὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα τοῦ ἰσλαμισμού, Ἐν δὲ χριστιανικόν, διδόμενον ὑπὸ ἱερέως Χριστιανοῦ, ὡς μένει καὶ ὡς ὄνομα ἐν τῇ οἰκιακῇ ἐστία.

Τὸ αὐτὸ δὲ δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν καὶ περὶ τῆς γλώσσας. Ἰδίως ἐν τῇ Βορείῳ Ἡπείρῳ... Ἡ ἀλβανικὴ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐτάχθη εἰς τὸ πλευρὸν αὐτῆς»⁹.

Γιὰ τὴν διγλωσσίαν σὲ τμῆμα τῆς Β. Ἡπείρου ὁ Ἀθ. Πετρίδης ἔγραφε τὸ 1871 τὰ ἑξῆς: «Οἱ Χειμάριοι ἢ Χειμαρραῖοι ὁμιλοῦσιν Ἀλβανιστὶ καὶ Γραικιστὶ». Ἀμέσως δὲ συμπληρῶναι: «ἀλλ' ἡ Γραικικὴ αὐτῶν εἶναι ἀξιοσημείωτος καὶ διὰ τὴν προφορὰν καὶ διὰ τὸ ἔχειν ἐν ἑαυτῇ ἀρχαιοτάτας δωρικῆς διαλέκτου λέξεις»¹⁰.

Κατὰ τὸν Σπ. Λάμπρο, ἀν καὶ δοκιμάσθηκε ἐπικίνδυνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴν Ἡπειρὸ, ἰδίως στὰ βορειότερα μέρη, «διετήρησεν ἐπιμόνως τὴν μεγίστην καθαρότητα, τὴν ὁποίαν οὐδὲ τῶν Ἀλβανῶν κἄν ἡ γειτνίασις καὶ τῶν Ὀθω-

μανῶν αἱ καταδυναστεύσεις ἡδυνήθησαν ν' ἀλλοιώσωσι. Δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι τυγχάνει τὸ ἐλληνικώτατον γλωσσικὸν ἰδίωμα. Ἡ ἠπειρωτικὴ διάλεκτος εἶνε τις ἀστεϊρευτος πηγὴ ὄρων καὶ ἐκφραστικῶν τύπων ἀναγομένων εἰς παλαιοτάτους χρόνους...»⁹⁷.

Στὴν Ἠπειρο δὲν ἐξαντλοῦνται ποτὲ οἱ δυνατότητες καλύψεως τῶν δημογραφικῶν κενῶν καὶ τῆς ἐπουλώσεως τῶν πληγῶν τοῦ γλωσσικοῦ ὄργανου, ποὺ ποικιλότροπα προκαλοῦνται, κυρίως μὲ τοὺς ἐξισλαμισμούς. Τὸ περιεργότερο εἶναι ὅτι ἡ εὐάνδρος Ἠπειρος, ὅπως προσονομάζει αὐτὴν ὁ Σπ. Θεοτόκης, βοηθεῖ κιόλας στὴν ἐπίλυση τοῦ δημογραφικοῦ προβλήματος γειτονικῶν περιοχῶν καὶ συγκεκριμένα τῆς Κέρκυρας, ἡ ὁποία πολλές φορές ἐρημώνεται ἐξ αἰτίας εἴτε τῶν ἐπιδρομῶν εἴτε τῶν βαρειῶν στρατολογιῶν τῆς Βενετίας κατὰ τὶς μακροχρόνιες συγκρούσεις τῆς μὲ τοὺς Τούρκους. Χάρη στὶς ἀλλεπάλληλες ἐγκαταστάσεις Ἠπειρωτῶν τὸ νησί τῶν Φαιάκων δὲν φραγγοποιεῖται ἢ δὲν βενετοποιεῖται. Διατηρεῖ δὲ κοινὰ μὲ τὴν ἄλλη Ἑλλάδα τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα, καθὼς καὶ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, «τὴν ὁποῖαν οἱ εὐγενεῖς σχεδὸν εἶχον λησμονήσει ἢ κακῶς μετεχειρίζοντο, ὅπως συνεννοῶνται μετὰ τῶν δουλοπαροίκων των...»⁹⁸.

Στὴν Ἠπειρο ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καθίσταται καὶ ἐπίσημο γραπτὸ ὄργανο τῆς «αὐλῆς» τοῦ Ἀλῆ⁹⁹ πασᾶ: «Τὰ πρὸς τοὺς ραγιάδες καὶ τοὺς ἀγάδες διατάγματα τοῦ ὁ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ πρὸς τὸν γείτονα Βενετὸν Διοικητὴν τῆς Ἑπτανήσου ἐλληνιστὶ ἔγραφε καὶ ἐλληνιστὶ ἦσαν γραμμένα τὰ ἔγγραφα ποὺ τοῦ ἐστέλλοντο ἀπὸ ἀντιπροσώπων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ὁ ὕμνητὴς τοῦ ὁ Χατζῆ Σεχρέτης ἐλληνιστὶ, Ἀλβανὸς ὢν, συνέταξε τὴν Ἀληπασιάδα τοῦ Ἑλληνιστὶ συντεταγμένην συνθήκην συνεργασίας μὲ τοὺς Σουλῶτες ὑπέγραψαν εἰς τὰ 1804 οἱ Ἀλβανοὶ ἀγάδες τῆς Τσαμουριάς»¹⁰⁰.

Πέρα τῶν πρακτικῶν λόγων ὁ Σπ. Λάμπρος διαβλέπει στὴν χρῆση τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας καὶ λανθάνουσα ἐθνικὴ συνείδηση: «Αἰσθάνονται μὲν τὴν ἀνάγκην νὰ εἶναι δίγλωσσοι, ἀλλὰ μόνης τῆς ἐλληνικῆς γίνεται χρῆσις χάριν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας. Μόνη γραπτὴ γλῶσσα εἶνε ἡ ἐλληνικὴ. Δὲν εἶνε δὲ τοῦτο ἀποτέλεσμα προσηλυτισμοῦ, οὐδὲ προήλθεν ἔνεκα τῶν ἀνὰ τὴν χώραν ἐγκατεσπαρμένων ἐλληνικῶν σχολείων, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ πραγματικῆς ἀνάγκης τοῦ βίου καὶ εἶναι τὸ φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῆς χώρας»¹⁰¹.

Σαφέστερη ἐρμηνεία τῆς χρήσεως τῆς ἐλληνικῆς γλῶσσας ἀπὸ μουσουλμάνους τῆς Β. Ἠπείρου δίνει ὁ Δ. Κ. Τσοποτός. Δημοσιεύοντας ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία τοῦ Βελῆ πασᾶ, γιοῦ Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ, προβαίνει στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις: «Ὁ Πράμος καίτοι Ἀλβανὸς καὶ δὴ Μουσουλμάνος ἀλληλογραφεῖ μετὰ τοῦ ἐπίσης Ἀλβανοῦ καὶ ἐκ τῆς Βορείου Ἠπείρου καταγομένου Βελῆ πασᾶ ἐλληνιστὶ, ὅπερ ἀποδεικνύει πόσον ἐλληνικαὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἡ διάνοια καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ αὐτῶν τῶν

ἔξισλαμισθέντων Βορειοηπειρωτῶν καθ' ὄλας τὰς ἐποχάς»¹⁰⁰. Ἄμεση δὲ καὶ ἀποστομωτική ἀπόδειξη τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν μουσουλμάνων αὐτῶν τῆς Β. Ἠπείρου, οἱ ὁποῖοι οὔτε Ἄλβανοι οὔτε Τοῦρκοι μποροῦν νὰ εἶναι φιλετικά, παρέχει ὁ Ν. Γιαννόπουλος μὲ τὴν δημοσίευση ἐγγράφων δικαιοπρακτικῶν. Τόσο γιὰ τὸ κείμενο ὅσο καὶ γιὰ τὶς ὑπογραφές χρησιμοποιεῖται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Τουρκαλβανούς, ὅπως ἀποκαλοῦνται, στρατιωτικοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ὁ Μουσταφᾶς Παπακώστα, ὀλοφάνερα ἔξισλαμισμένος καὶ ἐπὶ πλεόν γιὸς ἱερέα, ὅπως ἀποκαλιῖται ὁ συγγραφέας¹⁰¹.

Ἐπομένως ἀποβαίνει αἰτονόητο ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Β. Ἠπείρου, δίγλωσσοι καὶ τρίγλωσσοι, διασώζουσιν βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας. Ἰδιαίτερα στὴν ποίηση, στὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἐκφράζονται κυρίως ἑλληνικά, ὅπως παραδέχεται καὶ ἐξηγεῖ ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Τ. Παραχαγι τόσο γιὰ τοὺς βλαχοφώνους ὅσο καὶ τοὺς ἀλβανοφώνους¹⁰². Γιὰ τοὺς πρώτους ἀποκτᾶ βαρύνουσα σημασία ἡ μαρτυρία καὶ ἐπισήμου ἐκπροσώπου τῆς Ρουμανίας ποὺ εἶχε κάθε λόγο ἀποσιωπήσεως τῆς ἀλήθειας αὐτῆς. Ὁ Σπ. Λάμπρος ἐπανελημμένως σχολιάζει, διότι πιστεῖει ὅτι ἀποτελεῖ σπουδαῖο τεκμήριο τῆς ἑλληνικότητος τῶν διγλωσσῶν Βορειοηπειρωτῶν: «Ἀνακτισθεῖσα δ' ἡ Μοσχόπολις μετὰ τὴν καταστροφὴν διασώζει μέχρι τῶν καθ' ἡμῶν ἡμερῶν τὸν ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ τὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, μαρτυρουμένην ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς καὶ τῶν σχολείων καὶ τῆς γλώσσης τῶν κατοίκων. Ρωμᾶνος περιηγητῆς, ὁ Κ. Ν. Μπουραλέανου, οὗ αἱ μαρτυρίαι προεκάλεσαν τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν τῶν ἀλβανοφίλων τῆς Ἰταλίας, καίτερ προσπαθῆσας νὰ ἐλαττώσῃ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἠσθάνθη οὐχ ἥττον τὴν ἰσοχρέωσιν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὰ ἐπιχώρια ἄσματα εἶνε μόνον ἑλληνικά, ὅπερ εἶνε τῶν ἐνδεικτικωτάτων ἐπιχειρημάτων πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος τῆς χώρας»¹⁰³.

Ἐξ ἴσου εὐγλωττο συμπέρασμα συνάγεται γιὰ τὸ σύνολο τῆς Β. Ἠπείρου ἀπὸ μελέτη λαογραφική. Ὁ Δημ. Β. Οἰκονομίδης, καθηγητῆς τῆς λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, γράφει: «Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς χώρας ταύτης (Β. Ἠπείρου) ἐνισχυθεὶς κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον κατώρθωσε νὰ συγκρατηθῇ καὶ νὰ ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν, διατηρήσας ἐκτὸς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν, ἥτις ἐνταῦθα ἐξειλίχθη θαυμασίως, ἐκφράσασα τόσον καλλιτεχνικῶς τὴν πίστιν, τοὺς πόθους καὶ τὰ βάσανα τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ, εἰς τὰ δημοτικὰ του τραγούδια, τὰ παραμύθια, τὰς παροιμίας, τὰ αἰνίγματα, τὰ ποικίλα ἔθιμα καὶ τὴν τέχνην αὐτοῦ. Διότι τὰ τραγούδια, ὡς καὶ τὰ ἄλλα λαογραφικὰ στοιχεῖα, τῶν ὁποίων παραδείγματα ἀνεφέραμεν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἀποκείμενα λαοῦ ἐπιγλυφῆς, ὅστις προσέλαβε ξένην γλῶσσαν καὶ καλλιεργήσας αὐτὴν τὴν ἔκαμεν ἀμέσως

ὄργανον τῆς ὑψηλοτέρας ψυχικῆς συγκινήσεως, ἀλλὰ εἶναι προϊόντα λαοῦ, οἷσις παρέλαβε τὴν γλῶσσαν ὡς γεραρὰν κληρονομίαν, τὴν ὅποιαν ἐπεξεργάσθη, ζυμωθείς μετ' αὐτῆς καὶ διαπλάσας αὐτὴν ἐπὶ τῶν χειλέων του ἐπὶ ὀλοκλήρους αἰῶνας, ὥστε ν' ἀποβῆ τόσον δημιουργικὴ καὶ ἐκφραστικὴ. Τὴν δ' ἀρχὴν τῶν πλείστων ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ δοξασιῶν τῶν βορειο-ηπειρωτῶν δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν διατήρησιν αὐτῶν κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρό- νους»¹⁰⁶.

Τὰ προηγούμενα πορίσματα ἐδραιώνονται ἰσχυρότερα καὶ μὲ ἱστορικὰ τεκμήρια, τὰ ὅποια εἶδαν καὶ διάβασαν γνῶστες τοῦ βορειοηπειρωτικοῦ χώρου, ὅπως ὁ Γάλλος Rouquerville. Σχετικὰ μὲ τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἀργυροκά- στρου ὁ Λ. Βρανούσης γράφει καὶ τὰ ἑξῆς: «σημασίαν ἔχει τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν μίαν καὶ μόνην ἡμέραν τῆς εἰς Ἀργυρόκαστρον παραμονῆς τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ, οἱ λόγιοι τῆς πόλεως ἔσπευσαν νὰ τοῦ προσκομίσουν τὰς περγαμνὰς τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τοῦ τόπου τῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὅτι τὰ ἐν λόγῳ Χρονικὰ ἦσαν ἀρκούντως γνωστὰ, ἐμελετῶντο καὶ ἀντεγρά- φοντο»¹⁰⁷.

Ἀσφαλῶς μεγαλύτερη ἰσχύ καὶ ἀποδεικτικὴ ἀξία ἔχει ἡ βούλησις τῶν βορειοηπειρωτῶν ἀπὸ Ἀργυρόκαστρο ἕως Δυρράχιο καὶ Τίρανα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔκτασι τῆς γλωσσικῆς ἀμαγαλματώσεως. Ὅταν καὶ ἀπλή δήλωσι ἀπαρνήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνοδεύεται ἀπὸ προνόμια καὶ παροχές, οἱ δὲ βλαχόφωνοι ἀρνοῦνται μὲ κίνδυνον καὶ τῆς ζωῆς τους νὰ ἐνδώσουν, δὲν χρειά- ζεται τρανότερη ἐπιβεβαίωσις τῆς ἑλληνικότητός τους¹⁰⁸. Ὁμολογουμένως προ- καλεῖ θαυμασμό ἢ δημόσια καὶ ἀφοβὴ ἐκφρασις τοῦ ἐθνισμοῦ τους, τῆς προση- λώσεως στὸν Ἑλληνισμό, τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν τὸν βορειότερον ἀκρίτα στὴν δυτικὴ πλευρὰ τῆς χερσονήσου. Συγκεκριμένα, κατὰ τὴν ἀριστα μεθοδευμένη μὲ δλα τὰ μέσα ἐπιχείρησι δημιουργίας ἰδιαίτερης βλαχικῆς ἐθνότητος στὴν Βαλκανικὴ, τὸ 1905, ἐπισκέφθηκε τὴν Β. Ἡπειρο, προερχόμενος ἀπὸ Ρώμη, ὁ Ρουμάνος διπλωμάτης Κ. Μπουριλεάνου μὲ σκοπὸ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν βλαχόφωνων στὰ σχέδια τῆς Ρουμανίας. Ὅμως ἀπογοητευμένος ἐπέστρεψε στὴν ἔδρα του, διότι ἀπέτυχε παταγωδῶς: «Οἱ βλαχόφωνοι τῶν Τιράνων, πιστοὶ στὴν ἑλληνικὴ ἰδέα, μὲ σθένος ἀπάντησαν ὅτι τίποτε τὸ κοινὸ δὲ συνέδεε τὴν Ρουμανία μ' αὐτοὺς, οἵτινες στερρῶς ἐχόμενοι τῶν πατρῶων, δὲν θὰ ἐπιτρέψωσι σκάνδαλα καὶ ζιζάνια καὶ ὅτι αἱ ὑποσχέσεις αὐτοῦ περὶ ἰδρύσεως σχολῆς μὲ πολλὰς γνώσας, καὶ Ἐκκλησίας μεγαλοπρεποῦς καὶ προστασίας ἰσχυρᾶς ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ρουμανίας, σκοπούσης, ὡς εἶπε, νὰ συστήσῃ καὶ Προξενεῖον ἐν Δυρραχίῳ, δὲν δύνανται νὰ μειώσωσι τὴν ἀπεριόριστον ἀγάπην τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Πρόσθεσαν ἐπίσης πῶς κάθε ἀπόπειρα δειλεασμοῦ τους μὲ χρήματα ἢ ἄλλα μέσα θὰ ναυαγοῦσε, ὅπως εἶχε γίνῃ στὸ παρελθόν. Ἀκόμη καὶ αὐτὴ ἡ βία ἀν χρησιμοποιοῦντο ἀπὸ τοὺς βέηδες τῆς περιοχῆς, ὅπως εἶχε

γίνει πρὶν πέντε χρόνια, ὕστερα ἀπὸ συμφωνία τῶν βέηδων μὲ τὴ ρουμανικὴ κυβέρνησι, δὲ θὰ ἀπέδιδε»¹⁰⁰.

Σοφά, λοιπὸν, εἶχε ἐκτιμήσει τὴν ἔθνικὴ κατάστασι στὴν ἀτόμακρη ἐκείνη περιοχὴ ἐνωρίτερα ὁ Βέγαρντ σημειώνοντας ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε ἐκεῖ τοὺς ὀρθοδόξους Ἀρβανίτες καὶ τοὺς Βλάχους σὲ ἐτοιμότητα, ἀν καὶ στοὺς ξένους παράγοντες αἰσθητὸς ἦταν καὶ ὁ ἰταλικὸς. Εἰδικὰ γιὰ τὸ Δυρράχιο παρατηρεῖ: «Ἡ πόλις μπορεῖ νὰ εἶναι ἰταλική, τὸ προάστιο ὅμως εἶναι ἑλληνικόν. Σὲ ὅλα τὰ ὑπαιθρία καφενεῖα μιλοῦν ἑλληνικά... Ὅλο τὸ ἐμπόριον τῆς νότιας Ἀλβανίας τὸ εἶχαν τότε στὰ χέρια τοὺς (οἱ Κουτσόβλαχοι)... Τὸ Δυρράχιο ἦταν τὸ φυσικὸ τοὺς λιμάνι γιὰ τὶς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγκῶνα, τὴ Ραγούζα ἢ τὴ Βενετία. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάστασι οἱ Βλάχοι αὐτοί, ποὺ ἀγωνίστηκαν μὲ τὸ πούγκι τοὺς καὶ τὸ αἷμα τοὺς γιὰ τὴν ἐλευθερία, μετανάστευσαν σὲ μεγάλο ἀριθμὸ στὸ νεοσύστατο ἑλληνικὸ βασίλειον... Μολαταῦτα, ἕναν αἰῶνα μετὰ τὸ Δυρράχιο παραμένει κουτσοβλάχικον λιμάνι...»¹⁰¹.

Τὴν ἐνοπλὴ δράσι καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀρωγὴ τῶν Βλάχων γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ καὶ μάλιστα τὴν ἀποκατάστασι στὰ ἱστορικὰ του ὄρια ἐπισημαίνει καὶ ὁ Edmond Bouchié de Belle: «Κτηνοτρόφοι τῆς Ἀνωβλαχίας (τῆς Πίνδου) εἶναι ἐκεῖνοι, ποὺ ἀρχίζουν τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἐφεξῆς αὐτοὶ παρέχουν στὴν Ἑλλάδα ὀνομαστοὺς ἀρχηγούς. Οἱ δὲ πλοῦσοι Βλάχοι μὲ τὶς δωρεὰς τοὺς συμβάλλουν στὴν ἐξάπλωσι τῆς "Μεγάλης Ἰδέας"»¹⁰².

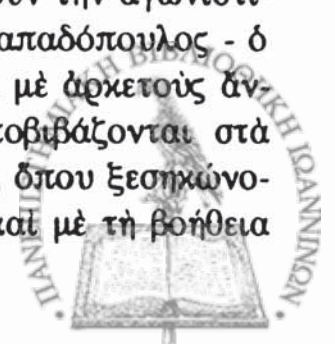
Βέβαια τὸν ἔθνοσμό τοὺς διαδηλώνουν ὅλοι γενικὰ οἱ Βορειοηπειρωτῆς μὲ τὴν ἀδιάλειπτη καὶ πολυσχιδὴ ἀντίστασι κατὰ τῶν Τούρκων. Πράγματι πρωτοστατοῦν στὸν ἀντιτουρκικὸ ἀγῶνα τοῦ Γεωργίου Καστριώτη-Σκεντέρμπετη, ποὺ ἐπάξια κατέχει λαμπρὴ θέσι στὴν ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία καὶ λογοτεχνία, ἐνῶ ἕως τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς¹⁰³, οἱ ὅποιοι σήμερα μὲ προφανὴ σκοπιμότητα τὸν προβάλλουν ὡς ἔθνικὸ τοὺς ἥρωα. Ὅμως πηγῆς τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ διόλου φιλελληνικῆς δὲν σχετίζονται αὐτὸν μὲ τοὺς Ἀλβανούς, ποὺ οὔτε κἀν μνημονεύονται, ἀλλὰ μὲ τὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, ἀκριβῶς δὲ μὲ τὴν Μακεδονία. Ὁ πάπας Πίος ὁ Β' (1405-1464), ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Πικκολόμνι, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους λατινιστῆς τοῦ αἰῶνα του, γνωστὸς στὴν φιλολογία ὡς Αἰνεῖας Σίβιος, διάσημος ῥήτορας καὶ ἐπιδέξιος διπλωμάτης, ἐπίδοξος δὲ ἀρχηγὸς ἀντιτουρκικῆς σταυροφορίας, ἀφοῦ εἶχε ἐξετάσει ἐμπεριστατωμένα τὴν κατάστασι στὴν χερσόνησο τοῦ Αἴμου, στὰ Ἀπομνημονεῖματα περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς του τοποθετεῖ τὸν Σκεντέρμπετη στὴν Μακεδονία, στὴν ὁποία ἄλλως τε ὀφείλει καὶ τὸ παρωνύμιό του Ἴσκεντέρ (= Ἀλέξανδρος). Ὁ πάπας Πίος, μολονότι ἀναφέρει ἐπὶ μέρος ἑλληνικῆς περιοχῆς, Πελοπόννησο, Ἀττικὴ, Βοιωτία, Ἀχαρνανία, Ἠπειρο, Μακεδονία, καὶ ξένες χῶρες μὲ παλαιότερη καὶ σύγχρονη ὀρολογία Βοσνία, Σερβία, Βουλγαρία, Βλαχία (Δουνάβειος, Ρουμανία) κ.ἄ.,

ἀγνοεῖ Ἀλβανία καὶ Ἀλβανούς: «... Non omnia quae Turcae occupant in Europa Venetorum erunt... Peloponnesus illis cedet, et fortasse Beotia atque Attica, et in Acarnania, et in Epiro pleraque loca, quae mari cohaerent. In Macedonia Georgius Scanderbechius primas partes sibi vendicabit; in aliis Graeciae regionibus non deerunt Graeci nobiles, qui Turca ejecto tyrannidem occupent, quibus necesse erit libertatem relinquere. Reliqua quae vergunt in Danubium ut est Bulgaria, quae olim inferior Mysia dicta est, et Rascia quae superior, et Servia, et Bosna, et ultra Danubium, Valachia, quam prisci Datiam vocavere in solo Sarmatico, sive, ut quidam volunt, Scythico, usque ad Euxinum pontum, cuncta ad Hungaros pervenient, quorum aliquando fuere possessio» (σελ. 617)¹³.

Ἔτσι τεκμηριώνεται θαυμάσια ἢ πληροφορία, ποῦ ἔδωσε γιὰ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ Γεωργίου Καστριώτη - Σκεντέρμπετη στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα ὁ Ἰούλιος Πίσκος: «Οἱ Καστριῶται, ἔλκοντες τὸ γένος, ὡς λέγεται, ἐξ Ἡμαθίας τῆς Μακεδονίας, ἐδέσποζον τῆς περὶ τὴν Κρόϊαν χώρας καὶ τινος μερίδος τῆς ἐπαρχίας Δίβρης»¹⁴.

Ὁ θάνατος τοῦ Γεωργίου Καστριώτη τὸ 1468 δὲν σημαίνει τὸ τέλος ἀλλὰ τὴν ἀρχὴ τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ γενικὰ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, μόνων ἢ μὲ τὴν ἐνεργὸ συμπαράσταση καὶ ἀρωγὴ γειτόνων, καθὼς καὶ ὑπερποντίων δυνάμεων, Βενετῶν, Ἰσπανῶν κ.ἄ. Ἡ πολεμικὴ δράση τῶν Βορειοηπειρωτῶν εἶναι ἐντονη τόσο στὴν ἀπόμερη γενέτειρα ὅσο καὶ στὰ ἀπόμακρα μέλη τῆς διασπορᾶς τους. Ἦδη τὸ 1463 στὸ νότιο ἀκρότατο σημεῖο τῆς χερσονήσου, στὴν Μάνη, κατὰ τὸν πρῶτο τουρκοβενετικὸ πόλεμο (1463-1479) ἐπαναστατοῦν οἱ Πέτρος Ράλλης καὶ Μιχαὴλ Μπούας. Τὸ δὲ 1479 συμμετέχει καὶ ὁ ἀρματολὸς Κροκόδειλος Κλαδᾶς. Ὁ τελευταῖος μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος, τὴν ὁποία ἀποδίδει σὲ βενετικὴ προδοσία, ἀν καὶ τιμᾶται ἀπὸ τὴν Βενετία, μὲ τὴν ἀναγόρευσίν του ὡς ἀρχηγοῦ τῶν «στρατιωτῶν», μὲ τὴν ἀπονομὴ τοῦ παρασήμου τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦ χρυσοκέντητου μανδύα καὶ τὴν παραχώρηση κτημάτων γιὰ τιμάρια, συνεχίζει τὴν ἐπανάσταση. Ἀνασυγκροτεῖ τὸ σῶμα του καὶ σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα καταλαμβάνει ὄλα τὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους τῆς Μάνης ἀπομακρύνοντας τὶς τουρκικὲς φρουρὲς. Οἱ ἐπιτυχίες του ἔχουν τὸν ἀντίκτυπο καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἐκδηλώνονται ἐξεγέρσεις. Ὡστόσο ἡ ἀποχὴ τῆς Βενετίας καὶ ἡ ἀνιση ἀναμέτρηση μὲ τοὺς Τούρκους ἐπιβάλλουν τὴν ἀναγκαστικὴ καταφυγὴ του στὴν Νεάπολη, χωρὶς νὰ μειώσουν τὴν ἀγωνιστικότητά του. «Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1481 - γράφει ὁ Στέφ. Ἰ. Παπαδόπουλος - ὁ Κλαδᾶς μὲ τὸν Καστριώτη (γιὸ τοῦ Γεωργίου, Ἰωάννη) καὶ μὲ ἀρκετοὺς ἀνδρες μεταφέρονται ἀπὸ 4 γαλέρες τῆς Νεάπολης καὶ ἀποβιβάζονται στὰ ἠπειρωτικὰ παράλια. Προχωροῦν κατόπιν πρὸς τὴ Χιμᾶρα, ὅπου ξεσηκώνονται ὄλοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς περιοχῆς, παίρνουν τὰ ὄπλα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῶν πλοίων κυριεύουν τὸ φρούριον τῆς Χιμᾶρας...»¹⁵.

Οἱ ἑπαναστάσεις τῶν Βορειοηπειρωτῶν διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ὁποιοσδήποτε ἐπιπτώσεις. Ἄλλως τε ἀποβαίνουν καὶ ἀναπόφευκτες. «Τὸ 1565 οἱ Χιμαριῶτες, μὴ ἔχοντας νὰ πληρώσουν τὸ χαράτσι καὶ μὴ θέλοντας νὰ παραδώσουν τὰ παιδιά τους στὸ παιδομάζωμα, στήρωσαν ἀνταρσία κατὰ τῆς Πύλης. Τὸν ἐπόμενο χρόνο ἐφθασε ἐκεῖ μὲ στόλο ὁ Πιαλὴ πασᾶς καὶ ἀποβίβασε 8.000 ἄνδρες, γιὰ νὰ τοὺς ἱποτάξῃ. Οἱ Χιμαριῶτες ὁμως τραβήχθηκαν στὰ βουνὰ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τὸν κλεφτοπόλεμο καὶ τὶς ἐνέδρες, προξένησαν πολλές ἀπώλειες στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἀποχωρήσουν»¹⁶.

Ἡ Βενετία ἐνωρὶς ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἡ πικρία καὶ ἡ δυσαρέσκεια τῶν Βορειοηπειρωτῶν καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων καθιστοῦσε ἀνεφικτὴ τὴν ἐπανάκτηση, ἔστω καὶ μερικὴ, τῆς παλαιότερης ἡγεμονιστικῆς καὶ ἐμπορικῆς παρουσίας τῆς στὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα. Γι' αὐτὸ ἐσπευσε στὴν ἐξασφάλιση τῆς συμπράξεως Ἑλλήνων ὀνομαστῶν, ὅπως τῶν Πέτρου Λάντζα, Χριστοφύρου Κοντοκάλη, Μέξα Γκέρμπεση, Θωμᾶ Πλέσα, Προγόνη Σνάτη, Μανόλη Μόρμορη, κατὰ κανόνα ἀπώτερης βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς, ἡ ὁποία ἦταν καὶ προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐδραίωση μιᾶς νέας ἐπαναστατικῆς κινήσεως στὴν Βόρειο Ἠπειρο, μὲ πρῶτιστο μέλημα τὴν ἐξουδετέρωση τοῦ μεγαλύτερου στρατιωτικοῦ ἐρείσματος τῶν Τούρκων στὴν περιοχή, τὸ φρούριον τοῦ Σοποτοῦ. «Καὶ ἡ πτώση - γράφει ὁ Ἰ. Χασιώτης - τοῦ Σοποτοῦ, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 10 Ἰουνίου τοῦ 1570, ἀποτελέσῃ ὄχι μόνον τὸν πρῶτο καρπὸ τῆς συνεργασίας τῶν Ἑλλήνων - τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Χιμάρης καὶ τῶν «στρατιωτῶν» τῆς Κέρκυρας - μὲ τοὺς Βενετούς, ἀλλὰ καὶ μιαν ἀπὸ τὶς πρῶτες σοβαρὲς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες τῶν χριστιανῶν στὸν κυπριακὸ πόλεμο»¹⁷.

Τὸ ἐπίτευγμα τοῦτο τῆς διμεροῦς ἐνώσεως χριστιανικῶν δυνάμεων προὐδεάζει ἄριστα γιὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο καὶ πλατιότερης ἀπτηχέσεως κατόρθωμα, τῆς συντριβῆς τοῦ στόλου τῆς ὀθωμανικῆς αἰτοκρατορίας, ποὺ μένει στὴν ἱστορία ὡς νίκη στὴν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου, τὸ 1571. Γίνεται ἀληθινὸ ὄροσημο ἀγῶνων, διότι ἀπομιθοποιεῖ τὸ ἀήττητο τῶν Τούρκων καὶ ἐντείνει τὴν ἀγωνιστικὴ διάθεση τῶν Ἑλλήνων τῶν τουρκοκρατούμενων περιοχῶν καὶ τῆς διασπορᾶς. Μεταξὺ τῶν πρωτοπόρων ἀγωνιστῶν διακρίνονται δυνατὲς μορφές τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως συνοπτικὰ ἀναφέρει ὁ ἀκαδημαϊκὸς Ἄμαντος: «Ἄλλ' ἢ ἦττα τῶν Τούρκων ἔδωκεν, ὅπως εἴπομεν, πολὺ θάρρος εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ δι' αὐτὸ βλέπομεν κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος μεγάλην κίνησιν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν, τὴν ὁποίαν ἐσχεδίαζε νὰ ὀργανώσῃ εἰς σταυροφορίαν ὁ ἐκ Παλαιολόγων προερχόμενος δοῦξ τοῦ Nevers Κάρολος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐκινήθη εἰς Κύπρον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος, ὁ Ἀχρῖδῶν Ἀθανάσιος, ὁ Τυρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος, ὁ Μονεμβασίας Μακάριος, ὁ Λαρίσσης Διονύσιος, ὁ

Ναυπάκτου Γαβριήλ και άλλοι. Είναι χαρακτηριστική ή έθνική κίνησης τών εκκλησιαστικῶν ἀρχηγῶν»¹¹⁸. Νεώτερες δέ έρευνες στα Ισπανικά ἀρχεῖα έπανξάνουν τὸ Ιστορικό ὕλικό, πού ἀφορᾶ στίς ἐξεγέρσεις τών Βορειοηπειρωτῶν μετά τήν ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου μέ πρωταγωνιστὴ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀχρίδος Ἰωακείμ στήν Βόρειο Ήπειρο¹¹⁹ κατά τὰ ἔτη 1572-1576.

Οἱ Βορειοηπειρωτῆς εἶναι πάντοτε παρόντες στα προεπαναστατικά κινήματα και πολὺ περισσότερο στήν πανεθνική ἐπανάσταση τοῦ 1821, στήν ὁποία ή συμβολή τους ἀξιολογεῖται ὡς ἀδιαμφισβήτητα ὑπέροχη¹²⁰, τόσο μέ τὰ ὄπλα ὡς και μέ τήν οικονομική βοήθεια και τίς τεχνικές γνώσεις σέ ὀχυρωματικά και πολιορκητικά ἔργα, τομείς πράγματι ζωτικῆς σημασίας, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦλάχιστον γιά τοὺς Κώστα Χορμόβα και Κώστα Λαγουμιτζί¹²¹. Γιά τὸν δεύτερο ὁ Μακρυγιάννης μᾶς πληροφορεῖ γράφοντας σχετικά μέ τήν πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως: «Ἦταν μαζί μ' ἑμένα οἱ Ἀθηναῖοι και μέ τὸν Κώστα Λαγουμιτζί, και χωρὶς ν' ἀγωνιζόμαστε ἑμεῖς, τὸ κάστρο θά κιντύνευε και θά παραδόνεταν πρὸ καιροῦ». Εἰδικά δέ τὸν Βορειοηπειρωτῆ συναγωνιστὴ τοῦ ὁ Μακρυγιάννης σκιαγραφεῖ ὡς ἐξῆς: «Ὅταν κολλήσαμεν εἰς τὸ κάστρο, βαστούσαμεν και τὸν μαχαλά τῆς Πλάκας ὡς τήν Ἀρβανίτικη πόρτα. Ἀπὸ κάτω τὸ κάστρο εἰς τὰ σπῖτια ἦταν μία ἐκκλησία και τῆς ἔδесе λαγούμι ὁ ἀθάνατος περίφημος Κώστας Λαγουμιτζίς, γενναῖος και τίμιος πατριώτης - και μέ τήν τέχνη του και μέ τὸ ντουφέκι του ὡς λιοντάρι πολέμαγε διὰ τήν πατρίδα. Ἦμαστε μαζί κι' ἀγωνιζόμαστε ὡς ἀδελφοὶ νύχτα και ἡμέρα. Και δουλεύαμεν μέ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀγαθοὺς Ἀθηναίους και φκιάναμεν τὰ λαγούμια· και ἦμαστε ὅλοι πάντα ἀγαπημένοι κι' ἑνωμένοι. Εἰς τὸ Μισολόγγι και παντοῦ αὐτὸς ὁ γενναῖος ἀντρας θάματα ἔχει κάμει. Πατρίδα, τοῦ χρωστᾶς πολὺ αὐτηνοῦ τοῦ ἀγωνιστῆ. Θεσαυροὺς τοῦ δίνει ὁ Κιτάγιας νὰ γυρίση· διὰ σένα, πατρίδα, ὅλα τὰ καταφρονεῖ». Ἐξ ἄλλου ὁ Σουρμελῆς διασώζει τὰ ἐξῆς λόγια τοῦ Κιουταχῆ γιά τὸν Κώστα Λαγουμιτζί: «Ἄν εἶχα ἑδικόν μου τὸν ὑπονομοποιὸν τοῦ Φρουρίου, ἤθελα τὸν ἀνταμείψω μέ τὸσον χρυσόν, ὅσον βάρους ζυγίζει τὸ σῶμα του»¹²².

Μετά τήν ἐπανάσταση και τήν ἴδρυση ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ κράτους ή Βόρειος Ήπειρος μαζί μέ πολλὰ και μεγάλα τμήματα τῆς χερσονήσου και τοῦ ἀρχιπελάγους ἔμεινε ἔκτος τῆς ἑλληνικῆς-ἐπικράτειας παρά τίς ἐπίμονες προσπάθειες τοῦ πρώτου Κυβερνήτη Ἰ. Καποδίστρια. Οὔτε στιγμή, ἀλήθεια, εἶχε λησμονήσει τήν γενέτειρα τῆς μητέρας του.

Οἱ Βορειοηπειρωτῆς διατηρώντας ἀμείωτο τὸ θάρρος συνεχίζουν τὸν ἔνοπλο ἀγῶνα σέ ὅλες τίς μετέπειτα ἐπαναστάσεις τών ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, τών ὁποίων τελικά πολλοὶ ἀποκτοῦν τήν ἐλευθερία μετά τοὺς νικηφόρους βαλκανικοὺς πολέμους 1912-1913. Ἀλλά ή Βόρειος Ήπειρος ἐλευθερωμένη παραδίδεται ἀδόκητα και ἀδίκαια σέ νέο δυνάστη κηδεμονευόμενο ἀπὸ ξένες δυνάμεις. Γι' αὐτὸ οἱ Βορειοηπειρωτῆς μέ τήν ἐνεργὸ συναντίληψη γενναίων

ἀδελφῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατοῦν καὶ δημιουργοῦν τὴν Αὐτόνομη Ἡπειρο²². Πάραυτα δὲ πάλιν οἱ διπλωματικές μηχανορραφίες τῶν κηδεμόνων τῆς Ἀλβανίας καὶ οἱ ἀδυναμίες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους βαικαλιζοῦν τοὺς Βορειοπρειρωῆτες ἀφήνοντας σὲ ἐκκεμότητα τὸν καθορισμὸ τῶν ἑλληνοαλβανικῶν συνόρων²⁴. Οὐσιαστικά καὶ μακροπρόθεσμα μηχανῶνται τὴν μετατροπὴ τῆς κοιτίδας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῆς Βορείου Ἡπείρου, σὲ μειονότητα ἐντὸς κράτους, τοῦ ὁποῦ τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὄρια χαράσσονται γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ξένων μελλοντικῶν συμφερόντων, ἐνῶ ὁ καθ' αὐτὸ ἔθνικὸς του χώρος καὶ πληθυσμὸς, πού στεροῦνται στρατηγικῆς σημασίας, ἐγκαταλείπονται ἐκτὸς τῆς ἀλβανικῆς ἐπικράτειας.

Ἐν τούτοις ὁ ἐνεχυροῦχος, τὸ ἀρτιπαγὲς ἀλβανικὸ κράτος, ὑπερακοντίζει τοὺς στόχους τῶν προστατῶν του καὶ γίνεται ἀδυσώπητο στὴν μεταχείριση τῶν Βορειοπρειρωτῶν καὶ ἀδίστακτο στὴν ἀφελληνιστικὴ του ἐκστρατεία. Οἱ δοκιμασίες κατὰ τὸν μεσοπόλεμο εἶναι ἐπιώδυνες, ἀλλὰ οἱ Βορειοπρειρωῆτες κατορθώνουν νὰ ἐπιζήσουν καὶ μάλιστα νὰ συνεργήσουν στὴν συντριβὴ τοῦ φασιστικοῦ ἐπεκτατισμοῦ τοῦ Μουσσολίνι κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Βορειοπρειρωτικοῦ Ἔπους²⁵, ἂν καὶ ταυτόχρονα ἀντιμετώπιζαν τοὺς Ἀλβανούς, πού πολεμοῦσαν στὸ πλευρὸ τῶν φασιστῶν²⁶. Ἐπὶ πλέον πρωταγωνιστοῦν κατὰ τὴν Κατοχή: «Ἡ δύναμις τῆς ἀντιστάσεως - διαβεβαιώνει ὁ δημοσιογράφος Russel Hill - περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν Νοτ. Ἀλβανίαν (Βόρ. Ἡπειρο). Πρὸς Βορρὰν τοῦ ποταμοῦ Σκούμπη οὐδεμία ἀντίστασις ἐξεδηλώθη κατὰ τῶν Γερμανῶν»²⁷.

Ἀλλὰ καὶ οἱ νέοι αἱματηρότατοι ἀγῶνες ἀντὶ τῆς ποθητῆς καὶ ὀφειλόμενης ἐλευθερίας μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον «ἐπιβραβεῦνται» μὲ τὴν ἐπιβολὴ ἑνὸς στυγνοῦ καθεστώτος, ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ ἀθείας²⁸, πού ἀποσκοπεῖ στὸν πλήρη ἀφανισμὸ τοῦ Βορειοπρειρωτικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πραγματικὰ ἐπιφέρει αἰσθητὴ συρρίκνωση τῆς γνώσεως καὶ χρήσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐξάλειψη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, παραχάραξη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀπαγόρευση τῆς θρησκευτικότητας, μείωση τῆς ἑλληνικότητας τοῦ χώρου. Ὡστόσο οἱ Βορειοπρειρωῆτες καὶ μὲ ἀγνοία τῆς γλώσσας τῶν πατέρων καὶ μὲ στέρξη τῆς λατρείας τοῦ Χριστοῦ οὔτε τὴν πίστη οὔτε τὴν ἐθνικότητα ἔχουν ἐγκαταλείψει, ὅπως περίτρανα ἀποκαλύπτουν οἱ μαρτυρικοὶ φυγάδες. Στὸ διάβα τῶν αἰώνων ἡ ἑλληνικὴ ἐθνικὴ συνείδηση ἀποτυπώνεται στὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, στὶς παραδόσεις, στὰ τραγοῦδια. Ὁ Ἀλέξ. Μαιμμόπουλος τονίζει ὅτι «ὁ προσανατολισμὸς τῶν ἀλβανοφώνων Χριστιανῶν πρὸς τὸ ἰδανικὸν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος γίνεται κατάδηλος εἰς τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια. Πάντα τὰ περιστάτικα τοῦ ταραχώδους ἐθνικοῦ βίου ἀπὸ τοῦ 1716 εἰς τὸ ὁποῖον ἀνάγεται ἓνα ἐξ αὐτῶν, εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκίρας, μέχρι τοῦ 1940, τοῦ ἔτους τοῦ τελευταίου θριάμβου, συγκινοῦν τὰ μύχια τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία συμπιάσχει μὲ τὸ Ἔθνος εἰς τὰς ἀτυχίας του, χαίρει διὰ τὰς περιλάμπρους

νίκας τῶν ὀπλων του καὶ ἐξαίρει τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἡρώων ὀνομασί»¹²⁹.

Τὴν ἔμπρακτὴ μέχρι αὐτοθυσίας καὶ ἐντελῶς αὐτοπροαίρετὴ ἔκφραση τῆς πλήρους συνειδήσεως τῆς ἑλληνικότητος τῶν ἀλβανοφώνων, τῶν Ἀρβανιτῶν, ὅπουδήποτε καὶ ἀν ζοῦν, ἐπισημαίνει ὁ Κ. Χρ. Χρήστου, Ἀρβανίτης, μὲ παρρησία: «Εἶναι συγκινητικὸ, ὅτι στὸν πόλεμο τοῦ 1912-13 καὶ μετὰ, δεκάδες χωριανοὶ μας ξενιτεμένοι στὴν Ἀμερικὴ, μόλις ἔμαθαν ὅτι ἡ πατρίδα τους ἀγωνιζόταν, τὰ παράτησαν ὅλα, διάσχισαν στεριεὲς καὶ θάλασσες καὶ ἦρθαν ἐδῶ καὶ πολέμησαν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὰ ἅγια χῶματα καὶ νὰ μεγαλώσουν τὴν πατρίδα τους... Στὴν ἐκστρατεία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔλαβαν μέρος ἑκατοντάδες ἀπὸ τὰ χωριά μας καὶ πολλοὶ χάθηκαν. Στὸν πόλεμο τῆς Ἀλβανίας τοῦ 1940-41 ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἀρβανιτῶν ἦταν ὀλόψυχη καὶ θαρραλέα. Τὰ μνημεῖα τῶν ἡρώων στὶς πλατεῖες τῶν χωριῶν, ὅπου ἔχουν στηθεῖ, εἶναι γεμᾶτα ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν πεσόνητων στοὺς ἀγῶνες τοῦ γένους μας...». Ἐν τέλει καταλήγει στὴν ἀλήθεια, «ὅτι ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς Β. Ἠπείρου ἢ Ἑλλάδα τροφοδοτεῖται μὲ αἷμα ἑλληνικώτατο αἰῶνες τώρα»¹³⁰.

Ἐξ Ἰσοῦ μὲ τὸ σπαθὶ οἱ Βορειοηπειρωτῆς διακρίνονται καὶ στὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο γιὰ τὴν ἀποσόβηση ἢ τουλάχιστον τὴν ἀναχαίτιση τοῦ ἀφελληνισμοῦ, συνάμα δὲ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Σὲ ἐποχὴ πού «ὄλα τᾶσκιαζε ἡ φοβέρα καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά», ὅταν ὁ Τοῦρκος κατακτητὴς μὲ τὰ φανατισμένα ὄργανά του, τοὺς νεοφώτιστους μουσουλμάνους Γκέγκηδες, τοὺς Τουρκαλβανούς, μεταχειρίζεται ἀπάνθρωπα καὶ ἐξουθενωτικὰ τοὺς Βορειοηπειρωτῆς, προβάλλει ὁ λόγος, ὁ ἀρματωμένος, οἱ ἀντιστασιακὲς διδαχὲς τοῦ Βορειοηπειρωτῆ-Μοσχοπολίτη Νεκταρίου Τέρπου. Πρόκειται γιὰ τὸν ἡγούμενο τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἀρδενίτσας, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Γ. Βαλέτα εἶναι «ὁ δημοχαρέστατος καὶ ἀγωνιστικώτατος ἔθνοφωτιστὴς καὶ ἔθναπόστολος, ὁ ἀσυμβίβαστος καὶ ἀδίσταχτος στηλιτευτὴς τῆς τυραννίας, πού μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ πρόδρομος καὶ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Κοσμοῦ τοῦ Αἰτωλοῦ, πού ἦρθε ἀκριβῶς στὴν ἴδια ἀκριτικὴ περιοχὴ νὰ ὀλοκληρώσει τὸ ἔργο τοῦ Τέρπου καὶ νὰ τὸ στεφανώσῃ μὲ τὸ μαρτύριό του»¹³¹.

Μὲ ἀφετηρία τὸ μοναστήρι τῆς Ἀρδενίτσας, πού στὰ χρόνια τῆς ἡγουμενείας του εἶχε γνωρίσει ἡμέρες ἀκμῆς καὶ ἀναδείχθηκε πνευματικὸ κέντρο τῆς περιοχῆς, τῆς «ζώνης τῶν πρόσω», μὲ εὐρύτατο κοινωνικὸ, ἐκπαιδευτικὸ, φιλανθρωπικὸ καὶ ἔθνικὸ ἔργο, ὁ Τέρπος ἔκανε μεγάλες καὶ τολμηρότατες ἱεραποστολικὲς καὶ ἔθνοφωτιστικὲς περιοδεῖες. Διέσχισε πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν Β. Ἠπειρο καὶ κατέβαινε ἕως τὴν Ἄρτα καὶ τὰ Τρίκαλα.

Τὸ 1732 ὁ Τέρπος τυπώνει στὴν Βενετία τὶς διδαχὲς, τὰ «μιλήματα», κατὰ τὴν προτίμησή του, βιβλίον ἐπιγραφόμενον «Ἡ Πίστις», τὸ προσφιλέστερο πρᾶγματι ἀνάγνωσμα τῶν Ἑλλήνων τῆς τουρκοκρατίας, οἱ ὅποιοι μὲ αὐτὸ διασώζουν τὸν ἔθνισμὸ καὶ τὴν πίστη τους. Θεωρεῖται ὡς μοναδικὸ φαινόμενο κυκλοφορίας καὶ πολυεκδοσίας σ' ὅλη τὴν νεοελληνικὴ βιβλιογραφία. Ἐνα περι-

που αιώνα γεμίζει τον Έλληνισμό με την τόλμη και την αγωνιστική αδιαλλαξία του κατά της τυραννίας και στηρίζει το κίνημα των Νεομαρτύρων, που ανακόπτει τον εθνικό αφανισμό με την περιστολή των εξισλαμίσεων¹²⁸. Ένθαρρύνει, ποδηγετεί και ανοίγει διεξόδους. Προτείνει ποικίλες μορφές αντίστασης: «Πέραν θάλασσες, βουινά, σύνορα, πήγαινε σέ ξένα βασίλεια, αλλά Τούρκος μὴ γένεσαι». «Μὴ φοβῆσθε ἀπὸ ἐκείνους, ὅπου σὰς βλάπτουν τὸ κορμί, διότι τὴν ψυχὴν σας δὲν δύνονται νὰ τὴν ζημιώσουν...». Ὑποδεικνύει καὶ τὴν τελικὴ ἐκβίαση. Παίρνοντας τὸ «σκουτάρι, ἦγουν τὴν στερεὰν σας πίστιν, με τὴν ὁποίαν θέλετε δυνηθῆ νὰ σβέσετε ὅλες τὲς σαῖτες τοῦ πονηροῦ διαβόλου... δράμετε νὰ ἰδεῖτε τὴν παρηγορίαν σας καὶ με θάρρος νὰ γρικᾶτε τὴν ἐλευθερίαν σας»¹²⁹.

Με τὴν τελευταία λέξη, ἐλευθερία, ἀπαξ λεγομένη, ὁ Τέρπος ἀποβαίνει μακρινὸς πρόδρομος τοῦ Ρήγα στὴν διακήρυξή του «καλλίτερα μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ», πρὸ πάντων δὲ ἄξιος συνεχιστὴς τοῦ Μελετίου Πηγά, πού τόσο πρῶϊμα ἔδινε παραστατικὰ τὴν συνέχεια τοῦ Ἑλληνισμοῦ: «Ἐσεῖς - φωνάζει στοὺς ὑπόδουλους ὁμοεθνεῖς του - εἰσθε τὸ γένος ἐκεῖνο τὸ περιφρονημένον τῶν Ρωμαίων, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν οἰκουμένην με τὴν δύναμιν τῶν ἀρμάτων. Ἡ πρώτη μοναρχία τῶν Περσῶν μετετέθη εἰς Αἴγυπτίους, ἀπὸ τοὺς Αἴγυπτίους εἰς Μακεδόνας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν Ἕλληνες, τὸ γνήσιον γένος σας. Ἀπὸ ἐκείνους δὲ εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔσεῖς καὶ κρατᾶτε καὶ λέγεσθε. Ἐσεῖς εἰσθε ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην, τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς Χριστοῦ πίστεως. Τὰ λείψανα εἰσθε ἔσεῖς τῆς βασιλείας τῶν Ρωμαίων, ἔσεῖς τὰ λείψανα τῆς ὀρθοδοξίας»¹³⁰.

Ὁ Νεκτᾶριος Τέρπος δὲν λησμονεῖ οὔτε μιὰ στιγμή ὅτι ὁμογενεῖς καὶ ὁμόθρησκοί του ἐξισλαμίσθησαν, «ἐτούρκεψαν». Πονεῖ βαθιὰ καὶ σπεύδει ἀφοβα κοντὰ τους: «Στὸ Τραγότι, κοντὰ στὸ Ἐλβασάν, τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1724, μέσα στὰ χιόνια πῆγε στὴν ἐκκλησία νὰ κηρύξει καὶ βρῆκε μόνο γυναῖκες. Οἱ ἄντρες ὅλοι εἶχαν τουρκέψει. Μίλησε σκληρὰ, κατηγόρησε καὶ τοὺς Τούρκους γιὰ τὴ θηρωδία τους καὶ τοὺς ἀλλαξόπιστους, πού «διὰ ὀλίγην δόσιν χαρατζίου» ἀπαρνήθησαν τὴν πίστη τους. Ὑστερ' ἀπ' τὴν ὁμιλία, προδομένος ἀπὸ κάποιους προσκυνημένους, πιάστηκε, δάρθηκε ἀνελέητα, βασανίστηκε σκληρὰ. Φρίκη προκαλεῖ ἡ περιγραφή τοῦ ξυλοδαρμοῦ του»¹³¹. Ὅμως δὲν μνησικακεῖ. Γεμάτος συγκατάβαση καὶ φιλεισπλαχνία ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἀνάνησή τους. Ἀπευθυνόμενος στὸν ἐξισλαμισμένο προσφέρει τὴν διαβεβαίωση: «Καὶ ἂν ἐγελᾷσθης καὶ ἔγινες Τούρκος, γύρισε, ὁ ἀφέντης μας Χριστὸς σέ θέλει καὶ σέ συγχωρᾷ...»¹³².

Ἡ προστασία ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό, πού συνεπάγεται ἀπώλεια καὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, λαμβάνει κατεπείγουσα καὶ πρωταρχικὴ προτεραιότητα στοὺς ἀγῶνες καὶ ἀγωνίες τοῦ Τέρπου. Ἡ μερικὴ ἢ ὀλικὴ σὲ σπάνια περίπτωση ἀλλαξογλωσσία, καθὼς καὶ ἡ συνθηδέστερη γλωσσικὴ ἐπι-

μειξία, όταν δέν συνοδεύεται από τήν ἀρνησιθρησκία, ἀφήνει ἀνεπηρέαστο τὸ ἐθνικὸ φρόνημα. Αὐτὸ βεβαιώνει ὁ βορειοηπειρωτικῆς καταγωγῆς Κωνσταντῖνος Πηχεών: «Εἶναι οἱ ξενόγλωσσοι ἐκεῖνοι, διὰ τοὺς ὁποίους δέν ἠμποροῦμεν νὰ κρύψωμεν τὸν θαυμασμόν διὰ τὴν ἀνεπηρέαστον καὶ ἀμετάτρεπτον ἑλληνικὴν συνείδησιν, ποὺ ἐπέδειξαν, διὰ τὸ σταθερὸν καὶ ἡρωϊκὸν φρόνημα, τὸ ὁποῖον ἀντέταξαν, διὰ τὸ ἀκατάβλητον θάρρος, μὲ τὸ ὁποῖον ὑπὲρ τῆς ἑλληνικότητος αὐτῶν ἠγωνίσθησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν»¹³⁷. Ἐξ ἄλλου παράδειγμα ὁλοζώντανο καὶ πειστικὸ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Νεκτᾶριος Τέρπος, ποὺ κατάγεται ἀπὸ ἐκλατινισμένους καὶ ἐξαλβανισμένους προγόνους, ποὺ ἀποκαλοῦνται Ἀρβανιτόβλαχοι, ἀλλὰ πάντοτε ἀκραιφνεῖς Ἕλληνες.

Τὴν ἀνάσχεση τῆς γλωσσικῆς ἀφελληνίσεως παράλληλα μὲ τὴν διαφύλαξη τῆς πίστεως, τῆς ὀρθοδοξίας, θέτει ὡς διττὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς, τὴν ὁποία καὶ θυσιάζει, ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, μισὸ αἰῶνα μετὰ τὸν Τέρπο. Ὁ νεομάρτυς Κοσμάς, ποὺ ἀνήκει ἐπίσης στὸν πολυβασανισμένο¹³⁸ βορειοηπειρωτικὸ Ἑλληνισμό, πασχίζει γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους ἐξηγώντας μὲ σαφήνεια καὶ ἀπλότητα τοὺς λόγους: «Τὸ σχολεῖον φωτίζει τοὺς ἀνθρώπους, ἀνοίγει τὰ μάτια τῶν χριστιανῶν. Καὶ σεῖς γονεῖς νὰ στέλλετε τὰ παιδιὰ σας εἰς τὰ σχολεῖα καὶ νὰ τὰ παιδεύετε μὲ χριστιανικὰ ἥθη. Ἀμαρτάνετε πολὺ νὰ τὰ ἀφήνετε ἀγράμματα καὶ τυφλά... Νὰ μαζωχτήτε ὅλοι. Νὰ κάνετε ἓνα σχολεῖον κοινό, νὰ βάλετε ἐπιτρόπους νὰ τὸ κυβερνοῦν... Δέν βλέπετε ὅτι ἀγρίεψε τὸ γένος ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καὶ ἐγίναμεν ὡς θηρία;»¹³⁹.

Μὲ τὴν ἴδρυση σχολείων συντηρεῖται καὶ διαδίδεται ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ ταυτόχρονα στερεώνεται ἡ χριστιανικὴ πίστη. Τὴν κοινότητα τῆς γλώσσας, ποὺ διευκολύνει πέρα τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα, προωθοῦν μετέπειτα καὶ μάλιστα συγγραφικὰ καὶ διδακτικὰ οἱ βορειοηπειρωτῆς Θεόδωρος Καβαλλιῶτης καὶ Δανιὴλ Μοσχοπολίτης. Μὲ τὸ τρίγλωσσο λεξικὸ τοῦ ὁ πρῶτος καὶ τὴν τετράγλωσση μέθοδο ὁ δεύτερος «ἐφοδιάζουν τοὺς νέους μὲ ἓνα ἐγχειρίδιο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα. Μὲ τὰ ὑπόλοιπα κεφάλαια τοῦ ἔργου τους στοχεύουν στὴ μετάδοση ἐνὸς κυρίαρχου τρόπου σκέψης καὶ συμπεριφορᾶς, δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς ὀρθόδοξης παράδοσης»¹⁴⁰.

Ἡ γενέτειρα τῶν διαφωτιστῶν αὐτῶν καὶ ὑπερμάχων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἡ Μοσχόπολη¹⁴¹ μὲ τὶς εἴκοσι ἐκκλησιές¹⁴², τὰ λαμπρὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὅπως ἡ ὀνομαστὴ Νέα Ἀκαδημία της¹⁴³, τὸ πρῶτο τυπογραφεῖο¹⁴⁴ στὴν ἑλληνικὴ χερσόνησο, τὶς πλούσιες βιβλιοθῆκες¹⁴⁵, δέν εἶναι μόνον θρησκευτικὸ καὶ πνευματικὸ κέντρο τῆς Β. Ἠπείρου, ἀλλὰ ἐξελλίσσεται σὲ σπουδαῖο καλλιτεχνικὸ¹⁴⁶, οἰκονομικὸ, ἐμπορικὸ, βιοτεχνικὸ¹⁴⁷, ὅπου ἀφθονοῦν τὰ δημιουργήματα τῆς ξυλογλυπτικῆς τέχνης, τῆς ἀγιογραφίας, τῆς χρυσοχοϊκῆς, τῆς ὑφαντουργικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς κ.ἄ.

Ἀνάλογα κέντρα πολυσχιδοῦς ἀκτινοβολίας ἀκμάζουν πολλὰ στὴν Βόρειο Ἠπειρο, Κορυτσά, Ἀργυρόκαστρο, Ἅγιοι Σαράντα, Πρεμετή, Τεπελένι,

Αύλινα, Βεράτι, Έλβασάν, Δυρράχιο κ.ά. Από πόλεις και χωριά: καθώς και από παροικίες του έξωτερικού καταφθάνουν στην ελεύθερη μικρή Ελλάδα μετά την επανάσταση του 1821 φωτισμένοι και γενναιόδωροι Βορειοπαι- ρώτες, για να συμβάλουν στην οργάνωση και στον εκσυγχρονισμό του νεοελ- ληνικού κράτους¹⁴⁸ σε όλους τους τομείς, διοίκηση, παιδεία, επιστήμη, είτε με τις πνευματικές δυνάμεις τους είτε με τεράστια έμβασματα, στα όποια όφει- λουν την παρουσία τους ή Ακαδημία Αθηνών, το Ζάππειο, τα Αρσάκεια, το Αστεροσκοπείο και τόσα άλλα¹⁴⁹. Βέβαια δεν παραμελούν να φανούν έξ Ισου πατριώτες και προς τις μικρές γενέτειρές τους ή σινηθέστατα των γονέων τους στην Β. Ήπειρο¹⁵⁰, όπου ιδρύουν σχολεία, βιβλιοθήκες, εύαγη ιδρύματα, από τα όποια έπωφελούνται και αλλόγλωσσοι και αλλόθρησκοι και άλλοεθνεϊς. Εύστοχα τονίζει ο διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου Κλ. Τσούρκας τά έξης: «Διά την Αλβανίαν τέλος είναι περιττόν να αναφέρω- μεν ότι μέχρι και μετά τό 1913, όποτε ή μαρτυρική Βόρειος Ήπειρος απέσπασθη από την Ελλάδα, δεν ύπηρχαν άλλα ανώτερα ή κατώτερα σχολεία πλην των έλληνικών. Εϊς τά Ιωάννινα, την Κορυτσάν και τό Αργυρόκαστρον έξεπαιδεύθησαν όλοι οι διοικήσαντες την Αλβανίαν μέχρι σήμερα άρνησιτά- τριδες και καιροσκόποι τύπου Φάν Νόλη, του έτέρου «Θρακόσ». Και διά τό παιδρόν του πράγματος, πρέπει να αναφέρω ότι ό πρώτος και μοναδικός Τουρκαλβανός φιλόσοφος Ναϊμ Φράσερι (1846-1900) ήτο μαθητής της Ζωσι- μαϊας Σχολής των Ιωαννίνων. Την πληροφορίαν αυτήν μάς δίδει τό Δελτίον του Ιδρυθέντος τώ 1957 Πανεπιστημίου των Τιράνων (τεύχος 2ον, σελ. 3, 1959). Και με την εύκαιρίαν αυτήν άς μνημονευθή ότι εις τό Πανεπιστήμιον των Αθηνών έσπούδασαν μέχρις έσχάτων όλοι εκείνοι οι Αλβανοί, οι πρωτο- στατήσαντες εις την ίδρυσιν του αλβανικού κράτους»¹⁵¹.

Την εύεργετική επίδραση των έλληνικών εκπαιδευτικών και πνευματικών ιδρυμάτων της Β. Ήπειρου στους Αλβανούς, συνάμα δέ την έλληνικότητά της, όμολογεί ό κατ' έξοχήν έθνικιστής και μέγας άγωνιστής της Αλβανίας Basri-Bey: «Nous reconnaissons le caractere grec de l' Albanie meridionale ou l' oeuvre seculaire civilisatrice de ses ecoles domine aussi bien au point de vue moral qu' au point de vue nationale»¹⁵².

Όμως τό αλβανικό κράτος, στο όποιο προσδέθηκε ή Β. Ήπειρος¹⁵³ λόγω συγκυρίας ξένων συμφερόντων, άχάριστα και παράνομα και κατά παράβαση διακρατικών και διεθνών συμβάσεων και συμφωνιών, μάάλιστα και άποφά- σεων του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης¹⁵⁴, επιδίδεται στην ώμότερη μετα- χείριση των Βορειοπαιρωτών, ιδίως των νέων, τους όποιους επί αίωνα περι- που άφελληνίζει επίμονα, συστηματικά, όλοκληρωτικά. Έπί πλέον έξωθει αυτούς έναντιον των έλευθέρων Έλλήνων με άναγνώσματα μισελληνικά ή καταδικάζει σε πλήρη άγνοια του Έλληνισμού. Κατά την πρόσφατη επίσκεψη του δημάρχου Αθηναίων στα Τίρανα ή δημοσιογράφος Εύαγγελία Γλύκου,

έρωτώντας Βορειοηπειρωτόπουλο τί γνωρίζει για την Έλλάδα, έλαβε την απάντηση: «τίποτα»¹⁵⁵! Ένωρίτερα δέ ο Κώστας Π. Βλάχος είχε καταγγείλει χειρότερα: «Εύθως μετά τόν άποχαρακτηρισμό τής Άλβανίας ώς έχθρικού κράτους από την έλληνική κυβέρνηση, στην έφημερίδα «Ζέρι ι πόπουλιτ», όργανο του Άλβανικού Κόμματος Έργασίας, γράφτηκε ότι ή έλληνική μειονότητα τής Άλβανίας έχει δικαίωμα «νά αναπτύξει και νά διαφυλάξει τή μητρική της γλώσσα, την έθνική της ταυτότητα και τούς ψυχικούς δεσμούς της μέ τό έθνος της». Στα σχολικά έγχειρίδια όμως, πού χρησιμοποιουίν τά έλληνόπουλα τής Άλβανίας - μεταφράσεις στην έλληνική τών αντίστοιχων άλβανικών - όχι μόνο δέν γίνεται λόγος για την όρθοδοξη πίστη, πού άποτελεί βασικό στοιχείο για τή διατήρηση τής έθνικής ταυτότητας τών όμογενών μας και τή σύνδεσή τους μέ τόν έθνικό κορμό, αλλά υπάρχουν αναφορές σαν κι' αυτή πού άποσπώ από τό σχολικό βιβλίο «Λογοτεχνικά Άναγνώσματα για την όγδοη τάξη του όχτατάξιου σχολείου», 1985: «Χριστός είναι φανταστικό πρόσωπο τών θρησκευτικών παραμυθιών. Δέ γεννήθηκε και δέν έζησε ποτέ, κι' ό,τι λέγονται για τή γέννηση ή τή ζωή του, είναι μόνο παραμύθια...»

Νά έλπίσουμε ότι μετά την άρση του έμπολέμου και την επικείμενη επίσκεψη του Έλληνα ύπουργού τών Έξωτερικών στή γειτονική χώρα, θά χορηγηθούν και στα Έλληνόπουλα τής Άλβανίας τά έλληνικά σχολικά έγχειρίδια, όπως προβλέπεται από τις διεθνείς συμβάσεις πού αναφέρονται στα δικαιώματα τών έθνικών μειονοτήτων;»¹⁵⁶

Μάταιες έλπίδες¹⁵⁷. Ούτε άνέγερση Μνημείου πεσόντων τό 1940 στα βορειοηπειρωτικά βουνά επέτρεψαν οι Άλβανοί, ενώ ύφίσταται επιβλητικότητα Ιταλικό Στρατιωτικό Κοιμητήριο... στην Άλβανία¹⁵⁸! Πόσο πικρότερα θά επανελάμβανε όσα είχε εκστομίσει έξ αιτίας τής έγκαταλείψεως τής Ήπειρου στις άρχές του αιώνα κατά τών έλευθέρων Έλλήνων ό πρόεδρος τής Έταιρείας «Έλληνισμός», ύπέρμαχος τών έλληνικών δικαιών, άγωνιστής καθηγητής του πανεπιστημίου Άθηνών, Νεοκλής Καζάζης: «Αίσχος εις λαόν διασκεδάζοντα, μίαν μόνην άπόλαυσιν αισθανόμενον, τόν παρασιτισμόν εις βάρος του δημοσίου ταμείου...»¹⁵⁹.

Πρό διετίας, ό δημοσιογράφος Γ. Μασσαβέτας σέ άρθρο του επιγραφόμενο «Τους ξεχάσαμε» και αναφερόμενο στους Βορειοηπειρώτες έπισημαίνει τά έξής: «Τό λάθος - για νά μήν πούμε τό έγκλημα - σέ βάρος του τμήματος αυτού του έλληνισμού πού ζει στον 20ό αιώνα χωρίς κανένα ανθρώπινο δικαίωμα, είναι ή χρόνια σιωπή. Σιωπά μέ τό παιχνίδι τών διεθνών σκοπιμοτήτων ή έπίσημη πολιτεία. Σιωπά μέσα στην ήλίθια αντίληψη πως ό,τι κόκκινο είναι ώρατο ή πνευματική και καλλιτεχνική μας ήγεςία. Κι' ενώ έδώ λέγονται διάφορα ώρατα περί όρθοδοξίας και μαρξισμού, εκεί, εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες δέν έχουν τό δικαίωμα ούτε νά ψάλει παπάς στον γάμο τους...»¹⁶⁰.

* Ο πυρήνας του κειμένου υπήρξε το περιεχόμενο της διαλέξεως, που έδωσα την Πέμπτη 26 Οκτωβρίου 1989, ώρα 7 μ.μ., στη μεγάλη αίθουσα του Πολεμικού Μουσείου, με οργανωτήρα την Έταιρεία των Φίλων του Πολεμικού Μουσείου. Η ευμενής απήχηση και ομολογούμενη επιτυχία της εκδήλωσης μου έσπευξαν δύο διαδοχικές εύχαριστήσεις: Ένα ευγενέστατο και θερμότατο εύχαριστήριο έγγραφο του Δ.Σ. της Έταιρείας και ομόφωνη έβλογη μου ως εκτίμου μέλους. Γι' αυτό και δημοσίως εύχαριστώ την Έταιρεία.

ΑΧ. Γ. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. *Κων Ρέντη Βορειοπειρωτικών Ζήτημα*, Η Ήπειρος Ίστορία-Γεωγραφία-Γλώσσα-Οικονομία κ.λ.π. Έκδόσεις «Ήπειρωτικής Έστίας», Ιωάννινα 1952, 96 Πβ και *Κων Θ Εύσταθιάδου*, *Μελέται Διεθνούς Δικαίου*, Β', Αθήναι 1959, 549: «Τό άλβανικόν ζήτημα έμμέσως μόνον δύναται νά ενδιαφέρει την Ελλάδα και δη έν τούτω, ότι από της ίδρύσεως τό 1913 Άλβανικόν Κράτους, εις θ αυθαίρετως περιλήφθη τό βόρειον τμήμα της Ήπειρου, άνεπιση βορειοπειρωτικών ζήτημα, ένω ουδέ Βόρειος Ήπειρος' υπάρχει ως χωριστή ένότης δικαινομένη της λοιπής Ήπειρου. Η Βόρειος Ήπειρος δέν αποτελεί ούτε γεωγραφικήν ούτε οικονομικήν ένότητα.

Ο όρος 'Βόρειος Ήπειρος' κατ' αρχάς ελχεν έννοιαν καθαρώς διελωματικήν και πολιτικήν. Καθιερωθείς από τό 1913 όλοι τό τμήμα έμείνω τό Ήπειρωτικό έδάφους τό κείμενον έπιθεν της γραμμής των διά τό πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας τό 1913 καθορισθέντων έλληνο-άλβανικών συνόρων. Ο ένίοτε συναντώμενος άντι' αυτόν όρος 'Νότιος Άλβανία' στερείται ιστορικής βάσεως, χρησιμοποιηθείς τό πρώτον άντι' τό όρου Ήπειρος από Αυστροουγγρικής πλευράς». Βλ. και Κ. Α. Βακαλάκουλου, 'Ο Βόρειος Έλληνομός κατά την πρώιμη φάση τό Μασεδονικού Άγώνα (1878-1894)', *Άπομνημονεύματα Αναστασίου Πιτχάνα*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1983, 354, όπου γίνεται χρήση τό όρου 'Επί πλέον, όπως μέ πληροφορεί ό συνάδελφος Κώστας Π. Βλάχος, τόν όποιο εύχαριστώ και δημοσίως, σέ έγγραφο τό Προξενείου της Ελλάδος στά Ιωάννινα, της 19 Μαΐου 1857 πρός τόν Υπουργό των Έξωτερικών Α.Γ. Ραγκαβή, υπάρχει ό όρος 'Βόρειος Ήπειρος': «'Άλλ' ή Βόρειος Ήπειρος, ή άνω λεγομένη και ή μεσημβρινή Άλβανία. » (Βλ. *Άρχείον Υπουργείου Έξωτερικών*, 1857, 362).

2. Πβ. και Β Κόντη, *Ελλάδα και Άλβανία*, Ήπειρος 1 (1979) 20-21.

3. Ν.Β. Πατσέλη, *Ήπειρωτικά Μελέται*, Ιωάννινα 1966, 46, όπου σημειώνονται οι αρχές της εμφάνισης της Ίταλίας στην Β. Ήπειρο.

4. Fred Boissosias, *L' image de la Grèce L' Epire, berceau des Grecs*, 100 Héliogravures avec Introduction de D. Baud-Bovy, Genève 1914. Φ Μ Πέτσα, *Ήπειρος, κοιτίδα τό Έλληνομός*, Ήπειρος 1 (1978) 5 κ.έ.

5. *Έκατ. Fragment 106 (Jacoby)*.

6. Πινδάρου, *Νεμεον*, δ' 82-87.

7. *Έκατ. Fragment 107 (ειδ. Jacoby)*.

8. Πβ. Κ. Αμάντου, *Οι βόρειοι γείτονες της Ελλάδος (Βουλγαροι-Άλβανοί-Νοτιοσλάβοι)*, Αθήναι 1923, 157 σημ. 2: «Όταν τό Ώρκιών κατεστράφη τόν δεύτερον μ.Χ. αιώνα υπό σεισμό, άνημκοδομήθη υπό τό Ηρώδου τό Άττικόν, τό ίδρυτό τό Παναθηναϊκό Σταδίου και τό Ώδελου Αθηνών».

9. P. Lemerle, *Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine*, *Recherches d' Histoire et d' Archéologie*, Paris 1945, 11-12.

10. Γιá την αρχαιότητα και την έτυμολογία τό όνόματος βλ. P. Collart, *Les milliaires de la via Egnatia*, BCH 100 (1976) 179-182.

11. Στράβ. Ζ', 4, 323. Για τον χώρο της Μακεδονίας βλ. *L. Gouparoglou - M.B. Hatzopoulos, Les milliaires de la voie Egnatienne entre Heraclée des Lyncestes et Thessalonique, Athènes 1985*, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.
12. Πβ. Φ. Πέτσα, *Μακεδονία και Μακεδόνες - Ήπειρος και Ήπειρώτες*, Ήπειρος 1 (1979) 53: «Όπωςδήποτε η αρχαία Έγνατία ξεκινούσε από την Έπίδαμνο (Δυρράχιο) και την Απολλωνία (βορειώς της Αϋλώνος και των εκβολών του Αώου), οι δύο κλάδοι ένώνονταν στον ποταμό Γενούσο (Σκούμπη), η ένιαία πλέον Έγνατία περνούσε πάνω από τις λίμνες Αχρίδα και Πρέσπες, από την Ηράκλεια (Μοναστήρι) κι έτσι κατέβαινε στον κάμπο της Λυγκηστίδος (Φλωρίνης). Λοιπόν όχι μόνον αυτό που ονομάζουμε τώρα Βόρειο Ήπειρο, αλλά και οι εκβολές του Αώου (πάνω από την Αϋλώνα) και οι κοιλάδες του Άψου και ως την κοιλάδα του Γενούσου, δηλαδή ως την Έγνατία οδό, ήταν τόπος με τα Ήπειρωτικά Έθνη, όπως μας το λέει ο Στράβων, ο οποίος, σημειωτέον, γράφει στα χρόνια του Χριστού περίπου, δηλαδή με ρωμαιοκρατία, συνεπώς και να ήθελε να... χαρισθῆ στους Έλληνες δέν θά μπορούσε!». Έν τούτοις οι Άλβανοι τα σύνορα Έλλήνων και Ήλιυριών, κατεβάζουν στον Άμβρακικό κόλπο επικαλούμενοι δήθεν αρχαίες γραπτές πηγές, αλλά δέν κατονομάζουν καμμία! Πβ. *S. Pollo - A. Ruto, Ίστορία της Άλβανίας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Μετάφραση από τα γαλλικά: Μπ. Άκτσόγλου. Έκδοτική Όμάδα, Θεσσαλονίκη, ά.χ., 10. Άλλά με χάρτη όλοσέλιδο σ. 24, τα σύνορα μετατίθενται νοτιώτερα! Όστόσο ο μεταφραστής δέν προβαίνει στο παραμικρό σχόλιο... Έτσι η άλβανική προπαγάνδα άνενόχλητη εισβάλλει στον έλληνικό χώρο.*
13. Πβ. Σωτ. Δάκαρη, Ή γένεση της πόλης στην Άρχαία Ήπειρο, Δελτίο κέντρου έρευνών Ζαγορίου 2 (1981)20: «Τήν παρουσία των Μολοσσών στην Ήπειρο έπισημαίνουν τα όμοια γεωμετρικά γραπτά άγγεια, όπως της Βίτσας. Ή κεραμική αυτή άπαντάται κατά μήκος της Πίνδου, της άνατολικής και δυτικής, από την πεδιάδα των Ίωαννίνων και Άρτας ως τα Τρίκαλα της Θεσσαλίας και την Κοζάνη-Άλιάκμονα. Βόρειο όριο άποτελεί ο ποταμός Σκούμπης (ό αρχαίος Γενούσος) στη νότια Άλβανία, βόρεια της Άπολλωνίας και του Αώου, ως το Μοναστήρι».
14. Πβ. την παρατήρηση του Ρουμάνου άκαδημαϊκού *Al. Graur, Studii Clasice 3 (1961)20: «... On en est revenu depuis, mais le fait que des pareils écarts ont pu se produire doit nous inciter à la prudence».*
15. Πβ. Ήπειρωτική Έστία 9 (1953) σέ μετάφραση *Ν.Κ. Παπαδοπούλου* και σέ άνάπτυο, 6.
16. *D. Mustilli, Albania, Milano 1940, 39, σέ μετάφραση Δημ. Εύαγγελίδη, Οι αρχαίοι κάτοικοι της Ήπειρου και άλλα μελετήματα, Έκδόσεις Έταιρείας Ήπειρωτικών Μελετών, Ίωάννινα 1962, 4-5.*
17. Τις βιβλιογραφικές ένδειξεις βλ. *Εύαγγελίδη, έ.ά., 5.*
18. *Balkanica 1 (1938) 32. Βλ. και Μ. Μιχαήλ - Δέδε, Οι Έλληνες Άρβανίτες. Έκδόσεις ΙΒΕ, Ίωάννινα 1987, 12-13.*
19. *Studia Albanica 1 (1969) 134.*
20. Πβ. *Actes du premier Symposium International de Thracologie... Rome 1977 (Milano 1978), 90.*
21. Πβ. *Actes du troisieme Symposium International de Thracologie... Roma 1982, 246 και 250.*
22. *I. I. Russu, Etnogeneza Románilor, București 1981, 452. Βλ. και το ειδικό για τους Ήλιυριούς σύγγραμμά του, Pirlil, Istoria-limba și onomastica-romanizarea, București 1969, 151-152. Θρακικής καταγωγής φέρει τους Άλβανούς και ο *P. H. Stahl, Ethnologie de l' Europe du Sud-Est, Une Anthologie, Paris-La Haye 1974, 92.**
23. Πβ. *Sources archéologiques de la civilisation européenne, Bucarest 1970, 291.*
24. Άκριβείς για τον καθένα βιβλιογραφικές παραπομπές βλ. *Άχ. Γ. Λαζάρου, Ήλιυρολογία και Βορειοηπειρωτικός Έλληνισμός, Άθήνα 1988, 65 κ.έ.*
25. *J. Hatzfeld, Les trafiquants Italiens dans l' Orient Hellénique, Paris 1919, 20 σημ. 2.*
26. *V. Párgan, Dacia, Cívilizatiile străvechi din regiunile Carpatodanubiene, Madrid 1956, 155-156.*
27. Πβ. *BCH 83 (1959) 798-799. Βλ. και Ε. Condurache, I monumenti cristiani nell' Illirico, Ephemeris Dacoromana 9 (1940) 1 κ. έ.*
28. *Δημ. Εύαγγελίδη, Οι αρχαίοι κάτοικοι της Ήπειρου, 32-33.*
29. *Ziva Antika 20 (1970) 116 και σημ. 2.*

- 30 Πβ Actes du premier Symposium International de Thracologie. Milan 1978. 457.
31. Πβ Actes du premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes. Sofia 1966. IV, 239
- 32 P. Cabanes. L'Épire de la mort de Pyrrhos à la conquête romaine (272-167). Paris 1976. Διου και χάρτης τοῦ προτεκτοράτου. Τοῦ αὐτοῦ. Les modifications territoriales et politiques en Illyrie méridionale et en Épire. au IIIe siècle et dans la première moitié du IIe siècle av n ère. Πίρια 1 (1986) 40 Βλ και Journal of Roman Studies 26 (1936) 27.
33. Ἄντ Κεραμοπούλλου. Τι εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. ἐν Ἀθήναις 1939. 43 σπμ.
34. Πβ Ephemeris Dacoromana 3 (1929) 167. Βλ ἐπίσης ἀποψη τοῦ VI Georgiev. Studia Albanica 1 (1969) 146
35. Σ Λιάκου. Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων. Θεσσαλονίκη 1965. 46 Τοῦ αὐτοῦ. Τι ἦσαν ἐθνοφυλετικά οἱ Ἀβαροσλαβῆνοι. Θεσσαλονίκη 1977. 4.
- 36 A. Reginaldi. Le puone province italiana.... Torino 1912. 19
37. Βλ Μ Α Γιάλια. Συμβολή στήν ἱστορία τοῦ κοινωνικοῦ και πολιτικοῦ χωροῦ τῆς Εὐρυτανίας και τῶν Ἀγρῶν κατὰ τήν τουρκοκρατία. Ἀθήνα 1986. 128 και σπμ 53 και 54. Διου σχετική βιβλιογραφία
- 38 Ἀχ. Γ. Λαζάρου. Ρωμαϊκός Ἀρμαδιαμός. Πρακτικά α' συνεδρίου γιά τήν ἀναβίωση τοῦ «Ἀρμαδιακοῦ Ἰδεώδους». Ἀθήνα 1984. 40-54
- 39 A. Lazaru. Aux origines de l'aroumain et de ses rapports avec les langues environnantes. Athènes. 1985. 7 κ.έ
- 40 Πβ Ν Ἑλληνομνήμων 16 (1922) 340-342
41. Λιάκου. Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων. 19 σπμ 87.
- 42 Πβ Balkan Studies 21 (1980) 97-105
- 43 Ν G L. Hammond. Ἡπειρος. Ἀθήνα 1971. μετάφραση Ἀθ Χρ Πάγια. 86
44. Α Ε Βακαλοπούλου. Ὁ γλωσσικός ἐπιλατινισμός τῶν κατοίκων τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδας. ἐν Ἱστορία τῆς Μακεδονίας ἀπό τῶ προϊστορικά χρόνια ἕως τὸ 1912. ΕΜΣ. Θεσσαλονίκη 1983. 49-50
45. L. Lafoscade. Influence du latin sur le grec. ἐν J Psichari. Etudes de Philologie néo-grecque Recherches sur le développement historique du grec. Paris 1892. 136
- 46 Πβ Revue des Etudes Roumaines 5-6 (1960) 228 V. A. Georgescu. Bizanțul și imperiul răsăritenesc în secolul secolului al XVIII-lea. București 1980. 11.
- 47 D A. Zakynthos. La Grèce et les Balkans. Athènes 1947. 99 κ.έ
- 48 Κ Πορφυρογεννήτου. Περὶ θεμάτων. λβ', 152 (ἐκδ Βόννης)
- 49 Λιάκου. Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων. 10 σπμ 43
- 50 Ἀμάντου. Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος. 135.
51. Μακεδονικά 2 (1941-1952) 530 Πβ και Λιάκου. Τι ἦσαν ἐθνοφυλετικά οἱ Ἀβαροσλαβῆνοι. 4: «ἀπὸ τὸ Δυρράχιο και τὸ Τουρῆσιο (τῆς περιοχῆς Στρούγας) κατῆγονταν οἱ Ἀρμαδιακοὶ αὐτοκράτορες Ἀναστάσιος, Ἰουστίνος και Ἰουστινιανός» Τοῦ αὐτοῦ. Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων, κα'.
- 52 Πβ Κ Δ Στεργιοπούλου. Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἡπειρου. Ἀθήνα 1945. 35. Βλ Ἄντ Δ Κεραμοπούλλου. Τὰ ὀνόματα Ἀλβανός και Ἀρβανίτης. Ἀφιέρωμα εἰς τήν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χρῆστου Σοῦλη (1892-1951). Ἀθήνα 1956. 3.
53. Βλ Μνήμη Γεωργίου Κουρμούλη. Ἀθήνα 1988. 80 σπμ 1.
54. Λιάκου. Ἡ καταγωγή τῶν Ἀρμονίων. 157 και σπμ 445. Σύντομη σημασιολογία βλ. λήμμα Ἀβαροι. ἐν Ὑδρία. ἑγκυκλ. λεξικό
55. Βλ Byzantinische Zeitschrift 64 (1971) 22 κ.έ.
- 56 Balcania 7 (1944) 472. Ἐπίσης Studii de dialectologie și toponimie. București 1970. 151.
57. Revue des Etudes Roumaines 7-8 (1961) 133
- 58 Στέλι. Κυριακίδου. Βούλγαροι και Σλάβοι εἰς τήν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν. Θεσσαλονίκη 1946. 17-18.
59. Δωδώνη 10 (1981) 394 σπμ 4.
60. I. Cvijic. La péninsule balkanique. Paris 1918. 458-459. Πβ και Grai și Suflet 1 (1923-1924)

72-79. Έπίσης Πρακτικά τοῦ Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1979, 383-395.

61. Ἄντ. Δ. Κεραμοπούλλου, Τι εἶναι οἱ Κοντσόβλαχοι, 14-15. Βλ. καὶ Α. Mazon, Documents, contes et chansons slaves de l' Albanie du Sud, I, Paris 1936. Επίσης Α. Mazon et Maria Fillipova-Bajrona, Documents slaves de l' Albanie du Sud, II, pièces complémentaires, Paris 1965.

62. Βλ. Γέρας Ἄντ. Κεραμοπούλλου, Ἀθήναι 1953, 106.

63. Φρειδ. Χέρταβεργ, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος... Α', 308. Βλ. καὶ Τρικαλινά 6 (1986) 87.

64. R. Stoïkon, Ἡ πρώτη περὶ Ἀλβανῶν πληροφορία εἰς τὰς ἱστορικές πηγάς, μετάφρ. Γ. Σαμαρᾶ, Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας 18 (1968) 44 κ.έ. Α. Ducellier, L' Arbanon et les Albanais au XIe siècle, Travaux et Mémoires 3 (1968) 354-368. Βλ. καὶ Studia Albanica 1 (1969) 147 κ.έ. Ἐ. Α. Βρανούση, οἱ ὄροι «Ἀλβανοί» καὶ «Ἀρβανίται» καὶ ἡ πρώτη μνεία τοῦ ὁμωνύμου λαοῦ τῆς Βαλκανικῆς εἰς τὰς πηγάς τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, Σύμμεικτα 2 (1970) 236 κ.έ. Πβ. καὶ Κοζο Bozhori, A. gregoros de l' extension du nom Arbanon à l' époque byzantine, Actes du XVe Congrès Intern. des Et. Byz., II, Bucarest 1975, 307-315.

65. Ἀθηνᾶ 38 (1926) 105. Βλ. καὶ Ἀμάντου, Μικρὰ Μελετήματα, 280-281.

66. Ἡ Καθημερινή, 19-2-1939, 6.

67. Βλ. Ἀφιέρωμα εἰς Κ. Ἄμαντον, Ἀθήναι, 1940, 251-252.

68. Ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάννικα, λ.

69. Πεπραγμένα τοῦ Θ' Διεθνoῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 1953, 478. Βλ. καὶ ἀνακοίνωση Α. Βρανούση στὰ Πρακτικά Α' Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν (Σπάρτη 7-14 Σεπτ. 1975), Ἀθήναι 1976.

70. Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμων 16 (1922) 473-474, ὅπου καὶ τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Γάλλου στὸ πρωτότυπο. Πβ. καὶ Κ. Μπέρη, Ἡ Ἀρβανιτιά τῆς Ἑλλάδος, Βιβλιοφιλία 1 (1976) 13: «Κατέπληξε τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης ὁ Μερκούρης Μπούας μὲ τὴν παλληκαριά του καὶ μὲ τὶς νίκες του. Τὰ κατορθώματά του ἔκτενέστατο ἔλεγελο ὁ τροβαδούρος Τζάνε Κορωναῖος καὶ τὰ περιέγραψαν ὅλοι οἱ χρονογράφοι τῆς ἐποχῆς, προσαγορεύοντάς τον τιμητικὰ Le Seigneur Mercur, Capitain Grec, le Capitain Grec Mercurio...»

71. Ν. Ἑλληνομνήμων 20 (1926) 181. Πβ. καὶ Παρνασσός 29 (1987) 277, ὅπου ὁ Κων. Νίκας, καθηγητῆς τοῦ Ἀνατολικοῦ Πανεπιστημιακοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Νεαπόλεως, μὲ πλούσια βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση σκιαγραφεῖ τοὺς ἐποικισμοὺς Ἑλλήνων στὴν Νεάπολη ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ, ἀφοῦ ἐπισημαίνει τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Χωραφᾶ «γιά τὴν ἐθνικὴ ἐνότητα τῶν Ἑλλήνων», δηλώνει: «Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κράτους τῆς Νεάπολης ὑπάρχουν πολλὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα στὴ στρατολόγηση τῶν βορειοηπειρωτῶν».

72. Παρνασσός 1 (1887) 19-26.

73. Ἑλληνισμός 7 (1904) 7 κ.έ.

74. Πβ. Revue des Etudes Sud-Est Européennes (RESEE) 16 (1978) 241, ὅπου ὁ Arshi Pipa μετὰ τὴν ἐπισήμανση τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀποδημίας, τὸ 1460, λόγω τῆς τουρκικῆς ἐξαπλώσεως, γράφει: «molti Greci e Greco-Albanesi abbandonarono il paese, stabilendosi in Italia e in Sicilia. Le capitolarioni di Contessa Entellina, del 1521, parlano di 'Greci venuti dall' isola Andros'». Ἐν τούτοις χαρακτηρίζει αὐτοὺς Ἀλβανούς, ἐνῶ σημειώνει ὅτι στὴν Ἰταλία κατέφθαναν καὶ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη: «Questi greci si stabilirono nel 1449 a Firmo, dove il (Alessio) esercito diritti feodali».

75. Τὰ Νέα, 3-5-1984.

76. Στὴν ἐκδοση τῆς Βιέννης 1791, σελ. 127, στὴν δὲ τῆς Ἀθήνας 1970, σελ. 39 καὶ 130-131.

77. Κατὰ τὸν Η. Houssaye οἱ Μεγάλες Δυνάμεις τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἔπρεπε νὰ δώσουν τὸ 1879 τὴν Ἠπειρο στὴν Ἑλλάδα, «διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἠπείρου, οἱ Σουλῳῳτες, ἔμαθαν τοὺς λοιποὺς Ἕλληνες πῶς ἀποθνήσκει κανεὶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ Μάρκος Μπότσαρης ἀναπαύεται ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἡ χώρα ὅμως ὅπου ἐγεννήθη καὶ τὴν ὁποῖαν ἐπότισε μὲ τὸ αἷμα του εἶναι ἀκόμη εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων». Πβ. Πατσέλη, Ἡπειρωτικὰ Μελέται, 38. Γενικὰ γιὰ τὴν ἑλληνικότητα τῶν ἀλβανοφώνων ἐκφράζεται ἀργότερα καὶ ἡ Ligue Française pour la défense des droits de l' Hellénisme, La Grèce devant le Congrès, Paris 1916, 61.

78. Μνημοσύνη 2 (1968-1969) 21-37.

79. Στὸν Ἑλληνισμό ἐντάσσει Ἀρβανίτες καὶ Βλάχους καὶ ὁ Rouquenville, σύμφωνα μὲ

όμολογία του όργανου της ρουμανικής προπαγάνδας του 19ου αιώνα *Th T. Bătrăda Cercetari despre scoalele românești din Turcia*. București 1890, 161 σμ. 3.

80. Π. Χ. Ζιάγα. Προβλήματα παιδείας του Έλληνισμού κατά τον πρώτο αιώνα της τουρκοκρατίας. Θεσσαλονίκη 1982, 154 σμ. 2.

81. Dictionnaire Géographique par St Martin. L. Albanie.

82. Πεπραγμένα του Θ' Διεθνούς Βυζαντινολογικού Συνεδρίου. Θεσσαλονίκη 1953, 478 ΠΒ και Κ. Δ. Στεργιακοπούλου. Τα βόρεια σύνορα της Ήπειρου. Αθήναι 1945, 66. «Η έρευνα των λαογραφικών στοιχείων της κάτω από τον Γενούσιον ποταμόν εκτεινομένης χώρας και ιδιαίτερας των ιστορικών λειψάνων, όπως χαρακτηρίζονται οι άφαντες, άλλ' άσφαλεις μάρτυρες της ιστορικής αλήθειας (ήθη, έθιμα, τραγούδι, αείτι, τρόπος συνουήσεως κλπ) καταδεικνύει ότι πράγματι ή παρατήρησις του Ψαλίδα είναι αληθινή, ότι δηλαδή ή χώρα που εκτείνεται νοτίως του Γενούσιου ποταμού όμοιάζει πολύ ή μάλλον κατά πάντα προς την νότιον Ήπειρον, διαφέρει δε ούσιαστικώς προς την χώραν, που εκτείνεται εις τό βόρειον μέρος του ποταμού τούτου» Βλ και Ήπειρωτικά Χρονικά 6 (1931) 58

83. Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών 28 (1953) [1954] 160-161. Από την μελέτη της γλώσσας, των ήθων και έθιμων και του χαρακτρα των Αλβανών συνεπάγεται ότι κατά την αρχική τους καταγωγή είναι αυτοί γνήσιοι Έλληνες, όπως ίσοστηρίζει ό Άγγλος *Stefanord* ΠΒ An ethnological map of the European Turkey and Greece with introductory remarks on the distribution of Races... Λονδον 1877, 8

84. Λιάκοι. Η καταγωγή των Αρμονίων, 22 σμ. 92 Παρακάτω, 39-40, προβαίνει προφανώς στον πληρότερο διαχωρισμό των Τόσκηδων από τους Γκέγκηδες, για τους όποιους διατείνεται ότι «δέν είναι γηνειές Έλυριοί αλλά ξενοφερμένοι Τριβαλλοόδοι». Και προσθέτει «Τούτο προκύπτει άλλωστε και από τις παραδόσεις των Γκέγκηων πατριών τους, που άφηθούνται όλες ανεξαιρέτα ότι οι πρόγονοι τους ήρθαν στην σημερινή Βόρειο Αλβανία από βορειοανατολικότερες περιοχές, άρα από την κάτω λειάνη του ποταμού της Σερβίας Μοράβα και τις άντικρινές του τέτοιες». Παραπέμπει δε στον Ηescoματ. *Histoire de la Guegarie (Haute Albanie)*, 112.

85. Κοσμά Θεοκρωτοί και Αθανασίου Ψαλίδα. Γεωγραφία Αλβανίας και Ήπειρου. Έξ άνεκδότου χειρογράφου του Κοσμά Θεοκρωτοί με τοπογραφικά σχεδιογραφήματα και γεωγραφικούς χάρτας του ίδιου Προλεγόμενα και σημειώσεις Αθην. Χ Παπαχαρίση Έκδόσεις Έταιρείας Ήπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1964, 35.

86. Ν. Γ. Νικολάους. Περί της αίτοχθονίας των Αλβανών, ήτοι Σικιτάρ Πραγματεία ιστορικοφυλολογική. έν Γοτίγγη 1855, 78 σμ. 15.

87. Βλ. Αντί 307 (1985) 52 σμ. 2, όπον. Μ Ραϊόουσις and C. Β Κρίττιδης 1980 The Distribution of ABO and Rh Blood Groups in Greece. *Physical Anthropology of European Populations* (ed.) Schwidetzky, Β Chiarelli, Ο. Νεκρασον, Μουστον, The Hague, 154-170, Πιν. 1. Έπίσης Καθημερινή Βιβλίο 26-6-1986

88. Δωδώνη. Εικονογραφημένον Ήπειρωτικών Ήμερολόγιον 1 (1895) 76.

89. Ν. Β Ταμαδάκη. Εορταστικοί Λόγοι. Έκδόσεις Γρηγόρη. Αθήναι 47.

90. Ι. Θ. Κακριδής. Φύς Έλληνικό. Αθήνα 1963, 77.

91. ΠΒ Δ Αϊνιάνος. Απομνημονεύματα. Αθήναι, Έκδοσις Γ. Τσοικιάδ, 169. «Η δύναμις του Όμέρ Βρυώνη έσύγμειτο από Αλβανούς έχοντας την αίτην ένδιμασίαν, τον αίτον όαλιισμόν και τά αίτά σχεδόν ήθη και έθιμα μέ τους Έλληνες».

92. ΠΒ. Άναγκώστη Κοντάκη. Απομνημονεύματα, 16: «... Εισήλθον εις την Πελοπόννησον δώδεκα χιλιάδες Αλβανοί, οι όποιοι ως βάρβαροι και άπάνθρωποι έκραττον τά μύρια καιουργήματα μη γνωρίζοντες άλλον παρά την θέλησιν των...». Περισσότερα άποσπάσματα βλ. Άλ Χ Μαρμάκουλου. Ο μύθος της άλβανικής συμβολής εις την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος, έν Αθήναις 1963, 53 κ.ά.

93. Α. Μπέλλου. Αλβανικά ή αι τρεις ζώσαι διάλεκτοι της Έλληνικής Γλώσσης, έν Αθήναις 1903, 5.

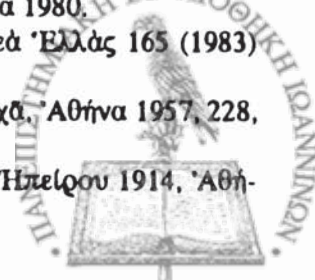
94. Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη 1984, 125.

95. Ν. Έλληνομνήμων 10 (1913) 376.

96. Νεοελληνικά Άνάλεκτα Παρνασσού 1 (1871) 37.

97. Ν. Ἑλληνομνήμων 21 (1927) 342.
98. Πρακτικά τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 7 (1932) 131-132.
99. Μία ἀδρὴ σκιαγράφηση τοῦ τυράννου τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν Hugues Rouquerville βλ. Κώστα Π. Βλάχου, Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Γαλλικοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Ἄρτας (1815-1817), Ἰωάννινα 1988, 409. Ἀνάτ. ἀπὸ Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο 1988.
100. Κ. Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀ. Ψαλῖδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου, 95. Βλ. γιὰ ὑποψη Ἀλῆ-Πασά στὸ γλωσσικὸ ζήτημα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, Μ. Χρυσόχοῦ, Διαλέξεις περὶ Μακεδονίας, ἐν Ἀθήναις 1919, 91.
101. Ν. Ἑλληνομνήμων 10 (1913) 16.
102. Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός 10 (1914) 62-63.
103. Αὐτ. 13 (1917) 169-170.
104. Τ. Ραραχαγι, Paralele folclorice, București 1970, 14.
105. Ν. Ἑλληνομνήμων 10 (1913) 384-385.
106. Ἐπετηρὶς τοῦ Κέντρου Ἑρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας 25 (1977-78) 102.
107. Λ. Βρανούση, Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατούμενης Ἡπείρου, Ἐκδόσεις ΕΗΜ, Ἰωάννινα 1962, 28.
108. Πβ. Ἑλληνισμός 7 (1904) 105: «... τὴν κυριωτάτην ἐθνικὴν δύναμιν ἀποτελεῖ ἡ ἐθνικὴ συνειδησις καὶ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα, καὶ Ἑλλῆν εἶναι πρώτιστα καὶ μάλιστα ὁ θέλων νὰ εἶνε καὶ νὰ λέγηται Ἑλλῆν».
109. Ἐλευθερίας Ἰ. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες καὶ ἐθνικὴ ἀλβανικὴ κίνηση στὶς μπροπολιτικὲς ἐπαρχίες Δυρραχίου καὶ Βελεγράδων κατὰ τὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 20ου αἰῶνα, Ἐκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ἰωάννινα 1978, 212.
110. V. Bégar, Τουρκία καὶ Ἑλληνισμός, Ἐκδόσεις Τροχαλία (Ἀθήνα) 1987, 48-49.
111. E. Bouchié de Belle, La Macédoine et les Macédoniens, Paris 1922, 129.
112. Βλ. Τ. Π. Γιοχάλα, Ὁ Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης εἰς τὴν Νεοελληνικὴν ἱστοριογραφίαν καὶ λογοτεχνίαν, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1975, 9-20. Πβ. καὶ Μνημοσύνη 6 (1978-1979) 367-370.
113. Ephemeris Dacoromana 1 (1923) 373.
114. Φωνὴ τῆς Ἡπείρου 125 (10-2-1895) 4.
115. Στέφ. Ἰ. Παπαδόπουλου, Ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Α', Θεσσαλονίκη 1982, 43.
116. Αὐτ., 83-84.
117. Ἡπειρωτικὴ Ἔστια 17 (1968) 267. Βλ. καὶ Jurien de la Gravière, La guerre de Chypre et la bataille de Lépante, 2, Paris 1888.
118. Κ. Ἰ. Ἀμάντου, Σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, Α', Ἀθήναι 1955, 182. Βλ. καὶ Στ. Ἰ. Παπαδόπουλου, Ἡ κίνηση τοῦ δοῦκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁ μπροπολίτης τοῦ Μ. Τιρνόβου Βουλγαρίας Διονύσιος Ράλλης Παλαιολόγος καὶ οἱ ἐνέργειές του γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων (τέλη 16ου ἀρχὲς 17ου αἰῶνα), Τιμητικὸν Ἀφιέρωμα εἰς τὸν Μητροπολίτην Κίτρους Βαρνάβαν, Ἀθήναι 1980, 3-7, καὶ γαλλικὴ μετάφραση, Σύμμεικτα Νεώτερης Ἱστορίας 1 (1982) 31-35.
119. Ἰ. Κ. Χασιώτη, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Ἰωακείμ καὶ οἱ συνωμοτικὲς κινήσεις στὴ Βόρειο Ἡπειρο, Θεσσαλονίκη 1964. Ἀνάτ. ΣΤ' τόμου «Μακεδονικῶν».
120. Βλ. Ἀγγ. Παπακώστα, Ἀγῶνες καὶ θυσίες τῶν Βορειοηπειρωτῶν στὸ Εἰκοσιένα, Ἀθήνα 1945. Ἐπίσης Ν. Κ. Παπαδοπούλου, Ἡ Δρόπολις τῆς Βορείου Ἡπείρου κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν (1430-1913), ἐν Ἀθήναις 1976. Ναπ. Σταμ. Δοκανάρη, Ὁ Βορειοηπειρωτῆς ἀγωνιστὴς Κων. Παλάσκας. Μεγάλες μορφὲς τοῦ ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, Ἐκδόσεις IBM, Ἰωάννινα 1980.
121. Διον. Μιτάκη, Κώστας Χορμόβας καὶ Κώστας Λαγουμιτζῆς, Στερεὰ Ἑλλάς 165 (1983) 4-10. 166 (1983) 14-17 καὶ 19, 167 (1983) 14-21.
122. Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα. Εἰσαγωγή-σχόλια Στ. Ἰ. Ἀσδραχά, Ἀθήνα 1957, 228, 230-231 καὶ σημ. 1.
123. Ἀπόστ. Π. Παπαθεοδώρου, Ὁ αὐτονομακὸς ἀγῶνας τῆς Βορείου Ἡπείρου 1914, Ἀθήνα 1985, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

124. Πβ. του έπιτιμου πρέσβευς Κων. Χεμαριοφ. Τα σύνορα Ελλάδος-Αλβανίας. Η Καθημερινή 23-2-1984. Βλ. και Δ. Γ. Ντάγγα. Ελλάδα-Αλβανία. Ένα θέμα πάντοτε βαιρεμές. Η Καθημερινή 25-4-1981 και Πυρός Βορείου Ηπειρου. Μάιος 1981, 7-8

125. Πβ. Βορειοπειρωτικός Άγων. Οκτώβριος 1982. όπου περιεκτικό άρθρο επιγραφόμενο Συμβολή των Β/Ηπειρωτών στο Έπος του Σαραντα

126. Αχ. Γ. Λαζάρου. Απόηχοι και απόλογοι της 28 Οκτωβρίου 1940. Άκτινες 464 (1985) 235. όπου τεμήτρια Ιταλοφ ιστορικού

127. New York Herald Tribune. Άθ. Α. Κάρμαλη. Αντίσταση στην Βορειοπειρωτική Γη. Άθνα 1989. 74. Βλ. και προσωπικές εντυπώσεις Άριστ. Τσάτσου. Με τους Έλληνες της Βορείου Ηπειρου. Σελίδες Ημερολογίου και αναμνήσεις ενός στρατιώτη. Η Καθημερινή 28-10-1987, 7: «Ο άπελλητισμός της Β. Ηπειρου ήταν επίμονος, συστηματικός και συνεχής. Παρά ταύτα αυτοί οι Έλληνες άντεχαν άόμη και είχαν κατορθώσει, σχεδόν, στην όλότητά τους, να διατηρούν την ελληνική τους συνείδηση. Ήταν άξιοθαύμαστοι...» Βλ. επίσης. Μιά συγκλονιστική μαρτυρία από τον καπετάνιο του ΕΛΑΣ «Σουλιώτη» γιά την Άλβανία. Βορειοπειρωτικός Άγων. Ιανουάριος 1988, 6.

128. Μπριαολίτου Δρυϊνοπούλεως. Παγωμναής και Κονίτης Σεβαστιανού. Η Έσταυρωμένη Βόρειος Ηπειρος. Έκδ 5η. Άθνα 1986

129. Μαμμιάτοϊλου. Ο μύθος... 44-45.

130. Κ. Χρ. Χρήστου. Άγνωστές του 21 περιοχής τέως δήμου Πλαταιών. Άθνα 1984. 80 κ.έ.

131. Γ. Βαλιτά. Ο άρματωμένος λόγος. Οι αντίστασιακές διδαχές του Νεκταρίου Τέρτου βγαλμένες στα 1730 Εισαγωγή-έιλογές. Άθνα 1971, 2-3

132. Πβ. Έλευθερίας Γ. Νικολαΐδου. Οι κρητοχριστιανοί της Σκαθίας. Έκδόσεις ΔΜΙΑΧ. Ιωάννινα 1979, 39-40. «Ο λόγος του Τέρτου ήταν κήρυγμα άγάπης, άμειστοσύνης και ένότητας ανάμεσα στους Χριστιανούς, χωρίς διάκριση τάξεων, αλλά και άρμη κατηγορητήριο στις περιπτώσεις άδιαφορίας από μέρους των άρχόντων, βουλκοαστικών και μη. Ο Τέρτος ήταν πρόγραμμα. Ένας από τους πιο θαρραλέους άγνωστές της πίστης, που δε θυσίαζε το φρόνημά του σ' άποιαδήποτε σκοπιμότητα. Δι δεχόταν συμβιβασμούς με καταστάσεις που άποσκοπούσαν στη δημιουργία προλεταριάτων κληροφ. για ν' άμβλίνεται το μένος και η καιουργία του δυνάστη, όπως γινόταν με τον κρητοχριστιανισμό, τον οποίο κι άπέφρυγε. Άκαίτοδοι από τους χριστιανούς παρηγοσία, φανερή διακηρυξη της πίστης κι όχι προσπάθεια άποκρυφής και συγκάλυψης με διάφορα μέσα. Γι' αυτό και περιόδευε και κήρυττε στην περιοχή της Σκαθίας που δοκιμαζόταν από άθροές άλλαξοπιστίας το διάστημα 1710-1730 και είχε άρχισει να περιλείπει στον κρητοχριστιανισμό».

133. Βαλιτά, Γ.ά., 18. Στην Έλευθερία φθάνει κανείς με πολλούς τρόπους. Στα 1730 ο Νεκτάριος Τέρτος διδάσκει: «Στρατιώτης άχως ασπί και λεπίς άχως βιβλίον, και οι δύο φάλτσο είναι», έννοώντας προφανέστατα την άνάγκη και χρησιμότητα του βιβλίου στους λεπίς, όπως παρατηρεί ο Άλέξης Παλιτής. Το βιβλίο μέσο παραγωγής της προφορικής γνώσης. Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες. ΚΝΕ-ΕΙΕ, Άθνα 1982, 271.

134. Αχ. Γ. Λαζάρου. Το Μακεδονικό με ιστορικά δεδομένα, γλωσσολογικά, έθνολογικά. Έλευθερία (Λαρίσης) 26-2-1989, 8.

135. Βαλιτά, Γ.ά., 16-17. Για την προτροπή του Τέρτου στους Χριστιανούς προς καταβολή του χαρατζίου, που τόσες παρεμπνείες είχε, βλ. Τριτάδια έργασίας, ΚΝΕ-ΕΙΕ 7 (1984) 100 κ.έ.

136. Βαλιτά, Γ.ά., 33

137. Κ. Α. Βασιλασοϊλου, Ο Βόρειος Έλλητισμός, 41-42

138. Βλ. και Φ. Οικονόμου. Η πολιτιστική Β. Ηπειρος διά μέσον των αίωνων. Άθνα 1985. Έπίσης Κ. Σ. Κώνστα, Πάτερ-Κοσμάς ο Αιτωλός ο άναγεννητής της Βορείου Ηπειρου. Ιωάννινα 1959. Άνάτ. από 7ο τόμο Ηπειρωτικής Έστίας.

139. Κ. Σαρδέλη. Ο Άγιος των σιλάβων ο Αιτωλός. Άθνα 1970, 136-137. G. Chasiotis. L'Instruction, publique chez les Grecs, Paris 1881, 32. Περισσότερα βλ. Μ. Α. Γκιλλία, Ο Κοσμάς Αιτωλός και η έποχή του. Άθνα 1972, 471 κ.έ.

140. Άγγελικής Κωνσταντασοϊλου. Η ελληνική γλώσσα στα Βαλιάντα (1750-1850). Το τετράγλωσσο λεξικό τφ Δανιήλ Μοσχοπολίτη. Ιωάννινα 1988, 63. Για το μέρος β' της μελέτης κβ.

Άχ. Γ. Λαζάρου, 'Η Αρωμουνική και αι μετά της ελληνικής σχέσεις αυτής. Βλάχοι, β' έκδοση, 'Αθήνα 1986, 183 κ.έ. Έξ άλλου για την έθνική συνείδηση των Βλάχων βλ. 'Ηπειρωτικό 'Ημερολόγιο 1988, 343-344 και σημ. 27, 347-348 και σημ. 48.

141. Βλ. Θ. Βελλιανίτου, 'Η Μοσχόπολις της Β. 'Ηπείρου, 'Ημερολόγιον Μεγάλης 'Ελλάδος 1922, 226-239. Κ.Χ. Σκενιέρη, 'Ιστορία της Αρχαίας και Συγχρόνου Μοσχοπόλεως, έκδ. β', εν 'Αθήναις 1928. Φ. Μιχαλόπουλου, Μοσχόπολις, αι 'Αθήναι της Τουρκοκρατίας 1500-1769, εν 'Αθήναις 1941, όπου και προγενέστερη βιβλιογραφία. 'Ιωακείμ Μαρτινιανού, μπροπολίτου Ξάνθης, 'Η Μοσχόπολις 1330-1930, έπιμελεία Στίλπ. Κυριακίδου, εν Θεσσαλονίκη 1957. Θεοφρ. Γεωργιάδου, Μοσχόπολις, 'Αθήναι 1975. Στ. Μ. Γκατσάπουλου, Μοσχόπολις, 'Ιωάννινα 1979.

142. Χαράλ. 'Ι. Σωτηροπούλου, 'Ιστορία της αρχαίας και συγχρόνου Μοσχοπόλεως και ή μονή 'Ιωάννου του Προδρόμου, Μακεδονικών 'Ημερολόγιον Σφενδόνη 3 (1927) 263-268. 'Ιωακείμ Μαρτινιανού, μπροπολίτου Ξάνθης, Συμβολαι εις την Ιστοριαν της Μοσχοπόλεως, Α' 'Η Ιερά μονή του Τιμίου Προδρόμου κατά τον εν αυτή κώδικα, 1630-1875. 'Αθήναι 1939. Βλ. και 'Ελληνικά 11 (1939) 363-364. Μακεδονικά 1 (1940) 544-546. 'Ορθοδοξία 15 (1940) 152-156.

143. Εύλ. Κουρίλα, 'Η Μοσχόπολις και ή Νέα 'Ακαδημία αυτής. 'Η καταγωγή των Κουτσοβλάχων και ή έγγραμάτισις της γλώσσας αυτών, Θεολογία 12 (1934) 69-84, 149-161, 314-335 και άνάτ. 'Αθήναι 1935. Τοθ αύτοθ, Γρηγόριος ό 'Αργυροκαστρίτης, ό μεταφραστής της Καινης Διαθήκης εις τό 'Αλβανικόν, ήτοι Αι βάσεις της αλβανικής φιλολογίας και γλώσσης. 'Η 'Ακαδημία της Μοσχοπόλεως. 'Επίμετρον: 'Η 'Ιστορία της Μοσχοπόλεως και ό πολιτισμός αυτής, εν 'Αθήναις 1935. Πβ. και Φάνη Μιχαλόπουλου, Μοσχόπολις, αι 'Αθήναι της Τουρκοκρατίας 1500-1769, 23: «'Ο Ισχυρισμός του Κουρίλα, πώς τυπώθηκαν εκεί και βιβλία αλβανικά και ιδίως Βλάχικα, που καταστράφηκαν από τους έλληνίζοντες (!) αποτελεϊ αποκύημα νοσηρης φαντασίας, για να μη χαρακτηρίσουμε βαρύτερα την πρόθεση του συγγραφέα». Βλ. και Π.Φ. Χριστόπουλου, Το βιβλίο 'Η 'Αλήθεια Κριτής, 'Αθήνα 1984, 178. Τόν Ισχυρισμό του Κουρίλα έθεσα ύπ' όψη του συγχρόνου μας Αυστριακού ρωμανιστή-βαλκανολόγου Max Demeter Reyfuss, που έτοιμάζει μονογραφία για την Μοσχόπολη! 'Ανεπιφύλακτα απέρριψε τον Ισχυρισμό και ως ένδεχόμενο.

144. Ν. Σκιαδά, Το τυπογραφείο της Μοσχόπολης και οι εκδόσεις του, Νέα 'Εστία 83 (1968) 802-808. Τοθ αύτοθ, Χρονικό της 'Ελληνικής Τυπογραφίας, Α', 1476-1828, 'Αθήνα 1976.

145. Δημ. Καλλιμάχου, 'Ο πολιτισμός της Βορείου 'Ηπείρου, 'Η 'Ελληνικότης της Κορυτσάς. 'Ο πολιτισμός της Μοσχοπόλεως, 'Ιωάννινα 1959, 9.

146. Φάνη Μιχαλόπουλου, 'Η οικοδομική και ή τέχνη της Μοσχοπόλεως, Νέα 'Εστία 29 (1941) 105-112. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, 'Η Ιστορία και ή τέχνη της Μοσχοπόλεως, Αύτ. 29 (1941) 203-204.

147. Βαλερίου Παπαχατζή, Οι Μοσχοπολίται και τό μετά της Βενετίας έμπόριον κατά τον 18ον αιώνα, 'Ηπειρωτικά Χρονικά 9 (1934) 127-139. Τοθ αύτοθ, Νέαι συμβολαι εις την Ιστοριαν των κατά τον ΙΗ' αιώνα έμπορικών σχέσεων των Μοσχοπολιτών μετά της Βενετίας, 'Ηπ. Χρ. 10 (1935) 270-288. Α. Hăciu, Aromănil. Comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație, Focsani 1936. Μ. Ruffini, Un centro Aromaneo d' Albania: Moscopoli, Revista d' Albania 4 (1943) 158-169. Στ. Κοκκίνη, Μοσχόπολη. Διακόσια χρόνια από την καταστροφή του σημαντικού αύτοθ πνευματικού κέντρου του 'Ελληνικού Διαφωτισμού, Το Βήμα 3-8-1969, Γ. Σ. Λαΐου, Σίμων Σίνας, 'Εκδόσεις 'Ακαδημίας 'Αθηνών, 'Αθήναι 1972, Γ. Σιορόκα, Το γαλλικό προξενείο της 'Αρτας (1702-1799), 'Ιωάννινα 1981, 250-252, 258-259. 'Ελένης Κ. Γιαννακοπούλου, Γαλλοελληνική έκμετάλλευση δασών στη δυτική 'Ελλάδα (1710-1792), 'Αθήνα 1987, 109, 165 κ.έ.

148. 'Ενδεικτικά αναφέρεται ό Βορειοηπειρώτης Χριστ. Κλονάρης, για τον όποιο βλ. Δημ. Γ. Σερεμέτη, 'Ο Χριστόδουλος Κλονάρης (1788-1849) και ή συμβολή του εις την αναγέννησιν της Δικαιοσύνης, Θεσσαλονίκη 1960 (άνάτ. από τον Η' τόμο της ΕΕΣΝΟΕ του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), όπου και ή παλαιότερη βιβλιογραφία. Μιχ. Δ. Στασινοπούλου, Τινά περι του Χριστόδουλου Κλονάρη, στον τιμητικό τόμο για τα 125 χρόνια του 'Αρελου Πάγου, 'Αθήναι 1963, 57 κ.έ. Μ. Τουρτόγλου, Τα πρώτα εν 'Ελλάδι άκυρωτικά δικαστήρια, εν 'Αθήναις 1966. Ανάτ. από την ΕΚΕΙΕΔ 10-11 (1966) 3 κ.έ. Ν. Ι. Πανταζοπούλου, Το διά της επαναστάσεως του 1821 θεοπισθέν δικαίον και οι 'Ελληνες νομικοί, Θεσσαλονίκη 1971, 21 κ.έ. 'Ο Κλονάρης ύπήρξε πληρεξούσιος στις μετά τό 1825 συνελεύσεις της επαναστάσεως, μέλος του Πανελληνίου επί Καποδίστρια, ύπουργός δικαιοσύνης (1832) και πρώτος πρόεδρος του 'Αρελου Πάγου.

149. Βλ. ενδιαφέροντα στοιχεία στις ανακοινώσεις συνεδρίων του Α. Πανελληνίου επιστημονικού συνεδρίου (Κόνιτσα, 22-24 Αυγούστου 1987) με θέμα: Βόρειος Ήπειρος-Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Αθήναι 1988.

150 Πβ Κων. Γ Κίτσι. Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία (Κεστοράτι Αργυροκάστρου, 1874-1891), Έκδόσεις ΙΒΕ, Ίωάννινα 1985, 6. Οπου ο πρόεδρος του ΙΒΕ Ξεν. Γ. Κοντούρης στον πρόλογο επισφαιίνει και τα έξης: «Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία από τη μιὰ μεριά και τὰ περίφημα σχολεία του Άργυροκάστρου, τής Κορυθιάς, τής Μοσχοπόλεως, τής Χειμάρρας, τής Πραμής, του Λαμπόβου, τής Πολύτσας, τής Σαυκίης, τής Δρόβιανης, του Δελβίνου κ.τ.λ. συνολικά 360, άνδρωμένα με τίς γενναίες επιχορηγήσεις τών μεγάλων εύεργετών Άδελφών Ζάπκα, Αρσάκη, Σίνα, Ζωγράφου, Μπάγκα, Δούκα και άλλων, με τούς 25 000 μαθητές τους, φέρανε μιὰ πραγματική άνθηση τής παιδείας και τών γραμμάτων στην περιοχή, δημοσίεργησαν μιὰ ακτινοβολία έξω και έξα απ' αυτή, και άφησαν μιὰ λαμπρή παράδοση παιδείας, μοναδική για ένα τόσο μικρό τόπο σε τέτοια έποχή». Πβ. έπίσης τήν αξιολογημένη παρατήρηση του άντικεινέναντος του πανεπιστημίου Ίωαννίνων Γ. Σ Πλοσιμίδη, Ο Έλληνομός τής Ήπειρου στις παραμονές τής άπελευθέρωσής του (1905 περ - 1912), Δωδωνη 6 (1977) 364: «Ός υπόδειγμα καλού σχολείου αναφέρεται βείνο τής Έλληνικής Κοινότητας Δυρραχίου. Έχει τὰ 2.400 μέλη τής Κοινότητας (τό 1/3 του πληθυσμού) συντηρούσαν λίκειο με 140 μαθητές και παρθενγωγείο με 100 μαθήτριες».

151. Κλ Δ Τσιούρα. Ιστορικά άλήθειαι. Ο Έλληνομός και οι βαλκανικοί λαοί. Αθήναι 1961, 17.

152. *Basli bey, Ancien Député au Parlement ottoman, Président du second Gouvernement national albanais et Chef du Pouvoir Exécutif ad Interim (1915-1916) Interné dans les garnisons austro-hongroises (1916-1918), L' Orient débalcanisé et l' Albanie Origine des dernières Guerres et Paix future.* s.l.n.d., 5. Οι τίτλοι υπάρχουν στο δημοσίωμα και διατηρήθηκαν, διότι ένέχουν ιδιαίτερη σημασία

153 *René Rieux, La malheureuse Epirote, Paris 1914, Μεταφράσεις στην Έλληνική, Γ. Ζερβού, Αθήναι 1914, Κ Ζήνωνος, Κάϊρον 1914, Έπίσης R Rieux, The Sorrows of Epirus, London, Hurst and Blackett Ltd., 1918, και R. Rieux, The Sorrows of Epirus Illustrated with Maps, Index and Editor's Note by Basil J. Photos Chicago, Argonaut, Inc., 1963 Βλ και «Ήπειρωτική Έταιρεία» 34 (1979) 23.*

154. Γ. Χ Παπαδαπούλου. Η έθνική Έλληνική μειονότης εις τήν Άλβανίαν και τό σχολικόν αύτης ζήτημα. Ιστορικόν Άρχείον 1921-1979 Έκδόσεις ΙΒΕ, Ίωάννινα 1981, 107.

155. Έλευθεροτυπία 14-12-1989.

156 Κ Π Βλάχου. Άρση έμπόλεμον και σχολικά έγχειρίδια. Η Καθημερινή 24-11-1987, 5 Βλ και Γ Κ Γερονικολού, Άλβανία Πλαστογράφηση τής Ιστορικής πραγματικότητος. Έλευθερία (Λαρίσης) 14-1-1990, 7. Παλαιότερο έπίσης άρθρο του Ν Παπαδαπούλου, Και άλλοι παρασχοισόν τήν Ιστορία, Βορειοηπειρωτικός Άγών, Μάιος 1982, 1-2.

157. Πβ Κων. Βασιλάκοιλου. Ο Έλληνομός σε έθνική κρίση. Η Καθημερινή 2-7-1989, 7: «Ήραμε τό έμπόλεμο με τήν Άλβανία, αλλά ή Έλληνική μειονότης τής Βορείου Ήπειρου συνεχίζει ν' άφελλινίζεται, να καταπιέζεται και να φθίνει με μαθηματική ακρίβεια» Διότι για τήν άρση δέν ίσχυσαν οι άρχές και τό θέσμο του διεθνούς δικαίου αλλά σκοπιμότητες κομματικές και μικροπολιτικές Πβ θεμ Χριστιανόπουλου, Έπίτιμο προέβη, Πώς πρέπει να γίνει ή άρση του «έμπόλεμου» με τήν Άλβανία, Σοσιαλδημοκρατική Πορεία 9-4-1987, 3. Βλ και Ν. Άθ. Άντανοπούλου, Τό έμπόλεμο μεταξύ Έλλάδος και Άλβανίας, Έλληνικός Άστήρ 19 (1987) 247-256. Και Θ. Κουτσισιού, Η Βόρειο-Ήπειρος, Έλεύθερος (Άγρινίου) 9-1-1990, 1-2.

158. Βλ. Βασ Κραμμίδα, Άντίερση Μνημείου, Η Καθημερινή 25-10-1989, 7. Άθην Γ Στρατή, Στρατιωτικό κομπήριο, Αύτ. 26-11-1989. Πβ και Γ. Καϊμάρα, Έπίσημη στη Βορ Ήπειρο, Αύτ. 13-10-1989, 7: «Κάτοικοι τής Κλεισούρας μός εληροφόρησαν ότι υπάρχουν όσα Έλλήνων Νεκρών διασκορπισμένα και άδιάλυτα εις διαφόρους περιοχές τής Βορ. Ήπειρου».

159. Ν Καζάζη, Λόγοι και Έργα (1903-1904), εν Αθήναις 1911, 75. Μόλις είδε τό φός τής δημοσιότητος. Τό μήνυμα τής Έλευθερίας, Η Καθημερινή 7-1-1990, 1. Βλ και Κ Γ Παπακωνσταντίνου, Μηνύματα άφίπνισης, Έλευθερία (Λαρίσης) 14-1-1990, 7.

160. Έλευθεροτυπία 24-2-1987, 6.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

ΤΟ ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

Θέμα τῆς ἀποψινῆς ὁμιλίας¹ εἶναι τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Φρίξου Τζιόβα. Πρῶτα ὁμῶς μερικὰ βιογραφικὰ καὶ βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα.

Ὁ Φρίξος Τζιόβας, γιὸς τοῦ Ἀναστασίου καὶ τῆς Κασσιανῆς, γεννήθηκε στὴ Δοβρὰ (Ἀσπράγγελοι) τοῦ Ζαγορίου στὶς 20 τοῦ Ἀπρίλη τοῦ 1920. Ἀπὸ τὸν πατέρα του, ποὺ ἦταν δάσκαλος, ἔμεινε νωρὶς ὀρφανός, ὅταν ἦταν τριῶν χρόνων. Τὸ δημοτικὸ τὸ ἔβγαλε στὴ Δοβρὰ μὲ δάσκαλο τὸ Δημήτριο Βάντζιο ποὺ ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ὑπέθαλψε τὴν κλίση του πρὸς τὴ λογοτεχνία. Μετὰ τὸ δημοτικὸ ἦρθε στὰ Γιάννινα ὅπου φοίτησε στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ κι ἔπειτα στὴ Ζωσιμαία Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποφοίτησε ὡς δάσκαλος τὸ 1940. Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῶν σπουδῶν του ἐπιδόθηκε μὲ ἐπιτυχία στὸν ἀθλητισμὸ - στίβος, ποδόσφαιρο, βόλεϋ. Ἀποφοιτῶντας ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία διορίστηκε δάσκαλος στὸ Κάτω Νευροκόπι τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ σύντομα ἐπιστρατεύτηκε γιὰ τὸν Ἀλβανικὸ Πόλεμο. Μετὰ τὸν πόλεμο ὑπηρέτησε στὴ Βίτσα Ζαγορίου καὶ τελικὰ στὸ χωριὸ του τὴ Δοβρὰ. Σήμερα εἶναι συνταξιούχος καὶ ζεῖ στὰ Γιάννινα.

Πρωτοδημοσίεψε τὸ 1936, σὲ ἡλικία 16 χρόνων, ἓνα πεζὸ κείμενο μὲ τίτλο «Εἰκόνα» στὴν τοπικὴ ἐφημερίδα *Ἡπειρωτικὸς Ἀγών*. Καὶ δυὸ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1938, ἐπίσης ἓνα ἄλλο πεζὸ στὴ *Νέα Ἔστια*. Τὸ 1940 ἐξέδωσε τὴν πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ, μὲ τίτλο *Ἐντελβαίς*, ἡ ὁποία βραβεύτηκε ἀπὸ τὴ Λέσχη Διανοουμένων τῆς πόλης μας στὴν ὁποία ἦταν γραμματέας τότε ὁ Ε. Παπανοῦτσος. Τὸ 1954 κυκλοφόρησε τὴ δεύτερη καὶ τελευταία μέχρι σήμερα ποιητικὴ συλλογὴ μὲ τίτλο *Αἷμα καὶ Φῶς*. Τὸ 1980 ἐξέδωσε τὸν *Κατάλογο Συγγραφέων Περιοχῆς Ζαγορίου* καὶ τὸ 1981 τὸ *Χρονικὸ τῆς Δοβρᾶς*. Κείμενά του ἔχουν δημοσιευτεῖ στὰ περιοδικὰ *Ἡπειρωτικὰ Γράμματα*, *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια*, *Νεοελληνικὰ Γράμματα*, *Νέα Ἔστια*, *Νέα Ἑλληνικά*, *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο* κ.ἄ. Ὑπῆρξε μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς στὸ περιοδικὸ *Ἡπειρωτικὲς Σελίδες* καὶ μέλος τῆς ἐκδοτικῆς ὁμάδας στὸ περιοδικὸ *Ἐνδοχώρα*. Ποιήματά του βρίσκονται ἀνθολογημένα στὶς ἀνθολογίες τοῦ Ἡρακλῆ Ἀποστολίδη καὶ τοῦ Μιχαῆλ Περάνθη. Διάφορα κριτικὰ ἀλλὰ κυρίως ἀφηγηματικὰ κείμενά του βρίσκονται σκόρπια σὲ ἐντυπα ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκαν, χωρὶς μέχρι σήμερα νὰ ἔχουν συγκεντρωθεῖ σὲ ὀρισμένη ἐπίτομη ἐκδόση.

Καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ προκαταρκτικὰ νὰ περάσουμε στὸ κυρίως θέμα.

1. Ὁμιλία ποὺ ὁργανώθηκε ἀπὸ τὴν «Ἡπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν» στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας στὶς 2 τοῦ Μάη 1990.

Τό ποιητικό έργο του Φράξου Τζιόβα αποτελείται από τις συλλογές Έντελβέις, Αίμα και Φως και από άρραμένα ποιήματα που δημοσιεύτησαν ύστερα από την έκδοση της δεύτερης συλλογής. Τά Έντελβέις άρραήμων 10 ποιήματα, τό Αίμα και Φως 18, ενώ τά (κατερότερα δημοκλειμένα άρραίζοντα σε 13. Άπό τά τελευταία ένα δημοκλειύτησε στη Νέα Έστία τό 1956 και άκδηκα στην Ένδοχίχκη τό 1959, '60 και 62. Έφεξής θα τά άναφέρω συλλήβδην ως ποιήματα της Ένδοχίχκης. Συνολικά δηλαδή έχουμε: 10+18+13=41 ποιήματα. Τά Έντελβέις, όπως έχω πει, εκδόθηκαν τό 1940 και τό Αίμα και Φως τό 1954. Έχουμε συνεπώς 41 ποιήματα, χωρισμένα σε τρεις ένότητες, οι όποιες άντιπροσωπεύουν τρεις διαδοχικές χρονικές περιόδους αλλά και τρεις έξελικτικές φάσεις της συγκεκριμένης ποιητικής πορείας.

Μιλώντας σχηματικά διακρίνουμε συνήθως σε κάθε λογοτεχνικό έργο δύο έπιπεδα. Τό πρώτο έπιπεδο άφική τό «τι», αίτό για τό όποιο μής μιλάει τό έργο. Τό δεύτερο έπιπεδο άφική τό «πώς», τόν τρόπο δηλαδή μέ τόν όποιο διατυπώνεται τό «τι». Παρκαίτω θα πρκαπαθήσω να πρκατευντώ τις τρεις ποιητικές ένότητες του Τζιόβα άναφικηκά πρως αίτά τά δύο έπιπεδα, άρχίζοντας από τά Έντελβέις.

Άπό τη μελέτη των Έντελβέις πρκαίπτει πώς στο πρώτο έπιπεδο, ή άλλως στο έπιπεδο της ψυχικής κατάστασης, υπάρχει ένα πλέγμα ουσιατικών τό όποιο άντιστοιχεί στο αισθητικό πλέγμα του ρομαντισμού. Στην Έλλάδα τό κίνημα του ρομαντισμού έχει μάλλον παρκαξηγήθει και όχι οπάνια ταυτίζεται μ' ένα πνεύμα ρηχής αισθηματολογίας. Ό ρομαντισμός ώστόσο ίσπρξε οφικηρή (σπόθεση και καθόλου ερωική συναισθηματοική ρητορεία. Και έννοώ τό ρομαντισμό όπως έμφανίστηκε και άναπτύχτηκε στις χώρες που στάθηκαν τό λίκνο του, δηλαδή την Άγγλία και τη Γερμανία. Σύμφωνα λοιπόν μέ τό περιχόμενο που άπόκτησε σ' αίτες τις χώρες παρκαουιάζει τά έξης βασικά γνωρίσματα. α) Έλεύθερη έκφραση των συναισθημάτων ως χειραφέτηση του θυμικού από τη δεσποτεία της λογικής β) Πρκατεραιότητα της φαντασίας έναντι της κρικής γ) Άγάπη για τη φύση δ) Τάση φυγής στο όνειρο και στο έξωτικό. Και ε) κάποια νότα μελαγχολίας.

Τά ουσιατικά αίτά θα τά βρούμε και μάλιστα άρκατά έκδηλα στους στίχους των Έντελβέις. Και πρκατα πρκατα στον τίτλο: έντελβέις είναι ένα μικρό, λεικό, λουλοίδι που φητρώνει στις άπόκρημες "Άλπεις Πέρα άπ' αίτό όλόκληρη ή συλλογή έχει σαφώς συναισθηματοικό χαρακτήρα και δέν υπάρχει ούτε ένας στίχος της που να είναι πρκαίον καθαρό στοχασμός. Τά περισσότερα μάλιστα ποιήματα είναι έντονα φορτισμένα από ένα διάχυτο, αλλά άνομολόγητο είθέας, έρωτισμό, Έρκατισμό που συχνά παίρνει τη μορφή μιάς λεπταίσθητης τρικερρότητας:

Ἄπο μετάξι πέφτοντας τὸ φῶς εἰρηνικά
 τὰ γάντια σου ἐφιλοῦσε σὰν λιπότης.
 Σοῦ τρέμανε στὸ μέτωπο διὸ φλέβες τόσο εὐγενικά
 ἐνώ γλυκὰ σέ τάραζε τῶν κουρτινιῶν ἢ ὠχρότης.

Ἐξάλλου, σύμφωνα μὲ τὴ ρομαντικὴ ἐκδοχή, ἡ φαντασία κατέχει ἐδῶ ἡγεμονικὴ θέση. Καί ὑπηρετεῖ τὴ φυγὴ στὸ ὄνειρικὸ καὶ στὸ ἐξωτικὸ στοιχεῖο. Ὁ κόσμος τῶν Ἐντελβάις δὲν εἶναι ὁ Ζαγορίσιος, οὔτε ὁ Γιαννιώτικος. Εἶναι κόσμος ποὺ μένει σὲ βορινότερα γεωγραφικὰ πλάτη κι ἔχει βίβες καὶ τίτλους εὐγένειας. Εἶναι δηλαδὴ ὁ κόσμος ἐνὸς παρελθόντος ποὺ δὲ γνώρισε ποτὲ ἢ Ἑλλάδα καὶ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ διαβάσματα καὶ τὴ φαντασία τοῦ ποιητῆ. Κόσμος τελικὰ ὄνειρικὸς καὶ ταυτόχρονα ἐξωτικὸς. Γιὰ τὸ ἐπόμενο ρομαντικὸ συστατικὸ, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴ φύση, θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω πὼς εἶναι ἰδιαιτέρα αἰσθητὸ στὰ Ἐντελβάις καὶ εἶναι σχεδὸν τὸ μόνο σημεῖο τῶν ποιημάτων ποὺ παραπέμπει στὸ δικό μας περιβάλλον:

Τὶ Θεοῦ χαρά,
 ξύπνησαν οἱ κῆποι!
 Σ' ἀνοιξιάτικα νερά
 πνίξαμε τὴ λίπη.

Νότος τρυφερός.
 Ἄνθισμένοι λάκκοι,
 ρίγανη καὶ φῶς
 πρὸς τὸ βουναλάκι.

Συνοψίζω. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ πρῶτο ἐπίπεδο, στὰ Ἐντελβάις, ἔχουμε καθαρὰ συγκινησιακὸ περιεχόμενο, μὲ ἔντονο ὑφέρποντα ἐρωτισμὸ, φυγὴ πρὸς ἕναν κόσμον φανταστικὸ, ἀγάπη πρὸς τὴ φύση καί, συμπληρώνω καθυστερημένα, κάποια νότα μελαγχολίας.

Νὰ περάσουμε ἤδη στὸ δεῦτερο ἐπίπεδο, στὸ «πῶς» δηλαδὴ πραγματώνονται γλωσσικὰ τὰ παραπάνω. Ὑπάρχουν ἐδωπέρα δυὸ βασικὰ δεδομένα τὰ ὁποῖα φανερώνουν τὴ μαθητεία τοῦ ποιητῆ σὲ ὁμόλογες περιοχές. Ἐννοῶ τίς περιοχές τοῦ συμβολισμοῦ καὶ τῆς καθαρῆς ποίησης. Στὰ πλαίσια τοῦ συμβολισμοῦ οἱ λέξεις μετέχουν στὸ λόγο ἔτσι ὥστε νὰ παρουσιάζουν δύο κύρια γνωρίσματα. Τὸ ἓνα εἶναι ὅτι ἐμφανίζουν σημασιακὴ «διπλωπία», ἔχουν δηλαδὴ δύο σημασίες: τὴν κυριολεκτικὴ καὶ τὴ μεταφορικὴ ἢ συμβολικὴ τῆς κυριολεκτικῆς. Π.χ. στὸ τρίστιχο,

«Θὰ τὴ θυμοῦνται γιὰ καιρὸ οἱ πασχαλιές τῶν κήπων
 μὲ τὸ λευκὸ τῆς φόρεμα ρεμβαστικῆ, χλωμούλα,
 ὡς κοίταζε τὰ μαγικά στὸ συντριβάνι τόξα»,

ἡ λέξη «πασχαλιές», πέρα ἀπὸ τὴν κυριολεκτικὴ τῆς σημασία τοῦ συγκεκριμένου φυτοῦ, δηλώνει μεταφορικὰ ἕνα αἰσθημα τρυφερότητας. Τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῶν λέξεων στὴ συμβολικὴ ποίηση εἶναι ὅτι παρουσιάζουν ἐξαιρετικὴ ἀνεξαρτησία ἢ αὐτονομία στὸ φραστικὸ τους περιβάλλον. Κι αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι μέσα στὶς φράσεις οἱ δεσμοὶ τῶν λέξεων εἶναι χαλαροί. Ἔτσι εἶναι δύσκολο νὰ ἀναπτυχτοῦν σαφεῖς θεματικὲς ἐνότητες, μὲ συνέπεια ἡ συμβολικὴ ποίηση νὰ ρέπει πρὸς ἕνα συνειρμὸ ἀκτινωτό. Ὁρατὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι ὅτι στὴ συμβολικὴ ποίηση τὰ ποιήματα κατὰ κανόνα δὲν παρουσιάζουν ἕνα ὀλοκληρωμένο θέμα, ἀλλὰ διάφορες ἀναφορὲς σ' ἕνα κεντρικὸ συναίσθημα, γεγονός, ἰδέα κ.λπ. Ἄν κοιτάξουμε τώρα τὰ Ἐντελβάνις θὰ παρατηρήσουμε ὅτι κανένα ποιήμα τους δὲν ἀναπτύσσει ἕνα κανονικὸ θέμα, κανένα δὲ μᾶς λέει μιὰ κάποια ἱστορία. Ἄπὸ ἄλλη ἄποψη, ἀναφορικὰ πρὸς τὴν παράδοση τοῦ συμβολισμοῦ, μπορῶ νὰ πῶ γενικότερα πῶς ἡ συγκεκριμένη συλλογὴ τοῦ Τζιόβα προϋποθέτει ὡς προγόνους τὸ Μποντλιέρ, τὸ Βερλέν, τὸ Λαφόργκ καὶ προπάντων τὸ Μιλόζ. Καὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας τὸ Λαπαθιώτη, τὸν Οὐράνη καὶ τὸν Παπανικολάου. Σχετικὰ, τέλος, μὲ τὴν καθαρὴ ποίηση θὰ περιοριστῶ ἐδῶ μόνο στὴ βασικὴ ἄποψη τοῦ Βαλερύ, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία αὐτὸς ὁ δρος ἀφορᾷ τὴ μουσικὴ τῆς ποίησης. Τὴν ἱερτικὴ δηλαδὴ γοητεία καὶ ὑποβολὴ πού ἀσκοῦν οἱ λέξεις μέσα στὶς φράσεις. Κάτι πού στὰ Ἐντελβάνις τὸ διακρίνει ὑποθέτω ὁ καθένας, ἀφοῦ στοὺς στίχους τους ὑπάρχει σαφὴς μουσικὸς προσανατολισμὸς τῶν λέξεων κατὰ τὴ συζητημένη ἔννοια.

· Στὸ σημεῖο τοῦτο, κλείνοντας τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πρώτη ἐνότητα τῆς ποίησης γιὰ τὴν ὁποία μιλῶ, θὰ ἤθελα νὰ σᾶς διαβάσω ἕνα ἀπὸ τὰ ποιήματά της πού σ' ἐμένα τυχαίνει ν' ἀρέσει περισσότερο.

ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ

*Μοῦ ἀρέσει νᾶρχεται ἡ παλιὰ ρομαντικὴ βροχὴ
καὶ σὲ μιὰ κάμαρη ἐγὼ νὰ μένω καθὼς τώρα.
Νὰ μὴ πονῶ, νὰ κάθουμαι χωρὶς ἀπαντοχὴ,
μόνο ν' ἀκοῦω στὴ σκεπὴ καὶ στὴν αἴλῃ τῆ μπόρα.*

*Νὰ παίζει μελαγχολικὰ μιὰ μουσικὴ δωματίου
καὶ νὰ θιμᾶμαι τὰ γλυκὰ τὰ παιδικὰ μου χρόνια.
Κήπους ὑγροῦς, εἰκάλυπτους, χρυσοῦς καρποῦς στὰ δέντρα
κι ἐκεῖνα τ' αἰγιοστιάτικα νυχτερινὰ τριζόνια.*

*Ἄχ, ἡ βροχὴ στὸ γαλανὸ τὸ δάσος, στὶς σκεπὲς
τὰ ρόδα καὶ τὰ σύννεφα στὴν ἀπαλὴν ἑσπέρα,
πού κάνανε τὴν παιδικὴ ψυχὴ μου νὰ ξεχύνει
κάτι σάν φλάουτο γλυκὸ στὴν ἀτμοσφαῖρα.*

Ἐνάμεσα στήν πρώτη καί στή δεύτερη συλλογή ὑπάρχει σημαντική καί θά ἴλεγα ἐντυπωσιακή διαφορά. Μιά διαφορά πού κάπως γενικά δηλώνεται ἀπό τοὺς ἀντίστοιχους τίτλους. Στήν πρώτη ἔχουμε ἓνα ἔξωτικό λουλούδι τῶν Ἐλλεων, ἐνῶ στή δεύτερη μιὰ σκληρή φράση: αἷμα καί φῶς. Ἡ πρώτη στροφή ἀπό τό πρῶτο ποίημα τῶν Ἐντελβαίς, πού ἐπιγράφεται «Θυμάμαι κάπου», εἶναι ἡ ἀκόλουθη.

*Θυμάμαι κάπου μιὰ χλωμή, ρωμαντική παιδούλα
πὺ ἦταν ὄνειρο λευκό στὰ παγωμένα ρόδα.
Ἐσταύρωνε πρὶν κοιμηθεῖ τὰ χέρια της στὸ στήθος
κι ἐτραγουδοῦσε ὀλόγλυκα κι ὀλόβολη εὐῶδα.*

Δεῖτε τὴν τώρα συγκριτικά μὲ τὴν πρώτη στροφή ἀπὸ τό πρῶτο ποίημα τῆς δεύτερης συλλογῆς, τό ὁποῖο ἐπιγράφεται «Μοιρολόϊ».

*Ἐνας ἀητὸς πὺ διάβηκε πουλιά πῆρε στὰ νύχια του,
Ἐνας ἀητὸς πὺ διάβηκε μᾶς ἔκλεψε τὸν ἥλιο
μὲ μαλακὸ φτερούγισμα, μὲ κρατημένη ἀνάσα
νά μὴ ξυπνή - παῖξε σιγά, παῖξε μὲ πόνο τ' ὄργανο -,
νά μὴ ξυπνήσει τὸν καὶμὸ καί τὰ βουνὰ ραῖσουν.*

Αὐτὴ ἡ στροφή ἀπὸ τό «Μοιρολόϊ», πὺ ἀπηγεῖ δημοτικὸ τραγούδι καί φέρνει στὸ νοῦ τὰ βάσανα τοῦ τόπου μας, μᾶς δίνει μιὰ ἰδέα γιὰ τὴν ἀλλαγὴ πὺ συντελέστηκε στὸν ποιητὴ ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν Ἐντελβαίς. Ἐχοντας ὑπόψη τοῦ κανεῖς τό σύνολο τῶν ποιημάτων τῆς δεύτερης συλλογῆς βλέπει πολὺ εὐκόλα πὺς τὴ θέση τῆς ρωμαντικῆς ἐμπειρίας, ἡ ὁποῖα δέσποζε στήν πρώτη συλλογή, τὴν παίρνει ἐδῶ ἡ ἐμπειρία τοῦ πολέμου, τῆς κατοχῆς καί τοῦ ἐμφύλιου. Μιά ἐμπειρία αἱματηρὴ πὺ ἐκτυλίσσεται μέσα στή φωτεινότητα τῶν τοπίων μας, ἔτσι πὺ τό φῶς νὰ γίνεται κατὰ ἓναν τρόπο μάρτυρας καί μέτρο της. Μὲ τό *Αἷμα καί φῶς* ὁ Τζιόβας συμπορεύεται μὲ τοὺς συνομήλικους ἡ καί λίγο νεώτερούς τοῦ ποιητῆς τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς γενιάς. Καί συμπορεύεται τόσο στὸν τομέα τῆς ἐμπειρίας ὄσο καί στὸν τομέα τῆς τεχνικῆς. Μένοντας ὄμως ἐδῶ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐμπειρίας θά πρέπει νὰ πῶ ὅτι ἡ στάση τοῦ ποιητικοῦ ἐγῶ ἀπέναντι στὰ δραματικά γεγονότα καθορίζεται σχεδὸν ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸ τοῦ καί ὄχι ἀπὸ κάποια ἐποχιακὴ ἰδεολογία. Πρὸκειται γιὰ μιὰ στάση πὺ ἀποκτᾶει τό πλήρες νόημα της ἀν ἰδῶθει μὲ τὴ χρονικὴ προοπτικὴ τῶν μετέπειτα χρόνων. Γιατί σήμερα πὺ κατακάθησαν τὰ πάθη εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε πὺς οἱ καλύτερες μονάδες τῆς μεταπολεμικῆς ποίησης ὑπῆρξαν αὐτῆς πὺ μὲ τὸν ἓνα ἡ τὸν ἄλλο τρόπο ἀντιστάθηναν στοὺς ἰδεολογικοὺς δογματισμούς. Καί ἀκόμη πὺς μέτρο τοῦς ὑπῆρξε ἡ

άνθρωπινη άκεραιότητα και όχι τὰ ψυχρά θεωρητικά κηρύγματα. Τέτοιοι στάθμικαν προπάντων ό Άναγνωστάκης, ό Παπαδίτσας, ό Σαχτούρης, ό Άλεξάνδρου και ό Κατσαρός. Στην περίπτωση του Τζιόβα τὰ αίματηρά γεγονότα εκείνης τής περιόδου αποτέλεσαν έναν ισχυρό καταλύτη για νά έρθει στην έπιφάνεια ό άσυμβίβαστος άνθρωπισμός που λάνθανε μέσα του. Έτσι αντίκρουσε τὰ γεγονότα εκείνων τών ήμερών σχεδόν πάντα από τή μεριά του πόνου, τής δυστυχίας, του θύματος και τής άδικίας. Και όχι, καθόλου, με πρόχειρες έτυμφορίες και εύκολα δάκρυα, αλλά με ήθικό παιδεμό και με σφιγμένα δόντια. Έτσι π.χ. μπορεί νά μιλάει για τό συνάνθρωπο που έχασε τό φώς του, χωρίς συναισθηματικές ρητορείες αλλά με βαθύ αίσθημα άλληλεγγύης, όπως τό δείχνει τό ακόλουθο ποίημα.

Δέ θά βρεις ξανά τή χαμένη δραση·
 κανείς δέ θά τολμήσει νά στο πεί, μά έσύ τό ξέρεις.
 Όλα έχουν μά λιότη, μά καθώς ό δύτες στο βιθό
 άνακαλύπτει πράματα έξαίσια, έτσι και σύ
 βουλιάζοντας χαμογελάς στις μνήμες σου.
 Ή όψη σου γλυκά χλωμή και τὰ μαλλιά σου άταχτα.
 Πήδησες άταφα κορμιά παιδιών,
 τό δέρμα σου κρατάει τή χαραριά τής Μοίρας.
 Σέ δάγκωσε ό πόνος, μά του ξέφυγες.
 Και τώρα! Πήδησε τὰ δεμάτια του σανοί,
 μέχρι τήν ξαστεριά νά φτάσεις.
 Δυό παταροίνες δέσε στού ψαθιού σου τό φιλέτο
 κι άνέβα με τή ρίγανη στού λόφου μας τ' άστέρια.
 Τράβα τό κομποσκοίνι τής σελήνης που σου ρίχνει
 τὰ σήμαντρα τής Οικουμένης νά σημάνεις.
 Οι γριλλοί του βραδιού με βελουδένια κάπα
 σέ βίλλα πάνε για νά κάνουν σερενάτες.
 Βγάλε τή φυσαρμόνικα και παίξε στα πουλιά,
 ώσπου ή τρίχα τής φωλιάς τους νά χορέψει.
 Μάζευε, μάζευε· κουρσάροι δέ θά βρούν τό θησαυρό σου.
 Τήν πίκρα που σε παίδεψε σκόρπα την στα νερά.
 Νά χαμογελάς στα σύννεφα, είσαι μονάχος...
 Νά χαμογελάς στα όνειρα, είσαι μονάχος...
 Νά χαμογελάς στον άνθρωπο, είσαι μαζί του...

Ή άλλαγή προσανατολισμού, από τό ρωμαντικό έρωτισμό τής πρώτης συλλογής στην όδυνηρή πραγματικότητα του Άίμα και φώς, είχε καθώς είναι φυσικό έπιπτώσεις στο τρόπο τής διατύπωσης. Στη δεύτερη συλλογή διακρίνε-

ται ἀκόμη σὲ μεγάλο βαθμὸ ἢ μαθητεία στὸ συμβολισμό, ἐνῶ δὲ διακρίνεται ἐξίσου ἢ ἀντίστοιχη στὴν καθαρὴ ποίηση. Ἄλλὰ τὰ σύμβολα ἐδῶ παύουν νὰ ἔχουν ὄνειρικό καὶ φανταστικό περιεχόμενο. Ἀντίθετα ἔχουν στενὴ σχέση μὲ τὶς ἐμπειρίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀντλοῦνται τὰ ἐκάστοτε ποιητικὰ βιώματα. «Οἱ πασχαλιές τῶν κήπων» π.χ. τῶν Ἐντελβαίς, γίνονται στὸ *Αἷμα καὶ φῶς* «Ραψωδία τῶν βράχων» ποὺ παραπέμπει στὸ κάψιμο τῆς Δοβράς ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς τὸ 1943. Πέρα δμως ἀπὸ τὴν προσγείωση τῶν συμβόλων στὰ ἰθαγενῆ χῶματα ἢ ἴδια ἢ τεχνικὴ τοῦ συμβολισμοῦ παρουσιάζει αἰσθητὴ χαλάρωση. Ἔτσι ἐνισχύεται ὁ φραστικὸς δεσμὸς τῶν λέξεων μὲ συνέπεια νὰ προκύπτει ἀρκετὴ δυνατὴ νοηματικὴ εἰρμὸς στὸν κάθε στίχο καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν γειτονικῶν στίχων. Κι ἀκόμη κάποια στοιχειώδης δυνατὴ θεματικῆς ἀνάπτυξης τῶν ποιημάτων. Ὅλες αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς ἐλπίζω νὰ τὶς διαπιστώσετε στὸ παρακάτω ποίημα ποὺ ἐπιγράφεται «Στὸν ἀδερφό μου Κάϊν».

Ἄν σ' ἐπισκεφθεῖ ξανά γαλάζιος ἀνεμος,
 ἂν τριξεῖ καπνοδόχος γλυκὰ στὸ ἄγγιγμα χεριοῦ
 ποὺ ἔχει ταξιδέψει στὴν ὀμίχλη
 καὶ θάναι αὐτὸ τρελὴ χαρὰ σου,
 ἂν κελαηδήσει τὸ δωμάτιο καθὼς ξυπνᾷς,
 δλα θὰ εἶναι μάταια παιγνίδια τῆς στιγμῆς.
 Πικρὴ φωνή μου σῶπα.
 Πιὸ πέρα
 κάτι ἀνείπωτα φριχτὸ παραμονεύει
 τὰ χρώματα τοῦ παιδικοῦ μας ὕπνου νὰ προλάβει:
 Τὸ θαλασσί
 ποὺ κάλπαζε καβάλα σὲ τριαντάφυλλα,
 τὰ μάτια τοῦ σταριοῦ
 ποὺ κλαίγανε γιὰ τὰ εἶχαν ντύσει πράσινη βροχή,
 τὸ γκρίζο
 ποὺ τὰ οὐράνια ἔκλεινε στὸ σπίτι
 κι αὐτὰ μᾶς λέγαν λυπημένες ἱστορίες,
 τὸ κίτρινο
 ποὺ φόραγε τὴν ψάθα μιάς Κινέζας καὶ γελοῦσε,
 τὸ χρυσαφί
 ποὺ ἀρπαζε στὴ θάλασσα εὐτυχημένο
 τὴ χαλτὴ βιαστικοῦ ἱππόκαμπου.

Φθινόπωρο περνοῦσε ὄνειρεμένο·
 τὰ τετράγωνα τοῦ σκακιοῦ ἐμελετοῦσες,

ώραίες και θελκτικές στιγμές
 δέν ένιωθες πώς φεύγουν...
 Τό έκκρεμες σου έκανε άτελπισίας νοήματα.
 Έλεγες πώς όλα έτσι θα μείνουν!
 Της Μπατερφλάου ό δίσκος,
 τά χρυσάνθεμα στά βάζα και τ' άστρο
 πού έρχόταν νά πλανέψει την καρδιά μας
 πάνω σέ τρυφερό και άσημένο φόντο Κυριακής.

Τότε δέν ένιωθες τόν ησυχίο
 πίσω απ' τó λαιμό σου πιστόλι νά κρατά·
 — τί κρίο είναι τó φύσημα ενός ησυχίου! —,
 τών φίλων σου οι φωνές κυλούσαν χαρωπά
 μέ τού έσπερινού τις χάντρες.
 Τών φίλων σου οι φωνές
 τώρα βαθίνανε και δίνουν
 τή φρίκη πηγαδιών στη νύχτα που σέ παγιδεύουν.

Ήμαστε κάτι φίλοι μιά φορά
 και τώρα τί έχουμε γίνει;
 Μαζί μέ τά κομμένα πόδια μας
 θάψαμε για πάντα την έμπιστοσύνη.
 Μέ τó μπαστούνι που κροτεί στά πεζοδρόμια
 βαδίζει και ή τραχύτητα
 τού Κάιν τού άδερφού, τού άθλιου...

Κάτι που θέλω ακόμη νά πώ άφορά τή χρήση τών εικόνων. Ήταν ήδη αίσθητό στά Έντελβάνις, επικυρώθηκε όμως στο Αίμα και Φως, ότι ό Τζιόβας άνήκει στους ποιητές ζωγράφους και όχι στους ποιητές στοχαστές. Όχι βέβαια πώς λείπει ό στοχασμός από την ποίησή του, στο βαθμό ώστόσο που υπάρχει εκφράζεται κυρίως έμμεσα, μέ τή δηλωτική δύναμη τών εικόνων και όχι εύθεως ως στοχασμός. Άλλά στο ζήτημα αυτό θα επανέλθω παρακάτω.

Ή τρίτη ποιητική ένότητα, τά ποιήματα της Ένδοχώρας, ως έμπειρία δέν είναι τόσο συμπαγής όσο τά Έντελβάνις και τó Αίμα και Φως. Από τó ένα μέρος έχουμε ακόμη τις πικρές μνήμες από τόν έμφύλιο. Ένώ από τ' άλλο έχουμε, στά χρόνια μετά τόν έμφύλιο, τή στυφή αίσθηση μιάς παραχαραγμένης ζωής. Γεγονός που κάνει τόν ποιητή νά παίρνει κάποτε σατιρική θέση άπέναντι στα πράγματα και πολύ συχνά νά γίνεται άσφυκτικά ύπαινετικός. Άντι για άλλες εξηγήσεις πάνω σ' αυτό τó θέμα προτιμώ νά σας διαβάσω δυό χαρακτηριστικά ποιήματα.

ΣΑΝ ΕΡΧΕΤΑΙ...

Σάν ἔρχεται καυτὸς στὶς φλοῦδες νὰ κουρνιασει ὁ ἥλιος,
στὸν κόρφο του, τρέμει ἀπὸ λάγνο ἔρωτα ὁ σκορπιὸς
καὶ δίπλα στὸ σκορπιὸ ἀγαπιόμαστε.

Σάν ἔρχεται τὸ νέο ζαρκάδι μας πηδώντας
τὸ φράχτη τῆς αὐγῆς ποὺ ἀτμίζει,
τοὺς οὐρανοὺς μὲ τρυφερὰ μουγκανητὰ γεμίζει ὁ ταῦρος.

Κι ὕστερα ὁ Χάρος λαβωμένος ἔρχεται,
σπέρνει πουνκάμισα φιδιῶν καὶ δράκου δόντια·
μοιρολογοῦνε οἱ γυναῖκες μας,
οἱ ἄνδρες πίνουν τσίπουρο καὶ κλαῖνε.

Ἔλα σάν τ' ἀπελέκητα χοντρά δοκάρια εἶν' ἐδῶ πέρα.

ΤΡΟΠΙΚΟ ΔΑΣΟΣ

Τίγρεις καὶ πίθηκοι ἐλέγχουνε τὸ δάσος,
τίγρεις καὶ πίθηκοι φυλοῦν τὶς διαβάσεις.
Ἄρρώστειες κρύβει τῶν ἀνθῶν τοῦ ἡ παρθενία.
Κάθε κουφάλα του καὶ σαρκοφάγος.
Παγίδες οἱ καρποί. Οἱ κλῶνοι τοῦ ἀγχόνη
γιὰ τὶς ἀράχνες τοῦ καιροῦ μας!

Δάσος ποὺ τρέφεσαι μὲ λάσπη καὶ μὲ σάρκες
ξεφόρτωσε τὸ φόβο σου,
ρίζα τὴ ρίζα κόψε ν' ἀλαφρύνεις,
φύλλο τὸ φύλλο σάλεψε ν' ἀνέβεις·

τουμπανιασμένο ἀπὸ φτιασίδια δάσος.

Βέβαια μιά τόσο ἀρνητικὴ πραγματικότητα μπορεῖ ν' ἀποτελέσει κίνητρο δημιουργίας γιὰ ἓνα λογοτέχνη καὶ τροχοπέδη γιὰ κάποιον ἄλλο. Ἄγνωστο τὸ πῶς ἀντιδράει κανεὶς, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες, μὲ βάση τὴν ἰδιοσυγκρασία καὶ τὴν κοσμοθεωρία του. Ὁ Τζιόβας πάντως λίγο πρὶν σταματήσει νὰ δημοσιεύει ποιήματα διατύπωσε μιά δυσσιώπη ὁμολογία βαρυθυμίας:

Θά καρτερῶ
— τὸν ἄλλο χρόνο ἂν χρειαστεῖ —

Θά καρτερῶ
νά βγεί φωνή πού θά παρηγορήσει.

Γλυκό δαμάσκηνο νά βρωῶ
σάν ἄλλοτε τό στίχο μου
στόν οὐρανίσκο ἑνός παιδιοῦ.
Νά ξαναγίνουν φλάουτο στη σωτή
τά κόκκαλά μου.

Πουλί πού ἔσπασε ἡ φτεροῖγα του,
βάρυνε μέσα μου ὁ λόγος.

Πέρα ἀπ' αὐτά, στό ἐπίπεδο τοῦ «πῶς», τὰ ποιήματα τῆς Ἐνδοχώρας παρουσιάζουν μερικές διαφορές ἀπό ἐκεῖνα τοῦ Αἵμα καί Φῶς. Τό στοιχείο τοῦ συμβολισμοῦ ὑπάρχει καί στήν τρίτη ἐνότητα ἀλλά ὄχι ὡς διακριτικό γνώρισμα Σχολῆς. Ἀπλῶς πρόκειται γιά τή συμβολική χρήση τῆς γλώσσας τήν ὁποία συναντοῦμε λίγο πολύ σ' ὄλους τοὺς ποιητές ἀπό τόν Ὅμηρο κι ἐδῶθε. Μολαταῦτα ἔχουμε ὀπισθοδρόμηση πρὸς τὰ Ἐντελβαίς ἀπό τὴν ἀποψη ὅτι οἱ φραστικοὶ δεσμοὶ τῶν λέξεων χαλαρώνουν πάλι καί ἡ θεματική ἀνάπτυξη τῶν ποιημάτων τείνει πρὸς τὸ μηδέν. Αὐτὰ ὁμως δὲ συμβαίνουν ἐπειδὴ στὰ ποιήματα τῆς Ἐνδοχώρας ἐπανερχεται ἡ συμβολική χρήση τῆς γλώσσας ὅπως στὰ Ἐντελβαίς. Ὁ συμβολισμὸς ὡς Σχολή, ὅπως προανάφερα, ἔχει ξεπεραστεῖ ὀριστικά. Ὅ,τι συμβαίνει τώρα εἶναι ἡ κορύφωση τοῦ μηχανισμοῦ ἐκείνου τῆς ἔκφρασης πού εἶχε ἐκδηλωθεῖ στίς δύο προηγούμενες ἐνότητες. Ἐννοῶ τῆς ἔκφρασης πού βασιζέται κυρίως σέ εἰκόνες, συνειρμούς καί συμπλέγματα εἰκόνων. Ἐχω πει ὅτι ὁ Τζιόβας ἀντίκει στίς ποιητές ζωγράφους καί πῶς τοὺς στοχασμούς του τοὺς ἐκφράζει περισσότερο μέ εἰκόνες ἢ σύνολα εἰκόνων. Ἄν θέλαμε νά βροῦμε ἀντιστοιχία σέ ὀρισμένο τύπο ζωγραφικῆς θά ἔλεγα ὅτι ὁ τρόπος πού χρησιμοποιεῖ τίς εἰκόνες ὁ ποιητής τόν τοποθετεῖ κάπου ἀνάμεσα στόν κυβισμό καί στό κολάζ. Αὐτό τό εἶδος ἔκφρασης ὅπως εἶναι φυσικό χρειάζεται ἕναν ἀρκετά ἀνάλογο προσανατολισμό τοῦ ἀναγνώστη ἀπέναντί του. Εἶναι λάθος νά περιμένει κανεὶς ἐδῶ στοχαστική συνέπεια, θεματικά σύνολα ἢ ἀδιάσπαστη νοηματική ἀλληλουχία μεταξύ τῶν στίχων. Αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν. Γιὰ νά προσεγγίσουμε τέτοια κείμενα ἢ μόνη ἐγκυρη στάση ἀπέναντί τους εἶναι νά ἀφεθοῦμε στήν ἐπήρεια τῶν εἰκόνων καί τῶν συνειρμῶν τους. Καί στό μεταξύ νά ἔχουμε ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴ δύνασταια τοῦ λογικοῦ καί τῶν προκαταλήψεων.

Τελειώνοντας μέ ὅσα εἶχα νά πῶ γιά τὰ ποιήματα τῆς τρίτης ἐνότητας θά ἤθελα νά σᾶς διαβάσω ἕνα ποίημα ἀκόμη. Ἐνα πού ἔχει βουκολικό προσανατολισμό χωρὶς νά παίει νά παρουσιάζει τὰ χαρακτηριστικά πού προανάφερα.

ΜΑΓΙΑΠΡΙΛΟ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ

Ὁ ἥλιος στὸν Ταῦρο

Τώρα πὺ λιώνουν τὰ οὐράνια κελαηδώντας
ἀφήνουν μουγκανίσματα γλυκὰ οἱ ἀγελάδες.
Τρέμει τὸ δέσμα τους, τρέμουνε τὰ ρουθούνια·
ἥλιο, καλάμι καὶ ποτάμι θὰ ρουφήσουν.

Στὸ βάθος τοῦ νεροῦ βλέπουν τὸν ταῦρο τους,
πὺ δταν χτυπάει τὰ χώματα βαλαντωμένος
στηθόδεσμος πέφτει στὰ πόδια του ἡ ἀγράμπελη
κι ἐρωτικά τὸν πέτρινο μαστὸ τοῦ δίνει ἡ βρύση,
πὺ γλύφει τὰ βουνὰ καὶ λουλουδίζουμε,
πὺ σβήνει τὴν πνοὴ τῆς πέστροφας καὶ ρίχνει

μὲ τὴν ἀνάσα του τὰ κλώνια λιγωμένα.

Ὁλόκληρο τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Τζιόβα, ὅπως εἶπα στὴν ἀρχή, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 41 ποιήματα. 41 ποιήματα ἀπὸ τὰ ὅποια μόνο ἓνα, τὸ «Ραψωδία τῶν βράχων», καλύπτει μερικές σελίδες, ἐνῶ ὅλα τ' ἄλλα εἶναι μονοσέλιδα ἢ δισέλιδα. Συνεπῶς πρόκειται γιὰ ἔργο ποσοτικά μικρὸ. Τί σημαίνει ὅμως μικρὸ ἔργο ἀπὸ ποσοτικὴ ἀποψη; Στὴ λογοτεχνία ἡ ποσότητα ποτὲ δὲν ὑπῆρξε καθοριστικὴ γιὰ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν δημιουργημάτων. Ἐνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ποιητικὰ ὀνόματα τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα, ὁ Κάρολος Μποντλιέρ, ἔβγαλε οὐσιαστικά μόνο ἓνα τόμο ποιημάτων. Κι ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους πεζογράφους τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ὁ Τζέιμς Τζόης, ἔδωσε μόνο τέσσερα βιβλία μὲ πεζογραφήματα. Στὴν Ἑλλάδα ξέρουμε πῶς οἱ Ἐλεύθεροι Πολιορκημένοι τοῦ Σολωμοῦ καλύπτουν, μαζὶ μὲ τὶς παραλλαγές, λίγες σελίδες. Κι ὅμως πόση μελάνη χύθηκε γι' αὐτὲς τὶς σελίδες καὶ πόση θὰ χυθεῖ ἀκόμη. Ἐξάλλου ὁ Καβάφης, πὺ θεωρεῖται ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀξιολογότερους ποιητὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα σὲ παγκόσμια κλίμακα, εἶναι συγγραφέας ἑνὸς τόμου ποιημάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ποσότητας στὴ λογοτεχνία μπορεῖ νὰ ἰδῶθαι ἀπὸ πολλὲς πλευρές. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ γράψει κανεὶς κείμενα τέταρτης, πέμπτης ἢ δέκατης κατηγορίας. Τὸ δύσκολο εἶναι νὰ γράψει λογοτεχνικά κείμενα πρῶτης κατηγορίας. Ὁ Τζιόβας δὲ μᾶς ἔδωσε τὴ σαβούρα τῆς προσπάθειάς του, ἀλλὰ τὸ ἀπόσταγμα τῆς. Ἔτσι τὰ 41 ποιήματά του ἀντιστοιχοῦν δυνάμει σὲ ἑκατοντάδες ἢ καὶ χιλιάδες ἀνέκδοτες σελίδες. Ὁ ποιητὴς δὲ θέλησε νὰ δώσει στὴ δημοσιότητα τὸν ὄγκο τοῦ ὑλικοῦ ἀπὸ τὸν ὅποιο ἀπόσταξε τὸ δημοσιευμένο ἔργο του. Αὐτὸν τὸν ὄγκο, τὴ σαβούρα τῆς ποιητικῆς προσπάθειας,

τόν δίνουν συνήθως στη δημοσιότητα άνθρωποι χωρίς κριτική όξυνση. Κι ο ποιητής στον όποιο αναφέρομαι διαθέτει μάλλον υπερτροφικό πνεύμα αυτοκριτικής. Αυτόκριτικής πού θυμίζει τό Σολωμό πού από πολλές πλευρές είναι ό κατεξοχήν πρόγονός του.

Τελειώνοντας θά ήθελα νά εύχηθώ νά δούμε κάποτε αξιοποιημένο ποιητικά τό χρονικό διάστημα πού πέρασε από τό 1962 πού δημοσιεύτηκε τό τελευταίο από τά ποιήματα τής Ένδοχώρας. Μεσολάβησαν ήδη κάπου 28 χρόνια κι ό ποιητής σιωπάει.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

Ο ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΜΠΑΣΙΟ - ΚΩΣΤΑΝΤΗ

(Διήγημα)

Το καλοκαίρι του 1855 επέστρεψε στο χωριό του τη Δοβρά ο Κωσταντής Κώστογλου*. Το Κώστογλου το κόλλησαν πελάτες του μαγαζιού. Αιτία ο μικρός στα χρόνια αδερφός του Ιωάννης. Τον περνούσαν για παιδί του και τον φώναζαν Κώστογλου και Κώστογλου. Ρίξωσε σαν άγριος κίσσαρας αυτό το Κώστογλου και σκέπασε με τον καιρό το πραγματικό επίθετο που αναγράφονταν στην ταμπέλα του μαγαζιού σε τρεις γλώσσες. Πολλές φορές τους δημιουργούσε και στο εμπόριο μπερδέματα. Τρόμαξε η οικογένεια να το ξεφορτωθεί. Ο φιλέρευνος θα συναντήσει ακόμα και στη δίγλωσση νομαρχιακή εφημερίδα «Ιωάννινα», σαράντα χρόνια αργότερα, τη δήλωση πως «από σήμερα το επώνυμόν μου "Κώστογλου" αντικαθίσταται δια του τέως γνωστοτάτου και καθ' αυτό οικογενειακού μου επωνύμου...». Μα δε γύριζε ο Κωσταντής μόνο με δύο επώνυμα από το μακρινό Τατάρ - Παζαρτζίκ, εκεί παραφούσκωσε και το πουγγί του.

Στο ταξίδι που θα κρατούσε δυο βδομάδες πάνω κάτω του έτυχαν πολλά δυσάρεστα. Ανηφορίζοντας στο βουνό Ροδόπη τη δεύτερη μέρα του ταξιδιού υποχρεωτικά ακολουθούσε δρόμο με στουρναρόπετρες. Του γλίστρησε η μια μούλα. Κούτσαινε και της έτρεχαν αίματα. Ξαλάφρωσε το πληγωμένο ζώο παραφορτώνοντας το άλλο. Δεν ήθελε ν' αφήσει πίσω του βελόνι εκτός από το μαγαζί. Θα ρωτηθείς γιατί δεν το πούλησε φεύγοντας. Εκτός που πίστευε πως οι περιουσίες πρέπει να χωρίζονται στα τέσσερα: ακίνητα, εμπόρευμα, χρυσάφι και μετρητά - αργότερα ανακάλυψε πως υπάρχουν ομόλογα και μετοχές -, στο βάθος της ψυχής του εμπόρου υπήρχε μια μυστική κρύπτη όπου φυλάγονταν με λατρεία η φιγούρα του σκοτεινού μαγαζιού.

Έζησε μαζί του την κάθε μέρα, χρόνια και χρόνια, είχε γίνει το στοιχείο του, το κατοικίδιο ιερό φίδι του. Ποιός να τόλεγε πως ο στεγνός εμποράκος είχε και τέτοιες ευαισθησίες, αυτός που ήταν ικανός να σκάσει γάιδαρο παζαρεύοντας! Έκοβε τον άλλο τί σόϊ άνθρωπος είναι από τις πρώτες κουβέντες. Με τους μαστόρους σαν κι αυτόν έλεγε στα γρήγορα μια λογική τιμή συμφέρουσα και τα δυο μέρη και σταματούσε να παζαρεύει. Τι γίνονταν με τους άλλους; Τους ξύριζε με κρύο νερό του λέγανε κι ευχαριστώ. Το σκάρτο εμπόρευμα ήξερε πως να τους το πλασάρει, να του ανεβάσει την τιμή στο απροχώ-

ρητο. Εγκώμα ανατολίτη. Ευθιμούσε όταν έρχονταν στη μνήμη του τα μούτρα μπουνταλά Τούρκου στο παζάρι της Φιλιππούπολης. Πουλούσε στο μαγαζί του ο άνθρωπος τσιμπούκια, ναργιλέδες, χαρχάλια* και τέτοια. Άρχισε να παζαρεύει ο Κωσταντής ναργιλέ τεφαρίκι. Δώρο θα τον έκανε σε μπέη για να πετύχει κάποια εξυπηρέτηση στο ντοβλέτι*. Κατάφερε να κατεβάσει την τιμή στο ένα τρίτο, δήθεν ότι είχε κάποιο κουσούρι στη βάση του. Με το πες πες ζαλλίστηκε ο Τούρκος και μολόγησε πως ως τώρα δεν το είχε προσέξει. Όπως ξεμάκρυνε κρατώντας το κελεπούρι* άκουσε βαθύ αναστεναγμό και τη λέξη «αμάν». Γύρισε να δει. Τα παχιά μάγουλα και ο κρεμασμένος σαν βοϊδίσιω λωγάνιο τράχηλος του άλλου από αιματώδη έγιναν γκριζα. «Αμάν» ξανάτε ανακουφισμένος ο άνθρωπος και κάθισε στο κατώφλι του μαγαζιού του. Τέτοιος ήταν ο Κωσταντής, έμπορος που ήξερε να ζαλλίζει έμπορο, να τον μπερδουκλώνει. Μα πάντα μέσα στους νόμιμους κανόνες του εμπορικού παιγνιδιού.

Για να κατέβει στις Σέρρες ήθελε ακόμα δυο μέρες. Η οροσειρά δύσβατη όλο ραϊδιά, η παρέα του βιάζονταν, η μούλα σέρνονταν. Δεν έφταναν αυτά, τον θυμήθηκε το έκζεμα που είχε στα σκέλη, άναψε με τη ζέστα. Έφτασε ολομόναχος στην πόλη. Πούλησε το πληγωμένο ζωντανό. Αγόρασε άλλο. Έτσι έχασε ακόμα μια μέρα. Κακοτυχιά που του κόστισε πολλά όπως θα δούμε παρακάτω.

Υπολόγιζε να προκάνει το караβάνι του Ρόβα στα Γρεβενά και δεν το πρόλαβε. Πάντα αυτές τις μέρες γύριζε ο караβανάρος από το Δούναβη. Ξεκουράζε μια δυο μέρες το караβάνι στον Περλεπέ και στα Γρεβενά, ύστερα καθαλούσε την Πίνδο και τερμάτιζε στη Δοβρά. Δυο φορές το χρόνο έκανε αυτό το σύρε κι έλα, πάντα με ακρίβεια στις ημερομηνίες, καμιά φορά και στις ώρες, λες και ήταν τραίνο. Έτσι έμεινε χωρίς συντροφιά ο Κωσταντής και η απόσταση μέχρι το σπίτι του γιομάτη κινδύνους. Να καρτερέσει μήπως βρεθεί μεγάλη παρέα για το υπόλοιπο ταξίδι δεν το έκρινε φρόνιμο, θα διάβαιναν βδομάδες, μπορεί και μήνες. Στα χάνια γυρόφερναν κακούργοι και δεν ήταν απίθανο να τον βρουν με κομμένο λαρύγγι. Αρκεί να καταλάβαιναν το φουσκωμένο πουγγί του που το είχε παραχώσει στο σαμάρι της μούλας με τρόπο που να μη μαρτυριέται, εκτός αν του κλέβανε το ζώο σαμαρωμένο. Όλα γίνονταν εκείνο τον καιρό στα χάνια, ακόμα και ο χαντζής σε σκότωνε και γινόσουν άφαντος στις φλόγες που φούρνιζε ψωμί. Η αστυνομία έχαστε μύγες ή «άστους τζάνεμ να φαγωθούν μεταξύ τους», αρκεί το θύμα να μην ήταν μπέης και πάνω. Αποφάσισε να προχωρήσει. Εσφιξε τις ίγγλες* στα ζώα, πήρε τη στράτα και ο Θεός βοηθός.

Από χωριό σέ χωριό έσμιγε και πορεύονταν με άλλους. Καμώνονταν τον ανέμελο, το χωρατατζή, έκρυβε την καταγωγή του. Αρκεί να χάραζε λόγο πως είσαι Ζαγορίσιος και τεντώνονταν αυτιά να σε ξεψαχίσουν. Φαντάζονταν

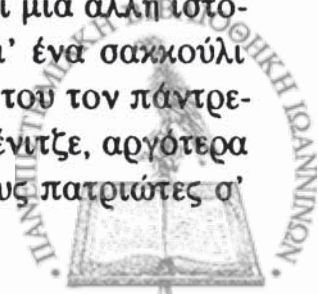

πως κουβαλάς παρά με ουρά. Πιστεύονταν πως γύριζαν όλοι τους ζάπλουτοι από εμπόρια και γιατροσόφια, δουλειές που έκοβαν μονέδα. Τα ήξερε αυτά ο Κωσταντής μας, έλαβε τα μέτρα του. Τα πολλά πολλά τα συνδρόμησε με τον Ιωάννη ένα χρόνο πριν. Τον ορμήνεψε να τα εμπιστευτεί τοκοφόρα στον τραπεζίτη των Γιαννίνων Γκάνιο, μπροστά σε ποιούς μάρτυρες και τι θα γράφει η απόδειξη, μέχρι να γυρίσει και αυτός, ν' ανοίξουν και καινούριες δουλειές γιατί πια το Παζαρτζίκ δεν τους σήκωνε. Αποφάσισε με κρύα καρδιά αυτό το ρίσκο, έπαιξε κορώνα γράμματα τα πολλά τους κόπια. Να τα στείλει με τράπεζα της Αυστρίας ούτε λόγος, τα σκιάζονταν αυτά. Ποιός θα πρόσεχε το φτωχοντυμένο νέο ταξιδιώτη που η αρτυμή του θα ήταν σ' όλο το δρόμο ελιά και ξερό ψωμί.

Σαν έσμιξε στα Γρεβενά με το Ρόβα, «να παλιοτσάρουχα, να παλιόκαπα», τα πέταξε ο Ιωάννης στην κοπριά του χανιού και φάνηκε άλλος άνθρωπος ντυμένος στα φράγκικα*.

Όταν έλαβε γραφή πως όλα έγιναν κατά την ορμήνια του, ξεπουλούσε και δεν αγόραζε. Άδειασε η αποθήκη του μαγαζιού κι έμειναν στα ράφια φτηνοπράματα. Μα δεν ήταν η ηλικία που τον ξεσήκωσε να τα μαζέψει και να φεύγει. Βαστούσαν ακόμα τα κότσια του για έτη πολλά. Ήξερε πως αν σταματούσε ν' αγοράζει και να πουλάει θα γέραζε με μιας, θα ήταν σαν κάποιο χέρι να του βούλωνε το στόμα, να μη μπορεί ν' ανασάνει, μέχρι σκασμού. Το πάθος για εμπορικές επιχειρήσεις με τη βουλιμία για χρήματα - αυτό το αβυσσαλέο τέρας - του έγιναν χαλκάς στη μύτη και αρχουδιάρης η εξάρτηση, τον έσερνε στανικά την πάσα ημέρα του βίου του. Τον έκαιγαν από καιρό κάποια σημάδια και το αποφάσισε πριν είναι αργά, πριν καταστραφούν, αν όχι να πάθουν κάτι χειρότερο. Τα έβλεπε στα πρόσωπα των Βούλγαρων τσορμπατζήδων*. Τους κουβέντιαζε και στένευαν τα μάτια τους, γίνονταν σχισμή πολεμίστρας που κρύβει ντουφέκι και ο λόγος τους σφύριζε όπως φίδι. Η πελατεία αραίωνε, ο Βούλγαρος αγόραζε τελευταία μόνο από μαγαζί Βούλγαρου και ας είχαν οι Κώστογλοι στην αποθήκη τους του κόσμου τα καλά, από τρόφιμα και υφάσματα μέχρι είδη κιγκαλερίας* σε τιμές αχτύπητες γιατί ήξεραν από πού και πότε να τα προμηθεύονται. Και ας είχαν αποχτήσει τη φήμη του τίμιου σε σημείο που όταν ζύγιαζε ο Κωσταντής Τούρκοι ή Βούλγαροι κοίταζαν και αλλού. Μάτι ποτέ δεν είδε τη μύτη του στιβαλιού* του να σπρώχνει πάνω ή κάτω το κρεμασμένο στο καντάρι εμπόρευμα, ανάλογα αν αγόραζε ή πουλούσε.

Το πως βρέθηκε από τη Δοβρά στο Τατάρ - Παζαρτζίκ είναι μια άλλη ιστορία. Ξανοίχτηκε στον κόσμο από το χωριό του φτωχαδάκι μ' ένα σακκούλι στην πλάτη και λίγα κολυβογράμματα στο νου, αφού οι δικοί του τον πάντρεψαν πρώτα. Πήγε και δούλεψε σε χωριανούς εμπόρους στο Γένιτζε, αργότερα πάλι σε χωριανό στην Ξάνθη. Αντάμωνα πολλούς ταξιδεμένους πατριώτες σ'

αυτά τα μέρη και μαλάκωνε κάπως ο καινός του για το χωριό. Ήταν βραδιές που δεν τον κολλούσε ύπνος και υγραίνονταν από σάλια και δάκρυα το λιγδιασμένο μαξιλάρι του. Πάνω στα δυο χρόνια το ξεπέρασε σκλήρυνε, έγινε άντρας. Πίστεψε πως τα μικρά αν τα σπρώξεις μ' επιμονή και θέληση αφεντικά γίνονται μεγάλα και τα μεγάλα θα φαλιρίσουν αν δεν υπάρχει η πρόβλεψη. Γνώρισε την Ξάνθη μικρή, ασήμαντη πολίχνη. Ξαφνικά την είδε να γίνεται από τα καπνά της ζάπλουτη, να μαζεύουν τ' αφεντικά του το χρήμα με τη σέσουλα. Γνώριζε το Γένιτζε πλούσιο και σε μια νύχτα απόμεινε σωρός αποκαΐδια. Τριγύριζαν γυμνά, παραλοϊσμένα τα πρώτα αφεντικά του. Λες και όλη η περιουσία τους ήταν γραμμένη με κοντύλι όπως βερεσέδια στο αβάνιο και κάποιος την έσβυσε με σάλιο. Φτου κι εξ αρχής λουπόν. Θησαύριζε ο Κωσταντής διδάγματα. Έκανε κανόνα για την παραπέρα ζωή του τη γνώμη πως δεν πρέπει να εμπιστεύεται άνθρωπος τον άνθρωπο σε πράγματα που έχουν σχέση με το χρήμα. Τον κανόνα επιβεβαίωσε με υπογραφή και βούλα το τελευταίο αφεντικό του όταν νόμισε πως στον ισολογισμό τους θα του έτρωγε παράδες. Κράτησε την ψυχραιμία του τότε ο Κωσταντής. Όσο δούλεψε κοντά σε αφεντικά το κορμί του δε γνώρισε ανάπαυση και η ψιχή του γιορτή. Υπομόνευε. Γερό σκαρί και μυαλό ξυράφι. Όταν μέτρησε πως έφτασε ο καιρός ν' ανοίξει δική του δουλειά με τις οικονομίες του - ψυχή και ξύδι ταΐζονταν - τράβηξε προς τα βόρεια να βρει πλούσιο τόπο που κατοικούν μονόφθαλμοι. Κούρνιασε στο Τατάρ - Παζαρτζίκ κοντά σε μικρή παροικία Θεσσαλών και δεν άργησε να βάλει ματογυάλια σε Τούρκους και Βούλγαρους εμποράκιους. Όταν ρίξωσε κάλεσε κοντά του τον Ιωάννη Του μήνυσε να παντρευτεί πριν ξεκινησει. Έτσι, σχεδόν παιδί, ο Ιωάννης βρέθηκε παντρεμένος με τη μικρούλα Ελένη που στο άψε σβύσε έγινε μικρομάνα.

Με τον καιρό τ' αδέρφια άπλωσαν πανιά για βαθύτερα νερά. Ξανοίχτηκαν στο εμπόριο. Προαγόραζαν ρύζια, σταφύλια, γάλα από στάνες και το τυροκομούσαν. Τα μεταπολούσαν σε χοντρεμπόρους στη Φιλιππούπολη και στη Σόφια. Αυτές τις δουλειές φυσικά τις επιχειρούσαν και άλλοι. Κάποια χρονιά τους, πήγε ζαβή* για όλα, ήρθαν τα πάνω κάτω, έμειναν στις αποθήκες των εμπόρων του Παζαρτζίκ μεγάλες ποσότητες απούλητες. Τα ρύζια πήραν να σκουλικιάζουν στα σακκιά, τα κρασιά να ξυνίζουν, τα τυριά κακοβρώμησαν τόσο που θα τα κατουρούσαν και οι γάτες. Οι άλλοι σκιάχτηκαν μη βουλιάξουν, γίρισαν τις συμφωνίες που είχαν με τοιφλικάδες και χωριάτες, ουδέ στο μισό δεν τους πλήρωσαν. Προτίμησαν τα δικαστήρια. Από υπολογισμό οι Κώστογλου πήρσαν τα συμφωνημένα. Αυτοί ήταν ξένοι και οι ντόπιοι άγριοι και δεύτερο αν ξεπερνούσαν την κρίση το όφελος από την καλή φήμη τους θα ήταν μεγαλύτερο της χασούρας και δεν έπεσαν έξω. Στην αρχή παρά λίγο να πνιγούν, μα ξαναβρέθηκαν στον αφρό, βοήθησε και η τύχη. Ο Οθωμανικός στρατός προβλέποντας ταραχές στα σύνορα και ίσως πόλεμο έκανε μεγάλες

προμήθειες. Ο αρμόδιος για τις αγορές καϊμακάμης* τσέπωσε γερό μπαχτσόσι κι έτσι έπεσε στα καζάνια του στρατού και η σαβούρα των Κώστογλου.

Με βάση την εμπιστοσύνη του κόσμου άρχισαν να κάνουν το σαράφη και το μικροτραπεζίτη. Μπέηδες και τσορμπατζήδες δανείζονταν ασυλλόγιστα και τους ξεπλήρωναν όταν πουλούσαν τα ροδέλαιά τους σε αρωματοποιούς της Αυστροουγγαρίας, τα ρύζια τους και τα σταφύλια. Οι Κώστογλου λογαριάζονταν τώρα ανάμεσα στους πρώτους εμπόρους του Τατάρ - Παζαρτζίκ. Έτσι ήσυχα και πλουτοφόρος κυλούσε ο χρόνος τους όπως ήσυχα και πλουτοφόρα κυλούσαν τα νερά του Έβρου που έγλυφαν την αριστερή παρυφή της μικρής τότε πόλης με τα πολλά τζαμιά και τις φτωχές εκκλησούλες.

Γύρα στα 1840 άρχισαν στην περιοχή κάτι «ψου - ψού» από Ρώσους πράκτορες. Οι κεραίες του Κωσταντή τα πιάνανε κάτι τέτοια, ανησύχησε. Οι δουλειές του τον έφεραν τακτικά στην κοντινή Φιλιππούπολη με τις δυο χιλιάδες ελληνικά σπίτια όπου τα κουβέντιαζε με τον πατριώτη του το Μετσοβίτη Αδάμο Ζαπέκο Σχολάρχη της Ελληνικής Κεντρικής Σχολής. Από τα χείλη του πρωτάκουσε τη λέξη «πανσλαβισμός». Έως τότε ο νους του ήταν αφοσιωμένος στο μπεζαχτά*. Άκουγε με πίκρα το δάσκαλο να προμαντεύει σκοτεινό το μέλλον του ελληνισμού στην περιοχή. Θα χαθεί έλεγε όταν και οι Βούλγαροι αποχτήσουν δικό τους βασιλιά. Θα εξαφανιστεί και από τη Φιλιππούπολη. Τη ζώνουν Βουλγαροχώρια και Τουρκοχώρια, ούτε ένα ελληνικό. Τα πλούτη μας από το εμπόριο και τα ελληνικά σχολεία μας είναι φτωχά κάστρα. Ο χωριάτης είναι που δίνει τη διάρκεια. Δεν τους ξερριζώνει ούτε φωτιά, ούτε φονικό. Τους ματώνεις κι αυτοί ξαναγυρνούν στη μονιά* τους, τους κόβεις ένα κεφάλι και όπως της Λερναίας ύδρας στη θέση του ξεπετάγονται εννιά καινούρια. «Αν η Μεγάλη Ιδέα αναδείξει νέον Βουλγαροκτόνο...» έλεγε σιγανά.

Χρόνο με χρόνο ο εθνικισμός των Βουλγάρων φούντωνε και δύσκολα κρατιόνταν. Ήθελαν δική τους εκκλησιά, βασιλιά, κουβέρνο. Μακριά από τον τόπο τους αγαρινοί και Ρωμιοί. Αύξαιναν και «πληθυσμιακά» (λέξη που τη συνήθιζε ο Ζαπέκος), γεννοβολούσαν οι Βουλγάρες, γεννοβολούσαν οι χανούμισες, ενώ οι Ρωμιές σταματούσαν στο δεύτερο με τρίτο παιδί. Στις κουβέντες τους ο Σχολάρχης αποκαλούσε τις Βιεννέζικες πομάδες* τους «κακοσμίες», τα βαλς και τις δαντελένιες αισθήτες τους «χορούς και πέπλα Σαλώμης που απεργάζονται τον αποκεφαλισμόν του ελληνισμού εις την περιοχήν». Μα και από άμβωνος στηλίτευε την κατάσταση ο φλογερός Σχολάρχης.

Ο Κωσταντής όταν τον άκουγε να ξεστομίζει τη λέξη «υπογεννητικότητα» αναστέναζε μέσα από τα φυλλοκάρδια του. Ανύπαντρος ο δάσκαλος, άκληρος αυτός. Ποιός ήταν στέρφος; Ο ίδιος, το στεφάνι του; Δε θα το μάθαινε ποτέ. Μεγάλος ο καημός για κληρονόμο. Τις λίγες φορές που γύρισε στη Δοβρά δεν έγινε το θαύμα. Με τα χρόνια βρήκε παρηγοριά. Η αγάπη του για τον Ιωάννη

άπλωσε σαν κληματαριά σκεπάζοντας στοργικά με τον ίσκιο της τ' ανεμίδα του. Καρπερός ο αδερφός, ένα στο κάθε ταξίδι και τόν έστελνε τακτικά στο χωριό για να λαβαίνουν στο μακρινό Παζαρτζίκ την καλή είδηση. Πρώτη γεννήθηκε η Αικατερίνη, ακολούθησε η Ευφροσύνη, ύστερα το αβάφτιστο που χάθηκε πάνω στο χρόνο. «Ας είναι και θηλυκό Ιωάννη, παρηγορούσε τον αδερφό με το σκυμμένο κεφάλι, θα μας δίνει μπρε μια στάλα νερό στα γεράματα. Το προικιό της το βγάζουμε πάνω στο χρόνο...». Όμως, κατά βάθος αισθάνονταν από τώρα μίσος για τους άγνωστους μελλοντικούς γαμπρούς και τα σπέρματα αυτών που θα ριχτούν σαν γύπες στο έχος τους. Η κληρονομιά να πηγαίνει στ' αρσενικά. Οι κοπέλες ό,τι παίρνουν για προικιό τους παίρνουν, άλλο δεν έχει. Ωσπου ήρθε η μεγάλη είδηση πως το τέταρτο ήταν αγόρι και το όνομα αυτού Απόστολος.

Μια Κυριακή το 1847, πηγαίνοντας οι λίγοι Ρωμοί του Παζαρτζίκ να λειτουργηθούν στην «Κοίμηση της Θεοτόκου» λαχάρησαν ακούοντας ψαλμωδίες στα Βουλγάρικα. Παραταγμένοι στο χαγιάτι της εκκλησιάς Βούλγαροι τσορμπατζήδες τους υποδέχτηκαν με σαρόνιο γέλιο. Άλλοι τοιγέλωναν τα μπουστάκια τους, άλλοι στριφογύριζαν τον κόμπο της κλίτσας τους στο χύμα σα να πατούσαν σκορπιό. Κατάλαβαν και υποχώρησαν. Διώχνοντας τη γλώσσα τους από το ναό τους πέταγαν κι αυτούς έξω.

Στάλθηκε ο Κωσταντής στο Μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως να του αναφέρει τα καθέκαστα και να τους συμβουλέψει. Χαμήλωσε τα μάτια ο Δεσπότης Νικηφόρος Λέσβιος και ο ευεργέτης των Σχολών της Φιλιππουπόλης μεγαλέμπορος Κοϊμτζόγλου που παραβρέθηκε δεν έβγαλε άχνα. Γνώριζαν πως οι εντολές δίνονταν από μακριά από τη Μεγάλη Δύναμη και πως το ζήτημα ήταν πολύ ευρύτερο. Έτσι, αδιαμαρτύρητα, αναγκάστηκε η μικρή Κοινότητα των Ελλήνων να καταφύγει σε κάποιο ρημαγμένο παρεκλήσι. Το μαστόρεψαν και άκουγαν τα μέλη της το Ευαγγέλιο στα ελληνικά.

Η κατάσταση όλο και χειροτέρευε. Τα «ψου - ψού», έγιναν φανερός λόγος επαναστατικός και εκδικητικός. Στο Θρακικό χώρο πάλευαν κρυφά και φανερά τρεις εθνότητες. Ακούστηκαν και φόννοι. Η θέση των Ελλήνων στο Παζαρτζίκ έγινε δύσκολη. Ανάμεσα σε τόσους φανατισμένους ολαβόφωνους και τόσο τουρκομάνι η παρατέρα επιβίωσή τους ήταν προβληματική. Ο πρώτος στόχος οι αδελφοί Κώστογλου. Κύρια αιτία ο εμπορικός ανταγωνισμός παρά η εθνική δράση τους.

Ξημέρωνε η γιορτή του νεομάρτυρα Γεωργίου του Σέρβου, 11 του Φλεβάρη, που τη γιόρταζαν με λαμπρότητα οι Χριστιανοί της περιοχής. Πέρασε εκείνη η βδομάδα με φοβερή ξεροπαγιά. Οι φούρνοι στα υπόγεια έκαιγαν νύχτα μέρα. Περνούσε ο θερμός καπνός από εντοιχισμένους πλίμινους σωλήνες σε όλα τα

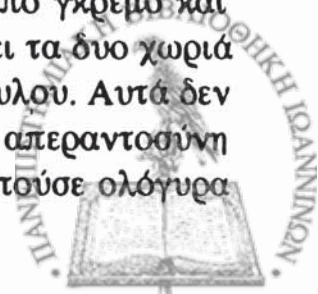

δωμάτια πριν βγει στην καμινάδα. Δε θυμόνταν οι γέροι να νικήθηκε τόσο πολύ το πρωτόγονο καλοριφέρ από την παγωνιά που κατέβαζαν οι βουνοκορφές της Σρέντνα Γκόρα και σαν μολυσμένο αγκάθι τσιμπούσε μύτες, αυτιά, χέρια, προκαλώντας και κρυοπαγήματα. Ακόμα και το ψωμί βρέθηκε παγωμένο στα ντουλάπια. Η κίνηση τη μέρα αριά, το βράδυ ψυχρή δεν κυκλοφορούσε στους δρόμους. Λύκοι κατέβηκαν στα ακρινά σπίτια και σπάραξαν σκυλιά.

«Κοιμήθηκαν με τις κότες» οι Κώστογλου κι εκείνο το βράδυ. Όποιος είχε να ψωνίσει κάτι αυτές τις μέρες το έκανε νωρίς. Τα καπελιά κλείναν κι αυτά. Είχε προχωρήσει η νύχτα όταν ο Ιωάννης ξεσκέπασε το κεφάλι ν' ανασάνει. Του μύρισε, πως κάτι καίγονταν. Πέταξε από πάνω του τις φλοκάτες και βρέθηκε στο απέναντι στρώμα σκουντώντας τον Κωσταντή. Κατέβηκαν λαχταρισμένοι από εσωτερική σκάλα στο μαγαζί. Κι εκεί η μυρουδιά, μα πιο έντονη. Η φωτιά έρχονταν από την αποθήκη. Βγήκαν στην πόρτα τ' αδέρφια καλώντας σε βοήθεια τη γειτονιά. Παραθύρι δεν άνοιξε, φωνή δεν ακούστηκε, καμπάνα δε λάλησε μια και δεν κινδύνευαν άλλα μαγαζιά και σπίτια. Έφτασαν προς το τέλος κάμποσοι Ρωμιοί από τον πέρα μαχαλά. Μόνο ο άγιος τους βοήθησε που ξημέρωνε η χάρη του. Εκείνο το βράδυ η νοτιά νίκησε την ξεροπαγιά, έστειλε βαριά σύγνεφα πάνω από το βουνό Καρά Βαλκάν Καρλίκ που τα έστιψε με τα χέρια του ο άγιος την πιο κρίσιμη ώρα. Πλημμύρισαν στέγες και αυλές νερά. Έτσι αβοήθητοι από ανθρώπους έσβησαν τη φωτιά πριν γιγαντώσει. Δε μέτρησε στ' αδέρφια η ζημιά, η λαχτάρα και τα πολλά εγκαύματα, όσο η βεβαιότητα πως δεν τους έπαιρνε άλλο ο καιρός, έπρεπε να τα μαζεύουν και να φύγουν.

Το σβήσιμο της πυρκαϊάς από την ξαφνική μπόρα κουβεντιάζονταν από τους Βούλγαρους και όταν οι Κώστογλου είχαν εγκατασταθεί στην Ήπειρο. «Ήταν δίκαιο και δεν έστερξε ο άγιος να γίνουν στάχτη οι κόποι τους, να καταστραφούν» λέγανε. Πιστεύτηκε πως ο άγιος που ξημέρωνε η χάρη του δεν ενέκρινε τον εμπρησμό γιατί γνώρισε στο κορμί του τι θα πει φωτιά. Τον έριξαν οι άπιστοι το 1515 στην πυρά που δεν κατέφαγε το σώμα του και όπως περιγράφει το μαρτύριο στα Σλοβενικά χρονικογράφος «...εν τω άμα εφάνη ένα σύγνεφον, και ήλθεν επάνω από την πυρκαϊάν και έβρεξε δρόσον πολλήν...».

Από τόπο σε τόπο, σμίγοντας με άλλους οδοιπόρους όπως είπαμε, έφτασε ο Κωσταντής στο χωριό Περιβόλι πάνω στην Πίνδο. Σταυροκοπήθηκε δυο τρεις φορές σα να ήταν να πηδήσει με τις μούλες του πάνω από γκρεμό και τράβηξε ολομόναχος για τη Βοβούσα. Στο οροπέδιο που χωρίζει τα δυο χωριά άκουγε απόμακρα κουνουνίσματα, κάποιο αλύχτημα μαντρόσκυλου. Αυτά δεν του έδιναν θάρρος. Όμοιαζε μοναχικό μέρμηγκα χαμένο στην απεραντοσύνη των δασών. Μάταια το γλυκό γαλάζιο τ' ουρανού που ακουμπούσε ολόγυρα

στο τρυφερό πράσινο και ασημί της οξιάς του έκανε νοήματα να ψάλλει δοξαστικό για τον παντοτινό γυρισμό στη γη των πατέρων του. Πατούσε πια χώμα του Ζαγοριού. Όμως αυτός συλλογίζονταν πως από δω και πέρα ήταν ζήτημα τύχης, νάβαζε ο Θεός το χέρι του...

Το έλξεμα είχε ανάψει πάλι στα σκέλη. Τον έτσουζε ανυπόφορα στο κάθε βήμα. Τα ζωντανά ακολουθούσαν το χαραγμένο από πατήματα μονοπάτι στη μέση του απέραντου στενόμακρου λειβαδιού κι αυτός πιασμένος από την ουρά της δεύτερης μούλας σέρνονταν. Ανέβαινε κύματα, κύματα η ζέστα από τη σκασμένη γη κι αισθάνονταν ατονία, ίσως και από την κόπωση της πολυήμερης οδοιπορίας. Μεσουρανούσε ο ήλιος όταν πήρε να κατηφορίζει προς τη Βοβούσα. Μπήκε στο πυκνό βασιλείο της οξιάς. Βρήκε τη βρύση παρέχει από τη θέση «ταμπούρι του Ζιάκα» να έχει πολύ νερό για την εποχή. Διψασμένες οι μούλες ρίχτηκαν στις καρούτες από σκαμμένους κορμούς πεύκων για να ποτίζονται πρόβατα και τις άδειασαν. Μπλούζι* το νερό και δεν ήθελε να ξεκολλήσει τα χείλη από την ξύλινη κάνουλα. Το ένοιωθε να κυλάει στα σωθικά του, να ξεφλογίζεται. Έλουσε κεφαλή, λαιμό, τσαλαβούτησε με γυμνά ποδάρια. Ύστερα ανασήκωσε το αντερί* κι ακούμπησε τα εκζεματικά αχαμνά στο κανούλι μήπως και τους φύγει η κάψα. Ποιό μάτι θα τον έπαιρνε στη μονιά της αρκούδας... Ξάπλωσε ανάσκελα. Ξέσφιξε αντερί και βράκια ν' αερίζεται. Μοσχοβολούσε στον ουρανόσκο το γρεβενιώτικο ψωμί. Τώρα πρόσεξε το απαλό πράσινο στις φυλλωσιές. Αισθάνθηκε κάτι σαν ευτυχία. Όταν πρωτογύριζε στο χωριό με το καραβάνι του Ρόβα, εδώ και πολλά πολλά χρόνια, στάθηκαν στην ίδια βρύση να ξανασάνουν. Θυμάται το μπόϊ του καρβανάρου. Ξαπλωμένος όπως ήταν στην χλόη ξεπερνούσε στο μήκος δύο καρούτες τη μια πίσω από την άλλη. Και μόνο το μπόϊ του έφτανε να σκιαάζει τους κλέφτες... Ποτέ, δεν αποκότησαν να του ριχτούν. Είχε και μια φωνή, μα τι φωνή, όταν τραγούδησε για το Γιαννούλα Ζιάκα. Ακόμα και τ' άλογα όρθωναν τ' αυτιά τους. Και το ταμπούρι δυο δρασκελιές από τη βρύση πνιγμένο στις αγράμπελες. Εκείνο τον καιρό οι άνθρωποι είχαν μνήμη ελέφαντα, την ακόνιζαν γιατί δεν ήταν εύκολες οι σημειώσεις, γι αυτό ήρθαν στο νου του Κωσταντή ολοκάθαρα κάποια λόγια του τραγουδιού:

«Με γέλασεν η χαραυγή, της νύχτας το φεγγάρι
κι εβγήκα νύχτα στα βουνά, ψηλά στα κορφοβούνια,
κοίω τα πείκα που βροντάν και τα βουνά βογγούνε.
- Εσείς βουνά των Γρεβενών και πείκα του Μετσόβου,
τ' έχετε και μαλώνετε, τ' έχετε και βογγάτε;
- Μπήκαν οι κλέφτες στα μαντριά, ο καπετάν Γιαννούλας,
σκλάβους μας πήρε τα παιδιά, μας πήρε τα κορίτσια
και μας γυρεύει ξαγορά πολλές σακούλες άσπρα.

γυρεύει για να του δοθεί και το καπετανλίκι
στο Γρεβενό, στο Μέτσοβο και σ' όλα τα Ζαγόρια».

Πάνω στη γλύκα της ανάπαυσης τον έζωσαν κλέφτες. Πώς τον άρπαξαν, πώς τον ψαχούλεψαν και του πήραν ό,τι είχε πάνω του, πώς τον έδεσαν, για που τον έσερναν, μη τα ρωτάτε.

Ανέβηκαν κορφές, κατέβηκαν λαγκαδιές, απόφευγαν να τους πάρει μάτι ανθρώπου. Μόνο μια φορά ακούστηκαν φωνές σαρτζήδων* που δούλευαν σε νεροπρίονο. Προχωρούσαν κάτω από θεόρατα πεύκα. Σκοτεινίαζε στο δάσος και ας ήταν ακόμα μέρα. Τα δεμένα χέρια και το έκζεμα τον εμπόδιζαν στο περπάτημα. Όλο γλίστραγε πατώντας πεσμένες πευκοβελόνες και όλο έτρωγε σπρωξιές να προχωρεί. Οι καημένες οι μούλες τεντώνονταν κι αυτές, με ζόρι ανεβοκατέβαιναν τις πλαγιές.

Κάποτε του πέρασε η πρώτη μεγάλη λαχτάρα. Άρχισε να συλλογιέται το κακό που τον βρήκε. Όσο τα σκέφτονταν, τόσο γύριζε μέσα του κάποιο κουράγιο. Τον έτρωγε η περιέργεια γιατί δεν τον ρώτησαν ακόμα ποιός είναι και πού πηγαίνει. Τραβούσαν όλο προς τα δυτικά, κατά τα μέρη του. Αυτό του έδινε κάποια ελπίδα... Καβάλησαν το βουνό Μόρφα και νυχτώθηκαν πάνω από το γυφτόκαμπο. Εκεί λημέριασαν.

Δεν έγινε κανένα θαύμα - ανάλογο μ' εκείνο που ιστορούν για το πώς γλίτωσε ο Ισαάκ από το πατρικό μαχαίρι - σαν βρέθηκε αρνί μπλεγμένο σε χαμόκλαδα κι ετοιμάστηκε στο άψε σβύσε οβελίας. Ολοι οι κλέφτες είχαν οργάνωση με κολαούζους* και στάνες. Αυτοί τρώγαν και πίνανε γύρω από φωτιά και ο Κωσταντής βογκούσε δεμένος. Του πετούσαν από κανένα λιθάρι και πρόσταζαν «να βγάλεις το σκασμό». Δεν ήθελε να τους ερεθίζει μα πονούσε και στα ποδάρια του είχαν μπει αγκάθια αφότου τον ξυπόλησαν και πατούσε με τα μάλλινα τουζλούκια* που γρήγορα τρύπησαν και φάνηκαν γυμνές οι φτέρνες. Από τη δίψα χοντροπέτσιασαν τα χείλη του. Παρακαλούσε για νερό μα δεν του ακούμπησαν παγούρι στο στόμα. Μελετούσε τις όψεις τους όπως αναρρίπιζε η φωτιά που ψήνονταν το αρνί. Πρόσωπα σκαμμένα από την ανέχεια που έβγαλε τους ανθρώπους στο κλαρί, ρούχα λερά, ξεσκισμένα, σαλβάρια ο ένας, μπουραζάνα ο άλλος, φουστάνελα ο τρίτος. Κάθε καρδιάς, καρύδι η συμμορία. Πολλά έβαζε ο νους του Κωσταντή. Ντουφέκια, πιστόλες και μαχαίρια, έτσι κι έτσι. Ο ένας κρεμούσε στην πλάτη το παλιοντούφεκο με τριχιά. Ο «βλογοκομμένος» μελετούσε πολύν ώρα την πλάτη του αρνιού και φαίνονταν σκεπτικός. Ύστερα την πέταξε στον αιχμάλωτο.

- Ορέ μπάσιο* - Κωσταντή γράφει η πλάτη για χιλιάδες λίρες και το γραμμένο δε ξεγράφεται.

Τινάχτηκε! Ωστε ήταν προδομένος από άνθρωπο που γνώριζε το γυρισμό του...

Όταν πήρε ν' ασπρογαλιάζει και αργότερα που ο τόπος έφεξε για καλά φάνηκαν στα δυτικά οι βουνοκορφές της Δοβράς. Οι κλέφτες μοιράζονταν τα ειδήματα που κουβαλούσαν οι μούλες. Πάνε τα σαγιάκια* και οι μπιτωλίσιες* ποδιές, πάνε και οι κορδέλες* δώρα για τις γυναίκες του σπιτιού του. Ξεβούλωσαν σφραγισμένο μπουκάλι. Το μύριζαν, το ξαναμύριζαν. Ύστερα το άδειασαν στα άκουρα μαλλιά τους που γέμισαν πρασινοκίτρινο υγρό. Το ροδέλαιο προορίζονταν για τις εκκλησιές του χωριού. Να γίνονταν βιτριόλι να τους κάψει κατά την επιθυμία του Κωσταντή.

Έτσι μυρωδάτοι, ο «αρβανίτης» και ο «βλάχος», ο «κουτσιομούτης» και ο «βλογοκομμένος» έζωσαν το μπασιό - Κωσταντή και ρωτούσαν από ποιον θα ζητήσουν την ξαγορά, από τον αδερφό ή το στεφάνι του. Εκείνος επέμενε: «Τα πολλά είναι στο Παζαρτζίκ, στο χωριό κάτι λίγα και πως να τα μαζώσει η δόλια η γυναίκα μου». Βγάζει ο «κουτσιομούτης» το μαχαίρι, πιάνει το αντί του και χράτς το κόβει. Βέλαξε σαν κατσίκι ο μπάσιος..τον έλουσε το αίμα. Έπεσε στο χώμα και χτυπιόνταν. Ο «αρβανίτης» τον λιπτήθηκε. Έπλυνε με ρακί την πληγή, απίθωσε πάνω της μούσκλη να μη κακοφορμίσει και του έδεσε τουρμπάνι στην κεφαλή. Αν ήξεραν οι κλέφτες τι όρκο εκδίκησης έκανε ο λαβωμένος εκείνη την ώρα θα σκιάζονταν.

Αντί, λουπόν, να στείλει ο μπασιό - Κωσταντής γραφή στους δικούς του για τα λίτρα, οι ληστές βρήκαν πειστικότερη μιαν άλλη γραφή. Όταν οι δικοί του έλαβαν το μικρό πεσκέσι ξεράθηκαν. Άλλον καρτερούσαν, άλλο τους ήρθε. Μέσα από πλατανόφυλλα έπεσε μικρή κιτρινωπή μάζα. Στην αρχή το νόμισαν λειρι πέτειναριού, μα ο κομιστής τους εξήγησε πως είναι αντί ανθρώπου και μάλιστα του ταξιδεμένου τους. Το καημένο το αυτάκι του αφέντη έπαιρνε να βρομίσει. Το έθασαν. Μα άλλο το άψυχο αντί που πήγε άψαλτο και άλλο ο μπασιό - Κωσταντής το πιο σκληρό καρύδι της φάρας του. Είχε μάθει από παιδί να πιάνει τη ζωή από τα κέρατα προτού τον ξεκοιλιάσει εκείνη· όχι που θ' άφηνε τους ξεβράκωτους να πάρουν την ξαγορά για να μείνει αυτός και οι δικοί του στους πέντε δρόμους. Πέρασε όλη τη μέρα βογγώντας από τους πόνους και όταν δεν τον πρόσεχαν έτριβε στις πέτρες τα σκοινιά που τον κρατούσαν δεμένο. Τη νύχτα τους ξέφυγε. Βρήκε ο αθεόφοβος το κουράγιο να ξηλώσει από το σαμάρι το μικρό θησαυρό του.

Ξημερώνοντας άρχισε η παγάνα των ληστών, τότε κατάλαβαν τη φυγή. Οι διώκτες τραβούσαν προς τα δυτικά, προς τη Δοβρά· έτσι τους ορμήνεψε η λογική του κυνηγού. Ο μπάσιος όμως πήγε αντίθετα. Κλέφτες αυτοί, μπάσιος των Βαλκανίων αυτός. Σύρθηκε σε αθέριστο χωράφι και πέρασε εκεί μέρες και νύχτες τέσσερες τρώγοντας ψάνες, δίχως νερό, μα άντεξε. Όλο θυμόνταν την παροιμία: «λαγός τη φτέρην έσειε, κακό της κεφαλής του» και λούφαζε. Κάποτε γύρισε στο χωριό σε χάλια κακά και κάθε χρόνο, όσο έζησε, λειτουργούσε αυτές τις μέρες εκκλησιές και παρακολήσια σε ανάμνηση των παθών και της

σωτηρίας του. Βδομάδες τον τσίζαν με πετεινάκια. Όταν στηλώθηκε, βγήκε στο μεσοχώρι με γυρτό το φέσι για να σκεπάξει την τρύπα που μια φορά κι έναν καιρό την έκρυβε κάποιο αυτί.

Λιγομίλητος, ο νους του γύριζε συνέχεια στην εκδίκηση. Έπλαθε διάφορα σενάρια πως θα μπορούσε να εξαργυρωθεί με θάνατο το χαμένο αυτί. Τελικά πρόκρινε τα αργύρια, αυτά που πρόδοσαν ακόμα και το Χριστό. Σίγουρα θα φέρουν στη χούφτα του τους κλέφτες να τους λυώσει... Μα έπρεπε πρώτα να βρει την αρχή του κουβαριού, τον κολαούζο τους. Να τον ψάξει ανάμεσα στους ντραγάτες και τζομπαναρέους που ρογιάζονταν* στο χωριό, όλοι τους Λακιώτες και Τσιάμηδες. Χωριανός αδύνατο να είναι. Διάλεξε έναν καινούργιο φερέμενο που τα χρονικά όρια απέκλειαν να είναι ο καταδότης. Τα μίλησε με το αφεντικό του τον τσέλιγκα και τον πήρε αυτός χουσμειάρη* του σπιτιού. Τον άρχισε με καλοπιάσματα. «Αφέντη και αφεντούλη» ο άλλος που βρήκε στην τάβλα του Κωσταντή και του πουλιού το γάλα. Πέρασε λίγος καιρός και του το έσκασε το παραμύθι. Αν μάθαινε τον κολαούζο θα τον έκανε νοικοκύρη, θα τον πάντρευε στο χωριό. Πέταξε ο άλλος τη σκούφια του στον αέρα, φίλησε τα χέρια του Κωσταντή. Ήταν μεγάλη τύχη να γίνεις γαμπρός σε Ζαγοροχώρι.

Ακολουθώντας ο χουσμειάρης τις ορμήνιες, ψάρευε χωριστά τον κάθε συντοπίτη του. Δεν απόσωνε να παινεύει τ' αγαθά του αφέντη. Τέντωναν λαίμαργα μάτια, όμως στέκονταν σκεπτικοί όταν συμπλήρωνε πως θα τον λήστευε αν είχε συντρόφους. Κανένας δεν αποφάσιζε να βάλει το κεφάλι του στο ντορβά*. Ωσπου ήρθε και η σειρά του κολαούζου: στάθηκε πρόθυμος. Το σενάριο ξετυλίχτηκε όπως το είχε σχεδιάσει ο Κωσταντής. Τα μίλησε ο κολαούζος με τους ληστές που γυρόφερναν σαν τα όρνια στην περιοχή. Έτριξαν δόντια, έστησαν χορό. Θα έπεφτε πάλι στα νύχια τους ο μπάσιος. Διψασμένοι για χρυσάφι, τυφλοί από μίσος δεν υποπτεύτηκαν τίποτα κι έπεσαν στην παγίδα.

Καλεσμένη η τούρκικη κοσιάδα* έφτασε κρυφά στο χωριό. Έταξε ο Κωσταντής γερό μπαξίσι για κάθε κλέφτικο κουφάρι. Με το σούρουπο, οι ζαπτιέδες* έπιασαν θέσεις γύρα από το σπίτι. Όλα έδειχναν σα να μη συνέβαινε τίποτα. Κατά τα μεσάνυχτα σκαρφάλωσαν οι κλέφτες στον οβορό* καρτερώντας να φανεί σε παραθύρι αναμμένη λάμπα. Αυτό θα ήταν το σύνθημα του χουσμειάρη να πηδήσουν στην αυλή. Βιάστηκε κάποιο χαϊβάνι* και ντουφέκισε, ίσως να το έκανε από φόβο. Ξέφυγαν ξυστά τοίχο, τοίχο παρατώντας τα κοντοκάπια τους. Τα ντουφεκούσαν οι ζαπτιέδες με μανία νομίζοντάς τα στη νύχτα κλέφτικα κορμιά. Όμως δυο δε γλίτωσαν το βόλι. Ο ένας γεμίζοντας αίματα αυλές και στέγες ξέφυγε από τον Τούρκο, μα δεν ξέφυγε του Χάρου. Τον βρήκαν το πρωί της άλλης μέρας κοκαλωμένο σε σπηλιά κοντά στο χωριό, ήταν ο «βλάχος». Ο άλλος ληστής σύρθηκε ως την κοντινή εκκλησιά. Δεν είχε δύναμη να πάει παρέκει. Έσπρωξε την πόρτα το κυνηγημένο αγρίμι για να

κρυφτεί. Η πόρτα μανταλωμένη και οι Τούρκοι παγάνιζαν στο σοκάκι, από στιγμή σε στιγμή έφταναν. Τότε ακούστηκε στη νύχτα η φωνή του πληγωμένου: «Άνοιξε μωρή έρμη πόρτα, άνοιξε...». Έφτασε κάποτε ο σοφαρής*, έσκυψε κάτω από το λαιμό του αλόγου του, τον άρπαξε από τα άκουρα μαλλιά, του έκοψε το κεφάλι. Ήταν του «κουτσιομύτη».

Πρωί, πρωί τα παιδιά τσινοίσαν με μακριά ραβδιά το ακέφαλο κουφάρι. Ζύγωσε και ο Κωσταντής. Όση ώρα το κοίταζε έτριβε ασυναίσθητα με το φέσι του το μέρος που κάποτε ήταν κολλημένο ένα αιτί.

Έσυραν έξω από το χωριό τα κουφάρια σαν ψόφια σκυλιά. Αντί να προπορεύονται από τους νεκρούς σταυρός, εξαπτέρυγα, παπάς, έτρεχε το παιδομάχι αλαλάζοντας. Δεν τους έσκαψαν κιβούρι, τα πέταξαν άψαλτα σε μια φυσική γούρνα και άρχισε ο πετροπόλεμος των παιδιών. Ποιό να τα πρωτοπετύχει. Οι μεγάλοι τα παρακινούσαν, τόση έχθρητα είχαν τους κλέφτες. Έλαβαν πολλά απ' αυτούς. Στα δυο, στα τρία χρόνια όλο και κάποιο σπίτι θα «πατούσαν» ζητώντας λύτρα. Έτσι πάνω τους ιγκώθηκε σωρός από σταχτιά λιθάρια, σωστός τύμβος.

Εκείνο το βράδυ τρόμαξε να λαρώσει ο Κωσταντής στο γιατάκι του, έκανε σα μικρό παιδί. Μόλις τον έπαιρνε ο ύπνος τινάζονταν. Έβλεπε δυο κορμά ν' ανασπώνουν λιθοσαριά και να ροβολούν κατά το σπίτι του ακέφαλα. Γρατσούνιζαν βογγώντας τοίχους, πόρτες, παραθύρια, ζητώντας να μπουν μέσα κι ακούγονταν μια φωνή σα να έρχονταν από τον κάτω κόσμο «άνοιξε μωρή έρμη πόρτα, άνοιξε...».

Πριν κλείσει χρόνος από την επιστροφή του Κωσταντή το χωριό βρέθηκε σε μεγάλη αμάχη με Τούρκο τοιφλικά όπως ιστορεί άγνωστος Δοβριανίτης χρονικογράφος: «Αρχή της πολυθρυλήτου ιστορίας των κατοίκων του χωριού Δοβράς και του μοναστηρίου Ασπραγγέλων μεθ' ενός Οθωμανού και ισχυρού κατοίκου της πόλεως Ιωαννίνων ονομαζομένου Τζελάλ-μπεη ο οποίος ζπει να τους καταπλαώσει και με αιθαιρεσίαν το εν τρίτον του τόπου τον οποίον έχουν το χωριόν και το μοναστήρι άνωθεν και εξ αρχής εις την κυριότητά των».

Ο αγωνιστικός χαρακτήρας του Κωσταντή και το συμφέρον του - του έτρωγε ο Τζελάλ τρία χωράφια, λιβάδι και αμπέλι - τον έσπρωξαν να μπλεχτεί σοβαρά. Παρακινούσε - κατά το χρονικογράφο - τους χωριανούς σε πράξεις που τον οδήγησαν, μαζί με δυο άλλους, κατηγορούμενο μπροστά στο Βεζύρη. Ο σοφαρής που τους πήγαινε συνοδεία στα Γιάννινα πρόσεξε πως έλειπε το αυτί του μπασιο - Κωσταντή. «Πω, ωρέ γκιαούρη*, μεγάλο ζορμπά* είσαι για να κόψουν αυτί σου» είπε και θέλησε να του περάσει μπλετζίκια*. Έπρεπε να πιάσει γρόσια, ν' αδιάσει κι ένα παγούρι ρακί για να μη το κάνει. Έτσι τον πήγαν μεθυσμένο ως την πόρτα του σεραγιού. Έδωσε ο Θεός και ο Βεζύρης ήταν δίκαιος άνθρωπος και γλύτωσαν το μπουτρούμι.

Η αμάχη με τον τσιφλικά κράτησε αναστατωμένο το χωριό πάνω από τέσσερα χρόνια. Τον καιρό αυτό συνέβηκαν στον Κωσταντή και τινά άλλα. Ήταν για πάντα σημαδεμένος «ο άνθρωπος με το κομμένο αυτί». Δε φτάνει που πόνναγε με τις αλλαξοκαιριές, δέχονταν εξαιτίας του πειράγματα στο παζάρι των Γιαννίνων από ανθρώπους της πεντάρας. Ένας τόλμησε να του πει κατάμουτρα: «Σου τόφαγε η μαλαφράντζα* μπάσιο...». Και να πεις πως κατέβαινε αριά και που στην πόλη... Που τον έχανες που τον έβρισκες, σουλατσάριζε από το «Γυαλί καφενέ» μέχρι τη θέση «Πλάτανος», διακόσια με τριακόσια μέτρα απόσταση ήταν δεν ήταν. Με καμπουριασμένο κορμί, με χέρια πίσω στη μέση να ξεκουκίζουν κομπολόι μιαν οριά, με στραβά φορεμένο φέσι. Στέκονταν κάθε τόσο και κουβέντιαζε αγαθά αγαθά με τους μαγαζάτορες. Ρωτούσε για τα εμπορεύματά τους, για τη σοδιά, για τον καιρό, αν πουλιέται κανένα μαγαζί, με ύφος αργόσχολου αφελή. Εκείνοι στον ύπνο, νόμιζαν πως τους κουβεντιάζει γεροντάκι που πήρε ο νους του να φυραίνει. Κι ένα πρωί έσκασε στο παζάρι η μπόμπα. Οι Κώστογλου αγόρασαν πέντε συνεχόμενα μαγαζιά στον «Πλάτανο» και λέγεται πως θα χτίσουν χάνι. Βρέθηκαν κάτι μπαταρισμένοι Τούρκοι και τους τα πήραν για μια χασιά ψωμί. Δυο στρέμματα έκταση στο παζάρι! Πώς ξετρώπωσαν τον Ασήμ Αβδουραχμάν Ρέντα στη Βοστίνα, τον Ναϊλ Αβδουλάχ στην Παραμυθιά, τη Νουριέ χανούμ στην τουρκογειτονιά Ιμβραχήμ πασιά, το χασαπόσκυλο Αχμέτ Αγά που ξημεροβραδιάζονταν στα καπελιά των ταμπάκιων και το χαμένο μούτρο το «σαρκολάτρη» Μεχμέτ Σαφήτ Αλή;

Αντίκρουζαν τώρα το μπάσιο - Κωσταντή με άλλο μάτι. Λες και κατάπιναν μαζί με το σάλιο τους, όταν γίνονταν λόγος γι αυτόν, μείγμα φθόνου και ανομολόγητου θαυμασμού. «Καλύτερα να σε φθονούν παρά να σε συμπονούν», συμβούλευε τον Αποστόλη. Υπήρχαν και οι άπιστοι που αμφισβητούσαν ακόμα την είδηση. Αυτό δεν ξανάγινε να πουληθούν με μιας στην καρδιά της αγοράς πέντε συνεχόμενα μαγαζιά και σ' αυτή την τιμή. Βουβάθηκαν σαν είδαν να γκρεμίζονται τα παλιομάγαζα και τον Κωσταντή να φυτεύει με τα χέρια του στη μέση του οικόπεδου τρία πλατάνια στη σειρά για να έχουν ίσκιο οι αυριανοί πελάτες και τα ζωντανά τους. Και τι πελάτες! από Ζαγόρια, Κόνιτσα, Πωγώνια έως Αγίους Σαράντα, τόποι εχούμενοι. Τους έφερνε ο ίδιος δρόμος από τη βόρεια πλευρά της πόλης σαν αυλάκι που συγκεντρώνει πολλά νερά και γυρίζει ολοχρονίς φτερωτή μύλου. Θα γίνονταν μυλόπετρα το χάνι ν' αλέθει, ν' αλέθει... Αργότερα χτίστηκαν και άλλα χάνια στον «Πλάτανο», φύτρωσαν σαν παράρριζα κοντά στο πρώτο και άρχισε ο ανταγωνισμός. Όμως η επιτυχία πρόκανε να στεφανώσει με κότινο εκ χρυσού τους πρωτοπόρους!

Ο Κωσταντής παζάρευε υλικά, μαστόρους, μαραγκούς, τους έβγαζε το λάδι. Όλη μέρα δε σταματούσε και πίσω του ν' ακολουθεί παιδάριο ο Αποστόλης, να βυζαίνει κουβέντες και χούγια του μπάριμπα του που επίτηδες τον κατέβαζε

από το χωριό να μαθητεύει πρώιμα στο παζάρι πως βγαίνει ο παράς. Διέβλεπε πως θα γίνονταν ανελέητος έμπορος, σκληρότερος και από στουρνάρι. Το είχε στην καρδιά του αυτό το παιδί και στη διαθήκη του - βλέπεις ήταν και οι ανεψιές με τους γίπτες τους - έγραψε κάτι ψέματα με ουρά «... διότι άπασαν την εν τη πόλει Ιωαννίνων κτηματικήν περιουσίαν μου, συνισταμένην από το ήμισυ του χανίου κειμένου εις θέσιν «Πλάτανος» και του μπακαλικού συμπεριλαμβανομένου και του οινοπωλείου, ως και το ήμισυ του εν Τ. Παζαρτζικίω μαγαζιού και δύο μικρών εργαστηρίων, προ πολλού επώλησα εις τον ανεψιόν μου Απόστολον τελεία και καθαρά και είναι τέλειος κύριος αυτών, ως του ετέρου ημίσεως τούτων ανηκόντων τω αδελφώ μου Ιωάννη. Επίσης επώλησα εις τον ίδιον ανεψιόν μου Απόστολον το ήμισυ πέντε ομολόγων και δώδεκα μετοχών της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος... Επειδή ο ανεψιός μου Απόστολος συνεμόχθησε και συνειργάσθη μεθ' ημών εις τας διαφόρους εμπορικής εργασίας μας και συνεβάλλετο εις την υλικήν προαγωγήν μας θυσιάζας παρ' ημών το μέλλον του άνευ μισθού τινός, τούτον διορίζω εκτελεστήν της παρούσης μου Διαθήκης...».

Κάποτε τελείωσαν οι εργασίες, ψήλωναν και τα πλατάνια. Βρήκαν έναν άξιο Πωγωνίσιο να το δουλέψει. Η συμφωνία τους μισά μισά τα κέρδη και το νοίκι ξέχωρα.

Όταν χωρέθηκε ο αδερφός του Ιωάννης ανέβηκε στο χωριό και σπάνια τον έβλεπαν στο παζάρι. Κατέβαινε μονάχα να χαιρέται την πρόοδο του Αποστόλη που πουλούσε αποικιακά και τυροκομικά προϊόντα κι έφτανε το αλισβερίσι του μέχρι την Τεργέστη. Άκουγε με κρυφό καμάρι την αγορά να βάζει τώρα μπροστά από το όνομα του ανεψιού του κι ένα «κυρ», αυτό το «κυρ - Απόστολε» πολύ τον ευχαριστούσε. Ακόμα βλέπει και την προκοπή του μικροανεψιού του Γούλα. Άνοιξε στον οφαλό της αγοράς μαγαζί με είδη κιγκαλερίας. Πήγαινε και πασπάτευε τα νέα προϊόντα, ρωτούσε τις τιμές, ήθελε να τα μαθαίνει με το νι και με το σίγμα. Αγάλιαζε ο γέρος κουβέντα και ο νους του ταξίδευε στο σκοτεινό εκείνο μαγαζί του Παζαρτζικί. Του άρεσε να φυλλομετράει τα δευτέρια του μαγαζιού, να κόβει το τζίρο με μια ματιά. Και αφού βεβαιώνονταν πως όλα πάνε θαυμάσια, χάζευε το γραφικό χαρακτήρα του Γούλα που ήταν απόφοιτος της Ζωσιμαίας Σχολής. Τέτοια γράμματα δεν έκανε ούτε ο γραμματικός «του Πανερωπάτου και Θεοπροβλήτου Μητροπολίτου της αγιοτάτης μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως», εκεί πάντα κολλούσε ο νους του στην επιβλητική μορφή του από Κρήτης Μητροπολίτη Χρυσάνθου που τον καταδέχονταν με τη φιλία του. Φλογερός προασπιστής του ελληνισμού και μέγας μύστης του λόγου. Σαν έμαθε πως έπεσε κι αυτός θύμα της βουλγαρικής ραδιουργίας συλλογίστηκε με πίκρα «πάει και το στερνό μετερίζι μας εκεί...». Λοιπόν του άρεσαν τόσο τα γράμματα του μικροανεψιού που έβγαλε στην πρόσα του μαγαζιού κόπια από επιστολή του. Δίπλωσε προσεκτικά το λεπτό χαρ-

τί, ζήτησε φάκελο και την έβαλε στον κόρφο του. Ήθελε να τη βλέπει με αγάπη και στοχασμούς. Να που και η φαμίλια του βγάξει εμπόρους γραμματισμένους.

Πάμε χρόνια αργότερα σε μια βραδιά του Σεπτέμβρη όλο γλύκα και ειρήνη. Στο πλακοστρωμένο χαγιάτι του Κώστογλου σωροί καλαμπόκι. Το ξεφλουδίζουν οι γυναίκες του σπιτιού: Αικατερίνη στεφάνι του Κωσταντή, Ελένη στεφάνι του Ιωάννη, Πολυξένη στεφάνι του Αποστόλου και η δούλα τους Αγαθή. Τρεμοσβήνει η χερολάμπα αφήνοντας τούφες πνιγερού καπνού. Δε φτάνουν στις χρυσοχέρες οι κόποι τους από πρωίας μέχρι νυχτός, συνεχίζουν και όταν όλα κοιμούνται. Μπορεί και να έχουν διαβεί τα μεσάνυχτα. Ακούγεται τρεις φορές φωνή κουκουβάγιας. «Ξιου σκασμένη» μουρμουρίζει η Πολυξένη και σα να θέλει να γκαβώσει το δυσοίωνα πουλί τρυπάει το στάχυ δυνατά με ξύλινο σουβλί! Αρπάζει τα μουστάκια του μισά από δω, μισά από κει και το ξεφλουδίζει ως κάτω. Ακούγεται η Αικατερίνη κοροΐδευτικά:

«Κλου, είχα μάνα παπαδιά, κλου, κι αδερφό γραμματικό,
κλου, ήρθε το θανατικό, κλου, και τους πήρε και τους δυο».

Η δούλα σηκώνει τη σιδερένια αμπάρα της χαγιατόπορτας και πάει με το μπρίκι* στην αυλή να πάρει νερό. Γυρίζει κυκλωμένη από άντρες που φαντάζουν θεριά. Ραγίζουν οι καρδιές των γυναικών. Η Αικατερίνη στραβοκοιτάζει με τα θαμπά μάτια της τη δούλα, μα ποτέ δεν ανακοίνωσε τη σκέψη που της πέρασε. Μπορεί να την αδικούσε, μπορεί να λάλησε πραγματικό πουλί, δεν την παίρνει στο λαιμό της. Όμως πάνω στη βδομάδα την έδιωξε με τη δικαιολογία πως φτάνουν τρεις γυναίκες στο σπίτι τώρα που μεγάλωσαν οι κοπέλες.

Στριφογυρίζει πάνω στο σελτέ του ο μπασιό - Κωσταντής, δε γίνεται να κλείσει μάτι μετά το πρωτοθπνι. Φταίνε που φταίνε τα αρθριτικά του και οι ψύλλοι, του ήρθε και πανωγόμι εκείνος ο παλιός επιάλτης με τα ακέφαλα σώματα των ληστών. Από το απέναντι στρώμα μόλις ακούεται η ανάσα των τριών κοριτσιών του Αποστόλη. Μια στάλα πλάσματα και τα παιδεύει ολημερης με δουλειές η Πολυξένη η μάνα τους. «Να μαθαίνουν, θα παν σε πεθερά» λέει και κανένας δεν αποκοτάει να της εναντιωθεί· κρέας της είναι ό,τι θέλει τις κάνει. Αυτός ο κόσμος ή δεν ήξερε ή δεν ήθελε να υποκύψει στη γλύκα της τεμπελιάς. Ας κάνουν πως αρχίζουν οι μικρές το παιγνίδι και αλίμονό τους αν τις πάρει μάτι. «Μπελιάδες» φωνάζει ο Κωσταντής και πετάει στα πόδια τους ραβδί, όταν δεν πρόφταινε να τους τραβήξει τις κοτσίδες. Οι μικρές με τις κοτσίδες βρήκαν τρόπο εκδίκησης. Τον κατασκοπεύουν από την κλειδαρότρυπα η μια πίσω από την άλλη σαν μετράει το θησαυρό του και αυτό γίνεται τακτικά. Ακούγεται το λάλημα της κάθε λίρας όπως πέφτει στη σακκούλα. Όταν φτάνει μετρώντας τες στο «τριάντα εννιά», η μεγαλύτερη που ξέρει τώρα να λογαριάζει τον αιφνιδιάζει φωνάζοντας «σαράντα» και το βάζουν στα πόδια. Τινάζεται ο μπάσιος και είναι όλη μέρα γινατωμένος και άθυμος.

Αυτό το βράδυ η Κασσιανή κοιμάται ανάμεσα στις αδερφές της την Ουρανία και την Όλγα — την ωραία Θεοδούλα την είχαν ενταφιάσει κάποια αμνημόνευτη άνοιξη. Κρατάει αγκαλιασμένο το κεφάλι της μιας με το δεξί χεράκι και βυζαίνει τον αντίχειρα του άλλου. Στην άρρητα γλυκιά ώρα, όταν κλείνουν τα ματόφυλλα των παιδιών και τα παίρνει ο ύπνος σερίανι στη χώρα του, γιομίζει το δωμάτιο φως, βαριά πατήματα και αντρικές φωνές. Τραβούν απότομα το σκέπασμα των κοριτσιών. Αντικρίζουν οι μικρές γένια, φουσκελίκια, κάμες. Σφίγγει η μια την άλλη. Αργότερα η περιέργεια νικάει κάπως το φόβο. Οι μεγάλες ξεσκεπάζουν στανικά το κεφάλι της μικρής. Της δίνουν τσιμπιές προστάζοντας να βλέπει και να μολογάει... Και βλέπει η Κασσιανή όσα φοβερά συμβαίνουν. Οι ληστές γυμνώνουν το μπάσιο. Έτσι ξεφλουδισμένος από ρούχα είναι για γέλια. Βαριανασαίνει και παρακαλεί να τον λιπτηθούν, ό,τι είχε του το πήραν... Τους λέει την αλήθεια. Προστάζουν τη δούλα να φέρει λάδι. Το κακό γίνεται και με βούτυρο. Το λιώνουν στο πηγάνι. Τσιρίζει το βούτυρο, τσιρίζει και ο γέρος, μα που να τον λιπτηθούν οι λύκοι. Τον γυρνάν μπρούμυτα. Ένας του κάθεται στα πόδια, άλλος του κλειδώνει τα χέρια πίσω στις πλάτες και σιγοτραγουδάει: «Για βάλε μπάσιο μ' το χεράκι σου στην αργυρή σου τσιέπη...». Μα ο γέρος δεν έχει πια δύναμη να παρακαλέσει και όταν ακόμα του χύνουν αργά αργά το βούτυρο στο κορμί. Έτσι τσιγαρισμένο τον παρατούν.

Η Ουρανία και η Όλγα τρεις μήνες αλείφουν το κορμί του γέρου με λάδι ώσπου πέφτουν τα κοριασμένα αίματα και κλείνουν οι πληγές. Τώρα ο τρόμος κουρνιάζει μόνιμα στο σπίτι. Τον νοιώθουν παντού: στους θόρυβους των ταβανιών, στις σκιές των αχουριών, στις παρειές των κοριτσιών που χλωμιάζουν όταν αγέρας κουνάει τις κληματόβεργες και γρατσουνίζουν τα παράθυρα. Όπως παίζει η φωτιά στο τζάκι και οι σκιές μικραίνουν ή τεντώνουν απειλητικά γλείφοντας τοίχους και μεσάντρες, γυρίζουν οι μικρές τα μάτια στην εικόνα που παιγνιδίζει πάνω της μελιχρό το φως της καντήλας ζητώντας βοήθεια γιατί θυμούνται τον παιδεμό του μπάσιου. Στη μέση εικονίζεται η κυρά η Παναγιά με το Χριστό βρέφος και ολόγυρα παραστέκουν οι Αρχάγγελοι, αγίες και άγιοι δώδεκα εν όλω. Πιστεύουν οι μικρές πως σε ώρα κινδύνου θα κρυφτούν στις πτυχές των ιματίων τους και θα γλυτώσουν.

Ύστερα από το κακό που τους βρήκε ο κυρ Απόστολος επέμενε να κατεβάσει για πάντα την οικογένεια στην πόλη. Εναντιώθησαν οι γυναίκες, στήλωσαν τα πόδια τους σαν πεισμημένα μουλάρια και δεν ήθελαν να το κουνήσουν, ρούπι έξω από τα σύνορα του χωριού, τόσοσ ήταν ο τρόμος τους να φύγουν στο άγνωστο, μακριά από τη γη που έδινε σίγουρα την πόρεψη της χρονιάς. Τους παράδες και τα εμπόρια δεν τα εμπιστεύονταν. Μόνο το στεφάνι του υποσχέθηκε ταπεινά πως θα τον ακολουθούσε αργότερα, όταν θα έβλεπε νίκη και τη μικρότερη κόρη τους. Ο μπασιο - Κωσταντής δεν είπε ούτε ναι ούτε όχι.

Προχωρούσε στο ζόφο των γερατιών χωρίς να είναι ικανός να σκιάξει μια μύγα, καταπλακωμένος από τα πολλά χρόνια σαν σπίτι που βούλιαξε η στέγη του. Συχνά παραμιλούσε. Πότε τα έβαζε με αγά, πότε με τσορμπατζή. Αγόραζε, πούλαγε, έκανε παζάρια. Φουρκίζονταν, τραβούσε τα κρόσια της βελέντζας να τα ξερριζώσει! Όλα του έφταιγαν. Ήταν να τον κλαις. Μονάχα όταν η Πολυξένη έφερε στον κόσμο το στερνοπαίδι της και το βάφτισαν Κωσταντή φάνηκε κάπως να ζωντανεύει. Αυτό στάθηκε η στερνή χαρά του βίου του.

ΦΡΙΕΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

- αντερί = μακρύ ανδρικό φόρεμα.
 γκισούρης = άπιστος.
 ζαβή = ανάποδη.
 ζαπτιές = τούρκος χωροφύλακας.
 ζατώνω = αρπάζω.
 ζορμπάς = ατίθασσος, άρπαγας.
 ίγγλα = λουρί που δένει το σαμάρι.
 καϊμακάμης = αντισυνταγματάρχης.
 κελεπούρι = κέρδος που ξεπερνάει κάθε προσδοκία.
 κιγκαλερία = μικρά μεταλλικά βιομηχανικά προϊόντα.
 κολαούζος = οδηγός, καταδότης.
 κορδέλες = παπούτσια.
 κοσιάδα = δύναμη από είκοσι χωροφύλακες.
 Κώστογλου = παιδί του Κώστα (ογλού = παιδί)
 μαλαφράντζα = σύφιλη.
 μπάσιος = γέρος.
 μονιά = φωλιά μεγάλου άγριου ζώου.
 μπεζαχτάς = τραπέζι μαγαζιού με συρτάρι για τις εισπράξεις.
 μπελετζίκια = χειροπέδες.
 μπιτωλίσιες = από τα Μπιτώλια (το Μοναστήρι Πουγκοσλαβίας).
 μπουζί = πάγος.
 μπρίκι = κανάτα νερού.
 ντοβλέτι = κράτος, δημόσιο, κυβέρνηση.
 ντορβάς = σακκούλι.
 οβορός = αυλόγυρος.
 πομάδα = αρωματική κρέμα δέρματος.
 ρογιάζω = συμφωνώ αποδοχές και χρόνο υπηρεσίας τσομπάνου.
 σαγιάκι = χοντρό μάλλινο ύφασμα.
 σαριτζής = ξυλοκόπος.
 στιβάλι = κοντή μπότα.
 σοφαρής = έφιππος χωροφύλακας.
 τοζλούκι = είδος πολύ χοντρήs κάλτσας.
 τσορμπατζής = πρόκριτος.
 φράγκικα = ευρωπαϊκή ενδυμασία.
 χαϊβάνι = ζώο.
 χαρχάλι = περιδέραιο.
 χουσεκιάρης = υπηρέτης σπιτιού

ΠΟΠΗΣ ΜΑΡΝΕΛΗ-ΠΠΟΥΛΗ

ΡΕΚΒΙΕΜ*

Χρυσόφυλλη
απλώνεις καρυδιά
στον ξύλινου πορτόφυλλου βεντάλια
της απαλάμης ο ιδρώς
του κόρφου σου το χάδι
και δροσίνες κι' αφήλπνες
και στο δικό σου τ' άρωμα λουσιμένα τα μαλλιά της
κι' ήτ'ανε μαύρα και γυαλιστερά
πυκνά απ' το χυμό σου
με το δικό σου χρώμα στέριωνε το φάδι
στον αργαλιού της περαιομένη τη σαίτα
κι' ύφαινε και λογάριαζε
λογής λογής κιλίμα καφετιά
με νύχτες και τις ώρες
καρυόφυλλα γεμάτη η αυλή
και γάλα στα χείλη ο καρπός σου.
Μα πως αλλάξαν τα ήθη κι' ο καιρός
γέρνεις στον κήπο σου μονάχη
τώρα οι ανέμοι τινάζουν τον καρπό
τα φύλλα σου ξεκόβουν ένα - ένα.
Μην θλίβεσαι στο χρόνο καρυδιά μου
όμως!
στον τέλους του παράλογου που γρήγορα σιμώνει
νάσαι γλυκύ το δάκρυ σου
της ρίζας σου το χύμα
μην πικράνει!..:

* Τό ποίημα αναφέρεται στην καρυδιά του άρχοντικού της Φρόσας Τσιαννίδη, που κινδυνεύει να κοπεί γιά να στηθεί ένα νέο κτήριο.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΙΟΡΟΚΑΣ

ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ:
ΔΥΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ

Διαπιστώσεις και συγκρίσεις για την παρουσία τῶν ξένων

Τὸ πρόβλημα τῆς παρουσίας καὶ τῆς δραστηριότητας, οικονομικῆς καὶ πολιτικῆς, τῶν Εὐρωπαίων στὸν τουρκοκρατούμενο ἑλληνικὸ χῶρο ἀποτελεῖ, ἀσφαλῶς, ἓνα ἀπὸ τὰ μείζονα θέματα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας. Εἰδικότερα, οἱ ἐπαφές καὶ οἱ σχέσεις ποὺ ἀναπτύχθηκαν ἀνάμεσα στὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις καὶ τὴν τοπικὴ τουρκικὴ ἐξουσία, οἱ ἐκατέρωθεν ἐπιδιώξεις, τὰ μέσα γιὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν οἱ ἐπιδιώξεις αὐτές, οἱ πολύμορφοι καὶ ποικίλοι παράγοντες ποὺ ἐμπλέκονται, ὅλα αὐτὰ συνιστοῦν ἓνα θελκτικὸ, ὅσο καὶ ἀποκαλυπτικὸ ἐρευνητικὸ πεδίο. Μὲ βάση τὴν παραπάνω παραδοχὴ, ἀπὸ χρόνια προσπαθῶ στηριζόμενος στὶς διαθέσιμες ἀρχειακὲς πηγές, ἀνέκδοτες κυρίως, νὰ μελετήσω τὰ σχετικὰ ζητήματα. Ἐστίασα τὸ ἐρευνητικὸ μου ἐνδιαφέρον στὸν ἡπειρωτικὸ-δυτικοελλαδικὸ χῶρο, καὶ ἀπὸ μιὰ ἐσώτερη ἀνάγκη νὰ προσφέρω στὴν ἀποκάλυψη τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας μου, ἀλλὰ καὶ γιατί πιστεύω ὅτι στὸν χῶρο αὐτόν, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη πύλη διείσδυσης τῶν Εὐρωπαίων, τὰ ἀντίστοιχα προβλήματα εἶναι ἐντονότερα, καὶ ἐπομένως προσφορότερα πρὸς μελέτη. Ἀπὸ τὴ χρονικὴ ἀποψη, νομίζω ὅτι ἡ ἐποχὴ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, στὸ κατώφλι τῆς Ἐπανάστασης, προσφέρεται ἰδιαίτερα. Ἐλπίζω ὅτι ἀρκετὰ σύντομα θὰ εἶμαι σὲ θέση νὰ δώσω μιὰ πιὸ ὀλοκληρωμένη ἀνάλυση καί, ἴσως, κάποιες ἀπαντήσεις σὲ ποικίλα ἐρωτήματα.

Ἐνα ἀπὸ τὰ βασικότερα, λοιπόν, ἐρωτήματα, ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἐπαφῶν καὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἄλῃ πασᾶ μὲ τὶς δυτικὲς δυνάμεις, ἰδιαίτερα μὲ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία, νομίζω ὅτι εἶναι τὸ ἑξῆς: Ποιὰ ἦταν ἡ ἔκταση τῆς ἐπιρροῆς τῶν Εὐρωπαίων ἢ, διαφορετικὰ, κατὰ πόσο αὐτοὶ ἦταν σὲ θέση νὰ ἐπιβάλουν τὴ θέλησή τους σὲ ἓναν ἰσχυρὸ ἐκπρόσωπο τῆς τοπικῆς ἐξουσίας. Θὰ μπορούσαμε, ἀκόμη, νὰ προχωρήσουμε καὶ σὲ ποσοτικούς, πέρα ἀπὸ τοὺς ὁποίους ποιοτικούς, χαρακτηρισμοὺς αὐτῆς τῆς ἐπιρροῆς; Θεωρητικὰ, ὡς γνωστόν, ἡ ἐπιρροὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ὀριζόταν ἀπὸ διμερεῖς συμφωνίες, τὶς περίφημες διομολογήσεις, ὅπως αὐτές εἶχαν διαμορφωθεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει κάθε φορά. Μὲ βάση τὰ κείμενα αὐτά, ἡ ἐπιρροὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ἢ ἔστω τῶν μεγαλύτερων, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι σχεδὸν ἀπεριόριστη. Πόσο ὁμως ὑποχρέωναν ἓναν ἰσχυρὸ τοπάρχῃ οἱ δεσμεύ-

σεις μιάς όλο και πιό ανίσχυρης κεντρικής έξουσίας, την όποία συχνά αυτός άγνοεί ή και περιφρονεί, συγκαλυμμένα ή όχι:

‘Από την ώς τώρα έπαφή μου με τό άρχειακό ύλικό και τή σχετική βιβλιογραφία, σχημάτισα την έντύπωση ότι ή άπάντηση στα παραπάνω έρωτήματα δέν μπορεί νά είναι ένιαία. Οι παράγοντες πού συνδιαμορφώνουν τό πρόβλημα μεταβάλλονται κάθε φορά, τόσο πού καθίσταται άναγκαίο νά παρακολουθηθεί στιγμή πρós στιγμή ή εξέλιξη τών σχετικών έπαφών και νά διαγραφούν έτσι οι κυμάνσεις της. ‘Ασφαλώς αυτό δέν μπορεί νά έπιχειρηθεί στα πλαίσια ενός άρθρου. Νομίζω, ώστόσο, ότι ή μνεία εδώ δύο παράλληλων έπεισοδίων, πού μάλιστα συμπίπτουν χρονικά, δέν είναι άνώφελη. ‘Από τή μιά, παρέχεται ή εύκαιρία νά προβεί κανείς σέ κάποιες διαπιστώσεις, σκέψεις και ύποθέσεις, άκόμη και συγκρίσεις, για τό ζήτημα πού θέσαμε. ‘Από τή άλλη, ό άναγνώστης του ‘Ηπειρωτικού ‘Ημερολογίου’ θά μπορέσει νά αναπλάσει κάποιες στιγμές - ίσως ιδιαίτερα έντονες και γι’ αυτό έλκυστικές ώς άνάγνωσμα - του παρελθόντος, πού συνθέτουν μιά όψη της καθημερινότητας, της ούσιαστικής αυτής συνιστώσας του ιστορικού χρόνου. ‘Ακόμη, ή τοπική ιστορία θά μπορέσει ίσως νά άντλήσει κάποια ένδιαφέροντα, έλπίζω, στοιχεία.

Και τά δύο έπεισόδια μάζ παραδίδονται από τους άδελφούς Rouquerville, τον Francois, γενικό πρόξενο της Γαλλίας στα Γιάννινα, και τόν Hugues, ύποπρόξενο στην Πρέβεζα. ‘Η περιγραφή τους είναι, όπως συνήθως, λεπτομερής και έντονα χρωματισμένη, ώστε ή μόνη, άναγκαία πιστεύω, επέμβαση στην άφήγησή τους θά είναι ή μεταφορά στα έλληνικά, χωρίς, έλπίζω, νά πληγεί καιρία ή ζωηρότητά της.

Τό πρώτο έπεισόδιο αναφέρεται στις περιπέτειες της Françoise Carletti, από τή Νάπολη, γαλλίδας ύπηκόου, και τών τριών άνήλικων τέχνων της. ‘Ο γάλλος γενικός πρόξενος F. Rouquerville φρόντισε νά πληροφορηθεί τις σχετικές λεπτομέρειες έπειτα από παραγγελία του F. - X. Donzelot, διοικητή τών γαλλοκρατούμενων ‘Επτανήσων’. ‘Η Carletti και τά παιδιά της, καθώς και κάποιος κερκυραίος συγγενής της, είχαν συλληφθεί στό λιμάνι τών ‘Αγίων Σαράντα από τους άνθρώπους του ‘Αλλή, και ό Donzelot ζητά από τόν πρόξενο νά φροντίσει νά άπελευθερωθούν. ‘Ο Rouquerville, λοιπόν, αναφέρει πρós τόν προϊστάμενό του ύπουργό τών ‘Εξωτερικών κόμη de Champagny τήν ύπόθεση με λεπτομέρειες, καθώς και τις ενέργειες στις όποιες ό ίδιος προέβη. Και νά τί μάζ λέγει¹:

1. Francois - Xavier Donzelot (1764-1843), διοικητής τών γαλλοκρατούμενων ‘Επτανήσων από τό 1808 ώς τό 1814. Βλ. σύντομα γι’ αυτόν στοθ Jean Tulard (dir.), *Dictionnaire Napoléon*, Paris, A. Fayard, 1987, σ. 608-609.

2. ‘Η προξενική άναφορά, με ήμερομηνία 20 Μαρτίου 1809, από Γιάννινα, άποστέλλεται στό ‘Αρχείο του γαλλικού ύπουργείου ‘Εξωτερικών (Archives du Ministère des Affaires Etrangères AMAE), στη σειρά Προξενική και ‘Εμπορική ‘Αλληλογραφία (Correspondance Consulaire et Commerciale: CCC), ύποσηφά Japina, τ. 2, φ. 266’ - 269’.

... Ἔμαθα λοιπὸν ὅτι ὁ ὀνομαζόμενος Carletti, γιατρός ἀπὸ τῆς Νάπολης, κατὰ προτροπὴ κάποιου Felice di Leo¹, ἐμπορικοῦ ἀντιπροσώπου στὴν Κέρκυρα, πῆγε νὰ ἀσκήσει τὸ ἐπάγγελμά του στὴν Κονίσπολη, χωρὶς μάλιστα νὰ ἐνημερώσει τὶς γαλλικὲς ἀρχὲς τῆς Ἑπτανήσου², καὶ προσελήφθη στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μουσταφᾶ πασᾶ καὶ τοῦ Σελίμ μπέη τοῦ Δελβίνου. Ὁ Carletti, φανταζόμενος, κατὰ τὰ φαινόμενα, ὅτι εἶχε βρεῖ τὴν εὐκαιρία νὰ πλουτίσει, ἐπέστρεψε στὴν Κέρκυρα γιὰ νὰ πάρει μαζί του τὴν γυναῖκα του καὶ τὰ τρία παιδιά τους. Ἡ Françoise δὲν θέλησε νὰ λάβει μιὰ τόσο σοβαρὴ ἀπόφαση χωρὶς τὴ γνώμη τοῦ Felice di Leo, ὁ ὁποῖος τῆς ὑπερτόνισε τὰ πλεονεκτήματα πού θὰ εἶχε ἢ ἐγκατάστασή τους στὸ πασαλίκι τοῦ Δελβίνου καὶ τὴν ἔπεισε ὅτι σύντομα θὰ ἀποκτοῦσαν μεγάλη περιουσία. Παραπλανημένη ἀπὸ τὰ θέλητρα αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὶς ὑποσχέσεις τοῦ συζύγου της, χωρὶς νὰ ἐφοδιασθεῖ μὲ διαβατήρια καὶ χωρὶς νὰ ἐνημερώσει τὸν γενικὸ πρόξενο Ἰωαννίνων, ἡ οἰκογένεια Carletti ἐγκαταστάθηκε στὸ Δέλβινο.

Ἐπὶ τέσσερις μῆνες ὁ Carletti μὲ τὴν σύζυγο καὶ τὰ παιδιά τους ζοῦσαν μετριότατα στὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, ὅταν στίς 26 Ἰανουαρίου, ἡμέρα τοῦ κουρμπάν-μπαϊράμ, ἡ οἰκογένεια Carletti βυθίστηκε στὸ πένθος: ὁ πατέρας, πιεζόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Κονίσπολης, ἀπαρνήθηκε τὴ χριστιανικὴ ὀρθοσκεία καὶ ἐγινε μωαμεθανός. Ἡ σύζυγος τοῦ ἀθλίου αὐτοῦ πληροφορήθηκε τὸ ἀπαίσιον γεγονός ἀπὸ τὶς ἑλληνίδες τοῦ Δελβίνου· ὅταν ὁ Carletti ἐμφανίστηκε ἐνώπιόν της, ἡ σύζυγός του κατάφερε νὰ τῆς ἐπιτρέψει νὰ ἐπιστρέψει στὴν Κέρκυρα μαζί μὲ τὰ παιδιά της. Εἴτε λέγοντας τὴν ἀλήθεια, εἴτε θέλοντας νὰ συγκαλύψει τὸ ἐγκλημά του, ὁ Carletti δήλωσε στὴν σύζυγό του ὅτι ἐξαναγκάστηκε νὰ τουρκέψει καὶ ὅτι μόνις μάθαινε πῶς ἡ γυναῖκα καὶ τὰ παιδιά του ἔφτασαν στὴν Κέρκυρα θὰ ἔβρισκε καὶ ὁ ἴδιος τὸν τρόπο νὰ δραπετεύσει.

Ἔτσι ἀφοῦ ἡ Carletti, μὲ τὴν συγκατάθεση τοῦ συζύγου της, ἀποφάσισε νὰ ξαναγυρίσει στὴ χριστιανοσύνη, ξεκίνησε μὲ τὰ παιδιά της καὶ τὸν ἑξαδελφὸ της Σπύρο Καραβία γιὰ τοὺς Ἁγίους Σαράντα, πού ἀπέχουν τέσσερες ὥρες ἀπὸ τὸ Δέλβινο. Ἀλλὰ μόνις ἑφτασε στὴ σκάλα (:λιμάνι) αὐτῆ, συνελήφθη ἀπὸ τὸν μπουλούκμπαση τοῦ Ἀλήπασα Μοῦτσο Ζουλάτη, ὁ ὁποῖος τῆς δήλωσε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἀφήσει νὰ φύγει χωρὶς ἐντολὴ τοῦ κυρίου του. Ἔστειλε

1. Δὲν μᾶς εἶναι γνωστός ἀπὸ ἄλλοῦ. Πιθανότατα ἦταν συγγενὴς τῆς Françoise καὶ ὀπωσδήποτε τὴν ἐπηρέαζε στίς ἀποφάσεις της, ὅπως φαίνεται ἀμέσως παρακάτω.

2. Ὁ F. Rouquenville τονίζει ἰδιαιτέρα τὸ σημεῖον αὐτό, ὅπως καὶ λίγο παρακάτω, τὸ γεγονός ὅτι ἡ Carletti, ὅταν ἀποφάσισε νὰ ἀκολουθήσει τὸν σύζυγό της στὸ Δέλβινο, δὲν φρόντισε νὰ ἐφοδιαστεῖ μὲ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἀπὸ τὶς γαλλικὲς ἀρχὲς (διαβατήριον), οὔτε καὶ νὰ ἐνημερώσει τὸν γενικὸ πρόξενο Ἰωαννίνων, στοῦ ὁποῖου τὴ δικαιοδοσία ὑπαγόταν ἡ περιοχὴ. Ἡ σοβαρὴ αὐτῆ, ἴσως καὶ σκόπιμη γιὰ κάποιον λόγο, παράλειψη ἐκ μέρους τῶν Carletti φαίνεται νὰ προβάλλεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς μιὰ ἐπιπλέον δικαιολογία γιὰ τὴν τελικὴ ἀποτυχία τῶν προξενικῶν διαβημάτων. Δὲν νομίζω, ὡστόσο, ὅτι ἐπηρέασε τὴ δυναμικότητα τῶν σχετικῶν ἐνεργειῶν.

λουπόν τόν τελώνη τῶν Ἀγίων Σαράντα Κων. Ράμο γιά νά πληροφορηθεῖ σχετικά τόν Ἀλή.

Στό μεταξύ, ἔλαβα τήν ἐπιστολή τοῦ στρατηγοῦ Donzeloi, στόν ὁποῖο ἀπήντησα μέ τή σύσταση νά προβεῖ σέ ἀντίποινα συλλαμβάνοντας ὁμήρους ἀπό τήν Κονίαπολη, καί τοῦ ἰστέδειξα ταυτόχρονα, νά γράψει στόν Ἀλήπασα πού βρισκόταν στήν Πρέβεζα.

Στις 25 Φεβρουαρίου τὸ πρῶν πληροφορήθηκα ὅτι ἡ Françoise Carletti, τὰ παιδιά της καί δυὸ κερκυραῖοι εἶχαν μπεῖ τήν προηγουμένη νύχτα στὰ Γιάννινα. Ἀμέσως μετὰ ἐμφανίστηκε ὁ Γιάννης Σαμοῦλης, ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ κερκυραῖους, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πληροφορήθηκα τὰ καθέκαστα. Ἦταν δέκα τὸ πρῶν καί ζήτησα ἀκρόαση ἀπὸ τὸν Μουχτάρ πασά, ὁ ὁποῖος μοῦ ἀπάντησε «αὐριο». Δέν μποροῦσα νά τὸ ἀναβάλω, καθὼς εἶχα πληροφορηθεῖ ὅτι μόλις ἔπεφτε ἡ νύχτα ἡ δυστυχῆ Carletti καί τὰ παιδιά της θά ἀποστέλλονταν στήν Πρέβεζα, καί ἀποφάσισα νά τοῦ γράψω· καί πάλι ἡ ἀπάντηση ἦταν «αὐριο». Τὸ μεσημέρι ἔστειλα τὸν κύριο γραμματέα¹ στὸ σπίτι ὅπου βρισκόταν ἡ Carletti γιά νά τήν καλέσω νά παρουσιαστεῖ ἐνώπιόν μου· ἦλθε συνοδευόμενη ἀπὸ τὸν Σαμοῦλη, τὸν Καραβία καί τὸ γιὸ τοῦ Ράμου. Τῆς πῆρα σχετικὴ κατάθεση, τῆς ὁποίας καί ἀποστέλλω ἀντίγραφο², καί τήν ἰσοχρέωσα νά μείνει ὑπὸ τὴν προστασία τῆς γαλλικῆς σημαίας. Στις τέσσερες τὸ ἀπόγευμα ὁ Σαμοῦλης ἦλθε νά μοῦ ἀναγγεῖλει ὅτι δέν ἤθελαν ν' ἀφήσουν τὰ παιδιά νά πάνε κοντὰ στὴ μητέρα τους. Ἔτσι ἀνέθεσα σ' αὐτὸν καί στόν Καραβία νά φροντίσουν σχετικά, μέχρι νά μπορέσω νά δῶ τὸν Μουχτάρ· στις ἔξι τὸ ἀπόγευμα δέν ἦταν

1. Δέν γνωρίζω πῶς ἐμπεύεται ὁ κερκυραῖος αὐτός στήν ἰστέθεση Ἀσφαλῆς ἢ Carletti, μὲ τὸν ἐξάδελφό της Στ. Καραβία καί τὰ παιδιά της, σκόπευαν νά ἐκβιαστοῦν ἀπὸ τοὺς Ἀγ. Σαράντα σὲ κάποιο κλεισμένο πού θά τοὺς μετέφερε στήν Κέρκυρα. Μετὰ τὴν ἀκατάρρευση τοῦ μουσουλμάνου Ζουλάτη καί τὴν κράτηση τῆς Carletti καί τῶν ἄλλων γιὰ κάποιο διάστημα στους Ἀγ. Σαράντα, ἀποστέλλονταν στὰ Γιάννινα ὅπου φτάνουν τῆ νύχτα τῆς 24 πρὸς 25 Φεβρουαρίου. Ἰσως συνάντησαν καθ' ὁδὸν τὸν Σαμοῦλη, ὁ ὁποῖος εἶχε σκευασεῖ νά τοὺς βοηθήσει. Αὐτὸ ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ἡ προξενικὴ ἀναφορά, ὅταν μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν κι αὐτὸς συγγενὴς τῆς Carletti. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἰσως καί τὸ σημαντικό χρηματικὸ ποσὸ πού ὁ ἴδιος ἰσχυρίζεται ὅτι τοῦ ἀρταξάν (βλ. παρακάτω).

2. Ἐννοεῖ τὸν μικρότερο ἀδελφὸ τοῦ Ηυμies, ἰσοπρόξενο Πρέβεζας, ὁ ὁποῖος ὁμως εὐήμερο μόνιμα στὰ Γιάννινα καί ἐτελοῦσε καί χρέη γραμματέα τοῦ βιὲ γενικοῦ προξενείου.

3. Ὑπάρχει πράγματι συνημμένο στήν προξενικὴ ἀναφορά τὸ ἀντίγραφο τῆς κατάθεσος πού ἔδωσε ἡ Carletti, στις 25 Φεβρ. 1809 (ΑΜΑΕ, θ.π. φ. 270^ν - 271^ν). Τὸ ἀντίγραφο συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Ηυμies καί θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν Φραγκοῖς Rouquerville. Ἀπὸ τὴν κατάθεση πληροφοροῦμαστε τίς ἔξις ἐπιπέδων λεπτομέρειες. Τὸ οἰκογενειακὸ ἐπωνύμιον τῆς Françoise ἦταν Phalangois· στὸ Δέλβινο εἶχε μείνει 6 μῆνες ὁ γιατρός Carletti, τοῦ ὁποῖου ἀγνοοῦμε τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα, τοῦρμησε ἔπειτα ἀπὸ πῆσση τοῦ Σελίμ μπέη τῆς Κονίαπολης στους Ἀγ. Σαράντα ἢ Carletti κρατήθηκε, μαζί μὲ τὸν κερκυραῖο ἐξάδελφό της Στ. Καραβία καί τὰ τρία τέκνα της, ἐπὶ 19 ἡμέρες καί ἔφυγε ἀπὸ βιὲ γιά τὰ Γιάννινα κατὰ διαταγὴ τοῦ Ἀλήπασα, ἀφοῦ ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει, διὰ τῆς τῶ ἰσάρχοντα, τὰ τρία παιδιά τῆς Carletti ἦταν, ἡ Εὐγενία, 6 ἐτῶν, ἡ Κλοτὶλδη, 4,5 ἐτῶν καί ὁ Πασκάλ, 19 μηνῶν ἢ Carletti ἦταν καί πάλι ἕγγυος 3 μηνῶν δέν γνωρίζω γραφῆ καί ἰστέγραψε τὴν κατάθεσή της μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ

πιά δυνατό νά ἐπικοινωνήσω οὔτε μέ τοὺς δυὸ κερκυραίους οὔτε μέ τὰ παιδιά τῆς Carletti, γιατί τοὺς φρουροῦσαν.

Στις 26 Φεβρουαρίου, στίς ἐννιά τὸ πρωί, εἶδα τὸν Μουχτάρ πασᾶ. Παρουσία τοῦ Μεχμέτ, κιαγιά' τοῦ πατέρα του, μοῦ δήλωσε ὅτι δὲν θὰ μοῦ παρέδιδε τὰ παιδιά τῆς Carletti, ὅτι ἡ μητέρα τους μποροῦσε νά πάει ὅπου ἤθελε, ὅτι τὰ παιδιά ἀνῆκαν στὸν πατέρα καὶ ὅτι ἦταν τουρκόπουλα. Θεώρησα καλὸ νά ὑπενθυμίσω τὸ περιεχόμενο τῶν διομολογήσεων, ἀλλὰ δὲν εἰσακούσθηκα οὔτε ἀπὸ τὸν Μουχτάρ οὔτε ἀπὸ τὸ συμβούλιό του. Κατὰ συνέπεια, διαμαρτυρήθηκα ἐπίσημα γιὰ τὴν παραβίαση συγκεκριμένων ὁρων: α) ἐναντίον τῆς ἐξωμοσίας τοῦ Carletti, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ὅρου ὅτι κανένας γάλλος ὑπήκοος ἢ προστατευόμενος τῆς Γαλλίας δὲν μπορεῖ νά γίνει τοῦρκος παρὰ ἐνώπιον τοῦ κατῆ καὶ παρουσία ἐκπροσώπου τοῦ γενικοῦ προξένου, ἐπιφορτισμένου νά συντάξει τὸ σχετικὸ πρακτικὸ, ὅτι δηλ. ἡ ἀποστασία ἦταν ἐλεύθερη καὶ ἐκούσια· β) ἐναντίον τῆς αὐθαίρετης σύλληψης τῆς Carletti καὶ τῶν τριῶν τέκνων της, καὶ γ) ἐναντίον τῆς φυλάκισης τῶν Γιάννη Σαμοῦλη καὶ Σπύρου Καραβία, ὑπηκόων τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος, συγγενῶν τῆς δύστηνης Carletti. Ὡς πρὸς τὸ τρίτο σημεῖο τῆς διαμαρτυρίας μου, ὁ Μουχτάρ πασᾶς ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ δικαιωθῶ καὶ ὅτι θὰ διατάξει τὴν ἄμεση ἀπελευθέρωση τῶν Σαμοῦλη καὶ Καραβία.

Ταυτόχρονα ἔγραψα πρὸς τὸν Ἀλήπασα σὲ ἐντονότατο ὄψος.

Ἡ ἀφήγηση τῶν ὁσων συνέβησαν στοῦ Μουχτάρ διέλυσε κυριολεκτικὰ τὴν κακόμοιρη Carletti, πού ἀπέιλησε νά κρεμαστεῖ ἂν δὲν τὴν ἄφηναν νά ξαναγυρίσει κοντὰ στὰ παιδιά της, λέγοντας «εἶμαι ἡ μάνα τους καὶ θέλω νά μοιρασθῶ τὴν τύχη τους». Μοῦ περιέγραψε δὲ τὴν κατάσταση τῶν ἀθῶων πλασμάτων μέ λόγια τόσο συγκινητικά, πού μοῦ ἔφεραν δάκρυα. Τῆς ἐπεσήμανα ὅτι βγαίνοντας ἀπὸ τὸ προξενεῖο θὰ χανόταν τὰ παιδιά της καὶ ἡ ἴδια, ὅτι θὰ τοὺς ἐξαφάνιζαν. Δὲν μοῦ ἀπάντησε παρὰ μέ λυγμούς. Τέλος, γύρω στὸ μεσημέρι, ἡ δύστηνη Carletti ἔφυγε ἀπὸ τὴν προξενικὴ κατοικία καὶ ἔτρεξε νά ἀνταμῶσει τὰ παιδιά της, παρόλο πού γνώριζε καλὰ τὴν τύχη πού τὴν περίμενε.

Ὅλη ἡ ἡμέρα κύλησε χωρὶς νά ἐμφανιστοῦν καθόλου οἱ δυὸ κερκυραῖοι. Ὑποψιάσθηκα κάποια δολιότητα ἐκ μέρους τοῦ Μουχτάρ πασᾶ, καὶ σπάνια μέ ξεγελοῦν τὰ προαισθήματά μου.

Στις 27 Φεβρουαρίου δὲν μπόρεσα νά πετύχω καμιὰ διευκρίνιση γιὰ τὴν τύχη τῶν συλληφθέντων, ἀλλὰ ἔμαθα τίς ἀνομιές τοῦ Κων. Ράμου, τοῦ τελῶνη τῶν Ἀγ. Σαράντα. Ὁ ἀχρεῖος αὐτός, πού εἶχε σταλεῖ στὸν Ἀλή ὅπως ἀνέφερα, παρέστησε στὸν ἀφέντη του μέ κάθε ὑπερβολὴ τίς χάρες τῆς Carletti. Ζωγράφισε μέ κάθε ἡδονικὴ χάρη τὴν ὁμορφιά της, μιᾶς μητέρας τριῶν παιδιῶν, πού

1. Κιαγιάς: κεχαγιάς (kehaya) = διαχειριστής, ἀντιπρόσωπος, οἰκονόμος.

ήταν πάλι έγγυος, άρρωστη και μαραμμένη από τη λίσθη. Ο ξεμωραμένος και λάγνος Άλχηταςας βάλθηκε να πλουτίσει το χαρέμι του. Νά λουπόν ή μοναδική αίτια του μυστηρίου που περιέβαλλε το ταξίδι της γυναίκας αυτής, καθώς και ή άρχή των δεινών της.

Βλέποντας όσα συνέβαιναν, και για λόγους πω σπουδαίους που είναι γνωστοί στην Έξοχότητά σας από προηγουμένες επιστολές μου, αποφάσισα να μεταβώ στην Πρέβεζα μαζί με τον κύριο γραμματέα. Αναχώρησα λουπόν από τα Γιάννινα την 1 Μαρτίου. Φτάνοντας στο χάνι των Πέντε Πηγαδιών, πληροφορήθηκα ότι ο Γιάννης Σαμοΐλης και ό Στίρος Καραβίας είχαν περάσει από εκεί στις 26 Φεβρουαρίου το απόγευμα. Τοίς έσερναν δεμένους για την Πρέβεζα.

Στις 3 Μαρτίου έφτασα στην Πρέβεζα, όπου πιστευαν ότι είχαμε χαθεί. Το πρώτο νέο που έμαθα ήταν ή διαταγή που είχε δώσει ό Άλχης, στις 28 Φεβρουαρίου, στο γιό του Μοιχτάρ: «Σπάστε τις πόρτες του προξενείου της Γαλλίας, άρπάξτε την Carletti και ρίξτε σε όποιον προβάλει την παραμικρή αντίσταση». Άλλά ή στοργή της Carletti για τα παιδιά της γλίτωσε τον βεζίρη Άλη από ένα έγκλημα και από έμάς στέρησε την είκαιρία να αποδείξουμε μέχρι που φτάνει ό ζήλος μας να ίσπηρετούμε την Αυτής Μεγαλειότητα.

Στις 4 Μαρτίου είδα τον Άλχηταςα και του άπαρίθμησα τις παραβιάσεις που διαπράχθηκαν εναντίον των ίσπικών της Α.Μ. στα πρόσωπα της Carletti, των παιδιών της και των δυό κερκυραίων. Ο πασάς, με την καρδιά γεμάτη χολή, μου έλτε ότι άνακάλεσε τη διαταγή που πάνω στο θυμό του είχε δώσει και συμπλήρωσε: «Θά τό δούμε, άφου φτάσατε να γράψετε ότι παραβιάζω τά ανθρώπινα δικαιώματα». Ο Άλχης ήταν συγκινημένος. Μου έλτε, επίσης, ότι ό Σαμοΐλης τό είχε σκάσει από τά χέρια εκείνων που τον πήγαιναν στην Πρέβεζα και ότι ό Καραβίας θά μου παραδινόταν. Ο τελευταίος αυτός πράγματι μου παραδόθηκε. Όσο όμως για τη γυναίκα και τά παιδιά της, στάθηκε άδύνατο να πετύχω κάτι. Ο φανατισμός και τό έγκλημα ίσπερίσχισαν της λογικής και του δικαίου.

Άνησιχοΐσα, τέλος, για την τύχη του Σαμοΐλη, ώπου στις 18 έλαβα την έξής επιστολή του από την Κέρκυρα.

«Κύριε πρόξενε, μόλις μας είχατε στείλει με τον Στίρο Καραβία να φροντίσουμε για τά παιδιά της Carletti, και ό Μούτσο μτσιλοΐκμπασης, χωρίς καθόλου να λάβει ίστόψη την ιδιότητά μας ως γάλλων ίσπικών, μας άνάγκασε χτυπώντας μας να καθαικένουμε και να ξεκινήσουμε για την Πρέβεζα. Στο δρόμο άκουσα τοίς άλβανοίς που συνωμοτούσαν να μας δολοφονήσουν, πράγμα που γέννησε μέσα μου τον πόθο να σωθώ. Μόλις περάσαμε κάποιο βουνό τόσκασα σ' ένα δάσος όπου έμεινα κρυμμένος όλόκληρη την ήμέρα. Τη νύχτα βγήκα από την κρυψώνα μου, αλλά είχα την άτυχία να πέσω πάνω σε μιά περίπολο του Άλη, ό έτικεφαλής της όποίας μου άρπαξε τά 30 χρυσά τσεκίνια και

δ,τι ἄλλο εἶχα καὶ ἤθελε νὰ μὲ ὀδηγήσει στὴν Πρέβεζα. Μὲ τὰ παρακάλια, καὶ γιὰ νὰ μὴ τοῦ πάρει ὁ πασᾶς ὄσα μοῦ εἶχε κλέψει, μὲ ἄφησε νὰ συνεχίσω τὸ δρόμο μου γιὰ τὴν Πάργα, ὅπου καὶ ἔφτασα. Σᾶς ἔγραψα ἀμέσως. Αὐτὸς ὁ Κων. Ράμος, ὁ τελώνης τοῦ πασᾶ, εἶναι ἡ αἰτία ὄλων τῶν δεινῶν μας».

Αὐτὰ εἶναι λοιπόν, ἄρχοντά μου, σὲ περίληψη τὰ δεινοπαθήματα μιᾶς φτωχῆς οἰκογένειας, ποὺ ἔπεσε θύμα τῆς ἀδυναμίας ἢ τῆς ἀνηθικότητας τοῦ ἀρχηγοῦ της. Ἡ Α. Μ. θὰ διατάξει, χωρὶς ἀμφιβολία, νὰ μᾶς δοθεῖ ἱκανοποίηση γιὰ τὴν προσβολὴ αὐτὴ καὶ γιὰ τὰ πολυάριθμα παράπονα ποὺ ἔχει ἐναντίον τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων.

Αὐτὴ εἶναι ἡ μικρὴ ἱστορία τῆς Françoise Carletti καὶ τῶν τριῶν ἀνήλικων τέκνων της. Ἡ ὑπόθεσή τους δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχόλησε ἄλλο τὴν προξενικὴ ἀλληλογραφία, παρὰ σὲ μιὰ μόνο ἀράδα, ποὺ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι «ἡ οἰκογένεια Carletti παραμένει αἰχμάλωτη, ἀλλὰ δὲν γίνεται πιά λόγος νὰ τὴν ὑποχρεώσουν νὰ τουρκέψει»¹.

Τὸ δεύτερο ἐπεισόδιο τὸ πληροφοροῦμαστε ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ ὑποπροξένου Hugues Rouqueville πρὸς τὸν ἀδελφὸ του γενικὸ πρόξενο, μὲ ἡμερομηνία 25 Ἰουνίου 1809 (ἀπὸ Γιάννινα)².

Ἀγαπημένε μου ἀδελφέ,

Χτὲς τὸ πρῶν, δυὸ κάτοικοι τῆς Λευκάδας παρουσιάστηκαν στὸ γενικὸ προξενεῖο καὶ μοῦ εἶπαν ὅτι εἶχαν ἔλθει τὴν προηγουμένη στὰ Γιάννινα. Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτούς, ὀνόματι Σπύρος, πρόσθεσε ὅτι κάποιες ὑποθέσεις του τὸν καλοῦσαν στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ μεταβεῖ ἐκεῖ γιὰ νὰ τὶς τελειώσει καὶ ὅτι θὰ πήγαινε νὰ μάθει πότε ἔφηνε τὸ καραβάνι ἀπὸ τὶς Σέρρες...

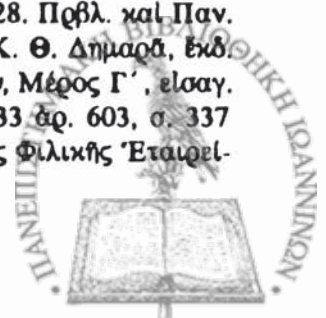
Δυὸ ὥρες ἀργότερα ἐπέστρεψε στὸ προξενεῖο κατατρομαγμένος καὶ μοῦ εἶπε ὅτι ὁ μπουλούκμπασης τὸν εἶχε διατάξει νὰ πάει στὴ μητρόπολη, γιὰ νὰ μαρτυρήσει ἐναντίον κάποιου ποὺ καθόλου δὲν γνῶριζε καὶ νὰ πεῖ πράγματα ποὺ δὲν ἔξερε. Ἀλλὰ νὰ πῶς ἔχει ἡ ὑπόθεση.

Ὅταν ἀναχωροῦσε ὁ Σπύρος ἀπὸ τὴ Λευκάδα, παρακλήθηκε ἀπὸ κάποιον πολίτη νὰ παραλάβει μιὰ ἐπιστολὴ καὶ νὰ τὴ δώσει στὸν Σίμο Κροκίδα³,

1. Βλ. ἀναφορὰ τοῦ Fr. Rouqueville πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν (ἀρ. 19), ἀπὸ Γιάννινα, 3 Ἀπριλίου 1809, στὰ ΑΜΑΕ, δ.π., φ. 277^{r-v}. Μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἡ παρατιθέμενη πληροφορία γιὰ τὴν τύχη τῆς Carletti.

2. Ο F. Rouqueville μᾶλλον βρισκόταν τότε στὴν Κέρκυρα γιὰ ὑποθέσεις του. Ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς βλ. στὰ ΑΜΑΕ, CCC, Janina, τ. 2, φ. 349^r - 352^r, τὸ ὅποιο θεωρεῖ ὁ F. Rouqueville.

3. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὸν γνωστὸ ἡπειρώτη ἔμπορο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ φιλικὸ Ἀσσημάκη Κροκίδα, γαμβρὸ τῶν Μελάδων ἀπὸ ἀδελφῆ. Βλ. Στέφ. Μπέττης, «Ἀσσημάκης Κροκίδας (ὁ ἔμπορος, ὁ ἄνθρωπος, ὁ πατριώτης)», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 20 (1971) 317-328. Πρβλ. καὶ Παν. Ἀραβαντινός, *Βιογραφικὴ Συλλογὴ Λογίων τῆς Τουρκοκρατίας*, εἰσ. - ἐπιμ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἐκδ. Ε.Π.Μ., Ἰωάννινα 1960, σ. 95-96 ἀρ. 226. - Τοῦ ἴδιου, *Περιγραφή τῆς Ἡπείρου, Μέρος Γ'*, εἰσαγ. Κ. Θ. Δημαρᾶ, σμ. -εὑρ. Ε.Ι. Νικολαΐδου, ἐκδ. Ε.Π.Μ., Ἰωάννινα 1984, σ. 333 ἀρ. 603, σ. 337 (ὅπου κατ'ἀλόγως «τῶν Ἡπειρωτῶν, ὅσοι ἐχρημάτισαν ἐκ τῶν ἐξόχων μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας» ἐδῶ ὁ Κρ. ἀναφέρεται ὡς Ἀρταῖος, καὶ ὅτι κατηχήθηκε στὴν Κων/πολη).

Έμπορο στά Γιάννινα. Φτάνοντας έδώ ό Σπίρος, αποτάνθηκε στον όνομαζόμενο Στυροδήμο Ρίζο, όπου έμενε ό Έμπορος Σίμος Κροκίδας¹. Από αυτόν έμαθε ότι ό Κροκίδας βρισκόταν στη φυλακή έδώ και μερικές ήμέρες, και ότι κανένας δέν μπορούσε νά τον δει· αν όμως είχε κάτι νά του πει ή κάποια έπιστολή νά του δώσει, ειχαρίστως θά αναλάμβανε αυτός, ό Ρίζος, ό όποιος μπορούσε νά μπαίνει στη φυλακή, και θά την έδινε στά χέρια του Κροκίδα.

Ό Σπίρος - σίγουρα πολύ εύπιστος, αλλά είχε πάρει την έπιστολή άνοιχτή και χωρίς κανένα κρυφό μυστήριο - παρέδωσε χωρίς επιφυλάξεις την έπιστολή στά χέρια του Στυροδήμου Ρίζου, παρακαλώντας τον μόνο νά την παραδώσει τό ταχύτερο.

Μόλις πήρε την έπιστολή ό δόλιος Έλληνας, άντι νά κρατήσει τό λόγο του έτρεξε στον Μεχμέτ γιαγιά και την παρέδωσε σ' αυτόν. Ό Μεχμέτ, καθόλα άξιος του κυρίου του, μετά από μιάμιση μέρας σκέψη, αφού διάβασε και ξαναδιάβασε την έπιστολή, την ταχτοποίησε μέ τον τρόπο που γνώριζε και ασφαλώς την έκανε ένοχοποιητική. Σκέφτηκε, τέλος, νά έτικυρώσει τό πλαστό της περιεχόμενο, αναγκάζοντας τον Σπίρο νά αναγνωρίσει ότι τάχα ήταν ή έπιστολή που εκείνος είχε φέρει. Αυτός ήταν που μέ τό στόμα του μπουλουϊμπαση έδωσε τή διαταγή νά πάει ό Σπίρος στη μητρόπολη.

Καθησίχασα τον Σπίρο και του απαγόρευσα νά ιστακιώσει στις διαταγές του μπουλουϊμπαση και νά αναγνωρίσει την έπιστολή που θά του παρουσίαζαν. Του ισταγόρευσα τις άπαντήσεις που θά έδινε και του συνέστησα νά προσπαθήσει νά μέ είδατοποιήσει αν χρησιμοποιούσαν βία έναντίον του.

Στις 24 του μηνός τό απόγευμα, ό χαντζής όπου είχαν καταλύσει οι δυο λευκαδίτες ήλθε νά μου πει ότι ό μπουλουϊμπασης του είχε δώσει έντολή νά κρατήσει όλα τά πράγματα που άνήκαν στον Σπίρο τον λευκαδίτη, και ακόμη νά κρατήσει και τον ίδιο φυλακισμένο στο χάνι.

Στις 25, μόλις ξημέρωσε, ό συνταξιδιώτης του Σπίρου ήλθε στο σπίτι μου, και καθώς έγω κοιμόμουν έβλεπε στους ιστηρέτες ότι ό σύντροφός του ό Σπίρος είχε άπαχθεί τή νύχτα από τό χάνι και ότι δέν γνώριζε τί είχε απογίνει.

Στις 9 ή ώρα είδαποίησα τον Μεχμέτ γιαγιά και άμέσως μετά πήγα στο σπίτι του. Ό Μεχμέτ συσκεπτόταν μέ όλο τό δοβλέτι² του Άλήτσα, έναν καπιτζήμαση³ από την Κωνσταντινούπολη, τον ταρτάραγ⁴ από τον Μοριά και

1. Ό Κροκίδας ήταν μόνιμα εγκαταστημένος στην Πόλη όταν έρχόταν στα Γιάννινα φιλοξενούνταν στο σπίτι του Ρίζου ή και σε άλλων (Κατά πληροφορία του συναδέλφου κ. Γ. Π. Παπαγεωργίου, ό Κρ πρέπει νά εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Κων/λη στις αρχές του 1810).

2. δοβλέτι και ντοβλέτι (denici) = κυβέρνηση, κράτος, βασίλειο έδώ σημαίνει συμβούλιο, είδος «έπουργικισ» συμβουλίου.

3. καπιτζήμασης: έπικεφαλής των θυρωρών (kapici) του σουλτανικού παλατιού ή των λευκών είνουχων σημαντικό αξίωμα.

4. ταρτάραγας = βαθμοφόρος των ταιριτάρηδων (ταταρ), των έφικτων ταχυδρόμων.

δυὸ δερβίσηδες ἀπὸ τὶς Ἰνδίες. Καθὼς δὲν γινώριζε ἀκριβῶς τὸν λόγο τῆς ἐπίσκεψῆς μου, ἀλλὰ βλέποντάς με ὀργισμένον, πράγμα πού φαινόταν καθαρὰ στὸ πρόσωπό μου, μὲ γέμισε φιλοφρονήσεις καί, ἀντίθετα ἀπὸ ὅτι συνήθως, ἦταν εὐγενικός σὰν γερμανός¹. Γιὰ νὰ μὲ καλμάρει ἢ γιὰ νὰ κερδίσει καιρὸ, μοῦ ἔφραξε τὸ στόμα μὲ τὴν πίπα του, μοῦ ἔπιασε τὰ χέρια, μ' ἀγκάλιασε, μὲ ἀποκάλεσε πολυαγαπημένο του, μὲ ρώτησε γιὰ τὸν κῆπο μου καὶ γιὰ τὸν σκύλο μου, μοῦ εἶπε ὅτι ἤθελε νὰ μοῦ χαρίσει ἕνα ἄλογο, καὶ χιλιαδὺ ἄλλα παρόμοια. Τέλος ἀναγκάστηκα νὰ τὸν διακόψω. Ζήτησα νὰ μάθω μὲ ποιοῦ δικαίωμα αὐτός, ἕνας κιαγιάς, διανοήθηκε νὰ διατάξει ὑπηκόους τοῦ αὐτοκράτορά μου νὰ πᾶνε στὴ μητρόπολη ἢ στὸν κατῆ, γιὰ νὰ καταθέσουν ὡς μάρτυρες γιὰ ὑποθέσεις πού δὲν γινώριζαν. Μὲ ποιοῦ δικαίωμα ἔβαζε νὰ κατασχέσουν τὰ ὑπάρχοντά τους. Μὲ ποιοῦ δικαίωμα, τέλος, διέταξε νὰ ἀπαγάγουν καὶ νὰ φυλακίσουν τὸν ὀνομαζόμενον Σπύρο ἀπὸ τὴ Λευκάδα;

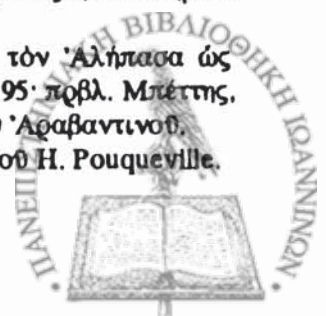
«Σᾶς ἔξαπάτησαν», μοῦ ἀπάντησε ὁ πανοῦργος κιαγιάς, «θέλουν νὰ μᾶς κάψουν καὶ τοὺς δυό. Οὔτε μιὰ λέξη δὲν εἶναι ἀληθινὴ ἀπὸ ὅσα σᾶς εἶπαν. Ὁ Σπύρος εἶναι ἐλεύθερος ὅσο καὶ σεῖς, βρίσκεται στὸ χάνι του, στὸ παζάρι ἢ στὶς δουλειές του. Τὰ πράγματα εἶναι ἔτσι ὅπως σᾶς τὰ εἶπα, πιστέψτε με, καὶ δὲν ἔχω πεῖ ποτὲ ψέματα στὴ ζωὴ μου. Ὁ Σπύρος στάλθηκε ἀπὸ ἕναν ἀρχηγὸ κλεφτῶν² πού μένει στὴ Λευκάδα νὰ δώσει μιὰ ἐπιστολὴ στὸν ὀνομαζόμενον Σίμο Κροκίδα, ἔμπορο τῶν Γιαννίνων (κακὸν ὑπήκοο πού δὲν ἀγαπᾶ καθόλου τὸν βεζιρῆ καὶ πού βρίσκεται τώρα στὴ φυλακὴ γιὰ ἀπάτες). Καθὼς ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ παραδόθηκε στὰ χέρια μου, ἐπειδὴ ὑπῆρχαν πολλὰ ἄσχημα πράγματα μέσα καὶ ἡ ὑπογραφή δὲν εἶναι πολὺ εὐκρινὴς καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολὴ ἀνέφερε κάπου "σᾶς τὸ λέω προκαταβολικά, αὐτός πού θὰ σᾶς ἐγχειρίσει τὴν ἐπιστολή μου εἶναι ἐξουσιοδοτημένος νὰ σᾶς πεῖ προφορικὰ πολλὰ ἐνδιαφέροντα πράγματα"³, ἔτσι λοιπόν, γιὰ νὰ ξεκαθαρίσω ὅσα δὲν πολυκαταλάβαινα, ἔβαλα νὰ παρακαλέσουν τὸν λευκαδίτη νὰ μιλήσει στὴ μητρόπολη, γιὰ νὰ ἀναγνωρίσει ἐκεῖ τὴν ἐπιστολὴ πού εἶχε φέρει καὶ νὰ καταθέσει ὅσα τοῦ εἶχαν ἀναθέσει νὰ πεῖ προφορικὰ. Νὰ δηλώσει, τέλος, ὅτι εἶχε λάβει τὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ κάποιον ἀρχηγὸ κλεφτῶν, πού ὑπέγραψε μὲ κάποιον ἄλλο ὄνομα καὶ ὄχι μὲ τὸ δικό του».

1. Περιεργὴ ἔκφραση: «... Il fut presque aussi poli qu' un allemand».

2. Γινώριζοντας τὴ μετέπειτα δράση τοῦ Κροκίδα (γιὰ τὴ συμμετοχὴ του στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ τὴ δράση του κατὰ τὸν Ἀγῶνα βλ. Στ. Μπέττης, ὁ.π., σ. 319 κέ.), μοῦ περνᾶ ἀπὸ τὸ μυαλό ὅτι ὅλα αὐτὰ δὲν ἦταν ἴσως κατασκευάσματα τοῦ Μεχμέτ κιαγιά. Εἶναι πιθανὸ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ πού κόμισε ὁ λευκαδίτης Σπύρος νὰ εἶχε ὡς ἀποστολέα πράγματι κάποιον καπετάνιο ἀπὸ τοὺς πολλοὺς πού εἶχαν καταφύγει στὴ Λευκάδα καὶ ὅτι ὁ Σπύρος εἶχε ἐπιφορτισθεῖ νὰ μεταφέρει καὶ κάποιον προφορικὸ μῆνυμα στὸν Κροκίδα. Δυστυχῶς ἡ πηγὴ μας δὲν μᾶς διαφωτίζει, στὸ σημεῖο αὐτό, περισσότερο.

3. Ἀργότερα, ὡστόσο, στὰ 1817, ὁ Ἀσημάκης Κροκίδας διορίστηκε ἀπὸ τὸν Ἄλλ' πασᾶ ὡς ἐκπρόσωπός του στὴν Κων/πολη: Παν. Ἀραβαντινός, Βιογραφικὴ Συλλογὴ, σ. 95· πρβλ. Μπέττης, ὁ.π., σ. 318-319, ὅπου σωστὲς παρατηρήσεις γιὰ τὴν παραπάνω πληροφορία τοῦ Ἀραβαντινοῦ.

4. Ἡ φράση «Σᾶς τὸ λέω...πράγματα» εἶναι ὑπογραμμισμένη στὴν ἐπιστολὴ τοῦ H. Rouqueville.

«Σας αντιλαμβάνομαι», του είπα. «θέλετε να βρείτε έναν ένοχο και χρησιμοποιείτε έναν γάλλο για να εκτελέσει το έγκλημα. Δεν θα επιτρέψω στον εαυτό μου, παρά μία κατηγορηματική άρνηση στην υπόθεση αυτή. Η διαταγή σας είναι αίσχρη και ο άνθρωπος που θέλετε να καταστρέψετε είναι πλούσιος'. Δεν έχω παρά ακόμη μία κοιβέντα να σας πω: καμιά τουρκική αρχή δεν έχει το δικαίωμα να βάλει έναν γάλλο να καταθέσει ενώπιον τουρκικού δικαστηρίου ή εξουσία αυτή αντίκει στους προξένους, διαβάστε τις διομολογήσεις. Διαμαρτύρομαι για όλες τις παραβιάσεις που έχετε διαπράξει στην περίπτωση του Σπίρου, για τις όμολογίες που θα μπορούσαν να του έχουν αποσπάσει ο φόβος ή τα βασανιστήρια, και σας καλώ να μου τον παραδώσετε ειθίς άμέσως».

«Καλά, καρδούλα μου», απάντησε ο Μεχμέτ κιαγιάς. «άφου σε δυσαρεστεί, δεν μιλάμε για την υπόθεση αυτή: ο Σπίρος είναι ελεύθερος και όταν θέλεις επιστρέφει στη Λευκάδα. Μπορεί να φύγει και τώρα άμέσως». Διέταξε να φέρουν στο προξένου τα πράγματα του Σπίρου από το χάνι, να αναζητήσουν τον ίδιο τον Σπίρο στο παζάρι και να του πουν ότι είναι ελεύθερος να φύγει ή να μείνει. «Όστόσο», πρόσθεσε, «αν θέλεις να αναβάλει την αναχώρησή του για λίγο, θα ήθελα να δει τον βεζίρη που τον περιμένουμε απόψε. - Όχι, δεν θέλω. - Λοιπόν, τέλειωσε, φεύγει». Στη συνέχεια κοιβεντιάσαμε για πράγματα χωρίς ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Επιστρέφοντας στο σπίτι, δεν είδα ούτε τα πράγματά του ούτε τον Σπίρο. Δεν ένιωσα έκπληξη. Κατά το απόγευμα πληροφορήθηκα ότι ο Σπίρος βρισκόταν κλεισμένος στο σπίτι του μπουλουκμπασι, στο φρούριο της λίμνης, και ότι κανείς δεν μπορούσε να τον δει. Έστειλα άμέσως τη συνημμένη επιστολή προς τον κιαγιά του βεζίρη Άλήτασα, που μου απάντησε με ανθρώπινο του πώς ο Σπίρος βρισκόταν στο δικό του σπίτι, πώς δεν μπορούσε να μου παραδώσει τον γάλλο αυτόν ιστήκο, πώς όταν έρχόταν ο βεζίρης θα έκανε ό,τι εκείνος έκρινε καλό: να είμαι όμως ησυχός, ότι κανείς δεν θα πείραζε τον φυλακισμένο.

Ίδού, αδελφέ μου, ο καρτός των διαβημάτων και των διαμαρτυριών μου. Ο γάλλος αυτός ιστήκος βρίσκεται στη φυλακή και θα μου παραδοθεί αν το κάνει κέφι ο Άλήτασας, αλλά άφου πρώτα τον βασανίσουν για να τον κάνουν να κατηγορήσει έναν άθωο. Δεν γνωρίζω τί απέγινε ο συνταξιδιώτης του. Ίσως ο φόβος τον έκανε να φύγει, ίσως τον έχουν κι αυτόν στη φυλακή.

1. Οι λέξεις «αίσχρη... πλούσιος» υπογραμμίζονται στην επιστολή.

2. Αντίγραφο της επιστολής αυτής, με ημερομηνία 25 Ιουνίου 1809, στα ΑΜΑΕ, θ.π. φ. 353'. Το ύφος της είναι έντονο. Μεταξύ άλλων γράφει: «... Όταν έσεϊς, ούτε ο βεζίρης Άλήτασας ούτε καμιά τουρκική αρχή δεν έχει δικαίωμα να αναμνηστεί στις δουλειές των γάλλων ιστήκων, και αν έσεϊς το κάνετε, κατά παράβαση των διομολογήσεων, δεν θα το ανεχθώ...» Και η επιστολή καταλήγει: «Θέλω και άπαιτώ τον γάλλο ιστήκο, τον θέλω τώρα άμέσως και δεν άδεχόμαι ψευτίς και αναβολές. Αν δεν μου παραδοθεί, θα γράψω στη γαλλική σιλή».

Ὁ γάλλος ὑποπρόξενος δὲν ἀρκεῖται, δμως, στὴν περιγραφή τοῦ ἐπεισοδίου. Ἐπιμένει προσπαθώντας νὰ ἐμβαθύνει περισσότερο στὴν ὑπόθεση καὶ νὰ ἀποκαλύψει τοὺς λόγους δλης αὐτῆς τῆς σκευωρίας. Ἡ ἀφήγησή του ἀπὸ δῶ καὶ κάτω ἀποκτᾶ, μάλιστα, περισσότερο ἐνδιαφέρον:

Θεώρησα, ἀκόμη, χρήσιμο, γιὰ νὰ ρίξω φῶς στὸ ἔγκλημα ποὺ ἐτοιμάζουν καὶ στὸ ὁποῖο θέλουν νὰ ἐμπλέξουν τὸν Σπύρο, νὰ μάθω τὴν ἱστορία τοῦ Σίμου Κροκίδα καὶ γιὰ τὸν κατηγοροῦν. Καὶ νὰ πῶς ἔχουν τὰ πράγματα:

Ἐδῶ καὶ τέσσερα περὶπου χρόνια, κάποιος ἔμπορος ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἄρτας ἔφυγε γιὰ τὴ Βλαχία, ἀφήνοντας στὰ Γιάννινα, ὡς ἐγγύηση ὅτι θὰ ἐπιστρέψει, τὴ γυναῖκα του καὶ τέσσερα παιδιά. Εἶτε γιὰ τὴν ἀρχὴ σχεδίαζε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Ἀλήπασα εἶτε μετὰ τὴν παραμονή του στὴ Βλαχία πῆρε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση, ὁ ἐν λόγω ἔμπορος, παρόλο ποὺ διατάχθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλήπασα νὰ ἐπιστρέψει, δὲν θέλησε νὰ ὑπακούσει καὶ δὲν θὰ ἐπιστρέψει πιά. Ἡ γυναῖκα του πέθανε πρὶν μερικὲς ἡμέρες, καὶ καθὼς ὁ Σίμος Κροκίδας γνῶριζε τὴν οἰκογένεια καὶ τὰ παιδιά εἶναι μικρά, ἀνέλαβε τὶς ὑποθέσεις τῶν νεαρῶν ὀρφανῶν. Μὲ τὴ βοήθεια τριῶν ἐμπόρων τῶν Γιαννίνων συνέταξε ἀπογραφή καὶ τακτοποίησε τὰ πράγματα. Ἀφοῦ ἔγιναν αὐτά, ὁ Κροκίδας ὑποχρέωσε τὰ παιδιά νὰ περάσουν στὴν Ἄρτα σὲ μιὰ θεία ποὺ ἔχουν, λέγοντάς τους νὰ μείνουν ἐκεῖ, καὶ γιὰ τὴν ἡ πατρίδα τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εἶδε στὴν Ἄρτα καλύτερη ἀγορὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Τὰ παιδιά ἔφυγαν.

Ὁ βεζίρης, γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι κανεὶς ἐγκληματίας μόλις γίνεαι πλούσιος, πληροφορημένος γιὰ τὰ καθέκαστα, ἔβαλε νὰ φέρουν ἐνώπιόν του τοὺς ἐμπόρους. «Ἄχ, τοὺς εἶπε, νὰ πόσο μ' ἀγαπᾶτε, σκοπεύετε νὰ μοῦ στερήσετε ἀγαθὰ ποὺ μοῦ ἀνήκουν. Ὁ πατέρας τῶν παιδιῶν αὐτῶν μοῦ σήκωσε κεφάλι, καὶ ἔτσι τὰ ἀγαθὰ του ἔγιναν δικά μου. Καὶ σύ, ἀπευθυνόμενος στὸν Κροκίδα ποὺ ἦταν καὶ ὁ πλουσιότερος, συμβούλευες τὰ παιδιά νὰ περάσουν στὴν Πρέβεζα, ὥστε ἀπὸ κεῖ νὰ εἶναι πιὸ εὔκολο νὰ φύγουν στὰ γαλλικὰ νησιά καὶ μετὰ στοὺς Ρώσους. Καλὰ, λοιπόν». Οἱ δύστηχοι εἶπαν ὅ,τι μπόρεσαν γιὰ νὰ ἀπολογηθοῦν. Καθὼς δμως ἡ ὑπόθεση εἶχε προαποφασιστεῖ, φυλακίστηκαν.

Ὅμως ὁ λόγος αὐτὸς δὲν ἦταν ἀρκετὸς γιὰ νὰ ἀφανιστεῖ ὁ Κροκίδας, καὶ ἔτσι ξαμολύθηκαν νὰ βροῦν κάποιον ἄλλο. Καταλαβαίνεις, λοιπόν, τὰ ὑπόλοιπα... Ἡ ἐπιστολὴ ποὺ χάλκευσε ὁ δόλιος κιαγιάς ἔρχεται νὰ συμπληρώσει τὸ ἔγκλημα.

Τὴ φορὰ αὐτὴ οἱ ἐνέργειες τοῦ γάλλου ὑποπροξένου εἶχαν εὐτυχέστερη κατάληξη, ἀφοῦ ὁ ἀγνωστὸς μας λευκαδίτης Σπύρος ἀφέθηκε ἐλεύθερος καὶ ἐπέστρεψε στὴν πατρίδα του.

* * *

Καὶ εἶναι τώρα καιρὸς νὰ προχωρήσουμε σὲ μερικὲς διαπιστώσεις καὶ τὶς ἀναγκαῖες συγκρίσεις. Ἀσφαλῶς τὰ δύο ἐπεισόδια ποὺ παρατέθηκαν ἐδῶ δὲν

είναι τὰ μόνα. Ἡ ἀλληλογραφία τῶν Rouquerville βρίθκει ἀπὸ ἀνάλογα ἢ παρόμοια. Τὰ ἐπέλεξα γιὰτι μοῦ δίνουσι τὴν εἰκαιρία νὰ διατυπώσω κάποιες ὑποθέσεις σχετικὰ μὲ τὸ ἀρχικὸ μας ἐρώτημα, τὴν ἔκτασι δηλ. τῆς ἐπιρροῆς τῶν ἐκπροσώπων τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἐπὶ τοῦ Ἑλλάδα.

Καὶ πρῶτα πρῶτα, τὰ δύο ἐπεισόδια εἶναι ταυτόχρονα σχεδόν. Αὐτὸ ἐνέχει μεγάλη σημασία, δεδομένης τῆς ρευστότητας τῶν σχέσεων τοῦ Ἑλλά μὲ τοὺς ξένους: οἱ ἀνάγκες καὶ οἱ βλέψεις τῆς στιγμῆς φαίνεται νὰ παίζουν τὸν πρῶτο ρόλο γιὰ τὴ στάσι τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων ἀπέναντι τοῖς εὐρωπαίους «φίλους» του, Γάλλους ἢ Ἄγγλους. Ἡ χρονικὴ σύμπτωση, λοιπόν, μᾶλλον ἀποκλείει τὴ δράσι παραγόντων τέτοιου εἶδους ποὺ θὰ ἐπηρέαζαν τὴν ἀπόληξι τῶν προσπαθειῶν τῶν γάλλων διπλωματικῶν ἐκπροσώπων προσπαθειῶν ποὺ εἶχαν ὡς σκοπὸ νὰ προστατεύσουν τοὺς «ἰππικούς» τους, καὶ παράλληλα τὸ δικὸ τους κύρος καθὼς καὶ ἐκεῖνο τῆς χώρας ποὺ ἐκπροσωποῦσαν.

Ἐπειτα, καὶ στίς δύο περιπτώσεις οἱ γάλλοι διπλωμάτες κατέβαλαν κάθε δυνατὴ προσπάθεια γιὰ νὰ πετύχουν, χρησιμοποιώντας ὅλα τὰ διαθέσιμα μέσα: ἀπὸ τὴν παράκλησι μέχρι τὴν ἀπειλή καὶ, ὅπως ἄν ποτε καὶ σὲ κάθε εἰκαιρία, τὴν ἐπίκλησι τῶν διομολογήσεων. Δὲν μπορούμε, ἀσφαλῶς, νὰ τοὺς κατηγορήσουμε γιὰ ὀλιγωρία ἢ ἀμέλεια. Παρόλα αὐτὰ, οἱ παρόμοιες προσπάθειές τους δὲν εἶχαν καὶ τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα. Ἐνῶ δηλ. ὁ λευκαδίτης Σπύρος τοῦ δευτέρου ἐπεισοδίου ἀφέθηκε ἐλεύθερος καὶ γύρισε στὴν πατρίδα του, δὲν συνέβη τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴ ναπολιτᾶνα Carletti καὶ τὰ τρία τέκνα τῆς, οἱ περιπέτειες τῶν ὁποίων περιγράφονται στὸ πρῶτο ἐπεισόδιο. Ποῦ λοιπόν ὀφείλεται ἡ διαφορετικὴ μεταχείρισι δύο γάλλων ἰππικῶν ἐκ μέρους τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἢ, καλύτερα, τοῦ Ἑλλά;

Θὰ περίμενε, μάλιστα, κανεὶς νὰ συμβεῖ τὸ ἀντίστροφο: νὰ κρατηθεῖ ἢ καὶ νὰ τιμωρηθεῖ αὐστηρότερα ὁ λευκαδίτης, ἀφοῦ τὸ νησί του συχνὰ θεωρήθηκε ἀπὸ τὸν Ἑλλά ὡς εὐκολὴ λεία ἢ ὡς φυσιολογικὴ πρόέκτασι τῆς δικαιοδοσίας του. Καὶ ἀκόμη περισσότερο, ποὺ ὁ λευκαδίτης αὐτὸς ἀντιμετώπιζε σοβαρότερη κατηγορία, ἔστω καὶ χαλκευμένη, τὴ μεταφορὰ δηλ. γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ μηνύματος κάποιου ποὺ εἶχε καταφύγει στὴ Λευκάδα, σίγουρα γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ὀργή τοῦ πασᾶ, ἐχθροῦ δηλ. τοῦ Ἑλλά.

Ἡ ναπολιτᾶνα Carletti, ἀντίθετα, δὲν βαρυνόταν μὲ καμιά κατηγορία, οὔτε αὐτὴ ἢ ἴδια οὔτε οἱ δύο κερκυραῖοι συγγενεὶς καὶ συνοδοὶ τῆς Σπ. Καραβίας καὶ Γ. Σαμοῦλης. Οἱ δύο τελευταῖοι, ὡστόσο, συνελήφθησαν, φυλακίστησαν καὶ ὀδηγοῦνταν δεμένοι στὴν Πρέβεζα ἐνώπιον τοῦ Ἑλλά, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε ἐκεῖ. Δὲν μπορεί νὰ ἀντιληφθεῖ εὐκολὰ κανεὶς γιὰτι ὁ Μουχτάρ πασᾶς, ποὺ ἀντικαθιστοῦσε τὸν πατέρα του ὅσο ἐκεῖνος ἀπουσίαζε ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἔδωσε τὴν ἐντολή νὰ μεταφερθοῦν οἱ δύο κερκυραῖοι στὴν Πρέβεζα. Θὰ ἦταν λογικότερο νὰ τοὺς κρατήσει στὰ Γιάννινα ἢ, ἀκόμη, νὰ τοὺς ἀφήσει ἐλεύθερους, ἀφοῦ δὲν φαίνεται νὰ τοὺς κατηγοροῦσε γιὰ κάτι συγκεκριμένο. Γνωρί-

ζομε ὅτι ὁ ἕνας, ὁ Σαμοῦλης, κατάφερε νὰ δραπετεύσει καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν Πρέβεζα. Ἡ ἀπόδρασή του, καὶ μάλιστα συναποκομίζοντας τὸ ὄχι εὐκαταφρόνητο ποσὸ τῶν 30 χρυσῶν τσεκινιῶν καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ὑπάρχοντά του, φαίνεται μᾶλλον εὐκόλη. Μοῦ περνᾶ ἀπὸ τὸ μυαλὸ ὅτι ὁ Μουχτάρ περιμένε μιὰ τέτοια ἐξέλιξη ἢ, ἀκόμη, εἶχε δώσει ἀνάλογες ἐντολές στοὺς ἀνθρώπους του ποὺ μετέφεραν τοὺς Σαμοῦλη καὶ Καραβία στὴν Πρέβεζα. Ἄν αὐτὸ συμβαίνει, σκέφτομαι πὼς ὁ Μουχτάρ δὲν ἤθελε νὰ φανεῖ ὅτι ἐνδίδει στίς πιέσεις τῶν γάλλων προξένων. Στὸ εὐλόγο ἐρώτημα, γιατί δὲν συνέβη τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν ἄλλο κρατούμενο, τὸν Καραβία, θὰ εἶχα νὰ ἀπαντήσω ἢ ὅτι αὐτὸς φοβήθηκε νὰ ἀποδράσει ἢ ὅτι αἰσθανόταν σχετικὰ ἀσφαλῆς καὶ προεξοφλοῦσε εὐνοϊκὴ ἀπόφαση τοῦ Ἀλῆ γιὰ τὴν τύχη του. Θὰ μπορούσα νὰ ὑποθέσω, ἀκόμη, ὅτι ὁ Μουχτάρπασας ἐπιθυμοῦσε, ἴσως ἐκτελώντας πάγιες ἐντολές, νὰ δώσει περισσότερα διαπραγματευτικὰ πλεονεκτήματα στὸν Ἀλήπασα, ὅταν οἱ γάλλοι διπλωμάτες θὰ ἔθεταν τὸ πρόβλημα ἐνώπιόν του. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τὴ στηρίζω στὸ γεγονός ὅτι ὁ Καραβίας πράγματι παραδόθηκε στὸν Rouquerville, ὅταν ἐκεῖνος τὸ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ κατὰ τὴ συνάντησή τους στὴν Πρέβεζα.

Ἡ Carletti, ὡστόσο, δὲν ἀπελευθερώθηκε, ἀπὸ ὅσο γνωρίζομε. Ὁ Μουχτάρ, βέβαια, δήλωσε στοὺς γάλλους προξένους, κατὰ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν F. Rouquerville στίς 26 Φεβρουαρίου, ὅτι ἦταν ἐλεύθερη νὰ πάει ὅπου ἐκεῖνη ἐπιθυμοῦσε· τὰ παιδιά της, ὅμως, ἦταν τουρκόπουλα, ἀφοῦ ὁ πατέρας τους εἶχε τουρκέψει. Φαινομενικὰ, λοιπόν, ἡ γαλλίδα αὐτὴ «ὑπήκοος» ἦταν ἐλεύθερη, στὴν πραγματικότητα ὅμως ὄχι. Ἦταν ἐντελῶς ἀπίθανο, καὶ τὸ γνώριζε ὁ Μουχτάρ, νὰ ἐγκαταλείψει στὴν τύχη τους τὰ τρία ἀνήλικα τέκνα της. Ἡ τραγικὴ μάνα, ἄλλωστε, δὲν δίστασε ν' ἀπαρνηθεῖ τὴν ἀσφάλεια τοῦ γαλλικοῦ προξενείου καὶ νὰ τρέξει ἀλλόφρων νὰ μοιραστεῖ τὴν τύχη τῶν παιδιῶν της, ἀπειλώντας νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ της ἂν τὴν ἐμπόδιζαν. Προφανῆς στόχος τοῦ Μουχτάρ ἦταν νὰ ἐμποδιστεῖ μὲ κάθε τρόπο ἢ Carletti νὰ φύγει, καὶ βρέθηκε ὁ πιὸ σίγουρος. Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὰ παιδιά της θεωροῦνταν τουρκόπουλα, ὅποιες ἄλλες σκοπιμότητες καὶ ἂν ὑπηρετοῦσε καὶ ὅσο καλά καὶ ἂν στηριζόταν νομικὰ, στὴν περίπτωσή μας φαίνεται ὡς πρόσχημα.

Ἐπιπλέον, ὁ γάλλος πρόξενος, ὅταν ἔφτασε στὴν Πρέβεζα στίς 3 Μαρτίου, τὸ πρῶτο ποὺ πληροφορήθηκε ἦταν ἡ ἐντολὴ τοῦ Ἀλῆ νὰ ἀπαχθεῖ ἡ Carletti, μὲ τὴν πιὸ ὠμὴ βία ἀπὸ τὸ γαλλικὸ προξενεῖο. Ἐδῶ εἶναι ἕνα ἀκόμη σημεῖο, στὸ ὁποῖο ἀξίζει νὰ ἐπιμείνουμε. Κατὰ τὴν προξενικὴ ἀναφορὰ, ὁ Ἀλήπασας εἶχε δώσει ἐντολὴ νὰ χτυπηθεῖ τὸ γαλλικὸ προξενεῖο στὰ Γιάννινα προκειμένου νὰ πάρει τὴ νεαρὴ νὰπολιτάνα. Ἡ πράξη αὐτὴ συνιστοῦσε κατάφωρη παραβίαση τῶν συνθηκῶν καὶ θὰ ἐπέσυρε, ἂν τελικὰ γινόταν, σοβαρότατα ἀντίποινα. Αὐτὰ τὰ γνώριζαν τόσο ὁ γάλλος πρόξενος ὅσο καὶ ὁ Ἀλῆς. Εἶναι δυνατό, παρόλα αὐτὰ, νὰ δόθηκε μιὰ τέτοια ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Ἀλήπασα; Τὸ ζήτημα τῶν ἀμεσῶν ἀντιποίνων, δηλ. σ' αὐτὰ ποὺ θὰ μπορούσαν οἱ ἴδιοι οἱ γάλλοι νὰ

προβούν, ίσως δέν απασχολούσε σοβαρά τόν πασά τών Γιαννίνων, ό όποιος γνώριζε καλά - όπως και ό γάλλος πρόξενος άλλωστε - ότι οι γάλλοι δέν ήταν σέ θέση νά οργανώσουν στρατιωτική επίχειρηση έναντίον του, έξαιτίας τών δυσχερειών που αντιμετώπιζαν στην περιοχή και τών περιορισμένων δυνάμεων που διέθεταν γιά τήν άμυνα τής Κέρκυρας. Ούτε τά οικονομικά-έμπορικά αντίποινα, πάλι, δέν θά βάρυναν άρκετά σέ μία ένδεχόμενη άμεση ρήξη του 'Αλήπασα μέ τούς γάλλους: οι τελευταίοι αύτοί ήταν που χρειάζονταν περισσότερο τή φιλία του πασά, από τήν καλή διάθεση - και τό συμφέρον - του όποιου έξαρτιόταν κατά μέγα μέρος ό άνεφοδιασμός τής Κέρκυρας. Θά μπορούσαν όμως οι γάλλοι νά πλήξουν τόν 'Αλή μέσω τής Πύλης, ή όποία θά ήταν ύποχρεωμένη νά πάρει μέτρα σέ μία τόσο σοβαρή περίπτωση, όπως ήταν ή επίθεση κατά του γαλλικού προξενείου. Αυτό δέν συνέφερε, βέβαια, τόν 'Αλήπασα στή δεδομένη στιγμή. Μάλλον είναι ύπερβολική ή συγκεκριμένη άναφορά του γάλλου προξένου, ό όποιος δέν παραλείπει νά τονίσει σέ κάθε εύκαιρία τόν ζήλο και τήν άφοσίωση, του ίδιου και του άδελφου του, προς τόν αίτοκράτορα Ναπολέοντα. 'Αλλωστε τήν έπομένη, 4 Μαρτίου, ό 'Αλής δήλωσε στον Ρουκουένιλλε ότι άνακάλεσε τήν έντολή που είχε δώσει πάνω στο θυμό του φάντρε, μάλιστα, νά θεωρεί πολύ σημαντικό τό ότι ό πρόξενος τόν είχε κατηγορήσει γιά παραβίαση τών άνθρωπίνων δικαιωμάτων! Γιά νά άποδείξει τό αντίθετο, ό 'Αλής παρέδωσε στους γάλλους τόν Καραβία, τόν έναν από τούς δύο κερκυραίους που είχαν συλληφθεί.

'Η Carletti και τά παιδιά της δέν άπελευθερώθηκαν. 'Η προξενική άναφορά έρμηνεύει τή σταθερή άρνηση του 'Αλή νά ίκανοποιήσει τό γαλλικό αίτημα μέ τό ότι ό πασάς ήθελε τή νεαρή γυναίκα γιά τό χαρέμι του, όταν μάλιστα τόσο πολύ είχε έξαφθεί ή έπιθυμία του από τήν περιγραφή του τελώνη Κ. Ράμου. Δικαιολογία πειστική ίσως και γιά μās σήμερα, που γνωρίζομε σέ κάποιο βαθμό τόν χαρακτήρα του 'Αλή και τίς συνθήκες τής έποχής. Ταυτόχρονα, και είναι αυτό ιδιαίτερα σημαντικό, ή έρμηνεία του γάλλου προξένου άποτελεί έμμεση άναγνώριση τής αδυναμίας του νά επηρεάσει άποφασιστικά τόν 'Αλή, ό όποιος δείχνει νά ύπολογίζει πολύ περισσότερο τίς όρέξεις του από όσο τίς γαλλικές πιέσεις. 'Ασφαλώς δέν έξαντλείται τό θέμα έδώ. 'Η στάση του 'Αλή ύπαγορευόταν από τά συμφέροντα και τίς ίσορροπίες τής στιγμής, από τίς επιδιώξεις τών δύο πλευρών, από τή δεδομένη φάση του άγγλο-γαλλικού ανταγωνισμού κ.λπ. Τό έπεισόδιο παραμένει, νομίζω, ένδεικτικό γιά τήν έκταση τής έπιρροής τών γάλλων και γιά τήν ποιότητα τών σχέσεών τους μέ τόν 'Αλήπασα.

'Αφορμή γιά διαπιστώσεις και συγκρίσεις σχετικές μέ τό έρώτημα που θέσαμε μās δίνει τό έπεισόδιο μέ τόν γιαννιώτη έμπορο Σίμο Κροκίδα. 'Η τύχη του δέν φαίνεται νά ένδιέφερε τούς γάλλους προξένους, ούτε και παρεμβαίνουν ύπέρ αυτού. Τούς ένδιαφέρουν μόνο οι «ύπήκοοι» τους λευκαδίτες, ύπέρ τών όποιων παρεμβαίνουν μέ έπιτυχία. 'Αλλά ό Hugues Rouquenville δέν παραλεί-

πει νὰ μάθει καὶ νὰ ἀναφέρει λεπτομέρειες γιὰ τὴν ὑπόθεση τοῦ Κροκίδα. Πληροφορούμαστε ἔτσι διὰ τὸν Κροκίδα ἦταν πλούσιος ἔμπορος, ὁ ὁποῖος, μαζὶ μὲ ἄλλους τρεῖς ἔμπόρους, κατόρθωσε νὰ ἀποτρέψει τὴν διαρπαγὴ ἀπὸ τὸν Ἀλή μιάς περιουσίας, σημαντικῆς κατὰ τὰ φαινόμενα. Ἀσφαλῶς οἱ ἐνέργειες τοῦ Κροκίδα καὶ τῶν συνεργατῶν του ἦταν σύννομες ἢ, καλύτερα, εἶχαν πετύχει τὸν κατάλληλο συνδυασμὸ διατάξεων καὶ χρονικῶν περιθωρίων. Δὲν γνωρίζομε, τουλάχιστο ἡ πηγὴ μας ἐδῶ δὲν μᾶς φωτίζει σχετικᾶ, οὔτε ποιὸς ἦταν ὁ ἔμπορος τοῦ ὁποῖου τὴν περιουσία ἤθελε νὰ πάρει ὁ Ἀλής, οὔτε πόσο μεγάλη ἦταν αὐτὴ ἡ περιουσία, οὔτε, ἀκόμη, ἂν ὁ Κροκίδα ἐξυπηρετοῦσε προσωπικᾶ του συμφέροντα μὲ τὴν ἐμπλοκὴ του στὴν ὑπόθεση. Εἶναι σαφές, ὡστόσο, διὰ τὴν παρέμβαση τοῦ Κροκίδα καὶ τῶν ἄλλων τριῶν ἐμπόρων δὲν ἐπέτρεψε στὸν Ἀλή νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ σχέδιό του, καὶ συνιστοῦσε ἐπομένως σαφῆ ἐχθρική πράξη ἐναντίον του. Αὐτὸ καὶ μόνο ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Κροκίδα εἰς φυλακὴν. Δὲν ἦταν ὅμως ἀρκετὸ νὰ καταδικαστεῖ ὁ πλούσιος αὐτὸς ἔμπορος σὲ βαριὰ ποινὴ, ἐνδεχομένως σὲ θάνατο· ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει σοβαρότερη κατηγορία, ὅπως π.χ. συνεργασία μὲ ἐχθροὺς τοῦ πασᾶ, δηλ. συνωμοσία γιὰ τὴν ἀνατροπὴν του. Αὐτὴ τὴν κατηγορία ἤθελαν νὰ χαλκεύσουν, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ γάλλου ὑποπρόξενου, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἀλή, κατ' ἐντολὴν του προφανῶς, καὶ βρῆκαν τὴν εὐκαιρίαν μὲ τὴν ἐπιστολὴν ποὺ στάλθηκε στὸν Κροκίδα ἀπὸ κάποιον ἀπὸ τὴν Λευκάδα. Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐδῶ σὲ ἀναζητήσεις καὶ ταύτιση τῶν ἀναφερόμενων προσώπων. Μοῦ ἀρκεῖ ποὺ ὁ Ἀλής διστάζει νὰ «ἀφανίσῃ» τὸν Κροκίδα, χωρὶς νὰ προσκομίσει, ἔστω καὶ χαλκευμένα, τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα.

Μποροῦμε, νομίζω, νὰ συγκρίνομε τὶς δύο περιπτώσεις. Ἀπὸ τὴν μιά, ἡ ναπολιτᾶνα Carletti, γαλλίδα ὑπὸ πύλο, γιὰ τὴν τύχη τῆς ὁποίας ἐνδιαφέρονται ζωηρὰ οἱ γαλλικὲς προξενικὲς ἀρχὲς τῶν Γιαννίνων. Γιὰ τὴν ὑπόθεσίν της, μάλιστα, οἱ ἀδελφοὶ Rouqueville δὲν διστάζουν νὰ ὑποστοῦν τὶς ταλαιπωρίες καὶ τοὺς κινδύνους ἐνὸς ταξιδιοῦ ἀπὸ τὰ Γιάννινα εἰς τὴν Πρέβεζαν, γιὰ νὰ συναντήσουν τὸν Ἀλή. Τόση ἦταν ἡ σπουδὴ τους, ποὺ δὲν περίμεναν τὴν ἐπάνοδο τοῦ πασᾶ. Καὶ ὅμως δὲν κατόρθωσαν νὰ βοηθήσουν καὶ πολὺ τὴν ὑπὸ πύλο τοῦ κραταιοῦ αὐτοκράτορά τους, ἡ ὁποία καὶ δὲν κατηγοροῦνταν γιὰ κάτι συγκεκριμένο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ πλούσιος γιαννιώτης ἔμπορος Σίμος Κροκίδα, γιὰ τὴν τύχη τοῦ ὁποῖου δὲν σημειώνεται καμιά ἐπέμβαση κάποιου ἐπώνυμου ἰσχυροῦ προστάτη. Καὶ ὅμως ὁ Ἀλής δὲν τολμᾷ, ἢ ὅπωςδήποτε διστάζει, νὰ τὸν «ἀφανίσῃ», παρόλο ποὺ θὰ εἶχε κάθε λόγον νὰ τὸ κάνει. Μποροῦμε, νομίζω, νὰ ἐρμηνεύσομε τὴν στάση τοῦ Ἀλή πᾶσα στηριζόμενοι εἰς τὸ διὰ τὸν Κροκίδα ἦταν πλούσιος ἔμπορος, μέλος τῆς τάξης μὲ τὴν ὁποία ὁ Ἀλής δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ ἔλθῃ σὲ ρήξιν, θίγοντάς τη χωρὶς νὰ τηροῦνται καὶ οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι. Καὶ τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ ἐνισχύει τὴν θέση γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἰσορροπίες ποὺ διατύπωσε εἰς τὰς σελίδας τοῦ περσικοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου»¹.

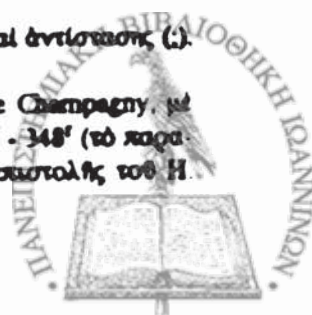
Ἡ παράθεση τῶν δύο παραπάνω περιπτώσεων, ὅσο καὶ ἂν δὲν ἀναλύονται καὶ οἱ λοιποὶ παράγοντες καὶ δὲν σταθμίζεται επαρκῶς ἡ ἐπίδρασή τους πάνω στὶς ἀποφάσεις τοῦ πασᾶ τῶν Γιαννίνων, νομίζω ὅτι ἐπιτρέπει μιὰ πρώτη ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημα πού θέσαμε καὶ νομιμοποιεῖ μιὰ πρώτη προσέγγιση, ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ: ἡ ἐπίδραση τῶν εὐρωπαϊκῶν (τυχαίνει ἐδῶ νὰ εἶναι οἱ γάλλοι) ἦταν σχετικὰ ἀδύναμη καὶ ὀπωσδήποτε μικρότερη ἀπὸ ἐπιείνη πού ἀσκοῦσε ἡ ἐπιθυμία γιὰ διατήρηση τῶν λεπτῶν κοινωνικῶν ἰσορροπιῶν.

Παρόλα αὐτά, καὶ αὐτὸ συνηγορεῖ ἀκόμη περισσότερο ὑπὲρ τῆς θέσης πού διατυπώθηκε, ὁ γάλλος πρόξενος δείχνει ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν ἐκβαση τῶν ἐνεργειῶν του, ὅταν ἀναφέρει πρὸς τὸν ὑπουργό του: «Παρά τὴ μεροληπτικὸτητα τοῦ Ἄλφ πασᾶ ὑπὲρ τῶν Ἑγγλων, δὲν ἔπαυα νὰ κάνω τὸ πᾶν γιὰ νὰ διατηρῶ σχέσεις καλῆς γειτονίας καὶ νὰ διαφυλάττω τὰ δικαιώματα τῶν ὑπηκόων τῆς Α.Μ. Τὸ ἐμπόριο εἶναι ἐλεύθερο. Ἡ συνημμένη ἀναφορά εἶναι μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξη τῶν προσπαθειῶν μας νὰ διαφυλάξουμε τὴν τιμὴ τῆς σημαίας: ὁ ἐν λόγω ὑπῆκοος ἀπελευθερώθηκε καὶ βρῖσκεται τῶρα στὸν τόπο του. Στὰ Γιάννινα καὶ στὴν Ἡπειρο ἡ γαλλικὴ σημαία εἶναι πιὸ ἐκτεθειμένη σὲ ἐχθρικές ἐπιθέσεις, καὶ ὅμως σ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους κυματίζει ἀκόμη μὲ τὴν πιὸ μεγάλη δόξα. Ἐχῶ ὑποχρεώσει τὸν Ἄλφτασα, ἐδῶ καὶ καιρὸ, νὰ σβέθει τοὺς ὑπηκόους τῆς Α.Μ. καὶ δὲν θὰ τοῦ ἀφήσω ποτὲ τὸ πεδίο ἐλεύθερο...». Ὅσο καὶ ἂν ὁ γάλλος πρόξενος ἐπιθυμεῖ νὰ προβάλει τὴν προσφορά του καὶ νὰ ἐνισχύσει ἔτσι τὴ θέση του, ἀφήνει ἐδῶ νὰ διαφανεῖ ἡ σαφὴς ἐπίγνωση τῆς ἀδυναμίας του καὶ δὲν καταφέρνει νὰ κρύψει τίς ἀνησυχίες καὶ τὴν ἀπαισιοδοξία του γιὰ τὸ μέλλον.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΙΟΡΟΚΑΣ

1. Γεωργίου Α. Σιορόκα, «Στὰ Γιάννινα τοῦ Ἄλφ πασᾶ. Μιὰ πράξη ἀπόγνωσης καὶ ἀντίστασης (I). Ἀναφορά στὶς κοινωνικὲς ἰσορροπίες», *Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο*, 1989, σ. 76-84

2. Ἡ ἀναφορά αὐτὴ τοῦ Fr. Rouquerville πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν de Champagny, μὲ ἡμερομηνία 12 Ἰουλίου 1809 (ἀπὸ Γιάννινα), στὰ ΑΜΑΕ, CCC, Japina, τ. 2, φ. 347 - 348 (τὸ παρατιθέμενο ἀπόσπασμα στὴν ἀρχὴ τῆς). Ἐδῶ ἐπισημαίνεται καὶ τὸ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ H. Rouquerville.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ, Η ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΑ

(Απόσπασμα αυτοβιογραφίας)

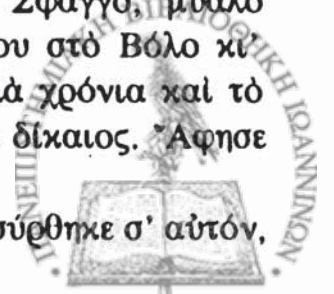
“Όχι, δέν γεννιοῦνται ὄλοι οἱ ἄνθρωποι καλοὶ κι’ ὕστερα ἔρχεται ἡ κοινω-
νία καὶ τοὺς χαλάει. Καὶ κάθονται, λέει, οἱ ἐπιστήμονες καὶ τοὺς χωρίζουν σὲ
ὀμάδες, βάζουν σὲ κάθε μιὰ καὶ ταμπέλες γιὰ νὰ ξεχωρίζουν μεταξὺ τους, γίνε-
ται ἔτσι εὐκολότερη ἡ ἀναγνώριση. Παρόλα αὐτὰ οἱ ὀμάδες δέν ἀκολουθοῦν
τὴν πορεία ποὺ τοὺς προκαθόρισαν, μπερδεύονται, παίζοντας ἢ μιὰ τὸ ρόλο
τῆς ἄλλης, χωρὶς ὁμως νὰ χάσουν τὸ ὄνομα καὶ τὴ φυσιογνωμία ποὺ
ἀπόκτησαν κατὰ τὴν πρώτη τους σύγκρουση μὲ τὸ κοινωνικὸ σύνολο.

“Ἄς λένε, λοιπόν, ὅ,τι θέλουν οἱ θεωρίες. Ὁ καλὸς θὰ βγεῖ καλὸς ἀπὸ τὴν
κοιλιά τῆς μάνας του, τὸ ἴδιο κι’ ὁ κακός. Ἐτσι θὰ γεννηθεῖ, θὰ ζήσει, θὰ πεθά-
νει. Κάποια ἀόρατη δύναμη τὰ κανονίζει αὐτὰ κατὰ τὴ μεγάλη στιγμή τῆς
Δημιουργίας τῆς ζωῆς, κι’ ὅσο κι’ ἂν παιδευτεῖ ἡ κοινωνία ν’ ἀλλάξει τὴ φύση
της, λίγα πράγματα θὰ κατορθώσει. Εἶναι ἡ μοίρα ποὺ ὀδηγεῖ τὰ βήματα τῶν
ἀνθρώπων στὸ δρόμο ποὺ ἔχει χαράξει, δύσκολα νὰ ξεγελαστεῖ καὶ νὰ ξεστρα-
τίσει.

Ἡ γιαγιά ἡ Βασιλικὴ ἤρθε στὸν κόσμον μὲ τὴν καρδιά ἑτοιμὴ νὰ δεχτεῖ τὸ
καλὸ καὶ νὰ τὸ ἀνταποδώσει πλουσιοπάροχα. Σ’ ὄλη τὴ ζωὴ της ἀντίκρυζε
τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν ἀδόλη ματιὰ τῶν μικρῶν παιδιῶν. Καμιὰ ἀσχήμια δέν
θὰ μποροῦσε νὰ τὴν ἀγγίξει, ἀκόμα κι’ ἂν ζοῦσε δίπλα της ἢ ἔρχόταν σὲ
καθημερινὴ συναναστροφή μαζί της. Ἡ ψυχὴ της ἔμεινε ἀνέγγιχτη ἀπὸ κάθε
ρύπο, λές καὶ τὴν προστάτευε τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ. Ἐτσι ἔζησε κι’ ἔτσι πέθανε.

Καταγόταν ἀπὸ οἰκογένεια πολὺκλωνη ποὺ ξαπλώθηκε στὴ βόρεια, κυρίως,
Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς σκλαβιάς ἀκόμα, κι’ ἔδωσε εὐχυμούς καρπούς.
Ἐίχε τρεῖς ἀδερφάδες, ποὺ παντρεύτηκαν στὸ χωριὸ κι’ ἔμειναν ἀγαπημένες,
ὥσπου ἔκλεισαν τὰ μάτια τους. Ἡ πρώτη, ἡ Ἀγαθὴ, μπῆκε νύφη στὸ Σαρραϊ-
κο, κι’ ἕνας ἀπὸ τοὺς γιούς της, ξεχώρισε στὰ γράμματα καὶ τίμησε τὴν Ἑλλά-
δα. Ἦταν ὁ Δημήτριος Σάρρος. Ἡ δευτέρα, ἡ Ἐλένη, παντρεύτηκε στὸν Πάνω
Μαχαλά, υλοθέτησε ἕνα προικισμένο παιδί, τὸν Κώστα Σφάγγο, μεγάλο
ἀνήσυχο, πρωτοπόρο, δάσκαλος στὸ Σχολεῖο τοῦ Δελμούζου στὸ Βόλο κι’
ὕστερα στὰ Γιάννινα, δεκάδες χρόνια. Ὑπηρετήσε γιὰ πολλὰ χρόνια καὶ τὸ
χωριὸ του ὡς πρόεδρος, σεβαστὸς σ’ ὄλους, αὐστηρὸς ἀλλὰ δίκαιος. Ἄφησε
παιδιά κι’ ἀγγόνια ποὺ τίμησαν τὸ ὄνομα τῆς οἰκογένειας.

Ὅστε ἡ γιαγιά Βασιλικὴ ἀτύχησε στὸ γάμον της. Μόνον ποὺ σύρθηκε σ’ αὐτόν,

χωρίς καλά καλά να καταλαβαίνει τι υποχρεώσεις αναλάβαινε, αφού δεν είχε κλείσει τα δεκατέσσερα χρόνια, όταν παντρεύτηκε. Ήπαιξε ακόμα τις κουκλές κι' ένας Θεός ξέρει πώς τάβγαλε πέρα τα πρώτα χρόνια που της φόρτωσαν ένα σπίτι με πολλά βάρη. Το ίδιο το κτίριο, πρώτα, της πλάκωνε την ψυχή. Έτσι παλιό, χαμηλό και στενόχωρο καθώς ήταν και μόνο ύστερα από χρόνια, όταν αξιωθήκε ο άντρας της, δάσκαλος και παπάς μαζί, ο παπα - Γιάννης, να χτίσει πάνω στο παλιό καινούργιο σπίτι, ευρύχωρο και άνετο, στις αρχές του αιώνα, άνοιξε η καρδιά της. Πέθαναν στο μεταξύ τα πεθερικά της, είχε τυραννιστεί πολύ με την περιποίησή τους, αυτή παιδούλα, τα γερόντια τα δικά τους, με τις ιδιοτροπίες τους, προπαντός η πεθερά, δεν την άφηνε στιγμή ήσυχη με τη γκρίνια και τις αρρώστιες της και στα γηρατειά της ακόμα τη θυμόταν ή γιαγιά. Έλεγε τα πάθια της και της σφιγγόταν η καρδιά, αλλά με το «Θιός σχωρέσ' την» τέλειωνε πάντοτε. Ο πεθερός της, ο μπασιά - Νικόλας, ήταν καλλίτερος. Έκανε όμως δύσκολο το χαρακτήρα του ή τοιγούνη, «Μποχώρη» τον φώναζαν οι συγχωριανοί του, έγραφα άλλοι γι' αυτόν και τα πάθια του. Ο γέρος είχε ένα ακόμα παιδί από το δεύτερο γάμο του, τον Κώστα, τέλειωσε κι' εκείνος τη Ζωσιμαία, ύστερα ταξίδεψε στο Βόλο, έκανε πρώτα το δάσκαλο, αργότερα ανακατείτηκε με επιχειρήσεις, πλούτισε. Είχε δυό κόρες, ή μιὰ παντρεύτηκε και τούδωσε έγγονο, το γιατρό Κώστα Κωποΐζα, συνταξιούχο σήμερα. Όταν καμιά φορά σμίγουμε, ανατρέχουμε στις κοινές μας ρίζες και μιλάμε για τη ζωή των προγόνων μας.

Η Βασιλική γέννησε πέντε παιδιά, όμως ή τύχη φάνηκε σκληρή. Το μεγαλύτερο παιδί, ο Τέλης, μυαλό ξυράφι, ίδιο με των ξαδέρφων του που αναδείχτηκαν, πέθανε πολύ νέος. Είχε πάει στην Καβάλα, στον αδερφό της γιαγιάς, το Στέφανο Καραγιώργη, γερουσιαστή του Βενιζέλου αργότερα, κι' εκεί κάποια μέρα έσπασε καθρέφτη του σπιτιού το παιδί φοβήθηκε, βγήκε στο δρόμο, έπεσε πάνω σε περίπολο Τούρκων, εκείνοι του έπιασαν και τον χτύπησαν, ή καρδιά του έφηβου γέμισε πανικό, ή ευαισθησία του κουρελιάστηκε μέχρι που το μυαλό σάλεψε. Γύρισε στο χωριό και πέθανε ύστερα από καιρό, χωρίς να ξαναβρει τα λογικά του.

Όταν το κακό ξεκινάει δύσκολα να σταματήσει. Πρίν καλά - καλά στεγνώσουν τα δάκρυα των γονιών, πέθανε και το δεύτερο παιδί, ο Θόδωρος. Είχε πάει στο «Κορνήσι», τοποθεσία απέναντι από το χωριό, γεμάτη άμπέλια και καρποφόρα δέντρα τότε, άγριο δάσος σήμερα, ήταν σά να πήγαινε να συναντήσει το θάνατο. Φίδι τον τσίμπησε, όχι ή κονάκι, τον φαρμάκωσε. Γύρισε στο χωριό και πέθανε.

Οι δυό κοπέλλες έμοιασαν τη Βασιλική, άδολες, φρόνιμες, ήρεμες, αποφασισμένες να χτίσουν σωστό σπιτικό. Η Ευτέρπη παντρεύτηκε το Δημήτρη Γούσια, ταξιδεμένο στην Αίγυπτο - δούλευε εκεί υπάλληλος. Έγινε και επιχειρηματίας άποτυχημένος. Ξαναγύρισε στην πατρίδα και δασκάλεψε στα

τελευταία του -, έκανε δυό κόρες, τήν Άλεξάντρα και τή Λεμονιά, και πέθανε στα ογδόντα πέντε της, ύστερα από άσθμα πού τή βασάνισε πολύ. Όλο τό χωριό, κι' όσοι τή γνώριζαν ήταν σίγουροι πώς είχε φύγει από ανάμεσά τους ένας άνθρωπος του Θεού. Ή δεύτερη, ή Χαριτίνη, μπήκε νύφη σέ γειτονικό σπίτι, πέθανε νέα, άφησε παιδιά πού απόγονοί τους ζουν σέ χωριά τής Καβάλας.

Γιά τό στερνοπαίδι τους τό Νικολάκη, τόν πατέρα μου, ή μοίρα είχε γράψει νά βασανίζεται σ' όλη του τή ζωή. «Πτωχός τῷ πνεύματι», όχι μέ τήν έννοια τής ευαγγελικής ρήσης, αλλά μ' αυτήν πού τής έδωσε ή κοινή χρήση, μέ χίλια βάσανα τέλειωσε τό δημοτικό σχολείο του καιρού του - 4 τάξεις -, δέν τάπαιρνε τά γράμματα ό δόλιος! Τό σχολείο τό φοβόταν, μέ τό ζόρι πήγαινε· όταν όμως ό καιρός ήταν καλός, άνοιξη και καλοκαίρι, έπαιρνε τό δρόμο για τά κλαδερά, κάτω απ' τό σπίτι μας. Προτιμοῦσε τόν Ισκιο μιάς κρανιάς, δίπλα στην άχυρώνα μας, εκεί ξάπλωνε, διάβαζε τό άνοιχτό βιβλίο τής φύσης, απολάμβανε τήν όμορφιά της, έπλεκε τά όνειρα τών δικών του στενωών όριζόντων, ένῶ οι συνομήλικόι του βασανίζονταν στους τέσσερες τοίχους του σχολείου νά μάθουν πέντε γράμματα. Άπό τό θόρυβο πού έκαναν τά παιδιά γυρίζοντας στα σπίτια τους, καταλάβαινε πώς τό σχολείο είχε τελειώσει· έπαιρνε τότε κι' αυτός τόν άνήφορο για τό σπίτι, ανακατευόταν μέ τά παιδιά τής γειτονιάς, τάχα πώς γύριζε μαζί τους.

Ή γιαγιά ποτέ δέν πονηρεύτηκε για τίς άπουσίες του γιοῦ της. Και νά τής τόλεγαν, δέν θά τό πίστευε, έτσι ήταν πλασμένη. Δέν χωροῦσε ό νοῦς της ότι στη ζωή υπάρχουν κι' άλλοι δρόμοι, έξω από εκείνον πού αυτή ακολουθοῦσε. Ό παππούς όμως, ό παπα - Ιωάννης Οικονόμος, έτσι πάντα υπόγραφε παραλείποντας τό επίθετό του, σπάνια τό θυμόταν, ήταν πανέξυπνος, πού νά τόν ξεγελάσει ό Νικολάκης. Έπεφτε, λοιπόν, ξύλο, ήταν άπλοχέρης σ' αυτό ό παππούς, τά παιδιά στο σχολείο τόν έτρεμαν, δέν χαριζόταν σέ κανένα, ούτε στο γιοῦ του. Ύστερα ξυπνοῦσε τό πατρικό ένστικτο, έπαιρνε τό Νικολάκη κοντά του, τόν ξεκολλοῦσε από τά φουστάνια τής γιαγιάς, εκεί έβρισκε πάντοτε καταφύγιο, κι' άρχιζε νά τόν διαβάσει, μέ κόπο και ύπομονή, προσπαθώντας ν' αναπληρώσει τίς χαμένες ώρες μάθησης. Ή γιαγιά δέν τά καταλάβαινε αυτά, γιατί νά τυραννάει ό άντρας της τό παιδί, έφταναν όσα ήξερε, τίποτα δέν ήξερε ό Νικολάκης, για τή Βασιλική όμως φάνταζαν πολλά, αφού ή ίδια ούτε τήν ύπογραφή της μπορούσε νά βάλει.

Στά πρώτα χρόνια του γάμου της ή γιαγιά κουραζόταν πολύ. Είχε τή φροντίδα τών πεθερικών της, τή βάραινε τό νοικοκυριό του παλιού σπιτιού, ή καλλιέργεια τών χωραφιών, ή περιποίηση τών ζώων κι' ένα σωρό άλλες δουλειές. Έπρεπε ακόμα νά τρέχει και στα χωριά πού δασκάλευε ό άντρας της, παπάς και δάσκαλος μαζί, στο Κουκούλι - τόν Κώστα Λαζαρίδη αυτός τόν βίαφτισε και του έμαθε τά πρώτα γράμματα - στις Φραγκάδες κι' άλλου. Πέρα-

σε καιρός ὥσπου νά συμφωνήσουν οἱ συγχωριανοί του νά τόν φέρουν στό χωριό, στή Βίτσα, γιά νά ὑπηρετήσῃ μέ τή διπλή του ιδιότητα καί στούς δύο μαχαλάδες τῆς.

Κόπος μέγάλος γιά τή γιαγιά ἦταν καί τὸ χτίσιμο τοῦ νέου σπιτιοῦ. Ἡ φροντίδα γιά ὄλα, ὁ παπποὺς εἶχε τίς δικές του δουλειές, οἱ ἀπαιτήσεις τῶν μαστόρων, τὰ παιδιά, οἱ ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας, τὴν τσάκισαν. Εὐτυχῶς εἶχε ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴ γκρίνια τῆς πεθεράς, ὅ,τι κι' ἂν ἔκανε στραβό τόβρισκε ἡ γριά, τὴν εἶχε ἀναπάφει ὁ θεὸς καί ἡσύχασαν ὄλοι, ἀκόμα κι' ὁ ἀντρας τῆς ὁ μπασιά - Νικόλας.

Στὸ μεταξὺ τὸ σπίτι ἀδειάζε, οἱ κοπέλλες παντρεύτηκαν, πήρε κι' ὁ Χάρος τὸ μεράδι του, βάρος ἀσπῆκωτο γιά τὴν καρδιά τῆς μάνας, μόνο ὁ Νικολάκης τῆς ἔμεινε. «Δόξα σοι ὁ Θεός», ἔλεγε πάντα ἡ γιαγιά, ἔτσι ἤθελε ὁ Μεγαλοδύναμος». Κι' εἶχε πάντα ἀνοιχτὸ τὸ σπίτι στούς φτωχοὺς, μοίραζε τὰ περισσότερα πρόσφορα ποὺ φερνε ὁ παπποὺς, αὐτὸς γκρίνιαζε, ἦταν σφιχτοχέρης σὰν τὸν πατέρα του, ἡ γιαγιά δὲν τὸν ἄκουε, «φτάνουν γιά μᾶς αὐτὰ ποὺ ἔμειναν», ἀπαντοῦσε καί συνέχισε νά μοιράζει. Συχνά ἀνοίγε καί τὴ σακοιούλα τῆς κι' ἔδινε χρήματα, χωρὶς νά ξέρει τὴν ἀξία τους, ὡς καί λίρες ἀκόμα μοίραζε στὰ γεράματά τῆς, οἰκονομίες μιᾶς ζωῆς, ραμένες στὶς ἄκρες ἀπὸ τὰ μαξιλάρια καί τὰ παπλώματα. Ὁ παπποὺς κάτι ὑποψιαζόταν, ἔβαζε τίς φωνές, ἡ Βασιλικὴ δὲν τοῦ ἀπαντοῦσε κι' αὐτὸς γιά νά ξεθυμάνει ρουφοῦσε συνέχεια ταμπάκο καί φταρνίζεταν.

Ὁ Νικολάκης, τὸ στερνοπαῖδι, ἦταν πιά ἡ μόνη ἀπαντοχὴ τῆς γιαγιάς. Δὲν εἶχε πάρει τίποτα ἀπὸ τὴν ἀστραφετῆ ἐξυπνάδα καί τὸ κοφτερὸ μυαλὸ τοῦ παπποῦ, ἔμοιασε σ' ὄλα τὴ μάνα του: ἀδιαφορία γιά τὰ γράμματα, ἀθωότητα, καί ἀφέλεια. Ἐτσι ἄρχισε τὴ ζωὴ του με μεγάλες δυσκολίες. Γιά κάποιον ἄλλο τὰ ἐμπόδια θά ἀποτελοῦσαν ἐρέθισμα γιά δράση καί ἐπιτυχία στὴ ζωὴ. Τοῦ Νικολάκη τοῦ ἔκοψαν τὰ πόδια ἀπὸ τὸ ξεκίνημα καί τοῦ δημιούργησαν μιὰ ψυχοσύνθεση ποὺ ἔσταζε μοιρολατρεία, μ' αὐτὴ σύρθηκε σ' ὄλη του τὴ ζωὴ. Ἦρθε κι' ἓνας τύφος ποὺ τὸν χτύπησε στὸ Βόλο, ἐκεῖ πρωτοδούλεψε, κι ἔθαψε ὄσα ὄνειρα τοῦ εἶχαν ἀπομείνει. Ὁ δρόμος του εἶχε πιά προδιαγραφῆ. Τὸ μόνο στήριγμά του εἶχαν ἀπομείνει οἱ γονεῖς του.

Ἡ γιαγιά - μᾶς τὰ διηγόταν ἀργότερα σὰν παραμῦθι - ὑπόφερε πολὺ γιὰ τὸ γιὸς τῆς βρέθηκε στὸ κέντρο μιᾶς θύελλας ποὺ θρασομανοῦσε, χωρὶς νά μπορεῖ ν' ἀντιδράσει. Τὸ ἀπλοϊκὸ μυαλὸ τῆς βρέθηκε τὴ λύση: θά τὸν πάντρευε. Θά διάλεγε μιὰ κοπέλλα νοικοκυρά, ἀπὸ τὸ χωριό, ἱκανὴ νά βοηθήσῃ τὸν ἀντρα τῆς καί τὸ σπίτι. Ἐπειτα κι' αὐτὴ κι' ὁ κύρης τῆς γεροῦσαν, χρειάζονταν ἄνθρωπο, τὰ γεράματα ἔχουν βάσανα κι' ἀπαιτήσεις.

Ὁ Νικολάκης ποτὲ δὲν εἶχε ἀντίθετη γνώμη ἀπὸ τὴ μάνα του, θά παντρευόταν ὅπως αὐτὴ ἤθελε. Τὰ πράγματα ὁμως ἦρθαν ἀνάποδα. Ξέσπασε ὁ πόλεμος μέ τὴν Τουρκία, ἔπεσαν τὰ Γιάννινα, ἐπιστρατεύτηκαν οἱ Ἠπειρώτες, μαζί

τους κι ό Νικολάκης. Συνεχίστηκε ό πόλεμος μέ τή Βουλγαρία, αυτόν τόν έρριξαν στά μουλάρια, ήμιονηγός έμεινε σ' όλα τά χρόνια τής στρατεύσής του. Πέρασε πολλούς κινδύνους, κάποτε ένα μουλάρι τόν κλώτσησε άσχημα, κόντεψε νά τόν αφήσει στό τόπο. Στά κατοπινά χρόνια, όταν γύριζε από τά ταξίδια, δέν σταματούσε νά διηγείται τά πάθη του εκεί στους μεγάλους κάμπους τής Μακεδονίας μέ τούς βαρείς χειμώνες και τή λάσπη πού έφτανε ως τό γόνατο, κι' άράδιαζε, χωρίς ποτέ νά λαθεύει, όνόματα άξιωματικών μέ τό βαθμό πού είχε ό καθένας, και τών συντρόφων του στό στρατό, ακόμα και τά χωριά τους θυμόταν.

Τέλειωσαν οι πρώτοι πόλεμοι, πήραν άνάσα οι Ρωμιοί, άποστρατεύτηκαν προσωρινά, παντρεύτηκε κι' ό Νικολάκης κι' έκανε τό πρώτο παιδί του, έμένα. Τή γυναίκα του τή διάλεξε, μέ σύμφωνη γνώμη του παππού, ή Βασιλική. Ήταν όπως τήν ήθελε: φτωχή, από γερή ράτσα, άντρογυναίκα, μαζεμένη, ύπάκουη. Στά καλά νιάτα της, πριν άρρωστήσει, ή Έλευθερία έβαζε κάτω άντρες μέ τήν άξιοσύνη της. Μπορούσε νά γκρεμίσει δαμάλι, νά τό σφάξει και νά τό γδάρει μόνη της. Είχε και κάποια έμπειρία σ' αυτά, γιατί ό πατέρας της, ό μπάρμπα - Γιάννης Μπουλιτζάτης, ήταν μιá ζωή κτηνοτρόφος, όπως πολλές οίκογένειες τής Βίτσας, κυρίως οι Μπασδεκαίοι και οι Μπανταβαλαίοι. Ήταν και καλός χασάπης ό παππούς από τή μάνα, ξακουστός στην εποχή του. Σκληρός άντρας, θαρραλέος, δέν λογάριαζε αναποδιές, έρχόταν τακτικά σέ σύγκρουση μέ τούς μουχτάρηδες του χωριού και βρισκόταν σέ μόνιμη άντιδικία μέ τούς άγροφύλακες, γιατί έπαιρνε σβάρνα λιβάδια κι' άπαγορευμένες βοσκές για νά ταΐσει τά σφαχτά του, πάνω άπ' όλα αυτά έβαζε.

Γεννήθηκαν τόν καιρό πού είχε φουντώσει στην Έλλάδα ό διχασμός. Οι Βενιζελικοί κι' οι Άντιβενιζελικοί θεωρούσαν ό ένας τόν άλλο προδότες, στα χωριά γινόταν μακελειό από τις φιλονικίες, στό δικό μας ή άντιπαράθεση δέν είχε πάρει μεγάλη όξύτητα, οι Άντιβενιζελικοί ήταν λίγοι, μετρημένοι στα δάχτυλα, δυναμικοί όμως και φανατισμένοι, αλλά χωρίς νά προκαλούν έπεισόδια. Ό Νικολάκης είχε πάλι έπιστρατευθεί, στό μεταξύ οι λιποταξίες φούντωναν, έπεσε και ή πείνα από τόν άποκλεισμό των Άγγλογάλλων, οι Ίταλοι κατέβηκαν στα Γιάννινα, πέρασε και ή φοβερή επιδημία τής Ισπανικής γρίπης σαν άνεμος σαρωτικός, πολλοί πλήρωσαν μέ τή ζωή τους και τήν πείνα και τήν άρρώστεια. Τό σπίτι μας δέν δυσκολεύτηκε: ό παππούς τάφερνε βόλτα, έπειτα ήταν και ή μάνα πού είχε αναλάβει όλο τό βάρος του σπιτιού, από τό πρωί ως τό βράδι βρισκόταν στό πόδι, ποτέ δέν είχε χορτάσει ύπνο σ' όλα τά χρόνια πού τήν θυμάμαι.

Μεγάλωνα κάτω από τόν Ισκιο τής γιαγιάς και τό στοργικό βλέμμα του παππού, στη μητέρα δέν έμεινε έλεύθερος χρόνος νά μέ φροντίζει. Ή Βασιλική είχε αναλάβει όλα όσα βοηθούν μιá νέα ύπαρξη νά κατανοήσει τόν περίγυρό της, νά ένταχθεί σ' αυτόν χωρίς τραύματα, νά στηθεί στα τρυφερά πόδια της

γιά να προχωρήσει. Όχι πώς της τὰ είχε διδάξει κανένας αυτά, ήταν έκφραση πείρας αιώνων απόσταγμα της καρδιάς της, της πλημμυρισμένης από αγάπη για όλο τον κόσμο, πολύ περισσότερο για τὸ ἔγγονο της. Ὁ παππούς είχε ἄλλη ἀποστολή. Νὰ μὲ μῆσει στὰ μυστήρια της γνώσης, νὰ καλλιεργήσει τὸ μυαλό, νὰ μὲ μάθει γράμματα. Καὶ τὸ πέτυχε. Καλλίτερο δάσκαλο δὲ συνάντησα στὴ ζωὴ μου κι' ἄς ἔλεγαν ἄλλοι πὼς ἦταν σκληρὸς μὲ τοὺς μαθητὲς του. Γιὰ μένα ἦταν ὑποδειγματικὸς παιδαγωγός.

Ὁ πατέρας, ὅταν τέλειωσε ὁ πόλεμος μὲ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ξενιτεύτηκε στὴν Αἴγυπτο, ὅπου δούλευαν κι' ἄλλοι συγχωριανοί, μερικοὶ μάλιστα εἶχαν στήσει καλὲς δουλειές κι' ἔφτασαν νὰ γίνουν ἐργοστασιάρχες. Στὸ μεταξύ εἶχε γεννηθεῖ καὶ ἡ ἀδελφὴ μου ἡ Χρυσάνθη, ἕνα ἀσθενικὸ κορίτσι ποὺ βαρέθηκε νὰ παλεύει κάθε μέρα μὲ τὴν ἀρρώστεια κι' ἔφυγε στὰ δέκα τρία χρόνια της. Ὑστερα ἀπὸ κάποιον ταξίδι - γυρισμὸ τοῦ Νικολάκη γεννήθηκε κι' ὁ ἀδελφός μου ὁ Φίλιππος. Ὅμως τὸ κακὸ δὲν θ' ἀργούσε νὰ περιστέψει καὶ ν' ἀφανίσει τὴν οἰκογένεια.

Στύλοι τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ὁ παππούς κι' ἡ μητέρα. Ἦταν ἐφημέριος στὸν πάνω μαχαλά, τὰ σπίτια του ἦταν ὅλα σχεδὸν ἀνοιχτά, τὰ περισσότερα στέκονταν καλά, ἔρχονταν καὶ ἐμβάσματα ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ, τὰ «τυχηρά» ἦταν ἀρκετά, ἔφταναν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ, κι' ἄς μὴν ἔκανε πιά τὸ δάσκαλο, εἶχαν περάσει τὰ χρόνια, δὲν μποροῦσε νὰ τὰ προκάνει καὶ τὰ δυό, σχολεῖο καὶ ἐκκλησία. Ἡ μητέρα ἀπὸ τὰ βαθειὰ χαράματα ὡς ἀργὰ τὸ βράδι δούλευε ἀκούραστα καὶ συμπλήρωνε ὅσα ἄλλα χρειάζονταν. Ἔσπερνε καὶ θέρριζε χωράφια ἀπὸ τὴν ἀκρὴ τοῦ βαρκοῦ, κοντὰ στὴ Δοβρὰ, ὡς τὶς κορφές τοῦ βουνοῦ, πάνω ἀπὸ τὸ Μονοδέντρι, ὥρες ἀπόσταση. Ἐκοβε μόνη της τὸ χόρτο στὰ λιβάδια μὲ τὴν κόσα, καθάλλουσε τὰ δέντρα καὶ κατέβαζε τὸ κλαρί, εἶχε γελάδες, γίδια, πρόβατα, μόνη τὰ περιποιούνταν, οὔτε τὸ χασάπη δὲν εἶχε ἀνάγκη, δὲν ἦταν ἀντρικὴ δουλειὰ ποὺ νὰ μὴν τὴν ἔκανε. Τὴ λάτρα τοῦ σπιτιοῦ, τὴν ἐσωτερικὴ εἶχε ἀναλάβει ἡ Βασιλική. «Κονόμενα» τὴ φώναζαν οἱ συνομήλικές της, ὁ παππούς εἶχε τὸ ἀξίωμα τοῦ «Οἰκονόμου» καὶ ἡ διάκριση αὐτὴ ἀχρηστεύσε τὸ πραγματικὸ του ἐπίθετο, τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὴ γυναῖκα του.

Ὁ πατέρας σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα σιάνηξε ξένος μ' ὅσα συνέβαιναν στὸ σπίτι. Χαράμιζε τὰ νιάτα του γιὰ ἕνα κομμάτι ψωμί, δουλεύοντας ὥρες ἀτέλειωτες σὲ ἐργοστάσια, χωρὶς καμιά ἐξασφάλιση, μαζί μὲ ἀραπάδες, τὸ ἴδιο μεροκάματο ἔπαιρναν ὅλοι τους, ψωμί κι' ἕνα πιάτο φτηνὰ φούλια ἦταν τὸ καθημερινό του, ἔτσι περίσσευε κάτι κι' ἔστειλε στὴν οἰκογένεια, νὰ νοιώθει πὼς ἦταν κι' αὐτὸς χρήσιμος. Ἐφταναν, λοιπόν, κατὰ διαστήματα στὸ χωριὸ συστημένα γράμματα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, καταλαβαίναμε πὼς ὁ πατέρας εἶχε στείλει τσέκ, τέσσερις λίρες ταχυδρομοῦσε πάντα, ἀργότερα ἔγιναν τρεῖς, ἀντὶ νὰ μεγαλώνει τὸ μεροκάματο, λιγότερευε. Κατέβαινε τότε ἡ μητέρα στὰ Γιάννινα, ξαργύρωνε τὸ τσέκ, εἶχε μαζί της κι' ἄλλα χρήματα ποὺ της ἔδινε ὁ

παππούς, ψώνιζε και γύριζε φορτωμένη τὰ καλά του Θεοῦ. Τῆς γιαγιάς μόνο δυό ἐδέσματα τῆς ἄρεσαν: ὁ χαλβάς κι' οἱ τσίμες. Τ' ἄλλα, ψάρια, χέλια, πράσσα, κουμπρολάχανα κλειστά, πού δὲ φύτρωναν στοὺς κήπους μας, κι' ἓνα σωρὸ ἀκόμα, δὲν τὴ συγκινοῦσαν. Ἡ Βασιλικὴ πίστευε πῶς ὄλα αὐτὰ ἀγοράζονταν μὲ τὸ τσέκ του Νικολάκη, «νάσαι καλά τὸ παιδί», ἔλεγε πάντα κάνοντας τὸ σταυρὸ τῆς, «ἔχει τὴν ἔγνοια μας». Δάκρυζε πολλές φορές καθῶς τὸν ἔφερνε στοῦ νοῦ τῆς, «σῶπα εὐλογημένη», τῆς φώναζε ὁ παππούς, «ἄφησε τὸ παιδί στὴν ἡσυχία του», ποτὲ δμως δὲν τὴν ἔβγαζε ἀπὸ τὴν πλάνη ὅτι μὲ τὰ δικά του χρήματα ἀγοράστηκαν τόσα πράγματα. Αὐτὴ ἀποτραβιόταν τότε ἡσυχά, πήγαινε στὴ γωνιά τῆς, στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ του τζακιοῦ, στὴ δεξιὰ καθόταν ὁ παππούς, ἔβγαζε κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι τὸ γράμμα του παιδιοῦ τῆς, πάντα τὸ κρατοῦσε ὅταν τελίωνε ἢ ἀνάγνωσή του, γράμματα δὲν ἤξερε καθόλου, οὔτε αἰσθανόταν τὴν ἀνάγκη τους, ἀνοίγε τὸ διπλωμένο χαρτί, τὸ μάτι τῆς ἀρχίζει ἀπὸ τὴν κορυφή κι' ἔφτανε ὡς κάτω, γύριζε καὶ τὴν πίσω σελίδα, τῆς ἄρεσε νὰ βλέπει τὴ γραφὴ του γιοῦ τῆς, ἦταν καλλιγραφικὴ κι' ἐντυπωσίαζε. Ἐκεῖνος, ἀργόστροφος ὅπως ἦταν σ' ὄλα του, ἔγραφε χωρὶς νὰ βιάζεται, μὲ μεγάλα γράμματα πού τὰ συνταίριαζε σὲ σωστὲς λέξεις, ποτὲ δὲν ἔκανε λάθος. Τὶ ἀποκόμιζε ἢ γιαγιά ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία τῆς μὲ τὸ γράμμα του γιοῦ τῆς, ἦταν ἀγνωστο. Τὸ μόνο πού ρωτοῦσε κάθε φορά ἦταν πότε θαρχόταν ὁ Νικολάκης. Τῆς ἀπαντοῦσε ὁ παππούς, ἀλλὰ κάθε τόσο τὸ ἴδιο πάλι ρωτοῦσε, ξεχνοῦσε ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια καὶ πλήθαιναν οἱ γεροντικὲς ἀρρώστειες.

Δὲν ἔφταναν αὐτὰ, ἦρθαν ἀνεπάντεχα κι' ἄλλα πού ἔδωκαν νέες διαστάσεις στὴ ζωὴ τῆς οἰκογένειας. Στὴν Καβάλα ἢ γιαγιά εἶχε μιὰ πρώτη ξαδέρφη. Ζοῦσε ἐκεῖ μὲ τὸν ἀδερφό τῆς πολλὰ χρόνια, κι' οὔτε ἔδωσε ποτὲ σημάδια ζωῆς. Στὰ γεράματα δὲν τὰ πήγαινε καλά μὲ τὴν οἰκογένειά τῆς καὶ τότε θυμήθηκε τὴν ξαδέρφη. Τῆς ἔγραψε λοιπόν, παραξενεύτηκε ἢ γιαγιά γιὰ τὸ γράμμα κι' ἔβαλε τὸν παππού νὰ τῆς τὸ διαβάσει. Αὐτός, ὅταν τέλειωσε, ἔμεινε ἀμίλητος. Πιθανολογοῦσε τὶς ἀντιδράσεις τῆς γυναίκας του κι' ἀναλογιζόταν τὶ ἀναστάτωση θάφερνε στοῦ σπῆτι ἢ ἀφιξὴ τῆς ξαδέρφης. Ἡ γιαγιά τὸν κοίταζε στὰ μάτια, ἀποροῦσε γιὰ τὴ σιωπὴ του, ποτὲ δὲ φανταζόταν καὶ ἢ ἴδια τὶ τῆς ζητοῦσαν. «Ἔ, γέρο», του φώναξε, εἶχε βαρεθεῖ νὰ περιμένει, «τί λέει ἢ ξαδέρφη;». «Βασιλική», ἀπάντησε ὁ παππούς, «μᾶς βάζει ὄλους σὲ δοκιμασία αὐτὴ ἢ γυναίκα, εἶσαι ἔτοιμη νὰ τὴ βαστάξεις; Τὴ διώχνει ὁ ἀδερφός τῆς καὶ θέλει νάρθει ἐδῶ, νὰ ζήσει μαζί μας, ἀπὸ σένα τὸ ζητάει...». Ἡ καρδιά τῆς Βασιλικῆς ἀνοίξε σὰν πρῶινὸ λουλούδι, τίποτα δὲν σκέφτηκε, οὔτε τὸ βάρος πού θαπέφτε στὴν οἰκογένεια, οὔτε τὴν ἐνόχληση τὴ δικὴ τῆς καὶ του παππού, οὔτε τὴ δουλειὰ τὴν πρόσθετη τῆς μητέρας, μόνο τὸ καλὸ εἶχε στοῦ νοῦ τῆς, «νάρθει», εἶπε, χωρὶς κανένα δισταγμό. Ὁ παππούς ἦταν δύσκολος χαρακτήρας, μυαλὸ ἀγύριστο πολλές φορές, δὲν παραδεχόταν εὐκόλα γνώμες ἄλλων. Τὴν πρεσβυ-

τέρα του όμως τη σεβόταν, σπάνια της αντιμιλούσε, μόνον όταν αὐτὴ ἔβαζε τίς φωνές γιὰ τὴν ἀκαταστασία τοῦ δωματίου μὲ τὰ σκόρπια βιβλία καὶ τὴ βρωμιὰ τοῦ ταμπάκου, γινόταν ἐπιθετικὸς ἀπέναντί της, τὰ συνήθειά του φώναζε δὲν θὰ τ' ἄλλαζε κανένας. Ἔτσι ἔμειναν ὅλα ὡς τὸ θάνατό του. «Νάρθει», σιγομουρμούρισε κι' αὐτός, «ὁ Θεὸς βοηθός» καὶ ρούφηξε μιὰ πρέζα ταμπάκο.

Κι' ἦρθε ἡ ξαδέρφη ἀπὸ τὴν Καβάλα, δὲν θυμοῦμαι τ' ὄνομά της, «Κωστασάναινα» τὴν ὀνομάτιζαν οἱ ἄλλες γυναῖκες τοῦ χωριοῦ. Τὰ «προικιά», πού ἔφερε μαζί της περιορίζονταν σὲ μιὰ παλιακὴ κασέλα, οὐζέται ἀκόμα γεμάτη ἐσώρρουχα καὶ φορέματα, κατάλοιπα περασμένων καλῶν ἡμερῶν, τίποτ' ἄλλο. Σιγά-σιγά, χάρη στὴν ἀπέραντη καλοσύνη της γιὰ τὴν ἀνοχή της μητέρας - παρὰ τὴ δυσφορία τοῦ παπποῦ, πού ἐκδηλωνόταν μὲ πολλοὺς τρόπους, χωρὶς ὅμως ἐπικίνδυνες ἐξάρσεις, - ἡ Κωστασάναινα ἔγινε ὁ κύριος ρυθμιστὴς της ζωῆς της οἰκογένειας. Αὐτὴ καταμέριζε τίς δουλειές, κανόνιζε τὸ φαγητό της ἡμέρας κι' ἔπαιρνε ἐνεργὸ μέρος στὴν παρασκευὴ του. Ὁ λόγος της ἦταν ἀποφασιστικὸς καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα, ὅπως στὶς ἀγορὲς ζώων καὶ τροφίμων, ἔβλεπε τοῦ παπποῦ τὰ γένεια ν' ἀναδεύονται, μπουύκωναν οἱ μύτες του ἀπὸ ταμπάκο, ἐκεῖ ξεσποῦσε γιὰ νὰ μὴν ξεστομίσει κανένα βαρὺ λόγο, πού θάστελνε τὴν ξαδέρφη πάλι στὴν Καβάλα, ὁ φόβος μὴν κακοκαρδίσει τὴ Βασιλικὴ τὸν συγκρατοῦσε. Ἔδινε τόπο στὴν ὀργή, «διάολε καλλιγωμένε» μουρμούριζε μόνο κι' ἐκεῖ σταματοῦσε.

Ἡ Κωστασάναινα εἶχε κι' ἓνα προτέρημα πού ὅλοι τὸ ἀναγνώριζαν. Μάζευε μὲ γνώση κι' ὑπομονὴ τὰ καλλίτερα «ξωλάχανα» γιὰ τὴν πίτα καὶ τ' ἄλλα φαγητά. Τὰ διάλεγε μὲ τρόπο πού νὰ ταιριάζουν μεταξύ τους καὶ νὰ δίνουν ἓνα ἐξαιρετὸ ἔδεσμα μὲ γεύσεις πρωτόγνωρες. Μοσχομύριζαν, ὅπου καὶ νάμπαιναν, καμάρωνε πάντοτε γι' αὐτὸ ἡ Κωστασάναινα, δὲν ἔπαινε νὰ τὸ θυμίζει ἀκόμα καὶ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ.

Πέρασαν τὰ χρόνια, μάζεψαν οἱ μέρες της ξαδέρφης, ἦρθε ἡ ὥρα καὶ μὰς ἀφησε χρόνους. Ἡ Βασιλικὴ τὴν ἔλαψε σὰ νάταν ἀδερφή της, θὰ της ἔλεγε κι' ὅς ἦταν βάρος, τὴν ἀποζημίωνε τίς στιγμές πού ἀρχίζαν τὴν κουβέντα γιὰ τὰ παλιά, προπαντὸς τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικὰ τους χρόνια. Ὅταν μιλοῦσαν γι' αὐτὰ ἔδειχναν ὅσν νὰ ντρέπονταν, πάντοτε ἔκοβαν τὴν κουβέντα όταν πήγαινα κοντὰ τους, ὑποψιάζονταν πῶς τίς παρακολουθοῦσα. Ἡ κηδεῖα ἔγινε ἀρχοντική, κι' ἔμειναν στὸ σπίτι τὸ σεντούκι καὶ τὰ χερόμυλα πού εἶχαμε μαζέψει, μὲ τὴν ἀδεια της Κωστασάναινας ἀπὸ τὸ ἐρειπωμένο σπίτι της, νὰ θυμίζουν τὴ χαμένη ξαδέρφη. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια ἦρθε στὸ χωριὸ ὁ ἀδερφός της νὰ πούλησει ὅτι ἔμεινε ἀπὸ τὸ σπίτι του κι' όταν ἔκανε ἐπίσκεψη στὸ σπίτι μας ἡ μητέρα περίμενε ν' ἀκούσει τίς εὐχαριστίες του γιὰ τὴ φιλοξενία πού δώσαμε στὴν ἀδερφή του. Οὔτε ἓνα καλὸ λόγο δὲν ἔβγαλε ἀπὸ τὸ στόμα του. Ζήτησε μόνο ἐπιτακτικὰ νὰ πάρει τὰ χερόμυλα, ἦταν της οἰκογένειάς του, εἶπε Πιθανόν νὰ μὴν ἔδειχνε τέτοια συμπεριφορὰ ἀν ζοῦσε ὁ παπποὺς καὶ ἡ γιαγιά.

είχαν όμως πεθάνει και οι δύο. «Κι' ή αδερφή σας δεν ήταν της οικογένειας;» τοῦ ἀπάντησε θυμωμένη ή μητέρα, «γιατί δεν την κρατούσατε σπίτι σας; Δεν σας δίνω τὰ χερόμυλα», πρόσθεσε, «σ' έμένα τ' άφησε ή μακαρίτισσα». 'Ο άλλος σηκώθηκε κι' έφυγε με κατεβασμένο τὸ κεφάλι, δεν ξαναφάνηκε άλλη φορά σπίτι μας.

Όσο περνούσαν τὰ χρόνια, τόσο κι' άνοιγε πιὸ πολὺ ή καρδιά της Βασιλικής. Βοηθοῦσε τοὺς ανήμπορους, τοὺς φτωχοὺς, τοὺς άρρωστους με κάθε μέσο, προπαντὸς με χρήματα. Τὸ κακὸ ήταν πὼς ποτὲ δεν φρόντιζε νὰ μάθει αν πραγματικά είχε ανάγκη εκείνος πὸν ζητοῦσε τή βοήθειά της. Έφτανε πὸν της χτυποῦσαν τὴν πόρτα, ὁποιος και νάταν δεν θάφευγε με άδεια χέρια.

Τή ζωή τὴν αντιμετώπιζε με τή δική της φιλοσοφία, πὸν βάση της είχε τὴν καλοσύνη, τὴν αγάπη και τή μοιραία ἀποδοχή τῶν γεγονότων. «Έτσι τόθελε ὁ Θεός», έλεγε για ὁ,τι γινόταν. Δεν βαρυγκομοῦσε, οὔτε φορτωνόταν με άγχος, ὁλα τὰ αντίκριζε ὡς ἀποτελέσματα της θεϊκῆς βούλησης. «Μεγάλη ή δύναμή του» έλεγε κι' έκανε τὸ σταυρὸ της. Έτσι αντιμετώπισε και τὴν πρώτη ἐγκεφαλική προσβολή, πὸν τὴν βρήκε καθισμένη στις σκάλες τοῦ σπιτιοῦ. Κανένας δεν κατάλαβε πὼς κάτι είχε πάθει, είχε σταματήσει μόνο νὰ μιλάει και χαμογελοῦσε, πάντα με ὑπομονή, κατορθώνοντας νὰ προκαλεῖ τή συμπάθεια ακόμα και με τὸ παραμόρφωμένο ἀπὸ τὴν ήμιπληγία πρόσωπό της. Τὴν σήκωσαν, τὴν ξάπλωσαν στὸ κρεβάτι και φώναξαν γιατρό. Δεν δυσκολεύτηκε νὰ διαπιστώσει τὴν πάθηση, τὰ συμπτώματα ήταν φανερά. Όρισε τή δίαιτα πὸν ἔδιναν τότε οι γιατροί, δεν πειθαρχοῦσε όμως ή Βασιλική. Μόλις στάθηκε στὰ πόδια της άρχισε πάλι τὶς δουλειές. Σιγά-σιγά τὸ πρόσωπό της ξαναβρήκε τή φυσιολογική του μορφή κι' ἀποκαταστάθηκε ή ὁμιλία. 'Ο παπποῦς τή μάλλωνε γιατί έκανε τοῦ κεφαλιοῦ της, φοβόταν πὼς θά τὴν ἔχανε. Έφυγε γρηγορότερα ἀπ' αὐτή κι' ὡς ήταν κατάγερος.

Η Βασιλική τὸν πένθησε διακριτικά, καθὼς τάιριαζε στὸ σόϊ της και τή θέση της. «Θιὼς σ' χωρέστον», έλεγε κάθε τόσο και σκορποῦσε ἀπλόχερα χρήματα για τὴν ψυχὴ τοῦ γέροντα. Η μητέρα αγωνιζόταν ν' αναμερήσει κάτι και για τὴν οικογένεια, ὁ θάνατος τοῦ παπποῦ τή στέρησε ἀπὸ σημαντικό εισόδημα, ὁ Νικολάκης στὴν Ἄλεξάνδρεια δύσκολα τάβγαζε πέρα, όμως ή γιαγιά δεν ήθελε ν' ἀκούσει για τέτοιες οικονομίες, άγρίευε και κάποτε έλεγε σκληρὰ λόγια στὴ νύφη της. Πίστευε πὼς ὁσα είχε δικά της ανήκαν στοὺς φτωχοὺς και δεν ήθελε νὰ της τὰ στεροῦν.

Με τὸ θάνατο τοῦ παπποῦ ήρθε στὸ σπίτι μας ἀπὸ τὴν Καβάλα κι' ὁ ἀδελφός της Στέφανος Καραγιώργης, ὁ γερουσιαστής. Πήρε τή διαθήκη τοῦ παπποῦ, τὴν ἐπικύρωσε στὰ δικαστήρια και τακτοποίησε ὁλα τὰ χαρτιά πὸν είχαν σχέση με τή σύνταξη. Έστερα ἀπὸ καιρὸ ήρθαν στ' ὄνομα της γιαγιάς αρκετὰ χρήματα, καθυστερούμενα μηνῶν. Χάρηκε πολὺ, γιατί νόμισε πὼς κάθε

μήνα τόσα θάπαιρνε, σέ λίγες μέρες τὰ μισὰ τὰ εἶχε σκορπίσει σ' ἀγαθοεργίες. Δέν καταλάβαινε ἀπὸ οἰκονομία, σ' ὅλη της τὴ ζωὴ ἡ ἴδια ἔμεινε.

Σέ λίγα χρόνια πέθανε κι' ὁ ἀδερφός της. Στὴ διαθήκη του τῆς ἄφηνε - ἦταν ἡ μόνη ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀδερφές πού ζοῦσε - ἓνα ἑκατομμύριο δραχμές, μεγάλο ποσὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἡ Βασιλικὴ δέν καταλάβαινε τί ἀκριβῶς ἀντιπροσώπευε, ἔβλεπε ὅμως τοὺς ἄλλους νὰ χαίρονται, χαιρόταν κι' αὐτὴ μὲ τὸ δικό της τρόπο. Θὰ εἶχε τώρα νὰ μοιράζει περισσότερα. Ἡ χαρὰ δέν κράτησε πολὺ. Ὁ ἀδερφός της εἶχε πέσει ἔξω μὲ τὶς ἐπιχειρήσεις τῶν καπνῶν κι' ὅ,τι ἄφησε δέν ἀντιπροσώπευε τίποτα. Τὸ ὄνειρο τῆς ἑκατομυριοῦχου δέν κράτησε πολὺ...

Ὑστερα ἦρθαν χειρότερες μέρες. Ἀρρώστεια βαρειά χτύπησε τὴ μητέρα, ἀπὸ τότε, δέν μπόρεσε νὰ τὸ πάρει πάνω της. Τῆς ἀπαγορεύτηκε ἡ δουλειά, ἀντρογυναίκα αὐτὴ ἔβλεπε τὴ δύναμή της νὰ ρέβει καθημερινά, χωρὶς ἐλπίδα νὰ τὴν ξαναβρεῖ. Ἡ γιαγιά τὴν παρακαλοῦθουσε βουβά, ἔπιασε μαζί της, δέν τῆς μίλαγε ποτέ, ἤξερε πῶς θὰ τὴ στενοχωροῦσε, προσπαθοῦσε νὰ ἐξυτηρεῖται μόνη της, νὰ τὴν ἐνοχλεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ λιγότερο. Ἀρρώστησε στὸ μεταξὺ κι' ἀδελφὴ μας, ἄλλος πόνος κι' αὐτὴ, ἔμειναν τρεῖς γυναῖκες ἀνήμπορες νὰ φροντίζουν τὸ σπίτι, ὁ Φίλιππος ἦταν ἀκόμα μικρός, ἐγὼ μαθητὴς στὸ γυμνάσιο, στὰ Γιάννινα, ὁ πατέρας στὴν Ἀλεξάνδρεια. Οἱ ἔξω δουλειές ἐγκαταλείφθηκαν, τὰ χωράφια ἔμειναν ἀσπαρτα, οἱ κῆποι ἀδούλευτοι, μόνο ἡ φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ ἔμεινε. Ὁ παππούς εἶχε ἀφήσει στὴν Ἐθνικὴ τράπεζα χρήματα σὲ χρυσὸ γιὰ νὰ σπουδάσω στὸ Πανεπιστήμιο, μὲ τὶς ἀρρώστειες ὅμως καὶ τὶς ἀνάγκες τοῦ σπιτιοῦ τὰ περισσότερα ξοδεύτηκαν, ἔτσι περιοριστήκαμε στὴ μικρὴ σύνταξη τῆς γιαγιάς καὶ τὰ λίγα τσέκ τοῦ Νικολάκη.

Ὅσο καὶ νὰ μὴν ἐκδηλωνόταν ἡ γιαγιά γιὰ τὴν κατάρρευση τοῦ σπιτιοῦ, ἡ στενοχώρια, κακὸ σαράκι, ἔτρωγε τὰ σωθικά της. Κόμπο - κόμπο ἔσταζε ὁ πόνος στὴν καρδιά της, λίγες κουβέντες ἔλεγε πιά, κάποτε μιλοῦσε καὶ μόνη της, ἴσως κουβέντιαζε μὲ τὸν παππού, τοῦ παραπονόταν πού τὴν ἄφησε μόνη καὶ δέν φρόντιζε πιά γιὰ τὸ σπίτι. Αὐτοὶ οἱ ἐσωτερικοὶ μονόλογοι δημιουργοῦν κάποτε ἐπικίνδυνες καταστάσεις, συγκλονίζουν τὸν ἄνθρωπο καὶ δέν ἀργεῖ ὁ ὀργανισμὸς ν' ἀντιδράσει βίαια. Οἱ ἐγκεφαλικὲς προσβολές ἐρχόταν τώρα ἡ μία πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη. Εὐτυχῶς οἱ περισσότερες ἦταν ἥπιες, γίνονταν αἰσθηπές μὲ τὸ τραῦλισμα καὶ περνοῦσαν ὕστερα ἀπὸ λίγων ἡμερῶν ἀνάπαυση. Τῆς εἶχε συνηθίσει κι' ἡ μητέρα, δέν καλοῦσε γιατρό καὶ φρόντιζε τὴ γιαγιά μόνη της.

Τὰ γεράματα προχωροῦσαν γοργά, ἡ γιαγιά εἶχε φτάσει πιά στὰ ὀγδόντα πέντε κι' ἦταν φυσικὸ κάθε νέα προσβολὴ νὰ ἐξασθενίζει τὸν ὀργανισμό, σὲ σημεῖο πού νὰ τὸν κάνει ἀνίκανο ν' ἀντιδράσει σὲ δυνατὸ χτύπημα. Ἡ μοιραία προσβολὴ τὴ βρῆκε στὸν ὕπνο, κοιμόταν μαζί μὲ τὸ Φίλιππο, φαίνεται πῶς ἀντέδρασε σκουντώνοντας τὸν μ' ὄσες δυνάμεις τῆς ἔμειναν, τὸ παιδί κουρασμέ-

νο από τὰ παιγνίδια κοιμόταν βαθειά, δέν μπόρεσε νά ξυπνήσει. Ἡ γιαγιά ἔφυγε ἀβοήθητη, πῆγε νά συναντήσῃ τὸ γέροντά της πού στή θύμησή του πάντα ἀναστέναζε. Τὴ θάψαμε δίπλα του μὲ τὰ μάτια γεμάτα δάκρυα καὶ τὴ θλίψη νά πλημμυρίζῃ τὴν καρδιά. Τὴν ἔκλαψε κι' ὄλο τὸ χωριό, εἶχε χαθεῖ ἓνας σπάνιος ἄνθρωπος, δύσκολα βρίσκονται τέτοιοι στίς μικρὲς ἢ μεγάλες ἀνθρώπινες κοινωνίες.

Στὰ μνημόσυνα πού γίνονταν τὰ κατοπινὰ χρόνια, καθὼς ἀκούγα τὸν παππά νά διαβάζῃ τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση «ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν Ἰωάννου ἱερέως καὶ Βασιλικῆς πρεσβυτέρας», ζοῦσα νοερά τίς ἀλησμόνητες στιγμές πού μοῦ εἶχαν χαρίσει δυὸ ξεχωριστοὶ ἄνθρωποι: ὁ παπποῦς πού ἀγωνίστηκε νά καλλιεργήσῃ τὸ μυαλό, καὶ ἡ γιαγιά, ἡ Βασιλική ἢ πρεσβυτέρα πού ἀνοίξε τὰ παράθυρα τῆς καρδιάς μου γιὰ νά τὰ γεμίσει μὲ καλοσύνη κι' ἀγάπη, δοσμένα ἀπὸ τὸ ἀπόθεμα τῆς δικῆς της καρδιάς...

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟ

Κι έγινε το νερό κρασί...
Πληρώθηκαν του βίου σου οι υδρίες.
Εύκολα δεν ανοίγουν οι κρουνοί
στις μακρινές οδοιπορίες.
Μονάχα εκεί κάποια φορά
στην άγια γη σου
γίνονται θαύματα ευαγγελικά
και θωρακίζουν την ψυχή σου.
Όπως έναν καιρό στον Εν Κανά.
Δεν τα εξηγείς και δεν τα εγγίζεις.
Στο Δισκοπότηρο νοσταλγικά
του χρόνου τα σφραγίζεις.
Πορεύεσαι μαζί τους βιβλικά.
Απ' την ωραία Πύλη τους προβαίνεις
κι ευλαβικά
την κάθε αυγή μεταλαβαίνεις.

ΜΙΑ ΠΕΤΡΑ

Ταξίδεψες κινήγησες ναυάγησες.
Έξω και πέρα απ' της ζωής τα μέτρα.
Κούρσεψες και σε κούρσεψαν.
Απάγγιασες
στην όχθη των ιδανικών, μια πέτρα
από τη λάβα της καρδιάς
κι από της Άρτας το γιοφύρι.
Με τα μηνύματα απ' τους Εύξεινους
κι απ' της Καλής Ελπίδας τ' ακρωτήρι.
Σημαδιακή σ' έρημη ακτή
με των ονείρων τὸ κλειδί σπασμένο.
Βάλε στη φλέβα της τ' αυτί
πιάσε το μυστικό της το κρημμένο.
Είναι μια πέτρα χρόνε ζωντανή.
Κι ας ήτανε να μείνει σαν ευχή
μες στον αέριο του κόσμου σάλο
ευλαβική λησμονημένη προσευχή.
Τίποτε άλλο.

ΛΗΜΗΤΡΗΣ ΛΟΥΛΕΣ

ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΑΙ Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ*

Στις σημαντικές στιγμές της ιστορίας ενός λαού χρήσιμη είναι η γνώση των απόψεων ενός αμερόληπτου παρατηρητή, οι όποιες, στον βαθμό που εκείνος μπορεί από τη θέση του να είναι «ουδέτερος» θεατής, προσδίνουν τόσο στην επιλογή των γεγονότων - που ο ίδιος έκρινε ως αξιοσημείωτα - όσο, κυρίως, στην έρμηνεία τους, μία διαφορετική διάσταση περισσότερο αξιόπιστη και αντικειμενική. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τα στοιχεία, που άντλούνται από τη διπλωματική αλληλογραφία, παρά την απρόσωπη και συχνά δύσκαμπτη μορφή της, αποκτούν πρόσθετο ενδιαφέρον όταν αφηγούνται την κατάσταση, που επικρατούσε σε μία πολιορκημένη πόλη κατά τις τελευταίες ημέρες της ξενικής κατοχής.

Οι έμπιστευτικές στην πλειονότητά τους αναφορές του Γενικού Προξένου της Ρωσίας στα Γιάννενα κατά τις παραμονές της απελευθέρωσης της πόλης από τον Έλληνικό στρατό - που βρίσκονται στα Αρχεία της Έξωτερικης Πολιτικής της Ρωσίας - παρουσιάζουν εξαιρετική σπουδαιότητα επειδή σε σημαντικό βαθμό μάς είναι άγνωστη ή ρωσική θέση για τα γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων γενικά και του αγώνα στην Ήπειρο ειδικότερα. Οι σποραδικές πληροφορίες που έχουμε για τον Ρώσο πρόξενο στην Ήπειρωτική πρωτεύουσα, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, τον εμφανίζουν από «αδιάφορο» ως «ανάληπτο» και στη συνέχεια τον κατηγορούν ως συγκαλυμμένο έχθρο της Έλληνικής υπόθεσης¹. Η άποψη αυτή όμως κρίνεται άβασάνιστη και αστήρικτη: οι παραπάνω γνώμες δεν συνοδεύονται από τα ανάλογα επιβεβαιωτικά επιχειρήματα. Θα ήταν άτοπο να παραγνωριστει το γεγονός ότι η Ρωσία υπήρξε η μόνη Δύναμη, που ανεπιφύλακτα ενθάρρυνε τον διαβαλκανικό συνασπισμό κατά του κοινού έχθρου - βέβαια κάτω από τη δική της καθοδήγηση². Είναι πιθανόν ότι οι αρνητικές απόψεις, που είχαν ως τώρα επικρατή-

* Ανακοίνωση που έγινε το Δεκέμβριο του 1988 στο Β' Συνέδριο 'Ιστορίας. Οργανώθηκε από το Δήμο 'Ιωαννιτών και το Πανεπιστήμιο 'Ιωαννίνων.

1. Βλ. 'Α. Π. Παπαθεοδώρου, *Μνήμη των πρωτεργατών για την Άλωση των 'Ιωαννίνων*, 'Ιωάννινα, 1983, σσ. 186-187. 'Ε. 'Ι. Νικολαΐδου, *Το Αρχείο 'Ι. Λάπτα και 'Α. Τζαβέλλα (1912-1913) και η Άπελευθέρωση των 'Ιωαννίνων*, 'Ιωάννινα, 1975, σσ. 32, 71.

2. Βλ. τη διερεύνηση του θέματος στο έργο των Α.Α. Mogilévitch - Μ.Ε. Αϊροπετλιαν, *V Putlach v Pervoj Mirovoj Voyny, 1914-1918*, Μόσχα, 1940, σσ. 104-105. Ωστόσο οι συγγραφείς επισημαίνουν και το κοινό 'Υπόμνημα που συμφωνήθηκε ανάμεσα στη Ρωσική κυβέρνηση και την

σει ως προς τη στάση του Ρωσικού προξένου, να όφειλονται στην ούβητερότητα, που εκείνος ήταν υποχρεωμένος να επιδείξει προς τις αντιμαχόμενες πλευρές, και μάλιστα σε σύγκριση με την κριευγάλα και έντονα φιλελληνική, ή άκριβέ στεγκι άντιτουρκική, στάση του Γάλλου συναδέλφου του Dussar'. Τέλος θά πρέπει να έπιστημάνουμε ότι τό Ρωσικό Προξενείο άνέλαβε τά Έλληνικά συμφέροντα στα Γιάννενα μετά την άναχώρηση από την πόλη των προξενικών αρχών της Έλλάδας στις άρχές του πολέμου'.

Η διπλωματική παρρησία της Ρωσίας στα Γιάννενα χρονολογείται από τά μέσα του 19ου αιώνα και μία ένδειξη του αίξανόμενου ένδιαφέροντος της Πετρούπολης για την κατάσταση στην Ήπειρο είναι ό διορισμός, από την δεκαετία 1860 διπλωματών Ρωσικής, άντί για Έλληνικής καταγωγής. Τό 1912 τή θέση του διπλωματικού εκπροσώπου της Ρωσίας στα Γιάννενα κατείχε ό Νικολάϊ Πέτροβιτς Στσιλκούνωφ, διορισμένος στη θέση αυτή από τό 1910, ως Γενικός Πρόξενος Ήπείρου και Νοτίου Άλβανίας. Όπως ήταν ή έπίσημη όνομασία του Ρωσικού Αίτοκρατορικού Προξενείου 'Ακολουθώντας την πρακτική των Ρώσων συναδέλφων του στα Βαλκάνια έδειξε έμπρακτα ένδιαφέρον για τή γενικότερη κατάσταση της περιοχής της δικαιοδοσίας του και τά συμπεράσματα με τις προσωπικές του παρατηρήσεις συνόψιζε σε έμπεριστατωμένες αναλύσεις, τις όπολες διαβίβαζε είτε στην άμεση προϊσταμένη του άρχη τή Ρωσική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη' - είτε άπ' εϊθείας στο Ρωσικό Υπουργείο των Έξωτερικών.

Ένα από τά επί μέρους θέματα, που άπασχόλησαν τόν Ρώσο Πρόξενο ήταν ή κατάσταση της εκπαίδευσης θά πρέπει να τονιστεί ή άένα προσπάθεια του Στσιλκούνωφ να ένημερωθεί για την πραγματική κατάσταση της εκπαίδευσης στην πόλη των Ίωαννίνων. Οι πληροφορίες που μετέδωκε στους προϊσταμένους του χαρακτηρίζονται από σαφήνεια και περιεκτικότητα. Όσοόσο γίνεται αισθητή, και δύσκολο να έρμηνευθεί, ή άπουσία πληροφόρησης σχετικά με την λειτουργία των Όθωμανικών εκπαιδευτικών ίδρυμάτων, ένώ τό ένδιαφέρον

Αύστρια, με τό όπολο οι δύο χώρες, σε περίπτωση πολέμου στα Βαλκάνια, έξέφραζαν την άντίθεση τους σε ένδεχόμενο έθναφικών αλλαγών (δ π σ 111).

1. Για τόν Dussar, ό όπολος είχε χρηματίσει πρόξενος της χώρας του στη Σεβάστεια, βλ κυρίως Έ 7 Νικολάηδου δ π σ. 12. Συμφωνα με τις πληροφορίες του Ρωσου προξένου ήταν Άρμενικής καταγωγής και ό πατέρας του ίσπηρίτης ως άρχιμουσικός στην σούλα του Σουλτάνου Άβδουλ Χαμίτ (Άρχείο Έξωτερικής Πολιτικής της Ρωσίας, ΑΕΠΡ, Ρολίπαρτίν, Στσιλκούνωφ προς τό Ρωσικό Υπουργείο των Έξωτερικών, 28-2-1913)

2. Για την άναχώρηση του Φικρίστη βλ Παλαθεοάωρου, δ π σ. 60 Στις 6 Οκτωβρίου 1912 ό ίσποπρόξενος Τσιφρίτης κατέβασε την Έλληνική σημαία από τό Προξενείο και τό παρέδωσε στον Ρώσο Πρόξενο, ό όπολος ταυτόχρονα έμπροσωπούσε στα Γιάννενα και τά συμφέροντα των Βουλγάρων, Σέρβων και Μαυροβουνίων ίσπηίων, (ΑΕΠΡ, Ρολίπαρτίν, Φ, 1680, Στσιλκούνωφ προς τό Υπουργείο των Έξωτερικών, 4-12-1912).

3. Πρεσβευτής της Ρωσίας στην Όθωμανική πρωτεύουσα ήταν τότε ό Νικολάϊ Βαλέροβιτς Τσαρικωφ.

του ἐπικεντρώνεται κυρίως στὰ Ἑλληνικά σχολεῖα¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ Ἑλληνικά ἐκπαιδευτικά ἰδρύματα, λειτουργοῦσαν στὰ Γιάννενα Ἑβραϊκὸ σχολεῖο, Τουρκικὸ Γυμνάσιο καθὼς καὶ Τουρκικὸ Παρθεναγωγεῖο. Περισσότερες πληροφορίες δίνονται γιὰ τὴν Ἱταλικὴ Σχολή, ποὺ ἦταν ἐξατάξια, καὶ γιὰ τὰ Σχολεῖα ποὺ συντηροῦσε τὸ Ρουμανικὸ Προξενεῖο. Ἡ Ἱταλικὴ Σχολή παρουσιάζεται ἰδιαίτερα δραστήρια μὲ ἐτήσια ἐπιχορήγηση 300.000 φράγκων, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν τῆς ἔφτανε, τὸ 1911, τοὺς 145, οἱ περισσότεροι ἐσωτερικοί. Φθίνουσα παρουσιάζεται ἡ ἐξέλιξη τῶν Ρουμανικῶν Σχολείων, τοῦ Δημοτικοῦ, μὲ 32 μαθητὲς τὸ 1911, καὶ τῆς τετρατάξιας Ἐμπορικῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ μαθητὲς ἦταν οἰκότροφοι. Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ διδασκαλία πληθώρας ξένων γλωσσῶν στὴ Σχολή αὐτή, ἡ ὁποία ἔκλεισε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης².

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ οἱ πληροφορίες ποὺ δίνονται σχετικὰ μὲ τὶς ὕστατες προσπάθειες τῆς Ὄθωμανικῆς κυβέρνησης γιὰ ἐπιβολὴ οὐσιαστικῶν μεταρρυθμίσεων στὶς ἀρχὲς τοῦ 1912, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελοῦσε πάγιο αἶτημα τῶν Χριστιανῶν. Ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπαναληφθεῖ τὸ αἶτημα αὐτό, δόθηκε κατὰ τὴν ὑποδοχὴ τοῦ νέου Βαλῆ (Νομάρχης), τοῦ γαλλομαθητῆ Μεχμέτ Ἀλῆ Μπέη, τοῦ ὁποίου τὴν ἀμεροληψία ἐπισημαίνει ὁ Ρῶσος πρόξενος, τονίζοντας ταυτόχρονα ὅτι ἡ συμπεριφορὰ του αὐτὴ προκάλεσε τὴ δυσἀρέσκεια τῶν ντό-

1. Σὲ ἐμπιστευτικὴ ἔκθεση τοῦ Στσελκούνωφ πρὸς τὴν Πετρούπολη, περὶ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου 1912, ἀναφέρεται καὶ ἐπιβεβαιώνεται ὁ πλήρης ἔλεγχος τῶν Ἑβραϊκῶν καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων ἀπὸ τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο κοινοτήτων, ἐνῶ τὰ Ρουμανικὰ σχολεῖα, ἀν καὶ τὰ συντηροῦσε τὸ προξενεῖο τῆς Ρουμανίας, ἐλέγχονταν ἀπὸ τὶς Ὄθωμανικὲς ἀρχές. Ἡ Ἱταλικὴ Σχολή, ὅπως καὶ τὸ Ἱταλικὸ προξενεῖο, ποὺ τὴ χρηματοδοτοῦσε, ἔκλεισε κατὰ τὸν Ἱταλοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1911. Ὁ Ρῶσος Πρόξενος δίνει στὴ συνέχεια ὠρισμένες πτυχές τῆς διαμάχης ἀνάμεσα στὸν Ἕλληνα ὁμολόγό του Ἀ. Τυπάλλο - Φορέστη καὶ τὸν Μητροπολίτη Ἰωαννίνων Γερβάσιο μὲ ἀντικείμενο τὸν ἔλεγχο τῶν Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων τῆς πόλης καὶ ὑπογραμμίζει ὅτι, ἀν δὲν μεσολαβοῦσαν οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι, ἡ διαμάχη θὰ κατέληγε εἴτε στὴ μετάθεση τοῦ Φορέστη εἴτε στὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Μητροπολίτη. (ΑΕΙΠ, *Pollitarchiv*, Φ. 1680, Στσελκούνωφ σὺ Ρωσικὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν).

2. Στὴ Ρουμανικὴ Σχολὴ διδάσκονταν οἱ παρακάτω ξένες γλώσσες: Ρουμανικά, Τουρκικά, Γαλλικά, Ἑλληνικά, Γερμανικά καὶ Ἱταλικά. Ἀνάμεσα στὰ διδασκόμενα μαθήματα περιλαμβάνονταν ἡ Γεωγραφία, τὰ Μαθηματικά καὶ τὰ Λογιστικά. Τὰ ἔξοδα τῆς Σχολῆς ἔφταναν τὶς 50.320 φράγκα τὸν χρόνο. Στὴν ἔκθεση τοῦ Στσελκούνωφ ἀναφέρονται καὶ ἄλλα ρουμανικὰ σχολεῖα στὴν περιοχὴ Ἰωαννίνων: Στὴν Βωβούσα μὲ 4 δασκάλους καὶ 48 μαθητὲς, σὺ Φλαμπουράρι μὲ ἓνα δάσκαλο καὶ δέκα μαθητὲς καὶ τέλος σὺ Τσερνέσι μὲ ἓνα δάσκαλο καὶ ὀκτώ μαθητὲς. Ἀπὸ τοὺς 145 μαθητὲς τῆς Ἱταλικῆς τεχνικῆς Σχολῆς οἱ 122 ἦταν Ἕλληνες οἱ 20 Ἀλβανοὶ καὶ οἱ 3 Ἑβραῖοι. Τὰ μαθήματα διδάσκονταν στὴν Ἱταλικὴ γλῶσσα καὶ ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Σχολῆς προέβλεπε ἓνα ἐπὶ πλέον ποσὸ 60.000 φράγκων γιὰ ἀγορὰ ἐργαλείων γιὰ τὰ ἐργαστήρια. (ΑΕΙΠ, *Pollitarchiv*, Φ. 1680, Στσελκούνωφ σὺ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 31-1-1912). Ἐντελῶς διαφοροτικὰ περιγράφεται ἡ ἀπήχηση τῆς Ἱταλικῆς Σχολῆς σὺ Α.Δ. Λειβαδέως, *Τὸ Ἑλληνικὸν Κομιτάτον. Ὁ Πρόδρομος τῆς Ἀπελευθέρωσης τῆς Ἠπείρου*, Ἀθήνα 1984, σ. 19. Ἐξ ἴσου ὑποβαθμίζεται ἡ Ρουμανικὴ Σχολὴ σὺ ἔργο τοῦ Γ. Τσεκούρα, *Ἀναμνήσεις ἀπὸ τοῦ 9ου ἡρώματος*, Ἀθήνα, 1979, σ. 66.

πιων τουρκικῶν πολιτικῶν καὶ κυρίως θρησκευτικῶν παραγόντων'. Σημαντικὴ ὁμῶς ὑπῆρξε ἡ ἐπίσκεψη στὴν πόλη τοῦ Ὀθωμανοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν Χατζῆ Ἀντὶλ Μπέη, ὁ ὁποῖος πραγματοποιοῦσε στὶς ἀρχές τοῦ 1912 διερευνητικὴ περιοδεία στὶς Εὐρωπαϊκὲς περιοχές τῆς Αὐτοκρατορίας. Μὲ θερμότητα καὶ ἐλπίδες ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸ Χριστιανικὸ στοιχείο, ἰδιαίτερα μετὰ τὶς δηλώσεις του γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐξάλειψης τῆς ἀμοιβαίας καχυποψίας ἀνάμεσα στὶς διαφορετικὲς ἐθνότητες τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους'. Οἱ Ἕλληνες τῆς πόλης, μὲ ὑπόμνημά τους πρὸς τὸν Ὀθωμανὸ Ὑπουργὸ στὶς 3-4-1912 ἐπέμεναν στὰ ἑξῆς αἰτήματα:³

1. Νὰ ἀνασυσταθεῖ ἡ Τοπικὴ Χωροφυλακὴ ἀπὸ ντόπιους, οἱ ὁποῖοι νὰ γνωρίζουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα.
2. Οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι νὰ εἶναι καὶ ἑλληνόφωνοι καὶ τὰ δημόσια ἔγγραφα νὰ συντάσσονται καὶ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα.
3. Νὰ γίνουν τροποποιήσεις στὸν τρόπο εἰσπραξῆς τῶν φόρων καὶ ἰδιαίτερα τῆς δεκάτης.
4. Νὰ βελτιωθεῖ τὸ ὁδικὸ δίκτυο καὶ νὰ κατασκευασθοῦν οἱ σιδηροδρομικὲς γραμμὲς Ἰωαννίνων - Πρέβεζας, Ἰωαννίνων - Ἡγουμενίτσας καὶ Ἰωαννίνων - Μοναστηρίου.
5. Τροποποίηση τῆς ἐκλογικῆς νομοθεσίας, ἡ ὁποία, ὅπως τονίστηκε, ἦταν ὡς τότε μεροληπτικὴ ὑπὲρ τῶν Μουσουλμάνων.
6. Μέτρα γιὰ τὴν κωδικοποίηση τῆς νομοθεσίας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς Ὑπουργὸς περιελάμβανε στὴ συνοδεία του καὶ νομικούς.
7. Νὰ διαχωρισθοῦν νομικὰ οἱ Ἕλληνες ὡς ἰδιαίτερη ἐθνότητα ἀπὸ τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας (Σέρβους, Ρουμάνους καὶ Ἀρμενίους).
8. Ἀμνηστία στοὺς φυγόδικοις καὶ σὲ ὄσους καταζητοῦνται γιὰ ἀντικυβερνητικὲς ἐνέργειες.
9. Νὰ ληφθοῦν μέτρα γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς δράσης τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας.

1. Ὁ Μουφτὴς τῆς πόλης, Φουάτ Ἐφέντης, σὲ τηλεγράφημα διαμαρτυρίας ποῦ ἀπέστειλε στὴν Κωνσταντινούπολη, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ νέος Βαλῆς «τάχθηκε μὲ τοὺς Γαιοκρητες» (ΑΕΠΡ, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως Φ 2702, Στοιχειώδη στὸν Τσαρικόφ 31-1-1912). Ὡστόσο ὑπάρχει καὶ ἡ ἀντίθετη ἀποψη γιὰ τὴν ἀνθελληνικὴ στάση τοῦ Βαλῆ. (Ἐ. Νικολαΐδου, Ἡ Ἀλβανικὴ Κίνηση στὸ Βιλαέτι Ἰωαννίνων καὶ ἡ συμβολὴ τῶν Λεσχῶν στὴν ἀνάπτυξή της, 1908-1912, Ἰωάννινα 1984, σ. 72).

2. ΑΕΠΡ, Πρεσβεία Κωνσταντινουπόλεως, Φ 2702, Στοιχειώδη στὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν de Giere 15-4-1912, ὅπου καὶ ἡ περιγραφή τῆς ἰσοδοχῆς του ἀπὸ τὶς ἀρχές καὶ τοὺς ἐπιτροπικούς τῶν κοινοτήτων. Ὁ Ὀθωμανὸς Ὑπουργὸς ἐπισκέφθηκε καὶ ὅλα τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα τῆς πόλης.

3. Τὸ κείμενο τοῦ ὑπομνήματος παρατίθεται σὲ ἐκτεταμένη περίληψη ἀπὸ τὸν Ράσο Πρόξενο. Γιὰ μὴ διαφορετικὴ παρουσίαση καὶ σχολιασμὸ του βλ. Ἐ. Νικολαΐδου, Ἡ Ἀλβανικὴ Κίνηση... σσ. 69-75.

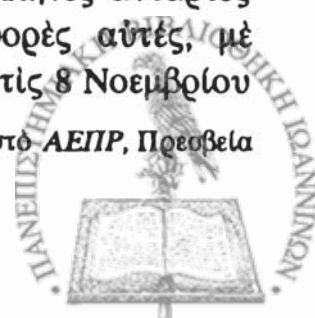
Ὁ Ὄθωμανὸς Ὑπουργὸς ἔδωσε καταφατικὴ ἀπάντηση στὸ πρῶτο αἴτημα καὶ ὑποσχέθηκε τὴ σύσταση σώματος χωροφυλακῆς ἀπὸ 2.300 ἄνδρες οἱ ὅποιοι ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἢ (καὶ) τὴν ἄλβανικὴ. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερο ζήτημα ὑπῆρχε κάποιο πρόβλημα ἐπειδὴ οἱ διοριζόμενοι δημόσιοι ὑπάλληλοι, ὡς ἀπόφοιτοι Τουρκικῶν σχολῶν, δὲν γνώριζαν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα· ὑποσχέθηκε ὁμως νὰ πείσει τὴν κυβέρνηση νὰ ἐπιτρέψει τὸν ἄμεσο διορισμὸ τριῶν Ἑλλήνων δικαστῶν καὶ στὶς τρεῖς δικαστικὲς βαθμίδες. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς φορολογίας εἶπε ὅτι ἐπίσης θὰ ζητήσει ὁδηγίες ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του. Περισσότερο θετικὸς ἦταν στὸ αἴτημα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ὀδικοῦ δικτύου τοῦ βιλαετίου καὶ δεσμεύτηκε γιὰ τὴ χορήγηση τῶν ἀναγκαίων πιστώσεων ἀπὸ τὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ. Σχετικὰ μὲ τὴν κατασκευή τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν εἶπε ὅτι χρειάζεται καὶ ἡ σύμφωνη γνώμη τοῦ Ὑπουργείου Πολέμου. Ὁ Χατζῆ Ἀντὶλ Μπέης ἔδωσε ἀόριστες ἀπαντήσεις γιὰ τὸ ζήτημα τῆς τροποποίησης τῆς ἐκλογικῆς νομοθεσίας καὶ γιὰ τὰ νομικὰ αἰτήματα γενικώτερα, ἴσως ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἐξουσιοδοτημένος. Στὴ συνέχεια ἐξέφρασε τὴν ἀντίθεσή του στὸν διαχωρισμὸ τῶν Χριστιανῶν σὲ ἔθνη, ὁ ὅποιος ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὶς ἀρχές τοῦ Πανοθωμανισμοῦ - πράγμα ὁμως ποὺ δὲν ἀποκάλυψε στοὺς συνομιλητές του. Γιὰ τὰ τελευταῖα δύο θέματα παρέπεμψε καὶ πάλι τὴν ἀπάντηση στὴ γενικώτερη ἀντιμετώπιση τῶν ἐσωτερικῶν προβλημάτων ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη¹.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους οἱ Μουσουλμάνοι κάτοικοι ζήτησαν ἀπὸ τὸν Χατζῆ Ἀντὶλ Μπέη νὰ πάρει μέτρα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει, ὅπως ἰσχυρίζονταν, τὸ σταμάτημα τῶν ἐπιθέσεων ἀπὸ Ἑλληνικὲς ἀνταρτικὲς ὁμάδες, οἱ ὁποῖες «τοὺς ἐμποδίζουν ἀκόμη καὶ νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν πόλη γιὰ τὶς ἀγροτικὲς τοὺς ἐργασίες»². Κατήγγειλαν στὴ συνέχεια ὅτι οἱ κορυφαῖοι παράγοντες τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῶν Ἰωαννίνων, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, ἦταν μέλη τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων καὶ ἀπειλήσαν ὅτι ἂν δὲν παρθοῦν τὰ ἀνάλογα μέτρα, θὰ ἐφευγαν ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ἀφοῦ ἐκποιήσουν σὲ ἐξευτελιστικὲς τιμὲς τὶς περιουσίες τους, ἐφόσον ἡ δράση τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων τοὺς ἐμποδίζει νὰ τὶς ἐκμεταλλεύονται ἀποδοτικὰ.

Ὁ Στσελκούνωφ φαίνεται νὰ ἀποδέχεται τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτοῖς ποὺ ἀποτελοῦν μιὰ «λεπτὴ» καὶ μερικὰ μόνον διερευνημένη πλευρὰ τῆς δράσης τῶν Ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴν Ἡπειρο. Στὶς ἀναφορὲς του πρὸς τὴν Πετρούπολη ἐπισυνάπτει ἕνα σχετικὸ ἔγγραφο διαμαρτυρίας μὴ Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς ὑπαίθρου, οἱ ὅποιοι κατηγοροῦσαν τοὺς Ἕλληνες ἀντάρτες γιὰ βιαιοπραγίες σὲ βάρος ἀμάχων. Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς αὐτῆς, μὲ παραληπτές τοὺς προξένους τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ στάλθηκε στὶς 8 Νοεμβρίου

1. Βλ. λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν ἀπαντήσεων τοῦ Ὄθωμανοῦ Ὑπουργοῦ στὸ ΑΕΙΠΡ, Πρεσβεῖα Κωνσταντινουπόλεως, Φ. 2702, Στσελκούνωφ στὸν de Giers 15-4-1912.

2. Βλ. δ.π. στὸ ἴδιο ἔγγραφο.

1912 περιγράφει τις βιαιότητες των ανταρτών κατά των Μουσουλμάνων κατοίκων της περιοχής Γρεβενών. Άς σημειωθεί ότι το έγγραφο υπόγράφεται, εκτός από Μουσουλμάνους, και από εκπρόσωπο των Βλάχων που ήταν εγκατεστημένοι στα χωριά της περιοχής.

Η αντιπαράθεση αιτή δίνει ασφαλώς μια εικόνα της κατάστασης που απέκλειε τη συνδιαλλαγή, ανεξάρτητα από τις ειλικρινείς ή όχι προθέσεις της Ύψλης Πύλης να αποτρέψει τη ρήξη με μεταρρυθμιστικά μέτρα. Την Έλληνική πλευρά όμως απασχολούσαν επίσης και οι εθνικιστικές κινήσεις των Άλβανών του βιλαετίου. Ο Στσελκούνωφ έσπειρε να μεταβιβάσει στην Πετρούπολη τις σχετικές πληροφορίες: Τόν Ιανουάριο 1912 έπειτα από προτροπή της Άλβανικής Λέσχης της Κωνσταντινούπολης δόθηκαν οδηγίες στα δημοτικά σχολεία για τους Άλβανούς της Ήπειρου να χρησιμοποιούν την άλβανική γλώσσα ενώ αφέθηκε ελεύθερη η επιλογή ανάμεσα στο άραβικό και το λατινικό αλφάβητο¹. Σχεδόν ταυτόχρονα κυκλοφόρησε στην Ήπειρο και την Άλβανία προκήρυξη ενός αυτονομαζόμενου -πρίγκιπα Καστριώτη Σκεντέρμπεη- ό οποίος - από το Παρίσι όπου ήταν εγκατεστημένος - προέτρεπε τους συμπατριώτες του να αποσεισούν τον λίθον, και να ασχοληθούν πιο ενεργά με τα πολιτικά πράγματα που τους άφορούσαν². Αρχικά στην εκούνηση του ανταποκρίθηκαν μόνον οι Άλβανικής καταγωγής στρατιώτες του Όθωμανικού στρατού, οι όποιοι κατά εκατοντάδες λιποτακτούσαν και κατέφευγαν στα βουνά. Στη συνέχεια όμως εμφανίστηκαν αντικιβερνητικές άφίσεις στο Βεράτι και σε άλλες πόλεις με Άλβανικό πληθυσμό, ενώ στα Γιάννενα οι τοίχοι των σπιτιών καλύφθηκαν από φιλοάλβανικά συνθήματα. Άλβανοί πράκτορες περιόδευσαν τα χωριά, όπου ζούσαν Άλβανοί, από την Πρέβεζα ως τους Άγιους Σαράντα και - κατά τόν Στσελκούνωφ - καλούσαν τόν Άλβανικό λαό να προκατάλαβει τις αποφάσεις της άναμενόμενης Εύρωπαϊκής διάσκεψης και να

1. Η εγκύκλιος έπισημαίνεται σε γαλλική μετάφραση από τόν Ρώσο Πρόξενο και είναι γραμμένη σε πανηγυρικό τόνο. Ο συντάκτης της πληροφορεί άκόμη τους συμπατριώτες του στο Βιλαέτι Ίωαννίνων ότι τό αίτημα αυτό είχε ήδη εγκριθεί από τό Όθωμανικό Ύπουργικό Συμβούλιο. Στη συνέχεια έπισοχόταν τή συντομη έκτισηση και άωρεάν διανομή των διδακτικών βιβλίων σε όλους τους μαθητές των Άλβανικών σχολείων, ό αριθμός των όποιων προβλεπόταν επίσης να αύξηθεί. Τό έγγραφο ύπογράφεται από τόν Πρόεδρο της Άλβανικής Λέσχης Κωνσταντινουπόλεως Abdoul Uri. (ΑΕΠΡ, Ροικαρχίν Φ. 1680)

2. Αντίγραφο της προκήρυξης στα Άλβανικά άπέστειλε ό Στσελκούνωφ στην Πετρούπολη στις 31-1-1912. Η κεντρική ιδέα της προκήρυξης ήταν ότι όλοι οι Άλβανοί όφειλουν να ενεργοποιηθούν και να εκλέξουν τους πλέον κατάλληλους εκπροσώπους στην Όθωμανική Βουλή για τήν έπίσημη προβολή των αίτημάτων τους. Σε αντίθετη περίπτωση, τονίζόταν στην προκήρυξη, -θα άποδυναμωθούν όλες οι Έθότητες της Αύτοκρατορίας και κυρίως οι Άλβανοί. Θα έχουμε στόμα και δέν θά μπορούμε να εκφράσουμε τις άπόψεις μας. Θα έχουμε αύτιά και θά κάνουμε πως δέν άκούμε. Ή πένα μας θά στομώσει!» Για τήν ταυτότητα του αυτονομαζόμενου Πρίγκιπα, βλ. Νικολαΐδου, Ή Άλβανική Κίνηση .., σσ. 8-9. Όσοσο δέν ύπάρχουν άλλες πληροφορίες για παρόμοιες άποστολές από τό ίδιο πρόσωπο κατά τό 1912.

ζητήσουν αὐτονομία τῆς χώρας ὑπὸ τὸν Ἰσμαῆλ Κεμάλ. «Οἱ Τοῦρκοι καταρρέουν καὶ οἱ Ἄλβανοὶ ὀφείλουν νὰ ἀντιδράσουν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀπαιτήσεων»¹.

Εὐλόγο εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ὁ προβληματισμὸς τῆς Ρωσικῆς κυβέρνησης γιὰ τὴν αἰφνίδια αὐτὴ ὑποτροπὴ τοῦ Ἄλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1911. Ἡ πολιτικὴ χειραφέτηση τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὰ, ὑπόδουλα στὸν Ὀθωμανικὸ ζυγὸ, Βαλκανικὰ ἔθνη συνεπαγόταν τὴ βέβαιη μεταβολὴ τοῦ πολιτικοῦ χάρτη στὰ Βαλκάνια. Αὐτὸ περιέπλεκε τὴν ἤδη ἀδιευκρίνιστη πορεία τῶν γεγονότων, ἐν ὄψει καὶ τοῦ ἐπικείμενου πολέμου. Ἡ περιορισμένης ἐμβέλειας ἀπόπειρα τῆς Ρωσίας νὰ ἐφαρμόσει στὴν πράξη τὶς Πανσλαβιστικὲς θεωρίες ἀνάμεσα στοὺς Σλάβους τῶν Βαλκανίων ἀπέκλεισε κάθε δυνατότητα ἐπέμβασης τῆς Πετρούπολης στὶς ἐξελίξεις στὴν Ἄλβανία. Ὁ Ἄλβανὸς «πελάτης» εἶχε ἐξαρχῆς ἀναζητήσει, καὶ ἀποκτήσει, τοὺς ἐπίδοξους «προστάτες» του ἀνάμεσα στὰ Καθολικὰ κράτη τῆς Δύσης. Ἡ προφανὴς ἀδυναμία τῆς Ρωσίας νὰ ποδηγετήσῃ τὸν Ἄλβανικὸ ἐθνικισμὸ διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς προσωπικὲς κρίσεις τοῦ Στσελκούνωφ, οἱ ὁποῖες ἐμφανίζονται μειωτικὲς γιὰ τὸ εἰδικὸ βάρος, τὶς δυνατότητες καὶ τὶς προοπτικὲς τῶν Ἄλβανῶν πατριωτῶν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐπηρεάζει τὴν ἐνημέρωση ποὺ προσφέρει στοὺς προϋσταμένους του γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Ἄλβανικῆς ὑπόθεσης· ὡς σημειωθεῖ ἐξάλλου ὅτι γιὰ τὰ Ἄλβανικὰ ζητήματα ἀρμοδιώτερο ἦταν τὸ ρωσικὸ ἐπίτιμο ὑποπροξενεῖο στὴν Αὐλώνα, κέντρο τοῦ κινήματος.

Ἐνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα κέντρα τῶν Ἄλβανῶν πατριωτῶν, σύμφωνα πάντα μὲ τὶς ρωσικὲς προξενικὲς ἐκθέσεις, ἦταν ἡ Κέρκυρα ἐνῶ ἡ βοήθεια, ποὺ δέχθηκαν ἀπὸ τὶς κατὰ τόπους προξενικὲς ἀρχὲς τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας θεωρεῖται σημαντικὴ². Μὲ Ἰταλικὴ κυρίως ὑποκίνηση ἔγιναν, τὸν Ἰούνιο 1912, διαβήματα Ἄλβανῶν φοιτητῶν ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας τῆς πατρίδας τους. Ὡστόσο οἱ κινήσεις αὐτὲς δὲν ἔδειχναν νὰ ἔχουν τὴν προβλεπόμενη ἀπτήρηση. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐνεργῶν μελῶν τοῦ Ἄλβανικοῦ ἐθνικιστικοῦ κινήματος μόλις ἔφτανε τοὺς 80, οἱ ὁποῖοι περιορίζονταν στὴ συλλογὴ χρημάτων. Οἱ Ἄλβανοὶ γαιοκτῆμονες, στὴν πλειονότητά τους παρέμεναν δύσπιστοι καὶ ἀπρόθυμοι νὰ υἱοθετήσουν τὰ αἰτήματα γιὰ ἄμεση ἔνοπλη ἐξέγερση³. Ὄταν ὅμως τὸν Αὐγούστο 1912 μιὰ τοπικὴ συνέλευση τῆς Νότιας Ἄλβανίας συνέστησε ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ, ἡ ἀντίδραση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ὑπῆρξε ἄμεση. Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Ἐπισκόπου Φιλιππιάδας⁴ συστηματοποιήθηκαν οἱ διαμαρ-

1. ΑΕΠΡ, Politarchiv, Φ. 1680, Στσελκούνωφ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν 17-5-1912. Βλ. ἐπίσης Λειβαδέως, ὁ.π. σσ. 51-54.

2. ΑΕΠΡ, Politarchiv, ὁ.π. Στσελκούνωφ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν 22-6-1912. Νικολαΐδου, *Ἡ Ἄλβανικὴ Κίνηση...* σ. 39.

3. ΑΕΠΡ, Politarchiv, ὁ.π. Στσελκούνωφ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 22-7-1912.

4. Θὰ ἐννοεῖ τὸν ἀρχιερατικὸ ἐπίτροπο.

τυρίες με τηλεγραφήματα των Έλλήνων προυχόντων προς τον Μ. Βεζύρη, τον Υπουργό των Έσωτερικών και τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Στα τηλεγραφήματα κατηγορούνταν οι Άλβανοί ότι έπεδίωκαν τη διαστρέβλωση της εθνολογικής σύστασης της Ηπείρου, «όπου και οι Μουσουλμάνοι μιλούν Έλληνικά», και απορριπτόταν ό γεωγραφικός όρος «Νότια Άλβανία», που οι Άλβανοί εθνικιστές προσπαθούσαν να αποδώσουν στην περιοχή της Ηπείρου. Οι Άλβανοί απάντησαν με επίδρομές σε Έλληνικά χωριά και με απειλές προς τους κατοίκους τους να όμιλούν αποκλειστικά την άλβανική γλώσσα¹. Η κατάσταση είχε φθάσει σε κρίσιμο σημείο όταν ήρθε στην πόλη στις 31-8-1912 ως νέος Γενικός Διοικητής ό Φερικ Χασάν Ταχσίν² πασάς. 70 χρονών, Έλληνομαθής ό ίδιος δέχτηκε πολύ φιλικά τους Έλληνες προύχοντες και ύποσχέθηκε να περιστέλλει τις επιθέσεις των Άλβανών κατά των Έλλήνων της υπαίθρου³. Όστόσο μόλις τέσσερεις εβδομάδες άργότερα μετατέθηκε στη Θεσσαλονίκη και στις 27 Οκτωβρίου του ίδιου χρόνου είχε την άχαρη άποστολή να παραδώσει την πόλη στα νικηφόρα Έλληνικά στρατεύματα.

Άμέσως μετά την έναρξη του πολέμου ή συνήθης επικοινωνία του Ρώσου προξένου με τους προϊσταμένους του διακόπηκε, αλλά οι άναφορές του συνέχισαν να στέλνονται στον προορισμό τους με διαφορετικό κάθε φορά όρομολόγιο⁴. Η διακοπή των επικοινωνιών όμως συνεπαγόταν επίσης και τον κίνδυνο της έλλειψης τροφίμων και πολεμοφοδίων. Για τα τελευταία φαίνεται πως τελικά δέν ύπήρξε πρόβλημα, ό Στσελκούνωφ έπιστημαίνει ώστόσο την παλαιότητα του βαρέος όπλισμού των Τούρκων, που είχε διατεθεί για την υπεράσπιση των όχυρών ή άποψη αυτή δέν φαίνεται να εύσταθει⁵. Σε ό,τι άφορα την έπάρκεια τροφίμων, οι πρώτες επιτάξεις που προληπτικά διατάχθηκαν από τις Όθωμανικές άρχές προκάλεσαν στις 4-12-1912 συλλογικό διάβημα όσων προξένων είχαν άπομείνει στην πόλη προς την Τουρκική Διοίκηση με αίτημα την, κατά τό δυνατό, δίκαιη διανομή των τροφίμων αλλά και την προστασία του Χριστιανικού πληθυσμού από τυχόν λεηλασίες. Όφείλουμε να μίν άγνοήσουμε τό ένδιαφέρον του Στσελκούνωφ - σε συνεργασία με ώρισμένους από τους όμολόγους του - για την τύχη του άμαχου πληθυσμού των Ίωαννίνων. Έκτός από την άνθρωπιστική πλευρά του θέματος, ό Ρώσος Πρόξενος έπρεπε να άποφύγει να εκθέσει τη χώρα του, στο πρόσωπό του, άν έδειχνε

1. Ό.π. έπιστολή της 9-8-1912. Η συνέλευση των προυχόντων της Νότιας Άλβανίας πραγματοποιήθηκε από 23-7-ώς 4-8-1912.

2. Στην έκθεση ό βαλής άναφέρεται ως Χασάν Ταχσίν πασάς.

3. Ό.π. έπιστολή της 31-8-1912. Βλ. επίσης Νικολαΐδου, Η Άλβανική Κίνηση... σ. 84. Ό Χασάν Ταχσίν πασάς άναχώρησε από τα Γιάννενα στις 23-9-1912.

4. Σε ειδικές περιπτώσεις ζηπήθηκε ή συμβολή του Αύστριακού Προξένου Billinski, οι σχέσεις του όποιου με τον Στσελκούνωφ δέν φαίνονται ιδιαίτερα στενές. (ΑΕΠΡ, Politarchin, Φ. 1680. Στσελκούνωφ στο Υπουργείο των Έξωτερικών, 16-2-1913).

5. Ό.π. έγγραφο της 24-9-1912.

ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὸν ἐπισιτισμὸ τοῦ κατὰ τὶς δύσκολες ὥρες τοῦ πολέμου. Τὰ διαθέσιμα ἐφόδια, κατὰ τὶς ἐκτιμήσεις τοῦ, μόλις θὰ ἐπαρκοῦσαν γιὰ διάστημα δύο μηνῶν¹. Ὁ Στσελκούνωφ μαζί με τὸν Γάλλο συνάδελφό του ζήτησαν πρόσθετα μέτρα γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς τάξης στὴν πόλη². Τὴν ταραγμένη ἀτμόσφαιρα, ποὺ ἐπικρατοῦσε στὰ Γιάννενα, τὰ ὁποῖα ἤδη ἀρχίζαν νὰ ζοῦν τὶς πρώτες ἐβδομάδες τῆς πολιορκίας τους, ἐνέτειναν ὠρισμένες σπασμαδικές ἐνέργειες τῶν Ὀθωμανικῶν ἀρχῶν. Σημειώθηκαν παραβιάσεις σπιτιῶν καὶ ἐκκλησιῶν, με διάφορες προφάσεις, καθὼς καὶ ἀψυχολόγητες καὶ ἀδικαιολόγητες συλλήψεις ἐπιφανῶν μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητας. Κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ Στσελκούνωφ στίς 22-10-1912 κλείστηκε στίς φυλακὲς ὁ Γραμματέας τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτιστικοῦ Συλλόγου καὶ ἀνταποκριτῆς τῆς Ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας ΠΑΤΡΙΣ Κοντοφώτης, με τὴν κατηγορία τῆς κατασκοπείας. Λίγες μέρες ἀργότερα συνελήφθησαν με τὴν ἴδια κατηγορία οἱ γιατροὶ Σταυρίδης, Ἰ. Πίσπιρης, καὶ Βοϊλας καὶ στὴ συνέχεια τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Συλλόγου Σπ. Σπέγγος, Γ. Χατζῆς καὶ Γκάνιος καθὼς καὶ ὁ μηχανικὸς Μελίρρυτος³. Τὸ σχετικὸ διάβημα τῶν προξένων πρὸς τὸν Ὀθωμανὸ Διοικητὴ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀπελευθέρωση, τὴν 1-11-1912, μόνο τῶν γιατρῶν καὶ αὐτὸ λόγω τῆς ἐπικαιρῆς χρησιμότητος τοῦ ἐπαγγέλματός τους. Σὲ μιὰ προσπάθεια ἀποφυγῆς τῆς δέξινσης τῶν πνευμάτων ἀνάμεσα σὲ Χριστιανοὺς καὶ Μουσουλμάνους καὶ προβλέποντας τὴ βέβαιη κατάρρευση τῆς ἀμυνας τῶν Ἰωαννίνων, οἱ Μουσουλμάνοι προύχοντες ζήτησαν ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ Διοικητὴ Ἐσάτ Πασά νὰ παραδώσει τὴν πόλη γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ ἀσχοπη αἱματοχυσία. Σὲ ἀπάντηση ὁ Ὀθωμανὸς στρατηγὸς ἐξέδωσε καθησυχαστικὴ προκήρυξη πρὸς τοὺς κατοίκους, τονίζοντας ὅτι δὲν σκόπευε νὰ παραδώσει τὴν πόλη «ἐπειδὴ τὰ ὄχυρά της εἶναι ἀπαρτα»⁴.

Εἶναι ἀγνωστο ἀν τὴν πεποίθηση αὐτὴ συμμερίζεται ὁ Στσελκούνωφ. Στίς προξενικές του ἐκθέσεις παραθέτει ἐκτεταμένες καὶ λεπτομερεῖς πληροφορίες

1. Ὁ.π. ἐπιστολὲς τῆς 22-10-1912 καὶ 4-12-1912. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. ἐπίσης G. Chantepleure, *Τὰ Ἰωάννινα Πολιορκημένα*, μετάφραση Γ. Τσοκοπούλου, Ἰωάννινα 1975, ἔκδ. ΕΗΜ, σ. 32.

2. ΑΕΠΡ, *Pollitarchiv*, Φ. 1680, Στσελκούνωφ πρὸς Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 4-12-1912. Οἱ προξένοι ζήτησαν ἀκόμη ἀπὸ τὸν Ἐσάτ Πασά νὰ διαθέσει ἀπὸ πενήντα στρατιῶτες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ κάθε προξενείου καθὼς καὶ τὴν ἀνεμπόδιση ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν πόλη τοῦ Φορέστη καὶ τοῦ Ἑλλήνα ἱποπροξένου πρὸς Ἀργυρόκαστρο Καψαμπέλη.

3. Ὁ σύλλογος ἦταν Πολιτικός καὶ ὄχι Πολιτιστικός.

4. Ὁ.π., ἐπιστολὴ τῆς 22-10-1912. Οἱ ὑπόλοιποι ἀφέθησαν ἐλεύθεροι μὰ ἐβδομάδα ἀργότερα. Στὰ προξενικά ἐγγραφα μνημονεύονται πολλὲς θανατικὲς καταδίκες ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατοδικεῖα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἀναφέρονται ὀνόματα, ἢ περισσότερα στοιχεῖα. Συνελήφθησαν ἀκόμη οἱ Μπαμπούρης καὶ Νικολαΐδης ἐπειδὴ μετέφεραν γράμματα καὶ χρήματα στὰ ἑλληνικὰ μετόπισθεν. Στίς 28-12-1912 κλείστηκε στίς φυλακὲς γιὰ κατασκοπεῖα καὶ ὁ γιατρὸς Π. Μίνως, ποὺ κρατήθηκε ὡς τὶς 10-1-1913.

5. Τὸ διάβημα τῶν Τούρκων προκρίτων ἔγινε στίς 11-11-1912 (ΑΕΠΡ, *Pollitarchiv*, Στσελκούνωφ πρὸς Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν 18-11-1912).

στρατιωτικής φύσης - που στην πλειονότητά τους είναι γνωστές και από άλλες πηγές. Από τις εκθέσεις αυτές διαφαίνεται ότι ο ίδιος ανέμενε όθυναρώτερη και διαρκέστερη την άμυνα του Όθωμανικού στρατού και πάντως όχι τη ραγδαία κατάρρευσή του στις αρχές του 1913. Ενόχεται οι ειδήσεις που είχε για το αξιόμαχο του Έλληνικού στρατού να ήταν υποτιμητικές σε σχέση με την πραγματικότητα. Είναι ωστόσο ένδεικτική ή απουσία στις αναφορές του ολαοδήποτε μνείας μυστικής του επικοινωνίας με τις Έλληνικές γραμμές. Εκτός αν πρόκειται για σκόπιμο μέτρο προφύλαξης το απόρρητο των αναφορών του ήταν δύσκολο να εξασφαλισθεί, μετά την έναρξη του πολέμου, όπως ήδη αναφέρθηκε.

Στό μεταξύ είχε κηρυχθεί ο στρατιωτικός νόμος, η λειτουργία των καταστημάτων περιορίστηκε, απαγορεύθηκε κάθε απόκριση τροφίμων και άλλων αγαθών καθώς και η φιλοξενία ατόμων μη συγγενικών με τον οικοδεσπότη¹. Τό ήθικό των Τούρκων κατέρρευε ενόσω τα νοσοκομεία των Ίωαννίνων κατακλύζονταν από τραυματίες Τούρκους στρατιώτες, ενώ ο αποκλεισμός από Ξηρά και θάλασσα γινόταν στενότερος. Ταυτόχρονα όμως οι Τούρκοι στον αγώνα τους κατά των Ελλήνων βρήκαν πρόσκαιρους συμμάχους ανάμεσα στον Άλβανικό πληθυσμό. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του Ρωσικού Προξενείου, πάνω από 3.000 Άλβανοί έθελοντές πήραν μέρος στην άμυνα της Πρέβεζας πριν την κατάληψή της από τον Έλληνικό στρατό. Ο Έσατ Πασάς δεν είχε λόγους να αρνηθεί τη βοήθεια των Άλβανών και στα Γιάννενα πάνω από 600 Άλβανοί έφτασαν προς το σκοπό αυτό στην πόλη περί το τέλος Δεκεμβρίου 1912². Η έθελοντική συμμετοχή τους είχε διευκολυνθεί και από το γεγονός ότι η Πύλη είχε ήδη από ανάγκη αποδεχθεί την αυτονομία των Άλβανών - η οποία είχε διακηρυχθεί από τον Άλβανό ηγέτη Ίσμαήλ Κεμάλ στις 14 Νοεμβρίου 1912 - με το μοναδικό όρο το αυτόνομο κράτος να παρέμενε υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου³. Στις αρχές του 1913 έφτασε στα Γιάννενα από την Αιύλωνα επιτροπή έξεχόντων Άλβανών υπό τον Υπουργό Δημοσίων Έργων

1. Ό.π., επιστολή της 14-10-1912 Τραυματίες Τούρκοι στρατιώτες μεταφέρθηκαν επίσης στο Έλληνικό νοσοκομείο, στο Έλληνικό Γυμνάσιο Αρρένων, και στα τουρκικά σχολεία.

2. Οι Άλβανοί έθελοντές της Πρέβεζας είχαν αρχηγό τον πρώην βουλευτή Χαμντή Μπέη. Από τους 600 έθελοντές, που έφτασαν στα Γιάννενα οι 200 προέρχονταν από το Βεράτι και οι 400 από το Έλβασάν. (ΑΕΠΡ, Ραίταρχίν, Σταελκούνωφ προς το Υπουργείο των Έξωτερικών, 9-11-1912).

3. Ο Σταελκούνωφ περιγράφει με λεπτομέρειες την τελετή της ανακήρυξης της αυτονομίας της Άλβανίας (ό.π. επιστολή της 21-12-1912 προς το Υπουργείο των Έξωτερικών). Μετά την επίσημη ανακήρυξη το πλήθος κατευθύνθηκε με ζητωκραυγές προς τα ξένα προξενία. Όλοι οι εκεί πρόξενοι, πλην του Ρώσου, ζητωκραύγασαν για την Άλβανική υπόθεση. Στην αναφορά του Σταελκούνωφ επισυνάπτεται και αντίγραφο της γνωστοποίησης της Άλβανικής αυτονομίας από τον Ίσμαήλ Κεμάλ προς τον ρώσο πρόξενο Αιύλωνα και της επιθυμίας του Άλβανού ηγέτη για τη σίναψη διπλωματικών σχέσεων με όλες τις Ευρωπαϊκές - και τις Βαλκανικές - κυβερνήσεις.

Μιδατ Μπέη μὲ σκοπὸ τῆ διενέργεια στρατολογίας ἀνάμεσα στοὺς συμπατριῶτες τοὺς τῆς Ἡπείρου γιὰ νὰ πολεμήσουν στὸ πλευρὸ τῶν Τούρκων¹.

Τίποτε ὁμοῦ δὲν μποροῦσε νὰ ἐμποδίσει τὴν ἐπικείμενη ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Ὁ τερματισμὸς τῆς μακραιωνῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἀναμενόταν ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ φίλους, μὲ διαμετρικὰ ἀντίθετα αἰσθήματα. Οἱ τελευταῖες δραματικὲς ἡμέρες τῆς πολιορκίας ἐκτυλίσσονται παραστατικὰ καὶ κατὰ ἡμερολογιακὸ τρόπο στὶς ἐμπιστευτικὲς ἀναφορὲς τοῦ Ρώσου προξένου². Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ παρακάτω ἀποσπάσματα:

29-1-1913: Θάνατοι Τούρκων στρατιωτῶν ἀπὸ τὸ ψῦχος μὲ ρυθμὸ 30-50 τὴν ἡμέρα.

3-2-1913: Ὁ ἀριθμὸς τῶν καθημερινῶν θανάτων ἀνάμεσα στὸν Τουρκικὸ στρατὸ ξεπέρασε τοὺς ἑκατό. «Οἱ τάλαιπωριὲς τῶν Τούρκων στὰ χαρακώματα» - ἔγραφε ὁ Στσελκούνωφ - «εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε περιγραφή... Κύριο αἷτιο θανάτου ἡ πνευμονία καὶ ἡ δυσεντερία. Οἱ μάχες συνεχίζονται καὶ οἱ Ἕλληνες πρὸς τὸ παρὸν ἀποκροῦνται...» Ἀλλὰ μέχρι πότε;

4-2-1913: Ἄγριος βομβαρδισμὸς στὸ Μπιζάνι.

7-2-1913: Ἡ Ὀθωμανικὴ Διοίκηση καταφεύγει στὸν ἀναγκαστικὸ δανεισμὸ χωρὶς διάκριση, ἐνῶ ἔκανε ἐκκλήση στοὺς εὐκατάστατους Τούρκους νὰ μὴν ἀποσύρουν τίς καταθέσεις τοὺς ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Τράπεζα.

8-2-1913: Ὁ βομβαρδισμὸς συνεχίζεται ἀμείωτος.

12-2-1913: Ἐπίθεση ἀνταρτῶν ὑπὸ τὸν Καπετὰν Κρομμύδα κατέληξε στὴν καταστροφὴ τῶν μύλων στὸ Καλπάκι³. Ἐπειδὴ οἱ στρατιωτικοὶ φοῦρνοι βρισκόνταν σὲ ἄλλη περιοχὴ καὶ ἔμειναν ἄθικτοι, ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ ἔπληξε κυρίως τὴν τροφοδοσίαν τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ. Στὴν πόλη ἡ τιμὴ τοῦ ἀλευριοῦ δεκαπλασιάστηκε, ἀπὸ 1,25 γρόσια, πού εἶχε ἡ ὁκὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου ξεπέρασε τὰ 11 γρόσια. Ἡ ἀγωνία τῶν κατοίκων ἔφθασε στὸ κατακόρυφο καὶ τὸ φάσμα τῆς πείνας ἀπλώνεται ἀπειλητικὰ. Πολλοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού πιστεύουν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ ἐπιχειρήσει ἐπίθεση γιὰ νὰ ὑποχρεωθεῖ ὁ Ἑσὰτ Πασὰς μὲ τὴν πείνα νὰ παραδώσει τὰ Γιάννενα⁴.

15, 16, 18, - 2 - 1913: Ὁ βομβαρδισμὸς εἶναι ἀσταμάτητος μέχρι τὸ βράδυ...

«Στὶς 20 Φεβρουαρίου» - γράφει ὁ Στσελκούνωφ - «συνέβη ἐπιτέλους τὸ γεγονός πού ἀπὸ καιρὸ μὲ φρίκη καὶ ἀγωνία περίμεναν οἱ Τούρκοι τῆς πόλης». Ἡ γενικὴ ἐπίθεση τῶν Ἑλλήνων ἐπέφερε σύγχυση στὶς Τουρκικὲς γραμμὲς μὲ πολλὰς ἀπώλειες⁵. Ὁ Ρώσος Προξένος ἔβλεπε μὲ τὰ κυάλια του

1. Ὁ.π., ἐπιστολὴ τῆς 29-1-1913.

2. Ὁ.π., ἐπιστολὴ τῆς 16-2-1913.

3. Εἶχαν καταστραφεῖ οἱ μύλοι τῆς Βελτιστάς καὶ ὄχι τοῦ Καλπακίου. Βλ. Λειβαδέως, δ. π. σελ. 171

4. Στὴν πόλη, σύμφωνα μὲ ἐξακριβωμένες πληροφορίες τοῦ Ρώσου Προξένου ὀργιάζε ἡ μαύρη ἀγορὰ τροφίμων. Γιὰ τὸν Καπετὰν Κρομμύδα βλ. Λειβαδέως, δ.π., σσ. 56-57 καὶ 171-173.

5. ΑΕΙΡ, *Pollitarchiv*, Στσελκούνωφ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 28-2-1913.

τοίς Τούρκους στρατιώτες να φεύγουν άτακτα προς τη Δουρούτη και τη Σαντοβίτσα. Στις Έξι το απόγευμα ο Νουμάν πασάς, αρχίατρος του στρατιωτικού νοσοκομείου, τον ενημέρωσε για την απόφαση του Έσατ Πασά να παραδώσει την πόλη στον Διαδόχο Κωνσταντίνο. Λίγο αργότερα, στο Όθωμανικό Στρατηγείο ο Ρώσος Πρόξενος, μαζί με τους συναδέλφους του, παρέστησαν στη σύνταξη της πρότασης παράδοσης των Ίωαννίνων, ενώ συνέστησαν στον Έσατ Πασά να αποστέλει Έφιππες περιπολίες με σκοπό τη πρόληψη λεηλασιών από τους στρατιώτες που υποχωρούσαν. Πράγματι μέσα στο σκοτάδι της νύκτας άντηχούσαν υπόχωκρα στους δρόμους τα άργα βήματα των έξαντλημένων Τούρκων στρατιωτών. Μερικοί από αυτούς «Έπεσαν νεκροί μπροστά στα μάτια μας από την πείνα και την εξάντληση»¹. Έντυπωσιάζει η έμμονη του Στσελκούνωφ στην «άνθρωπινη» πλευρά των τελευταίων, πριν την άπελευθέρωση, ωρών της τουρκοκρατούμενης πόλης. Οι σχετικές περιχοπές, σπάνιες για διπλωματικά Έγγραφα, διαψεύδουν τις άπόψεις για «άναλγησία». Η δυσανάλογη άναφορά του στις ταλαιπωρίες του τουρκικού στοιχείου είναι εύεξήγητη: οι εκδηλώσεις άνθρωπισμού στρέφονται τώρα προς την πλευρά των ήττημένων, οι άποιοι - στον βαθμό που μπορούσαν να το συνειδητοποιήσουν - επίσης άγωνίζονταν για εκείνο που πίστευαν.

Η θριαμβευτική είσοδος στα Πάννενα του Έλληνικού στρατού είναι ήδη γνωστή από πολλές περιγραφές. Ο Ρώσος Πρόξενος πήρε μέρος στην επίσημη ύποδοχή του Διαδόχου, ο άποιος συνοδευόταν από Ξένους στρατιωτικούς παρατηρητές - άνάμεσα σ' αυτούς και ο Ρώσος συνταγματάρχης Λέφκοβιτς². Η ύποδοχή έγινε έξω από την πόλη. Κατά την είσοδο του Κωνσταντίνου στα Πάννενα έγινε άπόπειρα δολοφονίας του με δυναμίτιδα από κάποιον Άλβανό, άπως άναφέρει ο Στσελκούνωφ, ο άποιος όμως άνακαλύφθηκε Έγκαιρα και, προσπαθώντας να διαφύγει, σκοτώθηκε από την άκολουθία του Διαδόχου. Την ίδια μέρα Έκαναν την είσοδό τους στην πόλη Έλληνικά άντάρτικα σώματα, που έγιναν δεκτά με μεγάλο ένθουσιασμό, χωρίς αυτό όμως να έμποδίσει ώρισμένες πράξεις λεηλασίας. Παρόμοιες ένέργειες, άναπόφευκτες άλλωστε σε τέτοιες στιγμές άνώμαλης άλλαγής έξουσίας, έγιναν και από την πλευρά των άπειθάρχηπων πλέον Τούρκων στρατιωτών κατά τη νύκτα της 20ης Φεβρουαρίου³. Ο Ρώσος Πρόξενος δίνει άρκετές πληροφορίες για τις παραβιάσεις

1. Ό.π., και Λειβαδέως, δ.π. σ. 368.

2. Βλ. κυρίως Chantepieure, δ.π. σελ. 124 κ.έ.

3. Παρευρίσκονταν επίσης ο Ιταλός συνταγματάρχης Μάρρο, ο Αυστριακός Τσάντος, ο Βρεταννός Άντισυνταγματάρχης Κάνιλιφ, ο Ίσπανός ταγματάρχης Φιγιονέρας, ο Γάλλος ταγματάρχης Ντανβίν και ο Όλλανδός λοχαγός Τόμσον Τόν Διαδόχο Κωνσταντίνο συνόδευε ο άνταποκριτής της ρωσικής έφημερίδας Νοβογε Βρεπια λοχαγός Σεμόνωφ. Στα Πάννενα είχαν ήδη φθάσει οι άνταποκριτές της γερμανικής έφημερίδας Neue Freie Presse Χόφμαν και Μύλλερ.

4. Για το ίδιο θέμα βλ. Chantepieure, δ.π. σ. 125. Η μερίδα ψωμισό για τοίς Τούρκους

καταστημάτων καὶ σπιτιῶν ἀπὸ ἐξαθλιωμένους στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν, ὅπως γράφει, «τρεῖς ἡμέρες νὰ φάνε ψωμί». Ὑπῆρξαν ἐπίσης καὶ μεμονωμένες περιπτώσεις ἐμπρησμοῦ καταστημάτων, οἱ ὁποῖες λίγο ἔλειψε νὰ ἐπεκταθοῦν σὲ ὁλόκληρη τὴν πόλη, ἂν δὲν ἐπενέβαινε ὁμάδα Ἑλλήνων κατοίκων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν κλητῆρα (καβάση) τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου Παναγιώτη Καλλίγερο¹.

Οἱ πανηγυρισμοὶ τῶν Χριστιανῶν στὰ Γιάννενα καὶ τὴν γύρω περιοχὴ ὑπῆρξαν ἀδιάκοποι καὶ κατὰ τὶς ἐπόμενες ἡμέρες μετὰ τὴν ἱστορικὴ 21η Φεβρουαρίου. Ὡστόσο δὲν ἦταν μόνοι τους: Κατὰ τὴν προέλαση τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ τὸ Τεπελένι, οἱ Ἀλβανοὶ κάτοικοι, μαζί μὲ τοὺς Ἑλληνες συμπατριῶτες τους, ὑποδέχονταν μὲ λουλούδια τοὺς Ἑλληνες στρατιῶτες καὶ φιλοῦσαν τὰ χέρια τῶν ἀξιωματικῶν τους, ἐνῶ μὲ ἰδιαίτερη προθυμία ἀφόπλιζαν τοὺς πρώην συμμάχους τους, Τούρκους στρατιῶτες. Οἱ Τούρκοι προύχοντες τῶν Ἰωαννίνων ἔσπευδαν νὰ στείλουν συγχαρητήρια τηλεγραφήματα πρὸς τὸν - βασιλιά πιά - Κωνσταντῖνο, μὲ τὰ ὁποῖα αὐτοαποκαλοῦνταν «Ἑλληνες Μουσουλμάνοι»². Τὸ Ἑβραϊκὸ στοιχεῖο τῶν Ἰωαννίνων ἐπίσης δὲν ὀλιγόρησε νὰ διακηρύξει μὲ κάθε τρόπο, ἀκόμη καὶ μὲ πανηγυρικὴ ἐκδήλωση στὴ Συναγωγὴ, τὴ νομιμοφροσύνη του πρὸς τὶς νέες πολιτικὲς ἀρχές³. Ὁ Ρῶσος Πρόξενος σημειώνει μὲ μόλις ὑποκρυπτόμενη εἰρωνεία τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὲς πίστεως, ποὺ ὅμως - ὅπως καὶ ὁ ἴδιος γνώριζε - ὑπαγορεύονταν ἀπὸ τὴν ὠμὴ πραγματικότητα. Τὰ Γιάννενα ζοῦσαν τότε μὴ ἀτμόσφαιρα παραληρημάτων, ἢ ἀπεικόνιση τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε δραματικὰ ἀντιφατικὴ: ὀδύνη καὶ ἀγαλλίαση, ἀνακούφιση καὶ φόβος γιὰ τὸ μέλλον. Τὶς ἀντιφάσεις αὐτὲς συνοψίζει παραστατικὰ ὁ Στελκούνωφ σὲ μίαν ἀπὸ τὶς τελευταῖες του ἀναφορὰς λίγο πρὶν, μαζί μὲ τοὺς συναδέλφους του, ἐγκαταλείπει τὰ Ἑλληνικὰ πιά Γιάννενα⁴. Γιὰ τὸν Χριστιανικὸ πληθυσμὸ πανηγυρισμοί, δοξολογίες, ζητωκραυγές, λαμπαδηφορίες· τὰ δεινὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἡπείρου εἶχαν φθάσει στὸ τέλος τους. Ἀλλά, καταλήγει στὴν ἔκθεσή του ὁ Ρῶσος

στρατιῶτες εἶχε περιοριστεῖ στὰ 70 γραμμάρια τὴν ἡμέρα. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ οἱ κλοπὲς ἀφοροῦσαν κυρίως τροφίμα (τυρί, ἐλιές, γάλα, κονσέρβες).

1. Ὁ Στελκούνωφ συνέστησε νὰ δοθεῖ ὑλικὴ ἀμοιβὴ στὸν Ἑλληνα κλητῆρα τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου ἐνῶ οἱ Ἑλληνες προύχοντες καὶ ὁ Μητροπολίτης Γερβάσιος τοῦ ἔδωσαν καὶ σχετικὸ πιστοποιητικὸ.

2. *ΑΕΠΡ, Politarchiv*, Φ. 1680, Στελκούνωφ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 22-3-1913.

3. Βλ. καὶ *Chanterleure*, ὁ.π., σσ. 128-129. Τὸ Ἑβραϊκὸ στοιχεῖο τῶν Ἰωαννίνων ὑποδέχθηκε μὲ θερμὲς ἐκδηλώσεις τὸν νέο Διάδοχο Γεώργιο κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν πόλη. (*ΑΕΠΡ, Politarchiv*, Στελκούνωφ πρὸς Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, 20-4-1913).

4. Πρῶτος ἔφυγε ὁ Ρουμάνος Πρόξενος Pitistianu καὶ στὴ συνέχεια ὁ Billinski καὶ οἱ ὑπόλοιποι. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Αὐστριακὸς πρόξενος ἀποδοκιμάστηκε ἔντονα γιὰ τὸν φιλοτουρκισμὸ του ἀπὸ τὸν λαὸ τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἀπελευθέρωσης, μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ του ὡς «κομματῆς».

διπλωμάτης. «από τις 21 ως τις 28 Φεβρουαρίου σε όλους τους δρόμους και τα φρούρια, στην πεδιάδα των Ιωαννίνων και στον δρόμο, που οδηγούσε στους Άγιους Σαράντα, κοίτονταν, κάτω από το βλέμμα μας, Τούρκοι στρατιώτες, νεκροί και έτοιμοθάνατοι από την πείνα και το κρύο...»¹.

1. Για θανάτους Τούρκων από το κρύο βλ. και Λεβαντέας, *δ.π.*, σ. 368.

Ἄρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΙΤΑΛΗ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ ΑΕΙΑ ΤΟΥ ΑΡΤΗΣ ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΜΠΑΛΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

Ὁ, ἀπὸ Ἐλαίας —βοηθὸς Ἐπίσκοπος τοῦ Ἄρτης Ἀβερκίου— γενόμενος Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἱερόθεος Μπάλκος, ἦτο Πρεβεζαῖος τὴν καταγωγὴν¹. Ὡσαύτως δὲ γέννημα καὶ θρέμμα τῆς Πρεβέζης ἦτο καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης². Ἀμφότεροι ἔζησαν καὶ ἔδρασαν τὸν παρελθόντα ΙΘ' αἰῶνα, καταλιπόντες μνήμην ἀγαθὴν, ὡς προσωπικότητες ὀλκῆς τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος των, κατὰ τὴν διαληφθεῖσαν ἐποχὴν.

Τούτων εὔρον, εἰς κώδικα τοῦ πολυτίμου Ἀρχείου τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως³, ὠρισμένα γράμματα, τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχουν ἱστορικές τινες εἰδήσεις χρησίμους διὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦ μέλλοντος περὶ τῆς Πρεβέζης. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον προβαίνω ἤδη εἰς τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν.

Ὁ Ἀθ. Ἀθανασιάδης, πρόκριτος τῆς Πρεβέζης, ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ τῆς —δι' αὐτὸ καὶ ἐπὶ ἔτη ἐξελέγετο ὡς μέλος τῆς ἐκκλησ. Δημογεροντίας, ἐκκλ. Ἐπίτροπος τοῦ Ἱ. Ν. Ἀγίου Νικολάου Πρεβέζης καὶ Ἐφορος εἰς τὴν περίπτωτον Θεοφάνειον Σχολὴν τῆς - ἔγραψεν ἐπιστολὴν (3.2.1848) εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἱερόθεον. Ἀντίγραφον αὐτῆς δὲν διεσώθη. Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ὁμοῦ τοῦ Μητροπολίτου γνωρίζομεν τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ διατυπωθέντα εἰς αὐτὴν αἰτήματα.

Ἐν πρώτοις ἀναφέρεται εἰς τὴν περίπτωσιν ἑνὸς ἱερέως τῆς Πρεβέζης, τοῦ Δημ. Γκανία, ὁ ὁποῖος ἐπανῆλθεν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὴν Πρεβέζαν. Ἐζήτει δὲ νὰ ἱερατεύσῃ καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν. Ἄλλ' οἱ ἐν Πρεβέξει ἀρχιερατικοὶ Ἐπίτροποι τοῦ Μητροπολίτου Ἄρτης ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ τὰ «κανονικὰ ἐμβατικά»⁴ διὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπουσίας του εἰς τὴν ξένην. Ἄλλ' οὗτος, πτωχὸς ὢν καὶ οἰκογενειάρχης, δὲν εἶχε νὰ καταβάλῃ τὰ σχετικὰ χρήματα. Ἐντεῦθεν ὁ εἰ-

1. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἄρχιμ., Ἱερόθεος Μπάλκος, Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης, ἐν «Ἠπ. Ἔστια», ἔτ. 1959.

2. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἄρχ., Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης, ὁ Εὐεργέτης τῆς Πρεβέζης, ἐν «Ἠπ. Ἔστια», ἔτ. 1978-79.

3. Βιτάλη Φιλαρέτου, Ἄρχ., Τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης, 1979.

4. Ἐμβατικά ἦσαν, κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὑποχρεωτικὴ χρηματικὴ ἐπιχορήγησις, τὴν ὁποῖαν προσέφερον εἰς τὸν Ἐπίσκοπον τῆς περιοχῆς οἱ Ἱερεῖς, κατὰ τὸν διορισμὸν τους καὶ τὴν ἀνάληψιν τῶν οἰκείων καθηκόντων εἰς ἐφημεριακὴν τινα θέσιν (βλ. Α. Δ. Κυριακοῦ, Ἐκκλησ. Ἱστορία, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1881, σ. 274).

ρημένος Ἄθ). Ἀθανασιάδης ἐμεσολάβησε, ὥστε ἄνευ χρημάτων νά τοῦ χορηγηθῆ παρά τοῦ Κυριάρχου Ἱεράρχου ἡ ἀδεια, τοῦτόπερ καί ἐγένετο, ἔστω καί μερικῶς, χάριν τοῦ Ἀθανασιάδου βεβαίως.

Τό ἄλλο θέμα ἦτο ἡ παύσις τοῦ Ἑλληνοδιδασκάλου τῆς Θεοφανείου Σχολῆς Γερογιάννη καί ἡ πρόσκλησις ἑτέρου χωρῆς γνώσιν καί ἐγκρίσιν τοῦ Μητροπολίτου, ἀρμοδίου καί ὑπευθύνου καί εἰς τήν ἐν λόγω Σχολήν, συμφώνως πρὸς τόν ἐσχίοντα Κανονισμόν περὶ τῶν Σχολείων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Δι' αὐτό καί γράφων ἀπαντητικῶς ἐπεφυλάσσετο ν' ἀποφασίσῃ σχετικῶς, ἀφ' οὗ θά ἤρχετο πρωτίστως εἰς τὴν Πρέβεζαν καί θά ἐγνώριζε αὐτοπροσώπως τὰ πάντα καί τόν νέον διδάσκαλον, πειθόμενος περὶ τῆς καταλληλότητος αὐτοῦ ἐξ ἀπόψεως χαρακτῆρος καί βιανότητος.

Ἄλλ' ὅς ἴδωμεν τί αὐτολεξεὶ διαλαμβάνει τὸ ὑπ' ὄψιν ἀρχιερατικὸν ἔγγραφον:

Πρὸς
τὸν Κύριον Ἀθανάσιον Ἀθανασιάδην
Εἰς Πρέβεζαν

Τὴν εὐγένειάν σας ὀλοψύχως εὐχόμεθα

Δεξάμενος εὐχαρίστως τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 3ης Ἰουαίνου εὐγενικὸν σας, ἀκρικῶς βεβημέν ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐρετῆς ἡμῖν ἀγαθῆς ὑγείας σας. Διεξεληθόντες δὲ μετ' ἀκριβείας τὰ ἐν αὐτῷ διαλαμβανόμενα, ἐγνώμεν τὰς διεξοδικὰς καί ἐπιειχημένους παρατηρήσεις σας ἐπὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἡμετέρων ἐπιτρόπων παρά τοῦ Ἱερέως Δημητρίου Γκανία τοῦ μετὰ μακρὰν ἀποδημίαν ἐπανελθόντος οἰκαδε, καί ἀδειαν ἐξαιτουμένου ἐπὶ τῷ λειτουργεῖν ἀκωλύτως, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπαρχίᾳ. Εἰς ἀπάντησιν δὲ τῶν παρατηρήσεών σας, ἀπειθόμενοι νά σας ἀναγγελλώμεν, ὅτι οἱ ἡμετέροι ἐπίτροποι δὲν ἐπραξαν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἐμὴ τὸ χρέος τῶν συμφώνως τῇ ἱερᾷ δικαιοσύνῃ καί τῇ τάξει τῆς ἐκκλησίας, καθ' ἣν οἱ εἰς ἀλλοδαπὴν ἀποδημόντες Ἱερεῖς καί πάλιν ἐπιστρέφοντες ὀφείλουσιν ἀπαραιτήτως λαμβάνειν ἀδειαν ἐπὶ τούτῳ παρά τοῦ Κυριάρχου, ἀποδίδοντες τὰ κανονικὰ ἐμβατικά διὰ τὸν καιρὸν ἀπουσίας τῶν. Ὅσον ἐπὶ τῆς ἀδείας τοῦ λειτουργεῖν ἀκωλύτως αὐτόθι, διὰ χάριν τῆς εὐγενείας σας παραβλέπομεν ὅ,τι δικαιωματικῶς τελεῖ (οὐχὶ δὲ Σιμωνιακῶς κατὰ τὴν παρατήρησίν σας) δυνάμεθα ἀπαιτῆσαι παρά τοῦ ἱερέως τούτου.

Καθόσον δ' ἀφορᾷ τὴν παύσιν τοῦ μέχρι τοῦδε ἑλλ.: διδασκάλου τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, καί τὴν πρόσκλησιν ἑτέρου, καθ' ἣ ἡ εὐγένειά σας ἀνήγγειλεν ἡμῖν πρώτην ἤδη φοράν, μολονότι χαίρομεν ἐπὶ τῇ προθυμίᾳ καί τῷ ζήλῳ ὑμῶν διὰ τὴν πρόοδον καί τὸν φωτισμὸν τῆς νεολαίας, οὐχ ἦπτον ὁμῶς θαυμάζομεν ἀποροῦντες, πῶς, ἐνῶ γινώσκετε καλῶς, ὅτι κατὰ τοὺς θεῖους καί ἱεροὺς κανόνας, καί κατὰ τὸν ἐσχάτως ἐκδοθέντα παρά τῆς Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας περὶ Σχολείων κανονισμόν, οἱ Μητροπολίται ὀφείλουσιν ἐπαγρυπνεῖν καί ἐφορεῖν εἴτε τὴν μόρφωσιν καί διευθύνειν τὸν

Σχολείων, προσέχοντες ἵνα μὴ παρεισφύση ἑτερόδοξος, ἢ ἠθοφθόρος τις διδασκαλία, καὶ ὡς ἐκ τούτου περιβεβλημένοι τὸ δικαίωμα τοῦ ἐγκρίνειν ἢ ἀποδοκιμάζειν τοὺς διδασκάλους ἐνῶ καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ ἀναγνωρίζετε ἡμᾶς διὰ τῆς ρηθείσης ἐπιστολῆς πνευματικὸν πατέρα τῆς σπουδαζούσης Νεολαίας, ἧς ἡ ἀνατροφή ἐξαρτᾶται πολλῶ μᾶλλον παρ' ἡμῶν, πῶς, λέγομεν, μολαταῦτα ἐτελήθητε τοσοῦτον σπουδαίας καὶ οὐσιώδους περὶ τὸ Σχολεῖον μεταρρυθμίσεως ἀποπερατώσαντες ἅμα αὐτὴν οὐ μόνον ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ χωρὶς τοῦλάχιστον νὰ μᾶς προΐδεάσητε ποσῶς περὶ τούτου; καθόσον μάλιστα προσκαλεῖτε Διδάσκαλον, τοῦ ὁποίου ἀγνοοῦμεν ὅλως τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἱκανότητα. Τούτων ἕνεκα μὴ δυνάμενοι ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν μεταρρυθμίσειν καὶ ἐκλογὴν σας ταύτην, ἐπιφυλαττόμεθα νὰ σκεφθῶμεν περὶ τούτου ὠριμώτερον καὶ ἀποφανθῶμεν, ὅταν θεία συνάρσει μεταβῶμεν ἐντὸς ὀλίγου αὐτόσε. Ἐν τούτοις ἐπενχόμενοι ὑμῖν ἐκ καρδίας ὑγείαν πλήρη, καὶ τῶν σωτηρίων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν, μένομεν διατελοῦντες; τὴν εὐγένειάν σας

Ἐν Ἁρτῇ 1848, Φεβρουάριος.

διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

(διὰ) τὴν εὐγένειάν σας

† Ὁ Ἁγίου Ἱεροθέου»!

Εὐθὺς μόλις ἔλαβε τὸ ὡς ἄνω γράμμα ὁ Ἀθ. Ἀθανασιάδης, ὄχι μόνον δὲν ἐπανεπαύθη εἰς τὴν δῆλωσιν τοῦ Μητροπολίτου, ὅτι προτίθεται «ἐντὸς ὀλίγου» νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πρέβεζαν, ὅτε καὶ θὰ ἐπιληφθῇ προσωπικῶς τῶν τεθέντων θεμάτων, ἀλλὰ τοῦναντίον τοῦ ἔγραψέ δύο ἄλλας ἐκτενεῖς ἐπιστολάς.

Εἰς τὴν πρώτην, ἀπὸ 10.2.1848, τὸν εὐχαριστεῖ εὐγνωμόνως διὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἀξίου βοηθείας πένητος καὶ οἰκογενειάρχου Ἱερέως Δημ. Γκανία. Ἐν συνεχείᾳ δ' ἐπανερχεται καὶ λεπτομερῶς τὸν ἐνημερῶνει διὰ τὸν προσληφθέντα καὶ ἀναμενόμενον ἐκ Κεφαλληνίας Ἱεροδιδάσκαλον Παναγιῆν Ματζούκην. Καὶ ἀπαντῶν εἰς παρατήρησίν του, σημειώνει, ὅτι ἐπὶ ἔτη ἀρχιερατικῶς ἢ Πρέβεζα καὶ ἡ Σχολὴ τῆς ἐτέλουν εἰς πλήρη ἐγκατάλειψιν, ἔξ οὗ καὶ μόνοι οἱ Πρόκριτοι τῆς ἐνήργουν καὶ ἀπεφάσιζον διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων τῆς.

Εἰς τὴν δευτέραν, ἀπὸ 20.2.1848, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐνασχολεῖται. Καὶ προσθέτει τὸ αἴτημα, ὅπως ἀπὸ τοῦδε παράσχῃ τὴν κανονικὴν ἄδειαν καὶ εὐλογίαν του, ὡς Κυρίαρχος Ἱεράρχης, εἰς τὸν εἰρημένον Ἱεροδιδάσκαλον, ὥστε νὰ κηρύττῃ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Πρεβέζης τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἐντύπωσιν παρουσιάζει, ἐκ πρώτης ὄψεως, τὸ ὄψος καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀμφοτέρων τῶν ἐν λόγῳ ἐπιστολῶν. Ὁ Ἀθανασιάδης, καίτοι δὲν εἶναι θεολόγος ἢ ἱερεὺς, ὁμῶς γράφει θεολογικώτατα καὶ ἐμφανίζεται κατέχων ἄριστα τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας.

1. Κώδιξ τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, σσ. 100, 102.

Ἐπισημαίνω λ.χ. τὰς ἀγιογραφικὰς ῥήσεις. «αἰσχροκερδεῖς»¹, «καλῶν ἔργων προϊστασθαι»², «νά διδάσκη καὶ πράττη τὰ καλὰ καὶ τίμια ἔργα πρὸς τοὺς ἄλλους»³, «φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα»⁴, «ὑπὸ τὸν μόδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν»⁵, «τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καὶ τὸν καύσωνα βαστάσαντα»⁶, «τὴν δικαίαν καὶ ὄχι τὴν κατ' ὄψιν κρίσιν»⁷, «τὴν φαρισαϊκὴν ἀλαζονείαν»⁸, «ἐπὶ τὰς ἀκάνθας πεσὼν»⁹, «τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»¹⁰, «καταψύχουσα τῷ ὄρω τοῦ δακτύλου»¹¹ κ.ἄ.

Ἄλλ' ὡς παραθέσωμεν ὡδέ τὰς δύο ταύτας περισπουδάστους ἐπιστολάς τοῦ εὐσεβεστάτου τούτου χριστιανοῦ καὶ ἑξαιρέτου πατριώτου Ἁθ. Ἀθανασίου:

α'.

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Κύριον Ἱερόθεον
Μητροπολίτην Ἄρτης

Πρέβεζα τὴν 10 Φεβρουαρίου 1848

Σεβασμιώτατε Πάτερ.

Εὐγνωμονῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν Σεβασμιότητα διὰ τὰς πατρικὰς ὑπὲρ ἔμοῦ ἐκφράσεις τῆς, καὶ δι' ὁποῖαν τρέφει πρὸς ἐμὲ πατρικὴν ἀγάπην, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐπ' αἰτήσῃ μου χορηγηθεῖσαν ἀδειαν πρὸς Ἱερέα πένητα, οἰκογενειάρχην, καὶ μετὰ ἐπίτονον ἐπὶ ξένης ὁδοπορίαν ἐπανελθόντα ἐν τῷ μέσῳ τῶν συγγενῶν του, ἵνα ἐκτελεθῇ τὰ τῆς Ἱερωσύνης του ἀνευ χρηματικῆς προσφορᾶς πρὸς τὸν ἡμέτερον κορβανῶν, δὲν ἠμπορῶ εἰμὴ ὡς φιλαλήθης νὰ ἐπαναλάβω, ἄγε Πάτερ, ὅτι οἱ ἐνταῦθα ἐπίτροποι τῆς ἡμετέρας Σεβασμιότητος συμωνιακῶς ἐξήτησαν ἀπὸ τὸν πένητα καὶ οἰκογενειάρχην Ἱερέα τοῦτον, τὸν παρὰ τοῦ προκατόχου ἡμῶν κεχειροτονημένον, χρηματικὴν προσφορὰν ἐπὶ ὄσα ἔτη διέτριψεν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, διότι οὐδεὶς Ἀποστολικὸς ἢ Συνοδικὸς κανὼν, οὐδέ τὸ κανονικὸν Δίκαιον, οὐδέ οἱ πολιτικοὶ νόμοι ἐπιτρέπουσι τοῦτο, ἀλλ' εἶναι, ὡς μὲ συγχωρήσῃ ἡ ἡμετέρα Σεβασμιότης, ὁλοκλήρως καφηρικὴ αἰτήσις ἀνοίκειος παντάλασι πρὸς τοὺς διαδόχους τῶν Θεοκηρῶν Ἀποστόλων, οἵτινες οὐδέποτε ὀφείλουσι νὰ ὦσιν αἰσχροκερδεῖς, κατὰ

1. Α' Τιμοθ γ' 3.8, Τιτ. α' 7.

2. Τιτ. γ' 14.

3. Α' Τιμοθ γ' 2, Β' Τιμοθ β' 24, γ' 8 κ.ἄ.

4. Ματθ κγ' 4.

5. Ματθ ε' 15.

6. Ματθ κ' 12.

7. Ιωάν. ζ' 24.

8. Πρβλ. Λουκ. ιη' 10-14.

9. Λουκ. η' 7.

10. Ιωάν. ιζ' 17, Β' Τιμοθ β' 15.

11. Λουκ. ιζ' 24.

τὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀποστόλου τοῦ Θεοῦ Παύλου, κατὰ τὰς Συνοδικὰς διαταγὰς.

Ὡς πρὸς τὴν ἀπάντησιν τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος πρὸς τὸ ὑστερόγραφόν μου ἀναγγέλον τὴν ἐκλογὴν διδασκάλου ἵνα φωτίσῃ τὰ ἄχρι τοῦδε εἰς βαθὺ σκότος διάγοντα λογικὰ τοῦ Χριστοῦ πρόβατα, συμφωνῶ ὅτι ἡ ὑμετέρα Πανιερότης, ὡς πνευματικὸς πατὴρ ὀφείλει νὰ φροντίζῃ καὶ μεριμνᾷ περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ, ὅποσον ἡ θεία Χάρις ἐξήρτησεν εἰς τὴν πατρικὴν τῆς πρόνοιαν, καθότι τοῦτο τρανώτατα κηρύττει εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς Τίτον ἐπιστολὴν ὁ θεόπνευστος Παῦλος, λέγων, τὸν ἐπίσκοπον καλῶν ἔργων προϊστασθαι, ἥτοι χρεωστεῖ νὰ διδάσκῃ καὶ πράττῃ τὰ καλὰ καὶ τίμια ἔργα πρὸς τοὺς ἄλλους, συνεργαζόμενος μὲ αὐτούς, προνοῶν πρὸ πάντων περὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας τοῦ λαοῦ, οὐδέποτε δὲ νὰ δεσμεύῃ φορτία βαρῆα καὶ δυσβάστακτα καὶ νὰ ἐπιτίθῃσιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, αὐτοὶ δὲ οὐδὲ τῷ δακτύλῳ αὐτοῦ νὰ μὴ θέλῃ κινήσῃ αὐτά.

Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν μὴ γενομένην πρὸς τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐρώτησιν περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ διδασκάλου τοιοῦτου κατόχου ἀλλογενῶν γλωσσῶν, καθὰ ἐγγράφως νὰ παραδώσῃ ὑπόσχεται, ἅς μὲ συγχωρήσῃ ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης νὰ τὴν παρατηρήσω, ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν προκατόχων τῆς καὶ ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἡμερῶν οὐδέποτε ἐλήφθη οὐδεμίαν πατρικὴ πρόνοια παρὰ τῶν πνευματικῶν πατέρων ἀρχιερέων περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν παιδῶν, οὐδέποτε ἔλαβον τὸν κόπον σχεδὸν οἱ χρηστοὶ οὗτοι ποιμένες νὰ ἐρευνησῶσι τὴν ἠθικὴν, καὶ ποῖα φῶτα κατεῖχεν ἕκαστος τῶν διδασκάλων, καὶ ἂν οἱ παῖδες προώδευσαν, διαδιδόμενων τῶν φώτων, οὐδὲ ἂν οἱ διδάσκαλοι ἐξεπλήρουν φιλοθέως καὶ τιμίως τὰ σοβαρὰ ταῦτα τῆς διδασκαλίας τῶν χρέη, διὰ ταῦτα, τῶρα τὰ λογικὰ πρόβατα ἀπαυδήσαντα τέλος εἰς τὴν κρίσιμον τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἐξελέξαντο οἴκοθεν διδάσκαλον τῶν ἀγαπητῶν αὐτῶν τεκνῶν Ἱερέα ὁμόδοξον, τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καθαρὸν τέκνον, ὑποσχόμενον νὰ διδάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, Ἱταλικὴν καὶ Ἀγγλικὴν, ἐντέχνως τε καὶ γραμματικῶς, κατὰ τὴν νῦν ὑπάρχουσαν ἀναλυτικὴν μέθοδον, καθὼς καὶ Ἱεράν Θεολογίαν, καὶ γεωγραφίαν καὶ ἱστορίαν.

Ἄν ὁμως ἡ παράδοσις ἀλλογενῶν γλωσσῶν δύναται δῆθεν νὰ σκανδαλίσῃ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ καθ' ὅλοκληρίαν ἀντιβαῖνον εἰς τὰς Πατριαρχικὰς ἐπιστολάς ἐκδεδομένας συμφώνως μὲ τὰ φῶτα τοῦ αἰῶνος τούτου, καθ' ὃν οὐκέτι ὁ λύχνος καίεται ὑπὸ τὸν μῶδιον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν.

Ἐν τοσοῦτῳ, Σεβασμιώτατε Πάτερ, ὁ ἐκλεχθεὶς οὗτος Ἱερεὺς, Ἕλλην τὸ γένος, καὶ υἱὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται, καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων μεταξὺ τῆς αὐτοῦ ἀιδεσιμότητος καὶ τῶν κυρίων ἐπιτρόπων τῶν διεπόντων τὸ Θεοφάνειον τοῦτο Σχολεῖον, θέλει ἐγκαθιδρῆθῃ ἵνα διαδώσῃ ὅποια ἐγγράφως ἐπαγγέλλεται φῶτα, καὶ ἐπειδὴ ἡ ὑμετέρα Σεβα-

σιμότης, ὡς μοί γράφει, θά εὔρεθῃ ἐντός ὀλίγου ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν, ἡ εὐχαρίστησις τοῦ ποιμνίου θέλει ἔτι μᾶλλον πλεονάσει, ὡς εὐλογηθῆσομένης τῆς Σχολῆς διὰ τῆς προσωπικῆς παρουσίας τῆς, καί εἴθε διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν εὐχῶν τῆς, ὁ προσδοκώμενος ἐκεῖνος ἱερεὺς νὰ φανῇ ἄξιος τῶν ἐπαγγελιῶν του, καί τοῦ ἐγκαρδίου πόθου τοῦ λαοῦ τούτου, ὁποῖου τὴν παιδείαν νὰ ἐπιδοθῇ ἀπὸ καρδίας, καί νὰ συμπράττῃ εἰς τὴν πρόοδόν τῆς, ἔχει ἡ ὑμετέρα Σεβασιμότης Ἱερῶτατον χρέος.

Παρακαλῶ νὰ μὲ δώσῃ τὰς εὐλογίας τῆς ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους κατιάσαντα, καί τὸ βάρος τῆς ἡμέρας καί τὸν καῖσιμα βαστάσαντα ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου τῆς, καί νὰ μὲ ἀπαντήσῃ πρὸς ταύτην μου, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐνθαρρύνωμαι καί ἐμψυχούμαι εἰς τὸ ἐπιχθές μὲν, ἀλλὰ σωτήριον τοῦτο ἔργον, ὁποῖον τέσσαρα ἤδη ἔτη ἀνέθεσε πρὸς ἐμὲ ἀναξίας ἡ κοινότης αὕτη, καί μηδὲν ποτὲ ἀμφιβάλλων περὶ τῶν ἀναλλοιώτων εὐνοϊκῶν τῆς διαθέσεων, ὑποσημειοῦμαι μὲ βαθύτατον σέβας καί διαφέρουσαν ὑπόληψιν.

Τῆς Ὑμετέρας Σεβασιμότητος
ἰσοκλινεστάτος θεράτων
Ἄθανάσιος Ἀθανασιάδης.

β'.

Πρὸς
Τὸν Σεβασιμώτατον Κύριον Ἱερόθεον
Μητροπολίτην Ἄρτης
Εἰς Ἄρταν

Πρέβεζα τὴν 20 Φεβρουαρίου 1848

Σεβασιμώτατε Πάτερ!

Ἐγμαι βέβαιος ὅτι ἡ ὑμετέρα Σεβασιμότης παρέλαβεν ἤδη τὸ ἀπὸ τῆς 10 φθινοκτοῦ ἐγγραφόν μου, ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ὁποῖου πέπεισμαι, ὅτι κατὰ τὴν δικαίαν, καί ὄχι τὴν κατ' ὄμην κρίσιν, οὐδέ κατὰ τὴν φαρισσαϊκὴν καὶ τῶν καλῶν ὀλέτειραν ἀλαζονείαν, θά ἐπληροφορήθῃ ἡ ὑμετέρα Σεβασιμότης, ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη τῆς Θεοφανείου Σχολῆς ἐξελέξατο τὸν προμνησθέντα διδάσκαλον, ὁμογενῆ καὶ ὁμόδοξον, ἵνα διαδώσῃ τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελομένην θείαν καὶ ἀνθρωπίνην σοφίαν εἰς τὴν χώραν ταύτην, καί ἀτείρῃ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν τὸν ἀπόρον τῆς παιδείας, ὅστις ἄχρι τοῦδε ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν διδασκάλων, τῆς ἀσυγχωρήτου καὶ ἀντετυγγελικῆς ἀκηδίας καὶ ἀμελείας τῶν

1. Κωδ. ἐνθ' ἄνωγ., σσ. 105, 107, 109, 111. Καὶ μίᾳ ἄλλῃ ἐνταῦθα ἐνδιαφέρουσα ἰσοσημειωτικὴ παρατίθεται, ἡ ἑξῆς: «Ὁ ἄχρι τοῦδε διδάσκαλος Γερογιάννης ἰσχυρῶς εἰσὶν ὄν ἀπεβλήθη καὶ περὶ τούτου θέλει ληφθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα» μετὰ ταῦτα παρὰ τῶν κυρίων Ἐπιτρόπων, ὁποῖων ὁ σκοπὸς εἶναι, εἰ δυνατόν, νὰ εἰσαχθῇ καὶ τις ξένη διάλεκτος ἀφελιμωτάτη εἰς τὴν κοινότητα, καὶ νὰ προσχθῇ ἔτι μᾶλλον ἢ πολλὰ κοινωμένη χριστιανικὴ ἠθικὴ, ὁποῖα ἐβολλίνετ ἡ νεολαία, ἕνεκα τῆς ἀπειρίας τῶν διδασκάλων. Ἄθ. Ἀθανασιάδης».

τοῦ αἰῶνος τούτου διαδόχων τῶν θεοκηρύκων Ἀποστόλων, Μητροπολιτῶν Ἁγίου, ἐπὶ τὰς ἀκάνθας πεσῶν οὐδαμῶς ἐκαρποφόρησεν!

Ἴνα ἔτι μᾶλλον ἢ ὑμετέρα Σεβασμιότης πληροφορηθῆ περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ χρηστοτηθείας τοῦ ἀνδρός ἐνδεδυμένου κανονικῶς τὴν Ἱερωσύνην, σὰς διευθύνω, Σεβασμιώτατε Πάτερ, ἐδῶ ἐσωκλείστως διάφορα ἀντίγραφα τῆς μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίας, ἐκ τῶν ὁποίων οὐδόλως ἀμφιβάλλω, ὅτι ἂν ἡ μεγάλη ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία παραδέχεται ἕτεροδόξους διδασκάλους καὶ διδασκαλίαν ἀλλογενῶν γλωσσῶν κατὰ τὸ ἀριθ. 2: τοῦ περὶ διδασκάλων α: ἀρθρου τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ 1846, ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης θέλει εἶναι εὐτυχεστέρα βλέπουσα ὅτι ὀρθόδοξος ἀνὴρ, ὁμογενής, τὴν πατρίδα Κεφαλλήν, καὶ Ἱερεὺς τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐπαξίως, οὐκ ἐπὶ χρήμασιν σιμωνιακῶς κεχειροτονημένος, ἀναδέχεται σὺν Θεῷ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ποιμνίου εἰς γλώσσας ἀλλογενῶν, ὅστις, καθὼς Ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ, θέλει ἀνεκδοιάστως προάξει εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν ἠθικὴν τοὺς ἀγαπητοὺς παῖδας τῆς χώρας ταύτης.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἱερεὺς οὗτος, καθὰ δύναται ἡ ὑμετέρα Σεβασμιότης νὰ βεβαιωθῆ ἐκ τῆς τελευταίας αὐτοῦ ἐπιστολῆς, θέλει φθάσει ἐδῶ σὺν Θεῷ κατὰ τὴν προσεχῆ ἑβδομάδα, καὶ ὑπόσχεται νὰ ἐκφωνήσῃ ἐπ' ἄμβωνος λόγον κατάλληλον μὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆς πρώτης Κυριακῆς τῶν νηστειῶν, παρακαλῶ νὰ ἐκδώσῃτε, Σεβασμιώτατε Πάτερ, τὰς προσηκούσας διαταγὰς, ἵνα, ἀφοῦ ὁ Ἱερεὺς οὗτος παρουσιάσει πρὸς τὴν ἐνταῦθα ἐκκλησιαστικὴν ἐπιτροπὴν τὸ σχετικὸν ἀπολυτήριόν του ἐκδοδομένον ἀπὸ ὀρθόδοξον Ἀρχιερέα, λάβει παραχρῆμα τὴν ἄδειαν νὰ κηρύξῃ ἐπ' ἄμβωνος τὸν λόγον τῆς ἀληθείας εἰς πνευματικὴν τροφὴν τῶν λογικῶν προβάτων, καὶ ἐκτελῆ ἐν ταύτῃ ἐλευθέρως τὰ ἐμβριθῆ τῆς Ἱερωσύνης καθήκοντα.

Ἵν βέβαιος ὅτι οἱ λόγοι μου οὗτοι ὄχι μόνον καθὼς ἀποστολικὸν Ἱεράρχην, ἀλλὰ καὶ καθὼς πατριώτην θέλει ἐκκεντήσῃ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα νὰ συνδράμῃ ἀόκνως εἰς θεραπείαν τῆς χαλεπῆς γυμνώσεως τῆς φίλης αὐτῆς πατρίδος καὶ τοῦ λογικοῦ τούτου ποιμνίου, καταψύχουσα κἂν τῷ ἄκρῳ τοῦ δακτύλου τῆς τὴν διακεκαυμένην ἐκ τῆς ἀπαιδευσίας αὐτοῦ γλώσσαν, τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ δίδῃ διὰ παντός τὰς εὐλογίας τῆς, περιμένοντα πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἐνδεχομένης ἀφίξεώς τῆς τὴν ἀπαιτουμένην ἄδειαν πρὸς τὸ κηρύττειν ἐλευθέρως ἐπ' ἄμβωνος, καὶ ἱεουργεῖν ἀκωλύτως ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λογικοῦ τούτου ποιμνίου.

Τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος
ὑποκλινέστατος θεράπων
Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης.

1. Κώδιξ, σσ. 113, 115.

Ὁ Ἄρχιμ. Ἱεροθέος, εἰς σύντομον γράμμα του, ἀπὸ 25.2.1848, ἀπαντᾷ εἰς τ' ἀνωτέρω δύο, ὄντως κατακληκτικά γράμματα, τὰ ὅποια πρόφανως τὸν ἐντυπωσίασαν βαθύτατα, μάλιστα δὲ καὶ τὸν συνεκίνησαν, μετὰ τὴν ἔκκλησιν εἰς τὰ πατριωτικά αἰσθήματά του, ὡς Πρεβεζαίου, ὑποχρεωμένου ἰδιαιτέρως νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ γενέτειραν καὶ νὰ φροντίζῃ ἰδιαζόντως διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων της. Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι, ἐνῶ εἰς τὸ προηγούμενον του καλεῖ τὸν Ἀθ. Ἀθανασιάδην «Κύριον», τῶρα τὸν προσφωνεῖ «Εὐγενέστατον Κύριον», τοῦ ὁποίου «τὴν Εὐγένειαν» ὀλοψύχως εὐχεται.

Βεβαίως ἐπαναλαμβάνει ὅτι καὶ προηγουμένως ἔγραψεν: «Εἰδοποιούμεν συντόμως ὅτι ἐπειδὴ μεταβαίνομεν θεία συνάρσει αὐτόσε, ἐπιφυλαττόμεθα νὰ ἐξηγηθῶμεν διὰ ζώσης» περὶ τοῦ θέματος τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἱεροδιδασκάλου. Πρὶν δὲ γνωρίσῃ τοῦτον αὐτοπροσώπως καὶ ἐξετάσῃ τὰ περὶ τῆς Ἱερωσίνης αὐτοῦ ἔγγραφα ἀρνείται νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτὸν τὴν κανονικὴν ἀδειαν νὰ κηρύξῃ ἐπ' ἐκκλησίαις τὸν θεῖον λόγον.

Ἴδου ἡ τοιαύτη ἔγγραφος ἀπάντησις:

Τῷ Εὐγενεστάτῳ Κυρίῳ Ἀθ. Ἀθανασιάδῃ
Εἰς Πρέβεζαν

Τὴν Εὐγένειάν σας ὀλοψύχως εὐχόμεθα.

Τῆ 25 Φεβρ.: 1848. Ἐξ Ἄρχιμ.

Λαβόντες ἀσμένως τὰ εἰς τὰς 10 καὶ 20 φθίνοντος χρονολογούμενα γράμματα της μετὰ τῶν ἐπισυντημένων ἀντιγράφων ἀφορώντων τὰ της ἐκλογῆς, προσκλήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως νέου διδασκάλου ἐν τῇ Θεοφανείῳ Ἑλληνικῇ Σχολῇ, ἔγνωμεν μετ' ἀκριβείας διεξελεθόντες τὰ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἀπάντησιν τῶν ὁποίων τὴν εἰδοποιούμεν συντόμως, ὅτι ἐπειδὴ ὅσον οὕτω μεταβαίνομεν θεία συνάρσει αὐτόσε, ἐπιφυλαττόμεθα νὰ ἐξηγηθῶμεν διὰ ζώσης περὶ ὧν γράφουσα μᾶς σημειοῖ: καθόσον δ' ἀφορᾷ περὶ τῆς ἀδείας τοῦ ἐλευσομένου Ἱεροδιδασκάλου ἐπὶ τῷ ἀκωλύτως κηρύττειν ἐπ' ἄμβωνος καὶ ἱεροουργεῖν ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς ἱεραῖς Ἐκκλησίαις, ἐπειδὴ κανονικῶς δὲν δυνάμεθα νὰ τῷ ἐπιτρέψωμεν τοῦτο ἀνευ προηγουμένης ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τῶν περὶ Ἱερωσίνης ἀποδεικτικῶν του, ὡς παντάπασι ἀγνώστου ὄντος ἡμῖν, παρατέμπομεν καὶ τοῦτο εἰς τὴν αὐτόσε ἀφιξίν μας. Καὶ ταῦτα μὲν ταῦτη ἡ δὲ τοῦ Ὑψίστου χάρις προάγοι αὐτὴν ἐπὶ τὰ κρείττω εὐήμεροῦσαν, καὶ κατ' ἄμφω ὑγιαίνουσαν τὴν εὐγένειάν σας.

διάτυπος πρὸς Θεὸν εὐχέτης
† Ὁ Ἄρχιμ. ἹΕΡΟΘΕΟΣ †.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐφθάσεν εἰς τὴν Πρέβεζαν ὁ Ἱεροδιδάσκαλος Παναγῆς Ματζούκης. Μετὰ χαρᾶς δὲ τὸν ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ τὴν Σχολὴν τῆς οἱ Πρόκριτοι - Δημογέροντες, Ἐφοροὶ καὶ οἱ Χριστιανοί. Καὶ διὰ ν' ἀναλάβῃ συντόμως τὰ οἰκεία διδακτικά καὶ ἱερατικά καθήκοντά του, ἐπεβραδύνετο δὲ ἡ ἐξαγγελθεῖσα ἔλευσις τοῦ Μητροπολίτου, ἐξέπεμψαν αὐτὸν εἰς Ἁρταν πρὸς αὐτόν, οἱ ἐπίτροποι τῶν τριῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐν ταύτῳ διοικηταὶ τῆς Θεοφανείου Σχολῆς, μετὰ τοῦ ἐξῆς συστατηρίου γράμματος, τὸ ὅποιο βεβαίως συνέταξεν ὁ πολὺς Ἀθ. Ἀθανασιάδης:

Πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Κύριον Ἱερόθεον
Μητροπολίτην Ἁρτης
Εἰς Ἁρταν

Πρέβεζα 29 Φεβρουαρίου 1848

Σεβασμιώτατε Πάτερ!

Ἐπειδὴ προχθὲς εὐωδόθη ἐνταῦθα ὁ διδάσκαλος τῶν ἀγαπητῶν τέκνων τῆς κοινότητος ταύτης, καθὰ προανηγγέθη πρὸς τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ἰδοὺ μεταβαίνει αὐτόσε, ἵνα καθὼ Ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου προσφέρῃ τὰ σεβάσματά του πρὸς τὴν ὑμετέραν Πανιερότητα, καὶ τὴν παρακαλοῦμεν νὰ τὸν ἀποπέμψῃ ἐνταῦθα ὅσον τάχιον μὲ τὴν προσήκουσαν ἀδειάν τῆς εἰς τὸ ἐκτελεῖν τὰ τῆς Ἱερωσύνης του καὶ κηρύττειν ἐπ' ἁμβωνος τὸν λόγον τῆς ἀληθείας.

Πεπεισμένοι εἰς τὴν πατρικὴν αὐτῆς πρόνοιαν οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὡς πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτήσεώς μας, καὶ ἐπ' ἐλπίδι νὰ τὴν ἀπολαύσωμεν ὅσον οὕτω ὑγιαίνουσαν ὑποσημειούμεθα μὲ βαθύτατον σέβας καὶ διαφέρουσαν ὑπόληψιν.

Οἱ Ἐπίτροποι

ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης
Δημήτριος Ἥλιος
Νικόλαος Γιακουμῆς

ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΥΣ
Χρῖστος Σκέφερις
Χρῖστος Καρκατζούλης
Ζῶης Λαϊνᾶς

ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Κώστας Κακαμπίνης
Θεόδωρος Ζιγούρης¹.

Ὁ Μητροπολίτης Ἱερόθεος, κατὰ τὴν 5 Μαρτίου 1848, ἐδέχθη ἐν τῇ Ἱ. Μητροπόλει Ἁρτης, εἰς ἐπίσκεψίν του, τὸν ἐν λόγῳ Ἱεροδιδάσκαλον. Ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ συνομιλίας καὶ τῆς ἐξετάσεως τῶν πιστοποιητικῶν του, ἐπέισθη ἀπολύτως, ὅτι πρόκειται πρᾶγματι περὶ σοβαροῦ ἀνδρός, ἐγκρατοῦς καὶ εὐ-

1. Κωδ.ξ, σ. 119.

λαβούς περί τὰ οικεῖα ἱερατικά καὶ ἐκπαιδευτικά του καθήκοντα. Καὶ συνεπῶς, τοῦ παρόσχε ἀσμένως τὴν κανονικὴν -ἀδειαν περί τε τὸ ἱερόσυργεῖν καὶ τὸν θεῖον λόγον κηρύττειν ἐπ' ἄμβωνος-. Καὶ ἐξαπέστειλε τὸ, παρὰ πόδας, ἀπαντητικὸν ἔγγραφόν του:

Τοῖς εὐγενεστάτοις Ἐπιτρόποις
τῶν ἐν Πρεβέζῃ τριῶν Ἐκκλησιῶν
Ἁγίου Νικολάου, Ἁγίου Χαλαλάμπους
καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου

Εἰς Πρέβεζαν

Τὴν Εὐγένειάν σας ἐκ ψυχῆς εὐχόμεθα.

Εὐχαρίστως ἐδεξάμεθα τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 29 ἀπαντεύσαντος μηνὸς ἐπιστολήν σας διὰ τοῦ νεοσυστηθέντος Ἱεροδιδασκάλου, τὸν ὁποῖον εὐαρέστως ὑποδεχθέντες ἀποπέμπομεν αὐθις πρὸς ὑμᾶς ἐφωδιασμένον ταῖς ἐνδομύχοις εὐχαῖς ἡμῶν καὶ εὐλογίαις, ὅπως θεῖα συναρωγῇ ἀναδειχθῆ χρήσιμος τῇ πρὸς τὰ καλὰ ὀργάνωσι νεολαία, καὶ τῶν προσδοκιῶν ὑμῶν ἄξιος. Θεωρήσαντες δὲ καὶ τὸ περί Ἱερωσίνης αὐτοῦ τακτικὸν ἀποδεικτικὸν ἐχορηγήσαμεν αὐτῷ τὴν ἀδειαν περί τε τὸ ἱερούργεῖν, καὶ τὸν θεῖον λόγον κηρύττειν ἐπ' ἄμβωνος, καθ' ἃ καὶ τοῖς ἡμετέροις αὐτόσπε ἐπιτρόποις γράφοντες ἐντελλόμεθα. Καὶ ἀπονέμοντες ὑμῖν τὰς ἐγκαρδίους εὐχὰς ἡμῶν καὶ εὐλογίας ἐπὶ τὸ ὑγιαίνειν ἀπαντας ἀπολαύοντας τῶν θεαρέστως αἰτημάτων ὑμῶν, διατελοῦμεν.

Ἐν Ἄρτῃ 1848 Μαρτίου 5
Τῆς ὑμετέρας εὐγενείας
διάπυρος ἐν Χριστῷ εὐχέτης
† Ὁ Ἄρτης ΙΕΡΟΘΕΟΣ'.

Τοιοῦτοτρόπως παρεσχέθη βιανανοίησις τόσον εἰς τὸν ζῆλωτὴν καὶ δραστήριον Ἀθ. Ἀθανασιάδην, ὅσον καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συνεπιτρόπους του καὶ εἰς τὸ Χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς Πρεβέζης, ἡ ὁποία σὴν πῶς ἀπέκτησε ὄχι μόνον βιανὸν Ἱεροδιδασκάλον - Σχολάρχην εἰς τὴν περίτυστον Θεοφάνειον Ἑλληνικὴν Σχολήν, ἀλλὰ καὶ εὐλαβῆ Ἱερέα καὶ ζῆλωτὴν Ἱεροκήρυκα.

1. Κώδιξ, σ. 114.

2. Περί αὐτῆς βλ. Βιτάλη Φιλ : α. Εἰδήσεις γὰρ τὰ Σχολεῖα Πρεβέζης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν «Πρεβεζάνικα Χρονικά», ἔτ. 1978, β. Μία διαρὰ πρὸς τὴν Πρέβεζαν (Θεοφάνειον Σχολήν) τοῦ Μπρωπολίτου Ἰωαννίνων Ἰωαννικίου Γ', ἐν «Ἡλ. Ἡμερολόγιον», ἔτ. 1979, γ. Ὁ Κώδιξ τῆς Θεοφάνειου Σχολῆς Πρεβέζης, ἐν «Ἡλ. Ἐστία», ἔτ. 1979-80, δ. Ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεβέζης, ἐν «Μνήμη Σουλίου», ἔτ. 1980, ε. Εἰσεργασία τοῦ Ἄρτης Σωφρονίου πρὸς τὴν Θεοφάνειον Σχολήν Πρεβέζης, ἐν «Ἡλ. Ἡμερολόγιον», ἔτ. 1981, ς. Ἀθανάσιος Ἀθανασιάδης καὶ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεβέζης, ἐν «Ἡλ. Ἡμερολόγιον», ἔτ. 1983, ζ. Ἡ Θεοφάνειος Σχολὴ Πρεβέζης τμηδ τὸν Εὐεργέτην τῆς Ἀθανάσιον Ἀθανασιάδην, ἐν «Ἡλ. Ἡμερολόγιον», ἔτ. 1984, η. Οἱ Ἐλεοθέται τῆς Πρεβέζης, ἐν «Ἡλ. Ἐστία», ἔτ. 1985 ἔξ.

Εἰς τὸ πρόσωπόν του, ὡς φαίνεται, ἐνωρὶς ἐξεδηλώθη σεβασμὸς καὶ ἐκτίμησις, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐμπιστοσύνη. Καὶ δὲν ἤργησε καὶ ἄλλος πόθος ν' ἀναφανῆ καὶ ὑπερεκκαυθῆ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐναρέτου καὶ εὐλαβοῦς Ἀθ. Ἀθανασιάδου. Ἐσκέφθη, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ του ἡ Πρέβεζα θὰ ἠδύνατο νὰ εὑρῆ καὶ τὸν κατάλληλον ἐξομολόγον - πνευματικὸν πατέρα.

Ἐντεῦθεν συνεννοήθη μετὰ τῶν συναδέλφων του ἐπιτρόπων τῶν τριῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Πρεβέζης, ἀπέσπασε τὴν σύμφωνον γνώμην των, συνέταξε τὸ κατωτέρω γράμμα, καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὸν Μητροπολίτην Ἱερόθεον τὸ νέον τοῦτο ἀπὸ κοινοῦ αἴτημα.

Ἐνταῦθα θὰ ἐπισημανθῆ καὶ πάλιν ἡ ἀγιογραφικὴ θεμελίωσις τῆς ἐν λόγῳ ἐγγράφῳ ἀναφορᾶς.

«Τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ»¹ «πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ τὴν κοσμικὴν ἐπιθυμίαν σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι»², «νηφάλιος, σεμνός, σώφρων»³, «ὑγιαίνων τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ»⁴, «ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»⁵.

Ἄλλ' ὡς ἴδωμεν καὶ τὸ ὡραῖον τοῦτο ἐκ Πρεβέζης γράμμα:

· Πρὸς
Τὸν Σεβασμιώτατον Κον Ἱερόθεον
Μητροπολίτην Ἁγίου
Εἰς Ἁγίαν

Πρέβεζα τὴν 22 Ἰουλίου 1848

Σεβασμιώτατε Πάτερ!

Περὶ πολλοῦ ποιούμενοι καὶ ἱερὸν ἡμῶν καθῆκον οἱ ὑποφαινόμενοι νὰ προάγῃται ἡ νεολαία αὕτη τῆς πατρίδος μας ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀνθρώπινον παιδείαν ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ ὑγιαινούσῃ θεῖᾳ διδασκαλίᾳ ἵνα ἀπαρνούμενη παιδιόθεν πᾶσαν ἀσέβειαν, καὶ τὴν κοσμικὴν ἐπιθυμίαν, σωφρόνως, καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσῃ ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, δι' ὁποῖον λόγον προσεκλήθη παρ' ἡμῶν διδάσκαλος αὐτῆς εἰς τὸ Θεοφάνειον τοῦτο Σχολεῖον ὁ γνωστός τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι Πρεσβύτερος, ἀνὴρ νηφάλιος, σεμνός, σώφρων, ὑγιαίνων τῇ πίστει, τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ, καὶ ἐπειδὴ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ θεαρέστου τούτου καὶ σωτηρίου τούτου σκοποῦ ἀπαιτεῖται ἵνα ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ ἐκάστοτε καθοδηγῶν τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ μὲ λογικὴν ἀκρίβειαν εἰς τὴν ὑγιαίνουσαν πίστιν, διδάσκων αὐτῇ μετὰ παρηρσίας τὰ κατὰ Θεὸν καλὰ καὶ συμφέροντα τοῖς ἀνθρώποις, ἔχη τὴν ἀδειαν τοῦ νὰ δέχῃται ὡς πνευματικὸς

1. Τίτ., α' 9, β' 2.

2. Τίτ., β' 12.

3. Α' Τιμοθ. γ' 2, Τίτ., α' 8, β' 2, 5.

4. Α' Τιμοθ. ζ' 11, Τίτ. α' 13.

5. Β' Τιμοθ. β' 15.

πατῆρ καὶ ὑπηρέτης τοῦ μεγάλου Θεοῦ τοὺς λογισμοὺς τῶν νέων τούτων ἐξομολογουμένων τὰ ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῶν ἁμαρτήματα, παρακαλοῦμεν, Σεβασμιώτατε Πάτερ, νὰ ἐπιτρέψητε, ἵνα ὁ διδάσκαλος οὗτος Ἱερεὺς Π. Ματζούκης ἔχη τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν ἀδειαν τοῦ ἐξομολογεῖν ἀκωλύτως ἅπαντας τοὺς νέους τοὺς διδασχομένους εἰς τὸ Θεοφάνειον τοῦτο Σχολεῖον.

Πεποιθότες, ὅτι δὲν θέλετε μᾶς ἀρνηθεῖ. Σεβασμιώτατε Πάτερ, τὴν κατὰ Θεὸν καὶ δικαίαν ταύτην ἡμῶν αἴτησιν, καὶ δεόμενοι τοῦ παναγίου Θεοῦ, ἵνα διατηρῆ τὴν ἡμετέραν Σεβασμιότητα ἐν εἰρήνῃ σώαν, ὑγιᾶ, μακροσημερεύουσαν καὶ ὀρθοτομοῦσαν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἵπτοσημειοῦμεθα μ' ὄλον τὸ σέβας καὶ διαφέρουσαν ὑπόληψιν.

τῆς ἡμετέρας Σεβασμιότητος
τέχνα ἐν Κυρίῳ
καὶ ὑποκλινέστατοι θεράποντες

Οἱ Ἐπίτροποι

ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
Ἄθαν. Ἀθανασιάδης
Δημήτριος Ἡλίας

ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ
Χρῖστος Καρκατζούλης
Χρῖστος Σκέφερις
Ζῶης Λαϊνάς

ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
Κώστας Κακαμπίνης
Θεόδωρος Ζυγούρης¹.

Τώρα πλέον ὁ Μητροπολίτης Ἄρτης καὶ Πρεβέζης Ἱερόθεος δὲν εἶχεν ἐπιφυλάξεις. Προθύμως καὶ εὐχαρίστως ἀνταπεκρίθη εἰς τὸ νέον τοῦτο, λογικὸν καθ' ὅλα, αἴτημα. Καὶ παρέσχε παρευθὺς τὴν κανονικὴν ἀδειάν του, πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἐξῆς ἐνταλτηρίου ἀρχιερατικοῦ γράμματος:

Ἡ ταπεινότης ἡμῶν, διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς ἐνταλτηρίου γράμματος, ἀνατίθησι καὶ δωρεῖται τὸ τῆς πνευματικῆς πατρότητος ἱερὸν λειτουργημα τῷ αἰδεσιμωτάτῳ ἐν ἱερεῦσι πατῆρι Κυρίῳ Παναγῆ Ματζούκη, Κεφαλληνίῳ, ὡς ἀνδρὶ ἀξίῳ καὶ ἀρμοδίῳ εἰς τοῦτο κριθέντι. Θέλει τοίνυν ὁ διαληφθεὶς προσδέχεσθαι τοὺς λογισμοὺς τῶν εἰς ἐξομολόγησιν αὐτῷ ἐρχομένων χριστιανῶν, καὶ ὀδηγεῖν αὐτοὺς καὶ νοθετεῖν εἰς τὰ ψυχικὰ καὶ σωτήρια ἔργα, καὶ δεῖν μὲν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν δεῖ δεθῆναι, λύειν, δὲ τὰ λύσεως ἀξία. ὅθεν ἐδόθη ἡ παροῦσα ἡμῶν ἀδεια αὐτῷ δι' Ἐνδειξιν.

1848 Ἰουλίου 26 ἐν Ἄρτῃ
† Ὁ Ἄρτης ἹΕΡΟΘΕΟΣ².

1. Κώδιξ, σ. 141.
2. Κώδιξ, σ. 140.

δεύτερον δέ, διὰ τοῦ κατωτέρω ἀπαντητικοῦ γράμματός του.

Τῷ Εὐγενεστάτῳ Κυρίῳ Ἀθανασίῳ Ἀθανασιάδῃ,
καὶ λοιποῖς Ἐπιτρόποις τῶν τριῶν Ἐκκλησιῶν
εὐχετικῶς

Εἰς Πρέβεζαν

Τὴν Εὐγένειάν σας ὀλοψύχως εὐχόμεθα.

Ευχαρίστως ἐλάβομεν τὸ ἀπὸ 22 τοῦ τρέχοντος σεσημειωμένον γράμμα σας, ἐξ οὗ πληροφορηθέντες τὰ ἐν αὐτῷ σὺν τῇ ἐκδηλώσει τῆς ἀγαθῆς ὑγείας σας, εἰδοποιουῦμεν ὅτι κατὰ τὴν αἴτησίν σας περὶ τῆς ἀδείας τοῦ Π. Ματζούκη Ἱεροδιδασκάλου τῆς ἐν Πρεβέζῃ Θεοφανείου Σχολῆς, ἵνα μετέρχηται ἀνεμποδίστως τὸ τῆς πνευματικῆς διαγωγῆς λειτούργημα, ὀδηγεῖν καὶ νοθετεῖν τοὺς ἐν αὐτῷ προσερχομένους χριστιανούς εἰς τὰ ψυχωφελῆ καὶ σωτήρια ἔργα Ἰδοῦ λοιπὸν σήμερον σᾶς πέμπομεν αὐτήν, καὶ ἐγχειρίσατέ την πρὸς αὐτόν, ἵνα δέχηται ἀκωλύτως τοὺς λογισμούς ἐκάστου. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος, θεόθεν δὲ εἴητε ὑγιαίνοντες καὶ πανευτυχοῦντες.

1848 Ἰουλίου 26 ἐν Ἁρτῇ

Τῆς Εὐγενείας σας

διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

† Ὁ Ἁγίου Ἱεροθέου

Τοιοιτοτρόπως ἐτακτοποιήθη πλήρως τὸ ὅλον θέμα τοῦ Ἱεροδιδασκάλου Παναγῆ Ματζούκη, διὰ τὴν Θεοφάνειον Σχολὴν καὶ τὴν Πρέβεζαν ἐν γένει, πρὸς μεγάλην χαρὰν τόσον τοῦ πρωτοστάτου παντός καλοῦ κάγαθοῦ Ἀθανασίου Ἀθανασιάδου, ὅσον καὶ τοῦ Χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς αὐτόθι ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ προόδῳ καὶ ἀναπτύξει τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας τῆς Νεότητος, μάλιστα δὲ πρὸς δόξαν Θεοῦ.

† Ἀρχιμ. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

Ἱεροκλήρου

1. Κώδιξ, σ. 138.

* Μία οὐσιώδης διόρθωσις, παρακαλοῦμεν, εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τοῦ Ἑπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου, ἔτ. 1989, εἰς τὴν μελέτην μας «Ἡ ἀρχαία Ἱ. Μονὴ Γεν. Θεοτόκου, Κορωνησίας Πρεβέζης», εἰς τὴν σελ. 188, στ. 6, νὰ γίνῃ «στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνα» καὶ ὄχι «στὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα».

Η ΚΑΜΕΡΑ ΔΕ ΔΕΙΧΝΕΙ ΤΟ ΠΑΡΑΜΙΚΡΟ

Τά παιδιά φύγαν
'Απ' τὰ ρημαγμένα χωριά

Δέν είναι σύννεφα
Δέν είναι δέντρακια απότιστα
Δέν είναι ξεχασμένα καπέλλα

Ούτε καρφιά στον τοίχο
Ούτε οι μήνες του χειμώνα

Είχαν όνειρα που σάπισαν
Κούκλες που πέτρωσαν στο κρύο
Είχαν γέλιο
Ζυμωμένο με άσπρο αλεύρι
και γάλα.
Είχαν στόμα
'Ο θλιος κρέμονταν 'Επάνω του

Την ιστορία αυτή
Την ξέχασαν.

ANNA ΔΕΡΕΚΑ

ΚΩΣΤΑ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

ΤΟ ΣΟΥΡΓΟΥΝΙ ΤΟΥ ΜΠΑΡΜΠΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

(Διήγημα)

Στο πανηγύρι της Φανερωμένης, έμπα του Σεπτέμβρη, που γίνονται και τα σταφύλια, γύρισε από την εξορία, «το σουργούνι», που τον έκλεισαν οι Τούρκοι κάτω στο Μπεράτι, ό μπάρμπα Στέργιος.

Και, στον αυλόγυρο της εκκλησιάς στο χορό, μπήκε και ο μπάρμπα Στέργιος πλυμένος και αλλαγμένος με την άσπρη του φουστανέλλα και τα φουντωτά τσαρούχια.

Μεγάλος ο κύκλος του χορού και με το στανιό κρατιώνταν στα ποδάρια του, αδύνατος από το σουργούνι και την κακοπάθια, δυό χρόνια ακέρια. Εσφιγγε τα χέρια του βλάμη του Αποστόλη, όσο να του έρθει η σειρά. Πρώτοι χόρευαν οι Αρβανίτες της «κοσιάδας» και στον κάθε γύρο του χορού, έριχναν και από μια ντουφεκιά:

- «Πλιούμ νε κοκ Κρομμύδα» φώναζαν. Εκείνες τις μέρες είχε βαρέσει τους Τούρκους κάτω στην Κρετσούνιστα ο Κρομμύδας του Κομιτάτου και τα Τούρκικα τ' αποσπασματα γύριζαν από βουνό σε βουνό να του πάρουν το κεφάλι.

Ο μπάρμπα Στέργιος - πρώτος ξάδερφος του πάππου μου - με την άσπρη φουστανέλλα και τα κόκκινα τσαρούχια και το μαύρο αντάρτικο σκούφο γυρισμένο προς τα δεξιά του κεφαλιού, μπαίνει τώρα πρώτος στο χορό. Τον κρατάει σφιχτά ο βλάμης του και συνεχόριστος ο Αποστόλης ο Γιαννιώτης, τσαρουχάς από την Καραβατιά.

Ψηλός και αδύνατος, κίτρινο σαν το κερί το μούτρο του. Δυό αυλακιές ίσκιωναν τα μάγουλα από ψηλά από τα ματόφρυδα ως κάτω στα τσαγούλια του. Τα πόδια του αδύνατα, σφιγμένα στα τελζούκια και το περήφανο κορμί του είχε λίγο καμπουριάσει.

Όλοι γύρω από τον κύκλο του χορού ανασήκωσαν τα κεφάλια τους να τον ιδούν στο χορό. Ήξεραν οι χωριανοί και οι ξενοχωρίτες, τί καλός χορευτής ήταν. Οι γυναίκες ορθές στάθηκαν και τον κοίταξαν και ανάμεσα σ' αυτές, οι παλιές αγαπητικιές του.

Οι γύφτοι, δοκιμάζουν τα όργανά τους, γιατί τον ήξεραν το Στέργιο τί καλός χορευτής ήταν και το χειρότερο τί αράθυμος, σκυλί παραδομένο γίνονταν απάνω στο χορό. Λίγο αν δεν έπαιζαν καλά, τους καταλάβαινε. Αγρίευε και τους αγριοκοίταζε. Δεν ήταν και λίγες φορές που τους βάρεσε με την κλί-

τσα απάνω στο χορό. Μια φορά μάλιστα παλιότερα, που ήταν μεθυσμένος, όπως του χάλασαν το παίξιμο, άρπαξε τον Τάσιο γύφτο και τον χτύπησε με το ντέφι του στο κεφάλι. Και ο καημένος ο γύφτος, τον παρακάλεσε να τον βαρεί με τα χέρια, να μη του τσακίσει το όργανο.

Οι γύφτοι ορθοί, έτοιμοι να πάρουν την παραγγελιά του. Παράγγειλε τη «Σαμαντάκα». Έβγαλε από τον κόρφο του τη σακούλα, γιομάτη παράδες. Είχε πουλήσει προχτές η γυναίκα του η Ρούσιω το βοϊ στον Οβριό το χασάπη στο Κουρμανιό! Πήρε από τη Ρούσιω, όσα περίσσεψαν από το γιατρό, τα βοτάνια που του αγόρασε και από τα ψώνια του πανηγυριού. Η θειά η Ρούσιω, τα είχε κρύψει στην κασέλα, δεν ήθελε να του τα δώσει. Ήξερε πως στο χορό που θα μπει, θα του τα πάρουν όλα οι γύφτοι. Σήκωσε το χέρι να τη βαρέσει. Αυτή έκλαιε. Τον παρακάλεσε να τους λυπηθεί: Το σπίτι, τα παιδιά που τάχουν ξυπόλυτα. Μπαίνουν τ' αγκάθια στα ποδάρια τους.

- Εγώ Ρούσιω, τούτο το χορό στο πανηγύρι της Φανερωμένης, δυό χρόνια στο Μπεράτι, τον έφερνα στον ύπνο και στον ξύπνο μου και νταγιάντησα στο σουργούνι.

Της άφηκε τρία μετζίτια και τ' άλλα τα πήρε και τάριξε στη σακούλα του.

Και τώρα, πρώτος στο χορό. Πήρε από ένα δίγροσο και το κόλλησε στους δυό οργανοπαίχτες, το κλαρίνο και το βιολί.

- Για να μην έχομε τσακωμούς και γελάει ο κόσμος, σας πληρώνω από την αρχή. Παίξτε καλά, γιατί αν ιδώ ζαβολιές θα σας τσακίσω το κεφάλι.

- Ο,τι θέλει ο Στέργιος.

Άρχισε το χορό αργά, με τους πρώτους ήχους του βιολιού. Είδε πως τον δυσκόλευαν τα τσαρούχια και τα πέταξε από τα ποδάρια του στην άκρη.

Ακολουθεί το κλαρίνο. Ήχος γλυκός, κυματιστός, σαν να είναι πουλί που παίζει με τις φτερούγες του και χτυπάει ρυθμικά τον αέρα.

Τα πόδια αλλάζουν το ένα το άλλο, ανάλαφρα, λίγο πηδηχτά, σχηματίζοντας καμπυλωτά δοξάρια.

Το δεξί του χέρι απλώνεται κυματιστό, σα μάνας που χαϊδεύει στο στρώμα το παιδί της να ξυπνήσει. Το κορμί του γέρνει πότε προς το δεξί μέρος και πότε προς το ζερβί κοιτάζοντας χαϊδευτικά τη Γης και στο πρόσωπό του δείχνεται μια λυπημένη τρυφερότητα.

Ο γύφτος με το λαβούτο και ο άλλος με το ντέφι, ορθοί και οι δυό, χτυπάνε πολύ σιγανά και ρυθμικά, έτσι όπως κάνει η μάνα σκυμένη στη σαρμανίτσα να μη τρομάξει το κοιμισμένο της παιδί.

Τώρα παίρνει την πρώτη σειρά στο παίξιμο το κλαρίνο και ακολουθεί το βιολί. Με το χέρι το δεξί, ανοιχτή την απαλάμη, ο μπάρμπα Στέργιος οδηγεί τους ήχους του κλαρίνου και του βιολιού. Ο ρυθμός γίνεται αργόσυρτος και τα πόδια του περνούν απάνω από τη γη, πότε το ένα - πότε το άλλο, στέκονται λίγο στον αέρα, σα να θέλουν να χαϊδέψουν τη γη, το κορμί του γέρνει προς τα

κάτω και στο πρόσωπό του στα μάτια του λαμπαδιάζει ένα πάθος ερωτικό προς το γυμνό σώμα που περιμένει, είναι έτοιμο να δεχτεί το αρσενικό σμίξιμο.

Εδώ είναι το τέλος της ερωτικής ένωσης. Το ντέφι και το λαβούτο αρχίζουν με ήχους δυνατούς και γλήγορους να ξυπνούν το αποκαμωμένο και υπνωτισμένο σώμα.

Και παρασέρνουν το χορευτή σε χορευτικούς ρυθμούς γλήγορους, πηδηχτούς. Τα πόδια χαρούμενα το ένα ακολουθεί το άλλο. Το κορμί τινάζεται ψηλά, το κεφάλι στρέφεται περήφανα προς τον κόσμο ολόγυρα και το δεξί χέρι από απλωμένη ερωτική παλάμη, γίνεται ένα αντρίκιο χούφτιασμα περηφάνειας και νίκης.

Ο Τάσιο γύφτος χτυπάει το ντέφι με δύναμη και ο άλλος με το λαβούτο λέει το τραγούδι με το στόμα.

Ο Γιαννιώτης φίλος της εξορίας, πλησιάζει και βγάζει από τη τσέπη του και κολλάει στους γύφτους από ένα μετζίτι.

Όλοι οι χωριανοί κοιτάζουν τον ξένο και ρωτάν ο ένας τον άλλο και μαθαίνουν τον τόπο του και τ' όνομά του.

Ο ένας από τους δυό ασκέρηδες τους Αρβανίτες, ενθουσιάζεται από το χορό του μπάριμπα Στέργιου, πάει δίπλα, τον πιάνει από το ζερβί χέρι και χορεύοντας μαζί του σηκώνει με τ' άλλο χέρι το ντουφέκι και ρίχνει ντουφεκιές.

Ακολουθεί αμέσως ο δεύτερος χορός που τον παράγγειλε ο Αποστόλης:

*«Με γέρασαν τα βάσανα
της φυλακής τα πάθια...»*

Τούτο το χορό πρώτη φορά τον χορεύει ο Στέργιος. Τώρα που γύρισε από την εξορία. Οι γύφτοι το ξέρουν, είναι παλιό τραγούδι.

Ο Στέργιος, προτού αρχίσουν, τους ζύγωσε και τους είπε πως θα το παίξουν. Τους έκανε με τα χέρια, πως τον θέλει τον ήχο. Τώρα φώναξε και το Γιαννιώτη συνεξόριστο να τον κρατήσει εκείνος στο χορό. Άρχισαν οι γύφτοι. Τον πρώτο λόγο έχει τώρα το κλαρίνο. Είναι ο Παντελής ο κλαριντζής μεγάλος μάστορας στα μοιρολόγια τ' αργόσυρτα.

Ο μπάριμπα Στέργιος αρχίζει... Τα πόδια του μόλις ανασηκώνονται, πάνε αργά, σχεδόν μονότονα, χωρίς να δείχνουν το πρώτο πάθος το ερωτικό για τη γη, του προηγούμενου χορού. Τώρα είναι το κορμί, τα χέρια, το κεφάλι που χορεύουν. Το σώμα, από τη μέση κι απάνω, πότε λυγάει και πότε καμπουριάζει, σαν να μη μπορεί να κρατηθεί και θέλει να πέσει βαριά στο χώμα και πάλι κάνει προσπάθεια να το σηκώσει ψηλά, που φαίνεται στο πρόσωπο, στα χείλια που σφίγγονται.

Και όταν μπορεί και ανασηκώνει ψηλά το κορμί, δείχνει τη χαρά του με τα δυό χέρια που τ' απλώνει σα φτερούδες πουλιού που κυματίζουν στον αέρα

και τα μάτια του δείχνουν μιαν άγρια χαρά για τη νίκη του ορθωμένου κορμιού.

Κι έτσι αργόσυρτα προχωρεί ο χορός. Ο ιδρωτας τρέχει, μουσκεύει το πρόσωπο. Ο φίλος του βγάζει από το λαιμό του το μαντήλι και του σφουγγίζει το πρόσωπο. Ο γύφτος με το λαβούτο αρχίζει με το στόμα το τραγούδι:

«Γέρασα ο μαύρος γέρασα κι ασπρίσαν τα μαλλιά μου
Και με φωνάζουν γέροντα κι εγώ γέρος δεν είμαι.
Με γέρασαν τα βάσανα της φυλακής τα πάθια
δώδεκα χρόνους έκανα στις Σκόντρας τα μτοιιντρούμα
μου σάτισε το κορμάκι μου και το δεξί μου χέρι»

Και σαν έφτασε ο γύφτος στο στίχο «μου σάτισε το κορμάκι μου και το δεξί μου χέρι», ο μπάρμπα Στέργιος, πεισματωμένος κάνει νόημα να σταματήσει και με το χέρι του τους δείχνει να πάρουν ένα χαρούμενο πηδηχτό χορό.

Στον πρώτο, στο δεύτερο γύρο το κορμί του μαζεύεται. Τα πόδια του λυγίζουν, έτοιμα να διπλωθούν στο χώμα. Το κορμί του καμπουριάζει σαν να κουβαλάει πέτρα βαριά στην πλάτη. Στο πρόσωπό του φαίνεται η προσπάθεια να κρατηθεί ορθός, να μη πέσει. Δαγκώνει τα χείλια, τα ματώνει για να μην ακουστεί βογγητό και ο λαιμός του σα θερισμένη καλαμιά λυγίζει και το κεφάλι ανεβοκατεβαίνει κουρασμένο.

Οι οργανοπαίχτες, κατάλαβαν πως κάτι δεν πάει καλά με το Στέργιο. Και αρχίζουν να παίζουν το χορευτικό αργά, για να ξεκουράσουν το χορευτή.

Ο Στέργιος κατάλαβε. Αγριεύει και με το δεξί του χέρι τους κάνει νόημα να συνεχίσουν με το γλήγορο πηδηχτό ρυθμό. Οι χωριανοί, οι ξενοχωρίτες πλησιάζουν, ζώνουν γύρω τον κύκλο του χορού για να ιδούν το Στέργιο στην προσπάθειά του να εξακολουθήσει το χορό. Ο ένας κοιτάζει τον άλλο και όλοι φοβούνται πως κάτι κακό θα συμβεί.

Και πραγματικά στον τρίτο, στον τέταρτο γύρο, ο μπάρμπα Στέργιος σωριάστηκε καταγής.

Με το πέσιμο μια φωνή ακούστηκε. Ήταν η Ρούσιω η γυναίκα του, που άνοιξε απρώχνοντας τον κόσμο και ρίχτηκε απάνω του.

Ο Στέργιος, άνοιξε λίγο τα μάτια, την είδε. Έκανε με το χέρι σα νάθελε να της ειπεί να μη φοβάται, δεν είναι τίποτε και πάλι έκλεισε τα μάτια. Είχε λιποθυμήσει.

Πήραν οι χωριανοί μιά πόρτα σπασμένη από το κελί της εκκλησιάς, τον ακούμπησαν απάνω και κρατώντας τέσσερις νοματαίοι τον πήγαν στο σπίτι και τον ξάπλωσαν στο στρώμα. Το πανηγύρι κάτω στο μεσοχώρι κράτησε ακόμα, έως ότου πήρε η νύχτα και σκοτάδιασε.

- Λούλα, τούτην την ιστορία του μπάριμα Στέργιου με τον τελευταίο του χορό στο μεσοχώρι του χωριού μας, στα 1908, όντας γύρισε από την εξορία με το σύνταγμα των Νεότουρκων, τη διηγούμαι να την ακούσεις εσύ και τα νέα παιδιά του χωριού.

- Και οπωσδήποτε Άλκη, έβαλες στη διήγηση πολλά δικά σου για τη χορευτική του τέχνη, την ποίηση του σώματος που εκφράζει το συναισθηματικό του κόσμο.

- Ακριβώς αυτό συνέβη. Εγώ δεν είχα γεννηθεί, όντας χόρευε ο μπάριμα Στέργιος. Στις παραδόσεις του χωριού έμενινε και τούτη η ιστορία και όπως ξέρεις, οι θρύλοι και οι παραδόσεις στο στόμα του λαού ηρωοποιούνται, πλάθονται και γίνονται μύθοι, ποιήματα, δημοτικά τραγούδια.

Και διηγούμαι την ιστορία αυτή ιδιαιτέρως να την ακούσεις εσύ Λούλα, αφού σε καλωσορίσω που ήρθες από την Αθήνα στη γενέθλια προγονική Γη σου, για δυό λόγους:

Είσαι καλλιτέχνης, με καλές σπουδές και αναγνωρισμένο έργο και για τον δεύτερο και σπουδαιότερο λόγο, ο μπάριμα Στέργιος ήταν αδερφός του μακαρίτη του πατέρα σου του Λάμπρου Λαξογιάννη.

- Τον θυμάμαι τον θείο Στέργιο Άλκη. Τον καιρό του Μεταξά είχαν κλείσει τον πατέρα μου στη φυλακή. Έμαθε στο χωριό το κακό που μας βρήκε ο παπούς ο Λαξογιάννης και έστειλε το θείο το Στέργιο στην Αθήνα, να τον ιδεί στη φυλακή. Μέναμε τότε στην Καισαριανή. Η μητέρα μου δούλευε στο εργοστάσιο του Ρετσίνα στη Λεύκα μεταξύ Κοκκινιάς και Πειραιά. Κι εγώ έμενα στο σπίτι με τη γιαγιά μου την κυρα - Μερσίνη τη Σμυρνια, από το Κορδελλιό.

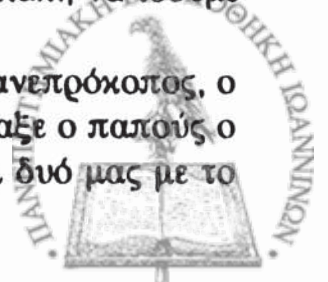
Έρθε στο σπίτι μας ο θείος ο Στέργιος και μέναμε το βράδυ. Φάγαμε, κοιμήθηκε στο σπίτι μας. Σπίτι ας την ειπούμε την προσφυγικιά παραγκούλα της Καισαριανής. Εμείς κοιμόμασταν ακόμα και ο θείος ο Στέργιος σηκώθηκε και βγήκε έξω στην αυλή, στο δρόμο ας τον ειπούμε καλύτερα.

- Βγήκα όξω στον κατάψυχο να πάρω αέρα, πλάνταξα μέσα κλεισμένος έλεγε στη γιαγιά μου.

Και τον άκουα να τραγουδάει κάποιο κλέφτικο τραγούδι. Ακούονταν το χτύπημα του ποδιών του καταγής και το σφύριγμα που ακολούθαε το τραγούδι.

Με κράτησαν από το σχολείο και με πήρε μαζί του στη φυλακή να ιδούμε τον πατέρα μου.

- Να πάρεις στη φυλακή και τη θυγατέρα του να την ιδεί ο ανεπρόκοπος, ο χαραμοφάης, μήπως τη λυπηθεί και υπογράψει δήλωση, πρόσταξε ο παπούς ο Λαξογιάννης στο χωριό. Πήγαμε στη φυλακή, στον Πειραιά οι δυό μας με το θείο το Στέργιο και είδαμε τον πατέρα, πίσω από τα σίδερα.

- Αδερφέ μου, του είτε ο θεός, ο πατέρας μου έδωσε γράμμα για σένα... Να κάνεις δήλωση.

- Ναι μπαμπά. Το διάβασα κι εγώ το γράμμα. Το κρατάω στα χέρια μου. Αυτά γράφει ο παπούς για σένα.

- Λούλα μου, να γράφεις του παπού στο χωριό, πως ο γιός του δε γίνεται ρουφιάνος.

- Μπαμπά τι θα ειπεί ρουφιάνος;

- Ξέρει, ο παπούς σου τι θα ειπεί. Εσύ έτσι να το γράφεις.

Ο θεός ο Στέργιος κοίναε το κεφάλι και έβριζε τον πατέρα μου.

- Μπαμπά μου, θα γράψω στον παπού. Ο παπούς γράφει στο γράμμα, πως με περιμένει το καλοκαίρι να πάω στο χωριό.

- Να πας Λούλα με το θείο το Στέργιο. Να γνωρίσεις το χωριό του πατέρα σου, να παίξεις με τα ξαδέλφια σου. Έχεις να κάνεις κι εσύ στο σπίτι το Λαξογιαννέλιο.

- Εγώ ήθελα και σένα μπαμπά, να πάμε οι δυό μας στο χωριό.

- Μπορεί να γίνει κι αυτό κόρη μου.

- Μπαμπά μου, σκίψε να σε φιλήσω.

Με σήκωσε αγκαλιά ο θεός ο Στέργιος να φιλήσω το μπαμπά μου.

- Μπαμπά μου, είναι τα σύρματα δε μπορώ να σε φιλήσω.

- Γι' αυτά τα σύρματα και τις αλυσίδες να σπάσουν μια μέρα, βρίσκομαι στη φυλακή Λούλα μου.

- Ο πατέρας δεν τριανε δήλωση. Γυρίσαμε με το θείο Στέργιο στο σπίτι και την ίδια μέρα, ο θεός έφυγε στο χωριό.

Ακολούθησαν τα γεγονότα. Ο πόλεμος, η κατοχή, οι Γερμανοί στην Ελλάδα. Τον πατέρα μου τον εκτέλεσαν στο Σκοπευτήριο, δεν τον είδα άλλη φορά.

Το θείο το Στέργιο τον είδα για δεύτερη φορά στην Αθήνα, στα χρόνια της μαύρης κατοχής. Πείνα και θάνατος στην Αθήνα.

Ο παπούς στο χωριό ο γέρο Λαξογιάννης, έμαθε τα καθέκαστα και έστειλε πάλι για δεύτερη φορά στην Αθήνα το θείο Στέργιο. Ήρθε στο σπίτι μας το καλοκαίρι του '42 με δυό γιομάτα σακουύλια αλεύρι, φασόλια, φακές, δυό μπουκάλια λάδι και κομμάτια τυρί.

- Πάρτα και φεύγα για την Αθήνα να τους προφτάσεις ζωντανούς πρόσταξε ο παπούς. Γυρίζοντας να μου φέρεις στο χωριό την αγγονιά μου τη Σταυρούλα στο σπίτι. Κι έτσι για δεύτερη φορά στην Αθήνα, στο σπίτι μας στην Καισαριανή ο θεός ο Στέργιος.

Είδε κλεισμένη την πόρτα, τα παράθυρα και έβαλε φωνή τρομαγμένη, από το δρόμο.

Φοβήθητε πως πεθάναμε από την πείνα.

- Νύφη, νύφη, έτσι φώναζε τη μαμά μου. Συμπεθέρα, συμπεθέρα, τη γιαγιά μου.

Ήμουν μόνη μου στο σπίτι. Άκουσα τη βροντερή φωνή, τη βαριά Ηπειρώτικη του θελού Στέργιου και άνοιξα την πόρτα.

- Είστε όλοι ζωντανοί;

- Είμαστε θέε μου, ελάτε μέσα.

- Η μαμά σου, η γιαγιά που είναι;

- Η μαμά πήγε για το συσσίτιο. Η γιαγιά ανέβηκε στο βουνό να μαζέψει λαχανίδες.

Έκανε το σταυρό του ο θελος ο Στέργιος και μ' άρπαξε στην αγκαλιά του, με σήκωσε ψηλά και άρχισε να χορεύει:

«Τρία παιδιά, τρία παιδιά κλεφτόπουλα...»

Ύστερα μ' ακούμπησε στον καναπέ και πήρε από τον τρουβά ένα καρβέλι σιταρένιο ψωμί.

- Έλα Σταυρούλα φάε, φάε και μου το ακούμπησε στην ποδιά μου.

- Θείε όλο αυτό είναι δικό μου;

- Όλο Σταυρούλα, όλο. Έχω κι άλλο για τη μητέρα σου, τη γιαγιά σου. Φάε να πάρεις δύναμη. Αύριο το πρωί φεύγουμε για το χωριό. Έχω λόγο με άνθρωπο δικό μας, σωφέρη που φεύγει για τα Γιάννινα, θα μας πάρει κι εμάς.

- Και τη μαμά μου, τη γιαγιά;

- Εσένα θα πάρω στο χωριό, έτσι είπε ο παπούς. Για τους άλλους θ' αφήσω τα δυό γιομάτα σακούλια. Και πάλι θα τους στείλουμε. Το ίδιο βράδυ, όχι το πρωί, με πήρε ο θελος ο Στέργιος και φύγαμε για το χωριό. Έμεινα όλη την Κατοχή.

* * *

- Ναι Λούλα αυτός ήταν ο θελος ο Στέργιος ο αδερφός του πατέρα σου. Παλικάρι, γλεντζές και χαροκόπος ως το τέλος της ζωής του.

Για το στερνό του ταξίδι για τον Αΐ-Δημήτρη που τον ξεκινήσαμε, ήρθε και ο γύφτος ο Γκερίμης με το κλαρίνο του. Ακολούθαε τελευταίος κατά την εκκλησιά παίζοντας ο Γκερίμης με το κλαρίνο του.

Οι χωριανοί θέλησαν να τον σταματήσουν.

- Έχω παραγγελιά από το Στέργιο να τον πάω τραγουδώντας τους είπε ο Γκερίμης.

- Αφήστε τον να παίξει τα τραγούδια του. Του άρεσαν πολύ. Μ' αυτά έκλεισε τα μάτια του, τους είπε η θεία η Ρούσω η γυναίκα του.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Μετά από μερικές στιγμές
Δεν σε γνωρίζει κανένας
Προσωπογραφίες στον τοίχο
Φωτογραφίες στ' αρχείο
Ανθρώπινη φύση μυρίων προσώπων
Κοσμογύρισμα αιωνιότητας
Κρυπτογράφηση αρχείων
Μετά από μερικές στιγμές
Το κλικ της αθανασίας
Για όλους εμάς

ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ

Λιθόκτιστο σπίτι σ' αποχαιρέτησα
Με συνόδεψες σε παιδική εφηβική ηλικία
Πόλη που άλλυξες
Μ' ανεμοδέρνουν του χρόνου οι εμπειρίες
Σαν να μην ήθελα να μεστύσω
Οι φοβίες αποδιώχτηκαν
Συνειδητοποίησα μα ήσουν ξεχασμένο
Ενηλικιώθηκα σ' αποχαιρέτησα για πάντα

ΣΤΑΥΡΟΣ Π. ΓΙΩΒΑΝΝΗΣ

DIMITRIOS S. BENEKOS

THE INITIATION INTO MAGIC ACCORDING TO THE EPIROTIC FOLK TRADITION

According to Epirotic¹ folk tradition the abilities of performing magic are ascribed to either certain persons who are provided with an inborn predisposition to magic or they are obtained by possession of magic objects² or achieved by elementary rites and initiation ceremonies.

*

The proper systematic method for the achievement of magic powers is represented by the transfer of the magic discipline from master to adept.

In the following I'll present characteristic variants from the material available to me.

In the city of Ioannina the magician teaches the magic practices only to persons belonging to his own family³. The initiate is taken along as a little child and is gradually introduced into the secrets of magic. But the fundamental magic practices are kept secret by the master. He reveals them to the novice only shortly before his death.

In Koutselio of Ioannina the master, when he feels the end of his life approaching, initiates his son (or grand - son) into the secrets of magic and entrusts to him the magic instruments.

In Pedini of Ioannina and in Vourgareli of Arta the magic art is no absolute secret that must be kept within the family; the magician shall entrust it to a stranger.

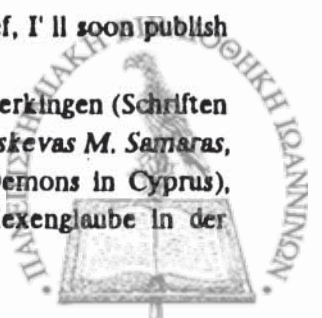
In Plesio of Thesprotia everyone can become a magician, it suffices to make an agreement with the old magician.

The initiation takes place with special ceremonies. In Koutselio the delegation of magic art is held during the night or in a dark room namely on a

1. Epiros is a Greek region situated in the north-west of the country. It is a district predominated by mountains.

2. On the achievement of magic powers according to the Epirotic popular belief, I'll soon publish an article.

3. In Switzerland sorcery is hereditary in the family; *David Meili*, *Hexen in Wasterkingen* (Schriften der Schweiz. Gesellschaft für Volkskunde, vol. 65), Basel 1980, p. 36; See also *Paraskevas M. Samaras*, *Μαγεία και «καλέσματα» δαιμόνων στην Κύπρο* (Magic and Evocations of Demons in Cyprus), *Λαογραφία*, vol. 33 (1982-84), Athen 1985, p. 275; see also *Inge Schöck*, *Hexenglaube in der Gegenwart*, *Tübinger Vereinigung für Volkskunde*, vol. 45, Tübingen 1978, p. 101.

day, when Saint Cyprian's, Apollonius of Tyana's or Julian the Apostate's day is celebrated. A Friday or Wednesday are preferred too¹. The recipient of the magic secrets must not have received the Holy Communion during the last forty days and not enter any church anymore². The adept follows the magician for forty days and is systematically trained in self-control, concentration and isolation until he achieves the ability to communicate with the demons. Only when he is grown-up, he will begin to act as a magician.

In Philippias of Preveza one has to stay for twenty-two years with an experienced magician to learn the magic art. During that apprenticeship one has to live on a certain diet³. Before the initiate can perform the magic art for the first time, he has to abstain from certain foods for thirty days. He is allowed to drink only fruit-juice and wine and to eat only roasted meat.

In Paramythia of Thesprotia the adept eats vegetables to influence plants, meat to influence human beings and he shall drink milk to dominate the animals.

In Dafnoti of Arta, in Mytikas and Mihalitsi of Preveza the neophyte is allowed to practice only after his master's death. In Dramesii of Ioannina it is stated that the pupil's magic can only take effect after his master's death.

From these fragmentary traditional ideas of the transferring methods of magic art from master to adept we clearly recognize that rudimentary initiation rituals of neoplatonic theurgy are concerned.

The family is considered as the secret cultic association and father and son form a mystic union⁴. The child, ὁ μαθητής (τῆς τέχνης) μυστικός⁵ is the

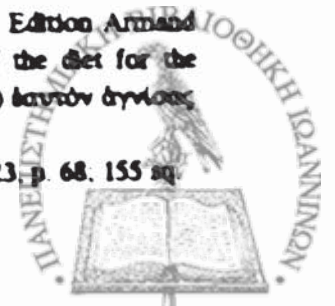
1. The choice of the most suitable day is of great importance for the success of magic actions. c.p. Theodor-Wilhelm Danzel, *Kultur und Religion des primitiven Menschen*, Stuttgart 1924, p. 41 sq.; Konstantinos D. Tsangalis, *Το ανακάλυψμα νεκρῶν καὶ ζωντανῶν στα νεοελληνικά υδρομαντικά καὶ κατοπτρομαντικά ἔθιμα* (The conjuration of dead and alive in Modern Greek hydro- and katoptromantic customs), Ioannina 1977, p. 131; Dimitrios S. Benekos, *Ἡ ἀγωγή τῶν δαιμόνων στην Ἠπειρο* (The Invocation of Demons in Epiros), Ioannina 1988, p. 64.

2. The bound with the devil signed by Faust included among others the following article: «Er (Faust) sollte Gott und allem himmlischen Heer absegen. zu keiner kirche soll er gehen, sie nicht besuchen, auch die Sakramente nicht empfangen». K.A. von Reichen-Maldetz, *Die deutschen Volksbücher von Johann Faust*, vol. II. (Der Schatzgräber, part 7.), Stuttgart 1848, p. 16 sq.; see also *Historie von Doktor Johann Faust* (ed. and transl. by Max Wehrli), Zürich 1986, p. 46, see also Augustin Lercheimer, *Christlich bedencken und erinnerung von Zauberey, wober, was, und wie vielfeltig sie sey...*, Speler 1597, p. 122 sq.

3. The codex Harleianus No 5596 of the British Museum (Anecdota Atheniensia, Edition Armand Delatte, Liege et Paris 1927, vol. I, p. 411, 25 sq) emphasizes the necessity of the diet for the magician: «Τίνα διαστὴν διατρώθει», in the same place, p. 412, 17: «ὁ γὰρ (μάγος) διαστὴν ἀγνείας καὶ διατρώσει»; see also D.S. Benekos, loc. cit. in note 4, p. 71.

4. Albrecht Dieterich, *Eine Mithrasliturgie*, 3rd ext. edition, Leipzig and Berlin 1923, p. 68, 155 sq.

5. *Anecdota Atheniensia*, loc. cit. in note 6, p. 413, 12.

recipient of the revelation. «The secret belief and secret consecration are reserved for the child only and are not allowed to be communicated but in strict secret tradition»¹. The father is called διδάσκαλος (τῆς τέχνης), τεχνίτης, μάστορος². The magic instructions are directed to the son, if only for the reason, that one is not allowed to pass on the magic power to «uninitiated persons (ἀμυστηρίαστοι), who possibly could use them even to harm the mediator and furthermore because this passing on to unexperienced or unworthy persons would at the same time mean a profanation of the holy theurgy and magic and thus an offence to their protectors»³.

The command of secrecy is a characteristic of all religious and occult instructions and magic surely bears mystic character. The terminology, the instructions of the «fides silentii», the sworn obligation⁴ and the cathartic rites borrowed from the practice of mystery refer to a primitive ritual and all these complicate the drawing of a firm line of demarcation between mystic and magic⁵.

The extremely interesting idea in Koutselio of Ioannina that the pupil's initiation should be carried out on a day on which people commemorate St. Cyprian, Apollonius of Tyana or Julian the Apostate proves the uninterrupted continuity of the effect of neoplatonic theurgy on modern Greek magic art.

1. A. Dieterich, loc. cit. in note 7, p. 52; According to a report by Porphyrius (232-304 A.D.) the magic secrets are to be imparted in the first place to «υἱοῖς καὶ θυγατράσιν» but «μηδενὶ ἔκτος οὐκίας»; Porphyrius, Vita Pythagorae, 58; see also Theodor Hopfner, Griechisch-ägyptischer Offenbarungszauber, Leipzig 1924, vol. II, § 35; On the handing down of occult knowledge of the Chaldaens c.p. Diodorus Siculus, Bibliothek II, 29: «ἐκ γένους ἢ τοῦτων φιλοσοφία παραδέδοται καὶ παῖς παρὰ πατρός διαδέχεται»; see also the valuable explanations on the magic discipline of the aspirant to be consecrated by Hugo Koch, Pseudo-Dionysios Areopagita in seinen Beziehungen zum Neoplatonismus und Mysterienwesen. Eine literarische Untersuchung. (Forschungen zur christlichen Literatur und Dogmengeschichte, vol. I), Mainz 1900, p. 108; Karl Preisendanz, Wichtige Überlieferungsquellen der antiken Magie, Forschungen und Fortschritte, vol. 16 (1940), p. 409.

2. Codex Harleianus (Anecdota Atheniensa), loc. cit. in note 6, p. 412, 22; 417, 21; 433, 5.

3. Theodor Hopfner, Μαγεία, Pauly-Wissowa's Realencyclopädie, vol. 14, 1 (1928), column 371; Albrecht Dieterich, Abraxas. Studien zur Religionsgeschichte des späteren Altertums (commemorative publication for Hermann Usener), Leipzig 1891, p. 162.

4. In the large Parisian Papyrus Bibl. Nat. suppl. gr. 572 (= Papyri Graecae Magicae. Die griechischen Zauberpapyri, ed. and trans. by Karl Preisendanz, Leipzig and Berlin 1928, vol. I, p. 102, 851 sq.) a referring instruction reads: «I implore you by the holy gods and the heavenly gods not to import to anyone Solomon's treatise and certainly not to apply it to easily available things, if you are not forced to do so by an essential reason, otherwise a grudge might be born against you...»; see also Adam Abt, Die Apologie des Apuleius von Madaura und die antike Zauberei. Beiträge zur Erläuterung der Schrift de magia, Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, vol. IV, 2, Giessen 1908, p. 139, where several of these orders are preserved: «ἐπιγνοῦς γὰρ τῆς βίβλου τὴν δύναμιν κρύπτεις· ἀνεύρετον ποίησον τὴν βίβλον· ἐν ἀποκρύφῳ ἔχε ὡς μεγαλομυστήριον».

5. Gustav Anrich, Das Antike Mysterienwesen in seinem Einfluss auf das Christentum, Göttingen 1894, p. 47.

Saint Cyprian is the important heathen magician Cyprian of Antioch, who converted to christianity and is supposed to be the creator of exorcist player literature¹. Yet inexplicable is his connection with magic though his prayers are quoted for the rescue from the influence of the devil or any demonic force.

Apollonius of Tyana² was a Pythagorean philosopher and miracle-worker of the first century A.D. Julian the Apostate is regarded as the third of the protectors of magic. The common people by mistake identify the Byzantine emperor Julian (331-363 A.D.) with the Chaldean theurgist Julian, who lived in the time of the Roman emperor Marcus Aurelius (121-180 A.D.). According to the Suidae Lexicon, he wrote a paper on «Θεουργικά» and «Τελεστικά». His treatise «Λόγια Χαλδαϊκά» (oracula chaldaica) was considered as the bible of the neoplatonists³.

The exciting opinion in Pedini and Voungareli that the magic practice can only be transferred outside the family, seems to be a misinterpretation of the opinion already common in antiquity, that the magic formulae can only be transferred from a man to a woman and vice versa⁴.

Today in a few Epirotic villages the transfer of the conjuration formulae takes place through a third person, who serves the rôle of a medium. In Philippias the initiated mother whispers the magic formula to a man and he tells it to her daughter. By this indirect kind of transfer the formulae don't lose their magic power. The insertion of the stranger probably leads to the belief, that the magic instructions should be communicated outside the own family.

During the apprenticeship ascetism is of considerable relevance and forms an essential part of the magic discipline. In our case we find nearly all the variants of magic tradition. Ascetism and autogenous training are the most crucial factors for the candidate's psychosomatic preparation to make his mind ready for hallucinations⁵.

1. Theodor Schermann, Die griechischen Kyprianengebete. Oriens Christianus, vol. 3 (1903), p. 303; Patrol. Gr., vol. 35, column 1169 sq.; Patrol. Lat., vol. 4, column 815; Th Zahn, Cyprian von Antiochien und die deutsche Faustsage, Erlangen 1882

2. J. Miller, Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, Pauly-Wissowa's Real-encyclopaedie, vol. 2, 1 (1895), column 146 sq.; Martin P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion, vol. 2, p. 419 sq.; Suidae Lexikon, see «Ἀπολλώνιος Τυανεύς».

3. M. P. Nilsson, loc. cit. in note 15, p. 479.

4. A. Dieterich, loc. cit. in note 11, p. 163.

5. M. P. Nilsson, loc. cit. in note 15, p. 553; Carl Clemen, Wesen und Ursprung der Magie, Archiv für Religionspsychologie, vol. 2/3 (1921), p. 120; On the magician's elementary hallucinations during the invocation rites, where the transcendental is clearly defined and perceived as reality by the magician see D. S. Benekos, loc. cit. in note 4, chap. The Demonophany, pp. 151-163.

Περίληψη

Σύμφωνα με την ηπειρωτική λαϊκή προφορική παράδοση μαγικές ικανότητες αποδίδονται σε ορισμένα άτομα, τα οποία διαθέτουν μια εκ γενετής προδιάθεση στη μαγεία, σε ορισμένα πρόσωπα, που απόκτησαν αυτές τις ικανότητες επειδή κατέχουν σχετικά μαγικά αντικείμενα ή τέλος γιατί μνήθηκαν στα μυστικά της μαγικής τέχνης ύστερα από κάποια στοιχειώδη και υποτυπώδη τελετουργική πράξη. Από τις ανωτέρω μορφές απόκτησης των μαγικών ικανοτήτων, η μέθοδος της μεταβίβασης των μαγικών μυστικών από το δάσκαλο (γέρο-μάγο) στο μαθητευόμενο αποτελεί το μοναδικό συστηματοποιημένο τρόπο εισαγωγής στη μαγική τέχνη.

Τα στοιχεία που έφτασαν ως τις μέρες μας είναι λίγα αλλά αρκετά να μας δώσουν —έστω και πολύ αποσπασματικά— το εξωτερικό διάγραμμα του τελετουργικού της μύησης στη μαγική τέχνη. Σ' αυτή την τελετουργική πράξη διακρίνονται οι εξής παραλλαγές:

α) Η μαγική τέχνη παραμένει οικογενειακό μυστικό. Ο μάγος, λίγο πριν πεθάνει, εμπιστεύεται τα μυστικά της τέχνης και τα μαγικά όργανα στο γιο ή εγγονό του.

β) Η μαγική τέχνη μεταβιβάζεται από τον έμπειρο μάγο (ή μάγισσα) σε κάποιο μέλος της οικογένειας με τη βοήθεια ενός τρίτου προσώπου, που παίζει το ρόλο του μεσάζοντα.

γ) Η μαγική τέχνη δεν θεωρείται απαράβατο μυστικό, που πρέπει να διαφυλαχθεί στο στενό οικογενειακό κύκλο. Για να «πιάνουν» τα μάγια, η τέχνη πρέπει να μεταδοθεί σε κάποιο ξένο άτομο.

δ) Κάθε άτομο μπορεί να μνηθεί στη μαγική τέχνη αρκεί να υπάρξει σχετική συμφωνία με το μάγο.

Η μύηση στη μαγεία λαβαίνει χώρα:

α) Όταν γιορτάζει ο Άγιος Κυπριανός, ο Απολλώνιος ο Τυανέας ή ο Ιουλιανός ο Παραβάτης.

β) Τη νύχτα ή σε σκοτεινό δωμάτιο.

γ) Ιδίως Τετάρτη ή Παρασκευή.

Κατά τη διάρκεια της μαθητείας η αποχή από συγκεκριμένα φαγητά, η νηστεία γενικά, η αυτοσυγκέντρωση και ο ασκητισμός κατέχουν σημαντικότερη θέση και παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην εισαγωγή και μύηση του μαθητευόμενου στη μαγική τέχνη. Ο υποψήφιος μάγος προετοιμάζεται ψυχολογικά και είναι πλέον επιρρεπής σε οπτικές και ακουστικές παραισθήσεις καθώς σε οράματα και φαντασιώσεις. Το υπερβατό (οι δαίμονες) παίρνει συγκεκριμένη

μορφή και ο μάγος θεωρεί την εμφάνιση των δαιμόνων, τη δαιμονοφάνεια, ως πραγματικότητα.

Από αυτή την αποσπασματικά παραδομένη λαϊκή πίστη αναγνωρίζουμε με σαφήνεια ότι εδώ πρόκειται για διατήρηση στοιχείων από ανάλογες τελετουργίες μύησης στη νεοπλατωνική θεουργία. Η μαγεία θεωρείται κυρίως οικογενειακή υπόθεση. Η οικογένεια αποτελεί μυστική λατρευτική κοινότητα και ο πατέρας με το γιο δημιουργούν μια μυστικιστική ένωση. Οι γνώσεις και προπάντων οι μαγικές συνταγές δεν πρέπει να μεταδίδονται σε αναρμόδιους. Έτσι στην προκειμένη περίπτωση η μαγεία παίρνει χαρακτήρα μυστηρίου.

ΣΤΕΦ. ΜΠΕΤΗ

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΜΙΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΝΤΕ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΑΠΟ ΜΟΣΧΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Έρευνώντας παλιότερα τὰ Ἀρχεῖα τῆς Μητρόπολῆς μας ἐπεσήμανα πέντε ἐπιστολές ἀνέκδοτες τοῦ Ἀντωνίου Κομιζοπούλου, κορυφαίου Φιλικοῦ καὶ μέλους ἀργότερα τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Νικολάου Ζωσιμᾶ στὴ Μόσχα, ἀπευθυνόμενες ἀπὸ τὴν πόλη αὐτὴ πρὸς τοὺς ἐδῶ Ἐπιτρόπους τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν Ἀγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, Ἀγίου Νικολάου Ἀγορᾶς καὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου, τίς ὅποιες ἤδη καὶ παρουσιάσω.

Γιὰ τὸν Ἀντ. Κομιζόπουλο δὲν ὑπάρχει ὁποιαδήποτε βιογραφία ἢ ἄλλη σχετικὴ μ' αὐτὸν μελέτη, εἰδήσεις ὁμῶς λίγες σκόρπιες συναντοῦμε στὰ διάφορα ἔταιρικά κείμενα καὶ συγγράμματα μελετητῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τῶν ὁποίων μιὰ πρώτη σύντομη συναγωγὴ ἐπιχειρῶ εὐθύς ἀμέσως.

Ὁ Ἀντ. Παύλου Κομιζόπουλος, Φιλιππουπολίτης καταγόμενος ἀπὸ Μωραϊτικὴ οἰκογένεια ποὺ εἶχε ἐγκατασταθεῖ σ' αὐτὴν τὴν πόλη καὶπραματευτῆς τῆς Μόσχας, πολίτης δὲ τῆς Νίζνας, γνωστότατος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων πραγματευτῶν τῶν δυὸ αὐτῶν ρωσικῶν πόλεων γιὰ τὰ θερμὰ πατριωτικὰ του αἰσθήματα καὶ γιὰ τὴν ἔξοχη ἑλληνικὴ του παιδεία, ἐμφανίζεται στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας μας τὸ 1816, ὅταν κατὰ ταξίδι τους στὴ Μόσχα οἱ δυὸ πρωτοεργοὶ τῆς Φιλ. Ἐταιρείας Τσακάλωφ καὶ Σκουφάς, τὸν συναντοῦν ἐκεῖ καὶ γνώριμόν τους ἀπὸ πρωτύτερα τὸν μυοῦν στὰ μυστικὰ τῆς Ἐταιρείας σὰν μέλος τῆς ἀπλό. Μετὰ πολλὰς τότε ἐκεῖ συζητήσεις οἱ δύο Ἀρχηγοὶ «ἀφ' οὗ δοκιμάσαντες εὗρον αὐτὸν χρηστοθήτη καὶ ἐντιμον ἀπεκάλυψαν, ὅτι ἦσαν αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οὕτω τὸν ἐδέχθησαν ὡς μέλος τῆς Ἀοράτου Ἀρχῆς» τέταρτο

1) Γιὰ τὸ βιογράφημα αὐτὸ τοῦ Κομιζόπουλου, τὸ προτασσόμενο τῶν ἐπιστολῶν του, χρησιμοποίησα τίς ἑξῆς πηγές: α) Τὶς ἀνέκδοτες μελέτες μου μὲ τίτλο: «Θανάσης Τσακάλωφ, ὁ πρῶτος τῆς Ἐταιρείας τῶν Φιλικῶν» καὶ «Οἱ Ζωσιμάδες καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν Νεοελληνικὴ Ἀναγέννηση», β) Ἰ. Φιλήμονος: Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας Ἀθ. 1834, Δοκ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, Τόμ. Α. γ) Διαθήκη Παύλου Δημ. Πασχάλη Ἀθ. 1853. δ) Τ. Κανόηλῳρου: Φιλικὴ Ἐταιρεία Ἀθ. 1926, ε) Βαλ. Μέξα: Φιλικοί. Ἀθ. 1937. στ) Ἐμμ. Σάνθου: Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας Ἀθ. 1939. ε) Ἀθ. Ξοδήλου: Ἡ Ἐταιρεία τῶν Φιλικῶν. Ἀθ. 1964 καὶ η) Τ. Γριτσοπούλου: Φιλικὰ κείμενα. Περ. Μνημοσύνη Ζ (1978-9) - Ἀπ. Βακαλοπούλου: Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ τομ. Ε. Θεσ/νίκη 1980, Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. ἔθνους τόμ. ΙΑ καὶ ΙΒ, Χρ. Στασινόπουλος: Λεξικὸ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τ. Β Ἀθ. 1971 καὶ Μ. Ἐ. Ἐγκ. Τόμ. ΚΓ.

(μετά δηλ. τοὺς Τσακάλωφ, Σκουφᾶ καὶ Ξάνθο) ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΕ. Μάλιστα στὴν ἐπίσημη σφραγίδα τῆς Ἑταιρείας, ὅπου χαράσσονται «κύκλω» τὰ ἀρχικά τῶν κυρίων ὀνομάτων τῶν Ἀρχηγῶν, ὁ Κομιζόπουλος ἀναγράφεται δεύτερος, μετὰ δηλ. τὸν Τσακάλωφ, ἔτσι: Α(θανασίος Τσακάλωφ) Α(ντώνιος Κομιζόπουλος) Ν(ικόλαος Σκουφᾶς) Π(αναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος) Ε(μμανουὴλ Ξάνθος) κ.λ. Ἡ πρόσφατη ἐν τούτοις Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, ἀγνωστο ἀπὸ ποῦ ἀντλώντας τὴν πληροφορία, γράφει πῶς τὸν Κομιζόπουλο εἰσήγαγε στὴ Φιλικὴ ὁ Κ. Ράδος ὁ Ζαγορίσιος ἀπὸ τὸ Τσεπέλοβο. Λάθος βέβαια. Γιατὶ τὸ Ράδο ἐμίσηε στὴν Ἑταιρεία ὁ Τσακάλωφ το 1818 στὴ Σμύρνη. Τὸ λέει καθαρὰ αὐτὸ ὁ Ξάνθος στὰ Ἀπομνημονεύματά του διὰ στόματος τοῦ ἴδιου τοῦ Τσακάλωφ.

Ἐκτοτε ὁ Κομιζόπουλος ἀφιερώνεται «ψυχῇ τε καὶ αἵματι» στὴν ὑπόθεσις τῆς Ἐθνικῆς Ἐπανάστασις. Τὸν ἴδιο χρόνο (τὸ 1816) ὑποδέχονται μὲ τὸν Τσακάλωφ «μὲ πολλὴν περιτοίησιν καὶ τὸν συνέστησαν θερμὰ εἰς φίλους» τὸν ἀπ' ἐκεῖ τῆ Μόσχα διερχόμενον καὶ εἰς Πετροῦπολιν μεταβαίνοντα πρὸς συνάντησις τοῦ Καποδίστρια Ἰθακήσιο τυχοδιώκτη Νικόλαο Γαλάτη, καττημένον στὴν Ὀδησσὸ ἀπὸ τὸν Σκουφᾶ, τὸν ὅποιο Γαλάτη δύο χρόνια ἀργότερα θὰ ἐκτελέσει μὲ ἐντολὴ τῆς Ἑταιρείας στὴν Ἐρμιόνη τῆς Ἀργολίδας ὁ Τσακάλωφ «ἵνα γλυτώσωσιν (οἱ ἑταῖροι) ἀπὸ τὴν ἀνοικονόμητον κακίαν του». Μάλιστα ὁ Γαλάτης αὐτός, κατὰ τίς ὀλίγες μέρες παραμονῆς του στὴ Μόσχα, θὰ μυήσει στὰ μυστικά τῆς Ἑταιρείας τὸν διατρέβοντα τότε ἐκεῖ γηραιὸ πρῶτον ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο τὸν Φεραρὴ καθὼς καὶ τοὺς ἐπιφανεῖς Ἡπειρώτες ἐμπόρους στὴν ἴδια πόλιν Κων. Πεντεδάκια, Νικόλαο Πατσιμάδη «ἄνδρα φρόνιμον, ἐντιμον καὶ ἀπολαμβάνοντα μεγάλην ὑπόληψιν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη», Γιαννιώτες καὶ Μάνθο Ριζάρη Ζαγορίσιο ἀπὸ τὸ Μονοδέντρι καὶ μεγάλο κατόπι εὐεργέτη τῆς πατρίδας. Τὴν ἴδια ἐποχὴ (1816-1817) θὰ ὑποδεχθῶν οἱ ἑταῖροι τῆς Μόσχας προεξαρχόντων τῶν Κομιζόπουλου καὶ Πατσιμάδη —αὐτός θὰ ἐλεγῆ ἤδη σάν συναρχηγός ὑπὸ τὰ στοιχεῖα ΑΞ— ἐπίσημο πλέον κλιμάκιο τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς σ' αὐτὴν τὴν πόλιν, καὶ τοὺς καπετανεῖους Ἀναγνωσταρά, Δημητράπουλο καὶ Χρυσοσπάθη, Μωραῖτες, καὶ Ἰω. Φαρμάκη, Θεσσαλό, νέους Φιλικούς καττημένους ἀπὸ τὸν Σκουφᾶ στὴν Ὀδησσὸ, ποὺ πηγαιναν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Τσάρο ἀντιμισθίες γιὰ τίς κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας ἐδουλεύσεις τους. Τὸν ἐπόμενον χρόνο (1817) ὁ Κομιζόπουλος θὰ καταστήσει μέλη τῆς Ἑταιρείας τους ἐκεῖ στὴ Μόσχα ἀπόδημοις Παννιώτες ἐμπόρους Γεώργιο Γάτζο καὶ Δημ. Ζορμπᾶ καὶ τοὺς Θεσσαλοὺς Χριστόφορο Περραιβὸ «ὑποχιλίαρχον δουλεύοντα εἰς Νεάπολιν» ἀπὸ τίς Ποθρλες τοῦ Ὀλύμπου καὶ Ἰω. Μπάϊλα «διπλωματικὸν ἐν Ρωσσίᾳ» καὶ βέβαια τὸν ἀδερφό του συνέμπορα στὴν ἴδια πόλιν Γεώργιο.

Τὸν μεθεπόμενον χρόνο καὶ συγκεκριμένα στίς 17 Δεκέμβρη 1819 θὰ συνυπογράψῃ ὁ Κομιζόπουλος μαζί μὲ τὸν Πατσιμάδη στὴ Μόσχα τὸ συμφωνητικόν

κό τὸ συνταγμένο καὶ ὑπογραμμένο ἀπὸ τοὺς τέσσερες Ἀρχηγοὺς στὴν Κωνσταντινούπολη, «ὅταν ὁ Ξάνθος πορευθεὶς ἐκεῖ τοῖς τὸ ἔδωσεν, περὶ συστάσεως δηλ. κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον φιλομούσου καὶ φιλανθρώπου Γραικικῆς Ἐμπορικῆς Ἐταιρίας, κυρίως δὲ ὁ καθολικὸς σκοπὸς αὐτῆς ἦτο διὰ νὰ συναχθῶσι ἀρκετὰ κεφάλαια χρημάτων πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ἐπιχειρήσιν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος...».

Θὰ προσθέσω πῶς τῆς φιλογενοῦς αὐτῆς λεγόμενης Κάσσας τὴν τριμελῆ Ἱδρυτικὴ ἐπιτροπὴ θὰ ἀποτελέσουν οἱ Πατσιμάδης, Κομιζόπουλος καὶ Ἀλ. Ὑψηλάντης στὴν ὁποία ὁ ἴδιος τελευταῖος θὰ προσθέσει καὶ τὸν Ἰω. Μπούμπα Μετσοβίτη.

Λίγο κατόπι καὶ στὴν Πετρούπολη θὰ φανερώσει ὁ Ξάνθος τὰ πάντα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντη «ἔδωσε δὲ ὁ τελευταῖος εἰς τὸν Ξάνθον ἔγγραφον καὶ ἔνορχον ὁμολογίαν περὶ τῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεώς του, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἔστειλεν εἰς τοὺς ἐν Μόσχα συναδέλφους Πατσιμάδην καὶ Κομιζόπουλον παρ' οἷς καὶ εὔρισκεται».

Στὴ διάρκεια τῶν πολεμικῶν γεγονότων στὶς Ἡγεμονίες ὁ Κομιζόπουλος θὰ βρισκῆται στὸ Κισνόβι τῆς Βεσσαραβίας, ἀπ' οἴου θὰ ἐφοδιάζει τοὺς ἐπαναστάτες μὲ χρήματα καὶ πολεμικὸ ὕλικό. Λίγο πρὶν μάλιστα ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ ὁ Μωραΐτης ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά γνωστὸς συναρχηγὸς τῆς Φιλικῆς Παν. Σέκερης μὲ γράμμα του (25/1/1821) ἀπὸ Κων/πολη πρὸς τοὺς στὴ Μόσχα Πατσιμάδη καὶ Κομιζόπουλο, τοὺς παρακινεῖ: «Προτοῦ τὰ πράγματα ὠριμάσουν, νὰ κατεβοῦν ἀπὸ τὰ ὑπερβόρεια (δηλ. τὴ Μόσχα) καὶ νὰ συσπειρωθοῦν γύρω ἀπὸ τὸν Ἀρχηγὸ καὶ ὄχι στείλε μου παπποῦ μας τὴν εὐχή σου». Λίγο ἀργότερα, κι ὅταν ἡ Ἐπανάσταση στὶς Ἡγεμονίες εἶχε ἀνάψει, μὲ γράμμα του τῆς 6/5/1821 ἀπὸ Ρένι πρὸς τὸν εἰς Ἰσμαήλ Ξάνθον ὁ ἐπίσης Μωραΐτης ἀπὸ τὴ Βυτίνα ἀπομνηματογράφος τῆς Φιλικῆς Ἀθαν. Εὐδῆλος γράφει: «Πρὸ δύο ὥρας σὰς ἔγραψον μαζί μὲ τὸν Μαρίνον μετὰ τούτου ἔφθασεν ὁ Κομιζόπουλος ἀπὸ Κισνόβι φέρων μερικὰ μολύβια καὶ τὸ ἔσω πρὸς τὴν εὐγενεῖάν σας, ὅστις μοὶ εἶπεν ἡξεύροντας τὴν ὕλην καὶ τὸ ἀνοιξε...».

Στὰ Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας τοῦ Ξάνθου, τὰ ἐκδοθέντα στὴν Ἀθήνα τὸ 1845, παρατίθεται ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐπιστολῶν τοῦ Κομιζόπουλου ὑπὸ τὰ ψευδώνυμα Ἄνδρ. Ἐλευθεριάδης, Ἐλευθεριάδης, Ἐπαμεινώνδας, Α.Ε., Ο.Ε. Εὐδοκίδης, Ἄντ. Εὐσταθίου, Εὐστάθιος, Ελ. Α. Ε, ἀπευθυνόμενες πρὸς διαφόρους κινουῦντες τὴν Ἀρχὴν τῆς Φ.Ε. ἢ πρὸς αὐτόν, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ρωσσίας καὶ συνταγμένες κατὰ τὸ γνωστὸ συνωμοτικὸ τρόπο τῶν ἐταιριστῶν μὲ τὸ ἀλληγορικὸν μετωνυμικὸ λεξιλόγιό τους καὶ τὰ ψευδώνυμα ὄλων. Οἱ ἐπιστολές ἀναφέρονται σὲ ποικίλα ἀφορῶντα τὴν Ἐταιρεία ζητήματα καθὼς ὀργανωτικά, ὀικονομικά, κινήσεις ἐταιριστῶν, πίκρες καὶ χαρές, ἀγωνίες καὶ ἀπογοητεύσεις στὴν πορεία τῆς ἐκπληκτικῆς αὐτῆς ὀργάνωσης, τῆς «εὐλογημένης» Φιλικῆς Ἐταιρίας. Σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ τῆς

30/11/1820 γράφει: «Ο Κανδινιώτης μοί έστειλε την τυπογραφίαν καί εγώ επρομήθευσα όλα τα χρειαζούμενα ...τόσον τό κόστος καί τά άλλα αγορασθέντα επλήρωσα εγώ, ότινα συμποσοδώνται εις ρ. 570». Λίγο άργότερα σέ ένα άλλο της 14/12/1820 οί Κομ. καί Πατοσιμ. έγραφαν από Μόσχα πάντα πρός τόν Ξάνθο: «Καιρός νά άρχίση ή θεώρησις τοσ Μπιλάνζου (δηλ. της Έπανάστασης) καθ' όλα τά φαινόμενα», δείγμα τοσ ήγετικοσ ρόλου, πού έπαιζε ό Κομ. σέ κρίσιμες, τίς τελικές της Έταιρείας αποφάσεις.

Στό τελευταίο γράμμα του της 8ης Ίουνίου ό Κομ., στά Άπομνημονεύματα τοσ Ξάνθου πάντοτε, γράφει πρός τόν εις Ίσμαήλ Ξάνθον: «εγώ, γράφει σ' ένα σημείο, τά γράμματα έλαβον καί σήμερα αν λάβω την ποδορόζνα μου μιστώ δι' Όθέσσαν καί απ' εκεί ακολουθώ τό ταξιδιόν μου. Μαζί μου έχω καί τόν Άδαμάντιον καί τελειώνοντας τό ταξίδι άπερνάω εις τό στρατόπεδον». Σέ προηγούμενο μάλιστα της 1 Ίουνίου 1821 γράμμα από Ίάσιο τοσ Π. Κατακουζηνου στρατηγου Σωματάρχη, καθώς υπογράφει, πρός τόν εις Κισνόβι Ξάνθον διαβάζουμε: «Χθές έλαβον επιστολήν σου παρά τοσ Κυρίου Κομιζοπούλου γραμμένην την 30 Μαΐου, παρά τοσ ίδιου έλαβον καί τά στελλόμενα τρεις χιλιάδες φλωρία Όλλανδικά καί 7000 ήτοι επτά χιλιάδες γρόσια εις Μαχμουτιέδες, καθώς γράφει ζμειναν εις τοίς εν Κισνοβίω έφόρους ρούβλια χάρτινα είκοσιπέντε χιλιάδες, αυτά παραγγέλλω ν' αλλαχθώσιν εις Όλλανδικά φλωρία καί νά μοί σταλλώσι τό όγληγορότερον». Μετά τό τελευταίο παραπάνω αυτό γράμμα τοσ Κομ. πρός Ξάνθο άλλη στο έξης αναφορά για τόν Κομ. στα Άπομνημονεύματα τοσ Ξ. δέν υπάρχει άλλ' ούτε, όσο γνωρίζω, καί σε άλλα έταιρικά κείμενα. Στό μεταξύ άλλωστε καί μία μέρα ακριβώς πριν της γραφής της επιστολής αυτής τοσ Κομ. πρός Ξ. (7 Ίουνίου 1821) θά επέλθει ή καταστροφή στο Δραγατσάνι καί ή συντριβή της επανάστασης στη Μολδοβλαχία. Ύστερα από τά γεγονότα αυτά ό Κομ. θά επιστρέψει, φαίνεται, στην πόλη της αποδημίας του, στην Μόσχα, όπου, αφού συνέλθει από τό φοβερό κτύπημα, θά επιδοθει στις έμπορικές του ασχολίες έχοντας πάντοτε στο νοσ καί την καρδιά τη μαχόμενη Έλλάδα, την οποία δέν θά πάψει ήθικά καί υλικά νά συντρέχει. Τό γραφόμενο σ' ένα σημείο της Άπολογίας τοσ Ξάνθου, διαμαρτυρόμενου κατά των διατυπωθεισών ψευδών καί ανακριθειών εναντίον του εκ μέρους τοσ Άναγνωστοπούλου, ότι δηλ. «ότι περί τούτων όλων πρόκειται ή μαρτυρία τοσ Τσακάλωφ τοσ Κομιζοπούλου μέ τόν όποιον συνανειστράφην εις Κισνόβιον καί Πελοπόννησον», προξενεί κατά τη διατύπωσή του μικρή σύγχυση, γιατί ούδέποτε, όσο ξέρουμε, ό Κομ. ήλθε στην Πελοπόννησο, θέλει δέ προφανώς νά πη «τοσ Κομ. μέ τόν όποιον συνανειστράφην εις Κισνόβιον καί τοσ Τσακάλωφ εις Πελοπόννησον». Την ίδια εποχή ενώ διαρκούσε δηλ. ή Έπανάσταση στην Έλλάδα οί ρωσικές Άρχές ίδρύουν κατά τόπους ειδικές επιτροπές καί αναλαμβάνουν τό έργο της περίθαλψης των Έλλήνων προσφύγων. Τώρα οί Έλληνες τοσ έξωτερικοσ καί ιδίως της Ρωσίας στηλώνουν τά μάτια τους απο-

κλειστικά πρὸς τὸ Νότο καὶ ξεσηκώνονται σὲ συναγερμὸ γιὰ νὰ σταλοῦν χρήματα καὶ ἐφόδια στοὺς ἀγωνιζόμενους ὁμοεθνεῖς τους στὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι ὁ Γεώργιος Κομιζόπουλος ἀπὸ τὴ Μόσχα (9/8/1821) «εἰδοποιεῖ τὸν ἀδελφὸ του Ἄντωνιο νὰ διαθέσει τὰ 67.800 ρούβλια καὶ 2.681 ὀλλανδικὰ δουκάτα τοῦ Ἰω. Βαρβάκη σύμφωνα μὲ προσωπικὴ ἐντολὴ του, πού βρίσκονται στὰ χέρια του γιὰ τὴν ἀγορὰ κανονιῶν καὶ τὸν ἐξουσιοδοτεῖ νὰ μισθώσῃ 2-3 ἱκανοὺς ἀξιωματικούς τοῦ πυροβολικοῦ γιὰ νὰ τὰ χειρίζονται στὴν Ἑλλάδα ἐναντίον τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν νέων...».

Τὸ 1830 ἀνοικοδομεῖται «ἐκ βάθρων» στὴ Φιλιππούπολη «μαρμαροκόσμητος» ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ὁ Κομιζόπουλος θὰ ἐκδώσῃ ὡραία χαλκογραφία θὰ τὴν κοσμήσῃ δὲ ὁ ἴδιος «δι' ἀργυρῶν κανδηλῶν, μεγάλων ὀρειχαλκίνων πολυελαίων καὶ ἄλλων σκευῶν καὶ εἰκόνων...».

Λίγο ἀργότερα καὶ συγκεκριμένα τὸ 1832 Ὀκτώβριον μῆνα θὰ ὑποδεχθεῖ ὁ Κομ. στὴ Μόσχα πάντοτε τὸν παλιὸ συναγωνιστὴ καὶ φίλο Ἀθ. Τσακάλωφ, πού φεύγοντας ἀπογοητευμένος ἀπὸ τὴν πατρίδα, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, θὰ καταλήξῃ ἐκεῖ, τὸν ὁποῖο ἀδελφικά θὰ συμπαρασταθῇ νὰ ξαναρχίσει τὴ ζωὴ του στὴ φιλόξενη χώρα. Ἀρκετὰ ἐπίσης ἀργότερα (18 Μάρτη τοῦ 1841) ἐκλέγεται ὁ Κομιζόπουλος ἀπὸ τὸν τελευταῖο τῶν ἀδελφῶν Ζωσιμάδων Νικόλαο Γενικός Ἐπίτροπος καὶ ἐκτελεστής τῆς Διαθήκης του μαζί μὲ τοὺς ἐπίσης κατοίκους τῆς Μόσχας ἐπιφανεῖς Ἡπειρώτες τὸν ταγματάρχη Κων. Πασχάλη Ζαγορίσιο ἀπὸ τὸ Καπέσοβο καὶ Νικόλαο Πατσιμάδη Γιαννιώτη συναρχηγὸ τῆς Φιλικῆς πρῶτα καὶ ἤδη Πρόξενο τῆς Ἑλλάδας στὴν ἴδια πόλη, δεῖγμα αὐτὸ τῆς ὑψηλῆς ὑπόληψης, πού ἔχειρε ὁ Κομιζόπουλος στὸ μεγάλο εὐεργέτη καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων τῆς Μόσχας καὶ τῆς Νίζνας.

Τὸ Α' ἄρθρο τῆς Διαθήκης αὐτῆς γράφει: «Ἀποκαθιστῶ γενικοὺς Ἐπιτρόπους μου πληρεξουσίου διοικητὰς τῆς παρούσης διαθήκης καὶ μόνους αὐτῆς ἐκπληρωτὰς, τοὺς προσφιλεστάτους μοι φίλους εὐρισκομένους εἰς Μόσχαν καὶ διατρίβοντας εἰς τὰ ἐκεῖ τὸν Πανευγενέστατον Μαϊόρον κύριον Κωνσταντῖνον Δημητρίου Πασχάλη. Καὶ τὸν Εὐγενέστατον κύριον Νικόλαον Μιχαὴλ Πατσιμάδη, διωρισμένον εἰς Μόσχαν πρόξενον παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν ἐντιμώτατον τῆς Νίζνης Γραικὸν καὶ τῆς Μόσχας πρόσκαιρον πρᾶματευτὴν κύριον Ἄντωνιον Παύλου Κομιζόπουλον, τοὺς ὁποίους ἐνθέρμως παρακαλῶ...» κ.λ.

Θὰ σημειώσω, πὼς τὸν ἐπόμενο ἀμέσως χρόνον, μετὰ τὴ συγκρότησιν τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς, οἱ Πασχάλης καὶ Πατσιμάδης θὰ παραιτηθοῦν καὶ θὰ κληθοῦν νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν οἱ Μιχ. Μποστταντζόγλου καὶ ὁ δικὸς μας Τσακάλωφ. Λίγο ἀργότερα θὰ ἀποτελέσει ὁ Κομ. μαζί μὲ τοὺς Ἰω. Δέγκογλου καὶ τὸν Ἀθ. Τσακάλωφ τὴν τριμελῆ ἐπιτροπεία τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης.

συνταγμένης στη Μόσχα την 20/3/1846, του Παύλου Δημ. Πασχάλη, αδελφού του Κων. Πασχάλη, μεγάλου δὲ εὐεργέτη τῆς μικρῆς πατρίδος του. Τῆ θέση ἐκείνη, τοῦ μέλους δηλ. τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ζωσιμαίας Διαθήκης, θά διατηρηθεῖ ὁ Κομ. ἐπὶ δώδεκα συνεχῆ χρόνια ὡς κοντὰ στό θάνατό του.

Στό ἴπ' ὄψιν Μητροπολιτικὸ Ἄρχεῖο καὶ στό φάκελο τῶν Ζωσιμάδων περιέχεται ἱκανὸς ἀριθμὸς ἐπιστολῶν τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς Διαθήκης τοῦ Ζωσιμά ἀπὸ Μόσχα πρὸς τοὺς ἐδῶ ἐφοροεπιτρόπους τῶν κοινοφελῶν Ἰδρυμάτων, στίς ὁποῖες σ' ὅλες ὑπογράφει πρῶτος ὁ Κομιζόπουλος.

Πέθανε ὁ Κομ. κατὰ Φεβρουάριο τοῦ 1854, καθὼς συνάγεται ἀπὸ τὰ παρακάτω στοιχεῖα. Ἡ τελευταία ἐπιστολή, ὑπάρχουσα στὰ ἐδῶ Ἄρχεῖα, ὑπογράφεται καὶ ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐπιτρόπους τῆς Μόσχας εἶναι ἡ τῆς 10 Ἰουλίου τοῦ 1853. Ἐκείνη ἐν τούτοις ἡ ἀμέσως ἐπόμενη, καὶ ἀπομεμακρυσμένη κάπως, τῆς 4 Μαρτίου 1854 ὑπογράφεται μόνον ἀπὸ τοὺς δύο, δηλ. τοὺς Μ. Μλοσταντζόγλου καὶ Τριαντ. Κρίτση (αὐτὸν ποὺ ἀντικατέστησε παραιτηθέντα τὸ 1850 τὸν Τσακάλωφ) χωρὶς τὸν Κομιζόπουλο. Ἄλλη ἀμέσως ἐπόμενη τῆς 2 Ἰουλίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἀναγγέλλει τὸ θάνατο τοῦ Κομ. ἔτσι: «Ἐρχόμεθα νὰ σᾶς δηλοποιήσωμεν, ὅτι τὸ ἐν Νίζνη Γραικικὸν Μαγιστράτον ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Ἄντωνιου Κομιζαπούλου ἐδώρισε τὸν ἐξ ἡμῶν κύριον Μιχαήλ Σταμέρωφ εἰς τὸν τόπον δὲ τοῦ παραιτηθέντος Μ. Μλοσταντζόγλου τὸν κύριον Μιχαήλ Τρίγκαν...».

Πέθανε λοιπὸν ἀρχῆς τοῦ 1854 στὴ Μόσχα ὁ Ἄντ. Κομιζόπουλος. Μὲ τὸ θάνατό του κλείνει σχεδὸν ὁ κύκλος τῶν ἐπιφανῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ—ὁ Τσακάλωφ εἶχε πεθάνει τρία χρόνια νωρίτερα ὁ δὲ Ξάνθος δυό—ποὺ ἀφοῦ πρωταγωνίστησαν πρῶτα στὸν ἀγῶνα τὸν ἀπελευθερωτικὸ, ἐπέσπεραν κατόπι ἀνιδιοτελῶς τίς ὑπηρεσίες τους ὡς τὰ τελευταία γιὰ τὴν κοινωνικὴ ἐπιβίωση καὶ ἀνόρθωση τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων.

Τὸ παρὸν σύντομο βιογραφικὸ σχεδίασμα γιὰ τὸν Ἄντ. Κομ. ἂς θεωρηθῇ σὰν μιὰ πρώτη γνωριμία μὲ τὸν ἔξοχο αὐτὸν πατριώτη καὶ ἕνας ἐλάχιστος φόρος τιμῆς στὴ μνήμη του. Οἱ παρουσιαζόμενες στὴ συνέχεια ἐπιστολές τοῦ Κομ. ἀπὸ Μόσχα πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν ἀναφέρονται στὴν ἀνάθεση στὴν ἀρχὴ στον Κομ. ἀριστο, φαίνεται, γνώστη τῶν διατυπώσεων τῆς ρωσικῆς γραφειοκρατίας, τῆς εἰσπραξῆς δεδουλευμένων τόκων τῶν στὴν Τράπεζα τῆς Μόσχα καταθέσεων τοῦ Γ. Χατζηκώστα ὑπὲρ τοῦ ἐδῶ ὁμώνυμου Νοσοκομείου καὶ στὴ συνέχεια στὴ συμπλήρωση τῶν ἀποσταλέντων πλημμελῶν δικαιολογητικῶν σ' αὐτόν, πρᾶγμα γιὰ τὸ ὁποῖο καὶ τοὺς ἐλέγχει πικρά, τοὺς ἀπειλεῖ μάλιστα μιὰ φορὰ καὶ μὲ παραίτηση. Τέλος καὶ σὲ διάστημα ὀκτώ περὶ τοῦ μηνῶν θά δυνηθεῖ ὁ Κομ. νὰ φέρει σὲ πέρας τὸ ἀνατεθὲν σ' αὐτόν καθήκον, μὲ τὴν εἰσπραξὴ τῶν χρημάτων καὶ τὴν ἀποστολὴν σὺς ἀποδέχτες τους.

τάς τράπτας' Σας, νά τάς πληρώσω ἐκ τῶν τόκων τῶν κεφαλαίων τοῦ ἀεμνήτου Νικολάου Ζωσιμᾶ ἐσωκλείοντες καί ἐπιστολήν τῶν ἐφόρων καί ἐπιτρόπων ὄλων τῶν Κοινοφελῶν καταστημάτων τῆς πόλεως Σας.

Ἄμα ὅπου ἔλαβον ἐν τῶν ἀντιγράφων τῆς ἐπιστολῆς Σας τῶν 9 Ἰβρίου, ἀμέσως ἐπαρουσιάσθην εἰς τοὺς συνεπιτρόπους μου τῆς Ζωσιμαίας γενικῆς ἐπιτροπῆς καί τοὺς ἔδειξα τὸ γράμμα Σας, ὅτινες μοι εἶπον ὅτι, ἀφοῦ λάβῃ ἡ ἐπιτροπὴ τὸ ρηθὲν γράμμα τῶν καταστημάτων Σας καί ἴδῃ τὰ γραφόμενά Σας, θέλει κάμῃ τὰς σκέψεις τῆς καί τότε θέλει μὲ εἰπῆ, ἂν δύναται νά δώσῃ τὰ χρήματα ἢ ὄχι. Ἀκολούθως ἀνέφερον καί τοὺς παροισιάζοντάς με τὰς συναλλαγματικὰς, ὅτι ἀναμένουν νά κάμουν τὰς διαμαρτυρήσεις.

Ἐπειδὴ ἔχω ἐπιστολήν Σας καθ' ὁδόν, ἡ ὁποία πρέπει νά μοι ἐστάλῃ διὰ τῆς πόστας τῆς ξηρᾶς. Ἰσως διὰ τὸ ἀσφαλέστερον, καί εἰς αὐτὴν μοι περικλείετε ἐπιστολήν πρὸς τὴν Ζωσιμαίαν ἐπιτροπὴν εἰς περίστασιν νά μοι μετρήσῃ τὸ ποσὸν ὅπου τραβᾶτε καί (μ.λ.δ.) ν' ἀναμένω.

Ἄλλ' ἦλθεν ἡ πόστα τῆς ξηρᾶς, ἔλαβαμεν καί τὰ γράμματα Κωνσταντινουπόλεως τῶν 4 τοῦ παρόντος διὰ τοῦ ἀτμοκινήτου, ὅμως τὸ πρωτότυπον γράμμα Σας τῶν 9 Ἰβρίου δὲν ἐφάνη. Διὰ τίνος μέσου τὸ ἐστείλατε ἀγνοῶ. Ἐπειτα τούτων οἱ παροισιάζοντές μοι τὰς συναλλαγματικὰς μὲ ἐρώτησαν, ἂν ἔλαβα τὸ προσδοκόμενόν Σας γράμμα καί ὅταν τοὺς εἶπα, ὅτι δὲν τὸ ἔλαβα, ἀτόρησαν καί αὐτοὶ τί τρέχει. Ἐν τέλει τοὺς εἶπα, ὅτι ὅπως θελήσουν ἂς κάμουν καί ἂν ἕως τὴν πτώσιν τῶν συναλλαγματικῶν Σας λάβω τὸ γράμμα Σας καί μὲ δοθοῦν τὰ χρήματα ἀπὸ τὴν Ζωσιμαίαν Ἐπιτροπὴν, θέλει τοὺς τὰ πληρώσω καί ταῦτα πάντα πρὸς ὁδηγίαν Σας.

Σας ἀδελφικοπροσκυνῶ καί μένω
πρόθυμος Δούλος Σας
Ἄντωνιος Κομιζόπουλος

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους Ἐπιτρόπους-τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καί τῆς Κομησέως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου.

Εἰς Ἰωάννινα

II

Μόσχα 18 Ἰβρίου 1852

Εὐγενέστατοι κύριοι

Διὰ τῆς παρούσης σπεύδω εὐχαρίστως νά Σας εἰδοποιήσω, ὅτι ἀφοῦ ἔγραψα εἰς Ὀδέσσαν πρὸς ὃν μοι ἔστειλεν τὴν τραβηστικὴν τῶν ἀσιν. ρ. 6500, ὅτι ἂν ἰσως καί τοῦ ἐστάλῃ μὲ αὐτὴν κανέν πρὸς ἐμὲ γράμμα συντροφευμένον

1) Τραβηστικὴ.

μέ αὐτήν ἢ ἂν ὅστις τοῦ ἔστειλεν αὐτήν τὴν τραβηστικὴν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἐδόθη παρόμοιον γράμμα, νὰ τὸ στείλουν, διότι ἄνευ αὐτοῦ θέλει μείνουν ἀπλήρωτοι αἱ συναλλαγματικά. Μόλις προχθές ἔλαβον τὸ πρωτότυπον γράμμα Σας τῶν 9 Ἰβρίου, ποῦ δὲ τόσον ἐστέκετο, ἀγνοῶ, εἰς τὸ ὅποιον εὗρον καὶ τὸ περικλεισθὲν γράμμα πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μακαρίτου Ζωσιμά ἐκ τῶν ἐπιτρόπων τῶν τεσσάρων ἐκκλησιῶν¹ καὶ τοῦ Νοσοκομείου διατάζοντας εἰς περίστασιν νὰ μοὶ μετρήσουν τὰ ρ. 12000, ποῦ μοὶ ἐτραβήσατε ἐκ τῶν τόκων τῶν αἰωνίων μπιλέτων τοῦ μακαρίτου Ζωσιμά. Ἀμέσως ἐπαράστησα τὸ αὐτὸ γράμμα εἰς τὸν συνεπίτροπόν μου Μ. Μποστάντζογλου καὶ χθές ἐσηκώσαμεν ἀπὸ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ἀργυρᾶ ρ. 3400 μέ τοὺς δουλειθέντας τόκους καὶ ἐξ αὐτῶν ἔλαβα τὰ ρ. 12000 τῶν τράπτων Σας εἰς ἀργυρᾶ ρ. 3428.57 καὶ σήμερον τὰς τέσσερας τραβηκτικὰς τῆς αὐτῆς ποσότητος, διότι αἱ συναλλαγματικά ὄλαι εὗρισκονται ἐδῶ, καὶ οὕτως μέινετε ἡσυχοί. Ἐπειδὴ εἶναι γραμμένοι εἰς ἄσιγν. δὲν ἔλαβον καὶ διαμαρτύρησιν ἤτοι προτέστο τῆς μὴ ὑποδοχῆς, διότι κατὰ τὰς διατυπώσεις τῶν νόμων, ὅσα δυνουμένα ἢ συναλλαγματικά εἶναι γραμμένοι εἰς ἄσιγν. δὲν ἐπιδέχονται μήτε διαμαρτύρησιν, μήτε εἶναι δεκταὶ εἰς κριτήριον καὶ οὕτως ἐγλυτώνετε περίπου ἀπὸ 50 ρ. ἀργυρᾶ, ἂν διαμαρτυροῦντο διὰ μὴ ὑποδοχῆν. Βέβαια τὸ σφάλμα ἐστάθη εἰς ἐκείνον, ὁ ὅποιος ἐβάσταξε τὰ γράμματά της καὶ ἐδοκίμασα (;) τόσας δυσσαρεσκείας καὶ μέ αὐτήν τὴν πόσταν ἐσκόπευον νὰ στείλω ὀπίσω τὰς συναλλαγματικὰς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰς ἔστειλον, διότι ἀπέρασεν ἡ διορῖα τῶν 30 ἡμερῶν πρὸ πολλοῦ, ἀλλ' ἤδη πληρώνονται σήμερον ὄλαι καὶ μέινετε ἡσυχοί.

Κύριοι τοιαῦτα γράμματα στέλνονται ἐξ ἐπίτηδες συσταινόμενα (;) νὰ σταλθοῦν ἀσφαλῶς καὶ ὄχι ὡς γράμματα εἰδήσεων (;) καὶ ἴσως ὁ φίλος Σας Κωνσταντινουπολίτης ἐλυπήθη τὸ Πόρτον (;) νὰ στείλῃ τὸ γράμμα κατ' εὐθείαν καὶ τὸ ἔδωσεν μέ τὰς συναλλαγματικὰς καὶ ἐκ τούτου προέκυψαν τόσαι δυσσαρεσκείαι ἀδίκως καὶ παραλόγως.

Ἐν τοσούτῳ Σὰς ἀκριβοπροσκυνῶ καὶ μένω

Πρόθυμος Δούλος Σας

Ἄντωνιος Κομιζόπουλος.

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους ἐπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου.

Εἰς Ἰωάννινα

1) Ἐδῶ προσθέτει καὶ τὴν τῆς Ἁγίας Μαρίας, ἡ ὅποια εἶχε κτισθῆ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ χρόνον (1852).

III

Λ

Εὐγενέστατοι Κύριοι

Τὴν ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου ἔντιμον ἐπιστολήν σας περὶ τὰ μέσα τοῦ Ὀκτωβρίου ἔλαβον, ἐν ἧ εὗρον ἐπιστολήν σας πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Χ' Κώνστα γράφοντας νὰ με παραδώσουν τὸ γραμματίον τοῦ ἐνταῦθα Ἱμπερατορικοῦ Ὀρφανοτροφείου¹⁾ διὰ ροιῦβλια ἀργυρὰ 28571·43 περικλειοτάς μου τὸ ἐπιτροπικὸν δυνάμει τοῦ ὁποίου νὰ εἰσπράξω ἀπὸ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τοῖς δουλευθέντας τόκους ἐτικυρωμέναι αἱ ἰπογραφαὶ σας ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ἰωαννῖνων καὶ Βελλὰς²⁾, τὴν ἰπογραφήν τῆς πανερότητός του ἀπὸ τὸ Βασιλικὸν Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος εἰς Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν. Ἄλλ' ἡ ἰπογραφή τοῦ Προξένου δὲν εἶναι ἐτικυρωμένη ἀπὸ Ρωσικὸν Προξένον, διότι ἐδῶ τόσον τὸ Ὀρφανοτροφεῖον καθὼς τὸ εἰς Πετρούπολιν Ρωσικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν δὲν γνωρίζει τὴν ἰπογραφήν τοῦ αὐτόσε Ἑλληνικοῦ Προξένου καὶ δὲν δύναται νὰ τὴν ἐτικυρώσει. Εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μακαρίτου Χ' Κώνστα δὲν εὗρισκα δυσκολίαν νὰ με παραδώσουν τὸ γραμματίον τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὸ ἐζήτησα, ἐν ὅσῳ νὰ ἴδω ἐάν με τὸ ἐπιτροπικὸν δύναιμι νὰ εἰσπράξω τοῖς τόκους τοῦ γραμματίου μολονότι ἤμουν βέβαιος, ὅτι τὸ Ὀρφανοτροφεῖον δὲν θέλει δεχθῆ τὸ ἐπιτροπικὸν σας. Ἀπορῶ ὁμοῦ, κύριοι, με Ὑμᾶς, ὅτι ἡμεῖς πάντοτε στέλλετε ἐπιτροπικά σας ἐνταῦθα ἔχοντες τόσα χρονικά λάσσα³⁾, ὅπου συνάζετε, καὶ γνωρίζετε, ὅτι τὸ ἐπιτροπικὸν ἂν δὲν εἶναι ἀπὸ Ρωσικὸν Προξενεῖον ἐτικυρωμένον ἐδῶ δὲν τὸ δέχονται. Πῶς λοιπὸν οὕτως ἐπράξατε, ἀπορῶ. Ἐπροθυμοποιήθημι νὰ σας δουλεύσω καὶ ἐλπίζων νὰ οἰκονομήσω ταύτην τὴν σημαντικὴν Ἐλλειψιν τοῦ ἐπιτροπικοῦ σας τὸ ἔστειλα πρὸς φίλον εἰς Πετρούπολιν νὰ τὸ παραστήσῃ πρὸς τὸν ἐκεῖ Ἑλληνικὸν Πρέσβυν τῆς Ἑλλάδος κύριον Κ. Ζωγράφον⁴⁾, διὰ νὰ ἐτικυρώσῃ τὴν ἰπογραφήν τοῦ αὐτόσε Ἑλληνικοῦ Προξενείου, ἀλλὰ δὲν ἐδόχθη νὰ κάμῃ τὴν ἐτικυρώσιν, διότι μόνον τῶν ἐν τῇ Ρωσσίᾳ εὕρισκομένων προξένων δύναται νὰ ἐτικυρώσῃ τὰς ἰπογραφὰς καὶ ὄχι ἄλλων προξένων Ἑλληνικῶν εὕρισκομένων εἰς ἄλλα κράτη, ὅθεν καὶ μοὶ ἐστάλη ἀπίσω. Τὸ αὐτὸ ἐπιτροπικὸν, εἶναι μὲν καλὰ γραμμένον, ἀλλ' ἔστρεπε νὰ τὸ στέλλετε εἰς Ἀθήνας πρὸς τινὰς φίλους ἐκεῖ, καὶ τὸ καλύτερον πρὸς τὸν συμπατριώτην σας Κύριον Γ.

1) Κεντρικὴ Κρατικὴ Τράπεζα τῆς Ρωσσίας ἐν τῇ Μόσχᾳ, ἐστὶν ὅπου εἶχαν καταθέσει τὰ κεφάλαιά τους ἔντοκα οἱ μεγάλοι Ἡπειρώτες εὐεργέται Κακλάνης, Ζωσιμάδος, Χατζημύστας, Πασχάλης κ. ἄ.

2) Ἦσαν τότε ὁ Ἰωαννῖνος (1845-1854) Ζαγορίσιος ἀπὸ τὸ Μαιφίνο

3) Κληροδοτήματα

4) Πατὴρ ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα (1796-1856) Πῆρε μέρος ἐν τῇ Ἐπανάστασι, βουλευτὴς κατὰ καὶ ἐπανειλημμένα ἰπουργὸς ὑπὸ διάφορας κυβερνήσεις, ταπεινότητι πρεσβυτῆς τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ Πετρούπολιν τὸ 1850.

Σταύρου, ὅστις φέρει ἐκεῖ γενικὴν ὑπόληψιν καὶ ἡ εὐγένειά του νὰ τὸ παρουσιάσῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος αὐτόσε. Καὶ μετὰ τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Προξένου νὰ τὸ παραστήσῃ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ἱμπερατορικὴν Ρωσικὴν Πρεσβείαν διὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ συγχρόνως νὰ παρακαλέσῃ τὸ Ρωσικὸν Ὑπουργεῖον νὰ εἰδοποιήσῃ εἰς Πετρούπολιν πρὸς τὸ Ρωσικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅτι ἐπεκύρωσε τοιοῦτον ἐπιτροπικὸν ὑπὸ τὸν δεῖνα ἀριθμὸν, τὸ δὲ ἐπιτροπικὸν νὰ στείλῃ πρὸς ὃν ἀνήκει.

Εἰς τοῦτο δὲν ἤθελε ἀπαντήσῃ καμμίαν δυσκολίαν ὁ Κύριος Σταύρου, ὄντας πολλὰ γνωστός ἐκεῖ, καὶ τότε λαμβάνοντας ἐδῶ τὸ ἐπιτροπικὸν μαρτυρημένον ὡς ἄνωθεν, ὁ ἐπίτροπος τὸ στέλνῃ εἰς Πετρούπολιν πρὸς τινα φίλον του νὰ τὸ παραστήσῃ εἰς τὸ Ρωσικὸν Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ μαρτυρήσῃ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ρωσικοῦ Πρέσβεως, τὸ ἐπιστρέφει εἰς τὸ ἴδιον Ὑπουργεῖον, γράφει κατ' εὐθείαν πρὸς τὸ ἐδῶ Ὀρφανοτροφεῖον, ὅτι ἐμαρτύρησεν ἐν τοιοῦτον ἐπιτροπικόν, τὸ δὲ ἐπιτροπικόν, ἀφοῦ λάβῃ ὁ ἐδῶ φίλος σας μαρτυρημένον εἰς τὴν Πετρούπολιν, τότε τὸ γραμματίον τοῦ Ὀρφανοτροφείου καὶ τὸ ἐπιτροπικόν σας τὸ παρασταίνει εἰς τὸ ἐδῶ Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ζητεῖ τοὺς δουλευθέντας τόκους, καὶ ἅμα ὅπου λάβῃ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ ἐν Πετρούπολει Ὑπουργεῖον, ὅτι ἐπεκύρωσε ἐν τοιοῦτον ἐπιτροπικόν, τότε τὰ χρήματα τὰ πληρώνει καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ πληρώνῃ τοὺς ἐτησίους τόκους καὶ παρ' ἔμπρὸς μὲ τὸ αὐτὸ ἐπιτροπικόν, καὶ ἂν ἴσως παραχωρῆτε τὸ δικαίωμα εἰς τὸ ἐπιτροπικόν, νὰ εἰσπράττῃ ἐτησίως τοὺς τόκους καὶ παρ' ἔμπρὸς, ἐν ὅσῳ τὸ γραμματίον εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἐπιτρόπου σας. Ἀνάγκη λοιπὸν πᾶσα νὰ κάμητε ἄλλο ἐπιτροπικόν καὶ νὰ γίνῃ ἡ μαρτυρία ὡς ἄνωθεν.

Προχθὲς μοῦ ἐστάλθη ἀπὸ Ὀδέσσαν παρὰ τοῦ κυρίου Π. Ἡρακλείδη μιὰ τραβηκτικὴ σας εἰς βάρους μου ἐκδόσεως ἀπὸ 9 Ὀκτωβρίου διὰ ρούβλια ἄσιγν. 6500 εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις κυρίου Ἰω. Ζ. Λούλη μὲ 31 ἡμέραν ὄψεως καὶ παρὰ τούτου γυρισμένη εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυρίου Κωνσταντίνου Τζέτζου καὶ μὲ ἄλλον ἔτι γύρον καταντώντας ὁ γύρος εἰς τὸν ἐν Ὀδησσῷ κύριον Π. Ἡρακλείδην. Αὐτὸς τὴν ἐγύρισεν εἰς τὴν διαταγὴν μου καὶ ν' ἀκούσω εἰς αὐτὸ τὴν θέλησίν του. Ἀπέναντι δὲ ταύτης μὲ

1) Γιὰ τοὺς Γιαννιώτες μεγαλοεργετές Νικόλαο Ζωσιμᾶ, Γεώργιο Χατζηκώστα καὶ Γεώργιο Σταύρου Ἰδρυτὴ καὶ Διοικητὴ τότε (1852) τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, πρβλ. *Στεφ. Μπέττη: Ἡπειρωτικὴ Εἰποιία*. Τόμ. Α' Γιάννινα 1982 σελ. 99, 159 καὶ 106 ἀντίστοιχα.

2) Τραπεζίτης στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸ Κοτόρτσι τῶν Κατσανοχωριῶν καὶ μεγάλος εὐεργετὴς τοῦ χωριοῦ του καὶ τοῦ τόπου του. Πρβλ. *Στεφ. Μπέττη δ.π.*, σελ. 215 κ.κ.

3) Γιαννιώτης πραγματευτὴς τῆς Κων/πόλης ἐπίσημης οἰκογένειας τῆς πόλης μας, τῆς ὁποίας ἐξέχοντα μέλη ὑπεῖχαν οἱ Ἰ. Τζέτζος καθηγητὴς τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς καὶ Γ. Τζέτζος δικηγόρος (πρβλ. *Φωνὴ τῆς Ἡπείρου* φ. 9/9/1894).

τραβά με ιδιὰς του συναλλαγματικὰς ρουβλῖα ἀργυρὰ 1500 εἰς λογαριασμὸν τῆς τραβηκτικῆς σας, χωρὶς νὰ λάβω παρ' ἡμῶν κανένα κὰν εἰδοποιητικὸν γράμμα σας, διὰ νὰ ἰδῶ ἐπὶ τίνι βάσει μοῦ κάμετε αὐτὸ τὸ τράβηγμα. Συμπεραίνω ὁμως, νὰ τραβάτε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀνοικτοῦ γραμματός σας νὰ παραλάβω ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μακαρίτου Γεωργ. Χ'' Κώνστα τὸ μπιλέτο τοῦ Ὁρφανοτροφείου καὶ δυνάμει τοῦ ἐπιτροπικοῦ σας νὰ εἰσπράξω τοὺς δουλειθέντας τόκους καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ πληρώσω τὴν τραβηκτικὴν σας ρουβλ. ἀσιγν. 6500. Ἄλλὰ πόσον ἐκιστατικὸς μένω εἰς τοιαύτην ἀνάρμοστον ἀπόφασίν σας, χωρὶς νὰ ἔχετε παρ' ἐμοῦ ἀπόκρισιν εἰς τὴν γραφὴν σας. Πρῶτον ἂν δέχωμαι τὴν ἐπιτροπεῖαν καὶ δεῦτερον ἂν τὸ ἐπιτροπικὸν σας ἔχει τὴν νόμιμον δυνάμιν, ὅπου δι' αὐτοῦ νὰ δυνηθῶ νὰ εἰσπράξω τοὺς τόκους τοῦ γραμματίου ἀπὸ τὸ Ὁρφανοτροφεῖον. Ὅλα ταῦτα παρατρέξατε καὶ χωρὶς τὴν συνεννόησίν μου ἐκδίδετε τράτταν εἰς βάρος μου, χωρὶς νὰ μετρήσετε τὰ ἐνάντια.

Τούτων οὕτως ἐχόντων σας λέγω ὅτι τὴν τράτταν σας δὲν δύναμαι νὰ δεχθῶ νὰ πληρώσω. Ὅθεν σήμερον τὴν δίδω νὰ κάμουν τὴν νομικὴν διαμαρτυρήσιν τῆς μὴ ἵποδοχῆς καὶ στέλνω τὸ προτέστον εἰς τὸν κύριον Ἡρακλίδην, εἰς δὲ τὴν διορίαν θέλει γίνεῖ εἰς τὸ προτέστον τῆς μὴ πληρωμῆς καὶ τότε ὁμοῦ μετὰ τὴν συναλλαγματικὴν σας θέλει τοῦ τὸ στείλω νὰ συναγροικηθῇ διὰ τὴν πληρωμὴν μετ' ὅποιον ἀντρεῖ.

Πολλὰ λιποθύμαι, κύριοι, δι' αὐτὸ τὸ ἀνάρμοστον φέροσιν σας, ὅπου μετὰ τοῦτο καθυποβάλλετε καὶ τὴν ἱπογραφὴν σας εἰς κατάκρισιν καὶ τὸ κατὰσθημα τοῦ μακαρίτου Χ'' Κώνστα εἰς ζημίαν ἀντὶ νὰ πασχίσετε νὰ τὸ ὠφελήσητε. Διὸ καὶ μετὰ τὴν παροῦσαν μου σας λέγω, ὅπου μετὰ ὅλην τὴν καλὴν διάθεσιν, ὅπου εἶχον νὰ σας δουλείσω, βλέποντας ὁμως τοιαύτας ἀταξίας ἀπὸ μέρους σας, ἀποφασιστικῶς σας λέγω, ὅτι τὴν ἐπιτροπὴν σας εἰς τὸ ἐξῆς δὲν τὴν δέχομαι. Τὸ γραμμάτιον τοῦ Ὁρφανοτροφείου μένει πάλιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ μακαρίτου Χ'' Κώνστα τὸ δὲ ἐπιτροπικόν, ὡς ἀχρηστον, σας τὸ συντροφεύω καὶ ἠμπορεῖτε νὰ δώσητε τὴν ἐπιτροπικὴν σας εἰς ὅποιον ἀγαπᾶτε, καὶ ταῦτα πάντα πρὸς χρῆσιν καὶ ὁδηγίαν σας.

Σας ἀκριβοπροσκυνῶ καὶ μένω
Πρόθυμος Δοῦλος σας
Ἄντωνος Κομιζόπουλος.

Τὸ παρὸν σας ἐξαποστέλλεται ὑπ' ἀσφαλείας
μέσω τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυρίου Νικολάου Π. Μανιάκη
Μόσχα τῇ 10 Νοεμβρίου 1852.

1) Οἱ δύο αὐτὲς σειρὲς εἶναι γραμμένες μετὰ τὸ χεῖρ τοῦ Κομιζόπουλου, καθὼς καὶ αἱ διευθύνσεις τῶν ἐπιστολῶν ὄλων.

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους
ἐπιτρόπους τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν
τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως,
τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Ὑπεραγίας
Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου.

Εἰς Ἰωάννινα.

IV

Εὐγενέστατοι Κύριοι

Ἔλαβον τὰς δύο ἐντίμους ἐπιστολάς σας τῶν 29 Ἰανουαρίου καὶ 5 Φεβρουαρίου παρελθόντων, ὑφ' ὧν τὰ τῆς φίλης μοι ὑγείας σας εὐαγγελισθεὶς ἐχάρην τὰ μέγιστα. Εὗρον καὶ τὸ ἐν τῇ πρώτῃ νέον ἐπιτροπικόν σας εἰς ὄνομά μου διὰ τὴν κατ' ἔτος εἰσπραξίν ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα Ὀρφανοτροφεῖον τῶν τόκων προκυπτόντων ἐκ τῆς καταβολῆς τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Χ' Ἐκθέτου καὶ τὸ ἐπιτροπικόν τοῦτο δεχόμενος εἰς χάριν σας ἐδέησε νὰ τὸ διευθύνω εἰς τὸ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ Κολέγιον τῶν Ἀσιατικῶν διὰ τὴν ἀπαιτουμένην αὐτοῦ ἐπικύρωσιν. Ἄμα δὲ μοι ἐπιστραφῆ, θέλω τὸ παρησιάσω εἰς τὴν ἐδῶ Ἀρχὴν, ὅπως ἀναγνωρισθῶ ὡς νόμιμος ἐπίτροπός σας, ὅπερ δὲν θέλω ἀπαντήσῃ ἄλλην δυσκολίαν, ἂν ἐν τῷ μεταξὺ φθάσῃ εἰς Πετρούπολιν ἢ ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ρωσικοῦ Προξενείου, ὅτι ἐπεκύρωσε τοιοῦτο ἐπιτροπικόν σας καὶ κατὰ τὰ παρ' ἐμοῦ ἐν καιρῷ γραφέντα σας περὶ τούτου ὑποθέτω, ὅτι τοιαύτην ἐπιστολὴν ὑμεῖς ὑπεκινήσατε. Αὗται αἱ διατυπώσεις ἀναγκαῖαι εἰς τὴν κατὰ πρώτην φορὰν ἀναγνώρισιν τοῦ ἐπιτρόπου σας, ἀπαξ φέρουν ταύτας τὰς ἀργοπορίας. Ἀφοῦ δὲ τὸ περὶ τοῦτο κανονισθῆ, ἡ ἐτησίαν τῶν τόκων εἰσπραξὶς τρέχει ὁμαλῶς, διό, καὶ δταν συνάξω ἀπὸ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον τοὺς δεδουλευμένους τόκους, θέλω ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ζωσιμαίαν Ἐπιτροπὴν τὰς 12 χιλιάδας ρούβλια ἀσιγνάστιας τὸ ποσὸν τῶν ἐπ' αὐτῆς συναλλαγματικῶν σας καὶ σὰς εἰδοποιήσω περὶ πάντων.

Τὴν παρ' ὑμῶν ἐσωκλεισθεῖσαν μοι ἐπιστολὴν κατὰ τὴν ἐφεσίν σας παρέδωκα τῷ κυρίῳ Μπίτζινφ'.

Δεχθῆτε, κύριοι, τὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπολήψεως μεθ' ἧς ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὁμολογοῦμαι.

Τῆς ὑμετέρας εὐγενείας
Πρόθυμος Δοῦλος
Ἄντωνιος Κομιζόπουλος.

Μόσχα τῇ 2 Ἀπριλίου 1853

1) Γιαννώτης πρᾶματευτῆς τῆς Μόσχας τῆς παλαιᾶς καὶ ἐπίσημης οἰκογένειας τῆς πόλεως μας, τῆς ὁποίας μέλη εἶχαν ἀναδειχθῆ κατὰ καιροὺς ἐλεοθέτες καὶ διαχειριστὲς τῶν κοινῶν τῆς.

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους ἐπιτρόπους
τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν

Τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως.

Τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου.
Εἰς Ἰωάννινα.

V

Μόσχα 21 Μαΐου 1853

Εὐγενέστατοι Κύριοι

Εἰς τὰς 2 τοῦ ἀπελθόντος Ἀπριλίου εἶχα τὴν εὐχαρίστησιν διὰ τὰ Σὰς γρά-
ψω εἰδοποιώντας Σὰς, ὅτι ἔλαβον τὸ νέον ἐπιτροπικὸν Σὰς καὶ διὰ εἰς Πε-
τρούπολιν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν διὰ τὴν ἐπικύρωσίν του καὶ ἀ-
φοῦ τὸ λάβω, θέλει φροντίσω τὴν σὺναξιν τῶν τόκων ἀπὸ τὸ αἰώνιον μπιλέτον
τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Χ'· Κῶστα ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ὀρφανοτροφείου του'.

Μὲ τὴν παροῦσαν μου ἔχω τὴν εὐχαρίστησιν τὰ Σὰς εἰδοποιήσω ὅτι ἔλαβα
τὸ ἐπιτροπικὸν ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν ἐπικυρωμένον, τὸ ὁποῖον μὲ ἀναφορὰν
μου ἐκράτησα εἰς τὸ ἐνταῦθα Ἱμπερατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον, ὡσαύτως καὶ
τὸ μπιλέτον τοῦ αὐτοῦ Νοσοκομείου τοῦ μακαρίτου Γ. Χ'· Κῶστα, τὸ ὁποῖον
ἔλαβα ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν του καὶ δυνάμει τοῦ ἐπιτροπικοῦ σας καὶ τοῦ μπιλέ-
του ἐσὶναξα ἀπὸ τὸ ἐνταῦθα Ἱμπερατορικὸν Ὀρφανοτροφεῖον τοὺς ἐκδου-
λευθέντας τόκους ἕως τὰς 30 τοῦ ἀπελθόντος τοῦ παρόντος ἔτους καὶ ἰδοὺ
Σὰς σημειῶνω τὸν λογαριασμόν.

Ἐλαβα τοὺς τόκους ἀπὸ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ἕως 30 Ἀπριλίου 1853 δι-
επτὰ χρόνους ἀργυρὰ ρ. 6192.76

ἐκτίπτω τὰ κάτωθεν ἔξοδα:

δοσὸν διὰ τὸ ἐπιτροπικόν, ἔστειλα εἰς Πέτρου καὶ χαρτόσημον	ρ. 1.10
δοσὰ ἔξοδα ἔκαμεν ὁ Ν. Χατζόλους εἰς Πετρούπολιν	ρ. 15.
δοσὰ ἔξοδα ἔκαμα ἐδῶ	ρ. 16.50
δοσὰ ἔξοδα πόστας τοῦ ἐπιτροπικοῦ ὑπ' ἀσφαλείας Σὰς ἐπίστρεψα	
ριπόρτα(·)	» 3.50
δοσὰ πόρτα (·) γραφῶν τοῦ Μανιάκη εἰς Κωνσταντινοῦπολιν	» 2.75
δοσὰ εἰς ρ. 61.92 προμήθειά μου 1%	» 61.92
	» 100.77

Μένουν ἀργυρὰ ροιῦβλια 6091.99

1) Θέλει προφανῶς νὰ περὶ τοῦ Νοσοκομείου τῶν Παννίνων βέβαια, γὰρ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον Χ'· Κῶστα ἰδρύθηκε ἀρκετὰ μετὰ τὸν θάνατό του χρόνια καὶ συγκεκριμένα στὶς 16/2/1856 καὶ στὴν Ἀθήνα τὴν πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος.

ἴσα ἐμέτρησα τῆς Ζωσιμαίας ἐπιτροπῆς διὰ τὰς 12 χιλ. ρ. ἀσιγν. τῶν τρατ-
των σας μοι ἐκάμετε καὶ τὰ ἔλαβα παρ' αὐτῆς

ἀργυρᾶ ρούβλ. 3428.57

ἴσα τῆς ἰδίας τόκους δι ἴσος καιρὸς ἀπέρασεν ρ. 51.42.

ἴσα μοι περισσεύουν μετρητὰ ρ. ἀργ. 2612.

τὰ ὅποια εὐαρεστηθῆτε νὰ μοι τραβήσετε καὶ ἄνευ διορίας, διότι στέκουν
ἀνενέργητα καὶ πάντοτε ἔτοιμα καὶ παρακαλῶ νὰ ἔχω ἀπάντησίν Σας.

Σᾶς ἀδελφοπροσκυνῶ μεθ' ὄλον τοῦ πρὸς ὑμᾶς σέβας μου καὶ ἀναμένω

Προθυμότατος Δοῦλος Σας

Ἄντωνιος Κομιζόπουλος

Τὸ πρωτότυπον μπιλέτον μένει παρ' ἐμοῦ

διαφυλαττόμενον εἰς τὴν διαταγὴν Σας

Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους κυρίους ἐπιτρόπους τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν τοῦ
Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Κοιμήσε-
ως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου

Εἰς Ἰωάννινα

ΣΤΕΦ. ΜΠΙΕΤΗΣ

Ἄντωνιου Κομιζοπούλου ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ Ἀρχιμανδρείου. Ἰωάννινα, 1912.

*Στεφ. Μπιέτης
Ἀντωνίου Κομιζοπούλου*

Δείγμα γραφῆς Ἄντ. Κομιζοπούλου.
(Τὸ τέλος τῆς ὑπ' ἀρ. II ἐπιστολῆς του μετὴν ὑπογραφή τοῦ ἰδίου).

ΚΑΙ ΘΡΥΜΜΑΤΙΣΜΕΝΟΙ...

Και θρυμματισμένοι οι καθρέφτες,
και θρυμματισμένοι
ωραίοι είναι
σαν από χιλιάδες χρόνια έρχονται
κρατούν στα χέρια λέξεις
αρχαίες τριήρεις
και την ψυχή τους κρατούν
στα χέρια.

Έρχονται τα παιδιά
δεν ξέρουν από λέξεις, αρχαίες τριήρεις
ωραία πουλιά που κρατούν στα
χέρια οι ποιητές λένε...

και θρυμματισμένοι
ωραίοι είναι
λένε.

ΓΙΩΤΑ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ

ΜΙΧΑΛΗ Γ. ΤΡΙΤΟΥ, δ.Θ.

Η ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΣΤΟ ΟΡΘΟΔΟΞΟ ΑΓΙΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Μολονότι ὁ νεομάρτυς Νικόλαος ὁ ἐκ Μετσόβου¹ ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή τοῦ μαρτυρίου του (17 Μαΐου 1617) ἀναγνωρίστηκε ὡς ἅγιος στὴ συνείδηση καὶ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας, ἐν τούτοις ἡ ἐπίσημη κατάταξή του στὸ ὀρθόδοξο ἀγιολόγιο καθυστέρησε κατὰ 371 χρόνια. Ἡ καθυστέρηση αὐτὴ ὀφείλεται στὸ ὅτι δὲν εἶχε γίνει ἀπὸ μέρους τῶν ἀρμοδίων Ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καμιὰ ἐνέργεια πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ.

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν Ἀλέξιος, στὴν ἔδρα τοῦ ὁποίου μαρτύρησε ὁ ἅγιος, θέλησε νὰ τακτοποιήσει αὐτὴ τὴν ἐκκρεμότητα. Συγκεκριμένα, ὑπέβαλλε στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὸν σχηματισθέντα φάκελο, πού περιέχει ὅλα τὰ στοιχεῖα πού ἀφοροῦν τὴν ἐπίσημη σὲ ἅγιο ἀνακήρυξη τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου. Ὁ φάκελος αὐτὸς συνοδευόταν ἀπὸ τὸ ἐξῆς ἔγγραφο:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ

Ἐν Τρικάλαις τῆ 19 Ὀκτωβρίου 1982

ΤΡΙΚΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΓΩΝ

Ἀριθ. Πρωτ. 1526

Πρὸς

τὴν Ἁγίαν καὶ Ἱερὰν Σύνοδον

τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ἀθήνας

Εὐσεβᾶστως ὑποβάλλομεν Ὑμῖν τὸν σχηματισθέντα φάκελλον περιέχοντα στοιχεῖα ἀφορῶντα εἰς τὴν εἰς Ἅγιον ἐπίσημον ἀνακήρυξιν ὑπὸ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τοῦ ἐν Μακαριστοῖς Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐκ Μετσόβου, ὅστις ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς Πίστεως ἡμῶν καὶ εἰς ζῶν ἐν τῇ πλατεῖα τῶν Τρικκάλων τὴν 17ην Μαΐου-1617. Αἱ προσαγόμεναι ἀποδείξεις πείθουν ἀβιάστως, ὅτι οὗτος ἔχει καταταγῆ ἤδη εἰς τὴν χορείαν τῶν

1. Γιὰ τὸ Μετσοβίτη νεομάρτυρα Νικόλαο βλέπε: Μιχάλη Γ. Τρίτου, Ὁ Μετσοβίτης Νεομάρτυρας Νικόλαος, Ἰωάννινα 1971. Συμεῖν Κασιμίτρα, Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Νικόλαος ὁ ἐκ Μετσόβου, Ἰωάννινα 1982. Γεωργίου Μηλίτση, Ὁ Νεομάρτυς Νικόλαος ὁ ἐκ Μετσόβου, Τρίκαλα 1988. Πολυκάρπου Γρ. Τύμπα, Βίος καὶ ἀκολουθία τοῦ ἐνδόξου νεομάρτυρος Νικολάου, ἐν Ἀθήναις 1972 καὶ I. Μ. Χατζηφώτη, Οἱ νέοι ἅγιοι τῆς Ὀρθοδοξίας, Ἀθήνα 1990.

Νεομαρτύρων της Μητρος Ἐκκλησίας. Οἱ ὑψιστάμενοι Ἱεροὶ Ναοὶ οἱ ἀνεγερθέντες ἐπ' ὀνόματί Του, ἡ πλειάς τῶν θαυμάτων, αἱ ἀγιογραφίαι, αἱ ἀσματικαὶ ἀκολουθίαι, ἡ ἐξαιρετος εὐωδία τῆς Ἁγίας Κάρας του, φυλασσομένης ἐν τῇ ἐν Μετεώροις Ἱερᾷ Μονῇ Βαρλαάμ, ὡς καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ποικίλα δημοσιεύματα, ἀποδεικνύουν ἀβιάστως, ὅτι οὗτος ἔχει ἐπιβληθῆ ὡς Ἅγιος εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Χριστοπρωτόμου πληρώματος. Ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἱερά Αὐτοῦ μνήμη τελεῖται ἐπιστήμως καὶ πανδήμως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν καὶ ἀλλαχοῦ.

Συνημμένως ὑποβάλλομεν καὶ σχετικὰ στοιχεῖα καὶ παρακαλοῦμεν διὰ τὴν Ὑμετέραν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν.

Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ
Ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ ἀδελφός
† Ὁ Τρίκκης καὶ Σταγῶν Ἀλέξιος'

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρέτεμψε τὸ θέμα στὴν ἀρμόδια ἐπὶ τῶν Νομοκανονικῶν Συνοδικῆ Ἐπιτροπῆ, ἡ ὁποία μετὰ τὴν ἐξέταση τοῦ σχηματισθέντος φακέλου εἰσηγήθηρε στὴν Ἱερά Σύνοδο τὴν κατάταξη τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου στὴ χορεία τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ τὸν ὀρισμὸ ἐπίσημα τῆς μνήμης του τὴν 17 Μαΐου, ἡμερομηνία τοῦ μαρτυρίου του.

Ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσις τοῦ γραμματέως τῆς ἐπὶ τῶν Νομοκανονικῶν Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς πρωτοπρεσβυτέρου π. Ευαγγέλου Μαντζουνέα ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΘΕΜΑ: Ἀνακήρυξις Ἁγίου

Ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Ἀλέξιος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1526/19-10-1982 ἐγγράφου παρακαλεῖ ὡς ὑπὸ τῆς Μητρος Ἐκκλησίας καταταγῆ εἰς τὴν χορείαν τῶν Μαρτύρων, ὁ ἐκ Μετσόβου ὀρμώμενος καὶ μαρτυρήσας ἐν Τρικάλαις Μακαριστὸς Νικόλαος ὁ Νέος.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐγγράφον ὁ Σεβασμιώτατος ἐπισυνάπτει καὶ διάφορα στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξάγεται ἀβασανίστως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ὡς ἄνω διαληφθεὶς Μάρτυς, θά ἔπρεπε πρό πολλοῦ νὰ ἔχη ἀνακηρυχθῆ, δεδομένου ὅτι ὑψίστανται Ναοὶ οἱ ὁποιοὶ ἔχουν ἀνεγερθῆ ἐπ' ὀνόματί Του ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ θαυματουργικαὶ ἐνέργειαι αἰτινες ἐγένοντο τῇ Πρεσβείᾳ Του. Προκειμένου ὁμοῦς ἢ κατ' Ἀνατολὰς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία νὰ κατατάξῃ ἐν ἐκ τῶν μελῶν τῆς εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἁγίων ἀπὸ τὴν Πράξιν Αὐτῆς γνωρίζομεν ὅτι δεόν:

1) Ὁ ἀνακηρυσσόμενος ὡς Ἅγιος πρέπει νὰ ἦτο μέλος τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς ἀποδημίας του εἰς Κύριον.

2) Νὰ ἔχη μαρτυρήσῃ ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς Πίστεως ἢ ὁ βίος του νὰ

1. Ἀρχεῖον Μητροπόλεως Τρίκκης καὶ Σταγῶν, φακ. Ἱεροῦ Ναοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου. Στὸ ἔξῃς ΑΜΤΣ.

ὑπῆρξε κατὰ πάντα ἅγιος ἡ ἀκόμη αἱ ὑπηρεσίαι του πρὸς τὴν Μητέρα Ἐκκλησία νὰ ἦσαν ἐξαιρετοί.

3) Ἡ ἐν ζωῇ ἡ μετὰ θάνατόν του διενέργεια τῆ πρεσβεία αὐτοῦ θαυμάτων, τὰ ὅποια νὰ εἶναι Πανθομολογούμενα καὶ

4) Ἡ συνείδησις τῆς στρατευμένης Ἐκκλησίας, ἥτοι τοῦ Χριστεπωνύμου Πληρώματος. Ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ ὅλαι αἱ προἰποθέσεις ὑφίστανται εἰς τὸν ἀνιπτότερον διαληφθέντα Μάρτυρα.

Φορητὴ εἰκόνα τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου.
Ἔργο τοῦ Μετσοβίτη ἀγιογράφου Στέργιου Παπαγιάννη, 1754.

1) Ἡ κατά Χριστόν βιοτή τοῦ Ἀγίου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ὁ Νεομάρτυρας Νικόλαος Μπασδάνης ἢ Βραχονικόλας ἐγεννήθη εἰς τὸ Μέτσοβον τῆς Ἠπείρου ἀπὸ πτωχοῦ, πλὴν ὁμως εὐσεβεστάτους γονεῖς. Ἐξῆσεν εἰς μίαν περίοδον δύσκολον καὶ τεταραγμένην διὰ τὸ Ἑλληνικὸν γένος. Ἦτο ἡ περίοδος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Ἐπαναστατικῶν κινημάτων τοῦ Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου τὸ 1600 εἰς τὴν Τρίκλιν καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὰ Ἰωάννινα τῷ 1611. Παρὰ τὸ σχετικὸν Βεράτιον, κατὰ τὸ ὁποῖον οἱ ὑπόδοιλοι Χριστιανοὶ ἦσαν ἐλεύθεροὶ νὰ ἐκτελοῦν ἀνεμποδίστως τὰ λατρευτικὰ τῶν καθήκοντα, ἤρχισεν ἓνας φοβερός διωγμὸς ἐναντίον τῶν ὑποδοιῶν Χριστιανῶν. Τὰ βασικώτερα αἰτία τῶν νέων αὐτῶν διωγμῶν ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν ἦσαν ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς τῶν Τούρκων, ἡ προσπάθεια σταθεροποιήσεως τῆς ἐπικρατήσεώς των, ἐτι δὲ καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτῶν ἀπληστία. Προκειμένου νὰ ικανοποιήσουν τὴν ἀπληστίαν των οἱ Τούρκοι προέβαινον εἰς τὴν θανάτωσιν τῶν Χριστιανῶν, διότι μετὰ τὴν θανάτωσιν αὐτῶν ὀλόκληρος ἡ περιουσία περιήρχετο εἰς αὐτοὺς. Ἐτερον μέσον ἐπικρατήσεώς των ἦτο ὁ ἐξισλαμισμὸς. Ἐξισλαμίζοντες οἱ Τούρκοι τοῖς ὑποδοιῶν Ἕλληνας τοῖς ἀπεμάκρυνον ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν πίστιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν. Ὁ ἐξισλαμισμὸς ἐγένετο εἴτε ἀκουσίως, εἴτε ἐκουσίως. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσην οἱ Χριστιανοὶ κριφίως παρέμενον Χριστιανοί, καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὰ τέχνα των τὰ διετήρουν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Πίστιν. (Β. Σφυρόερας. Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἀθήναι 1975 σελ. 30). Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀνακάλυψίν των ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὀδηγοῦντο ὡς πρόβατα σφαγῆς εἰς τὸ μαρτύριον, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν εἰλεψαν καὶ μεϊράκια τὰ ὅποια ἐκλινον τὸν αἰχένα πρὸ τοῦ δημίου «Οὐκ ἔστι Πόλις καὶ τόπος οὗ τῶν ὀρθοδόξων ἡμῶν οὐ προχέονται ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὰ αἵματα· καὶ μεϊράκια ἐκράκαμεν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τῇ τομῇ τῆς μαχαίρας ἀφόβως ὑποκλίνοντα τὸν αἰχένα» (Νεκτᾶριος Ἱεροσολύμων πρὸς τὰς προσκομιθεῖσας θέσεις... Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντίρρησις Ἱεροσόλυμα 1682). Εἰς αὐτὴν λουτὸν τὴν τεταραγμένην περίοδον διὰ τὸ γένος, ἔξῆσεν ὁ Νεομάρτυς Νικόλαος. Οὗτος εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, μετώκησεν ἀπὸ τὴν Ἠπειρον εἰς τὰ Τρίκαλα τῆς Θεσσαλίας, ἐνθα καὶ ἠργάζετο ὡς ἀρτεργάτης εἰς τουρκικὸν ἀρτοποιεῖον. Ἐκεῖ μετὰ ἀπὸ ὀλίγον χρονικὸν διάστημα, οἱ ἀγαρῆνοὶ χρησιμοποιῶντας διάφορα μέσα εἴτε ὑποσχέσεις, εἴτε τρομοκρατίαν κατόρθωσαν καὶ τὸν ἐξισλάμισαν. Γρήγορα ὁμως ἀνανήψας, ἐγκατέλειπεν τὰ Τρίκαλα, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν γενέτειράν του οἴου καὶ ἔζη Χριστιανικά. Ἡ πτωχεία ὁμως καὶ αἱ δύσκολες συνθήκες διαβιώσεως, αἱ ὅποια ἐχαρακτήριζον τὸ Μέτσοβον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἠνάγκασαν τὸν Νικόλαον νὰ μεταβῇ καὶ αὐθις εἰς τὰ Τρίκαλα ἐνθα ἐπώλει δαδί. Ἐκεῖ ἐγένετο ἀντιληπτὸς ὑπὸ τινος Τούρκου, ὁ ὁποῖος τὸν συνέλαβεν ὡς ἀποστάτην τοῦ Ἰσλάμ καὶ ἠπέλιπεν αὐτὸν διὰ τὸν καταγεῖλον εἰς τὰς

Μαρτυρίου, την Τιμίαν Κάραν του Μάρτυρος. Ἐπειδὴ ὁμως ἐφοβείτο τοὺς Τούρκους ἔκρυψε τὴν Κάραν εἰς τὸν τοῖχον τῆς οἰκίας του χωρὶς νὰ γνωρίζῃ οὐδὲν συγγενικόν του πρόσωπον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κεραματοποιοῦ ἡ οἰκία ἠγοράσθη ὑπὸ τινος ὀνόματι Μελανδρός, ὅστις ἠγνόει τὸν κρυπτόμενον θησαυρὸν ἐντὸς τῆς οἰκίας του. Τὰς βραδυνὰς αὔρας τῆς ἡμέρας ὅπου ὁ Ἅγιος ἐμαρτύρησεν, εἶδε φῶς νὰ λάμπῃ ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦ τοῖχου. Καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὕπνου του ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ τοῖχου ἦτο ἡ Τιμία Κάρα τοῦ Μάρτυρος. Ὅντως τὴν πρωΐαν, ἀνοίξας τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ τοῖχου εὐρέθη ἡ ἁγία Κάρα. Ἐπειδὴ ὁμως ἔκρυψε τὸν ἑαυτὸν του ἀνάξιον νὰ φυλάσῃ τοιοῦτον θησαυρὸν, τὴν ἐδώρησεν εἰς τὴν Μονὴν Βαρλαάμ Μετεώρων, ἐνθα ἐμόναζεν ὁ ἀδελφὸς του εἰς μνημόσυνον τοῦ ἰδίου καὶ τῶν γονέων του. Ἡ Τιμία Κάρα τοῦ Νεομάρτυρος φυλάσσεται σήμερον εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἱερὰν Μονὴν, καὶ πληροὶ εὐδίας τὸν χῶρον, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ προσκυνητής.

Ἡ Τιμία Κάρα τοῦ Ἁγίου, ἀνέκαθεν θαυματουργεῖ. Οἱ ἀγροτικὲς περιοχὲς τῆς Θεσσαλίας ὁσάκις ἡ παραγωγή των προσβλήθῃ ἀπὸ ἀκρίδας, οἱ παραγωγοὶ ποιοῦν λιτανεῖαν, μὲ τὴν Κάραν τοῦ Ἁγίου, καὶ οὕτω ἡ περιοχὴ λυτροῦται ἀπὸ τὴν καταστροφὴν. Ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι ὅταν ἦσαν ἀκόμη εἰς τὴν περιοχὴν ὡς κατακτηταί.

Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀναφερθοῦν δύο θαύματα τὰ ὁποῖα ἐγένοντο τῇ Πρεσβείᾳ τοῦ Μάρτυρος.

α) Τὴν 8ην Αὐγούστου 1968 ἠσθένησε βαρέως μία Μοναχὴ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίου Στεφάνου Μετεώρων. Αἱ ἀρθρώσεις καὶ ἀγκυλώσεις τῶν χειρῶν ἦσαν κλεισταί. Τὸ 1965 εἶχεν ὑποστῆ ἐγχείρησιν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν. Τὸ θέρος τοῦ 1968 ἡ Μοναχὴ μετέβη εἰς τὰ λουτρά τοῦ Σμοκόβου προκειμένου νὰ ἀνακουφίσῃ τοὺς πόνους τῆς. Ἐκεῖ ἐνεφανίσθη καθ' ὕπνον ὁ Ἅγιος μὲ ἐνδυμασίαν Μετσοβίτικην. Εἰρήσθω δέ, ὅτι ὁ Ἅγιος ἦτο ἀγνωστος εἰς τὴν Μοναχὴν. Ὅτε ἐνεφανίσθη ὁ Ἅγιος ἠρώτησε τὴν Μοναχὴν ποῖος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς παραμονῆς τῆς εἰς τὸ Σμόκοβον. Ἐκείνη τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ἦτο ἡ θεραπεία τῆς νόσου τῆς. Τότε ὁ ἀγνωστος τῆς εἶπε: «Νὰ ἐλθῆς εἰς ἐμένα. Εἶμαι ἐκεῖ κοντὰ σου». Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Ἱουχαστήριόν τῆς διηγήθη εἰς τὴν Ἠγουμένην τὸ δράμα. Ἡ Ἠγουμένη ἀντελήφθη ὅτι μὲ στολὴν Μετσοβίτικην θὰ ἦτο ὁ Ἅγιος Νικόλαος τοῦ ὁποίου ἡ Τιμία Κάρα φυλάσσεται εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Βαρλαάμ. Διὸ καὶ τῆς συνέστησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἱερὰν Μονὴν Βαρλαάμ, ὅπου καὶ ἐγένετο. Τὴν 8ην Αὐγούστου 1968 ἡ Ἠγουμένη μετὰ δύο ἀκόμη ἀδελφῶν καὶ τῆς πασχούσης Μοναχῆς μετέβησαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν Βαρλαάμ. Ἐκεῖ ἀνεγνώρισεν τὸν Ἅγιον ἐκ μιᾶς Τοιχογραφίας. Ἐν συνεχείᾳ ἠσπάσθη τὴν Τοιχογραφίαν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν Τιμίαν Κάραν. Ὅτε ἤγγισεν διὰ τῆς παραλύτου χειρὸς τὴν Τιμίαν Κάραν, διὰ μιᾶς ἰσχυρᾶς ἀπωθήσεως τῆς χειρὸς ἐθεραπεύθη ἐνώπιον

τῶν Μοναχῶν καὶ τῶν Μοναζουσῶν. Ἐκτοτε αὕτη εἶναι ὑγιεστάτη καὶ μονάζει σήμερον εἰς τὴν Μονὴν Φυλῆς Ἀττικῆς καὶ διηγείται τὸ θαῦμα τὸ ὁποῖον ἐγένεν διὰ πρεσβειῶν τοῦ Μάρτυρος.

β) Τὸ ἕτερον πρόσφατον θαῦμα εἶναι ἡ θεραπεία κορασίδος ἡ ὁποία κατάγεται ἀπὸ τὸ χωρίον Μηλιά τοῦ Μετσόβου, καὶ ἡ ὁποία ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας βαρυτάτης μορφῆς. Οὕτω, ἀποδεικνύεται καὶ ἡ δευτέρα προϋπόθεσις τῆς ἀγιότητος τοῦ Νεομάρτυρος Νικολάου.

3) Ἡ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ βασικωτέρα προϋπόθεσις ἀνακηρύξεως ἀγίου τινὸς εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ Χριστεπωνύμου Πληρώματος. Οὕτω, ἐπ' ὄνόματι τοῦ Μάρτυρος ὑφίστανται α) Ναοί: 1) Μεγαλοπρεπῆς Ναὸς εἰς τὴν πόλιν τῶν Τρικκάλων. 2) Εἰς τὴν πόλιν τοῦ Τυρνάβου ὑφίσταται παλαιὰ Βασιλική. 3) Εἰς τὸ χωρίον Ὀξύνεια Τρικκάλων. 4) Εἰς τὸ Μέτσοβον ὑφίσταται παρεκκλήσιον καὶ 5) Τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἰδρύματος Τοσίτσα εἰς Ἀθήνας. β) Ἄγιογραφίαι: Τοιαῦται ὑφίστανται 1) Εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν Ἀγ. Δημητρίου Τρικκάλων. 2) Εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σταγιάδων Καλαμπάκας. 3) Εἰς τὸν Νάρθηκα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πεντέλης. 4) Εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν τῆς Παναγούδας εἰς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν Θεσσαλονίκης καὶ 5) Εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βαρλαάμ Μετεώρων.

γ) Ὑμνογραφίαι: Ὑφίστανται δύο ἀκολουθίαι ἀσματικά. Ἡ πρώτη ἐξεδόθη τῷ 1767 εἰς τὴν Βενετίαν ὑπὸ τοῦ Μετσοβίτου διδασκάλου τοῦ Γένους Νικ. Τζαρτζούλη καὶ ἡ δευτέρα ὑπὸ τοῦ Γερ. Μικραγιαννανίτη ἐκδοθεῖσα τῷ 1968 Πρόνοια τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κυρίου Κυρίου Σεραφείμ.

δ) Ἑορτὴ τῆς μνήμης του. Ἡ μνήμη τοῦ Μάρτυρος.

Τὸ Χριστεπώνυμον Πλήρωμα τιμᾷ τὴν μνήμην τοῦ Νεομάρτυρος Νικολάου τὴν 17ην Μαΐου, ἡμέραν τοῦ Μαρτυρίου Του εἰς τὰ Τρίκκαλα, εἰς Ἱερὰν Μονὴν Βαρλαάμ, τὸ Μέτσοβον, τὰ Ἰωάννινα καὶ εἰς τὸ Παρεκκλήσιον τοῦ Ἰδρύματος Τοσίτσα ἐν Ἀθήναις.

Διὰ ταῦτα

Ἐπειδὴ ὑφίστανται ὅλαι αἱ προϋποθέσεις τῆς ἀνακηρύξεως μέλους τινὸς τῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ τὸ μαρτύριον διὰ τὴν Πίστιν Του, εὐλαβῶς εἰσηγοῦμαι ὅπως ὁ ἐν μακαριστοῖς Νικόλαος καταταγῆ εἰς τὴν χορείαν τῶν Μαρτύρων τῆς Πίστεως ἡμῶν, ὀρισθῆ δὲ καὶ ἐπισημῶς ἡ μνήμη του τὴν 17ην Μαΐου, ἡμέραν τοῦ Μαρτυρίου Του.

Μετὰ Σεβασμοῦ
Εὐάγγελος Μαντζουνέας, δρ. Ν.¹
πρωτοπρεσβύτερος

1. ΑΜΤΣ, δ.π.

Μετά τή θετική εισηγήση τής επί τών Νομοκανονικῶν Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς, ἡ Ἱερά Σύνοδος τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος παρέπεμψε τὸ θέμα στοὺς Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, προκειμένου νὰ ἐκδοθεῖ ἡ Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πράξις ἀνακηρύξεως σὲ ἀγιο τοῦ προαναφερθέντος νεομάρτυρος. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ τάξη καὶ τὴν μακραίωνη παράδοση τής Ἐκκλησίας ἡ ἐπίσημη ἀνακήρυξη τῶν ἀγίων ἀνήκει στὶς προνομίες καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Τὸ σχετικὸ ἔγγραφο τής Ἱεράς Συνόδου τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
 ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
 ΙΩΑΝΝΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 (115 21)
 ΑΡΙΘΜ. ΠΡΩΤ. 4033/82 Διεκτ. 160

ΑΘΗΝΗΣΙ ΤΗ 1.2.88

Παναγιώτατε καὶ Θειότατε Ἀρχιεπίσκοπε Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης καὶ Οἰκουμενικὸ Πατριάρχα, ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀδελφέ ἡμῶν καὶ συλλειτουργέ Κύριε Δημήτριε, τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ἐν Κυρίῳ κατασπαζόμενοι ὑπερήδιστα προσαγορεύομεν.

Ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τής Ἐκκλησίας τής Ἑλλάδος, ἐν τῇ Συνεδρία Αὐτῆς τῆς 15ης Ἰανουαρίου 1988, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὸ ὑπ' ἀριθμ. πρωτ. 1526/19.10.82 ἔγγραφο τοῦ Σεβασμωτάτου Μητροπολίτου Τρίκκης καὶ Σταγῶν κ. Ἀλεξίου καὶ τὴν ἀπὸ 15-11-1982 ἐπ' αὐτοῦ γνωμοδότησιν τῆς ἐπὶ τῶν Νομοκανονικῶν Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς ἀπεφάσισε τὴν Κανονικὴν διενέργειαν τῶν δεόντων πρὸς ἐπίσημον ἀνακήρυξιν εἰς Ἅγιον τοῦ Καλλινίκου μάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐκ Μεταόβου, ὁστις ἐμαρτύρησεν ὑπὲρ τῆς πίστεως καεῖς ζῶν ἐν τῇ πλατεῖα τῶν Τρικάλων, τὴν 17ην Μαΐου τοῦ ἔτους 1617, ὅτε πανθομολογουμένης τῆς ἀγιότητος καὶ τοῦ ὀρθοδόξου βίου αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Χριστεπωνύμου πληρώματος τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου.

Ἐπειδὴ, κατὰ τὴν κανονικὴν τάξιν καὶ τὴν μακραίωνα τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν, ἡ ἐπίσημος ἀνακήρυξις εἰς Ἁγίους πιστῶν χριστιανικῆς βιοτῆς ἢ μαρτυρικῶ θανάτῳ τελειωθέντων, ἀνήκει εἰς τὰς προνομίας καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ καὶ Οἰκουμενικοῦ θρόνου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διὰ ταῦτα Συνοδικῇ ἀποφάσει καὶ διαγνώμῃ, ἀποστέλλοντες πρὸς Ὑμᾶς τὸν σχηματισθέντα φακέλλον, παρακίλομεν, ὅπως κατὰ τὰ θέσμιμα τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐκδοθῇ Πατριαρχική καὶ Συνοδική Πράξις ἀνακηρύξεως εἰς Ἅγιον τοῦ προαναφερθέντος Νεομάρτυρος, καθορισθῇ δὲ ἐν ταυτῷ καὶ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία τῆς ἐτησίου μνήμης αὐτοῦ.

σεως ἁμαρτιῶν, ἰάσεως ἀσθενῶν καὶ ἀπαξιαπλῶς ὑπὲρ τυφλικῆς ὕψε-
λειας τοῦ χριστωνύμου πληρώματος.

Ἐπειδὴ τοίνυν τοιαῦτα ἔκτακτα τεκμήρια τῆς εἰς ἄριστόν κί-
στεως αὐτοῦ παρέσχε καὶ ὁ ὡς τόπον καταγωγῆς τὸ ἔτεσοβον τῆς Ἡ-
πεύρου ἔχων καὶ ἐν Τρικάλοις μαρτυρικῶ θανάτῳ τελειωθείς καὶ μετὰ
τὸ μαρτύριον τοῦ παρὰ θεοῦ χαρίσματος τῆς τῶν θαυμάτων ἐνεργείας
καὶ τοῦ ἀπὸ μέρους τῶν πιστῶν τῆς περιοχῆς ἐκεῖνης σεβασμοῦ καὶ
τιμῆς ἀξιωθείς Νικόλαος ὁ κῆρος, περὶ ὧν ἀπάντων δι' ἀναθορᾶς αὐ-
τοῦ, ἀποφάσει τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλη-
σίας τῆς Ἑλλάδος διαβιβασθείσης ἡμῖν, ὑπέβαλε καὶ ἐβεβαίωσατο
ὁ οἰκέτος Ἱεράρχης Ἱερώτατος Μητροπολίτης Τρίκκης καὶ Σταγῶν,
ἡμῖν δ' ἀγαπητός ἐν Χριστῷ ἀδελφός, κύριος Ἀλέξιος, γράφων ὅτι
ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος τούτου, παλαιόθεν τιμωμένη ἐκ τῆς ἀρχιερα-
τείας αὐτοῦ προσέλαβεν ὅλως πανηγυρικόν καὶ κἀνόημον χαρακτήρα,
τιμωμένη κατ' ἔτος τῇ 13 Μαΐου, ἡμέρᾳ τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, ἡ
Μετρίδτης ἡμῶν, μετὰ τῶν περὶ ἡμᾶς Ἱερωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ
ὑπερτίμων, τῶν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῖν ἀδελφῶν καὶ συλ-
λειτουργῶν, ὑπ' ὅτιν λαβόντες τὴν μαρτυρικὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀμω-
μήτου ἡμῶν κίστεως τελευτήν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀγιότητος τούτου
κοινὴν ἐκκλησιαστικὴν συνέλευσιν, ἅμα δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐνε-
ργηθέντα θαύματα καὶ τὴν θαυματουργικὴν χάριν τῶν λειψάνων αὐτοῦ,
περὶ ὧν συνυπέβαλεν ὁ εἰρημένος ἐν Χριστῷ ἀδελφός Μητροπολίτης
Τρίκκης καὶ Σταγῶν κύριος Ἀλέξιος ἐν τῇ σχετικῇ πρὸς ἡμᾶς ἀναθο-
ρᾳ αὐτοῦ, ἐπισυνάπτων καὶ τὴν ἐκ τῆ μνήμῃ αὐτοῦ ταλλομένην φσμα-
τικὴν ἀκολουθίαν, ἔγνωμεν, τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἔθει κατακολου-
θοῦντες, τὴν προσήκουσαν τῷ ὁσίῳ τούτῳ ἀνδρὶ ἀκονεῖται τιμὴν.

Διὸ καὶ θεσπίζομεν Συνοδικῶς καὶ διοριζόμεθα καὶ ἐν Ἀγίῳ
διακελευόμεθα Πνεύματι ὅπως ὁ εἰρημένος ἐν Μετσόβῳ τῆς Ἡπεύρου

μαρτυρικῶ θανάτῳ τέλειωθεὶς ὁσῖος Νικόλαος ὁ Νέος συναριθμῆται ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸν ἐξῆς ἅπαντα χρόνον τοῖς μάρτυσι καὶ ἁγίοις τῆς Ἐκκλησίας, τιμώμενος παρὰ τῶν πιστῶν καὶ ὕμνοις ἐγκωμίων γεραιρόμενος κατ' ἔτος τῇ 13' Μαΐου, ἡμέρᾳ τῆς μαρτυρικῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Εἰς ἔνδειξιν δέ τούτου καὶ βεβαίωσιν ἐγένετο ἡ παροῦσα Πατριαρχική ἡμῶν καὶ ἑνοδική Πράξις, καταστρωθεῖσα μὲν καὶ ὑπογραφεῖσα ἐν τῷδε τῷ Ἱερῷ Ἰωάννῃ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐν ἴσῳ δέ καὶ ἀπαραλλάκτῳ ἀποσταλεῖσα τῷ Ἱερωτάτῳ Μητροπολίτῃ Τρίκκης καὶ ὑπαγῶν κυρίῳ Ἀλεξίῳ, πρὸς ἐπ' ἐκκλησίας ἀνάγνωσιν καὶ κατάθεσιν εἶτα ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 7471, κατὰ μῆνα Νοέμβριον (κη'),

Ἐπινεμήσεως 18'.

Ἐπιμετρηθῆναι ἀποφαίνεταί

ὁ Μητροπολίτης Ἱερώνυμος ὁ Ἱεροσολύμων Ἰωάννης Βενιζέλος

ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης Ἰωάννης Βενιζέλος

ὁ Μητροπολίτης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Βενιζέλος

ὁ Μητροπολίτης Ἐφέσου Ἰωάννης Βενιζέλος

ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων Ἰωάννης Βενιζέλος

ὁ Μητροπολίτης Φιλαδέφειας Ἰωάννης Βενιζέλος

1. ΑΜΤΣ, ὁ.π. πρβλ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, ἀριθμ. φύλλ. 291/16-3-1989, σ. 2 καὶ 289/16-2-1989, σ. 1.

Μετά την Έκδοση τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος, μέ ἐγκυκλίό της πρὸς τοὺς Σεβ. Μητροπολίτες, ἀναγγέλλει στὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα τῆ συναρίθμηση τοῦ νεομάρτυρος Ἁγίου Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου στὴ χορεία τῶν Ἁγίων καὶ τὸ καλεῖ νὰ τιμᾷ καὶ νὰ πανηγυρίζει τὴ μνήμη του. Τὸ πλήρες κείμενο τῆς Ἐγκυκλίου αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἀριθμ. Πρωτ. 396 Διεκπ. 179

Ἀθήνησι τῇ 13ῃ Φεβρουαρίου 1989

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 2485

Πρὸς

Τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΘΕΜΑ: «Ἀνακήρυξις εἰς Ἅγιον τοῦ ἐκ Μετσόβου Ἡπειροῦ καὶ ἐν Τριχάλοις Μαρτυρήσαντος Νικολάου τοῦ Νέου».

Ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Τριχίτης καὶ Σταγῶν κ. Ἀλεξίου, συμφώνῳ δέ γνώμῃ τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Δογματικῶν καὶ Νομοκανονικῶν ζητημάτων, ἠτήσατο παρὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡς κανονικῶς ἀρμοδίας, τὴν διὰ Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως συναρίθμησην τοῖς Ἁγίοις τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἀνδράσιν τοῦ αἰοδύμου Νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου, τοῦ ἐκ Μετσόβου Ἡπειροῦ, μαρτυρικῶς τελειωθέντος ἐν Τριχάλοις τῇ 17ῃ Μαΐου τοῦ σωτηρίου ἐτους 1617.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον διὰ τῆς ἐν ἔτει σωτηρίου 1988 καὶ μῆνα Νοέμβριον (ΚΗ΄.) Ἐπινεμήσεως ΙΒ΄, Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως ἐθέσπισε καὶ διωρίσατο ὅπως ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἕξῃς εἰς αἰῶνα τὸν ἀπαντα ὁ αἰοδύμος Νεομάρτυς Νικόλαος ὁ Νέος συναριθμῆται τοῖς Ἁγίοις μάρτυσι τῆς Ἐκκλησίας, τιμῶμενος παρὰ τῶν πιστῶν καὶ ὕμνοις ἐγκωμίων γεραιρόμενος τῇ 17ῃ Μαΐου, ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου του.

Ὅθεν, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἐν δοξολογία πολλῇ πρὸς τὸν ἐν Τριάδι Θεὸν ἀνακοινοῦσα ἡμῖν ταῦτα, παρακαλεῖ, ὅπως δι' ἐγκυκλίου ἡμῶν ἀναγγεῖλητε τῷ εὐσεβεῖ κλήρῳ καὶ τῷ χριστεπώνυμῳ λαῷ τῆς καθ' ἡμᾶς Θεοσώστου Παροικίας τὴν τοιαύτην συναρίθμησην ὑπὸ τῆς Μεγάλῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς τὴν χορείαν τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας ἀνδρῶν τοῦ αἰοδύμου Νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ Νέου τοῦ ἐν Τριχάλοις μαρτυρήσαντος, προτρέ-

ψητε δέ τοὺς πιστοὺς, ἵνα κατὰ τὴν ἐπέτειον τῆς μνήμης αὐτοῦ κατακλύζωσι τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς, ἀναπέμποντες δεήσεις πρὸς τὸν Ὑψιστον, ἐπικαλούμενοι ἅμα τὴν μεσιτείαν αὐτοῦ πρὸς ἁγιασμόν ψυχῆς τε καὶ σώματος.

Ὁ Ἀθηνῶν ΣΕΡΑΦΕΙΜ, Πρόεδρος

Ὁ Σιδηροκάστρου ΙΩΑΝΝΗΣ

Ὁ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτισης ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΣ

Ὁ Φλωρίνης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ

Ὁ Λαγκαδᾶ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Ὁ Ἐλασσῶνος ΣΕΒΑΣΤΙΑΝΟΣ

Ὁ Βερροίας καὶ Ναούσης ΠΑΥΛΟΣ

Ὁ Ἡλείας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ὁ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ

Ὁ Κερκύρας καὶ Παξῶν ΤΙΜΟΘΕΟΣ

Ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ὁ Θήρας, Ἀμοργοῦ καὶ Νήσων ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΩΝ

Ὁ Ἀργολίδος ΙΑΚΩΒΟΣ.

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς Ἀρχ. ΙΑΚΩΒΟΣ-ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ-ΓΚΙΝΗΣ¹

Ἡ μνήμη τοῦ νεομάρτυρος Νικολάου γιορτάζεται στίς 17 Μαΐου. Τὸ ἀπολυτικὸ του εἶναι τὸ ἑξῆς:

«Πατρίς χόρευε λαμπροφοροῦσα, νεομάρτυρος τοῦ Νικολάου· καὶ γὰρ οἰκτεῖον αὐτόν, ἔχεις νῦν προστάτην σου· τὴν Οὐρανῶν γὰρ βασιλείαν τὴν ἀληκτον, τῶν οἰκτεῖων ἄθλων ἐξωνησάμενος, δυσωπεῖ αἰεὶ Χριστὸν τὸν Θεὸν δωρήσασθαι, τὴν εἰρήνην σοὶ καὶ τὸ μέγα ἔλεος»².

1. ΑΜΤΣ, δ.π.

2. Νικολάου Κύρκου, Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου νεομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ κώμης Μετσόβου καὶ ἐν Τρίκῃ μαρτυρήσαντος, Ἐνετίησι 1757, σ. 8.

JEAN DE LA FONTAINE

ΤΟ ΑΡΡΩΣΤΟ ΑΛΛΑΦΙ

Μνήμη Αρσίνη Γεροντικού

Σ' ένα αλαφότοπο αρρώστησε ένα Αλάφι.
Σου κρεβατώνεται· σου πέφτει του θανάτου.
Για παρηγόρια, ευθύς, το σόι και το σινάφι
τρέχουν για να το δουν· κλαίνε, θρηνούν κοντά του.
-Αδέλφια, λέει, με βογγητά δε βρισκόμαστε άσχη.
Μη χύνετε του κάκου το ακριβό σας δάκρυ.
Αφήστε πια το Χάρο να με πάρει,
αφήστε με ήσυχο, επιτέλους να πεθάνω».·
Μα πού να στέρξουνε γειτόνοι και κοιμητάρη.
Παρηγορήτρα η γειτονιά,
εχτέλεισε το χρέος της, και με το παραπάνω,
κι όταν ο θεός ευδόκησε, άδειασε τη γωνιά.
Κεράστηκε όμως πρώτα, ώσπου να σκάσει:
μοιράδι σκώνοντας στου άρρωστου τη βοσκή·
ξουρίζοντας τη χλωρασιά στα γύρω δάση·
ρημάζοντας το κάθε τι, ως που να πεις κοινά.
Τί άφησαν για τον άρρωστο, απ' τα καλά του εκείνα;
Έλεσε απ' τα μικρά κακά στα μεγαλύτερα.
Νήστεψε, υπόφερε, κι απ' την πολλή την πείνα,
μακάρισε ο φτωχός μια ώρα αρχύτερα.

Αληθινά κοστίζουν, όσο και να πεις,
οι γιατροί του κορμού και της ψυχής.
Ω, χάλια του καιρού μας! ο καθένας θέλει
να του πληρώνεται η αγουρίδα του για μέλι.

(Μετάφραση: ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ)

ΠΑΝΟΥ ΔΗΜ. ΤΖΙΟΒΑ

Η ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΔΙΕΝΕΞΗ ΤΟΥ ΛΟΖΕΤΣΙΟΥ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ 1908 ΜΕ ΒΑΣΗ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Το Λοζέτσι, τώρα Ελληνικό, βρίσκεται στα βόρεια των χωριών του τμήματος του Μαλακασίου¹, και διαιρούνταν, την εποχή που εξετάζουμε, σε δύο μεγάλες συνοικίες, την Αγία Τριάδα και την Παναγιά, με πληθυσμό 120 οικογένειες². Η τότε κοινότητα³ είχε τρεις ενορίες, τις δύο πιο πάνω αναφερόμενες, και την ενορία του Μοναστηριού της Τσιούκας⁴.

Στις 17 του Ιούλη του 1908, η κοινότητα του Λοζετσιού, κατά παράβαση του άρθρου 52 του τότε κανονισμού των τριών τμημάτων⁵ εκλέγει τους τρεις επιτρόπους της Μονής της Τσιούκας, που ήταν ταυτόχρονα και έφοροι του σχολείου της Κοινότητας, με το παρακάτω (ανέκδοτο) πρακτικό, που το υπέγραφαν 43 δικαιούχοι πολίτες⁶.

«Η κοινότης λοζετσιού τῶν Κατσανοχωριῶν τοῦ τμήματος Μαλακασίου ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν ἐνοριῶν, τῆς Ἀγίας Τριάδος, τῆς Παναγίας καὶ τῆς

1. Η Ήπειρος έχει επαρχίες πέντε, τα Ιωάννινα την Μητρόπολιν με τέσσερες περιοχές, Ζαγόρι, Μαλακάσι, Τσαρκοβίστα και Κούρεντα. Βλ. Α. Ι. Βρανούση, Αθανάσιος Ψαλίδας, περιοδικό Ηπειρωτική Εστία, τ. 1 (1952), σ. 466.

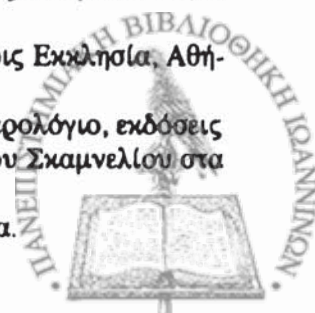
2. Βλ. Ιωάννου Λαμπριόδη, Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος τέταρτον, Μαλακασιακά, εν Αθήναις 1888, σ. 23.

3. Για τον κοινοτικό θεσμό βλ. D. Urquhart, La Turquie. Ses ressources, son organisation municipale, son commerce, traduit de l'anglais par X. Raymond, tom. B, Première partie, Paris 1836, σ. 37 Πρβλ. Ν. Μοσχοβάκη, Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί Τουρκοκρατίας, Αθήναι 1882, σ. 73, Κων. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, εκδ. 1885, Αθήναι, τόμος 7, σ. 256, Π. Αργυροπούλου, Η δημοτική διοίκησης εν Ελλάδι, Αθήναι 1859, τόμος Α, σ. 26, Ν. Φιλάρετου, Πολιτεία και Κοινότητες Κοινά και Ομοσπονδία, Αθήναι 1902, σ. 39, Α. Βρέκοση, Η συνθήκη της 21 Μαρτίου 1800, περ. Ηπειρωτικά χρονικά, έτος 1928, σ. 294, Επιθεώρηση της Τοπικής Αυτοδιοικήσεως, έτος Θ (1930), σ. 136, Γ. Φίνλεϋ, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως, Ελληνική μετάφραση, Αθήναι 1953, τόμος Ι, σ. 50, Ν. Πανταζόπουλου, Ελλήνων συσσωματώσεις κατά την Τουρκοκρατίαν, Αθήναι 1958, σ. 5, Νικ. Γ. Ζιάγκου, Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος, Αθήναι 1953, σ. 164.

4. Για το μοναστήρι της Τσιούκας. Βλ. Φωτίου Γ. Οικονόμου, Η εν Ιωαννίνους Εκκλησία, Αθήναι 1966, σ. 362.

5. Βλ. Στεφάνου Μπέττη, Η Δημογεροντία των Ιωαννίνων, Ηπειρωτικό Ημερολόγιο, εκδόσεις ΕΗΜ, Ιωάννινα 1987, σ. 362 Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιόβα, Η κοινοτική διένεξη του Σκαμνελλίου στα 1871, Γιάννινα 1983, σ. 14.

6. Βλ. Αρχεῖον Μητροπόλεως Ιωαννίνων (ΑΜΙ), φάκελλος διάφορα έγγραφα.

Μονής Τσούκας, συνελθούσα σήμερα εις δημοσίαν συνεδρίασιν ἐν τῷ ἐπι τούτῳ μέρει τῶν συνεδριάσεων¹ οικειοθελῶς καὶ εὐχαρίστως ἐξέλεξεν² ἐπι μίαν συνεχῆ διετίαν³, ἀρχομένην ἀπὸ σήμερα καὶ λήγουσαν τὴν 17ην Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1910 ἐφόρους τῆς Σχολῆς καὶ ἐπιτρόπους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τσοῦκας⁴ τοὺς συγχωριανοὺς ἡμῶν κ.κ. Σταῦρον Ἰωαννίδην, Σταῦρον Κ. Ἰωάννου καὶ Χρῆστον Π. Μπαρούταν, ἐκ τῶν ὁποίων ταμίαι θὰ εἶνε ὁ κ. Σταῦρος Ἰωαννίδης⁵ καὶ οἱτινες, ὑπὸ τὴν ῥηθείσαν ἰδιότητα ἀφείλουσιν ἀπὸ κοινοῦ νὰ διαχειρίζωνται ἐν θεοφοβίᾳ καὶ εὐσυνειδησίᾳ τὰ εἰσοδήματα τῆς Μονῆς, νὰ ἐκλέγωσιν ἀρμοδίους διδασκάλους τῆς Σχολῆς⁶, νὰ τηρῶσι τακτικὰ βιβλία τῶν τε ἐξόδων καὶ ἐσόδων τῆς Μονῆς⁷ λαμβάνοντας ἐκάστοτε καὶ τὰς δεούσας ἀποδείξεις καὶ ληξιάσης τῆς εἰρημένης προθεσμίας παραδώσει λογοδοσίαν τῆς διετοῦς διαχειρίσεώς των⁸ εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς Κοινότητος διορισθησομένους τότε πληρεξουσίου⁹ ἀπροφασίστως, παρουσιάζοντες συνάμα καὶ τὰς δεούσας ἀποδείξεις τῶν ἐξόδων τῆς Μονῆς.

Πᾶν δὲ ὅ,τι θὰ ἐνεργῶσι καὶ πράττωσιν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῆς Μονῆς καὶ Σχολῆς θὰ ᾖ ὑπὸ τὴν συναίνεσιν καὶ οὐχὶ ἑκαστος ἰδιαιτέρως. Δὲν θὰ ἔχωσι δὲ τὸ δικαίωμα νὰ συνάψωσι δάνειον ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Κοινότητος¹⁰. Ἐπίσης δὲν θὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ πωλῶσιν εἰς μέγα ποσὸν ζῶα ἀνευ κατεπειγουσῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Κοινότητος.

Εἰς πίστωσιν ὅθεν τῶν ἀνωτέρω συντετάχθη τὸ παρόν, ὡπερ ὑπογράφεται

1. Κατὰ τὸ ἀρθρο 41 τοῦ κανονισμοῦ τῆς Δημογεροντίας τῶν τριῶν τμημάτων, ἡ ἐκλογή «διενεργεῖται ἐν τῷ πρὸς συνάθροισιν ὠρισμένῳ μέρει τῆς κοινότητος». Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 360.

2. Κατὰ τὸ ἀρθρο 42 τοῦ αὐτοῦ κανονισμοῦ ἡ ἐκλογή γίνεται φανερῆ «δηλαδὴ ἑκαστος τῶν ἐκλογέων δηλοῖ τοὺς ἐπιχειρήσιμους ὑπογράφων ἐν τῷ ἐκλογικῷ ἰδιοχειρῶς ἢ ὑπογραφόμενος κατ' ἐπιτολήν του ἐάν τυγχάνει ἀγράμματος ὑπὸ τινος τῶν διευθυνόντων τὰ τῆς ἐκλογῆς ἱερῶν». Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π., σ. 360.

3. Κατὰ τὸ ἀρθρο 52 τοῦ αὐτοῦ κανονισμοῦ ἡ περίοδος τῶν ἐπιτροπῶν ἦταν διετής. Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 362. Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 14.

4. Ἐδῶ ἡ κοινότης εφαρμόζει τὸ ἀρθρο 51 τοῦ κανονισμοῦ. βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 362.

5. Γρα τὸν ταμίαι καὶ τὰ καθήκοντά του πρόβλεπε τὸ ἀρθρο 50 τοῦ Κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων, βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 362 Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 16.

6. Βλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, Ἡπειρωτικὰ σύμμεικτα. Ο θεσμός τῶν κοινοτικῶν ἐφοριῶν τῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, καὶ ἡ σχέση τους με τοὺς διορισμοὺς καὶ τὶς παύσεις τῶν δασκάλων, περ. Ἡπειρωτικῆ Ἔστια, τ. 29 (1980), σ. 983 κ.ε. Πρβλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 363.

7. Τὸ ἀρθρο 51 τοῦ κανονισμοῦ πρόβλεπε τὴν τήρησιν τῶν βιβλίων τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων. Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 362, Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 14.

8. Τὸ ἀρθρο 53 τοῦ κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων πρόβλεπε τὴν υποχρεωτικὴ λογοδοσίαν τῶν ἀπερχόμενων ἐπιτροπῶν στους διαδόχους των. Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π. σ. 362 Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 14-15.

9. Κατὰ τὸ ἀρθρο 18 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ (Ἀρχεῖο συγγραφέα) τοῦ 1909 προβλεπόνταν ἡ λογοδοσία ἐνώπιον τριῶν ἐλεγκτῶν ποὺ ἐξέλεγε ἡ Κοινότης.

10. Κατὰ τὸ ἀρθρο 18 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ τοῦ 1909, ἀπαγορεύονταν ὁ δανεισμός χωρὶς ἀδεία τῆς τότε ἐνιαίας διοικητικῆς δημογεροντίας.

παρά τῶν ὑποφαινομένων ἐκλογέων τῆς Κοινότητος λοζετσίου ἐνώπιον τῶν ἐφημερίων αὐτῆς¹ καί εἰς ἐνδειξιν.

Ἐν Λοζέτσι τῇ 20ῃ Ἰουλίου 1908 (ὀκτώ) Τ.Υ.».

Τὴν επαύριο τῶν ἐκλογῶν, τὸ πρακτικὸ στέλνεται γιὰ ἐπικύρωση στὴ δημογεροντία τῶν τριῶν τμημάτων, με ἐγγραφο τοῦ τότε μουχτάρη² τῆς κοινότητος Νικολάου Οἰκονόμου.

«Ἀριθ. Πρωτ. 453.

Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Σεβασμιότητα τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων Κύριον Κύριον Γεράσιμον³ καί τὴν περὶ Αὐτὴν Ἀξιότιμον Διοικητικὴν Δημογεροντίαν τῶν τριῶν τμημάτων.

Σεβασμιώτατε,

Ὁ βαθυσεβάστως ὑποσημειούμενος Νικόλαος Οἰκονόμου Μουχτάρης τῆς Κοινότητος λοζετσίου τοῦ τμήματος Μαλακασίου ὑποβάλλω τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι ἐκλογικὸν ἐφοροεπιτρόπων τῆς Κοινότητος λοζετσίου καί τῆς Ἰ. Μονῆς Τσοῦκας, διενεργηθὲν χθὲς ἐν τῇ Κοινότητι.

Τὸ ἐν λόγῳ ἐκλογικόν, νομίμως κατηρητισμένον, παρακαλῶ ὅπως παραπεμφθῆ⁴ εἰς τὴν ὑπὸ τὴν προεδρείαν⁵ τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος Ἀξιότιμον Διοικητικὴν Δημογεροντίαν τῶν τριῶν τμημάτων πρὸς ἐπικύρωσιν⁶.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ.

Ἐν Λοζετσίῳ τῆς 21ῃ Ἰουλίου 1908 Τ.Υ.»⁷.

Ταυτόχρονα καὶ με κύριον σκοπὸ νὰ μὴ ἐπικυρωθεῖ τὸ ἐκλογικὸ 9 κάτοικοι τοῦ Λοζετσίου υπέβαλαν ἐνστάση υποστηρίζοντας ὅτι οἱ ἐκλογές ἦταν παράνομες βασισμένον στους παρακάτω βάσιμους λόγους, ποὺ κατοχύρωνε ὁ ἐπαρχικὸς κανονισμὸς τοῦ 1909, ἀσχετα ἀν ἀκόμη δὲν εἶχε ἐσχῶ.

«Αὐτὸν) Οὐδεμία διαταγὴ ἐδόθη παρὰ τῆς Ἰ. Μητροπόλεως εἰς τὴν Κοινότητά μας πρὸς διενέργειαν νέων ἐκλογῶν ἐφοροεπιτρόπων⁸, ὡς διαλαμβάνει ὁ

1. Τὸ ἀρθρο 42 τοῦ κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων πρόβλεπε ὅτι στὴν ἐκλογὴ τὴν ἐνεργούσαν οἱ μερεῖς τῆς κοινότητος. Βλ. Στ. Μπέττη, ὁ.π., σ. 363.

2. Κατὰ τὸ ἀρθρο 8 τοῦ τουρκικοῦ νόμου, περὶ τοῦ τρόπου τῆς συστάσεως καὶ διαιρέσεως τῶν δήμων «Ἐκαστον χωρίον ἔχει, ὡς καὶ πρότερον, ἀνὰ ἓνα μουχτάρην». Βλ. Δημητρίου Νικολαΐδη, Οθωμανικοὶ κώδικες, τόμος 3ος Κων/πολι 1891, σ. 3001.

3. Γιὰ τὸν Μητροπολίτη Γεράσιμο βλ. Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, περ. Ἡπειρωτικὰ Χρονικά τ. 3 (1928), σ. 44. Πρβλ. Φωτίου Οἰκονόμου, ὁ.π., σ. 49.

4. Τὸ ἐκλογικὸν ὑποχρεωτικὰ στέλλονταν γιὰ ἐπικύρωση στὴ διοικητικὴ δημογεροντία, σύμφωνα με τὸ ἀρθρο 16 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ τοῦ 1909.

5. Ὁ κατὰ καιροῦς Μητροπολίτης τῶν Ἰωαννίνων ἦταν πρόεδρος ὅλων τῶν Δημογεροντιῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων.

6. Σύμφωνα με τὸ ἀρθρο 16 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ, ἡ δημογεροντία ἀπεφάσιζε γιὰ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς.

7. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγραφα.

8. Βλ. Τὸ ἀρθρο 11 τοῦ ἐπαρχιακοῦ κανονισμοῦ τοῦ 1909.

έν Ισχυρί κανονισμός περί εκλογής έφοροεπιτρόπων και διά τής ύποίας διαταγής θά έλάμβανεν γνώσιν σήματα ή κοινότης μας καθότι διά ταύτης θά ώρίζετο ή ήμέρα και θά έκανονίζοντο τά τής εκλογής¹.

βον) Τό ύπ' ένίων σιγχωριανών μας κυκλοφορήσαν εκλογικόν ύπεγράφετο εις τά παντοπωλεία ήτοι εις τόπον δλως άναρμόδιον πρός εκλογήν² συνάμα δέ άνεξελέγκτως ύπεγράφετο και παρά προσώπων μη δικαιούχων, άφου ύπέγραψαν και οι διδάσκαλοι³.

Γον) Διότι δέν έληξεν εισέτι ή περίοδος τών νύν έφοροεπιτρόπων⁴.

Στις 23 του Ιούλη του 1908, συνέρχεται η δημογεροντία των τριών τμημάτων και αφού έλαβε υπόψη της, την παραπάνω ένσταση απέρριψε παμπηρεί το εκλογικό της Κοινότητος, και με την υπ' αριθ. 487 ανέκδοτη απόφασή της, διέταξε:

«Γνα εκδοθή έπισήμως διαταγή παρά τής 'Ι. Μητροπόλεως δι' ής νά προσκαλείται ή Κοινότης διά την διενέργειαν τών νέων εκλογών έφοροεπιτρόπων τής Κοινότητος και τής 'Ι. Μονής Τσοίκιας, πρό τής διενεργείας τών όποίων νά λάβωσιν χώραν τά ύπό τοϋ κανονισμοϋ προβλεπόμενα προκαταρκτικά επί τών εκλογών ήτοι νά συνταχθή ό εκλογικός κατάλογος άπάντων τών δικαιούχων κατοίκων τής Κοινότητος, τών έχόντων δικαίωμα ψήφου συμφώνως μέ τά άρθρα 4 και 38 τοϋ έν Ισχυρί κανονισμοϋ τών τριών τμημάτων⁵».

Με την ίδια απόφασή της, η δημογεροντία των τριών τμημάτων, επέτρεψε την εγγραφή των ελεοδοτουμένων στον εκλογικό κατάλογο⁶, καθόριζε την επιτροπή της σύνταξης του εκλογικού καταλόγου, που την αποτελούσαν ο μουχτάρης, οι εφοροεπίτροποι που δεν είχαν ακόμη αντικατασταθεί και οι ιερείς της κοινότητος⁷. Ενεργώντας την παραπάνω απόφαση της δημογεροντίας των τριών τμημάτων, ο τότε Μητροπολίτης των Ιωαννίνων Γεράσιμος, υπό την ιδιότητα του Προέδρου, αποστέλλει την παρακάτω εγκύκλιό του προς την κοινότητα του Λοζετσιού.

1. Βλ. Το άρθρο 12 του επαρχιακού κανονισμοϋ του 1909. Πρβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, Η νεώτερη πολιτική ιστορία των Ιωαννίνων, περ. Ηπειρωτική Εστία, τόμος 37 (1989) σ. 24.

2. Η ένσταση στηρίζονταν στο άρθρο 56 του κανονισμοϋ των τριών τμημάτων, άπου ορίζονταν ο τόπος της εκλογής. Βλ. Στ. Μπέττη, ό.π. σ. 363.

3. Κατά τον επαρχιακό κανονισμοϋ του 1909, οι έμμοθοι υπάλληλοι της κοινότητος δεν είχαν δικαίωμα ψήφου άρθρο 7 παρ. Γ.

4. Κατά το άρθρο 52 του κανονισμοϋ των τριών τμημάτων η θητεία της εφοροεπιτροπείας ήταν διετής. Βλ. Στ. Μπέττη, ό.π. σ. 362.

5. Βλ. ΑΜΙ, ό.π. σ. 335.

6. Βλ. ΑΜΙ, ό.π. σ. 335-336.

7. Βλ. ΑΜΙ, ό.π. σ. 337.

« Ἀριθ. Πρωτ.: 457.

Αἰδέσιμοι Ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς τὴν Κοινότητα Λοζετού, τίμιοι ἐφοροεπίτροποι, πρόκριτοι, Μοιχταροδημογέροντες καὶ λοιποὶ εὐλογημένοι χριστιανοὶ εἰχόμεθα ἄπαντας ὑμᾶς πατρικῶς. Ἡ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν Προεδρείαν Ἀξιότιμος Διοικητ. Δημογεροντία τῶν Τριῶν Τμημάτων κατὰ τὴν σημερινὴν συνεδρίασιν αὐτῆς ἀπέρριψε τὸ ὑπ' ἐνίων συγχωριανῶν σας ὑποβληθὲν πρὸς ἐπικύρωσιν ἐκλογικῶν ἐφοροεπιτρόπων τῆς Κοινότητός σας ὡς μὴ συμφώνως πρὸς τὸν ἐν ἰσχύϊ κανονισμόν τῶν Τριῶν Τμημάτων καταρτισθὲν¹.

Ἐγκρίνει δὲ ἵνα προσβῶσιν οἱ δικαιούχοι ἐκλογεῖς τῆς Κοινότητός σας εἰς ἐκλογὴν ἐφοροεπιτρόπων συμφώνως μὲ τὸν ρηθέντα κανονισμόν. Πρὸς τοῦτο ὄθεν ἐντέλλονται οἱ Ἱερεῖς, οἱ ἐν ἰσχύϊ ἐφοροεπίτροποι καὶ ὁ Μοιχτάρης τῆς Κοινότητός σας, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ ἐργασθῶσι καὶ συντάξωσι τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον², ἐμπεριέχοντα τοὺς δικαιούχους ἐκλογεῖς τῆς Κοινότητός σας συμφώνως μὲ τὸν ρηθέντα κανονισμόν τῶν τριῶν τμημάτων, καθ' ὃν δικαιούχοι ἐκλογεῖς εἶνε οἱ συμπληρώσαντες τὸ 25ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ ὄντες ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητος³, ἐξαιροῦνται δὲ οἱ διατελοῦντες ὑπὸ τὸ βᾶρος ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου, οἱ ὀφείλοντες ἱερὰ χρήματα εἰς τινα ἐκκλησίαν τῆς Κοινότητός σας ἢ εἰς τι εὐαγὲς ἴδρυμα τῶν Τριῶν Τμημάτων καὶ ἀρνούμενοι νὰ τὰ πληρώσωσιν ἢ οἱ ἐγγυηταὶ αὐτῶν, οἱ καθυστεροῦντες βακουφικὰς γαίας, οἱ ἀποδειχθέντες ἐλλειμματῆται ἐν τῇ διαχειρίσει περιουσίας, οἱ ἀπωλέσαντες τὰ πολιτικὰ δικαιώματα συνεπεὶα καταδικαστικῆς ἀποφάσεως⁴, ἐξαιρετικῶς δὲ διὰ τὴν κοινότητά σας ἐπιτρέπεται νὰ θεωρηθῶσι δικαιούχοι οἱ ἐλεοδοτούμενοι. Ἀφοῦ συνταχθῆ ὁ ἐκλογικὸς κατάλογος νὰ ἀναρτηθῆ ἀντίγραφον αὐτοῦ ἐπὶ 8 ἡμέρας εἰς κεντρικὸν μέρος τῆς Κοινότητος ὅπως λάβωσι γνῶσιν οἱ δικαιούχοι καὶ ὑποβάλωσιν αἴτησιν ἐγγραφῆς εἰς τὴν συντακτικὴν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου ἐπιτροπὴν οἱ φρονοῦντες ὅτι

1. Ἦταν κυρίαρχο δικαίωμα τῆς δημογεροντίας των τριῶν τμημάτων ἡ ἀπόφασις γιὰ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς. Ὁ κανονισμὸς τοῦ 1909 (επαρχιακὸς εἶχε καθορίσει γι' αὐτὸ εἰδικὴ διάταξη διευρύνοντας τὸ ἀρθρο 44 τοῦ κανονισμοῦ των τριῶν τμημάτων. Τὸ ἀρθρο 14 τοῦ επαρχιακοῦ κανονισμοῦ τοῦ 1909, ῥητὰ καθορίζει ὅτι ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία ἀποφασίζει γιὰ τὸ κύρος τῆς ἐκλογῆς.

2. Τῇ διάταξιν αὐτὴν ἡ ὁποία καθόλου δεν ἀναφέρεται στὸν κανονισμὸν των τριῶν τμημάτων τὴν ἔκανε νόμο ὁ επαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909 με τὸ υπ' αριθ. 11 ἀρθρο του.

3. Τὸ ἀρθρο 38 τοῦ κανονισμοῦ των τριῶν τμημάτων πρόβλεπε ὅτι οἱ ἐκλογεῖς ἐπρεπε νὰ ἔχουν ἡλικία 25 ἐτῶν. Βλ. Στ. Μπέττη, ὁ.π. σ. 360. Τὴν αὐτὴν ἡλικία θέσπισε καὶ ὁ επαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909 με τὸ υπ' αριθ. 6 ἀρθρο του.

4. Τὸ ἀρθρο 4 τοῦ επαρχιακοῦ κανονισμοῦ ἀπέκλειε ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τοὺς δικαιούχους πολῖτες ποὺ εἶχαν τελεσίδικα καταδικαστεῖ. Βλ. Στ. Μπέττη, ὁ.π. σ. 354. Ὁ νέος κανονισμὸς τοῦ 1909 διατήρησε τὴν διάταξιν αὐτὴν με τὸ υπ' αριθ. 7 παρ. Δ. ἀρθρο του.

ηλικιήθησαν και δεν συμμεμεληθήσαν εις τον εκλογικόν κατάλογον'. Μεθ' ού να άπικτείλητε, τον κατάλογον και τας τυχόν υποβληθησομένας αίτησεις ή ένστάσεις εις την 'Ι. Μητροπόλιν άμέσως διά τά περαιτέρω'. Συνοσιώμεν όπως ή έν λόγω συντακτική έπιτροπή προβθ άμέσως εις την εκτέλεσιν του έργου της συντάξεως του εκλογικού καταλόγου. Ταύτα εις γνώσιν σας είπη δε έν Κυρίω υγιαινόντες, 'Ιωάννινα τθ 23η 'Ιουλίου 1908, 'Ο 'Ιωαννίνων Γεράσιμος'».

Οι εφημέριοι της Κοινότητας και ο μουχιάρης κάλεσαν τους τότε εφοροεπιτρόπους Νικόλαο Νικολό και Δ. Πισπιρη για να ενεργήσουν από κοινού τη σύνταξη του εκλογικού καταλόγου αλλά αυτοί αρνήθησαν με αποτέλεσμα 21 κάτοικοι, μεταξύ των οποίων και ο μουχιάρης, να στείλουν στον μητροπολίτη την παρακάτω διαμαρτυρία.

-Πρός την Α Σ. τον Μητροπολίτην 'Ιωαννίνων κ.κ. Γεράσιμον.
Σεβασμιώτατε,

Οι βεβηρωσθέντες υποφαινόμενοι κάτοικοι λοξετίου, υποβάλλομεν προς την 'Υ.Σ. τά εξής:

Σήμερον εκλήθησαν υπό των 'Ιερέων της Κοινότητος ημών οι ένταύθα έφοροεπιτροπιοι Νικόλαος Κ Νικολός και Δημήτριος Γ. Πισπιρηής ίνα συνψδά τθ διαταγή της 'Υ.Σ. προβάσωιν εις την σύνταξιν του εκλογικού καταλόγου προς εκλογήν νέων έφοροεπιτρόπων της Μονής Τσοίκας. Ούτοι όμως, καθά και οι 'Ιερείς παρά πόδας της διαταγής δηλοοσιν, ήρηθήσαν διάφορα προφασιζόμενοι και προφανώς δυστραποδντες'. Την τακτικήν ταύτην της δυστροπίας και των άτελεντήτων ένστάσεων άκολουθοοσιν οι ειρημίνοι έφοροεπιτροπιοι μετά του έν 'Ιωαννίνοις συναδέλφου των Χρίστου 'Αντωνιάδου από διετίας, ήτοι από της λήξεως του εκλογικού των, κατορθώσαντες επί διετίαν βλόκληρον διά παντοίων, θεμιτών και άθεμιτων, μέσων να διατηρηθώσιν ως

1. Αφρά την εκλίκαση των ένστάσεων σε πρώτο στάδιο. Η διάταξη αυτή δεν αναφέρεται στον κανονισμό των τριών τμημάτων. Αντίθετα αναφέρεται στον εσαρχιακό κανονισμό του 1909 στο άρθρο 11, όπου γίνεται λόγος γι' αυτές και καθορίζεται ο χρόνος εκδίκασης που δεν έπρεπε να ξεπερνάει τις 3 μέρες

2 Αφρά την εκλίκαση των ένστάσεων σε δεύτερο στάδιο Η διάταξη αυτή δεν περιλαμβάνεται στον κανονισμό των τριών τμημάτων Αντίθετα περιλαμβάνεται στον εσαρχιακό κανονισμό του 1909 στο άρθρο 11 όπου καθορίζεται το όριο εκδίκασης που δεν έπρεπε για κανένα λόγο να ξεπερνάει την 15 του Δεκέμβρη

3. Βλ. ΑΜΙ. φάκελλος διάφορα έγγραφα

4 Παρά πόδας της εγκυκλίου του Μητροπολίτη και με ημερομηνία 24 του Ιουλίου του 1908 οι δύο εφημέριοι της Κοινότητας και ο Μουχιάρης έγραψαν.

«α) 'Ότι έν τθ άπικσία του συναδέλφου των Χρίστου 'Αντωνιάδου όντως διαρκής έν 'Ιωαννίνοις δεν εργάζονται β) Προφασιζόμενοι διάφορα και ποιοθέντες τον θυμωμένον άνεχώρησαν εις τά Ιθα γ) Και τελευταίον όντες άγράμματοι δεν δύνανται καταλλάξας να έννοήσωσι τον κανονισμόν και την εγκύκλιον δυστραποδντες θυσίως προς άποφυγήν της εκλογής. Βλ. ΑΜΙ. φάκελλος διάφορα έγγραφα

ἐπιτροποὶ τῆς Μονῆς Τσοῦκας, τὸ ὅποῖον καὶ ἤδη ἐπιδιώκοισι, καὶ νὰ διαχειρισθῶσι κατὰ τὸ δοκοῖν τὴν περιοικίαν τῆς Μονῆς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ μετὰ τὸν διορισμὸν Νέας ἐφοροεπιτροπείας. Περὶ ὄλων τοῦτων ὡς καὶ περὶ τῆς ἀτασθάλου διαχειρίσεως τῶν ἐπιτρόπων τῆς Μονῆς Τσοῦκας ὑπεβλήθησαν αἰτήσεις πρὸς τὴν Ὑ.Σ., ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν. Ἐπειδὴ ὁμως ἤδη διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τὸ πλεῖστον τῆς Κοινότητος δὲν ἀνέχεται νὰ βλέπῃ τὰ δικαιώματα καταπατούμενα διὰ τῶν δικστρακιῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων ἀναγκολῶν τῶν προκαλοῦμένων ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν ὀργάνων τους, εἶνε δὲ ἐπόμενον νὰ συμβῇ καὶ ἀπεικταῖόν τι ἐκ τῆς δικαίας κατ' αὐτῶν ὀργῆς τοῦ πλήθους, πρὸς δὲ καὶ ἐπειδὴ οἱ ὡς ἄνω ἐπιτροποὶ, βλέποντες ἑαυτοὺς κλονιζομένους, ἐνδέχεται νὰ κάμωσι κατάχρησιν πωλοῦντες κρυφίως κινητὰ πράγματα τῆς Μονῆς¹.

Διὰ ταῦτα ἐξαιτούμεθα

Ὅπως μέχρι νομίμου διορισμοῦ καὶ ἐγκαταστάσεως νέων ἐπιτρόπων διατάξῃτε τοὺς ἐν ἰσχυρῷ ἐπιτρόπους νὰ μὴ προβῶσιν εἰς οὐδεμίαν πράξιν ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των καὶ ἐπιβλέπωνται ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Κοινότητος, ἐπιταχυνθῇ δὲ ἡ ἐκλογή. Ἐν Λοζεταίῳ τῇ 24ῃ Ἰουλίου 1908 Τ. Υ. »².

Ἡ ἀντίδραση τῶν δύο ἐφοροεπιτρόπων τελικὰ κάμφθηκε καὶ αποφάσισαν νὰ συντάξουν τὸν ἐκλογικὸν κατάλογο σύμφωνα με τὴν ἐγκύκλιον τῆς Μητροπόλεως. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς σύνταξης, περᾶτωσε τὸ ἔργο τῆς στίς 27 τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1908, καὶ δὲν ἔκανε δεκτοὺς οκτῶ δικαιούχους πολίτες, «δι' αἰτίας, ἃς σήμερον ἀντιπιοιοῦνται νὰ δηλώσωσιν ἐνταῦθα, ὅα εἴπωσι δὲ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει ἐγγράφως»³. Οἱ οκτῶ ὁμως δικαιούχοι πολίτες, που δὲν καταχωρήθηκαν στὸν ἐκλογικὸν κατάλογο, ἀντέδρασαν ἀμεσα καὶ υπέβαλαν στὴ συντακτικὴ του καταλόγου ἐπιτροπὴ τὴν παρακάτω ἐνστάση:

«Ἐπειδὴ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου ἐξηρέσατε ἡμᾶς τοὺς κάτωθι ὑπογεγραμμένους ἀνευ ἐνόμου αἰτίας, παρακαλοῦμεν νὰ ἐκθέσητε ἐγγράφως κάτωθι τῆς παρούσης τοὺς λόγους, δι' οἷς ἐξηρέσατε ἕνα ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ἰδιαιτέρως, ὅπως ὑποβάλωμεν καὶ ἡμεῖς τὰς ἐνστάσεις μας, ἃς θὰ καταχωρήσητε ὀπισθεν τῆς παρούσης»⁴.

Ὁ ἐκλογικὸς κατάλογος μαζί με τὴν παραπάνω ἐνστάση διαβιβάστηκε στὴ δημογεροντία τῶν τριῶν τμημάτων⁵, γιὰ επικύρωση. Ἡ δημογεροντία συνήλθε

1. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀπίστος καὶ ἀδίκως κατηγοροῦνται οἱ τρεῖς ἐφοροεπιτροποὶ. Τὸ ἀρθρο 30 τοῦ κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων ρητὰ καθόριζε ὅτι τα μοναστήρια τα διοικοῦσαν οἱ ἡγούμενοι. Βλ. Στ. Μπέττη, ὁ.π. σ. 358.

2. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγράφα.

3. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγράφα.

4. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγράφα.

5. Γιὰ τίς τότε δημογεροντίες. Βλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, Ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία Ἰωαννίνων, Περ. Ἱππειρωτικὴ Ἐστία, τόμος 27 (1979), σ. 1. Πρὸβλ. Τοῦ ἰδίου, Ἡ νεώτερη πολιτικὴ ἱστορία τῶν Ἰωαννίνων, Περ. Ἱππειρωτικὴ Ἐστία τόμος 34 (1986), σ. 162.

στις 30 του Ιούλη του 1908 και με την υπ' αριθ. 492 απόφασή της απέριψε την από 24 του Ιούλη του 1908 αίτηση των 21 δικαιούχων πολιτών και διέταξε τους δύο επιτρόπους Νικολό και Πισπιρή, να γνωρίσουν, μέχρι τις 7 του Αυγούστου του 1908, προφορικά ή γραπτά τους λόγους για τους οποίους εξάιρεσαν τους οκτώ δικαιούχους πολίτες¹.

Οι δύο εφοροεπίτροποι συμμορφώθηκαν με την παραπάνω απόφαση της δημογεροντίας των τριών τμημάτων και με το από 6 Αυγούστου του 1908 έγγραφό τους εξηγούν τους λόγους της εξαίρεσης των οκτώ δικαιούχων πολιτών. Το έγγραφο αυτό έχει ιδιαίτερη, κατά τη γνώμη μας, ιστορική αξία γιατί δίνει ανάγλυφα τις τριβές των τότε κοινοτικών παρατάξεων και γι' αυτό και το καταχωρούμε όπως έχει τηρώντας και την ορθογραφία του πρωτοτύπου:

«Πρός την Αίτου Σεβασμιότητα τόν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κύριον κύριον Γεράσιμον καί τήν περί Αὐτόν Ἀξιότιμον Δημογεροντίαν τῶν Τριῶν Τμημάτων:

Σεβασμιώτατε,

Οἱ βαθυσεβαστως ἰσοσημειούμενοι ἐφοροεπίτροποι τῆς Κοινότητος Λοξοτσίου καί μέλη τῆς συντακτικῆς ἐπί τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου ἐπιτροπῆς Ν. Νικολός καί Δ. Πισπιρῆς ὑποβάλλομεν τῇ Ὑμ. Σεβασμιότητι καί τῇ Ἀξιότημῳ Δημογεροντίᾳ τὰ ἐπόμενα.

Δυνάμει ἀποφάσεως τῆς Ἀξιότιμου Δημογεροντίας διορισθέντες ὡπως λάβωμεν μέρος εἰς τήν σύνταξιν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου, προέβημεν εἰς τήν ἐν λόγω ἐργασίαν μετὰ τῶν λερέων καί τοῦ μοιχτάρη². Κατά τήν σύνταξιν τούτου δέν συμπεριελάβομεν τοῖς συγχωριανοῖς μας Ἰωάννην Οἰκονόμου, Σταύρον Ἰωαννίδην, Γεώργιον Χρ. Ἰωαννίδην, Νικόλαον Γ. Σιαχλήν, Χρίστον Μπαρούταν, Κων/νον Α. Οἰκονόμου, Σταύρον Κ. Γιάννην καί Ἀθανάσιον Γ. Νάτσιαν. Οἱ λόγοι δέ δι' οὓς ἐξηρέσαμεν τοῦτους καί δέν θεωροῦμεν ὡς δικαιούχους ἐκλογεῖς εἶνε οἱ ἐπόμενοι:

Ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμου ἐξαιρετός διότι δέν πληροῖνει εἰς ἀκέραιον τόν στρατιωτικόν φόρον ἑαυτοῦ³ καί τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας του, ὡς ἐνδείκνυται τοῦτο ἐκ τοῦ ἐπισίμου δεφτερίου⁴ καί κυρίως διότι ὡς μοιχτάρης

1. Βλ. ΑΜΙ. ὁ.π. σ. 330-331.

2. Για τήν πῶλη των Ἰωαννίνων, τήν συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τὴν αποτελοῦσαν 5 μέλη, που ἐλέγονταν κατ' εὐθεία ἀπὸ τὴ γενικὴ συνέλευση των δικαιούχων πολιτῶν. Βλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα. *Ἡπειρωτικὰ σύμμεκτα. Οἱ κοινοτικὲς ἐκλογές των Ἰωαννίνων του ἔτους 1887 με βάση ἀντίδοτα στοιχεία*, περ. *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* 229 (1981), σ. 799.

3. Ἡ διάταξη εἶχε ἰσχύ και για τὴν τότε κοινότητα των Ἰωαννίνων καθὼς και για ὅλες τὶς κοινότητες τῆς ἐπαρχίας. Βλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 30. Το ποσὸ του στρατιωτικοῦ φόρου κατὰ τὸν τουρκικὸ νόμο «ἦταν τὸ ἀντίτιμον τῆς ἀντικαταστάσεως ἐνὸς στρατιώτου». Βλ. Δημ. Νικολαΐδη, ὁ.π., τόμος 4, σ. 3810 Πρὸβλ. Πάνου Δημ. Τζιάβα, ὁ.π. σ. 162.

4. Για τὴν καταβολὴ των φόρων συμπληρώνονταν με κάθε λεπτομέρεια δύο δευτέρια, τὸ Ἀγιοδημητρίσιο καὶ τὸ Ἀγιοδημητρίσιο, που συμβόλιζαν τὴν καταβολὴ των φόρων ἀπὸ κάθε ἐξάμηνον. Βλ. Γεώργιον Παπαγεωργίου. *Οἱ συντηρητές στα Γιάννενα κατὰ τὸν 19ο καὶ τὶς ἀρχές του 20ου αἰῶνα* (Ἀρχές 19ου αἰ. ὡς 1912) Ἰωάννενα 1982, σ. 63.

πρὸ τινων ἐτῶν κατεχράσθη τὴν Κοινότητα ὑπὲρ τὰς 110 λίρας, ἐξ ὧν τὰς μὲν 50 κατέβαλον εἰς τὸ κυβερνήτικόν ταμεῖον, οἱ ἐγγυηταὶ τοῦ Χριστοῦ Πολίτης, Ἰωάννης Γ. Γκρέστας καὶ Χαραλάμπης Χρ. Χαλβατζῆς, τὰς δὲ λοιπὰς 60 λίρας ἡ Ἱερὰ Μονὴ Τσιούκας καὶ αἱ δύο ἐκκλησίαι τῆς Κοινότητος Ἁγία Τριάς καὶ Παναγία, αἵτινες μέχρι τοῦδε καθυστεροῦνται· οὗτος δὲ ἔκτοτε οὐδὲν πολιτικὸν δικαίωμα κέκτηται ἐν τῇ Κοινοτητί μας.

Ὁ Σταῦρος Ἰωαννίδης δὲν ἐνεγράφη, ἵνα προηγουμένως ἡ Ἱερὰ Μητροπόλις ἀποφασίσῃ ἐὰν οὗτος, ἐκτελεστής ὢν τῶν διαθηκῶν Μαντελοπούλου¹ καὶ Ἰωαννίδου², δικαιούται νὰ ἐκλέγῃ καὶ ἐκλέγῃται καὶ ὡς ἐφοροεπίτροπος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τσιούκας. Ὁ Γεώργιος Χρ. Ἰωαννίδης ἐξαιρετέος, διότι τυγχάνει διδάσκαλος ἐκτὸς ἐὰν ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν θὰ ἐπιδιώξῃ θέσιν ἐν Λοζετσίῳ καὶ συνεπῶς δὲν θὰ διορισθῇ ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀναδειχθησομένης ἐφορείας.

Ὁ Κων/τίνος Α. Οἰκονόμου διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἦτοι εἶνε διδάσκαλος ἐκτὸς καὶ αὐτὸς ἐὰν ὑποσχεθῇ τὸ αὐτό.

Ὁ Νικόλαος Γ. Σιαχλῆς καὶ Ἀθανάσιος Γ. Νάτσικας ἐξαιρετέοι διότι δὲν πληρώνουσιν οὔτε λεπτόν τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου ἐαυτῶν καὶ τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας των.

Ὁ Χρῖστος Μπαρούτας ἐξαιρετέος διότι τυγχάνει ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Κοινοτητός μας καὶ ἀρνεῖται νὰ λογοδοτήσῃ³.

Ὁ Σταῦρος Κ. Γιάννη ἐξαιρετέος διότι, πρὸ εἰκοσαετίας ἐπὶ πενταετίαν χρηματίσας ἐπίτροπος τῆς Ἱερᾶς ἐκκλησίας Παναγίας τῆς Κοινοτητός μας δὲν ἐλογοδότησε καὶ κυρίως διότι καθυστερεῖ πρὸ εἰκοσαετίας 24 εἰκοσόφραγκα, τὰ ὅποια καὶ μόνος του πολλάκις ὠμολόγησεν ἐνώπιον πάσης τῆς Κοινοτητός ὅτι κατακρατοῦνται ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ λόγος λοιπὸν οὗτος δύναται νὰ ἐξουδετερωθῇ ἐὰν καταβάλλῃ ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει τὸ ὀφειλόμενον ποσὸν τῶν 24 εἰκοσαφράγκων⁴. Διὰ τοὺς εἰρημένους ὄθεν λόγους, τοὺς διαλαμβανομένους εἰς τὸν ἐν ἰσχύϊ κανονισμόν τῶν τριῶν τμημάτων φρονοῦμεν, Σεβασμιώτατε, ὅτι οἱ ρηθέντες ἐπτὰ κάτοικοι δέον νὰ μὴ συμπεριληφθῶσιν εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον, ὅπως ὅλως ἀδίκως καὶ παρανόμως ἐξαιτοῦνται ἐν τῇ πρὸς τὴν συντακτικὴν ἐπὶ τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου αἰτήσῃ των ὑπὸ ἡμερομ. 27 Ἰουλίου 1908, ἧτις τυγχάνει ἀπορριπτέα. Περὶ δὲ τοῦ Σταύρου Ἰωαννίδου ἐπαφίεται τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει ὡς ἐκτελεστοῦ διαθήκης. Διατελοῦμεν μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ. Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 6ῃ Αὐγούστου 1908. Εὐπειθέστατοι Δημήτριος Πισπιρῆς, Νικόλαος Κ. Νικολός⁵».

1. Βλ. Διαθήκη Νικολάου Αθανασίου Μαντελοπούλου, Αθήναι 1930, σ. 10.

2. Βλ. Διαθήκη Παναγιώτου Ἰωαννίδου Παπαχρήστου, Αθήναι 1930, σ. 20.

3. Τη διάταξη αὐτὴν κατέργασε ὁ νέος ἐπαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909.

4. Τη διάταξη αὐτὴν ἐφάρμοσε καὶ ὁ ἐπαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909, ὁ ὁποῖος στο ἀρθρο 7 παρ. 8 αναφέρει: «Ἐκτὸς ἂν καταβάλλωσι τὰ καθυστερούμενα πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ ὀριστικοῦ καταλόγου τῶν ἐκλογέων καὶ ἐκλεξιμῶν τῆς κοινότητος».

5. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγραφα.

Οι παραπάνω δικαιούχοι πολίτες επειδή νόμισαν ότι οι λόγοι της εξαίρεσής τους δεν ήταν ισχυροί αντέδρασαν άμεσα δια του Ιωάννη Οικονόμου ο οποίος κατέθεσε νέα ένσταση τόσο για τον εαυτό του όσο και για τους υπολοίπους. Με την ένστασή του αυτή ο Οικονόμου ζητούσε από τον Πρόεδρο της δημογεροντίας των τριών τμημάτων να διατάξει το γραμματέα του σώματος να τους γνωρίσει τις μέρες της συνεδρίας για να παραστούν και να ανατρέψουν τους λόγους της εξαίρεσης από τον εκλογικό κατάλογο του Λοξοταίου¹.

Η αντίθετη μερίδα, που ήθελε την εξαφάνιση των δύο επιτρόπων Πισπιρή και Νικολού, αντέδρασε άμεσα και εξαίρεσε, με τη σειρά της, από τον εκλογικό της κοινότητας κατάλογο, τους δύο εν ενεργεία επιτρόπους με την ανοχή και τη σκανδαλώδη συμμετοχή του τότε μουχτάρη Οικονόμου. Η ενέργεια αυτή οδήγησε τους δύο πρώτους, στη διαγραφή δύο ακόμη ατόμων² από την αντίθετη μερίδα και το όλο θέμα άρχισε να παίρνει διαστάσεις κοινοτικής διένεξης. Οι δύο εφοροεπίτροποι Νικολός και Πισπιρής όξυναν περισσότερο την όλη κατάσταση, και με κύριο σκοπό να πετύχει νίκη η παράταξή τους κατά τις κοινοτικές εκλογές, έστειλαν στη δημογεροντία των τριών τμημάτων, το από 6 Αυγούστου 1908 έγγραφό τους, με το οποίο ζητούσαν την εξαίρεση από τον εκλογικό κατάλογο τόσο του μουχτάρη Οικονόμου όσο και τον Ιωάννη Παπασταύρου ως οφειλέτου της εκλογικής της Αγίας Τριάδας³.

Απαντώντας στην παραπάνω πρόκληση, ο μουχτάρης Οικονόμου, με έγγραφό του, προς τη δημογεροντία των τριών τμημάτων, ζήτησε την εξαίρεση του Πισπιρή, του Νικολάου Κώστα και του Χρήστου Παπανικολάου, οι οποίοι προφανώς ανήκαν στην αντίθετη μερίδα⁴.

Αδυνατώντας η συντακτική επιτροπή του καταλόγου να εκδώσει πρωτόδικη απόφαση και να εγκρίνει ή να απορρίψει τις ενστάσεις έβρινε φρόνιμο να διαβιβάσει τον εκλογικό κατάλογο μαζί με όλες τις ενστάσεις στη δημογεροντία των τριών τμημάτων, η οποία συνήλθε στις 7 Αυγούστου του 1908 και με την υπ' αριθ. 494 απόφασή της, ενέκρινε τα εξής:

1. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα έγγραφα

2. Τα άτομα που εξαιρέθηκαν ήταν οι Χρήστος Παπανικολάου και Χαράλαμπος Μαντέλος, με την αιτιολογία ότι δεν είχαν συμπληρώσει το 25ο έτος της ηλικίας τους. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα έγγραφα

3. Οι λόγοι της εξαίρεσης ήταν «Είς τόν έν λόγω κατάλογον ήμερωχεται και δικαιούχος εκλογείς ο Νικολάος Α. Οικονόμου μουχτάρης. Οβίος δέον να ήξαλειφθῆ διότι τυγχάνει και θραγάτης της Κοινότητός μας πράγμα τό όποιον είνε κώλυμα ψήφου. Επίσης δέον να αποκλεισθῆ έν τούτῳ εκλογικός κατάλογος ο παρανόμος έν αντίθε συμπεριληφθείς Ιωάννης Παπασταύρου, καθότι όφείλει είς τήν εκλογικήν Αγίας Τριάδος της Κοινότητός μας γρόσια 123 όπως δυνάμει να άποδεξώμεν τρανήστατα, ός πληρώσῃ ταύτα και τότε δύναται να ψηφίσῃ». Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα έγγραφα

4. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα έγγραφα

«494 Κοινότης Λοζετσίου

Αον) Ἀνεγνώσθη αἴτησις τῶν ἐφοροεπιτρόπων λοζετσίου ὑπὸ ἡμερομ. 6 Αὐγούστου 1908 ἐν ἣ ὑποβάλλουσι τοὺς λόγους δι' οὗς ἐξαιροῦσιν ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου τὰ ἐξῆς 8 πρόσωπα, ἐπίσης ἀνεγνώσθησαν καὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν ἐξαιρουμένων ἦτοι: 1) Ἰωάννης Οἰκονόμου [οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσης ἀναφέρθησαν παραπάνω]. Ἀνεγνώσθη καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἐξαιρουμένου τούτου καθ' ἣν ἰσχυρίζεται ὅτι πληρῶνει ὀλόκληρον τὸν στρατιωτικὸν φόρον ἑαυτοῦ καὶ τῶν δύο ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας του¹, καὶ δεύτερον ὅτι ὅτε κατὰ τὸ τετραετές διάστημα ἐχρημάτισεν ὡς μουχτάρης εἶχεν ἀξιοχρέους ἐγγυητὰς τὸ δὲ ποσὸν τὸ ὅποιον ἐπληρώθη παρὰ τῆς Μονῆς καὶ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπληρώθη διὰ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ πληρώσωσι τοὺς φόρους των· ἄλλως τε ἰσχυρίζεται ὅτι οὐδεμίαν διάταξιν τοιαύτην ὑπάρχει ἐν τῷ κανονισμῷ τῶν τμημάτων. Τελευταῖον δὲ ἔχει καὶ πιστοποιητικὸν ὑπογεγραμμένον παρὰ τῶν ἰδίων καὶ τῶν προκρίτων τῆς Κοινότητος, δηλοῦν ὅτι τυγχάνει διαγωγῆς ἀμέμπτου. Τὸ Συμβούλιον συνδιασκεφθὲν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω· ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐναντίον τοῦ ἐξαιρουμένου καταδικαστικὴ ἀπόφασις², δι' ἧς νὰ καταδικασθῆ ἐπὶ καταχρῆσει κοινοτικοῦ χρήματος³, ἐπειδὴ ἰσχυρίζεται ὅτι πληρῶνει ὀλόκληρον τὸν στρατιωτικὸν φόρον ἑαυτοῦ καὶ τῶν δύο ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας του διὰ ταῦτα ἀπορριπτομένης τῆς πρώτης ἐνστάσεως ἐγκρίνεται ἡ ἐγγραφή αὐτοῦ εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον ὡς δικαιούχου ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως ὅπως παρουσιάσῃ εἰς τὸ γραφεῖον τὸ κοπόνιον τοῦ κυβερνητικοῦ εἰσπράκτορος⁴, δι' οὗ νὰ φανεροῦται ὅτι πληρῶνει στρατιωτικὸν φόρον τοῦ τρέχοντος ἔτους γρῶσια 150⁵.

2ον) Σταῦρος Ἰωαννίδης [ἀναφέρονται παραπάνω οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσης].

1. Κατὰ βεζυρική διαταγή του 1293 ἔτους εἰσπράττονταν ἀπὸ τὸν ἀρρενα πληθυσμὸν. Αἰαλλάσσονταν ἀπὸ τῆ φορολογίας οἱ ἀρρενες ποὺ εἶχαν ηλικία μικρότερη τῶν 15 ἐτῶν καὶ μεγαλύτερη τῶν 75, οἱ ιερεῖς οἱ μοναχοί, οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ ἀνίκανοι γιὰ ἐργασία. Βλ. Δημ. Νικολαΐδη, ὁ.π., τόμος 4 σ. 3810.

2. Ἡ διάταξη αὐτὴ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν ἐπαρχιακὸ κανονισμὸ του 1909 με τὸ ἀρθρο 7 παραγράφος Δ.

3. Σημαίνει καταδίκη ἀπὸ τὸ μητροπολιτικὸ δικαστήριον ποὺ ἦταν πενταμελὲς με πρόεδρο τὸ Μητροπολίτη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἄλωσης ὁ κατακτητὴς παραχωροῦσε στὸν κληρὸ δικαστικὴ ἐξουσία γιὰ τὶς διαφορὰς τῶν Χριστιανῶν, γύρω σὲ ζητήματα ἰδιωτικοῦ δικαίου κυρίως. Βλ. Ν. Πανταζόπουλου, Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν προνομίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, περ. «Ἀρχεῖον ἰδιωτικοῦ Δικαίου», τόμος 10, σ. 463-464, Πρβλ. τοῦ ἰδίου, Ἀπὸ τῆς λογίας παραδόσεως εἰς τὸν Αστικὸν Κώδικα, Ἀθῆναι 1974, σ. 84 κ.έ., Λ. Ι. Βρανούση, Ἀθανάσιος Ψαλίδας, περ. Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμος 1 (1952), σ. 362-363.

4. Βλ. τὸ ἀρθρο 26 τοῦ τουρκικοῦ νόμου περὶ εἰσπράξεως τῶν φόρων, κατὰ τὸ ἀρθρο αρμόδιον γιὰ τὴν εἰσπράξη εἶναι οἱ Μουχτάρηδες σὲ συνεργασία με τοὺς κυβερνητικοὺς εἰσπράκτορες. Βλ. Δημ. Νικολαΐδη, ὁ.π. τόμος 4, σ. 3837.

5. Κατὰ τὸν τουρκικὸ νόμον τὸ τίμημα τῆς ἀντικατάστασης ἐνὸς στρατιώτη ἀνέρχονταν σὲ πέντε χιλιάδες γρῶσια τὰ ὁποῖα υπολογίζονταν κατὰ ἀναλογία τῶν ἀρρένων κατοίκων τῆς Κοινότητος. Βλ. καὶ σημείωση 58. Βλ. Δημ. Νικολαΐδη, ὁ.π. τ. 4, σ. 3810.

Τό Συμβούλιον επειδή ούδεμία τοιαύτη απαγορευτική διάταξις υπάρχει ἐν τῷ κανονισμῷ διὰ τοῦτο ἐγκρίνεται ἡ ἐγγραφή του εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον.

3ον) Γεώργιος Χρ. Ἰωαννίδης καὶ Κων/νος Α. Οἰκονόμου [αναφέρονται παραπάνω οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσθης]. Ἀνεγνώσθη ἡ ἀπάντησις τῶν ἐξαιρουμένων καθ' ἣν ἰσχυρίζονται ὅτι ἀδίκως ὡς διδάσκαλοι ἀπεκλείσθησαν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καθότι διδάσκαλοι ἐν Λοξεσίῳ ἐχημάτισαν κατὰ τὸ λήξαν σχολικὸν ἔτος καὶ δὴ μέχρι τῆς 25ης Ἰουλίου 1908 ἔκτοτε δὲ ἐπαύσαντο νὰ θεωροῦνται ὡς τοιοῦτοι. Ἐκτὸς ὁμῶς τούτου δὲν ἦσαν αὐτοὶ μόνοι διδάσκαλοι ἐν Λοξεσίῳ καθότι ἐχημάτισαν ὡς τοιοῦτοι οἱ Κων. Α. Γκρέστας, Χρήστος Παπανικολάου, Κων. Χρ. Οἰκονόμου καὶ Δημ. Χ. Βλαχάκης, συνεπῶς δέον νὰ ἀφορᾷ καὶ δι' αὐτοὺς ἡ διάταξις τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκ τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου. Τό Συμβούλιον συνδιασκεφθέν ἐπὶ τῶν ἐνοστάσεων τούτων επειδή οἱ κατὰ τὸ τελευταῖον σχολικὸν ἔτος χρηματίσαντες ἐν Λοξεσίῳ δύο διδάσκαλοι Γ. Χρ. Ἰωαννίδης καὶ Κ. Α. Οἰκονόμου φέρουσιν εἰσὶ τὴν ιδιότητα τοῦ διδασκάλου τῆς Κοινότητος Λοξετίου, καθότι τὸ μὲν εἶναι οἱ τελευταῖοι τὸ δὲ ἡ διδασκαλικὴ ιδιότης ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς 7/βρίου ὁποτεδήποτε καὶ ἂν λήγῃ τὸ συμβόλαιον¹. Επειδή οἱ ἄλλοι τέσσαρες, οἷς ἐμνημόνευσαν οἱ δύο πρῶτοι διδάσκαλοι, δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην καθότι ἐχημάτισαν ὡς τοιοῦτοι ἐν Λοξεσίῳ εἰς προγενεστέρῃς ἐποχὰς διὰ ταῦτα κατὰ πλειοψηφίαν ἀποφασίζει ἵνα οἱ μὲν δύο πρῶτοι ἦτοι οἱ Γ.Χ. Ἰωαννίδης καὶ Κ. Α. Οἰκονόμου ἐγγραφῶσιν εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον ἐὰν ὑποσχεθῶσιν ὅτι δὲν θὰ ἐπιδιώξωσι διδασκαλικὴν θέσιν διὰ τὸ ἐλευσόμενον σχολικὸν ἔτος ἐν Λοξεσίῳ, οἱ ἄλλοι ὁμῶς τέσσαρες ἀπαλλάσσονται τῆς τοιαύτης ὑποχρέωσας τοῦ νὰ δώσωσι τοιαύτην ὑπόσχεσιν καὶ θέλουσι ψηφίση ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἐναντίον τὴν ἄλλη ἐνοστάσις². Ἀπαγγελλείσης τῆς ἀποφάσεως οἱ δύο οὗτοι πρῶτοι διδάσκαλοι ἐδήλωσαν ὅτι δὲν δύνανται νὰ δώσωσι τοιαύτην ὑπόσχεσιν καὶ συνεπῶς παραιτοῦνται τοῦ δικαιώματος τοῦ νὰ ψηφίσωσι³. συνεπῶς ἐνεκρίθη ὀριστικῶς πλέον ἡ ἐγγραφή (sic)⁴ τῶν εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον.

3ον) Νικόλαος Σαχλῆς καὶ Ἀθανάσιος Νάτσικας [αναφέρονται παραπάνω οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσθης]. Τό Συμβούλιον ἐπέκρινε τὴν ἐγγραφήν τῶν εἰς τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον ἐὰν παρουσιάσωσιν εἰς τὸ γραφεῖον τὰ κοπῶνα τοῦ κυβερνητικοῦ εἰσπράκτορος⁴ δι' ἃν νὰ φανεροῦται ὅτι πληρύνουσιν οὐδέ

1. Γίνεται ἐφαρμογὴ τοῦ ἀρθροῦ 57 τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἐπιμὸν τμημάτων ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ συμβόλαια μεταξὺ δασκάλων καὶ ἐφορείας. Βλ. Στ. Μπέττη ὁ.π., σ. 363. Τὴν διάταξιν αὐτὴ ἐφάρμοσε καὶ ὁ ἐπαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909, μετὰ τὸ ἀρθρο 30

2. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π., σ. 333-335.

3. Πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ γραμματέα ποῦ ἀντὶ νὰ γράψῃ ἢ μὴ ἐγγραφή τῶν ἐγγραφῶν τῶν .

4. Ὁ στρατιωτικὸς φόρος εἶχε πολλὰς κατὰ τὴς κοινοτικῆς ἐκλογῆς ἀπασχολήσεις καὶ τὴν τότε κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων. Βλ. Ἀνέκδοτα πρακτικὰ ἐφοροεπιτροπείας Ἰωαννίνων ἐτῆ 1900-1905, σ. 315 ΑΜΙ.

λεπτὸν ^(α) τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου ἐαυτῶν καὶ τῶν ἀρρένων μελῶν τῆς οἰκογενείας των καὶ ἐπαρκῶς διευκρινιζομένου τούτου.

4ον) Χρῆστος Μπαρούτας [αναφέρονται παραπάνω οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσης]. Τὸ Συμβούλιον ἐνέκρινε τὴν εἰς τὸν κατάλογον ἐγγραφὴν τοῦ ἀπορρίψαν τὴν ἐνστασιν ταύτην καθότι ἢ κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου ἀπαίτησις περὶ λογοδοσίας τυγχάνει βεβιασμένη καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος, δυνατοῦ ὄντως ὄπως ἢ λογοδοσία ζητήται πολὺ πρότερον ὅποτε δύνανται νὰ ἐκθεωρηθῶσιν οἱ λογαριασμοὶ ἐκάστου λογοδοτοῦντος καὶ μετ' ἐπισταμένην ἐξέλεξιν νὰ ἐξάγῃται καταδικαστικὴ ἀπόφασις κατὰ τοῦ ἀποδεικνυομένου ἔλλειμματίου δι' ἧς νὰ χάσῃ τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου του.

5ον) Σταῦρος Κ. Γιάννης [αναφέρονται παραπάνω οἱ λόγοι τῆς ἐξαίρεσης]. Τὸ Συμβούλιον ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐναντίον τοῦ καταδικαστικῆ τοιαύτη ἀπόφασις ἀπορρίπτει τὴν τοιαύτην ἐνστασιν καὶ ἐγκρίνει τὴν εἰς τὸν κατάλογον ἐγγραφὴν του! ».

Στὴν αὐτὴ συνεδρίαση τὸ συμβούλιο τῶν τριῶν τμημάτων ἐνέκρινε τὶς ἐνστάσεις τῶν Χρ. Παπανικολάου, Μιχαὴλ Νικολοῦ καὶ Χαραλάμπη Μαντέλου καὶ τοὺς ἔγραψε στὸν ἐκλογικὸν κατάλογο. Ἐπίσης δέχτηκε τὴν ἐνσταση τῶν ἐπιτρόπων Νικολοῦ καὶ Πισπιρῆ καὶ διέγραψε ἀπὸ τὸν ἐκλογικὸν κατάλογο, πολὺ δίκαια, τὸν μουχτάρη Οἰκονόμου². Ὁ μουχτάρης Οἰκονόμου, μόλις ἐκδόθηκε ἡ ἀπόφασις, ἔκανε νέα ἐνσταση τονίζοντας ὅτι δὲν εἶναι ἐμμισθος ὑπάλληλος τῆς κοινότητος, ἀλλὰ τὸ συμβούλιο τὴν ἀπέρριψε οριστικά. Τέλος τὸ συμβούλιο ἐνέκρινε τὴν ἐγγραφὴν στὸν ἐκλογικὸν κατάλογο τῶν Ἰωάννη Παπασταύρου, με τὴν δέσμευση νὰ πληρώσῃ πρῶτα τὰ 123 γρόσια ποῦ χρωστοῦσε στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Τριάδας, καὶ τῶν δύο ἐπιτρόπων Πισπιρῆ καὶ Νικολοῦ³.

Ἔτσι τὸ συμβούλιο τῶν τριῶν τμημάτων ἔκανε οριστικὸν τὸν κατάλογο τῶν ἐκλογέων τῆς κοινότητος τοῦ Λοζετσίου καὶ διέταξε οἱ ἐκλογές νὰ γίνουσι στὶς 17 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1908, ὀρίζοντας εἰσηγητὴ⁴ τὸν ἐφημέριον τῆς Περιβλέπτου Οἰκονόμου Ἰωάννη με ἀμοιβὴ 1 λίρα τουρκικὴ⁵.

Ὡστόσο ὁ ἐκλογικὸς τῆς Κοινότητος Λοζετσίου κατάλογος, ἐγίνε στὶς 13 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1908 ποῦ τὸ συμβούλιο με τὴν ὑπ' ἀριθ. 501/13-8-1908 ἀπόφασί του διέγραψε τὸν Νικόλαο Σαχλή καὶ Ἀθανάσιο Νάτσικα, ἐπειδὴ δὲν προσκόμισαν τὰ κοπόνια τῆς πληρωμῆς τοῦ στρατιωτικοῦ φόρου, καὶ ἐνέκρινε

1. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π., σ. 335-336.

2. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π., σ. 336-337.

3. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π. σ. 336-337.

4. Τὸ συμβούλιο τῶν τριῶν τμημάτων με αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν ἐφάρμοσε τὸ ἀρθρο 45 τοῦ κανονισμοῦ, ποῦ πρόβλεπε τὸν διορισμὸν εἰσηγητῆ ὑστερα ἀπὸ διορισμὸν τοῦ συμβουλίου. Βλ. Στ. Μπέτιτ, ὁ.π. σ. 361.

5. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π. σ. 338.

την εγγραφή του ξενιτεμένου Αναστασίου Νικολού ο οποίος γύριζε από την Καρδίτσα για να εγκατασταθεί μόνιμα στο χωριό του¹.

Οι εκλογές έγιναν κανονικά την καθορισμένη, από το συμβούλιο των τριών τμημάτων, ημερομηνία και εκλέχθησαν εφοροεπίτροποι της μονής της Τσούκας και της σχολής οι Αναστάσιος Νικολός, Δημήτριος Πισπιρής και Γεώργιος Διαμάντης².

Ο εισπηγής έστειλε στις 17 του Αυγούστου του 1908, δύο εκλογικά στη Μητρόπολη. Από τα δύο εκλογικά, βρέθηκε στο φάκελλο των διαφόρων εγγράφων μόνο το πρακτικό της μερίδας που μειοψήφισε, δηλαδή του κόμματος του Σταύρου Ιωαννίδη, ενώ το άλλο εκλογικό πιθανό να έχει καταστραφεί.

Η μερίδα του Σταύρου Ιωαννίδη ξεσήκωσε τους οπαδούς της και με κύριο στόχο την ακύρωση των εκλογών, τους έπεισε να υποστηρίξουν ότι το αποτέλεσμα των εκλογών ήταν προϊόν βίας και νοθείας. Με αυτό τον αντικειμενικό σκοπό οι οπαδοί του κόμματος του Ιωαννίδη σύνταξαν και έστειλαν, στη δημογεροντία των τριών τμημάτων την παρακάτω αναφορά.

«Πρός την Α.Σ. τόν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κ.κ. Γεράσιμον καί την Σεβ. Δημογεροντίαν τῶν τριῶν τμημάτων.

Σεβασμιώτατε,

Οί βαθυσεβάστως ὑποφαινόμενοι κάτοικοι λοζετσίου ὑποβάλλομεν πρὸς τὴν Ὑ.Σ. τὰ ἑξῆς: Τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν ἐγένετο ἡ ἐκλογή ἐπιτρόπων τῆς Μονῆς Τσοῦκας καὶ ἐξελέγησαν οἱ Δημήτριος Γ. Πισπιρής, Γεώργιος Θ. Διαμάντης καὶ Ἀναστάσιος Νικολός, ἀπῶν. Ἡ ἐκλογή ὁμῶς αὕτη εἶναι ἀκυρὸς. 1ον) Διότι διαρκούσης αὐτῆς, ἐγνώσθη ὅτι ἡ ἐπιτυχούσα μερίς διένειμε χρήματα πρὸ τῆς θύρας τῆς Σχολῆς εἰς τοὺς ψηφοφόρους, ὡστε μᾶς ἠνάγκασε νὰ ἀπόσχωμεν ἀπὸ τῆς 5ης ὥρας, διότι ἐκ τῶν 52 ἐκλογέων 24 μὲν ἐψήφισαν εἰς τὴν ἐπιτυχούσαν μερίδα δωροδοκηθέντες, 19 δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν, 9 δὲ ψηφοφόροι οὐδᾶλως προσήλθον ἂν καὶ εὐρίσκοντο εἰς λοζετσίον, δύο δὲ ἐξ αὐτῶν ἐπίτηδες ἀφίκοντο ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τοῦτο διότι ἐπιέσθησαν ὑπὸ τῶν οικείων των δωροδοκηθέντων, ὡς θὰ ἀποδείξωμεν διὰ πολλῶν μαρτύρων ἐνόρκως ἐξετασθησομένων. 2ον) Διότι εἰς τὸν ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως ἀποσταλέντα κατάλογον κατεχωρήθη ὁ Ἀναστ. Νικολός διαμένων εἰς Καρδίτσαν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ὅστις μέχρι τῆς 7ης Αὐγούστου, ὅτε ἐξηλέγηθησαν οἱ αἰτήσεις καὶ ἐνοστάσεις τῶν μὴ συμπεριληφθέντων ἐν τῷ καταλόγῳ, οὐδεμίαν αἴτησιν περὶ ἐγγραφῆς εἶχεν ὑποβάλῃ, ἐὰν δὲ μετὰ ταῦτα ὑπέβαλε τοιαύ-

1. Βλ. ΑΜΙ, ὁ π. σ. 342.

2. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγραφα.

3. Ἡ αἴτηση ἐγγραφῆς τοῦ Αναστασίου Νικολοῦ εἶχε υποβληθῆ ἀπὸ τὸ γιὸ τοῦ Μιχαὴλ Νικολοῦ στις 12 τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1908. Βλ. ΑΜΙ, φάκελλος διάφορα ἐγγραφα.

την δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ δεκτὴ πρῶτον διότι αὐτὴ ἡ 'Υ.Σ. ἐδήλωσεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς μερίδας ὅτι ἀποκλείονται τοῦ λοιποῦ οἱ αἰτήσεις¹ καὶ δεύτερον διότι ἔπρεπε νὰ λάβωμεν γνῶσιν καὶ ἡμεῖς τῆς αἰτήσεως, ὅτινες ἐνδεχόμενον νὰ ὑπεβάλομεν ἐνστάσεις κατὰ τοῦ παραδεκτοῦ τῆς αἰτήσεως τοῦ 'Αναστ. Νικολοῦ, εἶχομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ὁμοίας αἰτήσεις περὶ ἐγγραφῆς δύο ἐκλογέων ἀφιχθέντων τὴν παρελθοῦσαν ἐβδομάδα, τὰς ὁποίας δὲν ὑποβάλομεν ἐνθυμούμενοι τὴν ῥηθεῖσαν δήλωσιν τῆς 'Υ.Σ. καὶ μὴ ὑποπτευόμενοι ὅτι ἡ δήλωσις αὕτη τῆς 'Υ.Σ. ἀφορᾷ μόνον τὴν μερίδα μας καὶ οὐχὶ τὴν ἀντίθετον, τῆς ὁποίας πᾶσαι αἱ αἰτήσεις καὶ ἐνστάσεις γίνονται δεκταὶ ὑπὸ τῆς 'Υ.Σ. εἴτε δίκαιαι εἴτε ἀδικοὶ εἰσι καὶ ἐξηγούμεθα².

α^ο) Ἐξηρέθησαν οἱ διδάσκαλοι Γ. Ἰωαννίδης καὶ Κ. Οἰκονόμου, ἐν ᾧ δὲν ἦσαν ἐν ἐνεργείᾳ, ἅτε τοῦ σχολ. ἔτους λήξαντος τὴν 25ην Ἰουλίου καὶ μηδεμιάς ἀνανεώσεως συμφωνίας γενομένης, ἡ δὲ 'Υ.Σ. ἀπέρριψε τὰς δικαίας ἐγγράφους ἐνστάσεις τῶν διδασκάλων, ἃς ἐπικαλούμεθα, καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτοὺς νὰ δηλώσωσιν ἐγγράφως ὅτι δὲν θὰ ἐπιδιώξωσι τὴν διδασκαλικὴν θέσιν Λοζεταίου ἐν τῷ μέλλοντι, ἐν ᾧ ὁ Κανονισμὸς οὐδὲν τοιοῦτον διατάσσει, πᾶν δὲ ὅ,τι σχετικὸν διατάσσει, παρακαλοῦμεν νὰ δοθῇ ἡμῖν ἐγγράφως³. Καὶ ἐν ᾧ οὗτοι ἐξηρέθησαν ὑπὸ τῆς 'Υ.Σ. εἰς τοὺς λοιποὺς διδασκάλους Κ. Γκρέσταν, Χ. Παπανικολάου καὶ Κων. Χ. Οἰκονόμου ἐπετρέπη νὰ ψηφίσωσι, ἐν ᾧ ἔδει νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ αὐτὸς Κανὼν δι' ὅλους τοὺς διδασκάλους, οὗτοι δὲ ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τῆς εὐνοίας τῆς 'Υ.Σ.⁴ ἐγένοντο πλέον κομματάρχαι τῆς μερίδος των, ἀνέπτυξαν πᾶσαν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ περιερχόμενοι τὰς οἰκίας τῶν κατοίκων εὐηγγελίζοντο τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα οἱ ὑποψήφιοι τῆς μερίδος των θὰ ἔπραττον εἰς τὸν τόπον ἀναλαμβάνοντες τὰ ἡνία τῆς Μονῆς καὶ προσφέροντες χρήματα εἰς τοὺς συγκατανεύσοντας νὰ ὑπογράψωσιν εἰς τὴν μερίδα των, ὅπερ προσφερόμεθα νὰ ἀποδείξωμεν. β^ο) Ἐξηρέθησαν ὁ Νικόλ. Σιαχλῆς καὶ Ἀθ. Νάτσικας, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν πληρῶνουσι τοὺς βασιλικούς των φόρους, ἐν ᾧ οὗτοι προσήγαγον κατ' ἀπαίτησιν τῆς 'Υ.Σ. τὰ κουπόνια των τὰ ὁποῖα ὁμῶς βραδύτερον ἐνεργείᾳ τῶν ἀντιθέτων ἀπερρίφθησαν ὑπὸ

1. Ἄν ὁ Μητροπολίτης, ὡς πρόεδρος τοῦ συμβουλίου των τριῶν τμημάτων ἔκανε μια τέτοια δήλωση αὐτὴ θα ἔπρεπε νὰ εἶχε καταχωρηθῆ στα πρακτικά, πράγμα που δεν συμβαίνει. Κατὰ συνέπεια ὁ προβαλλόμενος λόγος ἀπὸ τὸ κόμμα τοῦ Ἰωαννίδη δεν ευσταθεῖ. Ἀκόμη ὁ Μητροπολίτης δεν ἀποφάσιζε μόνος του.

2. Ὁ ἐπικαλούμενος λόγος δεν εἶναι ἰσχυρὸς γιατί τις ἐνστάσεις δεν τις ἐκδίκαζε μόνο ὁ Μητροπολίτης, ἀλλὰ τὸ συμβούλιο των τριῶν τμημάτων.

3. Οἱ ἐνιστάμενοι ἔβγασαν σκόπιμα νὰ γράψουν ὅτι οἱ δύο δάσκαλοι δήλωσαν ὅτι δεν μποροῦν νὰ κάνουν τέτοια δήλωση καὶ προτιμοῦν νὰ ἐξαιρεθοῦν ἀπὸ τὸν ἐκλογικὸν κατάλογο, Βλ. AMI, ὁ.π. σ. 337.

4. Για τοὺς ὑπόλοιπους δασκάλους οἱ ἐνιστάμενοι δεν ἀναφέρουν τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασις τοῦ συμβουλίου των τριῶν τμημάτων που ἦταν ὅτι αὐτοὶ οἱ δάσκαλοι εἶχαν χρηματίσει ὡς τέτοιοι προ τοῦ τελευταίου ἔτους καὶ κατὰ διαφόρους περιόδους. Βλ. AMI, ὁ.π. σ. 334.

της 'Υ.Σ.'. Συνελόντι δ' ελπίειν, Σεβασμιώτατε, πάσαι αι αίτήσεις και ένστάσεις τών αντίθέτων είτε δίκαιαι είτε άδικοι έγινοντο δεχταί, αι δέ ημέτεροι ει και δίκαιαι πάσαι άπερρίφθησαν υπό της 'Υ.Σ., τι δέ εκ τούτου έξάγεται, άλλοι έν καιρώ τῷ δέοντι θά κρίνωσιν. 3ον) Διότι ή Κοινότης λοζετσιού δέν άποτελείται έξ 24 δικαιούχων και τούτων άργυρωνήτων, άλλ' έξ 160 οίκογενειών', συνήθεια δέ πολυχρονίως ισχύουσα νά πληρώνωνται οι βασιλικοί φόροι', άναλόγως τών δυνάμεων εκάστου άλληλοβοθητικώς και νά θεωρούνται όλοι ως εκλογείς, συνεπώς επί τη βάσει του έθίμου τούτου έδει νά γείνη ή εκλογή. Τά εύαγή Ιδρύματα, Σεβασμιώτατε, είναι προωρισμένα διά τοις πτωχοις τών Κοινοτήτων και ούχι νά διανέμωvται υπό τών διαχειριζομένων αυτά προς άγραν ψήφων, ως συνέβη έν τη παρελθούση εκλογή. Έάν δέ οι Δημ. Πισπιρής και Γ. Θ. Διαμάντης αντίτάξωσιν ότι διένεμαν ταύτα έξ Ιδίων, εκτός του ότι ψεύδονται, διότι είναι γνωστή ή οικονομική κατάστασις των, ως μδς ελωσι ποιοι λόγοι τοις παρακινούσι νά δαπανώσι τά χρήματά των ίνα γείνωσιν επίτροποι; 'Η φιλοπατρία; Πολλοῦ γε και δει. Οι άληθείς και γνήσιοι πατριώται δέν κατέρχονται εις την κονίστραν της κολακείας και δωροδοκίας, άλλ' άναμένουσι νά εκτιμηθῇ ή Ικανότης, ή άφιλοκέρδεια και εύσυνειδησία των. Ούχι λουτόν φιλοπατρία και άλλο τοιούτον αλλά καθαρά Ιδιοτέλεια εις τό μόνον έλατήριον, όπερ ώθησε τόν Δημ. Πισπιρήν και Γ. Διαμάντην νά καταφύγωv εις την δωροδοκίαν εκ του ταμείου της Μονής και νά δώσωσιν τό παράδειγμα του μίσους, της λύσης, της καταδρομής και τών κομματικών παθών, νά παρακινώσι τά όργανά των τά έμμοισθα νά διαπράττωσιν όργια έν λοζετσιώ κατά την νύκτα της Π. Κυριακής, ήτοι νά γιουχαίλωσι τοις αντίθετοις, νά πυροβολώσι, νά κρούωσι πενθίμως τοις κώδωνας και άλλας άναισχυντίας νά διαπράττωσι πρωτακούστους εις την Ιστορίαν της Κοινότητός μας. Τέλος άποτείνομεν προς την 'Υ.Σ. την έξης έρώτησιν. Έάν ή 'Υ.Σ. επικυρώση τό εκλογικόν και οι ρηθέντες άνάξιοι πάσης έμπιστοσύνης επίτροποι μετά τών δορυφόρων των μεταβώσιν εις την Μονήν νά παραλάβωσιν, άφ' έτέρου εάν και ημείς οι ύποφαινόμενοι έν σώματι μεταβώμεν εις την Μονήν και ζητήσωμεν νά τοις έμποδίσωμεν νά παραλάβωσι, ποίου είδους σκηναί θα λάβωσι χώραν; τίς δέ ό ύπεύθυνος διά τά συμβησόμενα; Διατελούμεν της 'Υ.Σ. πειθήνια τέκνα. Έν λοζετσιώ τη 19η Αυγούστου 1908 οι κάτοικοι λοζετσιού έπονται 39 ύπογραφές'».

1. Κατά το σκεπτικό του συμβουλίου των τριών τμημάτων εξαιρέθησαν γιατί από την αρχή δεν ήταν καθόλου στον κατάλογο πληρωμής του στρατιωτικού φόρου και αντικατέστησαν δύο άλλα άτομα. Βλ. ΑΜΙ, ό.π. σ. 347.

2. Ο Ιωάννης Λαμπριόης ανεβάζει τις οικογένειες της κοινότητας του Λοζετσιού στα 1880 σε 120. Βλ. Ιωάννη Λαμπριόη, ό.π. σ. 23.

3. Για τα βασιλικά δούσματα. Βλ. Παν. Αραβαντινού, Χρονογραφία της Ηλείου, τόμος Β, έν Αθήναις 1856, σ. 186. Πρβλ. Γιώργου Παπαγεωργίου, ό.π. σ. 117-118.

4. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος διάφορα έγγραφα.

Ωστόσο οι 39 δικαιούχοι πολίτες του κόμματος του Ιωαννίδη βλέποντας ότι οι λόγοι της απόρριψης του εκλογικού δεν είναι ισχυροί, στηρίχτηκαν μόνο στην εξαγορά των ψηφοφόρων και γι' αυτό έστειλαν και άλλη αναφορά, με ημερομηνία 20 του Αυγούστου του 1908, την οποία υπογράφουν 26 δικαιούχοι πολίτες, την εξής:

«Έπειδή κατά την γενομένην την παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἐκλογὴν ἐπιτρόπων τῆς Μονῆς Τσοῦκας ἔλαβον χώραν δωροδοκίαι ἐκ μέρους τῆς ἀντιθέτου μερίδος, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ καταστήσωμεν γνωστὰ τῇ Ὑ.Σ. τὰ ὀνόματα τῶν δωροδοκηθέντων, τῶν μαρτύρων καὶ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους προσεφέρθησαν χρήματα καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδέχθησαν ταῦτα, πάντως δὲ οὔτοι δέον νὰ ὀρκισθῶσιν ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. 1ον) Εἰς τὸν Χαράλ. Στ. Μπλέτσον προσέφεραν 2 μετζήτια καὶ ἐψήφισεν εἰς τὴν ἀντίθετον μερίδα, μάρτυρας ὁ ἀδελφός του Νικόλ. Στ. Μπλέτσος καὶ Ἰωάννης Δ. Μαντέλης. 2ον) Εἰς τὸν Νικόλ. Στ. Μπλέτσον προσέφεραν 1 μετζήτιον καὶ δὲν τὸ ἐδέχθη. 3ον) Εἰς τὸν Γεώργιον Ἐξαρχον προσέφεραν 5 μετζήτια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθη. 4ον) Εἰς τὸν Ἰωάννην Δεληγιάνην προσέφερον 2 μετζήτια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθη. 5ον) Εἰς τὸν Δημήτριον Χ. Δημητρούλαν διδάσκαλον προσέφερον 3 μετζήτια κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκλογῆς, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθη. 6ον) Εἰς τὸν Χαράλ. Κ. Μπλέτσον, προσέφερον ποσόν, τὸ ὁποῖον θὰ ὁμολογήσῃ ὁ ἴδιος καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχθη αὐτό. 7ον) Εἰς τὸν Ἀναστάσιον Κ. Μπλέτσον προσέφερον 2 μετζήτια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐδέχθη. Ὅθεν παρακαλοῦμεν τὴν Ὑ.Σ. ὅπως, καθὰ καὶ διὰ τῆς γενικῆς ἡμῶν ἀναφορᾶς ἐκτίθεμεν, ἀφοῦ καλέσητε, ἐξετάσητε τοὺς ἀνωτέρω καὶ βεβαιωθῆτε περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μας, ἀκυρώσητε τὸ ἐκλογικὸν τῆς ἀντιθέτου μερίδος καὶ διατάξητε νὰ γείνη νέα ἐκλογὴ ὑφ' ὄλων τῶν κατοίκων Λοζετσίου, νὰ ἐξετασθῇ καὶ ὁ Δημ. Μπερούκης»¹.

Οι οπαδοί του κόμματος του Ιωαννίδη, ανήσυχοι για την έκβαση της υπόθεσης έβαλαν τον Δημ. Μπερούκη να στείλει και αυτός ξεχωριστή αναφορά στη δημογεροντία των τριῶν τμημάτων. Η αναφορά του Μπερούκη έχει ξεχωριστή σημασία γιατί πέρα από την εξαγορά φανερώνει και εκβιασμό:

«Πρὸς τὴν Α.Σ. τὸν Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κ.κ. Γεράσιμον καὶ τὴν Σεβ. Δημογεροντίαν τῶν τριῶν τμημάτων.

Σεβασμιώτατε,

Ὁ βαθυσεβάστως ὑποφαινόμενος Δημήτριος Παπᾶ Νικολάου Μπερούκης ὑποβάλλω πρὸς τὴν Ὑ.Σ. τὰ ἐξῆς:

Κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν, προκειμένου νὰ διενεργηθῶσιν ἐν Λοζετσίῳ ἐκλογαὶ ἐπιτρόπων τῆς Μονῆς Τσοῦκας, μετέβην ἐπίτηδες ἐξ Ἰωαννίνων εἰς Λοζέτσιον μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ψηφίσω εἰς τὸν συνδιασμόν τοῦ κ. Σταύρου

1. Βλ. ΑΜΙ, Φάκελλος διάφορα έγγραφα.

Κ. Ίωάννου. ἡ ἀντίθετος ὁμως μερίς. ἀγνοῶ διὰ τίνων μέσων, ἐπίεσε τὴν σιζυγόν μου, μεθ' ἧς ἐπὶ ἑπταετίαν ὀλόκληρον σιζῶ ἐν ἀρμονίᾳ καὶ ἀγάπῃ καὶ οὐδέποτε ἤλθον εἰς διάστασιν ἢ ψυχρότητα, νὰ μὲ ἐξαναγκάσῃ νὰ μείνω οὐδέτερος. Αὕτη δὲ τόσον ἐφανατίσθη, ὥστε νὰ μοὶ εἴπῃ, ὅτι ἐὰν ψηφίσω εἰς τὸν συνδιασμόν τοῦ Σταύρου Κ. Ίωάννου, ἀμέσως θὰ ζητήσῃ τὴν ἀπ' ἐμοῦ διάζευξίν τῆς ἐγὼ δέ, ὡς φρόνιμος ἀνὴρ καὶ οἰκογενειάρχης, διότι εἶμαι πατὴρ δύο ἀνηλίκων θυγατέρων, σκεφθεῖς ὅτι δύο κακῶν προκειμένων τὸ μὴ χεῖρον βέλτιστόν ἐστι, προτίμησα νὰ κλεισθῶ ἀκουσίως ἐντὸς τῆς οἰκίας μου ἢ μᾶλλον κριφθῶ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς Κυριακῆς καὶ μὴ ψηφίσω πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ διαζυγίου καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς οἰκογενείας μου. Ταῦτα ἐκ καθήκοντος καθιστῶ γνωστὰ τῇ Ὑ.Σ. ἵνα λάβῃ γνῶσιν τούτων καὶ κρίνῃ περὶ τῶν μέσων, ἅτινα ἡ ἀντίθετος μερίς πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς διέθεσε. Ίωάννινα τῇ 22α Αὐγούστου 1908.

Διατελῶ τῆς Ὑ.Σ. πειθήμιον τέκνον Τ. Υ. »¹.

Υστερα ἀπὸ τα παραπάνω ἡ ὅλη υπόθεσις ἦταν στὴν ἀπόλυτη κρίσις τῆς δημογεροντίας τῶν τριῶν τμημάτων, ἀπὸ τὸν κανονισμό ἀρμόδια. Ἡ ὅλη ἀλληλογραφία συγκεντρώθηκε στὴ γραμματεία τοῦ ἀνωτέρω κοινοτικού ὀργάνου, ἀλλὰ λόγῳ τῆς βαρύτητος, ποῦ εἶχε ἡ ὅλη υπόθεσις καὶ γιὰ τα δύο κόμματα τοῦ Λοζεταίου, τὸ κάθε κόμμα ἐξέλεξε πληρεξούσιον δικηγόρο. Ἐτοὶ τὸ κόμμα τοῦ Ἰωαννίδου ἐξέλεξε τὸν δικηγόρο Ευάγγελο Χατζῆ καὶ τὸ κόμμα τοῦ Πισπιρῆ τὸν Αλεξ. Μέξπ².

Στις 3 τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1908, συνέρχεται ἡ δημογεροντία τῶν τριῶν τμημάτων γιὰ νὰ ἐξετάσῃ τὸ κύρος τῶν κοινοτικῶν ἐκλογῶν τοῦ Λοζεταίου. Στὴ συνεδρία, ἀφοῦ ἀναγνώσθησαν ὅλα τα σχετικά με τὴν υπόθεσις ἐγγράφα³, δίνεται, ἀπὸ τὸ συμβούλιον, ὁ λόγος στὸ δικηγόρο τῶν ἐνισταμένων κ. Χατζῆ ὁ ὁποῖος εἶπε τα εξῆς:

1^ο) Ὅσον ἀφορᾷ τὰ πραγματικὰ γεγονότα κατὰ τοῦ κύρους τῆς ἐκλογῆς ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐν ταῖς ἀνωτέρω ἀναγνωσθείσας αἰτήσεις τῶν ἐντολέων του.
2^ο) Κατὰ τὴν διενέργειαν τῶν ἐκλογῶν ἐφημερόσθη παρὰ τὸν κανονισμόν τῆς Δημογεροντίας ἡ φανερά ψηφοφορία, διὰ τῆς ἧς ἀποίας ἄλλως τε παραβιάζεται ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως τῶν ἐκλογέων⁴ διὰ τὸν ἐν τῇ ἐν λόγω ἐκλογῇ ἐφαρμοσθέντος τρόπου τῆς φανερᾶς ψηφοφορίας ἐκ δύο διακεχωρισμένων ἐκλογικῶν τίποτε ἄλλο δὲν φανεραίνει εἰμὴ ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρουσιάζεται ἡ Κοινότης ὡς διχασμένη, ὅπως δὲν ἐπιτρέπεται ἦτοι νὰ διαιρηθῇ ἡ Κοινότης, ὅπως εἶνε ἀγνωστον κατὰ τὸν νόμον οὕτω θεωρεῖται ἡ ἐκλογὴ ὡς ἐκλογὴ ὁμά-

1. Βλ. ΑΜΙ φάκελλος διάφορα ἐγγράφα.

2. Βλ. ΑΜΙ φάκελλος διάφορα ἐγγράφα.

3. Βλ. ΑΜΙ ὁ.π. σ. 350-354.

4. Κατὰ τὸ ἀρθρον 41 τοῦ κανονισμοῦ τῶν τριῶν τμημάτων ἡ ἐκλογὴ εἶναι φανερῆ. Βλ. Σταύρου Λεβέντη ὁ.π. σ. 360.

δων προσώπων καὶ οὐχὶ Κοινότητος. Ἀκριβῶς ὁ ἐφαρμοσθεὶς οὗτος τρόπος τῆς εὐθιᾶ ἐξ ἀρχῆς διαιρέσεως τῆς Κοινότητος ἐξηνάγκασε τοὺς ὑπολειφθέντας νὰ ψηφίσωσι νὰ μὴ προσέλθωσι πρὸς τοῦτο. 2^ο) Κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐκλογῆς δὲν ἐφηρμόσθη ἐπίσης ὁ κανονισμὸς καθ' ὃν συγχρόνως μὲ τὴν ἐκλογὴν δέον νὰ ἐκλέγονται καὶ ἐξελεγκταὶ ὡς καὶ ἀναπληρωματικοὶ αὐτῶν ἤδη μὴ ἐφαρμοσθέντος τούτου παρεβιάσθη τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐκλογῆς. 3ον) Ἐπετράπη ὑπὸ τῆς Δημογεροντίας ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καὶ μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἐπὶ τούτου ἀπόφασιν ἦτοι ἐπετράπη ὁπως εἰσαχθῆ ἔν αὐτῷ πρόσωπον μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀπόφασιν ἐπὶ τῶν ἐνστάσεων ἐπὶ τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου καθ' ἣν δὲν θὰ ἐπιτρέποντο ἄλλαι ἐνστάσεις ἐπ' αὐτοῦ. Ἐνεκεν τῶν ἀνωτέρω λόγων ἐξαιτεῖται ὁπως ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἀκυρωθῆ καθότι ἐπαναλαμβάνει δὲν ἐφαρμόσθησαν ἐν αὐτῇ ὡς ἔδει αἱ διατάξεις τοῦ κανονισμοῦ οὔτε ἡ ἐκλογὴ διενεργήθη εὐσυνειδήτως καὶ ἐνιαίως²».

Μετὰ ἀπὸ το Χατζὴ το λόγο ἔλαβε ὁ δικηγόρος Μέξης πληρεξούσιος τοῦ κόμματος τοῦ Πισπιρῆ, ὁ ὁποῖος τόνισε στο συμβούλιον τα ἐξῆς: «1^ο) Ἐκ τῶν ἐγγράφως ὑποβληθεισῶν ἐνστάσεων ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνουσι τὰ κατὰ τῶν ἐκλογῶν ὡς κακῶς δῆθεν σχηματισθέντος τοῦ ἐκλογικοῦ καταλόγου δὲν πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ληφθῶσι ὑπ' ὄψιν διότι ἀφ' ἑνὸς περιέχουσι μομφὴν κατὰ τοῦ Ἀρχιερέως καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπειλοῦσιν ὅτι διὰ τῆς βίας δὲν θὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν ἀπόφασιν περὶ ἐπικυρώσεως τῶν ἐκλογῶν. Κατ' οὐσίαν δὲν πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν διότι αἱ ἐνστάσεις ἀφορῶσι τὸν ἐκλογικὸν κατάλογον καθ' οὗ δὲν πρέπει νὰ γίνωνται ἐνστάσεις καὶ δεύτερον ἀφορῶσιν ἐνστάσεις ἐναντίον ἀποφάσεων τοῦ Συμβουλίου περὶ τὴν ἐκλογὴν. 2^ο) Ὅσον ἀφορᾷ τὰ περὶ δωροδοκίας ταῦτα διαφεύγουσι τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Συμβουλίου διότι ἐάν ληφθῶσι ὑπ' ὄψιν τοῦτο ἢ θὰ ἐκδώσῃ ἀθωωτικὴν ἀπόφασιν ἢ θὰ καταδικάσῃ ἐπὶ δωροδοκία· ἄλλως τε οἱ ἴδιοι οἱ ἐνιστάμενοι προτείνουσι ἑαυτοὺς ὡς μάρτυρας καὶ τέλος παραδέχονται ὅτι εἰς μόνον δωροδοκηθεὶς ἐψήφισεν ὑπὲρ τῶν πελατῶν του, ὅσον καὶ ἂν ἀληθὴς ἂν ἦτο καὶ ἂν ἠδύνατο νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν δὲν φέρει καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς καθότι ἐκ τῶν 24 ψηφοφορησάντων θὰ ἔμενον 23 ἦτοι πάλιν θὰ ἦτο πλειοψηφία καὶ διότι οἱ ἄλλοι ἐψήφισαν ὑπὲρ τῶν ἀντιθέτων. 3ον) Ὡς πρὸς τὴν αἴτησιν ἐναντίον τοῦ Δ. Πισπιρῆ δέον αὕτη νὰ μὴ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν καθ' ὅτι τὸ ζήτημα εἶναι ἀσχετον ἢ ἐάν τοῦναντίον ἢ ἐπ' αὐτῆς ἀπόφασιν δὲν θὰ ἔχη καμμίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν. 4ον) Ὡς πρὸς τὴν φανεράν διεξαγωγὴν τῆς ψηφοφορίας αὕτη ἐγένετο οὕτως κατ' ἀπαίτησιν ὅλης τῆς Κοινότητος, ὁπως σημειοῦται ἐν τῷ πρακτικῷ τοῦ εἰσηγητοῦ, καὶ ὁ τρόπος οὗτος δεικνύει ὅτι ἐν

1. Ὁ κανονισμὸς τῶν τριῶν τμημάτων δὲν πρόβλεπε τέτοια διάταξη. Ἀντίθετα ὁ ἐπαρχιακὸς κανονισμὸς τοῦ 1909 πρόβλεπε τὴν ἐκλογὴν τριῶν ἐξελεγκτῶν οἱ ὁποῖοι ἔλεγχαν τοὺς χρονιάτικους λογαριασμοὺς τῆς ἐφοροεπιτροπείας καὶ ὕστερα υπέβαλλον τὸ πόρισμά τους στὴ δημογεροντία.

2. Βλ. ΑΜΙ, ὁ.π. σ. 354-355.

τη Κοινότητα ταύτη υπάρχει ανεξαρτησία και ούχι πλείσις ἐλευθερίας ὅπως ἄλλως τε ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτήσεως τῶν ἐνισταμένων οἱτινες ὁμολογοῦσιν ὅτι οἱ ὑπολειφθέντες δὲν προσήλθαν νὰ ψηφίσωσι μόνον ἐνεκεν τῆς δωροδοκίας· προσέτι δὲ ἠδύναντο οἱ ὑπολειφθέντες ἢ νὰ ἀνιστῶσιν ἐξ ἀρχῆς κατὰ τοῦ τρόπου τῆς ψηφοφορίας ἢ νὰ προσέλθωσι καὶ ζητήσωσι τὴν μυστικὴν. 4ον) Ὡς πρὸς τοὺς ἀναπληρωτὰς καὶ ἐξελεγκτὰς δὲν ἐδόθη καμμία διαταγὴ περὶ ἐκλογῶν τοιούτων εἰ μὴ μόνον, περὶ ἐφοροεπιτρόπων. Τελευταῖον ἐξαιτεῖται ὅπως ἀπορριπτομένων τῶν ἐνοστάσεων τῶν ἀντιθέτων ὡς ἀβασίμων νὰ ἐπικυρωθῶσιν (δὲ) αἱ ἐκλογαὶ ὡς νομίμως καὶ ἐγκύριως διενεργηθεῖσαι¹».

Ἀνταπαντώντας ὁ δικηγόρος Χατζῆς, στον συνάδελφό του Μέξη ζήτησε ξανά νὰ ακυρωθεῖ ἡ ἐκλογή γιατί αὐτὴ ἐγένε με φανερὴ ψηφοφορία καὶ γιατί παραβιάστηκε ἡ θέληση τῶν ἐκλογέων με δωροδοκία². Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴ δευτερολογία τοῦ Χατζῆ, τὸ συμβούλιο τῶν τριῶν τμημάτων κήρυξε τὸ τέλος τῆς διαδικασίας καὶ με τὴν υπ' αριθ. 504/3-9-1908 ἀπόφασή του ἐνέκρινε τελεσίδικα τὴν ἐκλογή καὶ ἀνακήρυξε ἐφοροεπιτρόπους τῆς Μονῆς τῆς Τσιούκας καὶ τῆς σχολῆς τοῦ Λοζετσίου τὸν Δημ. Πισπιρῆ, τὸν Γεώργιο Διαμάντη καὶ Ἀναστάσιο Νικολό χαρακτηρίζοντας τὴν πρόταση τοῦ εισηγητῆ σαν νόμιμη, ἐγκυρὴ καὶ ἰσχυρή³.

Με τὴν παραπάνω ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῶν τριῶν τμημάτων, ἔληξε ἡ κοινοτικὴ διένεξη τῆς κοινότητας τοῦ Λοζετσίου, καὶ οἱ πάντες ἀναγνώρισαν σαν νόμιμους ἐκλεγέντες τοὺς παραπάνω, γιὰ δύο χρόνια.

1. Βλ. ΑΜΙ, ὅ.π. σ. 355-356.

2. Βλ. ΑΜΙ, ὅ.π. σ. 357.

3. Βλ. ΑΜΙ, ὅ.π. σ. 357.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΙΤΣΗ

Η ΑΝΕΓΕΡΣΗ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΝΑΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΤΕΜΠΛΟΥ

Ἐκ τῶν μαθητικῶν μου χρόνων εἶχα παρακολουθήσει τὸν Κώστα Μελισσόβα, νεωκόρο γιὰ πολλὰ χρόνια τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου Ἰωαννίνων, νὰ ξεναγῆ τοὺς εὐλαβεῖς ἐπισκέπτες τῆς ἐκκλησίας σὲ ὦρα ἐκτὸς Θείας Λειτουργίας.

Ἡ «ξενάγηση» αὐτὴ, ἀναφέρονταν στὴν ἀνέγερση τοῦ Ναοῦ, στὸ περίφημο ξυλόγλυπτο τέμπλο του καὶ στὰ κειμήλια ἢ ἀφιερῶματα ποὺ βρίσκονται ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ἦταν προσιτὰ στὰ μάτια τοῦ ἐπισκέπτη-προσκυνητῆ. Δὲν παρέλειπε, ἐπίσης, νὰ ἀναφέρῃ καὶ μερικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἅγιο Γεώργιο τὸν Νεομάρτυρα, τοῦ ὁποῦ οὗ τάφος βρίσκεται στὸ διπλανὸ παρεκκλήσι.

Ἡ καταγραφή τῆς μαρτυρίας τοῦ εὐσεβοῦς νεωκόρου, ἔγινε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια καὶ δημοσιεύεται σήμερα συμπληρωμένη μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἱστορικὰ στοιχεῖα ποὺ τοποθετοῦν τὰ γεγονότα στὴ σωστὴ χρονολογικὴ τους βάση.

Ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τοῦ μελετήματος περιορίζεται στὴ διάσωση μιᾶς προφορικῆς μαρτυρίας, εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ἀναφέρονται ἐδῶ τὰ τεχνικὰ κ.λ.π. στοιχεῖα ποὺ ἀφοροῦν τὴν καλλιτεχνικὴ ἀνάδειξη τοῦ μνημεῖου. Θέλω νὰ πιστεύω, ὁμως, ὅτι θὰ προκαλέσῃ τὸ ἐρέθισμα γιὰ μιὰ παραπέρα ἔρευνα καὶ γιὰ τὴν συγγραφή μιᾶς ὀλοκληρωμένης ἐπιστημονικῆς μελέτης.

Στὶς 25 Αὐγούστου 1820 οἱ γκέγκηδες στρατιῶτες τοῦ σατράπη τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ-Πασιά, ἔβαλαν φωτιά στὰ Γιάννενα¹.

Ἡ διαταγή τοῦ ἐμπρησμοῦ δόθηκε προσωπικὰ ἀπὸ τὸν διαβόητο γιὸ τῆς ἀρβανίτισσας Χάμκως, μόλις ἀρχισε ἡ πολιορκία του ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ Β΄².

Ἀπὸ τὴν πυρκαγιά, ποὺ κατέστρεψε πολλὰς Ἑλληνικὰς περιουσίας καὶ

1. α) Στεφ. Μπέττη, «Ζῶης Καπλάνης καὶ Καπλάνειος Σχολῆ». Ἡπειρωτικὰ Χρονικά. Τόμος Δ-Ε (1976-77). σελ. 176 σημ. 1 καὶ σελ. 200 σημ. 2.

β) Νέος Κουβαρῶς 1961. σελ. 5 (καὶ σημ. 3).

2. Ἀρχιστράτηγος τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων ἀρχικὰ ἦταν ὁ Ἰσμαήλ Πασιόμπεης Γιαννιώτης (παλιὸς ἐχθρὸς τοῦ Ἀλῆ) ὁ ὁποῖος, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐξοντώσεως τοῦ παμπόνηρου ἀντιπάλου του, ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸν Χουρσίτ. (βλ. «Χρονικὸ τοῦ μεγάλου σπρωμοῦ τοῦ Γένους» (παρουσίαση-σχόλια Κ. Ι. Φωτάπουλου), Ἡπειρωτικὰ Χρονικά. Ἔτος πρῶτον (ΙΖ΄) 1973. σελ. 200 σημ. 1. (στὸ ἐξῆς: «Φωτ. Χρονικὸ»).

Ναούς, δέν γλύτωσε ούτε ό Μπρωπολιτικός Ναός τής πόλης, ό όποιος κάπρε όλοσχερώς¹.

Ύστερα από 17μηνη πολιορκία ό Χουρσίτ, μέ τή βοήθεια του Κιουταχί² και του Όμέρ Βρυώνη³, κατόρθωσε νά καταλάβη τό Ισχυρό φρούριο των Ίωαννίνων και νά επιτύχη τήν έξόντωση του Άλη και των τριών γιών του⁴.

Ή στάση του Άλη βοήθησε άμεσα τόν άτελευθερωτικό Άγώνα των Έλλήνων, γιατί κατά τό διάστημα τής πολύμηνης πολιορκίας του, όπου άπασχολήθηκαν σημαντικές τουρκικές δυνάμεις⁵, εκδηλώθηκε και θέριεψε ή Έλληνική Έπανάσταση στο Μωρηά. Όταν τά σουλτανικά στρατεύματα κατέβηκαν στις επαναστατημένες περιοχές, ό Άγώνας είχε έδραιωθεί γιά καλά⁶.

Οί Παννιώτες, άμέσως μετά τόν έμπρησμό, άρχισαν τό έργο τής άποκαταστάσεως των ζημιών.

Άπό τόν Μπρωπολίτη ζητήθηκε ή άδεια τής Πύλης γιά τήν άνέγερση νέου Μπρωπολιτικού Ναού⁷.

Οί Τούρκοι, όμως, κωλυσιεργώντας, άργησαν νά παραχωρήσουν τή σχετική άδεια. Γι' αυτό ό Ναός κτίσθηκε τό 1830-31⁸ πάνω στα θεμέλια του

1. α) Κώστα Π Βλάχου «Ή άλληλογραφία των Έλεών Ζωσιμά (1844-1857)». Ήπειρωτικά Χρονικά Έτος τρίτον (1975) σελ. 268 σημ. 167.

β) Στ Μπέττη δ.π. σελ. 176

γ) Νέος Κουβαρός δ.π. σελ. 5.

2. Τό πλήρες όνομα του Κιουταχί ήταν, Σιατήρ Άζάμ Μεχμέτ Ρεσίτ Πασάς Κιουταχί Ροϊμέλη Βαλεσής (βλ. «Φωτ. Χρονικό» σελ. 177 σημ. 1).

3. Ο Όμέρ Βρυώνης (γνωστός και από τήν Έλληνική Έπανάσταση) ήταν κροστατευόμενος του Άλη και όρίσθηκε άπ' αυτόν φρούραρχος στο κέρασμα του Δριόσκου. Στις κρίσιμες στιγμές τής πολιορκίας, όμως, άποσιώθηκε στα σουλτανικά στρατεύματα και στράφηκε έναντίον του ειεργέτη του. Σέ άνταμοιβή διορίσθηκε πρώτος πασάς στα Γιάννενα και τό 1824 πήρε τό πασαλίκι τής Θεσπίας (βλ. «Φωτ. Χρονικό» σελ. 222 σημ. 2).

4. Ο Άλης άποσιώθηκε από μυστικό κέρασμα στο νησί τής Άλμνης κι' εκεί θανατώθηκε και άποκεφαλίσθηκε στις 24 Ιανουαρίου 1822, οι δέ γιοί του (Βελής, Μουχτάρ και Σαλίτζ), συλληφθέντες, θανατώθηκαν άργότερα.

5. Κατά τόν Γ. Ολιονόμου (γραμματικό του Άλη) τά σουλτανικά στρατεύματα άνέρχονταν σέ 80.000 άνδρες (βλ. «Φωτ. Χρονικό» σελ. 209 σημ. 1).

6. Δόμνας Δοντά «Ή Έλλάς και αι Δυνάμεις κατά τόν Κρημαϊών πόλεμον». Έκδοση Ι.Μ.Χ.Α. άριθ. 146, Θεσπία 1973 (σελ. 3).

7. Μπρωπολίτης Ίωαννίνων ήταν ό Γαβριήλ Γιάγκας (1810-1827), θεός τής περιφημής αλλά άτυχης κυρά-Φροσύνης (βλ. Γωάννου Λαμπερίδου «Ήπειρωτικά Μελετήματα» τεύχος Δεύτερον. Έκδοση Ε.Η.Μ. Ίωάννενα 1971 σελ. 40 σημ. 1).

8. Μπρωπολίτης ήταν ό Ίωακείμ έκ Μελενίκου (1830-1835). (βλ. α) Άθηνάγαρα, Μπρωπολίτου Παραμυθίας και Πάργας «Ή Έκκλησία των Ίωαννίνων». Ήπειρωτικά Χρονικά Έτος τρίτον (1928), σελ. 43. β) Γερμανού, Μπρωπολίτου Σάρδων «Έπισκοπικοί κατάλογοι των έν Ήπειρώ και Άλβανία επάρχων του Πατριαρχείου Κων/πόλεως». Ήπειρωτικά Χρονικά, Έτος ΙΒ' (1937), σελ. 70).

Πατριάρχης Κων/πόλεως ήταν ό Κωνσταντίος Α' (1830-1834). (βλ. Πρακ. Τομάνη «Οί Πατριάρχαι Κ/πόλεως», τόμος Β', Άθήναι 1981, σελ. 149).

Ὁ δεσποτικὸς θρόνος

πυρποληθέντος και όταν βαλῆς στα Γιάννενα ήταν ὁ Ἐμὶν πασῶς, στα χρόνια τῆς πρώτης βασιλείας του¹.

Ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθῆ ὅτι, ἐπὶ τουρκοκρατίας, δὲν ἐπιτρέπονταν ἡ θεμελίωση νέων Ναῶν παρὰ μόνον ἡ ἐπισκευὴ ἢ ἀντικατάσταση κατεστραμμένων. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τοὺς περιορισμοὺς τῶν κατακτητῶν, οἱ ἐκκλησίες ἔπρεπε νὰ κτίζονται πάνω στὸ παλιὸ τοὺς σχέδιο καὶ ἀπαγορευόνταν ἡ ἀνάπτυξή τους σὲ μεγάλο ὕψος. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθῆ, κατὰ πάγια τακτικὴ τῶν ἀρχῶν, καὶ ὁ περιορισμένος χρόνος ἐκτέλεσεως τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν.

Οἱ δυσκολίες αὐτές δὲν ἐπέτρεπαν τὴ δημιουργία ἐπιβλητικῶν ἀρχιτεκτονικῶν κατασκευῶν².

Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς κατασκευῆς τοῦ Ναοῦ, μέσα στα περιορισμένα χρονικὰ ὅρια, βοήθησαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ἀφοῦ ἐργάσθηκαν ἐθελοντικὰ μέρα καὶ νύχτα.

Οἱ μαστόροι, ἐξ ἄλλου, γιὰ νὰ δώσουν κάποια μεγαλοπρέπεια στὸν Μητροπολιτικὸ Ναὸ τῶν Ἰωαννίνων, ἀναγκάσθηκαν νὰ ξεκινήσουν τὸ χτίσιμο ἀπὸ χαμηλότερο ἐπίπεδο καὶ γι' αὐτὸ κατεβαίνομε 4-5 σκαλοπάτια γιὰ νὰ μπούμε ἀπὸ τὴν εἴσοδο στὸν κυρίως Ναὸ.

Ὁ Ναός, ἐξωτερικὰ, ἀνήκει στὸν τύπο τῆς Βασιλικῆς μετὰ τρούλλου καὶ ἡ στέγη του εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου πλακοστρωτὴ.

Ἐσωτερικὰ, τὸ μεγάλο ὕψος μέχρι τὴν ὀροφή ἔδωσε τὴ δυνατότητα τῆς κατασκευῆς διπλοῦ γυναικωνίτη.

Ἐκεῖνο, ὅμως, τὸ ὁποῖο προξενεῖ ἰδιαίτερη ἐντύπωση καὶ δέος στὸν εἰσερχόμενο, εἶναι τὸ περίφημο ξυλόγλυπτο τέμπλο, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζεται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα καὶ καλύτερα τέμπλα τῆς Ἑλλάδος γιατί εἶναι ὀλόκληρο σκαλιστὸ μὲ ὠραιότατες ὀλόγλυφες παραστάσεις.

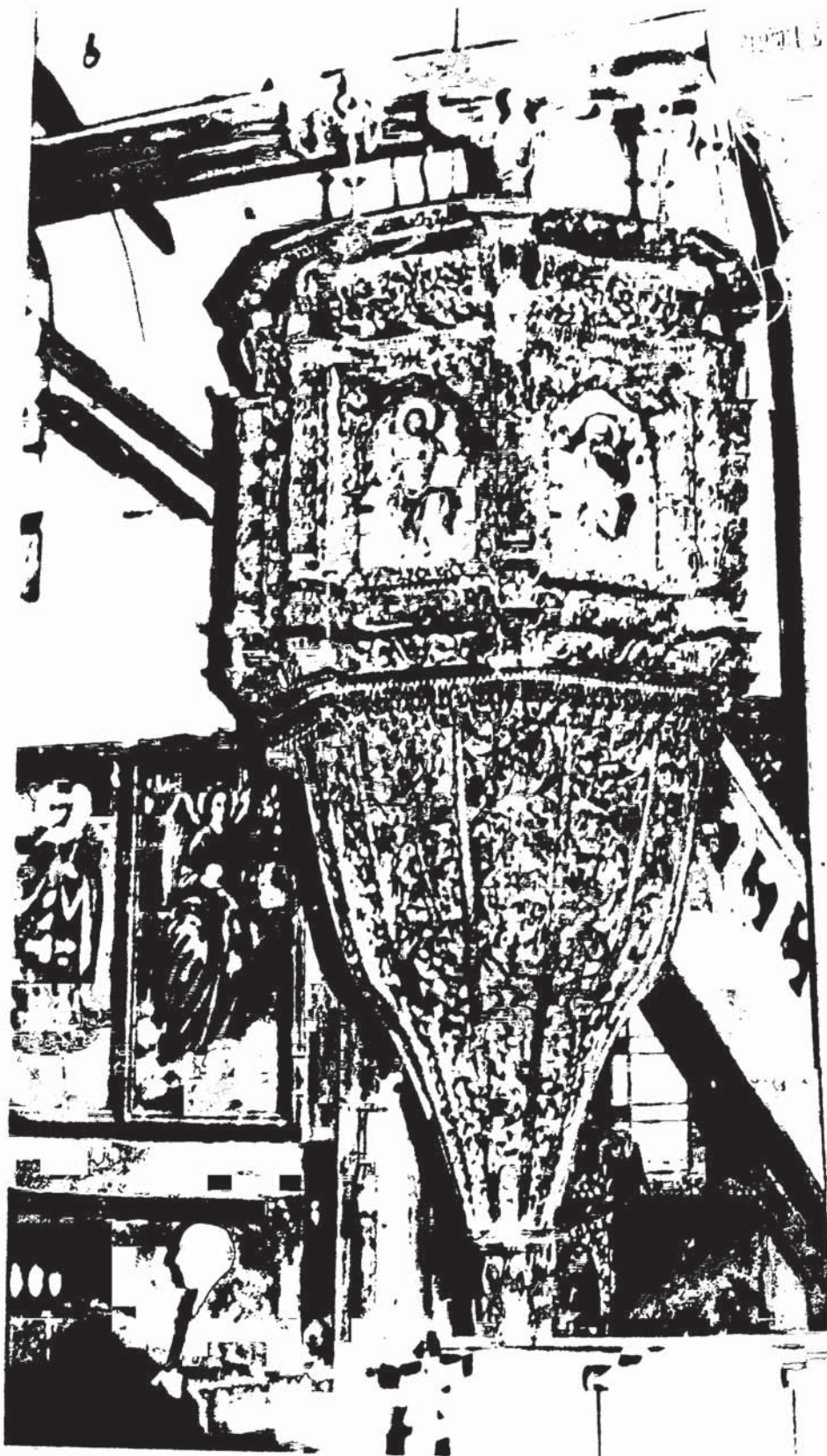
Γιὰ τὴν κατασκευὴ του κάλεσαν δύο συνεργεῖα σκαλιστῶν. Τὸ ἓνα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Μετσοβίτες τεχνίτες καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τεχνίτες τῆς Κόνιτσας καὶ τοὺς ἔδωσαν δύο δείγματα ἐργασίας.

Στὸ συνεργεῖο τοῦ Μετσοβίου ἔδωσαν τὸ σκάλισμα τοῦ Ἀμβωνῶν καὶ στὸ ἄλλο, τῆς Κόνιτσας, ἔδωσαν τὸν Δεσποτικὸ Θρόνο. Ὅποιο ἀπὸ τὰ δύο συνεργεῖα ἔκανε τὴν καλύτερη δουλειά, θὰ ἀναλάμβανε τὴν ἐκτέλεση τῆς κύριας ἐργασίας ποῦ ἦταν τὸ σκάλισμα τοῦ τέμπλου.

1. Μετὰ τὸν Ὁμέρ Βρυώνη, ἀνέλαβε πασῶς στα Γιάννενα ὁ Κιονταχῆς (1825-1829). Σ' ἀντικατάσταση αὐτοῦ ἔγινε βαλῆς ὁ γιὸς του Ἐμὶν πασῶς, μὲ πρώτη βασιλεία 1830-1833 καὶ δευτέρη 1836-1837. Τὸ 1837 ἐκαίθη ἀπὸ βαλῆς γιατί ἐπιστράτευσε, χωρὶς τὴν ἔγκριση τῆς Πύλης, ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ μὲτὴ Φράσιουλα τοῦ Μπερατιοῦ. (βλ. «Φωτ. Χρονικὸ», σελ. 181 στήλ. 3).

2. Γεώργιος Βελένη «Ἱστορικὲς τομὲς στὴ μεταβυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Θεσ/νίκης». Πανηγυρικὸς τόμος τῶν Φίλων Λαογρ. καὶ Ἐθνολογ. Μουσείου Μακεδονίας «Θεσ/νίκη 2300 χρόνια». Ἐκδόσεις Σφρακιαννάκη, Θεσ/νίκη 1985 (σελ. 20).

Ὁ ἄμβωνας

Όταν τὰ συνεργεία τελείωσαν τὸ σκάλισμα τῶν δειγμάτων, εἶδαν ὅτι οἱ Κονιτσιῶτες τεχνίτες ἔκαναν καλύτερη καὶ πιο λεπτοδουλεμένη ἔργασία, γι' αὐτὸ ἀνάθεσαν τὸ σκάλισμα τοῦ τέμπλου στὸ συνεργεῖο αὐτό.

Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου, ἐργάστηκαν 22 τεχνίτες ἐπὶ 9 χρόνια.

Εἶναι μεγαλοπρεπέστατο καὶ ἔχει σκαλισμένες ἐπάνω ὅλες τὶς παραστάσεις τῆς ζωῆς τοῦ Κυρίου καὶ θέματα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, πλαισιωμένα ἀπὸ πλούσιο φυτικὸ διάκοσμο. Χαρακτηριστικά, στὰ Βημόθυρα, ἀπεικονίζεται ἡ σύλληψη τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους, ὁ προφήτης Ἰωνᾶς πού τὸν ξέρασε τὸ κήτος, ὁ προφήτης Δανιὴλ κ.ἄ. σὲ ζωντανὴ γλυπτικὴ παράσταση (ἀκόμα καὶ οἱ ρυτίδες τῶν προσώπων διακρίνονται).

Ἀπὸ τὰ κειμήλια τῆς ἐκκλησίας, μπορεῖ κανεὶς νὰ δῇ τοὺς περίφημους χειροποίητους πολυελαίους, πού εἶναι προσφορά τῶν Ζωσιμαδῶν, καντήλια ἀσημένια καὶ δεσποτικά μανουάλια ρωσικῆς προελεύσεως. Ἐναν χρυσοκεντημένο Ἐπιτάφιο θρῆνο, πού εἶναι καὶ αὐτὸς ρωσικῆς προελεύσεως. Στὸ σκευοφυλάκιο φυλλάσσεται βαρύτιμο Εὐαγγέλιο καὶ Δισκοπότηρο ἐξαιρετικῆς ἀξίας καὶ πολλὰ ἄλλα ἀφιερῶματα.

Δίπλα στὸν Ναὸ ὑπάρχει τὸ παρεκκλήσι πού τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Νεομάρτυρα Ἁγίου Γεωργίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Ὁ Ἅγιος κατάγονταν ἀπὸ τὸ χωριὸ Τσοῦρχλι (σήμερα Ἅγ. Γεώργιος) Γρεβενῶν καὶ διέμενε στὰ Γιάννενα ὅπου ἐργαζόταν ὡς ὑποκόμος σ' ἕναν τοῦρκο ἀγῶ.

Μαρτύρησε στὴν Ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα στὶς 17 Ἰανουαρίου 1838, ἀπαγχονισθεὶς, γιατί ἀρνήθηκε νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ.

Ὁ τόπος τοῦ μαρτυρίου του βρῖσκεται ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, δεξιὰ πρὶν μποῦμε ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εἰσοδο (ὅπου σήμερα μαρμάρينو εἰκονοστάσι).

Στὸ παρεκκλήσι βρῖσκεται καὶ ὁ τάφος του, ὅπου τάφηκε μετὰ τὸν θάνατό του (1838)¹.

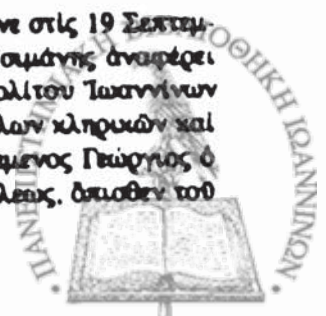
Ἡ μνήμη του γιορτάζεται μὲ πάνδημη τελετὴ καὶ λιτανεῖα στὶς 17 Ἰανουαρίου².

1. Μ. Γαρίδη-Θ. Παλιούρα «Συμβολὴ στὴν εἰκονογραφία νεομαρτύρων». Ἡπειρ. Χρονικά Τόμος 22. Γιάννενα 1980 (σελ. 170-191).

2. Μητροπολίτης ἦταν ὁ Ἰωακείμ ὁ Χίος (ὁ μετέπειτα (1860) Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἰωακείμ Β'), ὁ ὁποῖος ἐκαύθη στὶς 21 Αὐγούστου 1838 ἐκκενθῶν μετὰ τινα ἴτη ὡς Μητροπολίτης τῆς ἰδίας Μητροπόλεως. (βλ. α) Ἀθηνᾶγρα δ.π. σελ. 43-44. β) Πρ. Τομάνη δ.π. σελ. 192).

Πατριάρχης ΚΠόλεως ἦταν ὁ Γρηγόριος ΣΤ', κατὰ τὴν πρώτη Πατριαρχία του (1835-1840). (βλ. Πρ. Τομάνη δ.π. σελ. 159).

3. Ἡ ἀνακήρυξή του ὡς Ἁγίου τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔγινε στὶς 19 Σεπτεμβρίου 1839 ἐπὶ πρώτης Πατριαρχίας τοῦ Γρηγορίου ΣΤ' (1834-1840). Ὁ Πρ. Τομάνη ἀναφέρει ὅτι ἡ Σύνοδος τῶν Πατριαρχείων συνελθούσα κατόπιν ἐισηγήσεως τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ἰωαννικίου, τοῦ πρώην Βελλῆς Λεοντίου καὶ τοῦ Περιστερῆς Σεραφεῖμ καὶ ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀπεφάνθη ὅπως «ὁ ὑπερ τοῦ Χριστοῦ πανθῆμας τὸ μαρτύριον ἀναδεξάμενος Γεώργιος ὁ Νεομάρτυς Φουστανελλῆς καὶ ταφεὶς εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ναοῦ τῆς Μητροπόλεως, ὁμοίως τοῦ

Ἡ ἔκταφή τοῦ ἱεροῦ Λειψάνου ἐγίνε στίς 26 Ὀκτωβρίου 1971 ἀπὸ τοὺς Σεβασμιώτατους Μητροπολίτες: α) Ἰωαννίνων κ. Σεραφεῖμ (νῦν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν), β) Ἄρτης κ. Ἰγνάτιο, γ) Πρεβέζης κ. Στυλιανό, δ) Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτσης κ. Σεβαστιανό, ε) Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν κ. Παῦλο, στ) Γρεβενῶν κ. Χρυσόστομο καί, ζ) τὸν Ἐπίσκοπο Δωδώνης κ. Χρυσόστομο.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ τελειώνει ἡ καταγραφή τῆς μαρτυρίας τοῦ κύρ-Κώστα τοῦ νεωκόρου.

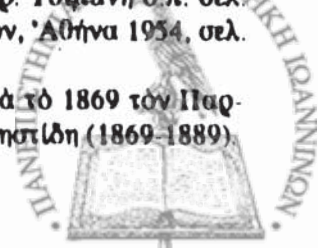
Πρὶν νὰ κλείσω τὸ μελέτημα αὐτό, πρέπει νὰ σημειώσω ἀκόμη καὶ τὸ ἑξῆς: Ὅταν σὲ κάποια ἀπὸ τίς τελευταῖες μου ἐπισκέψεις στὴν ἐκκλησία, ρώτησα ἀν γνωρίζη κανεὶς τὴν ἱστορία τῆς κατασκευῆς τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ καὶ τοῦ τέμπλου, ἔλαβα ἀρνητικὴ ἀπάντηση.

Αὐτὸ στάθηκε σοβαρὴ ἀφορμὴ ὥστε νὰ προχωρήσω στὴν ἐπεξεργασία τῆς μαρτυρίας καὶ στὴ δημοσίευσή της, γιὰ νὰ μὴ χαθοῦν πολὺτιμα προφορικὰ στοιχεῖα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΙΤΣΗΣ

¹ Ἁγίου Βήματος, γνωρίζεται τὸντεῦθεν παρὰ πάσης τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, συναριθμοῦμενος ἐν τῷ χορῷ τῶν μαρτυρησάντων Ἁγίων, τιμῶμενος παρὰ πάντων τῶν πιστῶν, τελουμένης κανονικῶς τῆς μνήμης του τὴν 17ην Ἰανουαρίου». (βλ. Πρ. Τομιάνη δ.π. σελ. 165-166. Βλ. καὶ Δ.Σ. Σαλαμάγκα, Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων, Ἀθήνα 1954, σελ. 117-124).

² Ὁ Ἀθηναγόρας, δ.π. σελ. 44, ἀναφέρει ὡς Μητροπολίτες Ἰωαννίνων κατὰ τὸ 1869 τὸν Παρθένιο ἐξ Ἰρακλείτσας τοῦ Μυρωφύτου (1854-1869) καὶ τὸν Σωφρόνιο τὸν Χρηπίδη (1869-1889).

ΗΡΘΕ ΚΑΙΡΟΣ

Ήρθε καιρός Αλέξανδρε
να μάσουμε πανιά, να ροβολήσουμε στα ήμερα λιιοτόπια.
Γεράσαμε κι εμείς
κι οι πίστες μας ξεφτίσανε σαν κάλπικες μονέδες.
Ποιός αρωτάει πια γι' αυτές
και ποιός σκοτώνεται γι' αυτές Αλέξανδρε.

Σαράντα τόσα χρόνια βιγλάτορες σταθήκαμε.
Μάρτυς ο Θεός ένα σπειρώ καρπό δε ζήττανέψαμε.
Πλούσια η ψυχή δεν πείναγε ποτές, μήτε και δίψαγε.
Αστείρευτη πηγή ο μέσα κόσμος
στη χούφτα μας εφείνονταν
ολάκερη η Γης στραφτάριζε και χόρευε
και μέθαε η ψυχή σαν αφρισμένος ποταμός
που πλημμυράει τον κάμπο.

Γεράσαμε Αλέξανδρε
και οι αγάτες μας αδειάσανε
σαν καύκαλα νεκρών απ' το μεδούλι τους.
Καιρός να ροβολήσουμε στα ήμερα λιιοτόπια,
διψάσαμε για ύπνο
το μάγουλο της Γης προσκέφαλο να βάλομε
να κοιμηθούμε πιά.
Και τούτα που μαζέψαμε σαράντα τόσα χρόνια
παλιά θυμητικά με αίμα πληρωμένα
τραγουδία που χορέψαμε
και δάκρυα που κλάψαμε
κιτρινοσμένα γράμματα, λησμονημένους στίχους
ένα μαντίλι θαλασσί,
λάκκο ν' ανοίξομε βαθύ να τα σκεπάσομε
στην αγκαλιά της Γης να κοιμηθούν κι αυτά.
Και γύρω τους, ο ήλιος της αυγής
και ο άνεμος να τραγουδάει
και το νερό στο ρέμα λιωπητερούς αχούς
καθώς τα μοιρολόγια των μανάδων μας,
τα πάθια μας, τα πεθαμένα όνειρα.

ΚΩΣΤΑΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΤΗΣ E. STRANGORD ΣΤΗ ΝΟΤΙΑ ΑΛΒΑΝΙΑ - ΗΠΕΙΡΟ (1864)

Ἡ Emily Anne, ὑποκόμησα Strangford, ἦταν ἡ μικρότερη κόρη τοῦ ναυάρχου Sir Francis Beaufort καὶ σύζυγος τοῦ William Strangford, ἄγγλου διπλωμάτη, φιλοσόφου καὶ ἐθνολόγου, τὸν ὁποῖο παντρεύτηκε στὶς 6 Φεβρουαρίου 1862. Γυναίκα δραστήρια καὶ ἐξυπνη ταξίδεψε πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο της στὴν Αἴγυπτο, Μικρὰ Ἀσία καὶ Συρία καὶ τιμήθηκε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων μὲ τὸ παράσημο τοῦ Παναγίου Τάφου. Τὸ 1861 δημοσίευσε τοὺς «Αἰγυπτιακοὺς καὶ Συριακοὺς Τάφους» (2 τόμοι, ἔκδοση 1874). Μία κριτική ἀπὸ τὸν λόρδο Strangford ὁδήγησε στὴ γνωριμία τους. Μετὰ τὸ γάμο της ἔγραψε «τὶς Ἀνατολικὲς ἀκτὲς τῆς Ἀδριατικῆς» τὸ 1863, καὶ «τὴν ἐπίσκεψη στὸ Montenegro» τὸ 1864 (8 τόμοι). Ὄταν πέθανε ὁ σύζυγός της ἐκπαιδεύτηκε σὲ νοσοκομεῖο τῆς Ἀγγλίας καὶ ἀφοσιώθηκε στὴν περίθαλψη τῶν ἀσθενῶν. Δημιούργησε τὴν National Society γιὰ τὴν παροχὴ βοήθειας στοὺς φτωχοὺς ἀπὸ ἐκπαιδευόμενες νοσοκόμες καὶ τὸ 1874 δημοσίευσε τὸ «Ἐκπαίδευση Νοσοκόμων» γιὰ γυναῖκες. Τὸ 1876 συγκέντρωσε χρήματα γιὰ νὰ βοηθήσει Βούλγαρους χωρικοὺς καὶ τὸ 1877 πῆγε στὴν Τουρκία σ' ἓνα νοσοκομεῖο ποὺ ἴδρυσε γιὰ τοὺς Τούρκους στρατιῶτες. Τὸ 1882 ἴδρυσε στὸ Κάιρὸ γιὰ τὸ St. John's Ambulance Association τὸ Νοσοκομεῖο «Victoria». Ὄταν ἐπέστρεψε στὴν Ἀγγλία ἡ βασίλισσα Βικτωρία τῆς ἀνέθεσε τὸν Ἐρυθρὸ Σταυρὸ καὶ στὴ συνέχεια ἐργάστηκε γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς «Ἐταιρείας Μετανάστευσης Γυναικῶν» στὸ Λονδίνο. Στὴ Βηρυττὸ ἴδρυσε Ἱατρικὴ Σχολὴ καὶ ἐτοίμασε γιὰ δημοσίευση τὰ χειρόγραφα τοῦ συζύγου της. Πηγαίνοντας στὸ Port Said, ὅπου θὰ ἀνοίγει ἓνα Νοσοκομεῖο γιὰ Βρετανοὺς ναυτικούς, πέθανε ἀπὸ ἐγκεφαλικὴ ἀποπληξία στὸ πλοῖο «Lusitania» στὶς 24 Μαρτίου 1887.

Ἡ ὑποκόμησα Strangford πραγματοποίησε τὸ «τουριστικὸ» ταξίδι στὴν Ἠπειρὸ ἀπὸ 1 μέχρι 15 Ἰουνίου 1863. Διέτρεξε τὴν περιοχὴ σὲ μιὰ διαδρομὴ γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἄλλους περιηγητὲς. Περισσότερο τοπιολάτρης περιορίζεται ἱστορικὰ στὰ γνωστὰ τότε γεγονότα τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τῶν Σουλιωτῶν, τὰ ὁποῖα προφανῶς διαβάζονταν ἀκόμη σὰν ρομαντικὲς ἱστορίες στὴν Ἀγγλία. Πέραν ὁμῶς αὐτῶν μᾶς δίνει χρήσιμες πληροφορίες γιὰ τὰ Γιάννενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὴν ἀγορὰ, τὴν οικονομικὴ ζωὴ καὶ τὶς τιμὲς πολλῶν εἰδῶν. Πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ «Τουριστικὸς ὁδηγὸς» ποὺ προσθέτει

στο κείμενό της για δσους θέλουν —και τοίς προτρέπει— νά γνωρίσουν αὐτήν τήν περιοχή. Ἀξιόλογες εἶναι ἐπίσης οἱ πληροφορίες γιά τὸ κινήγι ἴστην παράκτιο περιοχή και γιά τήν ποικιλία τῶν θηραμάτων, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποία ἐξαφανίστηκαν ἢ σπανίζουν. Οἱ ἱστοιμίες τῶν νομομάτων πού κυκλοφοροῦσαν τότε, μᾶς δίνουν ἕναν πίνακα συναλλάγματος τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἀκριβεία τῶν ἱστοριῶν γύρω ἀπὸ τὸν Ἄλῃ και τοίς Σουλιῶτες δέν ἐλέγχεται. Εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἀποψη και μιὰ παραλλαγή στίς τόσες πού ἔχουν γραφεῖ. Ἡ περιήγηση αὐτή γίνεται σέ μιὰ ἐποχή παρακμῆς και φτώχειας τῆς περιοχῆς, κάτι πού φαίνεται τόσο στήν περιγραφή τῆς ὑπαίθρου ὁσο και τῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ ἐκτιμήσεις της φαίνονται ὑπερβολικῆς γιά τήν ἐρήμωση τῆς περιοχῆς σέ τόσο μεγάλη ἔκταση, παρόλα αὐτὰ ἡ περιγραφή τῆς Ἠπειροῦ, ἀν και πούθενά δέν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ἠπειροῦ, εἶναι ἐνδιαφέρουσα. Ἡ συγγραφέας, ὁμως, δέν φαίνεται νά διατηρεῖ σὸ κείμενό της συμπίθεια γιά τήν Ἑλλάδα και τοίς Ἑλληνας τῆς Ἠπειροῦ, τοίς ὁποίους ἐμφανίζει μόνον ὡς χριστιανοίς κατοίκους τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Δέν ἀποκρίσσει ἐπίσης τήν πίκρα της και γιά τήν ἀπώλεια τῶν Ἰονίων νήσων πού ἐκχωρήθηκαν ἀπὸ τήν Ἀγγλία στήν Ἑλλάδα.

Στο τέλος του κειμένου παρατίθενται σημειώσεις Ὅσες φέρουν * ἀνήκουν στή συγγραφέα, οἱ ἰσόλογες στή μεταφράστρια.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ σύντομη αὐτὴ ἀφήγησις ἑνὸς καλοκαιρινοῦ ταξιδιοῦ δὲν προσφέρεται στὸ κοινὸ γιὰ νὰ δώσει καινούργιες ἢ ἀξιοσημειώτερες πληροφορίες. Τὸ ἔδαφος βέβαια εἶναι ἀκόμα παρθένο καὶ κάποια περιγραφή του ἴσως ἐνδιαφέρει τὸν γενικὸ ἀναγνώστη.

ΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΝΟΤΙΑ ΑΛΒΑΝΙΑ

Φθάσαμε στὴν Κέρκυρα νωρὶς τὸν Μάιο τοῦ 1863, ἐλπίζοντας νὰ βροῦμε μιὰ μυροβόλα καὶ ὄλο δροσιὰ ἀνοιξη νὰ μᾶς χαμογελάει ἀκόμα ἐκεῖ. Ἀλλὰ ἕνα πρώϊμο καλοκαίρι μᾶς εἶχε κιόλας προλάβει. Ἡ Κέρκυρα περηφανεύεται γιὰ το πιο βροχερὸ κλίμα, ἀπὸ τὸ μέσο κλίμα τῆς Ἑλλάδας καὶ ὅταν ὄλα στὴν Ἀττικὴ καίγονται, τσουρουφλίζονται καὶ πνίγονται σε σύννεφα σκόνης, τὸ πιο τυχερὸ νησί τοῦ Ἰονίου διατηρεῖ τὴν ὑπέροχη ἀνοιξιὰτικὴ πρασινάδα μέχρι σχεδὸν τὰ μέσα Ἰουνίου.

Ἀλλὰ φέτος δὲν εἶχε οὔτε πρώϊμες οὔτε δψιμες βροχές, ὄχι μόνο στὰ νησιά ἀλλὰ καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν Οὐγγαρία μέχρι τὴν Ρούμελη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ὁ κόσμος εἶχε κιόλας προβλέψει ξηρασία καὶ πείνα καὶ ἡ ἀγωνία τους αὐτὴ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς ἐλπίδες καὶ τὶς ἀμφιβολίες τους ποὺ ἀφοροῦσαν στὴν προοπτικὴ τῆς προσάρτησης.

Γιὰ ἀρκετὲς μέρες μᾶς ἀποπλάνησε ἡ θεὰ μιᾶς χαμηλῆς μαύρης νέφωσης ποὺ ἠψωνόταν σὰν ἀγαθὴ ἀπειλὴ ἐπάνω ἀπὸ τὰ Ἀλβανικὰ βουνὰ καὶ ἐκτεινόταν κατὰ μήκος τοῦ μουντοῦ, μεταλλικοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὸ νησί. Αὐτὸ συνέβαινε τακτικὰ νωρὶς τὸ ἀπόγευμα. Ἀλλὰ κάθε φορὰ εἴμασταν καταδικασμένοι νὰ ἀκοῦμε μὲ ἀπογοήτευση τὸν κεραυνὸ νὰ χάνεται μακριὰ καὶ νὰ βλέπουμε τὴν λεπτὴ κουρτίνα τῆς βροχῆς νὰ ξεθωριάζει σιγὰ-σιγὰ χωρὶς μιὰ σταγόνα νὰ φθάνει στὸ νησί. Καὶ ἡ ἀτυχη χώρα συνέχιζε νὰ εἶναι ἔτσι τόσο κοντὰ στὴ βροχὴ καὶ τόσο πνιγηρὴ ὅσο ποτέ. Εἶχε τόση ζέστη καὶ σκόνη ποὺ ἦταν ἀδύνατο γιὰ μᾶς νὰ περπατήσουμε, νὰ ὀδηγήσουμε, νὰ φάμε ἢ νὰ κοιμηθοῦμε. Ἐπομένως ἡ μόνη ἐναλλακτικὴ λύση ἦταν νὰ φύγουμε.

Εἶχα μιὰ φοβερὴ ἐπιθυμία νὰ δροσιστῶ σ' ἕνα ξέφωτο, κι' ἔτσι εὐχαρίστως σχημάτισα μιὰ ὀμάδα φίλων γιὰ δεκαπενθήμερο πικνὶκ στὰ βουνὰ, ἐνῶ ὁ σύζυγός μου βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ξεκινήσαμε τὴν 1η Ἰουνίου σχεδιάζοντας νὰ κάνουμε τὰ Ἰωάννινα, τὴν πρωτεύουσα τῆς Νότιας Ἀλβα-

νίας, τὸν τελευταῖο σταθμὸ. Τὸ ταξίδι μας —ἐκστρατεία ἦταν ἀρκετὰ σκληρὸ καὶ δύσκολο, χωρὶς καθόλου ἀνέσεις. Μερικοὶ ἀπὸ μᾶς ἦταν παλιοὶ πολεμιστὲς συνηθισμένοι στὴ ζωὴ τοῦ σκιπνίτη πού ταξίδευαν μὲ ἄλογα, καὶ μερικοὶ ἦταν πολὺ νέοι καὶ ἀνέμελοι γιὰ νὰ θεωρήσουν ὅποιαδήποτε κακουχία σὰν ἓνα εἶδος εὐχαρίστησης. Εἴμασταν τρεῖς κυρίες καὶ τρεῖς κύριοι. Εἴχαμε ἐφοδιαστεί μὲ δύο σκιπνές, ἓνα μάγειρα καὶ δύο ὑπηρέτες, τῶν ὁποίων ἡ μόνη ἀδυναμία ἦταν πῶς ἦταν τόσο ἀνίκανοι νὰ ἐκπληρώσουν τὸ καθήκον τους ὅσο ὁ μάγειρας ἦταν ἀσχετος ἀπὸ μαγειρική. Παντὸ οἱ κύριοι τῆς ὁμάδας δὲν ἔστηναν μόνο τίς σκιπνές, ἀλλὰ ἐπέβλεπαν ἀκόμη καὶ τὰ πηγάνια, ὅταν οἱ ὑπηρέτες χάζευαν, μιλοῦσαν καὶ ἔπιναν τὸ κρασί καὶ τὸ μπράντυ πού εἴχαμε στὶς ἀποσκευές μας. Τὸ «PETREL», τὸ μικρὸ σκάφος τοῦ Λόρδου Ὑπατου Ἀρμοστή μᾶς μετέφερε μὲ μεγαλοπρέπεια, καθὼς ὁ σιρόκος μᾶς δρόσιζε, διὰ μέσου τοῦ πορθμοῦ, στὸν κόλπο τῶν Ἀγίων Σαράντα, ἓνα μελαγχολικὸ μέρος πού περιβάλλεται ἀπὸ ἀπόκρημνους γκριζοὺς λόφους, μὲ τὰ κατάρτια βυθισμένων καϊκιῶν κολλημένα στὰ ἀνήσυχτα νερά του. Τὸ σπίτι τοῦ ἀτυχοῦ Βρετανοῦ Προξένου, πού περνᾷ τὴν ὥρα του σ' αὐτὸ τὸ εὐχάριστο μέρος, εἶναι ἡ μόνη ἀξιοπρόσδεκτη κατοικία. Βρίσκεται κοντὰ στὰ ἐρείπια ἐνὸς μεγάλου Βενετσιάνικου κάστρου πού κάποτε φύλαγε αὐτὴ τὴν ἀκτὴ, ἀλλὰ πού τῶρα δὲν ἔχει μείνει τίποτε ἀπὸ αὐτὸ πού νὰ ἀξίζει νὰ τὸ δεῖ καὶ νὰ τὸ ἐξετάσει κανεὶς.

Καθὼς τὰ ἄλογα καὶ οἱ ξεναγοὶ πού εἴχαμε κανονίσει νὰ συναντηθοῦμε στὶς 5 μ.μ. δὲν εἴχαν ἀκόμη φθάσει, εὐχαρίστως πήγαμε στὸ σκάφος γιὰ νὰ κοιμηθοῦμε. Ἐχοντας ὑπόψη τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ἄνθρωποι πού μένουν ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς ἀντιλαμβάνονται τὴν ἀκρίβεια τῆς ὥρας, θεωρήσαμε τοὺς ἑαυτοὺς μας τυχεροὺς πού εἶδαμε τὴν ὁμάδα τῶν τετραπόδων νὰ φθάνει στὴν ἀκτὴ μεταξὺ 5 καὶ 6 π.μ. τὴν ἐπόμενη μέρα. Λέω τετράποδα, ὄχι σὰν ἓνα ὠραῖο τρόπο γιὰ νὰ ὀνομάσεις τὰ ἄλογα μὲ 4 συλλαβές, ἀλλὰ γιατί ἦταν ἓνα γκροῦπ ἀπὸ ὑπερβολικὰ κατατονημένα ἄλογα καὶ πού ἓνας ἔμπορος ἀλόγων ἢ ἓνας φυσιοδίφης θα δίσταζε ἴσως νὰ τὰ ὀνομάσει ἄλογο, γαῖδαρο ἢ μουλάρι. Ἀφοῦ ρίξαμε μιὰ ματιὰ στὰ ζῶα καὶ προσπαθήσαμε νὰ τὰ σελώσουμε, ἐπιστρέψαμε πάλι τὴν μισὴ ντουζίνα ἀπὸ τίς ἀγγλικές σέλες στὸ σκάφος καὶ παραδώσαμε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὰ κοινὰ σαμάρια. Συμβουλευῶ κάθε ταξιδιώτη, ἀλλὰ πῶς πολὺ τίς κυρίες, νὰ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά μας. Αὐτὰ τὰ σαμάρια εἶναι τετράγωνα, μ' ἓνα μεγάλο ξύλινο κομμάτι στὸ κάθε ἄκρο, πάνω στο ὁποῖο μπορεῖ κανεὶς νὰ καθήσει ἀνεβαίνοντας ἢ κατεβαίνοντας ἓνα ἀπότομο βουνό. Ἐνα σάλι ἢ ἓνα μαξιλάρι σφιχτὰ δεμένο τὰ κάνει ἀρκετὰ ἄνετα. Ἀνεβαίνει κανεὶς εὐκόλα στὰ ἄλογα καὶ ἀπὸ τίς δύο πλευρές καὶ αὐτὸ δὲν ἐνοχλεῖ τὸ ζῶο πού τοὺς μεταφέρει. Ἀλλὰ καὶ κάθε καινούργια ἐπινόηση - τέχνασμα, στὴν ὁποία τὸ ζῶο δὲν εἶναι συνηθισμένο, θὰ ἐξυπηρετοῦσε καὶ εἶναι μιὰ καλὴ πρόβλεψη ἐκεῖ πού τὰ μονοπάτια εἶναι ἀπότομα, κουραστικά καὶ ἀβέβαια.

Τό πρώτο ξεκίνημα μιάς καινούργιας ομάδας είναι πάντα μιά δύσκολη υπόθεση και μιά δοκιμασία νεύρων. 'Η πορεία τής πρώτης μέρας σίγουρα είναι γεμάτη δυσκολίες. Δέν είμαστε εξαιρεση στον κανόνα. Πρίν ανεβούμε στα δλογο ένα ζωηρό μουλάρι παρά τό φορτίο του χοροπηδοῦσε πάνω-κάτω στην απόκρημνη πλευρά του λόφου, σκορπίζοντας κουβέρτες, κουτιά και τσάντες ανάμεσα στα βράχια. Μας έκανε έτσι νά αλλάξουμε γνώμη και όμόφωνα είπαμε πώς δέν χρειάζονταν πλέον νά είναι μέλος τής ομάδας μας.

Μετά από τσιριχτές φωνές, φλυαρίες και σκουνητήματα, ξεκινήσαμε επιτέλους ανεβαίνοντας ένα έλικοειδές μονοπάτι πάνω από τούς λόφους πού ήταν καλυμμένοι από πυκνά άγκάθια και λουλούδια και πού μας πρόσφερε από τήν κορυφή μιά πολύ όμορφη θέα τής πλατειάς πεδιάδας ανάμεσα σέ μας και τά βουνά του Δέλβινου. Αύτή ή πεδιάδα είναι γεμάτη από πράσινα λιβάδια και ώραίους θάμνους, μέ ρυάκια που διατρέχουν όλες τις κατευθύνσεις. Σχεδόν όλα αυτά είναι παρακλάδια του Ρavis' ενός ποταμού πού χύνεται στη λίμνη του Βουθρωτού. Κατεβήκαμε ένα ανώμαλο και δλο βράχια μονοπάτι όπου χανόμασταν μεταξύ μας. 'Αφού περάσαμε από πολλά ρυάκια και διαλέγοντας τό δρόμο μας ανάμεσα τουλάχιστον σέ είκοσι τέτοια κανάλια, φθάσαμε τελικά στην είσοδο του χωριού Δέλβινο, ένα ασυνήθιστα όμορφο μέρος. Τά σπίτια ήταν διασκορπισμένα επάνω σέ μιά ντουζίνα από απόκρημνους λόφους και κρυμμένα ανάμεσα στα πυκνά δάση και τούς κήπους πού τά περιβάλλουν. 'Εδώ και κεί δύο ή τρία σπίτια ήταν συγκεντρωμένα γύρω από ένα παλιό τζαμί και έναν έρειπωμένο πύργο, αλλά, περισσότερο διαγράφονταν μεμονωμένα και οι αποστάσεις ήταν τόσο μεγάλες πού από τό ένα άκρο στο άλλο θά έπαιρνε τουλάχιστον δυό ώρες περπάτημα. Τό έρειπωμένο παλάτι του Σελήμ Μπέη' έστεκε μέ μεγαλοπρέπεια στην κορυφή ενός ψηλού λόφου. Καθώς είχαμε χωρισθεί στην πεδιάδα σέ τρία ή τέσσερα διαφορετικά μονοπάτια, τό πρώτο πράγμα πού έπρεπε νά γίνει όταν φθάσαμε στο Δέλβινο ήταν νά βρούμε ό ένας τόν άλλο. 'Αλλά αυτό δέν κατορθώθηκε παρά αφού περιπλανηθήκαμε εδώ και κεί, φωνάζοντας δυνατά και ρωτώντας κάθε άνδρα, γυναίκα ή παιδί πού συναντούσαμε στο δρόμο. Είμαστε αποφασισμένοι για δυσκολίες γιατί ήταν μεσημέρι, ώρα ύπνου, και οι έρωτήσεις μας γίνονταν στα έλληνικά ενώ οι υποτιθέμενες απαντήσεις δίνονταν στα 'Αλβανικά. Μ' άλλα λόγια κανένας δέν καταλάβαινε στο έλάχιστο τόν άλλο. Στο τέλος, μετά από τρεις ώρες μεταφερθήκαμε όλοι στο σπίτι του Μουντίρ' ή Μπέη, ενώ οι ύπηρέτες στάλθηκαν για νά ξεφορτώσουν τά μουλάρια σ' έναν γειτονικό έλαιώνα. 'Ο Μπέης μας υποδέχθηκε φιλόξενα και άρχισε μιά ζωηρή συνομιλία μέ τόν καπετάνιο Σ. στα έλληνικά. Στο μεταξύ δεχθήκαμε επισκέψεις από διάφορους μικρούς κυρίους ντυμένους μέ πορφυρές φορεσιές. 'Ο Μπέης μας πληροφόρησε μέ μετριόφρονα περηφάνεια και κάποιο βαρύ γέλιο Ικανοποίησης πώς στο σπίτι του διέθετε άφθονες.

Συμφωνήσαμε να φύγουμε το γρηγορότερο δυνατόν. Ήταν άργα το απόγευμα και καθώς ο Μπέης ανέβηκε στο δολοφό του να μας συνοδεύσει παρατηρήσαμε ένα πλήθος ανθρώπων πολύ δημοφιλών να έχουν συγκεντρωθεί γύρω από ένα σπίτι από το οποίο ακουγόταν μουσική. Έχω λόγο να πιστέω πως αυτό ήταν η «αναπόφευκτη τελετή του γάμου» που οι σχολιαστές υποστηρίζουν ότι κάνει την εμφάνισή του άργα η γρήγορα στις σελίδες κάθε ταξιδιώτη. Γιαυτό δεν μπορώ να πω περισσότερα από το ότι ακουγόταν πολύ χαρούμενα κι' ώραία, παρόλο που διήρκεσε πολύ περισσότερο απ' όσο βόλευε τους καταπονημένους της ομάδας μας, τρεις από τους οποίους είχαν περπατήσει 15 μίλια εκείνη τη μέρα. Ένα κατορθώμα μόλις υποφερτό για πρώτη προσπάθεια ενός κοριτσιού 16 χρόνων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η δροσιά της νύχτας ήταν αρκετά ανατολίτικη. Ήταν πράγματι τόση για να νοτίσει δηλαδή σχεδόν την σκηνή. Κανένας ταξιδιώτης στην Άλβανία δεν θάρρεπε να παραλείψει να πάρει μια ή δυο κουβέρτες χονδρές ή καλύτερα ένα Ζακυνθινό πάπλωμα (δηλαδή ένα διπλό κλινοσκεπάσμα γεμισμένο με μαλλί και βαμβάκι), και φυσικά και κάποιο στρώμα για να ξαπλώσει.

Στηνωθήκαμε αρκετά νωρίς την άλλη μέρα και πριν ανατείλει ο ήλιος είχαμε διαλέξει καινούργια δολοφά στη θέση των παλιών κουρασμένων που είχαμε πριν.

Με αυτά θα πηγαίναμε στα Ίωάννινα. Τα συνόδευαν οι ιδιοκτήτες και κάθε σελωμένο δολοφό είχε κάποιον να το οδηγεί. Αυτό ήταν κάποια πρόοδος στη χθεσινή πορεία, που συμπληρώθηκε από μερικές ήλικωμένες γυναίκες που τραβοούσαν μάταια τα ζώα και όπωσδήποτε ήταν κάτι χαρούμενο στο μακρύ μας ταξίδι.

Τό πρωί ήταν υγρό και κρύο και καθώς ανεβαίναμε τους έλικοειδείς λόφους συμφωνήσαμε ότι τίποτε δεν ήταν καλύτερο από το Δέλβινο, με τα πυκνά του δάση και τους πολλούς κήπους, έχοντας πίσω τους την απέραντη θάλασσα. Πιο πέρα βρίσκονταν ο Άγιος Σωτήρας της Κέρκυρας το άκρωτήρι της χώρας. Για τρεις ώρες ο δρόμος συνεχιζόταν όμαλά και προχωρούσαμε χαρούμενα ανάμεσα στα δάση και τα λουλούδια, ενώ η θέα της γεμάτης φρεσκάδας θάλασσας μας έβρισκε σε κάθε στροφή, μέχρι που φθάσαμε σ' ένα σχεδόν δημοφιλές χωριό τη Μουζίνα και χάσαμε από τα μάτια μας αυτή την υπέροχη θέα. Έδω ξαφνικά στρίψαμε σε μια τρομακτικά έρημη πεδιάδα, δλο πέτρες και γυμνά βράχια, ενώ επάνω τους ο άερας φυσούσε υγρός και ψυχρός. Ο ήλιος κρύφτηκε και μια ραγδαία βροχή μας περιποιήθηκε για τα καλά, ενώ η γρήγορα στημένη σκηνή δεν μας πρόσφερε αρκετή προστασία. Φοβηθήκαμε πολύ πως θα μέναμε έδω δηλαδή τη νύχτα, αλλά η βροχή σταμάτησε και στις 3 μ.μ. ξεκινήσαμε πάλι και κατεβήκαμε την κοιλάδα από ένα πολύ απότομο μονοπάτι, όπου ήταν ασφαλέστερο να περπατήσουμε παρά να ιππεύσουμε. Προχωρώντας φθάσαμε στο χωριό Γκαρμπίτσι, όπου φαινόταν ότι υπάρχουν έπιταμέ-

να ἐρείπια. Κάποτε ἦταν μιὰ ἀξιόλογη πόλη. Ὁ ἥλιος φώτιζε τὴν ὁμορφη κοιλάδα⁹ ποὺ διασχίζαμε, στὸ βόρειο σημεῖο τῆς ὁποίας εἶδαμε τοὺς λόφους τοῦ Ἀργυροκάστρου, σὲ ἀπόσταση τριῶν ὥρῶν.

Οἱ δυὸ πλευρὲς αὐτῆς τῆς κοιλάδας ἦταν ἀπότομες καὶ καλυμμένες μὲ δένδρα καὶ στίς πλαγιές τους διαγράφονται ὁμορφα χωριά.

Ἡ κοιλάδα ποτιζόταν ἀπὸ τὸν Δρίνο. Τὴ διασχίσαμε κατὰ μῆκος μιᾶς πλαγιάς καὶ ἀμέσως ἄρχισε ἡ δύσκολη ἀνάβαση ἐνὸς χαμηλοῦ μονοπατιοῦ πέτρινου καὶ ἄγριου. Ἦταν ἀργὰ καὶ σχεδὸν εἶχε νυχτώσει πρὶν φθάσουμε στὴν κορυφή καὶ ἀπὸ κεῖ μᾶς πῆρε μισὴ ὥρα μέχρι ἓνα ὥραιο λιβάδι κοντὰ στὸ χάνι Ξηροβάλτου¹⁰, ἓνα ἄθλιο οἶκημα. Ὁ ἀέρας ἦταν δυνατὸς καὶ ψυχρὸς, ἐνῶ ἐμεῖς οἱ τρεῖς κυρίες καθήσαμε ἢ μία κοντὰ στὴν ἄλλη, περιμένοντας νὰ στηθοῦν οἱ σκηνές, ἀλλὰ σὲ μιὰ-δυὸ ὥρες εἶχαμε ζεσταθεῖ πιὸ ἄνετες καὶ πιὸ πλούσιες ἀπὸ ἓνα μικρὸ δυστυχισμένο φιδάκι ποὺ βρέθηκε τὸ πρῶτῃ συντριμμένο ἢ πνιγμένο κάτω ἀπὸ τὸ μεγάλο βάρος μας, ἐνῶ στὸ ἀντίκρουσμά του μείναμε ἄναυδες.

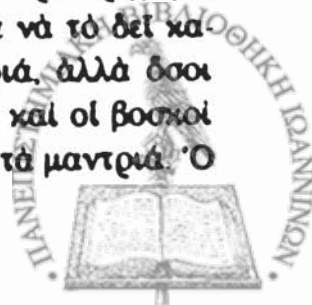
Μέχρι τότε εἶχαμε κάνει μικρὴ πρόοδο λόγω τῆς βροχῆς καὶ τῆς δικῆς μας τεμπελιάς. Ἀλλιῶς ἔπρεπε νὰ εἶχαμε κοιμηθεῖ ἐκεῖνη τὴ νύχτα στὸ Δελβινάκι. Γιατὸ ξεκινήσαμε νωρὶς μετὰ ἀπὸ ἓνα ἀνεπαρκές πρωῖνὸ καὶ ἀνεβήκαμε ὁμορφους λόφους καὶ κοιλάδες, καλυμμένες μὲ βελανιδιές¹⁰, βατσουნიές καὶ κλιματσίδες καὶ ἀφοῦ περάσαμε πολλὰ μισόστεγνα ρυάκια φτάσαμε σ' ἓνα ὥραιο ὄροπέδιο¹¹. Ἐδῶ μὲ δυσαρέσκεια πληροφορηθήκαμε, ὅτι εἶχαμε κιόλας περάσει τὸ Δελβινάκι. Κατεβήκαμε ἀπ' τὰ ἄλογα καὶ καθήσαμε νὰ ξεκουραστοῦμε λίγο πρὶν μεσημεριάσει κάτω ἀπὸ τὴ σκιά μιᾶς μικρῆς βελανιδιάς. Μετὰ μιὰ ὥρα βρισκόμασταν μπροστὰ σὲ μιὰ μικρὴ στρογγυλὴ λίμνη, γαλάζια σὰν τερκουάζ, τὴ λίμνη Καλό¹², ἥσυχη, χωρὶς ἀποχρώσεις ἂν καὶ βρισκόταν στὸ κέντρο πράσινων λόφων. Ἀλλὰ τὸ νερὸ, ἀντίθετα μὲ τὸ ὄνομά της, εἶναι γλυφὸ καὶ ἀνθυγιεινὸ. Κοντὰ στὴ λίμνη συναντήσαμε ἓνα πλῆθος Τούρκων στρατιωτῶν νὰ μεταφέρουν πολεμοφόδια στὸ Βουθρωτό, ὅπου οἱ Τούρκοι εἶχαν συγκεντρώσει μιὰ δύναμη. Φαίνονταν χλωμοί, ἄρρωστοι, βρώμικοι καὶ ἀγροῖκοι ἀλλὰ, ἔτσι ὅπως ἦταν, ἦταν τὰ μόνον σημάδια ζωῆς πάνω στὸ δρόμο.

Τίποτε δὲν μὲ ἐντυπωσίασε περισσότερο στὴν πορεία μου στὴ Νότια Ἀλβανία παρὰ ἡ σχεδὸν παντέρημη εἰκόνα τῆς χώρας. Μετὰ βίας μπορεῖ κανεὶς νὰ δεῖ ἓνα χωριὸ σὲ λιγότερο ἀπὸ τρεῖς ἢ τέσσερις ὥρες. Ἀκόμη καὶ τὰ χάνια εἶναι πολλὲς ὥρες μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ περισσότερη ἀπὸ τὴ μισὴ χώρα —θὰ ἔλεγα τὰ τρία τέταρτα— εἶναι ἐντελῶς ἔρημη καὶ ἀκαλλιέργητη. Πάρα πολλὰ χάνια δὲν εἶναι παρὰ ἄθλια ἐρείπια καὶ μισὰ ἀπὸ τὰ λίγα χωριά εἶναι ἐρημωμένα καὶ τὰ σπίτια εἶναι χωρὶς στέγες. Πολλὲς φορὲς σκεπτόμουν τὰ λαμπερὰ βουνὰ τοῦ Λιβάνου καὶ τοὺς ὡραίους λόφους τῆς Συρίας μὲ τὰ καφεκίτρινα χωριά σὰν κηλίδες πάνω τους, μὲ μουριές καὶ ἀμπέλια, δελγμάτα ἐνὸς ἀκούραστου καὶ συνεποῦς μόχθου κάτω ἀπὸ ἓναν καυτὸ ἥλιο. Πεθύμησα πολὺ νὰ ἀκούσω τὸ τσιριχτὸ τραγούδι τοῦ Δρούζου ἢ Μαρονίτη καὶ αἰσθάνθη-

κα μέσ' τήν ήσυχία αύτής τής άκατοίκητης χώρας πόσο τά ταξίδια κάποιου είναι μ' αυτό τόν τρόπο στερημένα από τήν βασική ίκανοποίηση, δηλαδή τήν μελέτη του ανθρώπινου γένους και τά διάφορα ήθη και έθιμα τών άλλων χωρών. Μετά βίας συναντούσαμε κάπου κανέναν ανάμεσα στο Δέλβινο και τά 'Ιωάννινα, εκτός από κάποιον απομονωμένο καβαλάρη μουλαριού, κανένα βοσκό ή κανένα ρακένδυτο έργάτη στο χωράφι. Και μόνο τά σκυλιά ήταν οι μόνοι κάτοχοι τής χώρας, αφού φυσικά ήταν τά μόνα που άκούγονταν. Είναι συνήθεια μεταξύ τών ανθρώπων νά υιοθετούν κλασικά όνόματα και νά ονομάζουν αυτά τά σκυλιά Μολοσσούς, αν και ύπάρχει κάθε λόγος νά πιστεύουμε ότι ή πραγματική ράτσα του Μολοσσού σπανίζει τόσο, όσο ένα γέφυκο 'Ιρλανδέζικο λαγωνικό, τό όποιο φαίνεται πώς έχει τήν ίδια μεγαλοπρέπεια και δύναμη νά μάχεται. Αιτές οι πρόχειρες κλασικές αναλογίες φτιάχνονται πολύ εύκολα και γίνονται άμέσως αποδεκτές. Μιά παρόμοια περίπτωση είναι αύτή του γνωστού συρτού ή ρωμαϊκού χορού, που μοιάζει άπαράλλακτα με τόν άρχαίο πυρρήσιο χορό, προφανώς για τό λόγο ότι και οι δύο χοροί άνήκουν στην ίδια χώρα. 'Ο ένας άπ' ότι ξέρουμε, ήταν έλαφρότερος και γρηγορότερος στα βήματα, χορεύει πάντοτε μόνο ένας, και ό χορευτής είναι άρματωμένος. 'Ο άλλος χορός είναι ένα βαρύ μονότονο περπάτημα ενός κύκλου ή μιάς σειράς άνδρών. Αιτός είναι ό λεγόμενος «Κολό» ή κυκλικός χορός τών Σλάβων, και, καθώς είναι συνηθισμένος στις ολαβικές χώρες, χωρίς καθόλου έλληνικές επιρροές, προέρχεται άναμφίβολα άπ' αύτή τή φυλή. 'Αλλά άς ξαναγυρίσουμε στα σκυλιά. Είναι τολμηρά, επιδεικτικά ζώα όταν είναι σέ φόρμα, σύμφωνα με τους πιο ειδικούς στην Κέρκυρα, όπου τά άλβανικά σκυλιά, οι μπεκάτσες και οι παγάνες είναι τό επίκεντρο τών συζητήσεων, τουλάχιστον, μεταξύ τών φρόνιμων και έλεύθερων ατόμων που δέν είναι επίσημα υποχρεωμένα νά δείχνουν ενδιαφέρον μόνο με τήν πολιτική του τόπου.

Συναντήσαμε έναν κύριο στην Κέρκυρα που μόλις είχε κρεβατωθεί για μερικές εβδομάδες από τις άγριες δαγκωματιές που είχε εισπράξει από πέντε-έξι σκυλιά, καθώς κυνηγούσε. Είναι εύκολο νά τά κρατήσεις σέ απόσταση με μπιστούνια και πέτρες, καθώς παραμένεις άκίνητος, αλλά, αιτός ό κύριος γλίστησε και έπεσε με αποτέλεσμα νά χυμήξουν πάνω του. Σ' έναν τολμηρό έχθρο που στέκεται όρθιος, άκίνητος, δέν είναι τίποτε παραπάνω από σκυλιά του δρόμου και συνήθως τό βάζουν στα πόδια τήν στιγμή που κάποιος σκύβει νά πάρει μιά πέτρα. Κι' αν ή πέτρα σημαδέψει καλά μπορεί νά διασκορπίσει δυό ή τρία μαζί. Δέν είναι και πολύ ώραία ή πολύ μεγάλη. Πάντα έχουν ένα χρώμα έλαφρά καστανό με σγουρές θυσανωτές ουρές και μακρύ τρίχωμα. 'Αλλά έγώ προσωπικά είδα ένα σκυλί στην 'Αλβανία που άξίζει νά τό δει κανείς. 'Οπωσδήποτε τά περισσότερα τά βλέπει κανείς στα χωριά, αλλά όσοι δουλεύουν στα χωράφια συνήθως συνοδεύονται από ένα ή δύο και οι βοσκοί πάντα έχουν μερικά νά φυλάνε τά κοπάδια και άλλα νά φυλάνε τά μαντριά. 'Ο

Ιδιος τύπος σκυλιού φαίνεται ότι υπερερεεί σε όλη την Ευρωπαϊκή Τουρκία και 'Ελλάδα, αλλά, λίγες ακριβείς παρατηρήσεις έχουν γίνει για τα ειδικά χαρακτηριστικά του και ένα-δύο καλά δείγματα θα ήταν μια χρήσιμη συνεισφορά για τις επιδείξεις των σκυλιών μας, οι όποιες απλώς επαναλαμβάνουν ή μία την άλλη.

Στήσαμε τις σκηνές το απόγευμα σ' ένα δμορφο λιβάδι κατευθείαν κάτω από το μοναστήρι¹³ της Πογδόργιανης το οποίο είναι κουρνιασμένο στα μισά του δρόμου ενός δασωμένου λόφου. Δεν μπορούσα ν' ακούσω τίποτε για το μοναστήρι και ήταν πολύ μακριά για να το επισκεφτούμε. Κοντά μας βρισκόταν ένα σκιερό μέρος από ώραία πλατάνια, κάτω από τα όποια ανακάλυψα πολλά μικρά φιδάκια, δύο από τα όποια ξπαιζαν μαζί και μου πρόσφεραν αρκετή διασκέδαση χωρίς το άλλο πρωί. Κουνιόνταν και στριφογύριζαν μεταξύ τους με τον πιο άστειο τρόπο μέχρι που με αντιλήφθηκαν και τινάχτηκαν και τα δύο μακριά κάτω από τους θάμνους. Τρία πολύ μεγάλα φιδία είχαν περάσει κοντά σ' αυτά τα δένδρα και ήταν τώρα νεκρά. Το ένα απ' αυτά είχε εκτιναχθεί πάνω σ' ένα δένδρο πριν μερικές εβδομάδες και τώρα δεν είχε απομείνει τίποτε απ' αυτό, παρά το σχεδόν ξεραμένο δέρμα¹⁴ του που λαμπύριζε ήμιδιάφανο κι' ώραίο έτσι ντελικάτα που ήταν διπλωμένο. Το φίδι αυτό ήταν 6 ή 7 ίντσες στην περιφέρεια και περίπου 4 ή περισσότερα πόδια μακρύ¹⁵. Είχε την ίδια εμφάνιση και χρώμα με πολλά από εκείνα που είχα δει στην 'Ελλάδα στους πρόποδες του βουνού 'Ελικώνα. Είδαμε όμως και πολλές χελώνες εκείνη την ημέρα.

'Η μόρα που μας βρήκε την προηγούμενη μέρα ήταν ή μόνη βροχή κατά την διάρκεια της παραμονής μας στην Νότια 'Αλβανία, δυστυχώς για την χώρα, γιατί υπήρχε τρομερή έλλειψη νερού σε πολλά μέρη. Όλα τα μικρά ρυάκια ήταν στεγνά και οι περισσότεροι απ' τους ποταμούς είχαν περιοριστεί σε μικρά ποταμάκια. Παρ' όλα αυτά το επόμενο πρωί (Παρασκευή), μετά από δύο ώρες πορεία, είμασταν πάνω σ' αλογά μας και προχωρούσαμε κατά μήκος της όχθης ενός πραγματικά ώραίου ποταμού. Ήταν καθαρός και βαθύς και κυλούσε μ' ένα πολύ γραφικό τρόπο πάνω από μερικά βράχια όχι πολλά πόδια ψηλά. Το πλάτος του νερού του, οι θάμνοι των δένδρων και ένα γραφικό έλικοειδές γύρισμά του πρόσφεραν μια πολύ γοητευτική θέα. Καθώς οι ξεναγοί μας δεν είχαν πρόγραμμα να βγούν έξω από το δρόμο προς τους φημισμένους καταρράκτες του Καλαμά (αποδείχτηκε μετά ότι δεν ήξερε κανείς από αυτούς το δρόμο) μας διαβεβαίωσαν ότι αυτός ήταν ο ίδιος καταρράκτης και εκείνη τη στιγμή τους πιστέψαμε, αν και το μέρος δεν ανταποκρινόταν στην περιγραφή αυτών των καταρρακτών. Παρ' όλα αυτά παρατηρήσαμε όπως έπρεπε τους ώραίους άφρους, ακούσαμε το βουητό και προσπεράσαμε. Μετά ανακαλύψαμε ότι ο ποταμός ήταν πραγματικά ο Καλαμάς, αλλά πως αυτοί οι καταρράκτες βρισκόνταν σε μικρή απόσταση κάτω από τις πηγές. Οι πραγμα-

τικοί καταρράκτες¹⁶, ο όγκώδης καταρράκτης του Λόρδου Βύρωνά, είναι σίγουρα πιο χαμηλά.

Τώρα αφήσαμε τις καλυμμένες από βελανιδιές πεδιάδες και στρίψαμε¹⁷ πάνω σε μία γυμνή πλαγιά στην κορυφή της οποίας φαινόταν ένας στρογγυλός πράσινος λόφος στεφανωμένος από θάμνους ωραίων δένδρων. «Αυτό πρέπει να είναι το μοναστήρι της Ζίτσας» είπα. Οι ξεναγοί στην αρχή απάντησαν «όχι». Μετά είπαν πώς δεν υπήρχε μοναστήρι πουθενά. Έπειτα ότι είχαμε περάσει τη Ζίτσα. Και τελικά ότι δεν υπήρχε τίποτε άλλο παρά δένδρα σ' αυτό το λόφο και ότι το μέρος που θέλαμε να πάμε ήταν εϊθεία. Και τελείωσαν Ικετεύοντάς μας «να προχωρήσουμε». Γεγονός ήταν πώς είχαμε κάνει το φοβερό λάθος να εμπιστευθούμε (για ξεναγούς μας) τους καβαλάρηδες που μετέφεραν τις αποσκευές μας. Ένώ, αυτοί που μετέφεραν τα υπάρχοντά μας από μέρος σε μέρος γνώριζαν τα πάντα εκτός από τους κυρίως δρόμους (όπως είναι τώρα). Συνήθως γνωρίζουν τα όνόματα από τα χάνια, αλλά όχι και τόσο πολύ. Για ότιδήποτε άλλο έχουν πλήρη άγνοια, σπάνια ξέρουν και τα όνόματα ακόμη των πηγών ή ποταμών. Οι αποσκευές μας ήταν μακριά, ως συνήθως, πίσω μας και μόνο δύο άνδρες ήταν μαζί μας, ο ένας από τους οποίους είχε πεί δυνατά ότι ήξερε το δρόμο καλά.

Έτσι κάναμε όπως είχαμε προγραμματίσει και, φεύγοντας από το πράσινο όροπέδιο¹⁸, κατεβήκαμε μέσα σε ένα στενό έλικοειδές φαράγγι με αποσασθρωμένα βράχια, χωρίς ίχνος βλάστησης και φοβερά ζεστό. Εκεί κάτω καταπονημένοι όπως είμασταν διαλέγαμε το δρόμο μας για μιάμιση ώρα Ικανοποιημένοι που τον βρήκαμε άνοιχτο στο βάθος, μέσα σε μία τελείως επίπεδη και στενή πεδιάδα. Η πεδιάδα της Λαψίστας¹⁹ φαινόταν σε μικρή απόσταση και υπήρχε ένα χάνι μόνο²⁰ σε απόσταση μισής ώρας από μας, με ωραία δένδρα γύρω. Κατεβήκαμε σ' ένα απ' αυτά τα δένδρα και άρχισαμε να ρωτάμε τον ξεναγό μας: «Πόσο μακριά είναι η Ζίτσα;» «τρείς ώρες» ήταν η απάντηση. «Προς ποιά κατεύθυνση;». «Προς τα κεί κάτω» είπε ψυχρά δείχνοντας το δρόμο που είχαμε ακολουθήσει. Μου ήρθε στο μυαλό η χρήσιμη αραβική παροιμία ότι «το μπαστούνι που κατέβηκε απ' τον ουρανό είναι εύλογια Θεού», υπέδειξα λοιπόν άμεση εφαρμογή της ουράνιας εύλογιας. Αυτός φταρνίστηκε μιά-δυο φορές πράγμα που τον έκανε να γελάσει κάτω από το μανίκι του με την ευγένεια του πρωταθλητή μας. Μετά περιμέναμε μέχρι που οι αποσκευές μας ήρθαν, όταν αυτός όρκίστηκε ότι η Ζίτσα και το μοναστήρι της βρίσκονταν προς κάθε κατεύθυνση που δείχναμε και στο τέλος προς καμμία, ενώ όλοι δήλωναν δυνατά πώς έπρεπε να σταματήσουμε στο χάνι όπου βρισκόμασταν ή να πάμε προς Ίωάννινα. Τους πληροφορήσαμε ότι θα πηγαίναμε στη Ζίτσα και ξεκινήσαμε όλοι μαζί, εκτός από τον καπετάνιο Σ, που σταμάτησε για να εντυπωσιάσει τον ξεναγό λίγο πιο δυναμικά απ' ότι προηγουμένως με θείες εύλογίες. Όπωςδήποτε το σαμάρι άμέσως αναποδογύρισε και τον έριξε κάτω. Άλλά

εΐμαστα δλοι συνηθισμένοι σ' αυτό, καθώς συνέβαινε είκοσι φορές την ημέρα και με κάθε απότομη κίνηση. «Έπεσα». «Ωχ, και εγώ τὸ ἴδιο» ἀκουγόταν πολλές φορές. Στὴ μακρυνά, ἑλικοειδή, πέτρινη και καυτὴ πεδιάδα συνεχίσαμε τὸ δρόμο μας αἰσθανόμενοι ἀρκετὰ πιὸ ζεστοὶ παρὰ πολὺ πεινασμένοι και ἀρκετὰ ἀπογοητευμένοι, ὅταν καταλάβαμε ὅτι ἡ πεδιάδα δὲν θὰ μᾶς ἐβγαζε στὰ Ἰωάννινα ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα. Ἐπιπλέον οἱ διαμαρτυρίες τῶν ξεναγῶν δὲν ἀκούγονταν εὐχάριστα. Στρίβοντας δεξιὰ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ πράσινου ὄροπεδίου πρὸς τὸν Ἰδιο κυκλικὸ λόφο πού εἶχαμε δεῖ πρὶν, βρεθήκαμε μέσα σὲ ὠραῖα ἀμπέλια, μὲ ἀειθαλεῖς θάμνους και ροδιές ἀνθισμένες πού μοσχοβολοῦσαν ἀπὸ τὴν ζέστη τοῦ πέτρινου φαραγγιού. Ἄφοῦ φέραμε γύρω τὸν λόφο ἤρθαμε στὸ χωριὸ Ζίτσα μὲ τὴ λούτσα²⁰ του και τοὺς μικροὺς κήπους και μετὰ ἀρχίσαμε νὰ σκαρφαλώνουμε σὲ μιὰ ἀπότομη μᾶλλον πλαγιά πρὸς τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἡλία, πού βρίσκεται στὴν κορυφὴ κρυμμένο μέσα σὲ πανέμορφες βελανιδιές και ψηλοὺς φτελιάδες.

Αὐτὸ εἶναι

«Μοναχικὴ Ζίτσα...»²¹

Ἐσὺ μικρό, ἀλλὰ προνομιούχο μέρος
τῆς Θείας γῆς»

τόσο φημισμένο ἀπὸ τὸν Λόρδο Βύρωνα σὲ στίχους πού μᾶλλον παραεῖναι καλοὶ γιὰ τὴν περίπτωση, ἀν και εἶμαι ἀρκετὰ πεπεισμένη γιὰ νὰ φανταστῶ αὐτοὺς τοὺς στίχους γραμμένους, χωρὶς ἀμφιβολία, μὲ τὸν καλύτερο τρόπο μιᾶς πιστῆς και ζωντανῆς περιγραφῆς. Τὸ Ἰδιο τὸ μοναστήρι ἔχει ξανακτιστεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀρκετὰ πρόσφατα. Εἶναι τώρα ἀνετο, ἀλλὰ χωρὶς τίποτε τὸ ἀξιοσημείωτο ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἔχει ἀφιέρωση ἀπὸ τὸν Λόρδο Βύρωνα. Τὸ καλύτερο πού ὑπάρχει εἶναι ἓνα πηγάδι²² μὲ ἐξαίρετο νερό. Οἱ τέσσερις-πέντε μοναχοὶ πού κατοικοῦν ἐκεῖ εἶναι εὐγενικοὶ και ἄκακοι, ἐνῶ οἱ γυναῖκες πού τοὺς περιποιοῦνται μᾶς ἔδωσαν πολὺ ὠραῖο ψωμί και κρασί, πουλερικά και αὐγά και δὲν μᾶς ἐνόησαν περισσότερο. Δὲν θὰ ἦταν μὲ κανένα τρόπο ἐπιτρεπτό, ἀν οἱ καλοὶ μοναχοὶ ἐπέτρεπαν στίς δόκιμες νὰ εἶναι ὁμορφες και ταυτόχρονα χρήσιμες· ἀλλὰ τὰ πρόσωπα αὐτῶν τῶν γυναικῶν πρέπει σίγουρα νὰ ἔχουν ἐνισχύσει τὴν ἀρετὴ τῶν μοναχῶν κυρίων τους, γιὰτὶ ἓνα κακοκαμωμένο τρίο καλῆς διαθέσεως χαριτωμένων γυναικῶν δὲν εἶδα ποτέ.

Ἡ θεὰ ἀπὸ τὸν λόφο τῆς Ζίτσας εἶναι ἀπέραντη και ποικίλη, ἀλλὰ δὲν συγκρίνεται σὲ ὁμορφιά μὲ τὰ μέρη γύρω ἀπὸ τὸ Δέλβινο ἢ τὴν ἐξαίσια θεὰ πάνω ἀπὸ τὸ Ρωμανό²³. Παρόλα αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ τὸ γενικὸ χαρακτῆρα τῆς Νότιας Ἀλβανίας εἶναι ἴσως ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα μέρη πού συναντᾷ κανεὶς. Γιὰ μένα ὑπῆρχε πάντα κάτι πού ἔλειπε στὸ τοπίο τῆς Νότιας Ἀλβανίας. Δὲν νομίζω ὅτι ἦταν μόνο ἡ ἔλλειψη αὐτῶν τῶν λαμπερῶν ἀποχρώσεων τῆς Ἀνατολῆς και τοῦ Νότου, πού δὲν μπορεῖ τίποτε νὰ θολώσει στὰ μάτια τῆς μνήμης μου. Ἀλλὰ φαινόταν σὰν νὰ ὑπῆρχε πάντα μιὰ σχετικὴ σκληράδα, ὄχι τόσο

Έντονη όσο την ένωση κανείς - κάτι που έλαινε μικρά τον πλοίο του πρώτου, ακόμη και στις κυλάδες, και κατέστρεφε το χρωματιστό πέπλο που αλωφύεται και όμορφώνει ακόμα πιο ξηρές χώρες σ' ένα ζεστότερο κλίμα. Έτσι την έλπιδα ότι θα έβλεπε στην Νότια 'Αλβανία και στην Κέρκυρα κάτι απ' την όμορφη τρυφερόδα των χρωμάτων που είναι τόσο χαλαροποιητική στην Ελλάδα, βρήκε κάτι που έμοιαζε με αυτό στην θόρυβα 'Αλβανία.

Ήρθαμε τώρα σε σύγκριση - σε μία μάχη παλαιότητας -- με τους ξενογούς μας "Όταν πετύχαμε τελικά να πάμε στη Ζίτσα, δήλωσαν πως πρέπει πάλι ν' ανεβούμε στα βάλια και να ξεκινήσουμε για τα Ίωάννινα. Μας είπαν ότι πάντα πήγαιναν εκεί σε τρεις μέρες από το Δέλφινο και ότι θα έκαναν το ίδιο και τώρα. 'Ακόμη πως δεν είχαν τροφή για τα βάλια ή ψωμί για τους ίδιους και άλλι παρόμοια. Τους πληροφόρησα ότι θα πήγαίναμε στα Ίωάννινα όπου θα ήμασταν και ότι θα τιμαρκούνταν, γιατί μας κορόιδεψαν, γιατί δεν ένοιωθάντο για το δρόμο που ακολουθήσαμε και γιατί από τη μεριά μας ήταν πολύ εύγενικό να σταματήσουμε σ' ένα καλό χωριό όπως ήταν η Ζίτσα, όπου μπορούσαν ν' αγοράσουν β.η.ελαν, 'Ισχυριστσαν ότι δεν βρήκαν ψωμί στη Ζίτσα και ότι έπρεπε να πάνε στα Ίωάννινα αφήνοντας μας μόνους να βρούμε βάλια όπου μπορούσαμε. Και κάθε ένας πήρε το αλόγο του και έφυγε -- απλήρωτοι β.η.ελαν -- προς δική μας, όχι και μικρή, εύχαριστη "Όλη τους έφυγαν, εκτός από έναν, ο οποίος πρέπει να σημειωθεί ότι είχε πει σ'εί και το όποιο ή σημετεμοφορά έγινε άμεσα υποδειγματική Παρακάλει να τον αφήσουμε να βρούμε τους υπηρέτες και υποχρεώθηκε να φέρει νερό και άλλι. Μόνο ζήτησε από τον καπετάνιο Σ. να μην εκπληρώσει την υπόσχεσή του να τον βάλει στη φυλακή μόλις φθάναμε στα Ίωάννινα. Στήθη και λιπών πάλι οι σκηνές σε μία μικρή πράσινη πλαγιά. Τα μεγάλα δέντρα σχημάτιζαν παλαιότητα που μας προστατεύει από το δυνατό άνεμο, που ήταν αρκετά δροσιστικός μετά από την κούραση και τη ζέση της ημέρας.

Έχουμε ολοκληρώσει το υπόλοιπο μιας μακράς καλοκαιρινής μέρας για να ξεκινήσουμε τη β.η.ελαν και να μάθουμε τα όνοματά των διάφορων τοπίων. 'Από κει είδαμε πρώτα μερικές από τις κορυφές της όρειας της Πίνδου, που διαγράφονται χιονισμένες ενώ άλλες όρειες προς το Νότο και προς τη Δύση λαμπύριζαν ή μία πίσω από την άλλη με απλά χρώματα και παντού προς όλες τις κατευθύνσεις έβλεπε κανείς δέντρα, νερά και άφληνη βλάστηση. Μπορούσα με τώρα να ίχνηλατήσουμε την έλικειδή πορεία του Καλαμά και να δοθω κίτρινα που β.η.ελαν οι φημισμένοι καταρράκτες -- σε διαφορετική τελεία κατεύθυνση από το δρόμο που είχαμε πάρει -- και καθώς ήταν τρεις ώρες απόσταση απ' τη Ζίτσα, μας ήταν αδύνατο να πάμε σ' αυτούς χωρίς να θυσιάσουμε όλη τη μέρα. Το απόγευμα ήταν υπέροχο και περιφερόμασταν στους λόφους μέχρι άργα, ανακαλύπτοντας νέες όμορφες σε κάθε στροφή. Το χωριό όμορφο και γραφικό, περριφανεύεται ότι έχει 360 σπίτια, διάφορες ψηλές εκκλησίες,

Ένα έντυπωσιακό σχολειό²⁴, πρόσφατα χτισμένο, εύαερο, εξοπλισμένο με μπάνγκους και άλλα. Το χωριό ήταν πάντα χριστιανικό. 'Η Ζίτσα μπορεί να ένταχθεί στη συντομότερη διαδρομή από Κέρκυρα προς τὰ 'Ιωάννινα, απέναντι από τὸ δρόμο τῆς Σαγιάδας²⁵ καὶ τῶν Φιλιατῶν, πού συνήθως διαρκεῖ τρεῖς μέρες. 'Αλλά εἶχαμε διαλέξει τὴν διαδρομὴ μας ἀπὸ τὴν ἐξαισία ὁμορφιά τοῦ Δέλβινου καὶ τοῦ Δελβινακίου. Εἶχαμε δὲ στὸ πρόγραμμά μας νὰ προχωρήσουμε πιὸ γρήγορα συμπεριλαμβάνοντας ἐκτάκτως καὶ τὸ 'Αργυρόκαστρο. Μετά-νοωσα γιὰ τὴν παράλειψη τοῦ τελευταίου, γιατί, ἐκτὸς τοῦ ὅτι σύμφωνα μὲ τὸν Λῆρ τὸ 'Αργυρόκαστρο εἶναι πολὺ γραφικὸ, ἔχει καὶ ἰδιαίτερο ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον ἐρευνώντας τὴν πορεία τῶν προσαρτήσεων τοῦ 'Αλῆ Πασᾶ.

Νωρὶς τὸ Σάββατο πρωτῆ, ὅλοι μαζί εἶμασταν στὶς θέσεις μας λίγο μετὰ τὶς ὀκτῶ ὀπως πάντα, ἔχοντας ἀναμφίβολα περάσει ἕνα εὐχάριστο ἀπόγευμα μὲ τοὺς καλοσυνάτους ἀνθρώπους τῆς Ζίτσας. 'Αποφεύγοντας τὴ μεγάλη χαράδρα ἀνεβήκαμε τώρα ἕνα χαμηλὸ πράσινο λόφο πρὸς τὰ ἀνατολικά καὶ ἀκολουθήσαμε τὸ δρόμο πρὸς τὰ κάτω πού ἦταν ἀρκετὰ χειρότερος ἀπ' τὸν προηγούμενο. Καθὼς ὁ ἥλιος ἀντανακλοῦσε πάνω στὶς γυμνὲς πέτρες, παράλλαζε τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου μας σ' ἐκεῖνο τῶν ἀποχρώσεων τοῦ ἀστακοῦ. Φθάσαμε στὴν πράσινη κοιλάδα²⁶ περίπου ἕνα μίλι πέρα ἀπὸ τὴν ρηχὴ λίμνη τῆς Λαψίστας πού εἶχαμε δεῖ χθὲς καί, μὲ τὴν ἀνυπομονησία πού μᾶς διέκρινε νὰ φθάσουμε στὴν πόλη, ἀρχίσαμε ὅλοι νὰ καλπάζουμε. Τὰ ἀλλεπάλληλα πεσίματα τῶν σαμαριῶν ἔκαναν τὴν πορεία μας πιὸ ἀστεία καὶ ζεσταθήκαμε τόσο πολὺ γελώντας ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο κάτω ἀπ' τὸν ἥλιο πού ἔκαιγε, πού ἀποφασίσαμε νὰ σταματήσουμε κάτω ἀπὸ μιὰ ὠραία καρυδιά καὶ προσπαθήσαμε νὰ δροσίσουμε τὰ πυρωμένα πρόσωπά μας μὲ φρέσκα φύλλα. 'Εδῶ ἐπίσης περιμέναμε τὶς ἀποσκευές μας γιὰ νὰ πᾶμε στὴν πόλη μαζί. Βρῆκα τὴν κοιλάδα λίγο μονότονη, καθὼς ἤλπιζα νὰ δῶ τὰ 'Ιωάννινα ἀπὸ μεγάλη ἀπόσταση. Προχωρήσαμε τρεῖς ὀλόκληρες ὥρες σὲ ἀνώμαλο ἔδαφος ὅταν εἶδαμε ξαφνικὰ τὴν πόλη σὲ πολὺ χαμηλότερο ἐπίπεδο²⁷. 'Η θεὰ ὁμως τελικὰ δὲν ἦταν καθόλου ἀπογοητευτική. 'Η πόλη, ἡ ὁποία εἶναι πολὺ ἄσπρη (καὶ σὲ κάποια ἀπόσταση) σὰν μάρμαρο, εἶναι καλοφτιαγμένη, ἕνα ὠραῖο τόξο προχωράει μέσα στὴ λίμνη καὶ διεισδύει στὰ πιὸ ὀμορφα λιβάδια καὶ στοὺς πλούσιους κήπους. 'Η λίμνη τὴν ἀγκαλιάζει γλυκά, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τοῦ νεροῦ βρίσκεται τὸ Μιτσικέλι πού ὑψώνεται περήφανο μέχρις ἐκεῖ πού προβάλλεται σὰν νὰ εἶναι πιὸ ψηλὸ ἀπὸ τὶς τρεῖς χιονισμένες βουνοκορφές τῆς Πίνδου*. Τὰ σχήματα εἶναι ὠραῖα, ἀλλά, ὅλο τὸ καλοκαίρι ἡ θεὰ χαλαεῖ ἀπὸ τὰ χρώματα τῶν κοντινῶν βουνῶν, ἕνα βρώμικο μουντὸ καφέ μὲ πολὺ λίγες ἐμφανίσεις βράχων πού διακόπτουν τὶς τραχιὲς πλαγιές.

* Τὰ βουνὰ Τσικουρέλα, Κακαρδίτσα καὶ Τζουμέρκα. Λέγεται πὼς τὸ Μιτσικέλι, ἂν καὶ τώρα εἶναι τελείως γυμνὸ, ἦταν μέχρι πρὶν λίγο καιρὸ, καλυμμένο ἀπὸ δένδρα πού κόπταν γιὰ καυσό-ξύλα.

Νωρίς την άνοιξη και άργα το φθινόπωρο αυτά τα βουνά παίρνουν ένα πράσινο χρώμα και όλο τον χειμώνα είναι σχεδόν όλα καλυμμένα με χιόνι. Σε οποιαδήποτε περίπτωση ή θέα θα πρέπει να είναι ωραία. Το Μιτσικέλι είναι γύρω στα 2500 πόδια ψηλό²⁸, ενώ η λίμνη στο σημείο αυτό, από την προβολή της πόλης μέσα σ' αυτή, είναι περίπου τρία τέταρτα του μιλίου πλατιά. Άπέναντι από την πόλη βρίσκεται το νησί όπου δολοφονήθηκε ο Άλη πασάς, και ανάμεσα στα σπίτια διαγράφονται πολλά τζαμιά και μιναρέδες.

Η λίμνη έχει περίπου επτά μίλια μήκος και τρία μίλια πλάτος, στο πιο πλατύ σημείο της. Καθώς λίγοι χειμάρροι και κανένας ποταμός δέν χύνεται σ' αυτή, ενισχύεται μόνο από υπόγειες πηγές. Σε κάθε άκρο υπάρχει κάποια καταβόθρα ή πέρασμα, μέσα από το οποίο το νερό αδειάζει μόνο του. Ένα απ' αυτά χύνεται στον Καλαμά. Τα νερά είναι βαθειά, αλλά τα ψάρια δέν αξίζουν τίποτε. Κατά μήκος του τελευταίου μέρους του δρόμου υπήρχε πολλή ζωή, κόσμος πολύς, άλογα και φορτωμένα γαϊδούρια και καθώς προχωρούσαμε άνάμεσα στα καφενεία και στους συνοικιακούς δρόμους θυμηθήκαμε δυστυχώς ότι είμασταν πολύ βρώμικοι και μερικοί από μας άρκετά κουρελιασμένοι. Η εμφάνισή μας, πραγματικά καθόλου καθώς πρέπει, θα σόκαρε όποιονδήποτε λιγότερο φιλόξενο από τον πρόξενο²⁹ που αντιπροσωπεύει την Α.Μ. την Βασίλισσα στα Ίωάννινα. Δέν μ' άφησαν να στεγασθούμε στις σκιπές μας και έτσι άπολαύσαμε την άνεση και την πολυτέλεια του Προξενείου μετά από τάλαιπώρες πέντε ημερών. Σημειωτέον ότι, το ίδιο το σπίτι είναι ένα πολύ αξιόλογο δείγμα του καλύτερου ύφους της τουρκικής ξυλογλυπτικής στην άρχιτεκτονική των σπιτιών. Ένώ οι πλύστρες της πόλης χρειάστηκαν για τις άνάγκες, έμεις προχωρήσαμε για να έρευνήσουμε την πρωτεύουσα της Νότιας Αλβανίας.

Δέν υπάρχει κανένα κτίριο στα Ίωάννινα που να είναι τόσο αξιόλογης όμορφιάς, ούτε κάποιο που να έχει ιστορικό ενδιαφέρον, εκτός απ' αυτό που άνηκε στον φημισμένο Άλβανό δεσπότη και τύραννο Άλη πασά. Το κάστρο-φρούριο βρίσκεται στο τετράγωνο μέρος που σχηματίζει ένα άκρωτήριο στη λίμνη. Σ' αυτό βρίσκεται το Σεράι³⁰, ένα μεγάλο και άναμφίβολα ωραίο κτίριο στην έσωτερική πλευρά ενός ευρύτερου χώρου. Στην άνατολική πλευρά το κυρίως τζαμί της πόλης είναι τοποθετημένο στην άκρη ενός βραχώδους λόφου και βρέχεται από τα νερά της λίμνης. Έδώ, κλεισμένοι σ' ένα κοινό σιδερένιο κάγκελο³¹ βρίσκονται οι τάφοι που περιέχουν το άκέφαλο πτώμα του Άλη Πασά και το πτώμα της Έμινέ, της πρώτης του γυναίκας, την όποια πυροβόλησε με το ίδιο του το χέρι σε έναν παροξυσμό μανίας, γιατί τόλμησε να ύποστηρίξει τους Σουλιώτες. Δέν υπάρχει τίποτε το σπουδαίο σ' αυτόν τον τάφο. Έχει μόνο τον επιτύμβιο λίθο μ' ένα τυρμπάν στην κορυφή του και τάλουλούδια που τοποθετούνται συνήθως σε κάθε τουρκικό τάφο. Στη βόρεια πλευρά του άκρωτηρίου είναι το τζαμί όπου ο Άλης έκανε τις προσευχές³².

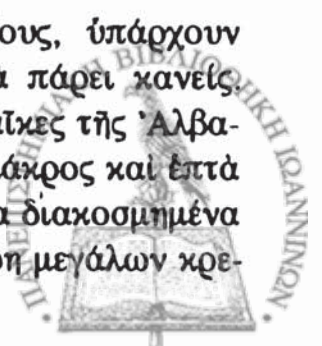

Είναι αρκετά φτωχό σέ ύφος και διακόσμηση, αλλά είναι παρόλα αυτά τὸ μόνο ὠραίο κτίριο πού βρίσκεται ἐκεῖ. Μερικές μαρμάρινες κολῶνες, χοντροκομμένα ψηφιδωτά και χτυπητά χρώματα και ἕνας ὠραίος ἐξώστης ζωγραφισμένος με λουλούδια και ἐπιβλητική θέα πάνω και κάτω στή λίμνη, εἶναι ὅ,τι μπορεῖ νά πει κανεῖς γι' αὐτό τὸ μέρος.

Μιά κινητὴ γέφυρα³³ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ κάστρο κατευθεῖαν μέσα σὸ παζάρι και τὴν ὑπόλοιπη πόλη. Τὰ καλά σπίτια εἶναι ὅλα στή δυτική πλευρὰ τῆς πόλης, τὸ καθένα με τὸν κῆπο του. Αὐτὴ ἡ ἐναλλαγὴ δένδρων με ἄσπρα κτίρια εἶναι ἀπὸ τίς ὁμορφιές τῶν Ἰωαννίνων. Διασχίζοντας τὴν πόλη πρὸς τὴν δυτική πλευρὰ, φθάνει κανεῖς στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου³⁴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου*. Ἐδῶ βρίσκονται οἱ κυριότεροι τάφοι ἀνοιγμένοι, ἀπογυμνωμένοι και παντέρημοι. Ἐδῶ ἐπίσης τὰ ἀνεκπαιδευτα τμήματα τῶν στρατολογηθέντων γυμνάζονται πρωῖ-βράδυ, και ἐδῶ οἱ γυναῖκες με τοὺς φερετζέδες διασκεδάζουν κατὰ ὁμάδες ἀνάμεσα στις ταφόπετρες. Ἡ θέα ἀπὸ αὐτὸν τὸν λόφο εἶναι ἡ καλύτερη τῆς πόλης και τῆς λίμνης. Τὰ παζάρια εἶναι πολὺ φτωχά, ἂν και κάπως ἐκτεταμένα. Μοῦ φάνηκαν γεμάτα, ἀλλά με τὰ συνηθισμένα ἐμπορεύματα. Φτηνά βαμβακερά, ἄθλια γυαλικά και κεραμικά, ἦταν τὸ κυρίως ἐμπόρευμα, ἂν και στὰ λίγα μαγαζιά πού εἶχαν χρυσὰ κεντήματα ὑπῆρχαν δείγματα ἐξαιρετικῆς ποιότητας, σίγουρα κατὰ τὸ ἕνα τρίτο λιγότερο ἀπὸ τίς τιμές τῆς Κωνσταντινούπολης ἢ τῆς Δαμασκοῦ. Πράγματι πουθενὰ δὲν εἶδα καλύτερα κεντήματα. Ἡ πόλη και οἱ κάτοικοι βρίσκονται σὲ μιὰ κατάσταση τέτοιας παρακμῆς και φτώχειας³⁵ πού ἀκόμα οὔτε οἱ Τούρκοι κάνουν ἐπίδειξη, ἀφοῦ τίποτε δὲν εἶναι ἐντυπωσιακὸ πού νά δείχνει πολυτέλεια ἢ πλοῦτο. Καί γιὰ τὴν ἀγορὰ κοινῶν ρούχων, λέγεται ὅτι ὁ κόσμος πού μένει στὰ χωριά τώρα πηγαίνει κυρίως στήν Αὐλώνα. Ἀπὸ τὴν γειτνίαση τῶν χιονισμένων βουνῶν τὸ συνηθισμένο τουρκικὸ παγωτὸ ἀφθονοῦσε και ὑπῆρχαν πολλὰ ζαχαροπλαστεία. Ἀλλά, δὲν εἶδα πουθενὰ καφέ και πολὺ λίγο νερὸ ἢ σερμπέτι πηγαιναν ἀπὸ πόρτα σὲ πόρτα. Γαῖδούρια ἢ ἄλογα χωρὶς χαρούμενα χάμουρα ἐφθάναν σπρώχνοντας τὸ ἕνα τ' ἄλλο.

Τὰ παζάρια τῶν Ἰωαννίνων εἶναι πράγματι χωρὶς ψυχὴ και μισκίνικα (ἄθλια), συγκριτικά με πόλεις τὸ ἴδιο ἀξιόλογες στή μακρινὴ ἀνατολή. Ἐχανε κανεῖς τὴν ἀνάμειξη εἰκόνων και ἤχων, πού ταιριάζουν τόσο καλά με τίς σκοτεινές παράγκες, τὰ φρικαλέα λιθόστρωτα και τὰ χτυπητά χρώματα ἑνὸς πραγματικῶς ἀνατολίτικου παζαριοῦ.

Ἀνάμεσα στοὺς ἰδιῶτες ἐμπόρους, εἰδικὰ τοὺς Ἑβραίους, ὑπάρχουν καμμιά φορὰ πολὺ ὠραία δείγματα παλιάς ἀσημουργίας νά πάρει κανεῖς. Αὐτὰ εἶναι κυρίως θηλυκωτάρια μέσης, πού φοροῦσαν οἱ γυναῖκες τῆς Ἀλβανίας, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα, πού εἶχα δεῖ, ἦταν δώδεκα Ἴντσες μακρὸς και ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ Ἴντσες χοντρά. Μερικά ἀπὸ τὰ παλιά εἶναι πολὺ ὠραία διακοσμημένα και σκαλισμένα. Ἐπειτα εἶναι τρία ἢ τέσσερα διαφορετικὰ εἶδη μεγάλων κρε-

μαστῶν κουμπιῶν, τὰ περισσότερα κακοφτιαγμένα. Ἀφθονία ἀπὸ τετράγωνες κασέλες γιὰ γραπτά λερά κείμενα ὅπως τὰ Μουσουλμανικὰ Rejab, διακοσμημένες μὲ χοντροκομμένες μορφές ἀγίων καὶ ἐμβλήματα. Μιά ποικιλία ἀπὸ μικροὺς ἀσημένιους δίσκους ἢ πιάτα, μερικά ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρουν σχήματα ἐξαιρετικῆς ὁμορφιάς καὶ τέλειαις ἐκτέλεσης. Ἡ καλύτερη δουλειὰ εἶναι στὰ ἀνάγλυφα, ἀλλὰ μερικά εἶναι σκαλισμένα, ἐνῶ σπάνια βρίσκεις κομμάτια φερμένα ἀπὸ τὴν πραγματικὴ Ἀνατολή, δείγματα ἐξαιρετικῆς διακόσμησης μὲ πολύτιμα μέταλλα ἢ ἀκόμη πολὺ ὁμορφα ἐπισμαλτωμένα. Ἐλπίζω κάποια μέρα νὰ διαπιστωθεῖ ἂν τὰ τελευταῖα εἶναι περσικὰ ἢ παλιὰ Τούρκικα ἢ σὲ ποιά χώρα ἔχουν κατασκευασθεῖ. Εἶναι σμαλτωμένα μέσα σὲ μεταλλικὸ πλαίσιο, μὲ λεπτόγουστα χρώματα καὶ μὲ σκαλισμάτα στὸ μέταλλο. Εἶδα ἓνα ὠραῖο μεταλλικὸ μελανοδοχεῖο, πλούσια διακοσμημένο. Ἦταν 700 χρόνων. Πιθανόν τὰ καλύτερα δείγματα στὰ Ἰωάννινα νὰ ἔχουν κιώλας πουληθεῖ. Γιατί οἱ κάτοικοι εἶναι τόσο φτωχοὶ τώρα, πού εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχει μείνει κάτι πού νὰ ἀξίζει νὰ τὸ ἀναζητήσεις.

Κάτι ἄλλο ὁμως ἀξιοθέατο πρέπει νὰ μνημονευτεῖ ὡς πραγματικὰ πολύτιμο. Ὁ καθεδρικός ναὸς εἶναι ἓνα κτίριο, ὄχι τόσο ἀξιόλογο το ἴδιο, περιέχει ὁμως ἓνα τέμπλο* μεγάλης ὁμορφιάς. Αὐτὸ τὸ τέμπλο* σύμφωνα μὲ τὴν ἐλληνικὴ συνήθεια, ἐκτείνεται ἀπὸ τοῖχο σὲ τοῖχο, ἀνάμεσα στὸ νάρθηκα καὶ τὸ ἱερό, καὶ εἶναι περίπου 40 πόδια μακρὺ καὶ 18 πόδια ψηλὸ. Εἶναι ἀπὸ ξύλο καρυδιάς μὲ ἀνάγλυφα σκαλισμάτα μὲ ἐξαιρετικὴ σχεδίαση καὶ ἐκτέλεση. Κάθε πλαίσιο περιέχει μορφές ἀγίων μὲ περιγράμματα καὶ μπουκέτα ἀπὸ λεπτοκαμωμένα φρούτα καὶ λουλούδια, μὲ χερουβείμ καὶ ἀγγέλους μισοκρυμμένους πίσω ἀπ' τὶς φυλλωσιές.

Ἐπίσης ἓνας ὠραῖος ἀμβωνας φτιαγμένος ἀπὸ τὸ ἴδιο ξύλο. Εἶχα δεῖ ἓνα μεγαλοπρεπὲς δῆγμα παρόμοιο μ' αὐτὸ στὴ Μυτιλήνη καὶ μοῦ εἶχαν πει πῶς ὑπάρχουν κι' ἄλλα πολλὰ στὰ Ἑλληνικὰ νησιά.

Ἡ ἴδια ἢ πόλη ὁμως, παρουσιάζει μικρότερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ Νησί πού εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὸ κάστρο. Πρὸς τὰ ἐπιεὶς κωπηλατήσαμε ἓνα ἀπόγευμα ὅταν ἡ ζέση τῆς ἡμέρας εἶχε πέσει. Πηγαίνοντας γύρω ἀπὸ τὸ βόρειο ὄριον καὶ προχωρώντας ἀνάμεσα στὰ ψηλὰ βορβορώδη καλάμια, σταματήσαμε κάτω ἀπὸ κάτι ὑπέροχα πλατάνια καὶ βρεθήκαμε ἀνάμεσα σὲ μιὰ ομάδα ἀπὸ μικρὰ μοναστήρια. Ἐπὶ τὰ νησιά, ἀλλὰ καθόλου μοναχοί. Τὰ κτίρια ὅλα χρησιμοποιοῦνταν γιὰ φυλακὴς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ πασά. Μπήκαμε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα καὶ ἐδῶ, πάνω ἀπὸ μιὰ ντουζίνα σπασμένα σκαλοπάτια, ὑψήσαν δυὸ μικρὰ σκοτεινὰ δωμάτια καὶ μέσα σ' ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὸ πάτωμα εἶχε διατρυπηθεῖ ἴσως μὲ μιὰ ντουζίνα στρογγυλὲς τρίπτες. Ἐδῶ ἔφεραν τὸν σκληρὸ γέρο πασά καὶ τὸν σκότωσαν.

Ἡ ἀληθινὴ ἱστορία τοῦ συμβάντος ἔχει ὡς ἑξῆς: Στις 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1822, ἀφοῦ διαβεβαίωσαν τὸν Ἀλῆ πασά ὅτι τὸ φερμάνι πού εἶχε φθάσει γιὰ νὰ

τόν από την Κωνσταντινούπολη τοῦ ἔδινε πλήρη συγχώρεση, τὸν παρότρυναν ν' ἀφήσει τὸ κάστρο καὶ νὰ πάει σ' αὐτὸ τὸ μοναστήρι. Ἔτσι ἐγκαταστάθηκε σ' αὐτὸ τὸ μικρὸ δωμάτιο, ἐνῶ τὸ διπλανὸ κατεῖχε ἡ ἀγαπημένη του σύζυγος Βασιλική. Στὶς 5 Φεβρουαρίου πληροφορήθηκε ἀπὸ ἕνα μήνυμα τοῦ Χουρσίτ πασά ὅτι ἔρχεται νὰ τὸν ἐπισκεφθεῖ ὁ Μεχμέτ πασάς. Ὁ Χουρσίτ πασάς εἶχε τότε τὴν ἀρχηγία τῶν δυνάμεων τοῦ Σουλτάνου στὴν Ἡπειρο. Ἐτοιμάστηκε ὅσο καλύτερα μποροῦσε καὶ ὁ Μεχμέτ ἦρθε πυροβολώντας τὸν Ἀλή καθὼς ἔμπαινε στὸ δωμάτιό του. Ἀστόχησε ὁμοῦ καὶ ὁ Ἀλῆς ἀνταπέδωσε τὸν πυροβολισμό, ἀλλὰ ἐπίσης χωρὶς ἀποτέλεσμα, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή τραυματίστηκε στὸ χέρι ἀπὸ τὸν ὑπασπιστὴ τοῦ Μεχμέτ. Ὁ γέρο τίγρης πήδηξε μπροστὰ συνεχίζοντας τὴ μάχη, ὅταν οἱ ἄλλοι ὑποχωροῦσαν κατεβαίνοντας τὰ σκαλιά, καὶ αὐτὸς κλείστηκε μέσα μαζί μὲ τὴ Βασιλική καὶ ἕναν ἀκόλουθο, ὁ ὁποῖος τοῦ ἔδωσε τὸ ματωμένο χέρι. Καθὼς εἶχαν ἔτσι ἐμπλακεῖ ρίχτηκαν πυροβολισμοὶ ἀπὸ τὸ κάτω δωμάτιο τρυπώντας τὸ δάπεδο. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἔπληξε τὸν γέρο-Ἀλῆ θανάσιμα καὶ ξεψύχησε σχεδὸν ἀμέσως. Ὁ Μεχμέτ καὶ οἱ ἄντρες του, εἰσόρμησαν μετὰ στὸ δωμάτιο, ἔκοψαν τὸ κεφάλι τοῦ Ἀλῆ καὶ τὸ ἔστειλαν μαζί μὲ τὴ Βασιλική, διαμέσου τῆς λίμνης, στὸν Χουρσίτ πασά, ὁ ὁποῖος τοὺς ἔστειλε ἀμέσως στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ Βασιλική ἔζησε γιὰ δύο χρόνια ὑπὸ περιορισμὸ καὶ μετὰ τῆς ἐπέτρεψαν νὰ γυρίσει στὴν Ἑλλάδα. Ἐγκαταστάθηκε στὴν Πάτρα, ὅπου πέθανε μέσα σὲ ὑπερβολικὴ στέρηση καὶ μιζέρια τὸ 1855. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση συνεχίζει ἀκόμη νὰ ψάχνει γιὰ τοὺς θησαυροὺς του, πού πιστεύουν πὼς ἦταν ἀναρίθμητοι. Πολλὰ κομμάτια ἔχουν βρεθεῖ θαμμένα σὲ διάφορες κρυψῶνες, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα γνώριζε ἡ Βασιλική καὶ μερικὰ πού τὰ ὁμολόγησαν ἄλλοι. Ἔτσι, παρόλο πού ἦταν πάρα πολὺ πλούσιος, εἶναι ἀπίθανο νὰ ἀνακαλυφθοῦν τόσα πολλὰ ἢ ἄλλα ἀκόμη ἀπομεινάρια. Σ' αὐτὰ τὰ μοναστήρια τοῦ Νησιοῦ, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἀκομψὰ κάστρα, εἶχαν ὑπὸ περιορισμὸ ἑκατοντάδες ἀπὸ τοὺς ἄτυχους Σουλιῶτες. Συνήθως πέθαιναν ἀπὸ πείνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς εἶχαν σκοτώσει μὲ πιὸ γρήγορο τρόπο.

Ἐπιβιβαστήκαμε πάλι στὴν ἄβολη βάρκα μας, προχωρήσαμε σπρώχνοντας πλῆθος νούφαρα καὶ καλάμια, πού εἶναι ἕνα εἶδος παπύρου καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο παράγουν ἀξιόλογη ποσότητα ψύχας. Κωπηλατήσαμε πρὸς τοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ Μιτσικέλι, γιὰ νὰ δοῦμε μιὰ πολὺ πλούσια καὶ καθαρὴ πηγὴ πού ἔβγαине μέσα ἀπὸ τὸ βράχο. Ὀνομάζεται Κρυόνερο" λόγω τοῦ ὅτι τὸ νερὸ εἶναι πολὺ κρύο, ἀλλὰ καὶ πολὺ καλὸ. Κουρασμένοι ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασά καὶ τίς ἀνομίες του ἐπέστρεψα μὲ ἐνδιαφέρον στὶς δύο ἐκκλησιές πού ἦταν δίπλα σ' αὐτὰ τὰ μοναστήρια καὶ λυπήθηκα πού ἡ ἔρευνά μου θὰ ἦταν βιαστικὴ. Ἡ κυρίως ἐκκλησία ἀνῆκε στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη καὶ ἦταν ρυθμοῦ βασιλικῆς, κάθε Ἰντζα τοῦ τοίχου εἶναι καλυμμένη μὲ νωπογραφίες ἀπὸ τὰ πιὸ λαμπερὰ χρώματα, κυρίως σὲ διαμερίσματα, χωρὶς καμμιά προσπάθεια γιὰ συμμετρία στὸ μέγεθος ἢ στὸ σχῆμα. Οἱ μορφές εἶναι πρόσφατες καὶ ζωηρές

καί πολλές απ' αυτές πολύ ώραιες. Ἡ ἄλλη ἐκκλησία, ἐκείνη τοῦ Παντελεήμονος, εἶναι ἀπλή τετράγωνη, ἡ στέγη στηρίζεται μέ ἀψίδες σέ δυό κολώνες. Εἶναι πολύ σκοτεινή. Ἀλλά ὑπάρχει ἀρκετό φῶς γιά νά δει κανεῖς ὅτι οἱ τοῖχοι εἶναι καλυμμένοι μέ νωπογραφίες πολύ προγενέστερης χρονολογίας, οἱ ὁποῖες μοῦ θυμίζουν ἔντονα τίς πολύ παλιές Γεωργιανές νωπογραφίες στή Μονή τοῦ Τιμίου Σταυροῦ κοντά στήν Ἱερουσαλήμ. Πολλές ἀπό τίς μορφές ἦταν ζωγραφισμένες σέ χρυσό φόντο μέ τίς πολύ σκοτεινές ἀποχρώσεις, μέ ἰσχνά τά μέλη τοῦ σώματος καί ἀτέλειωτες γενειάδες τῆς πρώιμης περιόδου τῆς νωπογραφίας. Τά ὀνόματα τῶν ἁγίων πού ἀπεικονίσθηκαν καί μιά-δυό ἐπιγραφές, φαίνεται, ὅτι προστέθηκαν ἀργότερα. Αὐτές μπορεῖ νά τίς διαβάσει εὐκόλα ὁ καθένας πού εἶναι ἐξοικειωμένος μέ ἐπιγραφές ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν καί μποροῦν νά δώσουν κάποιον φῶς γιά τό ἴδιο τό κτίριο.

Στήν ἴδια αὐτή ἐκκλησία ὑπάρχει μία εἰκόνα τῆς Εὐλογημένης Παρθένου Μαρίας κοιμωμένης²⁴, ἡ ὁποία λέγεται ὅτι βρέθηκε ἀνάμεσα στά ἐρείπια τῆς Δωδώνης, μιάς ἐπισκοπῆς τῆς Βυζαντινῆς ἐκκλησίας. Ἡ εἰκόνα ἔχει σημαντική ἀξία.

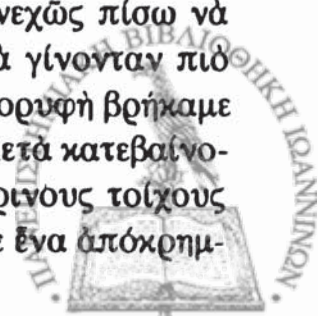
Εὐχαρίστως θά ἔμενα γιά μερικές ἐβδομάδες νά σκιαγραφήσω τά Ἰωάννινα, ἀλλά δέν εἶχαμε χρόνο σύμφωνα μέ τά σχέδια μας, καί τό πρωῒ στίς 9 τοῦ μηνός εἴμασταν ὅλοι ἔτοιμοι νά συνεχίσουμε τό ταξίδι μας καί ν' ἀνεβούμε στά κατήμενα ἄλογα πού γέμιζαν τώρα τήν αὐλή τοῦ Προξενείου. Σίγουρα τά ἄλογα γιά ἀγῶγι πού ἀγοράζονταν γιά 4 λίρες περίπου στή Συρία, εἶναι πολύ ἀνώτερα ἀπό τά ἄλογα πού ἐφοδιαζόταν ὁ ταξιδιώτης στήν Ἀλβανία ἢ τήν Ἑλλάδα, ἀπ' ὅσο ξέρω μέχρι τώρα. Τά ἄλογά μας ἦταν κατά τι ἀσθενέστερα ἀπό ἐκεῖνα πού εἶχαμε ἀπό τό Δέλβινο πρὸς τά Ἰωάννινα, ἀλλά ὡς πρὸς τά ἄλλα εἴμασταν σέ πολύ καλύτερη μοῖρα, γιατί εἶχαμε ἀκούσει τή συμβουλή τοῦ Προξένου μας καί εἶχαμε προσλάβει ἕναν Ἰππία χωροφύλακα νά μᾶς ἐπιβλέπει γιά τό ἰσόλοιο τοῦ ταξιδιοῦ μας. Κανένας ταξιδιώτης δέν πρέπει νά παραλείψει αὐτή τήν ἀπαραίτητη προφύλαξη. Θά εἶχαμε συντομεύσει τό προηγουμένο ταξίδι μας τουλάχιστον κατά μιά μέρα, τά δεῖτνα θά ἦταν καλύτερα καί ὅλες οἱ ἄλλες φασαρίες καί δυσἀρέσκειες πού δοκίμασαν τά νεῦρα μας θά εἶχαν ἀποφευχθεῖ, ἂν εἶχαμε ζητήσει ἀπό τόν Πρόξενον νά μᾶς στείλει ἕνα χωροφύλακα στίς Ἀγίους Σαράντα. Εἶναι δουλειά τοῦ χωροφύλακα νά βρῖσκει τά ἄλογα, νά προσλαμβάνει ξεναγούς, ἂν δέν μπορεῖ νά εἶναι ὅλα αὐτά μόνος του καί νά πείθει τοῖς χωρικούς νά παρέχουν ὅλα ὅσα χρειάζεται κανεῖς γιά τροφή καί νομῆ τῶν ἀλόγων σέ λογικές τιμές. Ἐτσι στήν οὐσία τό διπλάσιο ἀπό τό συνηθισμένο ποσό πού δίνεται σ' αὐτόν κερδίζεται ἀπό τήν παρουσία του. Ἐπιπλέον, ἐμποδίζει ἔτσι τοῖς ταξιδιώτες νά φιλονικιοῦν μέ τοῖς χωρικούς, πράγμα πού ἔπρεπε μετά νά ἀναφερθεῖ στόν Πρόξενον, καί αὐτό συχνά φέρει πολύ πῶς σοβαρά καί ἀσχημά αποτελέσματα ἀπ' ὅτι στήν πραγματικότητα ἀξίζουν, καί γιά τά ὅποια πολλοί ταξιδιώτες εἶναι τελείως ἀδιάφοροι.

Ο δικός μας χωροφύλακας ήταν καλοπροαίρετος άνθρωπος, από τους καλύτερους 'Αλβανούς μουσουλμάνους. Είχε ισχνή κατατομή με προεξοχές, μικρά λαμπερά μάτια, μεγάλο μέτωπο, χαρακτηριστικό των 'Αλβανών και τή σεμνή και καθόλου δουλοπρεπή συμπεριφορά, διαφορετική από τους 'Ανατολίτες. Θετικός και αποφασιστικός στις συναλλαγές του με τους χωρικούς, και σέ μās πρόθυμος και προσεκτικός. Και καθώς έμεις απολαμβάναμε καλύτερη διατροφή και λιγότερη φασαρία με τους ανθρώπους μας, αυτός μās διασκέδασε με ατέλειωτα τραγούδια με τήν χονδρή αλλά μελωδική φωνή του, τραγούδια με μισοδυτική μελωδία τραγουδημένα με μισοανατολίτικο τρόπο. Μιλούσε τουρκικά και ελληνικά, τόσο καλά όσο τα αλβανικά του, μιά γλώσσα περισσότερο απ' ότι συνήθως δύσκολη νά τή μάθει κανείς γιατί είναι άγραφη.

Οι 'Αλβανοί είναι ένας παράξενος λαός, δηλαδή δέν είναι μιά μικρή φυλή αλλά όλόκληρο έθνος. 'Υπό τό γενικό όνομα 'Αλβανοί, είναι χωρισμένοι σέ βορρά και νότο, στους Γκέγκηδες και στους Τόσκηδες. Οι περισσότεροι απ' αυτούς έγιναν μουσουλμάνοι τόν 15ο αιώνα. Χρησιμοποιώντας τις λέξεις του Φίνλεϋ: «ή ήθική τους ...δέν ήταν τέτοια πού νά τους έκανε νά γίνουν πιό κακοί με τό νά γίνουν μουσουλμάνοι. Τους 'Αλβανούς μουσουλμάνους τους περιφρονούσαν οι 'Οσμανλίδες και τους μισούσαν οι 'Ελληνες... είναι λιγότερο θρησκομανείς από τους 'Ελληνες ... ή φιλαργυρία τους είναι άκόρεστη». Πιστεύω ότι ή ίδια περιγραφή ανταποκρίνεται άκριβώς και σήμερα. Και προσθέτω άκόμη ότι χαρακτηρίζονται τό ίδιο για τήν τεμπελιά και τήν άμάθειά τους. 'Οπως δλοι οι άμαθείς, νομίζουν ότι είναι ή καλύτερη φυλή του κόσμου και ύπερηφανεύονται για τήν έριστικότητά τους, σαν τήν καλύτερη άπόδειξη ήρωϊσμοϋ. 'Εξωτερικά είναι ψηλοί, μυώδεις και ισχνοί. 'Η έκφραση του προσώπου σπάνια είναι εύχαιστη. Σέ μένα φαινόταν ότι χωρίζονταν σέ δυό τάξεις, δηλαδή τους ήλιθίως άνόητους από τή μιά μεριά και τους μέτριους πανούργους. Μιλώ βέβαια για τους χωρικούς. 'Ανάμεσα στις καλύτερες τάξεις, όπως οι χωροφύλακες και μερικοί μαγαζάτορες, μερικές φορές βλέπει κανείς ένα άνοιχτόκαρδο, έξυπνο πρόσωπο, με τονισμένα κανονικά χαρακτηριστικά και μισή από τήν χάρη τής ελληνικής κορμοστασιάς, πού είναι και ο αλβανικός τύπος. 'Αλλά σαν λαός, δέν είδα ποτέ κανέναν πού νά μ' εύχαιρίστηκε λιγότερο στην πρώτη έντύπωση.

'Αφού άποχαιρετήσαμε τους εύγενικούς και φιλόξενους φίλους μας, εγκαταλείψαμε τά 'Ιωάννινα στις 8.30 π.μ. και παρόλη τή ζέστη του καυτού ήλιου πού έκαιγε τήν μεγάλη και πυρωμένη πεδιάδα κοιτούσαμε συνεχώς πίσω νά απολαύσουμε τή θέα τής λίμνης και τά γύρω της βουνά. Αύτά γίνονταν πιό όμορφα καθώς ανεβαίναμε στους άπέναντι λόφους, ενώ στην κορυφή βρήκαμε λίγη σκιά κάτω από τά δένδρα πού στεφάνωναν τις πλαγιές". Μετά κατεβαίνοντας από πέτρινα μονοπάτια πού έλλίσσονταν ανάμεσα σέ πέτρινους τοίχους και κατεστραμμένους κήπους σέ μιά στενή πεδιάδα⁴⁰, ανεβήκαμε ένα απόκρημ-

νο βουνό διά μέσου του απομονωμένου χωριού των νέων Δραμισιωνών¹, που τό σκίαζαν ψηλές καρυδιές, βελανιδιές και πλατάνια. Έδώ ξεκουραστήκαμε για λίγο, κοιτάζοντας πίσω στο άμφιθέατρο² των αρχαίων Δραμισιωνών, που τό προσπεράσαμε γιατί μπερδευτήκαμε από τά μονοπάτια. Άλλά απ' αυτό τό ύψος μπορούσαμε νά τό διακρίνουμε καλά. Συνεχίσαμε τό δρόμο μας για δυό-τρεις ώρες ανεβοκατεβαίνοντας όμορφες πλαγιές καλυμμένες με δένδρα ή ανθισμένους θάμνους, μέχρι που βρήκαμε στις 6.30 μιá όμορφη μικρή πράσινη πεδιάδα που όνομάζεται Πλέσια³, μ' ένα ρυάκι που περνούσε ανάμεσα και αποφασίσαμε νά κατασκηνώσουμε εκεί. Μερικοί εργάτες δούλευαν σ' αυτό τό μέρος και ό χωροφύλακας ζήτησε ξύλα για τή φωτιά μας. Είπαν ότι δέν είχαν καθόλου, αλλά ανταποκρίθηκαν ήσυχα στην απαίτηση του χωροφύλακα: «στο όνομα του Σουλτάνου σας διατάζω νά φέρετε ξύλα», τά ξύλα ήρθαν στη στιγμή και μαζί μ' αυτά γάλα και νομή για τά ζώα. Δέν θέλαμε τίποτε άλλο, γιατί ή κουζίνα της καντίνας μας είχε εφοδιασθεί πλήρως στα Ίωάννινα και στο τελευταίο μισό του ταξιδιού μας είχε αρκετά καλύτερα γεύματα απ' ό,τι στο πρώτο μισό. Υπάρχει πάντα άφθονία από άρνι ή μοσχάρι στη Νότια Άλβανία αν και τό κρέας δέν είναι πολύ καλό. Βρίσκει κανείς στα χωριά και πουλερικά, γάλα από πρόβατα, κατσίκες και σε σπάνιες περιπτώσεις από αγελάδες. Είχαμε επίσης αρκετά ύποφερτό ψωμί παντού.

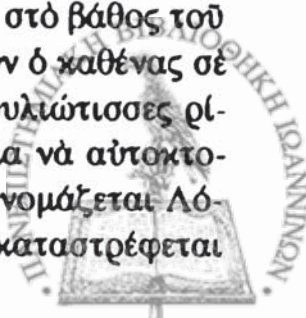
Θά ήταν άνιστό νά δώσω λεπτομέρειες της καθημερινής πορείας αν και λίγες υπάρχουν. Θά πώ μόνο για τήν διαδρομή της επόμενης μέρας που μάς όδήγησε πράγματι στο πιο όμορφο μέρος. Πάνω, κάτω και τριγύρω, λόφοι, που τους χείδευε ή αύρα και ένδιάμεσα όμορφες κοιλάδες, με συνεχείς και αναπάντεχες έναλλαγές θέας κάθε πέντε λεπτά, καθώς όλη ή διαδρομή από τό ένα άκρο στο άλλο ήταν ένα μακρύ δάσος από βελανιδιές, φτελιάδες, φλαμουριές και άλλα. Μερικά απ' αυτά ήταν πολύ ύψηλόκορμα δένδρα που θά έκαναν όποιαδήποτε θέα όμορφή. Και έπειτα οι θάμνοι και τά άγκαθωτά χαμόκλαδα μπερδεύονταν με τις κλιματισίδες και τις άγριοτριανταφυλλίες και τά ρυάκια λαμπύριζαν στην πράσινη πεδιάδα. Τά μονοπάτια ήταν αρκετά καλά και ή μόνη δυσκολία της ημέρας ήταν ή ύπεραφθονία της βλάστησης που κρέμονταν στα μονοπάτια κάνοντας συνεχώς Άβεσαλώμ της ομάδας με τις ζημιές που προκαλούσαν στα καπέλα και τά χέρια. Όχι σπάνια συνέβαινε κάποιος από μάς που χάζευε απρόσεκτα νά πέφτει απ' τή σέλα του και νά προσγειώνεται σ' ένα θάμνο. Κατά τό απόγευμα φθάσαμε σ' έναν πολύ ρομαντικό καταρράκτη, με λευκά άφρίζοντα νερά, νά πέφτει με όρμη κάτω από κάτι ψηλά πλατάνια με έκκωφαντικό βουητό. Πιστεύω πως τό μέρος αυτό λέγεται Δερβίζινα. Άκολουθώντας τό ρέμα συνεχίσαμε σ' ένα πλατύ πράσινο λιβάδι⁴, πολύ χαμηλό για νά κατασκηνώσουμε και γιαυτό αναγκαστήκαμε, με δυσκολία βέβαια, ν' ανεβούμε τήν απότομη πλαγιά του βουνού για νά φθάσουμε σ' ένα απομονωμένο χωριό τό Ρωμανό⁵. Έκει με πολύ δυσκολία βρήκαμε λίγο έδα-

φος κατάλληλο για να στήσουμε τις σκηνές μας. Τό επόμενο πρωί συνεχίσαμε στο ίδιο μονοπάτι πρὸς τὴν κορυφή τοῦ βουνού, ἡ θεά γινόταν πῶς πλατιά καὶ μεγαλοπρεπὴς σὲ κάθε στροφή, μέχρι πού κοντὰ στὴν κορυφή μπορούσαμε νὰ δοῦμε πίσω τὰ ψηλὰ βουνὰ τῆς Πίνδου καὶ τὰ βουνὰ πού ἦταν μεταξύ μας καὶ τῶν Ἰωαννίνων. Μετὰ ἀπὸ ἀνάβαση μιᾶς καὶ πλέον ὥρας, σ' ἓνα πολὺ ἀπότομο ἀλλὰ πολὺ καλὸ μονοπάτι, φθάσαμε στὴν κορυφή καὶ ἀμέσως ἀνοιξε μιὰ θαυμάσια θεά μπροστὰ μας. Μὲ τις κορυφές αὐτές καὶ μαζί μὲ ἐκεῖνες τῆς Πίνδου καὶ τὰ βουνὰ τῆς Ἀκαρνανίας, ἡ θεά μας σάρωνε τώρα ὀλόγυρα τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου μέχρι τὰ βαθιὰ πράσινα δασώδη περάσματα τοῦ Ἀχέροντα μπροστὰ στὰ πόδια μας. Πέρα ἀπ' αὐτὸ βλέπαμε τὸ ποτάμι νὰ ἐλίσσεται διαμέσου τῆς πεδιάδας στὴ γαλάζια θάλασσα ὅπου φαίνονταν οἱ Παξοὶ καὶ Ἀντιπαξοὶ δεξιὰ μας. Σὲ μεγάλη ἀπόσταση καὶ κατευθεῖαν μπροστὰ μας διακρινόταν ἡ Λευκάδα“

Κοιτούσαμε ξανά καὶ ξανά αὐτὴ τὴ γοητευτικὴ καὶ ὑπέροχη θεά, μέχρι πού ἀρχίσαμε νὰ κατεβαίνουμε πάλι ἓναν ἀπόκρημνο, ἀνώμαλο κατήφορο πού προκαλοῦσε Ἰλιγγο, μέσα στὴ στενὴ κοιλάδα τοῦ Σουλίου κάτω ἀπὸ μᾶς. Ἐδῶ βρήκαμε τὰ ἐρειπωμένα καὶ χωρὶς στέγες σπίτια τῶν χωριῶν τῶν ἀτυχῶν Σουλιωτῶν πού διαγράφονταν κατὰ μῆκος τῆς κοιλάδας καὶ ἀπὸ τὰ ὅποια τὰ περισσότερα δὲν ἦταν παρὰ σωροὶ ἀπὸ πέτρες. Οὔτε μιὰ πέτρα δὲν εἶχε ξανατοποθετηθεῖ ἀπὸ τὸ 1803. Ποιὸς λοιπὸν ἀπέμεινε νὰ τὸ κάνει; Μερικοὶ τοῖχοι χωρὶς στέγη πού στέκονται ἀκόμη στὸ Κακοσοῦλι, εἶχαν καταληφθεῖ ἀπὸ Τούρκους στρατιῶτες. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἔμεναν σὲ τρεῖς πράσινες σκηνές στημένες στὴν πλαγιά τοῦ βουνού. Ὑποδέχθηκαν τὸν χωροφύλακα μὲ σεβασμό, καὶ ἐπειδὴ μερικοὶ ἀπὸ μᾶς ἦταν κουρασμένοι λόγω τῆς καθημερινῆς πορείας, ἀποφασίσαμε νὰ μείνουμε ἐδῶ ἂν καὶ ἦταν μόνο μεσημέρι καὶ ὑπῆρχε λίγη σκιά νὰ βροῦμε. Τὸ μονοπάτι πού ἦταν καλὸ γιὰ μᾶς, ἦταν δύσκολο γιὰ τὰ φορτωμένα μουλάρια καὶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἄλογα, πολὺ ἀδύνατο γιὰ τὸ φορτίο του, γλύστρησε καὶ κύλησε ἀρκετὰ κάτω στὴν πλαγιά τοῦ λόφου. Τραυματίστηκε πολὺ καὶ αἱμορραγοῦσε ἀκόμη ὅταν φθάσαμε στὸ Κακοσοῦλι. Ἡ κοιλάδα ἦταν γεμάτη πρόβατα καὶ κατσίκες καὶ ἤπιαμε μὲ λαιμαργία τὸ γάλα.

Αὐτὴ ἡ μικρὴ κοιλάδα εἶναι κλεισμένη καὶ στὶς δυὸ ἄκρες ἀπὸ μιὰ σειρά ὄμορφα βουνὰ. Τὰ βουνὰ πρὸς τὸ βορρὰ ὑψώνονται πάνω ἀπὸ τὴν Παραμυθιά καὶ τὸ Μαργαρίτι. Τὰ βουνὰ πρὸς τὸ νότο εἶναι τὰ φημισμένα βουνὰ τοῦ Σουλίου σχισμένα σὲ κάθετους λόφους ἀπὸ τὸν Ἀχέροντα, πού προφανῶς τὰ ἔχει χωρίσει ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς τοὺς λόφους καὶ πού τρέχει τώρα στὸ βάθος τοῦ ὑπέροχου φαραγγιοῦ. Τρεῖς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς λόφους καταλήγουν ὁ καθένας σὲ μικρές κορυφές πού ὀνομάζονται Τρύπα. Ἦταν ἐδῶ πού οἱ Σουλιώτισσες ῥιχτηκαν κάτω στὴν ἄβυσσο καὶ προτίμησαν μέσα στὴν ἀπελπισία νὰ αὐτοκτονήσουν παρὰ νὰ πέσουν στὰ χέρια τοῦ Ἀλή. Ἡ δεξιὰ κορυφή ὀνομάζεται Λόφος τῶν Κεραυνῶν, γιατί ὁ,τι χιτίζεται ἐπάνω σ' αὐτὴ ἀμέσως καταστρέφεται

από άστραπή. Ἡ κορυφή στό κέντρο ὀνομάζεται Κιάφα. Σ' αὐτή ὁ Ἄλῃ πασάς ἔκτισε ἕνα μεγάλο κάστρο. Ἡ κορυφή πρός τ' ἀριστερά εἶναι ἐπίσης ὀχυρωμένη. Ἀκριβῶς ἀπέναντι, στή δυτική πλευρά τοῦ Κακοσουλιοῦ ὑπάρχουν δυό ἄλλες ἀπότομες κορυφές. Στή μιά ὑπάρχει τὸ κάστρο τοῦ Κουγκίου καί στήν ἄλλη τὸ κάστρο τοῦ Ἁγίου Δονάτου.

Τά δεινά πού ὑπέφεραν οἱ ἄτυχοι Σουλιῶτες ἔχουν γίνει τὸ θέμα ἑκατοντάδας ἱστοριῶν στόν πεζό λόγο καί στήν ποίηση. Ἀκόμη μερικά ἀπό τὰ λεγόμενα τῆς πραγματικῆς τους ἱστορίας* εἶναι ἴσως ἀποδεκτά κατὰ κάποιον τρόπο, καθὼς στεκόμαστε ἀντικρίζοντας τοὺς σκοτεινοὺς καί ἀπότομους βράχους τους.

Οἱ Σουλιῶτες ἦταν ἀρχικά μιά ἀπλή οἰκογένεια ἢ φυλὴ τῶν Τόσκηδων (Νότιο Ἀλβανῶν), ἀλλὰ ἦταν ἰδιαίτερα εὐνοοῦμενοι τῆς κυβέρνησης τοῦ Σουλτάνου, γιὰ τὸν περιορισμὸ τῆς παράνομης ἀνεξαρτησίας τῶν μουσουλμάνων πού κατοικοῦσαν αὐτὸ τὸ μέρος τῆς Ἀλβανίας.

Οἱ Σουλιῶτες εἶχαν πολλές φορές ἀποκρούσει τόσο γενναῖα τίς ἐπιθέσεις τους, πού εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλη φήμη καί εἶχαν γίνει πράγματι μιά στρατιωτικὴ κἀστα, ἢ ὁποῖα περιφρονοῦσε τὴ δουλιὰ τόσο ὅσο ὁ πιὸ περήφανος μουσουλμάνος καί γι'αὐτὸ εἶχαν ἀφήσει τὴ γῆ τους νὰ τὴν καλλιεργοῦν οἱ Ἕλληνες χωρικοί. Τὰ βουνά τους πράγματι εἶναι πολὺ ἀπότομα γιὰ νὰ καλλιεργηθοῦν, ἀλλὰ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι καλυμμένα μὲ πυκνὰ φυσικὰ δάση, καί λίγο περισσότερη φιλοπονία θὰ τὰ ἐντυνε μὲ περισσότερα δένδρα καί βοσκοτόπους. Ἦταν χωρισμένοι σὲ φάρες ἢ οἰκογένειες, πού συχνὰ εἶχαν προστριβές μεταξύ τους καί κατὰ τὸ τέλος τοῦ τελευταίου αἰῶνα ἀρχισαν νὰ μαζεύουν ὄλους τοὺς ὑποστηρικτές, πού μποροῦσαν, ἀπὸ ἄλλες φυλές ἢ ἀπὸ Ἕλληνες. Τὰ χρήματα γιὰ νὰ πληρῶσουν τὸν αἰξημένο αὐτὸ ἀριθμὸ βρέθηκαν κάνοντας ἐπιδρομές γιὰ ἀρπαγὴ τροφῶν καί ζώων στή γῆ τῶν γειτόνων τους. Αὐτὲς οἱ λεηλασίες λέγονταν πόλεμοι καί θεωροῦνταν οἱ μόνες ἐντιμες κατακτήσεις ἐνὸς Σουλιῶτη.

Ὁ Ἄλῃ πασάς, ἢ πολιτικὴ τοῦ ὁποῖου ἦταν νὰ συγκεντρώσει ὅλη τὴ δύναμη στὰ χέρια του, ἀποφάσισε νὰ ἐξοντώσει ὅλες τίς ἀνεξάρτητες κοινότητες στὸ πασαλίκι του, μουσουλμανικὲς ἢ χριστιανικὲς. Καί βλέποντας, πῶς οἱ Σουλιῶτες μὲ τίς λεηλασίες αὐτὲς δὲν γίνονταν καθόλου δημοφιλεῖς, κατάλαβε ὅτι ἔπρεπε νὰ τοὺς ὑποτάξει μὲ εὐκολο τρόπο. Ἀλλὰ ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἀρχισε νὰ τοὺς ἀπειλεῖ, οἱ γείτονές τους ἔχασαν ὅλες τίς κακοποιήσεις πού εἶχαν ὑποστῆ ἀπὸ τὰ χέρια τους, καί ἔκαναν κοινὴ ὑπόθεση τοὺς ἀγῶνες τους. Ταυτόχρονα οἱ Βενετοὶ κυβερνήτες τῆς Πάργας καί τῆς Πρέβεζας, προθυμοποιήθηκαν ἀμέσως νὰ τοὺς ὑποστηρίξουν μὲ ὄπλα καί πολεμοφόδια. Ἔτσι οἱ Σουλιῶτες ἔγιναν τὸ 1792 ἕνα εἶδος μικρῆς δημοκρατίας. Ἐξήντα χωριά, πέρα ἀπὸ τὴν ἀμεση ἐπικράτειά τους πληρῶναν φόρο σ' αὐτοὺς καί οἱ ἴδιοι ἀποτελοῦσαν ἕνα δυνατὸ σῶμα πάνω ἀπὸ 1500 πολεμιστὲς. Μπορεῖ κάλλιστα νὰ ὑπο-

στηριχθεὶ ὅτι ὁ Ἀλῆ πασάς δὲ θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς ἐξολοθρέψει, ἂν δὲν κατέφευγε σὲ ἄλλα πιὸ σίγουρα ὄπλα παρὰ στὰ ντουφέκια. Ἐκμεταλλεύτηκε λοιπὸν τὶς διαστάσεις ἀνάμεσα στὶς οἰκογένειες, ἔσπειρε διχόνοιες ἀνάμεσά τους, ἔβαλε σὲ πειρασμὸ τὴν ἀκόρεστη φιλαργυρία τους, ἔδωσε μυστικὲς ὑποσχέσεις ἐδῶ καὶ κεῖ καὶ ἔτσι προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ μιὰ ὀλοσχερὴ καταστροφὴ ποὺ συμπλήρωσε ἡ πείνα.

Ὁλόκληρη ἡ πεδιάδα τοῦ Φαναριοῦ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἀνῆκε στὸ Σούλι, μαζὺ μὲ τὰ γύρω βουνά. Ἀλλὰ τὸ καθαυτὸ Σούλι ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τέσσερα χωριά δηλαδή τὸ Κακοσούλι, τὴν Κιάφα, τὸν Ἀβαρίκο καὶ τὴν Σαμονίβα. Ἦταν ἐπισκοπικὴ ἔδρα, ὁ καθεδρικός ναὸς τῆς ὁποίας, τὸ Γλυκὺ, βρισκόνταν στὴν εἰσοδο τοῦ περάσματος τοῦ Ἀχέροντα.

Τὴν πρώτη ἐπίθεση ἔκανε ὁ Ἀλῆ πασάς τὸ 1788, ἀλλὰ ἀποκρούστηκε καὶ ἀποσύρθηκε ἀμέσως. Τέσσερα χρόνια μετὰ κατέλαβε, προσωρινὰ ὁμως, τὸ Κακοσούλι μὲ ἐπίθεση, ἀλλὰ σὲ τρεῖς ἐβδομάδες ἐπέστρεψε στὰ Ἰωάννινα, ἔχοντας ἀποτύχει τελείως εἴτε νὰ τὸ κρατήσει εἴτε νὰ κάνει ἕνα βῆμα παραπάνω. Τὸ 1799 ἕνας Σουλιώτης, ὁ Γιώργος Μπότσαρης μπῆκε στὴν ὑπηρεσία του μὲ ὅλη τὴ φάρα του, ἀλλὰ πέθανε ἀπὸ θλίψη, ὅπως λέγεται, μετὰ τὴν πρώτη μάχη ἐναντίον τῶν ἀνθρώπων τῆς δικῆς του φυλῆς. Ὁ Ἀλῆς μετὰ τοὺς περιορίσει μὲ ἰσχυρὰ ὀχυρωμένα μέρη, κλείνοντάς τους σὲ στενότερα ὄρια. Στὴ συνέχεια, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1801, ἄρχισε νὰ τοὺς δοκιμάζει ἡ πείνα, καὶ ἐπειδὴ τοὺς εἶχαν πάρει τὴν πεδιάδα καὶ τὸ λιμάνι τοῦ Φαναρίου, δὲ μποροῦσαν πιά νὰ ἐφοδιαστοῦν μὲ προμήθειες, ἐκτός, καμμιά φορά, μὲ κανένα ἔξυπνο τέχνασμα. Ἐπειτα ὁ Ἀλῆ πασάς τοὺς ζήτησε εἰρήνη καὶ οἱ Σουλιῶτες τοῦ ἔστειλαν 24 ὁμήρους. Ἀλλὰ μόλις τοὺς δέχθηκε παραβίασε τὴ συνθήκη καὶ τοὺς ἔβαλε φυλακὴ, ἀναγκάζοντας ἕναν παπὰ νὰ τοὺς ἀφοπλίσει ὅταν αὐτοὶ μπῆκαν σὲ μιὰ ἐκκλησιά. Αὐτὸ εἶχε σὰν ἐπακόλουθο νὰ πεθάνουν ὄλοι ἀπὸ τὴν πείνα.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1803 οἱ δυνάμεις τοῦ Ἀλῆ κατέλαβαν τὸ Κακοσούλι καὶ τὸν Ἀβαρίκο μὲ τὴν προδοσία δύο Σουλιωτῶν τοῦ Γούση καὶ τοῦ Παλάσκα. Κάποιος ἄλλος, ὁ Κουτσονίκας, ἐγκατέλειψε τὰ ἀδέρφια του. Τὸ Κούγκι* καὶ ἡ Κιάφα ἦταν τώρα τὰ μόνα φρούρια ποὺ τοὺς εἶχαν ἀπομείνει. Ὁ ἥρωας τοῦ Σουλίου, ὁ καλόγερος Σαμουήλ, κατέλαβε τὸ Κούγκι ἐνῶ τὸ βράχο ὑπερασπιζόνταν 300 οἰκογένειες τῶν ὁποίων οἱ γυναῖκες ἦταν τόσο μαχητικὲς ὅσο οἱ ἄνδρες καὶ ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀπ' αὐτὲς σκοτώθηκαν στὴ μάχη. Ἡ θέση τους τώρα εἶχε γίνῃ ἀπελπιστικὴ καὶ τὸ Δεκέμβριο ὑπέγραψαν μιὰ συνθήκη μὲ τὴν ὁποία θὰ ἐπιτρέπονταν στὴ μικρὴ ὁμάδα νὰ ἀποτραβηθοῦν στὴ Πάργα. Ὁ Ἀλῆς τοὺς ἔστησε ἐνέδρα στὸ δρόμο. Προειδοποιήθηκαν ὁμως ἔγκαιρα καὶ ἀφοῦ ἀκολούθησαν ἄλλο μονοπάτι ἔφθασαν στὴ Πάργα ἀσφαλεῖς καὶ πέρασαν ἀπέναντι στὴν Κέρκυρα. Δὲν εἶχαν ἐγκαταλείψει γρηγορὰ τὸ λόφο τοῦ Κουγκίου, ὅταν ὁ ἥρωας Σαμουήλ ἀποτραβήχτηκε στὴν πυριτιδαποθήκη μ' ἕνα ἀναμμένο δαδί καὶ χάθηκαν μέσα στὰ εῤεῖπια τοῦ κάστρου. Τὸ παρά-

δειγμά του ακολουθήσαν οι γυναίκες του Δημουλά, σ' ένα Σουλιώτικο χωριό σέ μικρή απόσταση, οι όποιες όταν έφθασαν οι δυνάμεις του 'Αλή κλείστηκαν σ' έναν παλιό πύργο γεμάτο μπαρούτι και τόν ανατίναξαν καταστρέφοντας τις ζωές όλων των γυναικών του τόπου.

Οι υπόλοιποι Σουλιώτες, εξαπατημένοι από τις υποσχέσεις του 'Αλή, συγκεντρώθηκαν στην κορυφή της Κιάφας, αλλά τη στιγμή που έφθασαν εκεί, ο 'Αλής, έστειλε δυνάμεις που έκαναν αιφνιδιαστική επίθεση. Γύρω στους 150 συλλήφθηκαν και μετά έγιναν σκλάβοι. Αίτοί που έμειναν σκοτώθηκαν πολεμώντας και οι γυναίκες έρριξαν τα παιδιά τους από το βράχο και μετά έπεσαν και οι ίδιες στην άβυσσο. 'Η αγριότητα του 'Αλή δέν είχε κορεσμό. Καθώς πολλοί ξέφευγαν, διέταξε νά σκοτώσουν όλoκληρες οικογένειες που έμειναν διεσπαρμένες εδώ και κει, μέχρις οτου έξοντώθηκαν όλoι οι Σουλιώτες που ήταν στην επικράτεια του. 'Υπήρχαν ακόμη μερικοί φυγάδες από τό ίδιο τό Σούλι και από τά γειτονικά βουνά και μερικοί που είχαν δραπέτευσει μέσα από διάφορες συμπλοκές. Αίτοί όλoι συγκεντρώθηκαν σιγά-σιγά σέ μία βραχώδη κορυφή, όπου τό μοναστήρι του Σέλτσου, κάτω απ' τό όποιο ρέει ο 'Αχελώος σέ βαθύ φαράγγι, όπως ο 'Αχέρωντας στό Σούλι. 'Ο βράχος αυτός περικυκλώθηκε από 7000 στρατιώτες του 'Αλή τόν 'Ιανουάριο του 1804, αλλά μέχρι τις 20 'Απριλίου έπετέθηκαν και κατέλαβαν τό μοναστήρι. Σχεδόν όλoι οι άνδρες σκοτώθηκαν, αλλά οι γυναίκες ακόμη αντιστέκονταν στον έχθρό, όπλισμένες μέ πέτρες, ραβδιά και μαχαίρια. Μερικές απ' αυτές τις πιάσανε, αλλά 160 απ' αυτές έπεσαν μαζί μέ τά παιδιά τους στον 'Αχελώο και μία δραπέτευσε μέ μερικούς άνδρες στην Πάργα. Οι επιζώντες που έφθασαν στα 'Ιόνια νησιά, πιστεύεται ότι, έχουν χαθεί*. Μερικοί πήραν τά όπλα στον μεγάλο 'Αγώνα της 'Ανεξαρτησίας και εκείνοι που επέζησαν απορροφήθηκαν από τόν πληθυσμό της 'Ελλάδας. Πολλοί λίγοι γύρισαν στην 'Ηπειρο και εγκαταστάθηκαν στη Λάκκα κοντά στό Σούλι. 'Απ' αυτούς, κάποιος ήλικιωμένος καμπούρης και αδύνατος ήρθε νά μάς δει εκεί που είχαμε κατασκηνώσει. Λέγεται, ότι ήταν ο μοναδικός Σουλιώτης που είχε μείνει στα βουνά του, όπου και θά τελείωνε σύντομα την άχαρη ζωή του. Εύχαρίστως θά άκουγα τις άφηγήσεις του από εκείνα τά φοβερά χρόνια, αν μπορούσα νά τόν καταλάβω, αλλά δέν είχαμε κανέναν καλό διερμηνέα μαζί μας. Τό κάστρο της Κιάφας τό έχει καταλάβει τώρα τουρκική φρουρά και ξεκινήσαμε νωρίς τό άλλο πρωί για νά φθάσουμε εκεί. Τό μονοπάτι είναι απότομο, αλλά όχι άσχημο και δέν είναι παρά μία ώρα από τό Κακοσούλι. Είναι πολύ ώραίο και μεγαλοπρεπές σέ όλες τις μεριές. Τό τελευταίο μέρος είναι έλικοειδές μέχρι την μτερή κορυφή όπου βρίσκεται τό Κάστρο. Αυτό τό μέρος έπρεπε νά ίσοπεδωθεί για νά χτιστεί τό φρούριο, γιατί ή φυσική κορυφή του βράχου είναι λίγο πιο πλατιά από τό μονοπάτι. Αύτη και μία άλλη κορυφή ύψώνονται κατακόρυφα από την καρδιά του βαθιού βράθρου του 'Αχέρωντα. Γυμνές σαν άγκάθια, σχηματίζουν

σει όλη τή γύμνια τών κορυφών τών βουνών, στερημένη πιά από τά χρώματά τους, καταστρέφοντας έτσι τό σκηηνικό. Είναι πολύ κρίμα πού ό κόσμος δέν γνωρίζει τό Σούλι και τό φαράγγι τής Κλεισούρας, γιατί λίγα μέρη στην Έλλάδα ή την Άλβανία, είναι σαν αυτά και μπορεί νά τά φθάσει κανείς εύκολα. Μιά ώρα χρειάζεται ό ταξιδιώτης μέ ώραίο καιρό από τούς Παξούς (όσο κάνει τό ατμόπλοιο στό εβδομαδιαίο δρομολόγιο) για νά φθάσει στό Φανάρι, απ' όπου σε 4 ώρες, περπατώντας, φθάνει στους πρόποδες του στενού περάσματος, και πιστεύω ότι ή πεδιάδα είναι έδαφος για έλαφρό καλπασμό παντού. Από κει θέλει 3 ώρες για τό κάστρο ή τό Κακοσούλι. Έπτά ώρες είναι τό πολύ από τό Φανάρι, και ίσως 8 από την Πάργα, αλλά πηγαίνοντας γρήγορα είναι συντομότερα. Θα συμβούλευα τούς λάτρεις τής φύσης νά μή φύγουν από τό Φανάρι αργότερα από τις 3 π.μ. ή μ.μ., έτσι ώστε νά έχουν την εύκαιρία νά δουν την παλιά πεδιάδα και τό στενό πέρασμα πολύ νωρίς τό πρωί ή πολύ αργά τό απόγευμα. Και ένας ταξιδιώτης πού βιάζεται μπορεί νά επιστρέψει στην παραλία τό ίδιο απόγευμα, αφού ξεκουραστεί 4 ή 5 ώρες είτε στό κάστρο είτε στην κοιλάδα στό Κακοσούλι. Άλλά ποιός θα πάει στους Παξούς τώρα; Σιγά-σιγά θα λησμονηθεί σαν ένα άγνωστο νησί όπως ή Έκιαρία ή ή Σαμοθράκη.

Ή πεδιάδα έντελώς επίπεδη και μέ μαλακό και ξηρό χώνμα δέν είναι τόσο κατάλληλη για έλαφρό καλπασμό στό σκοτάδι. Είναι φυτεμένη ρύζι και καλαμπόκι σε χωράφια πού χωρίζονται μεταξύ τους μέ ένα πλατύ αύλακι ή ρυάκι μέ νερό. Είναι χλοερή, καταπράσινη και εύχάριστη, αλλά έχει αϊτόν τόν πολύ κακό χαρακτηρισμό από τό μίασμα, προσέχαμε πολύ νά μή σταματήσουμε πουθενά παρά σ' ένα Τουρκικό χωριό, λίγο πιο πάνω από την τελείως άγονη και ξηρή πλαγιά ενός από τούς άκρινους λόφους, πού όνομάζεται Τουρκοκάλουκο". Έδώ, είχαν, δέν υπάρχει αϊτό τό μίασμα και σίγουρα οι γυναίκες και τά παιδιά φαίνονταν αρκετά υγιείς και μέ ώραία όψη. Πιθανόν νά μή είχαν ξαναδεί γυναίκες-ταξιδιώτες και έτσι τούς κινήσαμε την περιέργεια. Είχαμε στείλει τόν μάγειρά μας (ό όποιος χαιρόταν στό άσυνήθιστο όνομα του Ουά) πολύ νωρίς τό πρωί νά έτοιμάσει τό πρωινό μας, και φθάνοντας στό χωριό τόν βρήκαμε νά έχει ζητήσει μία άργία για τά παιδιά του σχολείου, νά έχει κάνει κατοχή του σχολείου, νά έχει καθαρίσει και σκουπίσει τό σχολείο μέ φρόνηση και νά έχει έτοιμάσει τά αύγά και τό τσάϊ μας στην αύλή. Τό σχολείο αποτελούνταν από ένα απλό δωμάτιο, ή στέγη στηριζόταν σε άνοιχτές άψίδες και κολώνες όλόγυρα, έτσι ώστε ή αύρα νά τό δροσίζει και νά τό κάνει ένα υπέροχο μέρος για μεσημεριάτικη άνάπαυση.

Άνεβήκαμε και πάλι σ' όλογά μας, μετά από δυό ώρες ξεκούραση, πάνω σε άτέλειωτους λόφους και κοιλάδες σκεπασμένους μέ άγκάθια και χωρίς ίχνος μονοπατιού, έτσι πού χάναμε πολλές φορές τό δρόμο μας. Τελικά βγαίνοντας μέσα από δάση στην άκρη του λόφου βρήκαμε θάλασσα στα πόδια μας και μία ώραία θέα μπροστά μας μέ όμορφους μικρούς καμπυλόγραμμους κόλ-

πους. Μετά, γυρνώντας ξαφνικά πρὸς βορρά, περάσαμε ἀπὸ διαδοχικούς ἐλαιῶνες μέχρι πού βρεθήκαμε στὰ περὶχωρα τῆς Πάργας, μιὰ καλοτοποθετημένη καὶ γραφικὴ πόλη, πού στεφάνωνε ἕνα ὠραῖο ἀκρωτήριο μὲ ἀπότομες πλαγιές. Τὰ βράχια πού σπᾶνε στὸν κόλπο καὶ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν προσφέρουν θέσεις γιὰ μιὰ ποικιλία μικρῶν ὄχυρῶν. Καὶ μαζὺ μὲ τὴν ξανθὴ ἄμμο, τὰ γαλάζια νερά καὶ τοὺς πολὺ πλούσιους ἐλαιῶνες σχηματίζουν μιὰ θαυμάσια εἰκόνα. Λέγεται ὅτι οἱ ἐλαιῶνες τῆς Πάργας εἶναι οἱ καλύτεροι στὴν Ἀδριατικὴ καὶ τὸ Ἀρχιπέλαγος.

Ἐδῶ ἀπρόθυμα κατεβήκαμε γιὰ τελευταία φορὰ ἀπὸ τὶς σέλες μας ἀλλὰ μᾶς προέκυψε κάτι δυσάρεστο. Περιμέναμε νὰ ἐπιβιβαστοῦμε στὸ ἱστιοφόρο ἀμέσως καὶ νὰ γιορτάσουμε μὲ καλὸ κρασί, κρεατόπιττα καὶ ἔφημερίδα. Ἀντὶ γι' αὐτὸ ὁμως μάθαμε ὅτι τὸ ἱστιοφόρο ἦταν στὸ Φανάρι καὶ ὄχι στὴν Πάργα καὶ ὅτι ὁ ἄνεμος ἦταν πολὺ δυνατὸς γιὰ νὰ ἀφήσει τὸ ἱστιοφόρο νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ γρήγορο μήνυμά μας νὰ ἔρθει σὲ μᾶς. Ἔτσι δὲν μᾶς ἔμενε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ στήσουμε πάλι τὶς σκηνές μας καὶ νὰ στείλουμε κάποιον στὴν πόλη νὰ ἀγοράσει φαγητὸ γιὰ τὸ βράδυ. Στὸ μεταξὺ πιάσαμε ἕνα συμπαθητικὸ καφετζή πού εἶχε ἀνάψει φωτιά στὸ κούτσουρο ἑνὸς μεγάλου δένδρου, καὶ ὁ ὅποιος ἔφερε 4 νόστιμα φλιτζανάκια μὲ φρέσκο καφέ. Τὸ καφενεῖο ὁμως, δὲν ἦταν μόνο γιὰ μᾶς. Μάθαμε σύντομα πὼς ὁ ἐλαιῶνας αὐτὸς ἦταν οἱ «Κῆποι τοῦ Κένσιγκτον» τῆς Πάργας καὶ σὲ λίγο ὅλη ἡ πόλη εἶχε κάνει τὴν ἐμφάνισή της καὶ μᾶς κοίταζε. Ἐπειτα ἦρθε ὁ Τοῦρκος μπέης, ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τοῦ τόπου, μὲ τὴν ἀκολουθία ἀπὸ 30 ἄτομα, προσθέτοντας μιὰ ἀκόμη γραφικὴ στίς πολυάριθμες λαμπερές χρωματιστές κουκίδες πού ξεφύτρωναν ὀλόγυρά μας. Οἱ κάτοικοι τῆς Πάργας φοροῦσαν τὰ πιὸ λαμπερά, χαρούμενα καὶ καλύτερα κοστούμια πού εἶχαμε δεῖ μέχρι τώρα.

Ὅλη τὴ νύχτα ὁ ἄνεμος συνέχιζε νὰ φυσᾶει τόσο δυνατὰ πού σταματήσαμε νὰ ἐλπίζουμε ὅτι θὰ δοῦμε τὸ ἱστιοφόρο. Ἀλλὰ καθὼς κόπαζε, ὅταν παίρναμε τὸ πρωῖνό, κατόρθωσε νὰ κάνει τὸν κύκλο καὶ νὰ ἐμφανισθεῖ στὸν κόλπο τὸ μεσημέρι, ὅταν πιά μαζέψαμε καὶ συσκευάσαμε τὶς σκηνές μας καὶ ἐπιβιβαστήκαμε.

«Ὅλοι ἔτοιμοι τώρα κύριε».

«Ποῦ θὰ πάμε;», εἶπε ὁ καπετάνιος.

«Στὴν Κέρκυρα γιὰ πιὸ σίγουρα».

Μὲ τὸ πιὸ προκλητικὸ γέλιο αὐτὸς ἀπάντησε: «Θάπρεπε νὰ ἔχουμε ἀτμόπλοιο γιὰ νὰ μᾶς ρυμουλκήσει ἐκεῖ μὲ αὐτὸν τὸν ἄερα». Τότε φώναξα: «Τότε ἀφήστε μας νὰ πάμε, πρὶν πιάσει ἄερας καὶ νὰ πάρουμε τὸ ἀτμόπλοιο γιὰ τὴν Λευκάδα». «Ἐχει φύγει ἐδῶ καὶ δέκα λεπτά, κυρία», ἦταν ἡ ἀπάντηση, ὅποτε δὲν γινόταν. Καὶ δὲν μᾶς ἔμενε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ περιμένουμε τὴν ἀλλαγὴ τοῦ ἀνέμου. Δὲν παρηγορηθήκαμε ἀρκετά, γιατί οἱ κρεατόπιττες ἦταν μπαγιάτικες καὶ τὸ κρασί δὲν εἶχε ἔρθει. Ἀλλὰ βουλευτήκαμε μὲ τὰ ψώνια πού

είχαμε κάνει το πρωί στα κρεοπωλεία, τους φούρνους και τα ζαχαροπλαστεία της Πάργας. Έτσι εκείνη την ημέρα, πήγαμε παραλιακά και επιστρέψαμε τη νύχτα στο έλεος των κατσαρίδων. Τίποτε δεν μπορούσε να συγκριθεί με τα καμώματα αυτών των θηρίων που έκαναν επιδρομές πηδώντας πάνω στα πρόσωπά μας μέχρι που μās έκνεύρισαν. Αναμφίβολα ή Βρετανία είναι η κυρά των θαλασσών στην Αδριατική, αλλά και όπουδήποτε αλλού. Αλλά σίγουρα καταφέρνει να δίνει στο Λόρδο Υπάτο Αρμοστή της ένα άθλιο σκάφος για να τον αποκαλεί Έτσι. Και ελπίζουμε πως αυτό το τσακισμένο, σάπιο, βρώμικο, παλιό PETREL δεν θα το προσφέρουν στον Βασιλιά Γεώργιο Α' σαν ένα άλλο «Αγγλικό δώρο». Φοβάμαι πως δεν λάβαμε όσο πρέπει υπόψη μας τα απαραίτητα μέτρα σαν τουρίστες στα πέλαγα του Ιονίου και καθώς είμασταν καταπιεσμένοι και απορροφημένοι από την δική μας κατάσταση, δεν αναφέραμε ούτε ακόμη σκεφθήκαμε την Οδύσεια, αν και μπορούσαμε να συμπαθήσουμε τον Οδυσσέα με τις περιτλανήσεις του. Γιατί το σκάφος του όσο αντεχε ήταν τουλάχιστον καλοτάξιδο, ενώ το «PETREL» δεν είναι, και νομίζω ότι ούτε ο ίδιος ο Όμηρος αναφέρει για κατσαρίδες. Επομένως υπερετερούσε απ' το δικό μας σ' αυτά τα σημεία.

Είχαμε απόλυτη νηνεμία τη νύχτα και όλο το πρωί μέχρι και μετά τις 6, όταν μās χτύπησε ένας δυνατός αέρας κατά πρόσωπο. Αλλά καθώς είμασταν τώρα ένα ή δυο μίλια μακριά από την ακτή, προσπαθούσαμε να προχωρήσουμε καταπονώντας και παιδεύοντας το άτυχο σαπισκάραβό μας. Τότε δυσολώνια βλέμματα ανταλλάσσονταν ανάμεσα στο μικρό πλήρωμα και στους άνδρες της ομάδας μας. Δεν χρειάζεται να πω ότι έμεις οι κυρίες δεν βρισκόμασταν διόλου σε ζηλευτή θέση. Τα κύματα ελεύθερα μās σάρωναν και μās είδοποιούσαν πως τα κατάρτια πιθανόν θα μās άφηναν να φροντίσουμε μόνοι μας τους εαυτούς μας. Έτσι όταν ο καπετάνιος Σ. μου είπε, αφού είμασταν αρκετά παλαβοί για να ακολουθήσουμε το ίδιο πρόγραμμα για όκτώ θανάσιμες ώρες, «οι άνδρες προτείνουν να εγκαταλείψουμε την Κέρκυρα και να πάμε γρήγορα στους Παξιούς» έγω απάντησα μόνο, «Για όνομα του Θεού άς πάμε όπουδήποτε» και σε μιά ώρα ακριβώς είμασταν εύτυχως. Θεέ μου, ασφαλές στο έσωτερικό λιμάνι των Παξών, όπου δεν μās έφταναν ούτε τα κύματα ούτε οι αέρες.

Οι πόρτες του άνετου Διοικητηρίου ανοίχτηκαν άμέσως για μās και απολαύσαμε μιά εύλογη νύχτα ανάπαυσης κάτω απ' αυτή τη φιλόξενη στέγη μετά από την κούραση και την ταλαιπωρία που είχαμε τραβήξει μέρα και νύχτα. Περάσαμε την επόμενη μέρα με δυνατό αέρα σε κουραστική τεμπελιά καθώς εκεί δεν υπάρχει τίποτε να δεις ή να κάνεις, και έκανε πολλή ζέση μέχρι άργά το απόγευμα για να περπατήσουμε στα άμέτρητα πέτρινα μονοπάτια του νησιού. Συνοπτικά μπορεί κανείς να περιγράψει τους Παξιούς σαν ένα κατασκευάσμα από πέτρινους τοίχους, πέτρινα μονοπάτια και ελαιώνες. Τίποτε άλλο πράσινο δεν φαίνεται, και κάπου κάπου κανένα κομμάτι γης. Κοιτάζο-

ντας από τη θάλασσα στη δυτική πλευρά ή κοιτάζοντας με το μάτι ενός πουλιού, το νησί φαίνεται πολύ πλούσιο και πράσινο. Ένώ με τα μάτια ενός πεζού τίποτε δεν είναι όρατό, παρά οι δρόμοι που διασχίζουν τον τόπο σαν ένα δίκτυο και τα αδύνατα κλαδιά των ελαιώνων που φαίνονται ότι ξεπηδούν μόνα τους μέσα απ' τις πέτρες.

Οι Αντίπαξοι είναι ένα ή δυο μίλια μακριά και επικοινωνούν με τους Παξούς μ' ένα ρηχό διαυλο. Και τα δυο νησιά είναι υπερβολικά υγιεινά. Άλλά οι ντόπιοι λένε πως οι Αντίπαξοι υπερτερούν. Υπάρχει μεγάλη έλλειψη νερού στους Παξούς, ενώ στους Αντίπαξους κάθε σταγόνα νερού που χρησιμοποιείται από τους κατοίκους μεταφέρεται με τα χέρια. Δεν έχω ιδέα και ενδιαφέρον γιαυτό, αλλά ο παλιός, καλός θρύλος που υπάρχει στους Παξούς λέει πως ο Ταμούξ ο ψαράς ένα απόγευμα άκουσε μία φωνή να θρηνεί και να του λέει ότι ο Πάν πέθανε.

Η ιστορία της άλλης μέρας ήταν άφορητα άνιαρη για να αναφερθεί. Σταματημένοι, λόγω άπνοιας, όλοκληρη τη μέρα και τη νύχτα κάναμε μία δυσάρεστη γνωριμία με την παραλιακή ζώνη της Κέρκυρας, όπως πολλοί θα έχουν κάνει σ' αυτό το κλειστό και άπάνεμο κανάλι. «Δύο ώρες έχουμε τώρα» επαναλάμβανε στα Ιταλικά ο τιμονιέρης μέχρι την άφιξη μας. Και έτσι κάτω από τον καυτό ήλιο, χωρίς να κάνουμε μεγάλη πρόοδο μās βρήκε η νύχτα και κοιμηθήκαμε με το «δυο ώρες άκόμη, δυο ώρες άκόμη» στα μισόκλειστα αυτιά μας. Ξυπνήσαμε άπαρηγόρητοι την άλλη και ψάχναμε κάτι για πρωινό, όταν ο νυσταγμένος μάγειρας παρατήρησε ψυχρά: «Δέν έχει μείνει ψωμί, κύριε, και το νερό έχει καταναλωθεί και έχω μόνο λίγο καφέ στο σκάφος». Κατόπιν αυτού μās έπιασε άπελπισία και ξεκινήσαμε με τη μικρή βάρκα και κωπηλατώντας με δυσκολία για δυο-τρεις ώρες προς την άκτή φθάσαμε στις 8 ή ώρα στην Σπιανάδα³⁰ νυσταγμένοι, βρώμικοι και πεινασμένοι.

Προς μεγάλη μας έκπληξη όλη ή πόλη και ο κόσμος βρισκονταν σ' ένα ρυθμό ξέφρενο. Είχαμε έπιστρέψει την ήμέρα που οι νησιώτες γιόρταζαν την είδηση της προβλεπόμενης εκχώρησης³¹ των Νησιών στην Ελλάδα και ο ένθουσιώδης Αρχιεπίσκοπος όδηγοϋσε τα πλήθη διαδοχικά στον καθεδρικό ναό για να ψάλουν στο Θεό για κάτι το όποιο, φαντάζομαι, πολλοί από τους Κερκυραίους γιόρταζαν ήδη στη σκέψη τους κατά τη Θεία λειτουργία. Έκαναν βέβαια άρκετή φασαρία με την άνέλπιστη εύτυχία που τους βρήκε και εκρυσαν τις άμφιβολίες τους κάτω από λουλούδια, στεφάνια, γαλάζιες σηματες, γαλάζιες κορδέλες και μπουκέτα και άλλα. Ήταν πολύ διασκεδαστικό να παρακολουθεί κανείς όλες τις παρελάσεις, και όχι λιγότερο τα όχι και πολύ χαρούμενα πρόσωπα μερικων κατοίκων των Ιονίων νήσων που γνώριζα.

Η ήμέρα πέρασε άρκετά εύχάριστα, αλλά το απόγευμα βρισκόμουν σ' ένα δυσάρεστο δίλημμα. Δεν είχε σκοτεινιάσει όλοτελα, όταν ένας διάχυτος φωτισμός φαινόταν να άνεβαίνει από τις έλληνικές εκκλησίες και όλα τα ελληνικά

σπίτια. Ἐκείνη τὴ στιγμή ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ξενοδοχείου μου κτύπησε τὴν πόρτα: «Παρακαλῶ, κυρία μου, δὲν θὰ βάλετε φωτισμό;» «Ὅχι, εὐχαριστῶ» εἶπα. «Δὲν εἶμαι εὐχαριστημένη και πολὺ. Ἔτσι κι' ἄλλιώς δὲν με νοιάζει γιὰ τὴν ἐκχώρηση τῶν Νησιῶν. Ἐκτός αὐτοῦ θὰ ἦταν ἀγένεια πρὸς τοὺς κάτοικους τῶν Ἰονίων νήσων νὰ δείξω χαρὰ ὅτι τοὺς ἐγκαταλείπω». «Ἄχ κυρία μου» εἶπε ὁ καημένος. «δὲν εἶμαι κι' ἐγὼ καθόλου εὐχαριστημένος. Θὰ χάσω τὸ ξενοδοχεῖο μου, κανεὶς δὲν θάρχεται, τὰ μαγαζιά θὰ ἐξαφανισθοῦν, ἡ Κέρκυρα θὰ νεκρωθεῖ. Ἀλλὰ ἂν δὲν φωτίσω τὸ ξενοδοχεῖο μου θὰ μοῦ σπᾶσουν τὰ παράθυρα!» Ἀφοῦ αὐτὸ σήμαινε καταστροφή πού ἔπρεπε νὰ ἀποφευχθεῖ γιὰ τὸ δικό μου καλὸ και γιὰ τὸ δικό του, ὑπέκυψα σ' αὐτὴ τὴν τρομερὴ μυρουδιά μιᾶς ντουζίνας ἐκθαμβωτικῶν κεριῶν πού τοποθέτησα στὰ ὀκτώ παράθυρα τῶν δωματίων μου. Λίγο μετὰ τὰ μεσάνυχτα βεγγαλικά ἐκτυροσκοροτοῦσαν και εἶπα στὸν ἑαυτό μου. «Τώρα λουπὸν ἔχουν τὶς φωταψίες τους — ἀλήθεια ὄχι και τόσο ἐκθαμβωτικῆς λαμπρότητας — κάτω ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ Κυβέρνηση, και τὴν τελευταία τους λάμψη με τὴν ὁποία τελειώνουν. Και τώρα ἂς κάνουν ὅ,τι καλύτερο μποροῦν μ' αὐτὴ τὴν ἀπαίσια μυρουδιά και τὰ κεριὰ πού θὰ περισσέψουν». Ὁμολογῶ πῶς αὐτὰ τὰ συναισθήματα δὲν ἦταν και πολὺ εὐχάριστα, ἀλλὰ ἤθελα νὰ κοιμηθῶ και αὐτὸς ὁ φωτισμὸς δὲν θὰ με ἀφῆνε.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Καθὼς εἶναι εὐκόλο νὰ προσεγγίσει κανεὶς στὴν Ἀλβανία και ἀξίζει νὰ τὴν ἐρευνήσει, προσθέτω ἐδῶ ἕνα σημείωμα πρὸς ὑπόμνηση, με τὴν ἐλπίδα νὰ βοηθήσω τοὺς μελλοντικοὺς τουρίστες πού ἴσως ἔχουν μάθει ἀπ' αὐτὰ πού διάβασαν σ' αὐτὲς τὶς σελίδες πῶς με τόσο λίγη φασαρία ἢ προφύλαξη τὸ ταξίδι γίνεται εὐχάριστο σ' αὐτὴ τὴ χώρα.

1) Προγραμμάτισε τὸ ταξίδι σου νὰ τελειώσει κατὰ τὸ τέλος Μαΐου. Ὁ Ἰούνιος εἶναι πολὺ ζεστός γιὰ ταξιδιώτες πού πρῶτόρχονται ἀπὸ τὴν Ἀγγλία.

2) Μὴν προσπαθήσεις νὰ ταξιδεύσεις με κυρίες χωρίς σκηνές. Τὰ χάνια εἶναι βρώμικα και τρισάθλια. Ἀκόμα και με ὅλες τὶς προμήθειες και με κρεβάτια τοῦ LEVINGE εἶναι ἀπαίσια γιὰ κυρίες και μόνο μερικοὶ κύριοι τὰ ἀντέχουν. Μπορεῖ κανεὶς βέβαια νὰ δανειστεῖ καμπανοειδεῖς σκηνές στὴν Κέρκυρα, ἀλλὰ ἀφ' ὅτου οἱ Ἀγγλοὶ τὸ ἐπέτρεψαν ἴσως εἶναι ἀναγκαῖο νὰ παραγγελοῦν αὐτὲς στὴ Μάλτα. Σὲ μιά τέτοια σκηνὴ μποροῦν νὰ κοιμηθοῦν ἀνετα τρία ἄτομα.

3) Φορητὰ ράντζα εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ κυρίες και γιατί ὄχι και γιὰ κύριους. Ὑπάρχουν φίδια και ἄλλα και ἐπίσης πολλὴ ὑγρασία στὴν Ἀλβανία, πού θὰ πρέπει νὰ ἀποφευχθεῖ με κάτι καλύτερο ἀπὸ ἕνα ἀδιάβροχο σεντόνι ἢ ἕνα στρώμα ἀπὸ φελό.

4) Πάρε πολλὰ ζεστὰ ρούχα γιὰ τὰ βουνὰ και μεγάλα καπέλα νὰ κρατοῦν

καλή σκιά, ὅπως καὶ σὲ ὅποιαδήποτε ἄλλη ζεστή χώρα. Πρέπει νὰ θεωρεῖ κανεὶς τὴν Ἀλβανία σὰν μιὰ πραγματικὰ ζεστὴ ἢ ἀνατολικὴ χώρα. Πάρε μαζί σου φάρμακα γιὰ περίπτωση πυρετοῦ ἢ διάρροιας, πού μπορεῖ νὰ συμβεῖ ἂν ἐκτεθεῖ κανεὶς στὴν ἀπογευματινὴ δροσιά μὲ ἀκάλυπτο τὸ στομάχι.

5) Μὴ ταξιδεύεις πουθενὰ χωρὶς χωροφύλακα. Σὲ προστατεύει προσωπικὰ καὶ οικονομικὰ καὶ σὲ κάθε περίπτωση σὲ βγάζει ἀπὸ κάθε δύσκολη θέση. Συνήθως πληρώνεται δύο (2) σελλίνια καὶ 6 πέννες τὴν ἡμέρα, ἀλλὰ ἂν ἔχει καλὴ μεταχείριση εἶναι φθηνὸς καὶ στὰ 5 σελλίνια. Ὁ Βρετανὸς πρόξενος στὰ Ἰωάννινα στέλνει πάντα ἕναν γιὰ τοὺς ταξιδιωτὲς πού ἔρχονται.

6) Ὅλα μαζί τὰ ἔξοδά μας ἦταν γύρω στὰ τρία δολλάρια (12 σελλίνια) κάθε μέρα, ἀλλὰ μὲ καλὴ διαχείριση καὶ ἕναν χωροφύλακα ὅλη τὴν ὥρα δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνουν τὸ ἑνὰμισι δολλάριο. Γιὰ παράδειγμα, πηγαίνοντας στὰ Ἰωάννινα πληρώσαμε δύο δολλάρια γιὰ ξύλα καὶ νερὸ μόνο. Ὅταν ὁμως εἶχαμε τὸν χωροφύλακα, πληρώσαμε μιὰ μέρα δυὸ δολλάρια καὶ μισὸ γιὰ ξύλα, νερὸ, γάλα, αὐγά, ἔξι κοτόπουλα καὶ δυὸ πρόβατα. Νομίζω πὼς ἕνα δολλάριο εἶναι περίπου ἢ λογικὴ τιμὴ γιὰ ἕνα πρόβατο καὶ τέσσερες πέννες γιὰ μιὰ κότα. Τὰ αὐγά ἔξι πέννες ἢ ντουζίνα. Δὲν ἔχει μεγάλη σημασία τὸ εἶδος τῶν χρημάτων πού παίρνεις. Τὰ ναπολεόνια καὶ οἱ χρυσὲς λίρες κυκλοφοροῦν πιὸ πολύ, ἀλλὰ δὲν βρίσκεις συνάλλαγμα στὰ χωριά. Ἡ παρακάτω λίστα μπορεῖ νὰ σᾶς φανεῖ χρήσιμη:

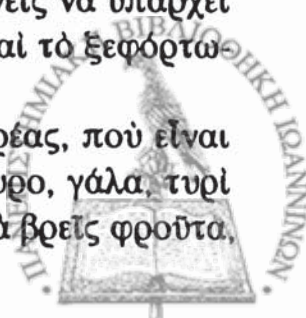
1 λίρα ἀγγλικὴ (στερλίνα)	= 110	πιάστρα
1 λίρα τουρκικὴ	= 100	"
1 ναπολεόνι	= 88	"
1 σελλίνι	= 5	"
1 δολλάριο	= 24	"

Αὐτὰ ὑπόκεινται σὲ ἀναπροσαρμογές.

7) Μιλοῦν τὰ ἑλληνικὰ σχεδὸν παντοῦ στὴ Νότια Ἀλβανία, ἀλλὰ εἶναι καλύτερα νὰ ἔχεις ἕναν ὑπηρέτη πού νὰ μιλάει ἂν εἶναι δυνατὸν ἀλβανικά.

8) Μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς ἄλογα ἀρκετὰ μέσω τῶν Βρετανῶν προξένων ἢ τῶν ντόπιων πρακτόρων. Εἶναι πιὸ φθηνὰ καὶ πιὸ καλὰ νὰ τὰ νοικιάζεις γιὰ μακρινὸ ταξίδι. Ἡ κανονικὴ τιμὴ γιὰ ἄλογα, εἴτε γιὰ ἀποσκευές εἴτε γιὰ σελωμένα, εἶναι δέκα ἢ δώδεκα πιάστρα τὴν ἡμέρα. Ἡ ἡμέρα ὑπολογίζεται γύρω στὶς ἑπτὰ ὥρες. Στὰ παραλιακὰ μέρη ζητοῦν μᾶλλον περισσότερα, καθὼς πρέπει νὰ παραγγέλνουν τὰ ἄλογα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας. Ἡ τροφή τους πληρώνεται ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες τους καὶ εἶναι καλύτερα νὰ ἐπιμένεις νὰ ὑπάρχει κάποιος ὁδηγὸς νὰ προσέχει κάθε ἄλογο, καθὼς τὸ φόρτωμα καὶ τὸ ξεφόρτωμα εἶναι ἀρκετὰ ἀνιαρὴ δουριά.

9) Στὸ δρόμο βρίσκει κανεὶς γιὰ νὰ φάει ἀρνὶ ἢ πρόβειο κρέας, πού εἶναι καλούτσικο. Στὰ χωριά βρίσκει κανεὶς πουλερικά, αὐγά, βούτυρο, γάλα, τυρὶ καὶ συχνὰ πολὺ καλὸ ψωμί. Στὶς μεγαλύτερες πόλεις μπορεῖς νὰ βρεῖς φρούτα,

λαχανικά, ντόπιο κρασί καθώς επίσης και ξύδι. Άλλά μιά άνετη καντίνα με συντηρημένα κρέατα, σούπες, καλά κρασιά και άλλα είναι αναγκαίο να έχουν οι ταξιδιώτες που δέν είναι και τόσο συνηθισμένοι σε κάθε είδους ταλαιπωρίες. Προσθέτω εδώ μερικές σημειώσεις που άφορούν τό κινήγι στη Νότια Άλβανία και γιαυτό πρέπει να εύχαριστήσω έναν πεπειραμένο φίλο στην Κέρκυρα για τίς πληροφορίες που μου έδωσε.

ΕΠΟΧΕΣ

Όρνίθια: Άπό Αύγουστο μέχρι Όκτώβριο και άπό Μάρτιο μέχρι Άπρίλιο. Μερικές φορές υπάρχουν πολλά.

Μπεκάτσες: Είναι καλές και πολλές άπό τόν Όκτώβριο μέχρι τό Μάρτιο, αλλά άγριες προς τόν τελευταίο μήνα.

Πουλιά: Έρχονται με τό πρώτο φεγγάρι του Όκτωβρίου και σε μεγάλους άριθμούς με τόν βόρειο ή τόν βορειοδυτικό άνεμο. Παραμένουν μέχρι τόν Φεβρουάριο.

Πέρδικες: Είναι σπάνιες. Άνε πώς άφθονοδν στην Πίνδο.

Άγριογάλλοι: Έρχονται κατά την διάρκεια του χειμώνα. Η παραμονή τους δέν είναι σταθερή. Είναι υπέροχα πουλιά. Έχω χτυπήσει ένα που ζύγιζε 17 κιλά.

Άγριοχοιροι και ζαρκάδια: Μπορεί να δει κανείς κατά τό τέλος της εποχής των πουλιών, όταν τά φύλλα μόλις άρχίζουν να πέφτουν άπό τά δένδρα. Άιτά κινήγιονται δέν παγιδεύονται.

ΣΚΥΛΙΑ

Ένας μικρός δραστήριος ληνλάτης σπαίει είναι άπαραίτητος για τά πουλιά. Και ένας καλός δυνατός ληνλάτης είναι επίσης τό καλύτερο για μπεκάτσες και άγριοπούλια. Για μεγάλο κινήγι είναι καλό κάθε ζωηρό βρωμόσκυλο που γαυγίζει δυνατά σε γουρούνια ή ζαρκάδια, χωρίς να τό πλησιάζει πολύ κοντά. Πεσμένα σκυλιά είναι έντελώς άχρηστα. Τά σκυλιά για ένυδρίδες προσφέρουν ένα καλό σπόρ, καθώς υπάρχουν πολλές ένυδρίδες κατά μήκος των άκτών.

Άγγλικά φάρμακα για τά σκυλιά είναι επίσης άπαραίτητα.

ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

Ένα καλό δωδεκάρι άπισθογεμές για άγριοπούλια ή μεγάλο κινήγι να προτιμάται, εκτός άν προτιμάει κάποιος τό ντουφέκι. Ένα συνηθισμένο όπλο 3 κιλών για μπεκάτσες και πουλιά. Τά άπισθογεμη είναι καλύτερα σε περιοχές με πυκνή βλάστηση. Ένα επίσης με κάνη 50 έκατοστών με πετεινό είναι χρήσι-

μο. Ἐνας ἄνθρωπος τοῦ καραβιοῦ πρέπει νὰ μεταφέρει ἔξω πολλά πολεμοφόδια μαζί του, καὶ τὸ δεῖπνο του θὰ εἶναι βελτιωμένο, ἂν ἐφοδιασθεῖ μὲ δικά του δίχτυα.

Ὅδηγοὶ γιὰ κυνηγοὺς ποὺ γνωρίζουν τὸ ἔδαφος εἶναι ἀπαραίτητοι. Μπορεῖ νὰ βρεῖ κανεὶς μερικοὺς καλοὺς στὴν Κέρκυρα. Πληρώνονται ἕνα δολλᾶριο τὴν ἡμέρα μαζί μὲ τὸ φαγητό τους ἢ λιγότερο μὲ τὸν μῆνα.

ΜΕΡΗ ΓΙΑ ΚΥΝΗΓΙ ἢ ΨΑΡΕΜΑ³²

Αὐλώνα: Ἐξαιρετικὴ γιὰ μπεκάτσες, μερικὰ μικρὰ πουλιὰ καὶ πολλὰ μεγάλα ζῶα, ὅπως γουρούνι, ζαρκάδι, λύκοι, τσακάλια καὶ ἄλλα. Πολὺ καλὸ ἀγκυροβόλι γιὰ σκάφη.

Ἄγιοι Σαράντα: Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει τόσο κατάλληλο μέρος γιὰ ψάρεμα στὴν ἀκτὴ. Ἀλλὰ μιὰ ὥρα δρόμο πιὸ μέσα ὑπάρχει ἕνας ὠραῖος βάλτος, γεμάτος μπεκάτσες καὶ μιὰ ὥρα πιὸ μακρὰ ἕνα ἄλλο ὠραῖο μέρος γιὰ πουλιὰ, πάπιες, μπεκάτσες καὶ ἄλλα. Οἱ Ἄγιοι Σαράντα εἶναι, ἴσως, τὸ κέντρο τῆς πιὸ κατάλληλης περιοχῆς στὴν Νότια Ἀλβανία. Στὶς κοιλάδες κάτω ἀπὸ τὸ Δέλβινο³³ ὑπάρχουν πολλὰ κοπάδια ἀπὸ ἀγριόγαλλους, ἀλλὰ εἶναι πολὺ προσεκτικοί. Ἐδῶ δὲν ἔχει καλὸ ἀγκυροβόλι.

Τρεῖς Σκάλες: Κατάλληλη γιὰ κυνήγι μεγάλων ζώων, ἀλλὰ ἄσχημο ἀγκυροβόλι.

Βουθρωτό: Μεγάλες ἐκτάσεις βάλτων μὲ μπεκάτσες, πουλιὰ. Παίρνοντας τὴν ἄδεια στὴν Κέρκυρα νὰ περάσεις μέσα ἀπὸ τὰ ἰχθυοτροφεῖα ποὺ φράζουν τὸν ποταμὸ καὶ νὰ πᾶς μέσα στὴ λίμνη· βρῖσκει κανεὶς πάπιες καὶ ἀγριόχηνες σὲ μεγάλες ποσότητες.

Φτελιᾶς: Ἐνα ὠραῖο κλειστὸ λιμάνι καὶ τὸ καλύτερο μέρος γιὰ ψάρεμα στὴν ἀκτὴ.

Καταϊτός: Καλὸ μέρος μὲ βάλτους γεμάτους μπεκάτσες καὶ πουλιὰ κατὰ μῆκος τῶν θάμνων πάνω στὶς πεδιάδες. Κακὸ ἀγκυροβόλι.

Παγανιά: Πολλὰ πουλιὰ καὶ μεγάλα ψάρια. Καλὸ ἀγκυροβόλι.

Σαγιάδα: Καλὸ μέρος γιὰ μπεκάτσες. Στὰ ἀβαθῆ πεδία τῆς Βακχίδος κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Καλαμᾶ ὑπάρχουν μυριάδες ἀγριοπούλια ἀπὸ κύκνους μέχρι παπάκια. Ἀλλὰ μιὰ λέμβος καὶ ἕνα ὄπλο γιὰ πάπιες εἶναι σχεδὸν ἀπαραίτητα. Καλὸ ἀγκυροβόλι στὰ Λιβαδάκια, ἀπ' ὅπου μερικὰ μίλια στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας εἶναι ἔξοχη περιοχή τῆς μπεκάτσας τοῦ βάλτου καὶ μερικῶν μικρῶν πουλιῶν.

Ἠγουμενίτσα: Τὸ κέντρο γιὰ κυνήγι μεγάλων ζώων. Μέρος γιὰ πουλιὰ λίγο πιὸ μέσα.

Πλαταριά: Γεμάτη ἀπὸ πουλιὰ στὰ ἀφθονα ἀμπέλια τῆς. Καλὸ ἀγκυροβόλι.

Μοῦρτος: Φημίζεται γιὰ τὰ γουρούνια. Ἡ παραλία ἐπεκτείνεται πρὸς τὴν Πάργα. Ὑπάρχουν λίγα πουλιὰ καὶ μπεκάτσες.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

.

Ίσως είναι ενδιαφέρον να προσθέσω την παρακάτω ιστορία των Σουλιωτών, όπως είναι κυρίως συγκεντρωμένη στις σελίδες του Φίνλεϋ.

Ο Άλη πασάς, από την αρχή κίολας της σταδιοδρομίας του, δούλευε ακατάπαυστα για να γίνει ο ίδιος ανεξάρτητος τοπικός άρχοντας. Παρεξήγησε την βαθειά οξυδέρχεια και σιωπηρή σύνεση του Σουλτάνου Μαχμούτ Β΄ ως αδυναμία και αθόρυβα τον προκαλούσε. Ο Σουλτάνος όμως, ενημερώθηκε για τη δύναμη του Άλη και άηδίασε με τη σκληρότητά του και το 1820 του πήρε το Πασαλίκι των Ίωαννίνων, στέλνοντας στρατό με άρχηγό τον Ίσμαήλ Πασά για να τον καθαιρέσει. Ο Οθωμανικός στρατός κατέλαβε όλα τα γύρω περάσματα και πολιορκήσε τα Ίωάννινα, αλλά οι δυσκολίες ήταν τέτοιες που αναγκάστηκαν να βρουν συμμάχους.

Οι Σουλιώτες ήταν τώρα για 17 χρόνια εξόριστοι στην Κέρκυρα και ενισχύονταν από την Ρωσία, Γαλλία, Αγγλία, όποια απ' αυτές τις χώρες κυριαρχούσε εκάστοτε στα Ίονια νησιά. Με διαταγή του Σουλτάνου κλήθηκαν να ξαναεισχωρήσουν στην Άλβανία και να κάνουν επίθεση στην Κιάφα, που χτίστηκε από τον Άλη πασά και έφρουρείτο από τους μουσουλμάνους Άλβανούς του. Ο Ίσμαήλ, όμως, ξέχασε να τους στείλει προμήθειες και οι Σουλιώτες για να μη πεθάνουν από πείνα κατάσχεσαν τις προμήθειες από τους χωρικούς του πασαλίκιου, οι οποίοι πλήρωναν σ' αυτούς φόρους παλαιότερα. Ο Ίσμαήλ ήταν θρησκομανής και δεν ήθελε να είνοει καμμιά χριστιανική φυλή. Μετάνωσε γιαυτές τις λεηλασίες και διέταξε τους Σουλιώτες να ένωθούν με το στρατό του που ήταν μπροστά από τα Ίωάννινα. Ταλαιπωρημένοι και κουρασμένοι όπως ήταν, αναγκάστηκαν να ύπακούσουν. Άλλά εκεί τους μεταχειρίστηκαν με περιφρόνηση, και ήταν έκτεθειμένοι σε όλες τις πιο δύσκολες καταστάσεις, χωρίς να ύποστηρίζονται από Οθωμανικές δυνάμεις και να μισοπεινάνε χωρίς να πληρώνονται.

Ο Άλης σύντομα έμαθε για τα παράπονά τους και γνώριζε την εξαιρετική μαχητικότητα τους, που πραγματικά φαινόταν να τον ζημιώνει όπως και πριν. Άρχισε λοιπόν διαπραγματεύσεις μαζί τους και σύντομα κατέληξαν σε συμμαχία με τον κάποτε θανάσιμο εχθρό τους. Το Δεκέμβριο του 1820, οι Σουλιώτες εγκατέλειψαν το στρατόπεδο του Σερασκέρη βαθιά μεσάνυχτα και κατέλαβαν την Κιάφα που είχε τεράστιες ποσότητες όπλων και προμηθειών. Σύντομα ξαναπήραν όλα τα χριστιανικά χωριά και τις όρεινες θέσεις της προηγούμενης επικρατειάς τους που ήταν στην κατοχή των Οθωμανικών δυνάμεων. Άφοδ πραγματοποιήθηκε αυτό, ένωθηκαν μ' ένα σώμα 1500 μουσουλμάνων Άλβανών άφοσωμένων στον Άλη. Δυό μήνες άργότερα ξέσπασε η ελληνική επανάσταση στο Μοριά.

Οι χωρικοί που ήταν δουλοπάροικοι, κάτω από την όμοσπονδία των Σου-

λιωτών, έβρισκαν ότι ή κατάσταση τους ήταν καλύτερη κάτω από τον 'Αλή πασά κατά την διάρκεια της έξορίας των αρχηγών τους. Γιαντό και απρόθυμα πλέον επέστρεψαν στο προηγούμενο καθεστώς της ύποταγής τους. Οί Σουλιώτες πολεμιστές είχαν μειωθεί τόσο πολύ σέ αριθμό, πού αναγκάστηκαν νά στρατολογήσουν από άλλες χριστιανικές φυλές. 'Υποχρεώθηκαν νά σχηματίσουν καινούργιο σύνταγμα μεταξύ τους και στην πραγματικότητα νά οργανώσουν ξανά την όμοσπονδία. Βρήκαν τους 'Αλβανούς χωρικούς αρκετά επηρεασμένους από τίς έλληνικές ιδέες. Και παρασύρθηκαν οί ίδιοι άσυναίσθητα μέσα στη δίνη της έλληνικής επανάστασης. Υλοθετώντας λοιπόν την ιδέα μέ όρμη και ένθουσιασμό, θυσίασαν στη συνέχεια τό αγαπημένο τους Σούλι για νά ένωθούν μέ τούς 'Ελληνες. 'Ο στρατός τους τώρα άπαρτίζονταν από 700 άνδρες, αλλά δέν γνώριζαν τακτική ή έπιστήμη πολέμου. 'Αρνιόντουσαν νά μάθουν ότιδήποτε. Κάθε Σουλιώτης ήταν άνεξάρτητος και νόμιζαν ότι ήταν σπουδαίοι. Δέν υπάκουαν παρά ελάχιστα στον αρχηγό της φάρας και οί αρχηγοί των οικογενειών υπάκουαν πολύ λίγο στον διοικητή αρχηγό. Για την άμυνα των βουνών τους είχαν άξιοθαύμαστο σύστημα. Δέν στηρίζονταν παρά μόνο στη γενναιότητα και τό θάρρος πού τούς χάριζε επιτυχίες.

Οί πράκτορες των 'Ελλήνων πίεζαν ισχυρά τούς Σουλιώτες νά εγκατελείψουν την ύπόθεση του 'Αλή. 'Αλλά αυτοί αρνήθηκαν νά σπάσουν την συμφωνία τους μέ τούς μουσουλμάνους 'Αλβανούς πού πρόσφατα τούς είχαν βοηθήσει. Οί τελευταίοι όμως, μη μπορώντας νά συνεργασθούν μέ τούς 'Ελληνες μέ όποιοδήποτε τρόπο, χωρίστηκαν τό 1821 από τούς Σουλιώτες, οί όποιοι άποσύρθηκαν στα βουνά τους. Μετά τόν θάνατο του 'Αλή και την κατάπνιξη της επανάστασης πού έγινε απ' αυτόν, οί 'Ελληνες θέλησαν άκόμη περισσότερο νά ύποστηρίξουν τούς Σουλιώτες και έτσι διατήρησαν μια δύναμη στο μέτωπο του στρατού των Τούρκων. 'Αλλά τώρα ή θέση τους ήταν άπελπιστική. Είχαν χάσει τίς προμήθειες, πού είχαν αποκλειστεί στο κάστρο της Κιάφας, και πέθαιναν από πείνα. Εύτυχώς γι' αυτούς ό 'Όμέρ Βρυώνης, ό νέος πασάς των 'Ιωαννίνων, άνυπομονούσε νά απαλλαχτεί από τέτοιους επικίνδυνους γείτονες και τούς πρόσφερε τούς πιο εύνοϊκούς όρους συνθηκολόγησης. Στίς 16 Σεπτεμβρίου 1822 άποχαιρέτησαν τά βουνά τους και άφου πήραν από τούς Τούρκους τό ποσό των 200.000 πιάστρων άποσύρθηκαν μέ τίς οικογένειές τους στα 'Ιόνια νησιά. Μετά από ένα χρόνο 300 Σουλιώτες μπήκαν στην ύπηρεσία του Λόρδου Βύρωνα. Τό μόνο αποτέλεσμα απ' αυτό ήταν ότι μίσησαν τόν καινούργιο αρχηγό τους, λόγω της πλεονεξίας, της ύποκρισίας και της ψευτιάς τους. 'Ο Λόρδος Βύρων πέθανε λίγους μήνες άργότερα και από τότε είναι άδύνατο νά έντοπίσει κανείς τούς Σουλιώτες. 'Απορροφήθηκαν από τούς 'Ελληνες μέσα στον άγώνα τους και είχαν διασκορπιστεί τελείως, τόσο πού τό όνομα του Σουλιώτη δέν έχει ξαναεμφανιστεί πουθενά παρά σαν άτομικό μόνο.

Μετάφραση ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ Κ. ΚΩΣΤΟΥΛΑ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΑΔΡΙΑΤΙΚΗΣ (ΝΟΤΙΑ ΑΛΒΑΝΙΑ)

• Τόν χειμώνα και τις εποχές που βρέχει η λίμνη αυτή ενώνεται με τη Λίμνη των Ίωαννίνων και γίνεται ένα.

• Ήταν σ' αυτό το λόφο που ο Βοεμοθνός ο γιός του Ροβέρτου Γμισκάρ του Νορμανδού οχύρωσε το στρατό του το 1082 όταν κατέλαβε την Έλληνική πόλη και νίκησε τον Αυτοκράτορα Άλέξιο τον Κομνηνό κάτω από τα τείχη του).

• Ένας Άγγλος εύγενής που πρόσφατα επισκέφθηκε τα Ίωάννινα ήταν πολύ ανυπόμονος να αγοράσει αυτό το τέμπλο και πρόσφερε ένα υπέροχο ποσό χρημάτων. Αναμφίβολα οι κακοπληρωμένοι και κακοταϊσμένοι κληρικοί θα είχαν πουλήσει το τέμπλο ή οτιδήποτε άλλο που υπήρχε στην εκκλησία για το ένα τέταρτο αυτών των χρημάτων. Αλλά η σκληρή διακάλη που θα επακολουθούσε ανάμεσα στους προξένους των άλλων Δυνάμεων θα ήταν κάτι το τρομερό. Είναι διασκεδαστικό να σκεφτεί κανείς τα τηλεγραφήματα, τα όποια θα στέλνονταν στη Γαλλία, Αυστρία και Ρωσία, θα ήταν μιά τρομερή στιγμή της Άγγλικής παρέμβασης, διαιροδικίας, Ιντριγκας, θράσους και έκθεσης που επιτράπηκε να λάβει χώρα.

• Από τον Φίνλεν και Λήκ. Όλας περιέργως είναι συνηθισμένο να βρῖσκει κανείς άτομα να μιλούν για τους Σουλιώτες σαν να ήταν πραγματικοί Έλληνες. Ήταν καθαροί Άλβανοί και δεν είχαν καμμιά σχέση με το Έλληνικό έθνος, εκτός από τη στενή θρησκευτική σχέση τους με την Έλληνική εκκλησία και τη χρήση της ελληνικής ως εκκλησιαστικής γλώσσας ως γλώσσας γραφής και εκπαίδευσης. Αλλά αυτοί οι λόγοι ήτιαν να τους εξελληνίσουν όλο και περισσότερο καθόλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους. Μερικοί άλλοι από άλλες χριστιανικές φυλές είχαν ενωθεί με τους Σουλιώτες, αλλά ήταν όλοι Τσάμπες ή Νοτιοαλβανοί.

• Έτσι είναι γραμμένο από τον Λήκ και Φίνλεν, αλλά στη Μπαλάντα του περιέργου Σουλιώτη του Λήκ σε νεώτερες έρευνες ονομάζεται κιούγκι.

• Έγκαταστάθηκαν στο λόφο της Ανάληψης, κοντά στην πόλη της Κέρκυρας που βρίσκεται πάνω από το τσιφινό έξοχικό ή τη λίσχη του «Υψηλού Λόφου». Έπιθυμία του Άλη ήταν, όπως γράφουν οι στίχοι του μουσουλμάνου κοιμητικό βιογράφου του:

Νά βλέπουνε τόν τάπο τους, νά καίγεται ή καρδιά τους

Τ' άγκριμα νά γυρίζουνε στά κρία τά νερά τους

Τι απέγινε αυτό το χειρόγραφο του ώραλου κοιήματος του Λήκ:

Σίγουρα άξιζει νά τιπαιθεί και νά έιδοθεί

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

1. «Ρετρεϊ» είναι το όνομα του σιάφους με το όποιο έφρασαν από την Κέρκυρα στους Άγιους Σαράντα. Στα άγγλικά retrei σημαίνει «δακρύμαυρο θαλασσοπούλι».

2. Ποταμός Ρανίς δεν υπάρχει στην περιοχή Πιθανόν να τόν συγγεί με τόν ποταμό Ρανε που βρίσκεται νοτιότερα, πηγάζει από την Μουργκίνα και εκβάλλει νότια της λίμνης Βουθρωτού. Σε παλαιό γερμανικό χάρτη, τόν όποιο έως συμβουλευτήκε ή συγγραφέας, ο ποταμός Ρανε τοποθετείται στην περιοχή του Δελβίνου και χύνεται στη λίμνη Βουθρωτού. Στην πραγματικότητα αναφέρεται στον ποταμό Μπιστριτσα ή Μπιστριτζα ή Πιστριτσα ο όποιος διατρέχει την περιοχή Δελβίνου και χύνεται στη λίμνη Βουθρωτού. Σε χάρτη του Κοσμά του Θεσσαρωτού (Γεωγραφία Άλβανίας και Ήπειρου - έκδοση ΕΗΜ) αναγράφεται ως Δώδων ποταμός και στον Π. Άραβαντινό (Χρονογραφία της Ήπειρου τόμος Β - 1856) αναφέρεται ως Σιμόεις ποταμός της Χαονίας (σελ. 152). Στη Χρονογραφία επίσης (τόμος Β' σελ. 127) υπάρχουν πληροφορίες για τόν ποταμό Παύλα.

3. Ο Σελήμ ήταν μπέης του Δελβίνου την εποχή του Άλη πασά. Ήταν δευτερότοκος γιός του Βελή πασά, βεζύρη της Θεσσαλίας και γιός του Άλη πασά.

4. Μουντιό: Άραβική λέξη που σημαίνει διοικητής δήμου, περιοχής, νομαρχίας. Στην όμιλούμενη λεγόταν μουδιόλης.

5. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως San Salvador. Πιθανόν η συγγραφέας να συμβουλευτήκε παλιό γερμανικό χάρτη, που αναφέρει έτσι το βουνό Παντοκράτωρ στο βόρειο τμήμα της Κέρκυρας.

6. Μουζίνα χωριό της περιοχής του Δελβίνου. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως Marjina. Σέ παλιό γερμανικό χάρτη ως Mursina. 'Η θέση και η περιγραφή προσδιορίζουν τó χωριό Μουζίνα.

7. Στην περιοχή που προσδιορίζεται από την συγγραφέα και μέ τó όνομα Garjissi (στά λατινικά) τοποθετείται από τó Κοσμά τó Θεσπρωτό στο χάρτη του (Γεωγραφία 'Αλβανίας και 'Ηπείρου Κοσμά Θεσπρωτού και 'Αθαν. Ψαλίδα - Έκδοση ΕΗΜ), οικισμός. 'Επίσης τó χωριό Γκάρπισι αναφέρεται στα χωριά της επαρχίας Δρυΐνουπόλεως (σελ. 65).

8. Πρόκειται για τόν κάμπο της Δερόπολης ή Δρυΐνουπόλεως που ποτίζεται από τó Δρίνο ποταμό.

9. Χάνι στον κάμπο του Ξηροβάτου Πωγωνίου. Τμήμα του κτιρίου από τó χάνι διατηρείται και σήμερα, όπως και τó πηγάδι και ó πλάτανος. Τó χάνι Ξηροβάτου ήταν πάνω στο δημόσιο δρόμο (δερβένι) 'Αργυροκάστρου - 'Ιωαννίνων. 'Ηταν μάλιστα και σταθμός φόρων διελεύσεως τά γνωστά δερβένια. Στη «Χρονογραφία της 'Ηπείρου» του Π. 'Αραβαντινού (τόμος Β' σελ. 398) και στο κεφάλαιο περί προσόδων και φόρων της 'Ηπείρου του έτους 1853 αναφέρονται εισπράξεις εκ δερβενίων Ξηροβάτου 14000 γρόσια.

10. Περιγράφεται τó έρασμα από τó δάσος της Μπούνας της κοινότητας Ποντικατών που καλύπτεται και σήμερα από μεγάλα δένδρα δρυός.

11. 'Η θέση που περιγράφεται είναι η περιοχή γύρω από τó σημερινό Χάνι Δελβινάκι.

12. Από τή διαδρομή, τó χρόνο, τήν απόσταση και τήν περιγραφή φαίνεται σαφώς πως πρόκειται για τή λίμνη της Ζαραβίνας.

13. Πρόκειται ασφαλώς για τή Μονή Σωσίνου κοντά στον Παρακάλαμο (Πογδόργιανη). Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως rogozhiani. 'Η θέση όμως, όπως προσδιορίζεται από τή διαδρομή, τόν χρόνο και τήν περιγραφή, έντοπίζεται στην περιοχή του σημερινού Παρακαλάμου. 'Ο δρόμος 'Αργυροκάστρου - 'Ιωαννίνων περνούσε από αυτή τήν περιοχή όπως φαίνεται στο χάρτη του Κοσμά του Θεσπρωτού (Γεωγραφία 'Αλβανίας και 'Ηπείρου-Κοσμά Θεσπρωτού και 'Αθανασίου Ψαλίδα - Έκδοση ΕΗΜ), αλλά και όπως αναφέρεται και από άλλους περιηγητές (π.χ. HOLLAND).

14. Προφανώς πρόκειται για φιδουρούτι ή φιδουποκάμισο που αφήνουν τά φίδια αυτή τήν εποχή.

15. Μία ίντσα αντιστοιχεί σε 2,54 εκατοστόμετρα και ένα πόδι είναι ίσο μέ 12 ίντσες ή 30,48 εκατοστόμετρα.

16. Αναφέρεται στους γνωστούς καταρράκτες του Καλαμά κοντά στο σημερινό χωριό Καταρράκτης. Για τούς καταρράκτες αυτούς γράφει ó Λόρδος Βύρων.

17. 'Η θέση αυτή πρέπει να είναι κάπου κοντά στο σημερινό χωριό Μαζαράκι.

18. Είναι η περιοχή του όροπεδίου ανάμεσα στα χωριά Ζίτσα, Πρωτόπαπα και Λιγοψά, απ' όπου περνούσε ó δρόμος 'Ιωαννίνων-'Αργυροκάστρου. 'Ανάμνηση αυτού του δρόμου είναι και η τοποθεσία ή όποια και σήμερα ονομάζεται Δερβένι.

19. Τó χάνι αυτό πρέπει να ήταν στον κάμπο της Λαψίστας κάπου κάτω από τά χωριά Πρωτόπαπα ή Νεοχώρι. 'Ανάμνηση αυτού του χανιού είναι ένας μεγάλος πλάτανος και μερικά έρείπια.

20. Πρόκειται για τή λούτσα (όμβροδεξαμενή) που ύπηρχε βόρεια της Ζίτσας. 'Επιχωματώθηκε πριν λίγα χρόνια και έγινε χώρος άθλοπαιδιών.

21. Στίχοι από τó γνωστό ποίημα Child Harold, του Λόρδου Βύρωνα που είχε έπισκεφθεί τή Ζίτσα στις 12-13 'Οκτωβρίου 1809.

22. Προφανώς αναφέρεται στη στέρνα του μοναστηριού και στο νερό της.

23. Χωριό της Λάκκας Σουλίου. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως Romanates. Βλέπε και Γεωγραφία Κοσμά του Θεσπρωτού και 'Αθανασίου Ψαλίδα - Έκδοση ΕΗΜ - σελίδες 62 και 74.

24. Τó παλιό σχολείο της Ζίτσας που σήμερα χρησιμοποιείται ως πνευματικό κέντρο βρίσκεται στο κέντρο του χωριού. Σέ έντοιχισμένη πλάκα αναγράφεται «1858 ΜΑΙΟΥ 5

ΑΝΗΓΕΡΘΗ Η ΣΧΟΛΗ ΑΥΤΗ κλπ». Το 1863 που το είδε ή συγγραφέας ήταν πράγματι ένα καινούργιο σχολείο αλλά και σήμερα είναι ένα αξιόλογο αρχιτεκτονικό δείγμα

25. Από Κέρκυρα προς Ίωάννινα μπορούσε κανείς να φθάσει και μέσω Σαγιάδας. Η διαδρομή ήταν: Σαγιάδα-Φιλιάτες-Χάνι Μιογάζι (μεταγενέστερα Χάνι Τζούμα εκεί που σήμερα το χωριό Δάφνη κοντά στην Κεραμίτσα) - Γέφυρα Βρούσινας και στη συνέχεια πάνω στη διαδρομή περίπου του σημερινού δημόσιου δρόμου προς Ίωάννινα

26. Πρέπει να ακολουθήσαν τον δρόμο κατά μήκος των λόφων ανατολικά της Καρδαμίτσας και κατέβηκαν στην πεδιάδα κοντά στο Ροδοτάπι από το στενό και κατηφορικό μονοπάτι του Γκρέμιθα που είναι δίπλα στην παλαιά χάραξη του δρόμου προς Ήγουμενίτσα, νότια του Ροδοτοπίου.

27. Προφανώς μπήκαν στα Ίωάννινα από την περιοχή όπου σήμερα είναι τα Καρδαμίτσα και είδαν την πόλη από τους λόφους του Γενικού Νοσοκομείου, πρώην Σανατορίου.

28. Τα 2500 πόδια δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τα 2500 πόδια είναι περίπου 760 μέτρα, ενώ το Μιτσικίλι έχει ύψος 1810 μέτρα

29. R. Stuart Άγγλος πρόξενος στα Ίωάννινα από 16/2/1863 έως 16/12/1863.

30. Το Σεράϊ, έτσι όπως περιγράφεται, ήταν εκεί όπου ανεγέρθηκε το κτίριο που στεγάζει σήμερα την 8η Έφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων το γνωστό ως πρώην Βασιλικό Περίτερο.

31. Ο γνωστός από γραβούρες και κάρτ-ποστάλ τάφος του Άλη πασά με την οδύηρο-κατασκευή σε μορφή κλουβιού.

32. Προφανώς αναφέρεται στο τζαμί του Άαλάν πασά

33. Πρόκειται ασφαλώς για γέφυρα με την οποία συνδεόταν η περιοχή του κάστρου με την πόλη και ήταν κατασκευασμένη πάνω από την τάπια, το γεμάτο νερό χανδάκι, που περιέλανε το κάστρο. Η τάπια αυτή και η γέφυρα φαίνονται στον πολεοδομικό χάρτη των Ίωαννίνων του 1902 που σχεδίασε ο Παναγιώτης Τζαμακλής (βλέπε πρακτικά διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας Δήμου Ίωαννιτών 1987 σελίδα 119 σε ένθετο σχέδιο). Η τάπια και ασφαλώς και η γέφυρα υπήρχε, τουλάχιστον, μέχρι το 1911 όποτε αποφασίστηκε από τον Δήμο το γέμισμα και η οικοδόμηση. Στην εφημερίδα -ΙΩΑΝΝΙΝΑ- (17/2/1911 αριθ 113 έτος 43) γράφεται: «Κατόπιν άνακοινώσεως του Δημάρχου Ίωαννίνων άγγέλεται ότι επειδή έν μέρος του περίε του φρουρίου Ίωαννίνων χανδάκιος θά παραχωρηθεί εις τους γειτονίζοντας Ιδιοκτίτας και έν μέρος θά πωληθεί υπό τινας όρους και σύν τούτους ό ειρημένος χανδαξ γεμισθεί και έν' αυτού κτισθώσι οικοδομαί, διά ταύτα οι βουλόμενοι άποτανήτησαν εις τό Δημαρχείο Ίωαννίνων».

34. Η περιγραφή του λόφου του Άγιου Γεωργίου ταιριάζει πολύ με την περιοχή όπου σήμερα είναι το πάρκο, τα Λιβαρίτσια και τό Αρχαιολογικό Μουσείο Ναός του Άγιου Γεωργίου δεν αναφέρεται την εποχή αυτή στην πόλη έξω από τό κάστρο. Πιθανόν στους πρόποδες του λόφου να υπήρχε κάποιο εικόνημα ή προσκυνητάρι ή ό τάφος του Νεομάρτυρα Γεωργίου του οποίου τό μαρτύριο ήταν γνωστό. Για την ταυτότητα του λόφου όπου τό Λιβαρίτσια με τό όχυρά που πιθανόν ενίσχυσε ό Βοεμοιόνδος βλέπε και Σ Ζούμπου «Περί Βοεμοιόνδου και Ίωαννίνων». Οπωσδήποτε όμως ή περιγραφή με «τους κυριότερους τάφους...», τό στρατόπεδο όπου «τά άνευκαίδευτα τμήματα γυμνάζονταν...» και ή «καλύτερη θέα της λίμνης από την πόλη» είναι πιά κοντά στην περιοχή όπου είναι σήμερα τό Λιβαρίτσια και τό πάρκο των Στρατώνων.

35. Συχνά ή συγγραφέας αναφέρεται στη φτώχεια, την έρημωση και την εγκατάλειψη της περιοχής που περιοδεύει. Είναι ή περίοδος μετά τον Κρημαϊκό πόλεμο (1854-56) και οπωσδήποτε οι συνέπειες ήταν αίσθητες και στην Ήπειρο.

36. Αναφέρεται στο τέμπλο του Ναού του Άγιου Άθανασίου, της Μπρόπολης.

37. Κρυόνερο, ή Ντραμπάτοβα. Για μία περίοδο λεγόταν Κρυονέρι κι' έτσι αναγράφεται σε παλιές κάρτες.

38. Προφανώς αναφέρεται σε εικόνα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Άγνωστον που βρέθηκεται σήμερα.

39. Η αναφερόμενη θέση πρέπει να είναι στην τοποθεσία Άγιος Νικόλαος στον λόφο και δίπλα στον σημερινό δρόμο προς Δωδώνη μετά την Κοσμηρά. Ήταν μία από τίς διαδρομές που ακολουθούσαν για την Παραμυθιά ή για τη Λάσια Σούλι.

40. Είναι ή πεδιάδα γύρω από τό θέατρο της Δωδώνης.

41. Το σημερινό χωριό Δραμεσιοί.
42. Προφανώς άμφιθέατρο όνομάζει τά έρειπια του αρχαίου θεάτρου της Δωδώνης.
43. Πλέσια είναι ή παλιά όνομασία του χωριού 'Αγία 'Αναστασία που βρίσκεται στις βορεινές πλαγιές του βουνού 'Ολύτσια.
44. Περιοχή κάτω από τά Δερβιζιανα, πιθανόν κάπου κοντά στο σημερινό οικισμό Ζαραβίνα.
45. Ρωμανό, χωριό στη Λάκκα Σούλι. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως Roumanates.
46. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως Santa Maura.
47. Με τή λέξη μίασμα (στο άγγλικό κείμενο *plasma*) αναφέρεται προφανώς στη γνωστή μολυσματική άρρώστια που παλαιότερα ήταν ένδημική στην περιοχή του Φαναριού, στον κάμπο του 'Αχέροντα στη σημερινή περιοχή Καναλακίου.
48. Το γνωστό στενό πέραςμα που και σήμερα ακόμη λέγεται «Σκάλα της Τζαβέλλαινας».
49. Στο άγγλικό κείμενο αναγράφεται ως Sanita. Είναι όμως πολύ πιθανόν νά αναφέρεται στη γνωστή μεγάλη πλατεία της Κέρκυρας τή Σπιανάδα.
51. Στις 13 'Ιουνίου 1863 ύπογράφηκε ή γνωστή συνθήκη για τήν έκλογή του πρίγκιπα Χριστιανού ως βασιλιά της 'Ελλάδας. Με τήν παραπάνω συνθήκη προβλεπόταν και ή προσάρτηση. Σύμφωνα με τό ήμερολόγιο της περιήγησης επέστρεψαν στην Κέρκυρα στις 16 'Ιουνίου 1863, όταν είχε άσφαλώς φθάσει ή είδηση για τήν ύπογραφή της συνθήκης.
52. Όλα τά αναφερόμενα μέρη για κυνήγι ή ψάρεμα είναι παραλιακές περιοχές με τήν γειτονική ένδοχώρα τους. Προφανώς ή συγγραφέας άπευθύνεται σε 'Αγγλους εύγενείς και άξιωματούχους που κάνουν τουρισμό με πλοία άναψυχής.
53. 'Η περιοχή Δελβίνου και της λίμνης Βουθρωτού περιγράφεται σαν κατάλληλη για άξιόλογο κυνήγι και στη Γεωγραφία 'Αλβανίας και 'Ηπείρου, Κοσμά Θεσπρωτού και 'Αθανασίου Ψαλίδα, έκδοση ΕΗΜ, βλέπε σελίδα 74.

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΑ ΒΛΑΧΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Κατ' εξαίρεση στον παρόντα τόμο του «Ήπειρωτικού Ήμερολογίου» δημοσιεύουμε δυό επιστολές: 1) του κ. Γεωργίου Άπ. Παδιώτη, τοπογράφου ύπομηχανικού, συγγραφέα του βιβλίου «Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου 1988», με τὸ περιεχόμενο του ὁποίου ἀσχολήθηκε ὁ κ. Ἀχιλλέας Γ. Λαζάρου στὸ τόμο του «Ήπειρωτικού Ήμερολογίου» τοῦ 1989.

2) ἀπάντηση τοῦ κ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, ὑπόψη τοῦ ὁποίου τέθηκε ἡ ἐπιστολή τοῦ κ. Παδιώτη.

Ἡ ἐξαίρεση γίνεται γιὰ τὸ ὅτι τὸ θέμα ἐνδιαφέρει σημαντικά τὸν Ἁπειρωτικὸ ἠχώρο καὶ σχετίζεται ἀμεσα μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ Ζητήματος.

1) Ἡ ἐπιστολή τοῦ κ. Γεωργίου Ἀπ. Παδιώτη

Ἀθήνα, 26/10/1989

«Ἀπάντηση στο λιβελογράφημα του κ. Αχ. Γ. Λαζάρου σχετικά με το βιβλίο μου CĂNTIȚI, ARMĂNEȘTI DI-AMINCIU (Βλάχικα Τραγούδια του Μετσόβου, έκδοση Γ. Γέρου, Μάης 1988, που δημοσιεύτηκε στο ανάτυπο του Ήπειρωτικού Ήμερολογίου ἔτους 1989¹».

Δεν ξέρω ποιά σκοπιμότητα ἐξυπηρέτησε ἡ ἀναφορά που ἐσπευμένα του ἔφερε ὁ κ. Χρήστος Πίσπας τὸ βιβλίο μου CĂNTIȚI ARMĂNEȘTI DI-AMINCIU ἀφού ὁ ἴδιος εἶχε ἀσχοληθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴ δημοσίευση αὐτὴ καὶ σε ἄλλες προγενέστερες δημοσιεύσεις, τοῦ 1988².

Πρὶν ἀσχοληθῶ με τὸ λιβελογράφημα τοῦ Αχ. Γ. Λαζάρου εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναφερθῶ, σε λίγες γραμμές, στὴν ἐπαγγελματικὴ μου σταδιοδρομία τὴν ὁποῖαν καὶ αὐτὴν μου ἀμφισβητεῖ ὁ κ. Αχ. Γ. Λαζάρου.

Ξεκίνησα τὴν ἐπαγγελματικὴ μου σταδιοδρομία ὡς ἐμπειροτέχνης Τοπογράφος ἀρχές τοῦ 1956. Αὐτὴν τὴν ἐπαγγελματικὴ μου σταδιοδρομία τὴν οφείλω κυρίως στὸν αείμνηστο συγγενὴ μου Δημήτριο Παδιώτη τοῦ Θεοδώρου³, Διευθυντὴ Υγειονομικῆς Υπηρεσίας Βόρειας Ἑλλάδας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ

1. Το ἀνάτυπο αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν κ. Εὐάγγελο Ἀβέρωφ - Τσοῖτσα καὶ ὅπως εἶχε προαναγγελεῖ καὶ στὴν Ἰλλυρολογία τοῦ ὁ Αχ. Γ. Λαζάρου, σελ. 82 σημ. 140, ΑΘΗΝΑ 1988, ἡ ἀνατύπωση αὐτὴ τοῦ 1989 χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ Τσοῖτσειο Ἴδρυμα.

Αὐτές αἱ ἀνατυπώσεις διαφέρουν ὡς πρὸς τὸν πρόλογο καὶ αὐτὸ τοῦ 1989 περιέχει μόνον τὸ διελίκο λιβελογράφημα γιὰ τὸ βιβλίο μου CĂNTIȚI ARMĂNEȘTI DI-AMINCIU.

2. Αχ. Γ. Λαζάρου - Βόρειος Ἁπείρος - Ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ΑΘΗΝΑΙ 1988 σελ. 296, σημ. 141 τοῦ ἴδιου, Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς ΑΘΗΝΑ 1988, σελ. 56 καὶ σελ. 82, σημ. 141.

3. Ὁ Θεόδωρος Παδιώτης (+1893 στὴ Λαμία) ἦταν ἐπιστάτης στὸ τσιφλίκι τοῦ Μετσοβίτη εὐεργετῆ Ἀνδρέα Φαρδῆ στὴ Λαμία (μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ παπποῦ μου, Μιχαὴλ Παδιώτη).

στον αείμνηστο Νικολάου Στάμου Ελιθεωρητή Τοπογραφικών Συνεργείων Υπουργείου Γεωργίας.

Ήταν επιβεβλημένη η παραπάνω αναφορά μου, διότι και οι δυό τους με είχαν περιβάλλει τότε, στο ξεκίνημα της επαγγελματικής μου σταδιοδρομίας, με πατρική στοργή και αγάπη.

Η αναφορά μου αυτή είναι ένας ελάχιστος φόρος τιμής στη μνήμη τους.

Η 33χρονη επαγγελματική μου σταδιοδρομία έχει τη σφραγίδα της εντιμότητας, της εργατικότητας της ακρίβειας και της ευσυνειδησίας. Ειδικότερα από το 1960, σαν Προϊστάμενος Τοπογραφικού Συνεργείου, συνέταξα πάρα πολλά και παντός είδους τοπογραφικά διαγράμματα: προμελέτες οδοποιίας, οριστικές χαράξεις εθνικών δρόμων, κτηματογραφικά διαγράμματα και πίνακες αυτών, τριγωνισμούς, χωροσταθμικά δίκτυα, ερμηνεία αεροφωτογραφιών, υπεύθυνη εργασία υπαίθρου και γραφείου.

Παραθέτω δείγμα εργασίας στη σελίδα 26 Φ.Ε.Κ 11 τ. Δ/19.1.1972.

Ύστερα από μία σταδιοδρομία τόσων χρόνων, εντατικής και έντιμης εργασίας, η δευτεροβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση με την προσφυγή της στα δικαστήρια το 1977, δικαιώθηκε το 1981 και με την με αριθμό 1396/81 απόφασή του το Συμβούλιο Επικρατείας ονόμασε τους Προϊσταμένους και Παρατηρητές τοπογραφικών συνεργείων Τοπογράφους Υπομηχανικούς. Δικαιωματικά λοιπόν κατέχω τον παραπάνω τίτλο.

Αλλά περισσότερα θα πούμε στην αίθουσα της Θέμδας με την προσφυγή μας στη δικαιοσύνη για επαγγελματική δυσφήμιση.

Αλλά και στον κοινωνικό τομέα η δραστηριότητά μου έχει τη σφραγίδα της έντιμης και πατριωτικής παρουσίας.

Γενικός Γραμματέας στον Εξωραϊστικό Σύλλογο Μετσόβου επί Προεδρίας κ. Γεωργίου Πλατάρη (1972-1975) και Ταμίας επί Προεδρίας κ. Ηλία Ζούβια (1977-1980).

Μετείχα όμως και στην Επιτροπή ανέγερσης της Προτομής του αοιδίμου Αρχιμανδρίτου Μοδέστου Πέρτσαλη, με τη γνωστή της ιστορία¹.

Πώς γεννήθηκε όμως η ιδέα για τη δημοσίευση των Βλάχικων δημοτικών τραγουδιών του Μετσόβου και της περιοχής;

Από τα γυμνασιακά μου χρόνια, όταν μου δινόταν η ευκαιρία, κατέγραφα τα Βλάχικα δημοτικά τραγούδια, τις παροιμίες, τα παραμύθια, τα ήθη, τα έθιμα και πολλές Μετσοβίτικες ιδιαιτερότητες.

Το 1977 ο τότε και νυν πρόεδρος του Εξωραϊστικού Συλλόγου Μετσόβου δικηγόρος κ. Ηλίας Ζούβιας σε μία από τις γενικές συνελεύσεις είχε κάνει την πρόταση για τη συλλογή και έκδοση των Βλάχικων δημοτικών τραγουδιών, γιατί όπως είχε επισημάνει, με την πατριωτική του διορατικότητα που τον δια-

1. Βλέπε φωτοαντίγραφο Φ.Ε.Κ 158/7.6.1974 ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ (σελίδα 26).

κρίνει, αρχίζουν και χάνονται. Η πρόταση αυτή εγκρίθηκε παμπηφεί από την τότε Γ.Σ. Στη θητεία όμως αυτή δεν κατέστη δυνατή η παραπάνω υλοποίηση της πρότασης.

Έτσι αποφάσισα μόνος μου¹ να εκδόσω αυτά τα γνωστά σε όλους τους Μετσοβίτες Βλάχικα τραγούδια, προσφέροντας έτσι τη μικρή μου συμβολή στην καταγραφή και διατήρηση της πολιτιστικής μας παράδοσης.

Αυτά τα τραγούδια τα οποία ο κ. Αχ. Λαζάρου τολμάει και αμφισβητεί.

Ας πάμε όμως στον κορμό του λιβελογραφήματος το οποίο και μας ενδιαφέρει:

Είχαν όμως οι Βλάχοι βλάχικο δημοτικό τραγούδι;

1. Αρχίζουμε με το βιβλίο «Οι Βλάχοι της Πίνδου»² του Συρρακιώτη Κώστα Δ. Κρυστάλλη (1868-1894), ποιητή και τραγουδιστή του βουνού και της στάνης.

Ο Κώστας Δ. Κρυστάλλης στο αναφερόμενο βιβλίο και στο κεφάλαιο ΣΑΜΑΡΙΝΑ μετά την περιγραφή της παραθέτει σε μετάφραση από τη Βλάχικη γλώσσα τα παρακάτω τραγούδια:

Ίδου πῶς ἐγκωμιάζεται ἡ παρθένος παρ' αὐτοῖς ἐν τινι βλαχικῶ ἄσματι, καθ' ἡμετέραν μετάφρασιν:

Γαϊτάνια εἶναι τὰ φρύδια σου, τὰ μάτια σου φλυτζάνια
 Ἡ μύτη σου κονδυλωτή, τὸ στόμα σου κοράλι,
 Δακτυλιδένια ἡ μέση σου, τὰ στήθεια σου λεμόνια,
 Καὶ περδικένιος ὁ λαιμός, κόρη μου ποιὸς σ' ἐγέννα;
 - Μὰ τὸν Θεό, ἡ μάνα μου μὲ γέννησε ἡ δική μου...

(σελ. 28, 29)

Ἐν βλαχικὸν ἄσμα των, δπερ παραθέτομεν, ἐν μεταφράσει, ἰδου πῶς ψάλλει τὴν ζωὴν ταύτην.

Γιὰ τὴν τζοπάνικη ζωὴ, ὄλοι κουτόν μὲ λένε,
 Μᾶχω δικόμ' κοπάδι ἐγὼ καὶ τὰ καλά τοῦ κόσμου,
 Ἐχω φλογέρα ποῦ λαλῶ κι' ἀντιλαλοῦν οἱ βράχοι,
 Ἐχω τ' ἀγέρι ποῦ γοργό μοῦ φέρνει τὰ χαμπέρια,
 Ἐχω λειβάδια ἀνθόσπαρτα, βουνά γεμάτα δέντρα,
 Δέν θέλω μαρμαρόχτιστα θεώρατα παλάτια,
 Οὔτε καὶ θέλω νὰ μὲ λέν ἀπὸ γενιά, ἀπὸ σοῖ.
 Ἐχουν χτικιὸ καὶ θάνατο, οἱ ἀρχόντοι στὰ παλάτια,
 Κι' ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ σὰν Βασιληᾶς, ἔχω δικούς μου νόμους.

(σελ. 29)

1. Με την οικονομική υποστήριξη του γιατροῦ κ. Μπάρτζα Γεωργίου.

2. Κώστα Δ. Κρυστάλλη «Οι Βλάχοι της Πίνδου», τόμος Γ' Αθήνα 1952. (έκδοση φροντισμένη από τον αδελφό του, Βασίλειο Δ. Κρυστάλλη).

Ο τραγουδιστής του βουνού και της στάνης στις σελίδες 82-47 στο ίδιο κεφάλαιο για το μεγάλο Βλαχοχώρι τη Σαμαρίνα κατέγραψε και μετέφρασε αρκετά Βλάχικα δημοτικά τραγούδια τα οποία και παραθέτω:

Και απαραίλλακτα ως πᾶς Ἑπειρώτης οὕτω και ὁ Βλάχος οὗτος τῆς Πίνδου ἐκχύνει τὴν λύπην ἢ τὴν χαρὰν του αὐτὴν, εἰς τραγούδια, εἰς τὰ ὠραία ἐκεῖνα και περιπαθέστατα τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, ἅτινα ἂν και Βλάχικὰ, ἔχουσιν ὁμως τὸ αὐτὸ ἄλγος, τὴν αὐτὴν χαρὰν, τὴν αὐτὴν μελωδίαν, τὸ αὐτὸ πνεῦμα, μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν. Χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μεταφράζομεν τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐνταῦθα:

Ἐδυσσεὸς ὁ ἥλιος σ' τὴν αὐλὴν, ξύπνα ἀκριβὴ μου ξύπνα.

λέγει πρὸς τὴν νεαρὰν του σύζυγον, ὁ νεονιμφευμένος ταξιδευτὴς, ἀφωπνιζόμενος ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς τὴν πρωΐαν, καθ' ἣν μέλει νὰ ἀναχωρήσῃ. Ἡ σύζυγος, ἀλγοῦσα ἐπὶ τῷ ἀποχωρισμῷ του, σφίγγει αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς και θέλει νὰ τὸν ἀποκοιμίσῃ ἀκόμη, διὰ τοιούτων λόγων:

Δὲν εἶν' ὁ ἥλιος, εἶν' αὐτὸ τῆς νύχτας τὸ φεγγάρι
Κοιμήσου ἀκόμα, σφίξε με γλυκὰ στὴν ἀγκαλιά σου.
Και φίλησέ με στὸ λαιμό, στὰ μάτια και στὰ φρύδια.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον, ἀρχίζουσι νὰ φωνάζουσι οἱ ἀλέκτορες. Τοὺς ἀκοῦει ὁ ἀγριωτῶν σύζυγος και ἐπαναλέγει:

Ἄχου, Μαρούσω, κί κί κί, φωνάζουνε τὰ ὄρνιθια
Ξύπν' ἀκριβὴ μου κι' ἔφεξε και πάει ὁ ἥλιος γιόμα
Και θὰ μ' ἀφίσ' ἢ συντροφιά...

Τέλος ἐγείρονται τῆς κλίνης ἀμφότεροι, διότι ἀκοῦεται εἰς τὴν θύραν και ὁ κτύπος τῶν ἀναμενόντων συντρόφων. Ἡ νεαρὰ γυνὴ ἀναλύεται τότε εἰς θλιβερά δάκρυα, ἐνῶ ὁ σύζυγός τῆς παρακαλεῖ τὴν γραιὰν μητέρα του νὰ προετοιμάσῃ τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τοιούτων ἀλγεινῶν λόγων:

Κλάψε με, μάναμ', κλάψε με κ' ἐγὼ θὰ πάω στὰ ξένα,
Στὰ ξένα και στὰ μακρινά, γιὰ ζῶ και γιὰ πεθαίνω,
Βουνὰ τετράπηλα, κ' ἐρμῆς και κάμπους θὰ περάσω,
Ποιὸς ξέρει ἂν θὰ σὰς ξαναἶδῶ, ποιὸς ξέρει ἂν θὰ γυρίσω.
Μάνα στὴν πόρτα κύτταξε ποιὸς εἶναι πού βροντάει,
Θὰ νᾶναι ἢ μαῦρη συντροφιά. Ἄνοιξε, μάνα μ', ἄνξε,
Και γύρνα και σιγοῦρεψε τὰ ἔρμα μου δισάκκια,
Γιατὶ ἢ νυφοῦλα ἢ δύστηχη τὸ χωρισμὸ μου κλαίει.

Ἡ μήτηρ ἐκτελεῖ τὰ πάντα και ἤδη τὸ καρβάνιον εἶναι ἑτομον πρὸς ἀναχώρησιν. Ὁ ταξιδευτὴς λαμβάνει εἰς χεῖρας τοὺς χαλινούς τοῦ ἐπι-

κεφαλής του καρβανίου ζώου, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ αὐτὸ καρβανάρης καὶ εἶναι τὸ καλλίτερον πάντων καὶ πλέον περιποιημένον, φέρον περὶ τὸν λαιμὸν μέγαν κώδωνα, ἀσπάζεται τοὺς προσφιλεῖς οἰκείους του, μόλις ἐν δακρῦοις ἀρθρῶν τοὺς λόγους τούτους:

Φεύγω καὶ σὰς ἀφίνω 'γεία. Καὶ γιὰ τ' ἐμέ ἂν πονᾶτε,
Τὴν ὠμορφή γυναῖκα μου ν' μ' ἀγαπᾶτε θέλω,
Μὲ πόνο σὰν τὰ μάτια σας, νὰ μοῦ τήνε φυλάτε,
Ὅσο νὰ πάω στὴν ξενητεία καὶ νὰ γυρίσω πίσω...

Τῷ ὑπόσχονται ὅλοι τοῦτο δακρῦόντες καὶ τὸν ἀποπέμπουσι διὰ τοῦ στεροτύπου ἐκείνου, ὦρα σου καλή (οἶγα ts' bupá)!

Ἐν τῇ ξενητεία οὗτος δὲν ἔχει ἄλλο πρὸ ὀφθαλμῶν ἢ πῶς νὰ κερδίσῃ ὅσον τάχιον καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν οἰκείων καὶ ἰδίᾳ τῆς νεαρᾶς συζύγου του, ἥτις τόσον ἀγαπᾶ αὐτόν, ὥστε τῷ ἀποστέλλει πολλάκις χαιρετίσματα μὲ τὰ ἄστρα ἢ μὲ τὰ πτηνά.

Μέσα στὰ φύλλα τῆς μηλιάς,
Τῆς καστανιάς καὶ τῆς γκορτσιᾶς
Ἐνα πουλάκι κελαῖδεῖ
Τὸ καλοκαῖρι τὴν αὐγή.
Ἐυπνάει τοὺς δόλιους πιστικούς
Τοὺς καρβανάρους τοὺς καλοῦς,
Τοὺς πιστικούς στὰ πρόβατα
Τοὺς καρβανάρους 'ς τὰ ἄλογα
Ἐυπνάει καὶ μιὰ λυγερή,
Ὅπου κοιμᾶται μοναχή.
- Σήκω, μανοῦλα μ', κι' ἄκουσε
Πῶς κελαῖδάει τὸ πουλί.
- Σώπαινε, κόρη μ', σώπαινε
Μὲ τὰ πουλιά μὴ μάλωνε..

Δυνατὸν ὁ ξενητεμένος νὰ μὴ ἐπιστρέψῃ καὶ μετ' ἀπουσίαν 12 καὶ 15 μηνῶν (ὄχι ἐτῶν). Ἀναμένει ἢ σύζυγός του ἀλλὰ μετ' ἄλγους καὶ ἀνησυχίας πάντοτε. Εἰς δὲ τοὺς ἐρωτῶντας αὐτήν:

- Τ' ἔχεις Μαρούσιω κι' ὄλο κλαῖς καὶ συχνάναστενάξεις: συγκεκινημένη αὐτὴ ἀπαντᾷ:

- Καὶ τί καλὸ 'χω νὰ μὴ κλαίω, νὰ μὴν ἀναστενάζω,
Π' ἔχω τὸν ἄνδρα μου μακριὰ 'ς τὰ ἔρημα τὰ ξένα;
Δώδεκα μῆνες καρτερῶ κι' οὔτε κι' ἐφάνη ἀκόμα,
Θὰ καρτερέσω ἀκόμα τρεῖς κι' ἂν δὲν φανῆ κι' ὡς τότε,
Θὰ πάω νὰ γίνω καλογορηά...

Ἡ χρυσοῦ ἑλπίς τῆς καὶ ὁ μόνος αὐτῆς φλογερὸς πόθος ἐκκληροῦνται τέλος. Ὁ σύζυγος ἐπιστρέφει μετ' οὐ πολὺ. Αὐτὴ δὲ μανθάνουσα ἐξέρχεται εἰς προὔπαντησίν του, ἐνδεδυμένη τὰ πολυτιμότερα ἐνδύματά τῆς. Ἴδου πῶς λέγει ἄσμα τι περὶ τούτου: (σελ. 34)

- Λεβέντες ποῦ γυρνᾶτε ἀπ' τὴν ξενητεία,
Μὴν εἶδατε καὶ τοὺς δικοὺς μας νὰ γυρνοῦν;

λέγουσι πρὸς ἐπιστρέφοντας ἐκ τῆς ξενητείας αἱ γυναῖκες αἱ ἀναμένονσι τοῖς οὕτω ἐπὶ μακρὸν ἀπουσιάσαντας συζύγους των. Μόλις δὲ λαμβάνουσιν παρ' αὐτῶν τὴν χαροποιὰν ἀπάντησιν:

Νάτοι, παρακοντά μας, πῶρχονται κι' αὐτοί,
σπεύδουσι κράζουσαι ἐν χαρᾷ:

- Συντρόφισσες γυρνᾶμε γιὰ ν' ἀλλάξουμε
Τ' ἄσπρα καὶ τὰ χρυσὰ μας νὰ φορέσουμε,
Τοὺς ἀνδρας τοὺς καλοὺς μας ν' ἀγκαλιάσουμε.

Ἐνίοτε ὁμως ἀποθνήσκει ὁ σύζυγος ἐν τῇ ξενητεία.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἄς φαντασθῇ μόνος ὁ ἀναγνώστης ὅποιαι θλιβεραὶ σκηναὶ ἐξελίσσονται ἐν τῷ οἴκῳ του, ὅταν ἡ πικρὰ εἰδησις μαθευθῇ. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἐτι θλιβερωτέραν σκηπὴν παριστᾷ τὸ ἀκόλουθον ἄσμα, ὅπερ ἀπεικονίζει ἀδελφὸν ἐπιστρέψαντα ἐκ τῆς ξενητείας ἐτοιμοθάνατον, καθ' ἃς ἡμέρας ἐμελλον νὰ τελεσθῶσι τῆς ἀδελφῆς του οἱ γάμοι. Ἴδου τὸ ἄσμα:

- Καὶ μένη δὲ μὲ κλαῖς καὶ σὺ; - Τί νὰ σοὺ κάμω ἢ μαύρη!
Τ' ἀνάθεμα ὁ πατέρας μας νὰ τῶχη στὸ λαιμό του,
Ποῦ σ' ἔστειλε στὰ μακρινὰ στὰ ἔρημα τὰ ξένα.
- Γιὰ σένα φκιάνουνε προικιά καὶ τ' ἄλογο σελλῶνουν.
Γιὰ μένα ράβουν σάβανα καὶ φκιάνουν τὸ κιβούρι!
Σ' ἔσένανε κρεμοῦν φλωριά τριγύρω στὸ λαιμό σου
Κι' ἐμένα ἀνάβουνε κηριά στὸ νεκροκρέββατό μου!!
Στάρι σέ θά ρίξουνε καὶ ρύζι καὶ κριθάρι
Ἐμένα χῶμ' ἀνήλιαγο, βαρὺ καὶ κροῦ θά ρίξουν!
Νιές, ἀδελφοῦλά μου, σ' ἔσέ ξανθές θά τραγουδήσουν,
Καὶ μένα θλιβερές γρηπές θά μὲ μοιρολογήσουν!! (σελ. 35)

«οὕτω καὶ ἡ νεάνις τῆς Σαμαρίνης βλέπουσα τὰς ὁμήλικας αὐτῆς ὑπὸν δρευομένας, θλίβεται ἐκ ψυχῆς καὶ ψάλλει ἐν συγκινήσει Βλαχιστί:

- Δὲν θέλει ἐμένα ἢ μάνα μου νὰ μὲ παντρέψῃ ἀκόμα,
Εἶμαι μικρὴ τῆς εἴτανε, μικρὴ σὰν τὴ ροδοῦλα,
Πριχοῦ ν' ἀνοίξῃ ἢ δύστηχη στὸν ἥλιο τὸν ἀνθὸ τῆς.

Ἄγκαλιαστά οἱ φίλες μου μέ παλληκάρια τρέχουν,
 Κι' ἐγὼ ἢ μικροῦλα μοναχὴ κοιμοῦμαι καὶ ξυπνάω·
 Ἄλλαις τ' ἄλογο σιάζουνε τοῦ νιοῦ τοῦ καβαλλάρη,
 Κι' ἐγὼ ἢ μικροῦλα μοναχὴ γυρίζω στὸ κελλάρι,
 Ἄλλαις γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ ποικάμισα κεντοῦνε,
 Κι' ἐγὼ ἢ μικροῦλα μ' ἀδεινὰ τὰ χέρια τριγυρίζω!...» (σελ. 38)

Κατὰ τι Βλαχικὸν ἀσμάτιον, ἡ ἀρραβωνιασμένη (issositá) κόρη λέγει πρὸς τὰς καλούσας αὐτὴν ὁμήλικάς της, ἵνα μεταβῶσιν εἰς τὴν βρῦση γιὰ νερό:

- Σύρτε κ' ἐγὼ δὲν ἔρχομαι, τ' εἶμ' ἀρραβωνιασμένη.
 Μαλαματένιο μοῦφεραν καθάριο δακτυλίδι,
 Καὶ πέντε λαμπερὰ φλωριὰ δεμένα στὸ μετάξι.
 Τὸ δακτυλίδι φόρεσα στὸ χέρι τὸ δεξιὸ μου
 Καὶ στὸ μικρὸ τὸ δάχτυλο,... ἄχ! δάχτυλο μικρὸ μου
 Τώρα πῶς μοῦσαι ὦμορφο, σὰν τῆς βραδυᾶς ὁ ἥλιος!...

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων Βλαχικῶν ἀσμάτων, ἔχουσιν οἱ Σαμαριναῖοι Βλαχικὰ ἐπίσης καὶ νανουρίσματα καὶ ἄλλα τῆς ξενητειᾶς, καὶ ἐρωτικά, καὶ βουκολικά, καὶ τῆς στρατάς, καὶ ἡρωϊκὰ καὶ μοιρολόγια. Ἄλλὰ καὶ παροιμίας ἔχουσι Βλαχικὰς καὶ μύθους, ὑπὸ τὸ Ἑλληνικὸν πάντοτε πνεῦμα. Ἐκ τούτων παραθέτομεν δύο ὠραιότατα ἐρωτικά, ἐν μοιρολόγι, καὶ δύο κλέφτικα, ἅτινα ἀμιλλῶνται μέ τὰ ὠραιότατα Ἑλληνικά. Ἴδου ταῦτα:

I

Κόρη μέ τὰ ξανθὰ μαλλιά καὶ μέ τὰ μαῦρα μάτια
 Ἀνάθεμα ποῦ σ' ἔκαμε τόσ' ὦμορφο στὸν κόσμο,
 Κι' ἐλησμονήθηκα μ' ἐσέ κι' ἐχάθηκα ὁ καὶ ὕμενος.
 Μέσ' στὸ χωράφι ἀνέμποδα τὰ πρόβατά μου ἐμπῆκαν
 Καὶ μ' ἀποκόψαν τὴ ζημιὰ, μοῦ ἔπῃραν τὴ φλογέρα
 Μοῦ ἔπῃραν καὶ τὸ λάϊο ἀρνὶ καὶ τὸ καλὸ γκισέμι,
 Ποῦχε ἀσημένιο κέρατο...

II

- Κόρη ποιὰ μάνα σ' ἔκαμε
 Μαυροματοῦσα κι' ὦμορφο,
 Καὶ σὰν τὸ γάλα κάτασπρη;
 - Πέρδικα ἦταν ἡ μάνα μου
 Κι' ἀηδὸνι ὁ πατέρας μου.
 Μαργαριτάρι ἔτρωγαν
 Τὴν ὥρα ποῦ μ' ἐγένναγαν.
 - Κόρη νὰ πῆς τῆς μάνας σου

Σάν σέ νά κάμη κι' ἄλλη μιά,
 Νά κάψη κι' ἄλλωνῶν καρδιαῖς.
 Πῶς ἔχαψες ἐμένα ἐσύ...

(Μοιρολόγι)

Γεώργη, γιατί μᾶς κάθεσαι βαρειά συλλογισμένος;
 Γεώργη, γιατί μᾶς σῶπασες καί δέ μᾶς κουβεντιάξεις;
 Ζύτνα, νυφοῦλα, κι' ἄναψε τό ἔρμο τό λυχνάρι,
 Δέν εἶναι ὁ Γεώργης μας καλά, τό βράδυ δέν τόν βρίσκει.
 Σήκου, Γεωργάκη, ἀπό τή γῆ, σήκου κι' ἀπό τό στρώμα
 Σήκου, σέ κλαῖν οἱ φίλοι σου, σέ κλαῖνε κι' οἱ δικοί σου,
 Σήκου, τ' ἤρθαν τά πρόβατα στή στρουγγα καί βελάζουν
 Σήκου, τί τά μανδρόσκιλλα σέ κλαῖν ψηλά σταις ράχες.

(Ἑρωϊκόν)

Ἑσεῖς παιδιά, Βλαχόπουλα, ἀπό πέρα ἀπ' τό ποτάμι,
 Ἄν πάτε πρὸς τήν Κόνιτσα καί στή μεγάλη χῶρα,
 Νά στείλετε ἕναν μάστορα, νᾶν' ἄξιο παλληκάρι,
 Νά πελεκήσῃ μάρμαρα, μνήμα πλατύ νά σκάψῃ,
 Νά στέκω ὀρθός νά πολεμῶ καί δότλα νά γιομίζω,
 Σῦρτε καί στή μανοῦλα μου, ἴπετε τῆς πῶς παντρέψκα,
 Πῆρα τήν πλάκα πεθερά, τῆ μαύρη γῆ γυναῖκα.

Αὐτή η μετάφραση των Βλάχικων δημοτικῶν τραγουδιῶν στην Ἑλληνική γλῶσσα, ἀπό τον Κ. Κρυστάλλη, δείχνει κατά ἀδιαμφισβήτητο τρόπο την ὑπαρξή των Βλάχικων δημοτικῶν τραγουδιῶν.

2. Ο SPIRO PAPAGEORGES¹ στο βιβλίο του «LES KOUTSOVALAQUES» γράφει τα εξής: (σε ελεύθερη μετάφραση) «έχουν εν τούτοις στη γλῶσσα τους (τη Βλάχικη σ.δ.) τραγουδία που εξυμνοῦν τη ζωὴ τῆς οικογένειας, τις σκηνές τῆς φύσης κτλ. Γνώρισα στη γλῶσσα τους πάνω ἀπὸ 150 (Βλάχικα) τραγουδία. Μεταξὺ αὐτῶν των τραγουδιῶν, ἀπὸ τα πιο παλαιὰ ὡς καὶ στα πιο πρόσφατα, δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ ἕνα που νὰ ἀναφέρεται εἴτε στις ηρωϊκὲς ἐποχὲς εἴτε στους αγώνες τῆς Ἐπανάστασης».

Ἐδῶ ο Βλάχος Συρρακιώτης συγγραφέας Σπ. Παπαγεωργίου μας λέει τὴ μισή ἀλήθεια.

Αὐτό θα το ἀποδείξουμε εμεῖς οἱ ἴδιοι σε προσεχὴ ἔκδοση, ὑστερα ἀπὸ τα πολλὰ τραγουδία που μας στείλανε οἱ συμπατριῶτες μας, μετὰ τὴν ἔκδοση τῆς συλλογῆς μας, που τὴν περιέβαλαν με τόση αγάπη καὶ συγκινητικὴ περιφάνεια

1. PROF. SPIRO PAPAGEORGES «LES KOUTSOVALAQUES» ATHENES 1908, PAG. 30, 31.

όπως φαίνεται στα τόσο ενθαρρυντικά γράμματα και τηλεφωνήματα που παίρνουμε καθημερινά από τους απανταχού Μετσοβίτες.

3. Η κ. Ζωή Παπαζήση - Παπαθεοδώρου¹ δημοσίευσε αρκετά ηρωικά τραγούδια στη Βλάχικη γλώσσα στο βιβλίο της «Τα τραγούδια των Βλάχων», Αθήνα 1985.

4. Ο κ. Αβέρωφ-Τοσίτσας στο βιβλίο του «Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος»² γράφει τα εξής: «λαϊκά κουτσοβλάχικα τραγούδια κατασκευάζονταν στη Ρουμανία και διαδίδονταν ύστερα στις Κουτσοβλαχικές περιοχές, όπου οι μη ενήμεροι τα θεωρούσαν αργότερα ως τοπικά τραγούδια. Πολλά απ' αυτά είχαν θέματα της καθημερινής ζωής, άλλα ανέφεραν με πολλή τέχνη την «όμορφη κοπέλλα που περιμένει περ' απ' τη Μαύρη Θάλασσα» την ειδυλλιακή ζωή κ.λ.π.

Κατά τη γνώμη μου, ο κ. Αβέρωφ - Τοσίτσας λόγω πολλών και υψηλών υπουργικών καθηκόντων στην πολιτική ζωή του τόπου³ δεν βρήκε τον απαραίτητο χρόνο να ασχοληθεί με τη λαογραφία του Μετσόβου και από ότι ξέρουμε τα παιδικά και εφηβικά χρόνια δεν τα έζησε στο Μέτσοβο. Επί πλέον η μητέρα του δεν ήταν Μετσοβίτισσα.

Ειδικά όμως για το τραγούδι που αναφέρει ο κ. Αβέρωφ-Τοσίτσας «NAPARTE DI MAREA LAE/ŃI LÄVDARÄ UNÄ MUŞATÄ», είναι αυθεντικό Βλάχικο-Μετσοβίτικο δημοτικό τραγούδι. Αυτή τη γνώμη είχε και ο Βασίλης Κυρ. Σκαφιδάς⁴.

Παράλληλα μέ τόν χορόν μέ βιολιά - μουσικά όργανα - τὰ ανύπανδρα κορίτσια έπιαναν σέ μικρά απόσταση άλλον χορόν, τόν κλειστόν, διότι όλες συμπλέκουν τὰ χέρια των, χωρίς νά ύπάρχη κορυφαῖος και έτσι κάνουν ένα κύκλον κλειστόν. Τόν χορόν αυτόν τόν χορεύουν μέ τραγούδια κλέφτικα, τραγούδια της αγάπης, τραγούδια τής ξενητειᾶς. Πολλά από τὰ τραγούδια αυτά είναι βλάχικα, τών όποίων παραθέτω μετάφρασίν μου εις τήν έλληνικήν:

«Νί λαβντάρα ούνα μουσσάτα νάπαρτε»

Μοῦ παίνεψαν μιὰ ὄμορφη μιὰ λυγερή βλαχοῦλα,

5. Ο αείμνηστος ιεροψάλτης Μετσοβίτης Τριαντ. Χ. Τάμπα (1858-1930) κατέγραψε αρκετά Βλάχικα δημοτικά τραγούδια του Μετσόβου τα οποία και παρουσίασε με τη βυζαντινή μουσική. Όλα βρίσκονται σε χειρόγραφο.

Ένα απ' αυτά είναι και το NI LÄVDARÄ UNÄ MUŞIATÄ το οποίο και παρουσιάζουμε:

1. Ζωή Παπαζήση - Παπαθεοδώρου, Τα τραγούδια των Βλάχων, Αθήνα 1985 σελ. 85-100.

2. Ευάγγελος Αβέρωφ: «Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος» - Αθήνα 1948, σελ. 72, σημ. 1.

3. Δικαιολογημένα ο Αθανάσιος Κανελλόπουλος τον απεκάλεσε, πρόσφατα στη Βουλή, «Ο άρχοντας της Πολιτικής».

4. Ηπειρωτική Εστία τεύχος 143/1964 σελ. 205.

(Χορευτικόν)

8 Ρυθμός επτάσημος Α επιτριτός ἦχος πλήν χρόνος μέτριος χοργός

8 Ρυθμός επτάσημος Α επιτριτός ἦχος πλήν χρόνος μέτριος χοργός

ἤμι γὰ ἑταῖρά σου μου χιά τα
 (χορευτικόν)

ἤμι γὰ ἑταῖρα σου μου χιά τα ἤμι
 να παρ τια ντις εἰκε ρια λα ε

ἤμι ἤταῖρά σου μου χιά τα να παρ τια ντις ἤμι
 μοῖρ σὶ γάκου σὶ ἡμοῦ σὶ του νια χιατὲ κείνη σου κείνη
 Ἄροῦ αὐτὶ πῶν γὰ μου χιά τα μινὸν αὐτὸ τῆσιν. ριὼρ μου χιά τα
 λείνε τὰ αἰουποσὶ κα τῆσιν αὐτὸ ἡο τῆσιν ριὼρ μου χιά τα
 ἡο τῆσιν ριὼρ αὐτὸ τῆσιν αὐτὸ γὰ νὰ νευρπτι πύσιν ἡο τῆσιν
 πια ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν τῆσιν μου χιά τα ἡο τῆσιν
 ντις ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν
 ντις ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν
 ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν ἡο τῆσιν

6. Ο αείμνητος Μετσοβίτης Βασίλειος Κυρ. Σκαφιδάς¹ (1890-1981) στην «Ιστορία του Μετσόβου», η οποία δημοσιεύθηκε σε συνέχειες στο εγκυρότατο περιοδικό «Ηπειρωτική Εστία»², στην περιγραφή των χορών και εθίμων του Μετσόβου καταγράφει αρκετά τραγούδια βλάχικα. Ορισμένα δε απ' αυτά μεταφράζει κατ' ευθείαν στην ελληνική χωρίς να τα καταγράψει και στην βλάχικη γλώσσα.

Παρουσιάζουμε δείγματα αυτών: σελ. 112.

Ἔλη αὐτὴ ἡ διαδικασία, πού λέγεται ντύσιμο τῆς νύφης, γίνεται μέ διάφο-

1. Το επώνυμο Σκαφιδάς είναι ελληνοποιημένο. Το βλάχικο επώνυμο απαντά ως CĂPISTIRARU.

2. Βασιλείου Κυρ. Σκαφιδά «Ιστορία του Μετσόβου». Ηπειρωτική Εστία, τ. 142/1964, σ. 143/1964.

ρα τραγούδια, πού τραγουδοῦν τὰ κορίτσια καὶ πού συνήθως εἶναι παραπο-
νιάρικα καὶ βλάχικα. Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι τραγουδοῦν στὴ βλάχικη πάντοτε
γλῶσσα ἓνα τραγοῦδι, πού ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἐτοιμοθάνατη νύφη καὶ πού
ἀρχίζει:

Μὰ γκιὸς λά τσίντσι μάρμαρε
λά σάσε μαρμαρίτσι,
μάς ντοάρμε φιάτα σίγγουρα
σίγγουρα σ' ἰσσουτίτα...

γ'

Τώρα σὶ πλίντζι μωρ' μοῦ μάνι, κ' ἄντα τσισιάμου ξου.
Τώρα νὰ κλάψης μάννα μου, τώρα μαννοῦλα μ' κλάψε
γιατὶ πάντα σοῦ ἔλεγα καὶ σὲ παρακαλοῦσα
τὸν ξένο μὴν ζυγώνης καὶ μὴ τὸν τραπεζώνης
γιατὶ θὰ σὲ πλανέψη νὰ πάρ' τὴν χαϊδεμένη σου
ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά σου κι' ἀπὸ τὴν φαμελιά σου. (σελ. 113)

β'

Μα τσέν τσι φάκου μωρ' μοῦ μάνι,
ντέ μεά γουνέστ ντί κάσσα νι;
κάντσιβα νούνι φάτσι μωρ' χίλια μιὰ
μὰ στί ντούτσι ἀκάσσα τσι, σὶ τεντούτσι λά τύχεται.

*Υστερα προηγουμένου τοῦ ἔφημερίου πάλι ξεκινοῦν νὰ φύγουν. Τὴν ὥρα
ἐκείνη τὰ κορίτσια, πού περιστοιχίζουσαν τὴν νύφη καὶ οἱ ὀργανοπαῖκτες τρα-
γουδοῦν καὶ παίζουν τὸ βλάχικο τραγοῦδι: (σελ. 114)

*Α να μερσίτς βόϊ κούσκριλι, δηλαδή:

Μὲ τὰ βιολιά καὶ μὲ τραγούδια τὸ ψίκι τοῦ γαμπροῦ μπροστὰ καὶ τῆς
νύφης ἀπὸ πίσω προχωροῦν καὶ ἀπὸ ἄλλον δρόμον κατευθύνονται στὸ σπίτι
τοῦ γαμπροῦ, ὅπου τοὺς ὑποδέχονται μὲ ἄλλα τραγούδια, τοὺς ραίνουν μὲ
ρῦζι καὶ ὄλους μὲ τὴν σειρά τοὺς ποτίζουν μὲ κρασί στὸ μπρίκι, ἐνῶ συγχρό-
ως τραγουδοῦν τὸ βλάχικο τραγοῦδι: (σελ. 115)

*Εσι δάμα ἔσι ἀφέντη
κά λά γίνε μβιάσια ἀνοάστρα-
γκίνε νου ἀποδεξί μου
ἄλμπα ἄλμπα κά σκαμάγκιε,
ρόσσια ρόσσια κά πιτέρου
ντέ βαρίσι μ' κούσκριλι
ντέ βα λίμου μβιάστα ντί κάσσα
νιέ να μουσιτί μου ἀνοάστρα
ντέ βα ἀφισκουϊ μ' ἀβοάστρα.

Παραθέτω μετάφρασή μου του τραγουδιού αυτού στην ελληνική:

Πάψε πιά μέ την φλογέρα, βίρλι βίρλι νύχτα μέρα,
δέν σέ θέλω βρέ τσομπάνη, τέτοιος άντρας δέν μου κάνει.

Μιά φορά μόνο τόν μήνα, σάν σέ παρασφίξ' ή πείνα,
Έρχεσαι μέσα στη χώρα, γιά νά κάτσης λίγην ώρα. (σελ. 206)

7. Ο ιστορικός ερευνητής του Μετσόβου και αγιογράφος κ. Γεώργιος Πλατάρης, βραβευμένος από την Ακαδημία Αθηνών για το δεύτερο βιβλίο του «Κώδικας Χώρας Μετσόβου» (1708-1907), καταγράφει στο πρώτο του βιβλίο «Το Σημειωματάρι ενός Μετσοβίτη» 1972, τέσσερα δημοτικά βλάχικα τραγούδια: (σελίδα 236, σημ. 226).

1. Χίου σκούρτα, χίου γκράσα (6 στίχους)

2. Νι λαβντάρα να μουσιάτα (4 στίχους)

3. Φλόρα γκαλμπιγιουάρα (4 στίχους)

στη σελίδα 260

Νοί λουκράμου 'ν Γκόλου (4 στίχους)

Επίσης καταγράφει και αρκετά διστίχα στη Βλάχικη γλώσσα του Βασίλη Ταλαμπάκου (σελ. 68, 87).

Ο κ. Γεώργιος Πλατάρης κατέγραψε επίσης και δημοσίευσε, στο «Ηπειρωτικό Ημερολόγιο» του 1984, ένα βλάχικο τραγούδι¹.

Άκόμα τό βλάχικο τραγούδι λέει και μάς θυμίζει τόν καημό της πανέμορφης Μαρούσιως, πού δώδεκα χρόνια περίμενε τόν καλό της, κι αν δέν λιπόταν τίς πλούσιες κοτσίδες τών μαλλιών της μέ την πολύτιμη γιαλάδα της ζωντάνας τους, σίγουρα θά γινότανε καλόγρια:

- Τσί ζιουλέστι, λάι Μαρούσιο;

- Τσί σ' νου νί άμου σ' νου ζιουλέσκου;

Αυτά δεν τα είδε ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου;

Επί πλέον στα δύο του βιβλία ο κ. Γ. Πλατάρης δεν αναφέρει πουθενά για την ανυπαρξία Βλάχικων δημοτικών τραγουδιών στο Μέτσοβο, όπως θέλει να τον παρουσιάσει ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου.

Αλλά ο κ. Γ. Πλατάρης έφερε για πρώτη φορά στη δημοσιότητα το τραγούδι της Περπερούνας², το οποίο είναι μοναδικό στο χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, γιατί συνδυάζει το έθιμο της ανομβρίας με την καυστική σάτιρα για τον αφέντη Βόϊβοδα.

8. Ο φιλόλογος καθηγητής κ. Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς στο βιβλίο του «Οι

1. Γεωργίου Πλατάρη «Το Σημειωματάρι ενός Μετσοβίτη», Αθήνα 1972 σελίδα 236, σημ. 226

2. Ηπειρωτικό Ημερολόγιο 1984 - Γεωργίου Πλατάρη «Οι Τσιτισήδες στο Λιβόρνο».

3. Το τραγούδι της Περπερούνας μεταδόθηκε από το Ραδιο-πρόγραμμα 3, στις 14 Μαρτίου 1987, ημέρα Σάββατο και ώρα 18.45. Την επιμέλεια της εκπομπής είχε ο κ. Γιώργης Ξεσφός.

Κουτσόβλαχοι» και στο κεφάλαιο ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ¹ κρούει τον κώδωνα του κινδύνου διότι «σβήνει η γλώσσα, σβήνουν τα τραγούδια σβήνουν τα έθιμα των Κουτσοβλάχων».

Θα καθήσουμε με τα χέρια σταυρωμένα να σβήσουμε και σαν λαότητα εμείς οι Βλάχοι; Θα αφήσουμε να σβήσει η ιστορική μας μνήμη;

Σε ένα άλλο σημείο γράφει: «Πρέπει όμως να γνωρίζουμε ότι πολλά τραγούδια της Βλάχικης τραγουδιόταν στα ελληνικά και έκτοτε δεν επέζησε η αρχική τους μορφή, της βλάχικης δηλαδή γλώσσας».

Ο κ. Αντώνης Μιχ. Κολτσιδάς κατέγραψε και δημοσίευσε στο ίδιο αυτό βιβλίο σελ. 132-173, (21) Βλάχικα δημοτικά τραγούδια: Παραθέτουμε ένα από αυτά:

β) ΜΙ ΠΙΝΙΨΙΡΑ ΟΥΝΑ ΜΟΥΣΙΑΤΑ

Νάπαρτι ντι-αμάρι λάια

μι πινιψιρά ούνά μουσιιάτᾶ

Κούμ^σ βᾶ φᾶκ^σ

ζ-μι ντούκ^σ σιού βέντου;

- Νκάλικᾶ κάλου λά τζιόνι

σ' αρούκάτι λά μουσιιάτα.

- Μπούνᾶ-τς-τζουᾶ λά μουσιιάτᾶ

- Γκίνι βίνις ὀ λάι τζιόνι.

- Ιού λου-άι τάτα-τς-λιά μουσιιάτᾶ;

- Τάτα νι ιάστι κύρ-νούνου

λά ούνᾶ νούμτᾶ βασιλικιάσκᾶ

βασιλικιάσκᾶ σ' αρχουντικιάσκᾶ

- Ιού άι μούμα-τς-λιά μουσιιάτᾶ;

- Μούμα-νι ιάστι κυρα νούνᾶ

λά ούνᾶ νούμτᾶ βασιλικιάσκᾶ,

βασιλικιάσκᾶ σ' αρχουντικιάσκᾶ

- Λιά μουσιιάτᾶ άς-ν-λόμου

σί νταντούνου σι-ν-μπᾶνᾶᾶ μου.

- Λᾶ τζιόνι άς γινᾶ πᾶρίντσιλι

σ' νταπόια βᾶ ζμπουρᾶ μου.

Έλα ιὸ τί βᾶ , σ' πᾶρίντσιλι βᾶ τί βᾶ.

(σελ. 141-142)

9. Ο αείμνηστος Μετσοβίτης Δημήτριος Τρ. Παπαζήσης στο βιβλίο του «Το Μέτσοβο»² και στο κεφάλαιο «Το Πανηγύρι του Προφήτη Ηλία» αναφέρει τα εξής:

1. Αντώνη Μιχ. Κολτσιδά, «ΟΙ ΚΟΥΤΣΟΒΛΑΧΟΙ», Εθνολογική και Λαογραφική Μελέτη, Πρώτος τόμος, Θεσ/νίκη 1976 σελ. 128.

2. Δημητρίου Τρ. Παπαζήση «Το Μέτσοβο», Ιστορικά - λαογραφικά θέματα, Αθήναι 1980, σελ. 98.

Μετά τό πλούσιο γεύμα, άρχιζε σιγά-σιγά μέ τήν καλή συντροφιά και τό καλό Ζαλοβίτικο ή Μποροβικιώτικο κρασί νά άνάβη τό γλέντι, μέ τραγούδια βλάχικα καθαρώς Μετσοβίτικα, γιατί τό Μέτσοβο είχε πολλά δικά του τραγούδια, ταύλας, χορού κλπ.

Από την προσεκτική μελέτη του αξιόλογου αυτού βιβλίου βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι ο Δημ. Παπαζήσης γνώριζε πολλά τραγούδια Βλάχικα-Μετσοβίτικα τα οποία χάθηκαν - λησμονήθηκαν, όπως και προφορικά μας το είχε τονίσει πολλές φορές και μας είχε προτρέψει εμάς τους νεότερους να τα συγκεντρώσουμε, γιατί όπως έλεγε χαρακτηριστικά, περικλείουν την τοπική μας ιστορία.

10. Ο Θεολόγος δρ. κ. Μιχάλης Γ. Τρίτος, συγγενής μου, στο βιβλίο του «Το Μέτσοβο»¹ και ειδικά στο κεφάλαιο «Χοροί» γράφει τα παρακάτω:

Χοροί

Γιά τούς Μετσοβίτες ό χορός άποτελεί δομικό στοιχείο τής αΐτοσυνειδησίας τους και υπέροχη έκφραση τού συναισθηματισμού τους. Στο Μέτσοβο υπάρχουν τρία είδη χορών. Ό κυκλικός, ό συγκαθιστός και ό χορός τών γυναικών.

Ό κυκλικός χορός είναι σοβαρός και επιβλητικός. Στο έσωτερικό μέρος τού χορού οι γυναίκες και στο έξωτερικό οι άνδρες χορεύουν τόν υπέροχο αυτό τοπικό χορό μέ θαυμαστή φυσικότητα, ρυθμικότητα και κινητικότητα.

Αΐτός πού σέρνει τό χορό συνδέεται μέ τόν επόμενο χορευτή μέ ένα μανδήλι, ενώ στο δεξι έλεύθερο χέρι του κρατάει ένα άλλο μανδήλι, τό άποίο κοινάει μέ πολύ χάρη, κάνοντας άλματα, στροφές και κινήσεις πολύ εύλιγιστες και εύχάριστες. Οι χορευτές ακολουθούν μίαν όρισμένη τάξη. Προηγούνται οι μεγαλύτεροι, ακολουθούν οι νεώτεροι και τό χορό κλείνουν τά μικρά παιδιά. Ή ίδια σειρά ισχύει και για τις γυναίκες, πού χορεύουν μπροστά άπ' τούς άνδρες.

Ό δεύτερος μετσοβίτικος χορός είναι ό συγκαθιστός. Τόν χορεύουν σε γοργό και πεταχτό ρυθμό τά άνδρόγυνα, πού κυττάζονται μεταξύ τους. Πρόκειται για έναν πρωτότυπο και ένθουσιαστικό χορό, πού προκαλεί μεγάλη έντίπωση και ένθουσιασμό.

Ό τρίτος μετσοβίτικος χορός είναι ό χορός τών κοριτσιών. Πρόκειται για έναν κυκλικό χορό, πού άποτελείται συνήθως άπό άγαμα κορίτσια, αλλά και άπό παντρεμένες γυναίκες, πού τραγουδούν διάφορα τραγούδια. Τά τραγούδια αΐτά, πού κανονίζουν τό χορευτικό ρυθμό τών χορευτριών, είναι συνήθως στην κουτσοβλάχικη διάλεκτο. Ό χορός αΐτός διαλύεται μέ τά σφυρίγματα τών άγοριών, πού παρακολουθούν μέ άμείωτο ένδιαφέρον τό χορό.

Αυτό που αναφέρει για το χορό των κοριτσιών — τον κλειστό — (CORLU

1. Μιχάλη Γ. Τρίτου, «Το Μέτσοβο», Αθήνα 1984, σελ. 57, 58.

Α FEATILOR σ.δ.) και τα βλάχικα τραγούδια των είναι αρκετά κατατοπιστικά.

Επίσης ο δρ. κ. Μ. Τρίτος δημοσίευσε στο «Ηπειρωτικό Ημερολόγιο» του 1987 «Τα Ήθη και έθιμα του Μετσόβου»¹, γράφοντας τα εξής:

α. Για το έθιμο των Φώτων:

Τις βραδινές ώρες τὰ μέλη τῆς κάθε οικογένειας, όταν συγκεντρώνονται κοντά στο τζάκι, ούτε χτενίζονται ούτε μιλάνε, γιατί άμέσως τὰ παγανά τοὺς μιλάνε και τοὺς λένε στὰ βλάχικα: «Πιάπενικ ἔου, πιάπενικ τίνε, ντάνικ οὔνου τότου ρόσιου στ άντάρου τσουρέκε α φητσόρλορου» δηλ. «χτενίζομαι ἐγώ, χτενίζεσαι και σύ, δός μου ένα τόπι κόκκινο νά κάνω κάλτσες τῶν παιδιῶν μου». Στὴν περίπτωση πού άπαντήσουν χάνουν τὴ φωνή τους.

β. Για το έθιμο του Ευαγγελισμού και των Βαΐων μας παρουσιάζει τα βλάχοπουλα, παιδιά του Μετσόβου να τραγουδούν:

Γιορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου: Τις άπογευματινές ώρες τῆς παραμονῆς τῆς γιορτῆς τὰ παιδιά τοῦ Μετσόβου κρατώντας στὰ χέρια τους κουδούνια περιέρχονται τὰ χωράφια και στὴ συνέχεια τὰ σπίτια, τραγουδώντας στὰ βλάχικα τὸ ἐξῆς δίστιχο: «Φουτζίτς σιάρκι σιαροπίτιτσι κά γίνε Βαγγελισμοῦλου ντί βά βά ντά κού τσουπάτα νκάπου».

Στὸ Μέτσοβο διασώζεται τὴν Κυριακὴ αὐτὴ τὸ πιὸ κάτω δίστιχο, πού εἶναι προέκταση τοῦ αντίστοιχου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ πού αναφέραμε πιὸ πάνω: «Σταλίφορε, Σταλίφορε, βιτζοῦς τσιβὰ Πάστιλε; Σιὴ λοῦ βιτζοῦει, σιὴ λοῦ άβισίει, ντομνίκα ντιμνιάτσα, πράκα - πράκα πρι μπασιάρικα».

Ἡ άναμονὴ τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα εἶναι έντονη στὴν ψυχοσύνθεση τοῦ λαοῦ μας. Οἱ Μετσοβίτες ρωτοῦν στὰ βλάχικα τὸν προσωποποιημένο Εὐαγγελισμό και τοῦ λένε: «Βαγγελισμοῦ, Βαγγελισμοῦ, βιτζοῦς τσιβὰ Πάστιλε; Νέ λοῦ βιτζοῦει, νέ λοῦ άβτζοῦει, ντριμπάτς Σταλίφορλε». Δηλ. ρωτοῦν τὸν Εὐαγγελισμό άν συνάντησε πουθενά τὸ Πάσχα. Ἐκεῖνος μὲ τὴ σειρά του τοὺς άπαντάει πῶς οὔτε εἶδε οὔτε άκουσε πουθενά τὸ Πάσχα και τοὺς παραπέμπει νά ρωτήσουν τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων.

Ας δούμε όμως ποιὰ εἶναι ἡ γνώμη και άλλων ειδικῶν για το Βλάχικο δημοτικὸ τραγούδι.

11. Η κ. Ζωὴ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου απέδειξε με τὴ συλλογὴ της² τὴν ύπαρξη Βλάχικης δημοτικῆς ποίησης. Αλλά και ἡ απάντησή της προς τον Αχ. Γ. Λαζάρου ἦταν ικανοποιητικὴ και πειστικότερη³.

12. Ο καθηγητὴς Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης κ. Αντώνης Μπουσμπούκης

1. Ηπειρωτικό Ημερολόγιο 1987 Μιχάλη Γ. Τρίτου «Τα Ήθη και έθιμα του Μετσόβου» (σελ. 3, 6, 7).

2. Ζωὴ Παπαζήση-Παπαθεοδώρου - Τα τραγούδια των Βλάχων - Αθήνα 1985.

3. «Έρευνα» Τρικάλων 25 Δεκεμβρίου 1985.

στον πρόλογο του δρ. κ. Γιώργη Έξαρχου' επεσήμανε και την σπουδαιότητα του Βλάχικου δημοτικού τραγουδιού, διότι εκτός από τα προφορικά μνημεία λόγου που διασώζονται με τη δημοσίευσή τους περικλείουν και την ιστορία μας.

Χαρακτηριστικά γράφει τα εξής:

Και τι δεν μπορεί να... εξορύξει κανείς από το μεταλλείο της λαϊκής ψυχής! Ένα τραγούδι, λόγου χάρη, μπορεί θαυμάσια να μιλήσει για την ιστορία ενός πληθυσμού και να μας πάει όχι απλά μερικούς αιώνες πριν, αλλά και στην περίοδο της εθνογένεσής του ακόμα!

Ένα τέτοιο τραγούδι είναι και το:

Μα γκιός
λα πάτρου - τσίντζι μάρμαρι
λα σιάσι μαρμαρίτσι
αυλό ντοάρμε φεάτα σίνγκουρα,
σίνγκουρα σι ισουσίτα...

Στο ίδιο αναφερόμενο βιβλίο ο δρ. κ. Γιώργης Έξαρχος καταγράφει τρία αξιόλογα και σημαντικά Βλάχικα δημοτικά τραγούδια από τα οποία παραθέτω τους πρώτους στίχους:

1. Ταγιανός

Ταγιανός Γιανός ματάκια
ιού βάι ντόρνι ασάρα νουάπτια:
- Σόρου μάρου, σόρου κάλου
σ' λού καλνταλμπουράμου νταντούνου.
Πρί σουν' μέρου, πρι σουν' γκουτούνιου
πρι σουν' πούντια ατσιά ντι πέροθ.

2. Μβιάστα, τσι νου τζιότσι:

R.- Μβιάστα, τζιάναμ-τζιάναμ
μβιάστα τσι νου τζιότσι:
- Αμ τσι νταράκοθ ντι τζιόκου σα-νι φάκοθ
ιώ τσιτουή νου άμοθ σά-νι μπάγκοθ!
R.-

3. Φιτσιόρι ντι Σαμαρίνα

- Βόι φιτσιόρι, μορέ, ντίτ' βλαχουχόρι
φιτσιόρι ντι Σαμαρίνα
R. - Μορέ φιτσιόρι μαράτσι
φιτσιόρι ντι Σαμαρίνα
βόι τίνρι σι αλβντάτσι!

1. Γιώργη Έξαρχου, «ΒΛΑΧΟΙ - Μνημεία ζωής και λόγου ενός πολιτισμού που χάνεται», Αθήνα 1986» σελ. 23, 24. Του ιδίου σελ. 137, 138, 139.

- Κα-σα βα βα-τσέτσι, μορέ, του μούντζι γκλο
τρα ν-σούσ' τρα ν-Σαμαρίνα

R.-

- Τουφέκι μούλι, μορέ, σ' -νου αμινάτσι
κάντιτσι σ' -νου κάντάτσι

R.-

- Κα σ' -χίμπα ντι βα ντριάμπά ντάντα αμιά
σι ατσιά ντουρούτα σόρα

- Σ' λι τσέτσι, μορέ, κα-νι μι-νσουράι
κου ούνα φιάτᾱ μᾱσιᾱτᾱ

R.-

- Σ' -νου λι τσέτσι, μορέ, κα-νι μι-αγκουντίι
κα νι-χιού, μορ', βαταμάτου

R.-

13. Την ύπαρξη του Βλάχικου δημοτικού τραγουδιού επιβεβαιώνει και η Πανελλήνια Ένωση Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων. Ορισμένα Βλάχικα δημοτικά τραγούδια κατέγραψε σαν λεξάντα, τους πρώτους στίχους, στα ημερολόγια που εξέδωσε το 1987 και 1988.

Τα παραθέτω αυτούσια από τα αναφερόμενα ημερολόγια.

Το στημόνι προσαρμόζεται στον αργαλειό (αρασμπόι), αφού πρώτα περάσει από το χτένι και τα μιτάρια (αναβαντίρεα του λίτσα σίι του σπάτα) και αρχίζει η ύφανση. Παράλληλα γίνονται και άλλες δουλειές και το δωμάτιο μοιάζει με αυτοτελή βιοτεχνική μονάδα, με έντονο καταμερισμό των εργασιών. Η δουλειά κρατούσε μερόνυχτα και στα ατέλειωτα νυχτέρια το τραγούδι ήταν η μόνη συντροφιά.

- Ίντρα, Μαρούσιε, του αρασμπόι.

Τρας τσασέμου σάρκα

- Τάτσι, μωρ' μάνα, ν' άβντι σόκρα.

Σεπτέμβρης (Γισματσιούνλου) 1987 Οκτώβρης (Σουμέντρουλ)

Ζώντας οι Βλάχοι στη φύση, την έκαναν τραγούδι· τραγούδι έκαναν και κάθε εκδήλωσή τους, χαρά ή λύπη (τραγούδια ερωτικά, του γάμου, μοιρολόγια, της ξενιτιάς, κλέφτικα, σκάρο)· ξεχωριστή όμως θέση στα τραγούδια των Βλάχων είχαν τα κυρατζίδικα: αργά, μακρόσυρτα, που ξεκινούσαν στη Βέροια και τέλειωναν στο Σέλι. Ο Πουκεβίλ αναφέρει ότι σαν κίνησαν οι κυρατζήδες από τα Γρεβενά για την Αβδέλα, πήραν το συνηθισμένο τραγούδι. Στα βλαχοχώρια ακόμα τραγουδούν:

«ούνα βεάρα, μᾱρι βεάρα
κυρατζιάτζλι φούγκου του ξιάνι...»

Ιούλης (Αλουνάρλου) 1988 Αύγουστος (Άβγουστουλ)

Από τις πιο δυσάρεστες στιγμές ήταν όταν οι Βλάχοι έπαιρναν το δρόμο της ξενιτιάς, για να κάνουν αλλού την τύχη τους και να μαζέψουν φλουριά: πήγαιναν σε πολλές κατευθύνσεις: Αίγυπτο, Δυτ. Ευρώπη, Σουηδία, αλλά κύρια στις παραδουνάβιες περιοχές, αργότερα και στην Αμερική. Συνήθως φεύγανε πολλοί μαζί από βραδύς μαζεύονταν συγγενείς και φίλοι των ξενιτεμένων για τον αποχαιρετισμό.

Νωρίς τα χαράματα περνούσε ο κυρατζής και τους έπαιρνε: οι στιγμές ήταν τραγικές, γιατί συχνά αποχωρίζονταν νύνημφοι μιας βδομάδας και ο πόνος γινότανε τραγούδι

«ντεάντι σοάρι λα φλάμπουρα
σκοάλ τι νι βρούιτά κά ιο μανί βα φούγκ του ξιάνι...»

Πολλοί απ' αυτούς, κύρια από το Μέτσοβο και την Νέβεσκα, σαν πέτυχαν στην ξενιτιά, έστειλαν «φορτώματα χρυσάφι και ασήμι» στη γενέτειρά τους, λάμπρυναν την Αθήνα με θαυμαστά έργα και αναδείχτηκαν Εθνικοί Ευεργέτες.

Νοέμβρης (Μπρουιμάριου) 1988 Δεκέμβρης (Αντρέουλου)

14. Ο δρ. κ. Γιώργης Έξαρχος στη βιβλιοκριτική για την «Ιστορία του Βλάχικου δημοτικού τραγουδιού» του κ. Αχλ. Γ. Λαζάρου που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα ΑΒΔΕΛΛΑ¹ αναλύοντας τη φράση της σελ. 353 του αναφερομένου βιβλίου:

«Οι Βλάχοι τον πλούσιο συναισθηματικό κόσμο τους, τις χαρές, τις ελπίδες, τους ηρωϊσμούς, τους καημούς, τις λαχτάρες, τους πόνους, τις πίκρες, μετουσιώνουν σε λόγο, σε τραγούδι, στην ελληνική γλώσσα...» (σελ. 353).

επισημαίνει τα εξής σπουδαία και χαρακτηριστικά τα οποία θα πρέπει να προβληματίσουν όλους τους Βλάχους στην παραληρηφόρηση που προσπαθεί να κάνει ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου.

Μα να πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά και να δούμε αν μπορεί να σταθεί σαν επιστημονικό επιχείρημα που ν' αποδείχνει δεν ξέρω τί (;) η φράση που παραθέσαμε σε εισαγωγικά ή μήπως τελικά πρόκειται για μια αφοριστική διατύπωση του συγγραφέα που και αφέλεια κρίβει και αντιδιαλεκτική είναι και σαν άνωθεν εντολή διαφαίνεται, μιας άλλου είδους προπαγάνδας!

Στην ίδια εφημερίδα ο δρ. κ. Γιώργης Έξαρχος δίνει μία αποστομωτική απάντηση στον κ. Αχ. Γ. Λαζάρου για την Ιστορία του Βλάχικου δημοτικού τραγουδιού:

* Είναι αδύνατο να ομιλείται από κάποιες πληθυσμιακές ομάδες μια ενδοοικογενειακή γλώσσα και παράλληλα να μην υπάρχει έκφραση του συναισθηματικού κόσμου αυτών των ανθρώπων σ' αυτή την γλώσσα. Το μόνο αληθινό που υπάρχει γι' αυτό το ζήτημα είναι το εξής: Δεν μπορεί εύκολα, κάποιος

1. Εφημερίδα ΑΒΔΕΛΛΑ έτος 5ο (1988) αριθ. φύλλου 18 σελ. 11.

που βρίσκεται έξω «απ' αυτή» τη γλωσσική ομάδα, ν' αντλήσει στοιχεία και πληροφορίες σχετικές με τα τραγούδια και τις παραδόσεις τους. Οι «κλειστές» κοινωνίες δεν σ' αφήνουν εύκολα να μπεις μέσα τους κι ανάμεσά τους. Γι' αυτόν το λόγο, όσοι μη - Βλάχοι αποπειράθηκαν να καταγράψουν ο,τιδήποτε από τους Αρμάνους το πήραν στην ελληνική. Τι θα καταλάβαινε ο Γκρέκος (επί τέλους ας το γράψουμε ότι τους σκέτους ελληνόφωνους οι Αρμάνοι ουδέποτε τους είπαν Έλληνες, μα μόνο Γκρέκους! Και δεν είναι ντροπή να το κρύβουμε, αφού και οι ίδιοι το λένε: «εσείς οι βλάχοι κι εμείς οι Γκρέκοι», και τι θα καταλαβαίνει ο αλλοδαπός από τον βλαχόφωνο; Κι ύστερα ήρθαν οι γραμματιζούμενοι Βλάχοι, που με τη λογική των λαογραφούντων αναξιοπαθόντων δασκάλων «ελληνοποιούν» τα πράγματα δείχνοντας τον γραικυλισμό τους, και με σκοπό ν' αποδείξουν τ' αυταπόδειχτα: Οτι και εμείς είμαστε Έλληνες, αγνοώντας οι κρετίνοι πως πρώτα από όλους εμείς είμαστε οι Έλληνες και μετά ψάχνουμε να βρούμε και ποιοί άλλοι είναι...

Αλλά ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου δεν έλαβε υπ' όψιν ούτε τις παραινέσεις του συμπατριώτου θρυλοτραγουδιστή κ. Αχιλλέα Γκριζιώτη¹.

15. Τελευταία η κ. Φανή Μπαλαμώτη στο βιβλίο της για τις «Βρύσες του Μετσόβου»² κατέγραψε ένα άγνωστο μέχρι τώρα ερωτικό Βλάχικο δημοτικό τραγούδι που το τραγουδούσαν οι Μετσοβίτισσες στο χορό των κοριτσιών (CORLU A FEATILOR σ.δ.) 10 στίχους:

απ' (α) αράτσι ντι λα Νίτσα φιάτα γκρουάσ(α) κα χιουλίτσα	Νερό κρύο από τη Νίτσα κορίτσι παχουλό σαν χέλι.
απ' (α) αράτσι ντι λα Σούη τσι μ' αράντζου ντι ντάου φασούλι	Νερό κρύο από τη Σούη τι γελάστηκες για δυο φασόλια.
απ' (α) αράτσι ντι λα Γκούρα σι ν'τι μπασ' (ου) νουάρα γκούρα	Νερό κρύο από τη Γκούρα στάσου να σε φιλήσω μια φορά στο στόμα.
απ' (α) αράτσι ντι λα Μπρέσου σι ντι μπάσιου κόνι μα πρέσου!	Νερό κρύο από τη Μπρέσου να σε φιλήσω γιατί άναψα!
φιάτα ντι λα Φοντανιάλε κι' αρίσες ντι ντάου νιάλε	Κορίτσι από τις βρυσούλες τι γελάστηκες για δυο δαχτυλίδια!

Μου είπαν, πως τώρα το τραγουδούν στους γάμους οι οργανοπαίχτες.
Είναι ένα θαυμάσιο τραγούδι για τις βρύσες και τα νερά του Μετσόβου.

1. Εφημερίδα ΑΒΔΕΛΛΑ έτος 5ο (1988) αριθ. φύλλου 18, σελ. 9.

2. Φανή Μπαλαμώτη «Οι Βρύσες του Μετσόβου» Θεσ/νίκη 1989 σελ. 40.

Σκεφθείτε Βλάχικο δημοτικό τραγούδι για όλες τις βρύσες και τα νερά!!
Και μετά σου λένε ορισμένοι ότι δεν υπάρχουν Βλάχικα δημοτικά τραγούδια.

Τί να πούμε εμείς; Τραγουδάνε τα αιώνια νερά, τραγουδάνε τα στοιχεία της φύσης.

16. Ο καθηγητής της γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου της Θεσ/νίκης κ. Νίκος Κατσάνης στο ανάτυπο της Εταιρείας των Μακεδονικών Σπουδών¹ γράφει τα εξής:

7. Ο S. Baud-Bovy το καλοκαίρι του 1975 μαγνητοφώνησε κουτσοβλάχικα τραγούδια στο Αμπελοχώρι (Μποροβίκο) της Θεσσαλίας. Το 1977 στο Μέτσοβο, όπου είχα την τιμή να τον συνοδεύσω, μαγνητοφωνήσαμε κουτσοβλάχικα τραγούδια, τα οποία ανέλαβα να καταγράψω στα ΚΒ για μια μελλοντική έκδοση. Ο θάνατός του αποτελεί απώλεια για την ελληνική δημοτική μουσική καθώς και για την κουτσοβλάχικη.

Στο ίδιο ανάτυπο², εκτός από τα Κουτσοβλάχικα (όπως τα ονομάζει) δημοτικά τραγούδια που κατέγραψε και δημοσίευσε, αναγγέλει την έκδοση Βλάχικων δημοτικών τραγουδιών του Νυμφαίου (Νέβεσκας) από τον κ. Νικόλαο Λούστα.

Ο κ. Νίκος Κατσάνης σαν σχολιαστής, της μετάφρασης στην ελληνική, του βιβλίου των άγγλων αρχαιολόγων ALAN J.B. WACE MAURICES, THOMPSON - ΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ³ και στη σελίδα 279 αναφέρει τα εξής σημαντικά για την ύπαρξη Βλάχικης δημοτικής ποίησης:

Από μερικούς αμφισβητήθηκε η ύπαρξη αυτόνομης βλαχόφωνης μουσικής και ιδίως ποίησης, γεγονός που αποτελεί υπερβολή και μάλιστα αναπόδεικτη.

Η αμφισβήτηση όμως αυτοδύναμης δημοτικής μουσικής και ποίησης στους Βλαχόφωνους πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνο υπερβολή αλλά και λανθασμένη, αφού μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο έχουμε ΚΒ δημοτικά τραγούδια που δημιουργούνται στα Βλαχοχώρια από ντόπιους δημιουργούς και έχουν ως αφορμή διάφορα τοπικά γεγονότα ή σκάνδαλα. Στην έρευνα όμως, που τώρα αρχίζει, εναπόκειται η ανεύρεση των σχέσεων, αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων ανάμεσα στην ελληνόφωνη και βλαχόφωνη δημοτική μουσική και ποίηση.

Ο κ. Νίκος Κατσάνης από λόγους τακτι δεν αναφέρει τα ονόματα αυτών που αμφισβητούν την ύπαρξη Βλάχικης δημοτικής ποίησης και μουσικής.

1. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών - Κουτσοβλάχικα Τραγούδια (ανάτυπο από το ΚΣΤ⁴ τόμο των Μακεδονικών Θεσ/νίκη 1988, σελ. 3, σημ. 7.

2. Στο ίδιο ανάτυπο, σελ. 5.

3. ALAN J.B. WACE - MAURICE S. THOMPSON «ΟΙ ΝΟΜΑΔΕΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ» - Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της βόρειας Πίνδου. Εισαγωγή - Σχόλια: Νίκος Κατσάνης. Μετάφραση Πάνος Καραγιώργος. Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 279.

*Tshez va sa dzáts a mum mea
ká eu m insurai;
soakrá mindai ploatsile
sá lailu lok mg' are.*

Το τραγούδι αυτό το έχουμε πάρει από το βιβλίο του Weigand, *Die Agomunen*, τ. II, σ. 90, αριθ. 60. Μια ελληνική παραλλαγή του τραγουδιού αυτού είναι γνωστή στη Σαμαρίνα και στη Βέροια. Είναι πιθανώς ένα παλιό βλάχικο τραγούδι που μεταφέρθηκε στα Ελληνικά. (σελ. 281)

12. ΣΑΜΑΡΙΝΑ

*Estan lipsesk fumel'i di ng'os,
lipsesk feate di h'ima;
nu ná ylnú Sámárina.
Pláng laille, pláng maratile
pri t anoyi, pri t katoyi.
N au laille s pláteaská aghoyi.*

*Panathima l'a etiulu
tsini s featsi ltié.
Fug fitshori t Amerik'ie.
Fug fitshori, fug suratsá
fur fitshori tu ilik'ie.
Featile bagá aghirnie.*

Ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου, με τους όποιους τίτλους που διαθέτει, θέλησε να εντυπωσιάσει και να μας φοβίσει να μην διασώσουμε και διαδώσουμε αυτά τα Βλάχικα προφορικά μνημεία λόγου. Πλανήθηκε όμως οικτρά. Όχι μόνον δεν φοβήθηκα και ούτε φοβάμαι, αλλά απεναντίας η δημοσίευση του λιβελογραφήματος, μου δίνει περισσότερη δύναμη να ασχοληθώ με την καταγραφή και δημοσίευση των Βλάχικων πολιτιστικών στοιχείων, γιατί το θεωρώ ιερή υποχρέωση όπως και όλοι οι Βλάχοι.

Προσπαθεί ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου με αντιεπιστημονικό τρόπο να αποδείξει την ανυπαρξία της δημοτικής ποίησης στη Βλάχικη γλώσσα, στηριζόμενος στις άδικες και σφαιριστικές παρατηρήσεις των: Π. Αραβαντινού, Χρ. Χρηστοβασίλη και Μ. Χρυσόχδου.

Αλλά και οι τρεις αυτοί συγγραφείς δεν γνώριζαν τη Βλάχικη γλώσσα και εκ προοιμίου είναι ανεδαφικοί και έξω από την πραγματικότητα η οποία βοά και πάλεται γύρω μας.

Το Μέτσοβο σημαντικό και μεγάλο Βλάχικο Κέντρο ήταν και είναι πομπός Βλάχικης κουλτούρας και για τα γύρω Βλαχοχώρια. Απόδειξη τα Βλάχικα τραγούδια της «ΒλαχοΜηλιάς της Πίνδου» (Αμέρου)' που κατέγραψε και δημοσίευσε ο καθηγητής κ. Στ. Πουρνάρας.

Τέτοια μεγάλα Βλάχικα Κέντρα, πομποί Βλάχικης κουλτούρας στον Ελλαδικό χώρο είναι: η Αβδέλλα, το Περιβόλι, η Σαμαρίνα, η Βωβούσα (ΒΑΕΑΣΑ), το Δίστρατο (ΒΡΕΑΣΑ), το Συρράκο, οι Καλλαρύτες, η ΒλαχοΚλεισούρα, το Νυμφαίο (ΝΕΒΕΣΑ), το Πισοδέρι, η Βέροια, η Νάουσα κ.λπ.

1. Στεργίου Ι. Πουρνάρα, «Η ΒλαχοΜηλιά της Πίνδου» (Αμέρου) Θεσσαλονίκη 1987.

Από το Μέτσοβο μας έστειλαν, τελευταία, πολλά Βλάχικα δημοτικά τραγούδια, τα οποία δεν έχουν συμπεριληφθεί στη συλλογή μου. Ένα απ' αυτά, σε φωτοαντίγραφο, είναι «από τη βιβλιοθήκη του Επαμεινώνδα Ρουστοπάνη» και αφορά την «Πολίτζα» (Πολιτσιά) με 22 στίχους.

Αυτό το τραγούδι το μοίρασε σε ορισμένους Μετσοβίτες ο γιος του κ. Παννούσιος Ρουστοπάνης από το 1970. Παραθέτουμε τους δύο πρώτους στίχους:

Πολίτζα

*Χιου ντέ λούμια τουτα άβδζοϋτα
Κονοσκοϋτα σου πρεβι ζοϋτά*

Με τα όσα αναφέραμε και σε όσους αναφερθήκαμε, μήπως ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου σκέφτεται να τους προσάψει κάποια μομφή, επειδή έφεραν στη δημοσιότητα, με όποιον τρόπο μπόρεσε ο καθένας, τη Βλάχικη πολιτιστική κληρονομιά;

Ε, όχι κ. Αχ. Γ. Λαζάρου, χίλιες φορές ΟΧΙ.

Με τα όσα παραπάνω παρέθεσα βγαίνει αβίαστα το συμπέρασμα ότι αυτά τα προφορικά μνημεία λόγου τα οποία έφερα στο φως της δημοσιότητας αποτελούν ιερή κληρονομιά των προγόνων μας Μετσοβιτών και έχουμε χρέος ιερό όλοι οι Μετσοβίτες και Μετσοβίτισσες να τα διαδώσουμε και να τα διατηρήσουμε.

Θα μπορούσε όμως το ίδρυμα του Βαρώνου Μιχ. Τσοίτσα να ασχοληθεί και να εκδόσει και τα άλλα Βλάχικα προφορικά μνημεία λόγου της περιοχής του Μετσόβου. Το Δ.Σ. όμως του Ιδρύματος Τσοίτσα αποφάσισε την έκδοση της ανατύπωσης της «Ιστορίας του Βλάχικου δημοτικού τραγουδιού» με το λιβελογράφημα του κ. Αχ. Γ. Λαζάρου εναντίον ενός Μετσοβίτη, ο οποίος κατέγραψε και δημοσίευσε την πολιτιστική κληρονομιά του Μετσόβου και με αιχμές κατά της επαγγελματικής υπόστασής του.

Όταν πήραν όμως αυτή την απόφαση και έβαλαν την υπογραφή τους οι αποτελούντες το Δ.Σ., θα έτριξαν τα κόκκαλα του Βαρώνου Μιχ. Τσοίτσα και του πατέρα του Αναστασίου ο οποίος έλεγε «ότι ήταν Κουτσό-Βλαχος και διέκρινε αυτόν από την ελληνική φυλή»¹.

Ο Αχ. Γ. Λαζάρου μας παρατηρεί για το δίγλωσσο τίτλο και για το τρίγλωσσο πρόλογο.

Εκ των πραγμάτων δεν μπορούμε να κάνουμε διαφορετικά. Πρέπει κάποτε να πούμε και για την ταμπακέρα, για την οποία αποφεύγει να μιλήσει ο κ. Αχ. Γ. Λαζάρου.

Πώς θα τη διατηρήσουμε σήμερα τη προγονική μας, τη Βλάχικη γλώσσα; Ο ένας τρόπος είναι η καταγραφή και διάδοση, στη Βλάχικη πάντοτε γλώσσα,

1. Γεωργίου Πιλατάρη «Το Σημειωματάρι ενός Μετσοβίτη», Αθήνα 1972 σελ. 278.

της πλούσιας πολιτιστικής παράδοσης των προφορικών μνημείων λόγου. Τα συνέδρια και τα SOS για τις γλώσσες των μικρών λαών για ποιούς γίνονται!;

Στην παρατήρησή του για τον τρίγλωσσο πρόλογο έχω να προσθέσω τούτο. Στη δεύτερη έκδοση που θα ακολουθήσει, εκτός από τη βελτίωση της ύλης θα προσθέσουμε πρόλογο και στην αγγλική γλώσσα, γιατί νοιώθουμε πως είμαστε ήδη πολίτες της Ενωμένης Ευρώπης.

Οι Βλάχοι της Βαλκανικής Χερσονήσου είναι μία πολιτιστική πληθυσμιακή οντότητα, μία λαότητα, ιστορικά και γλωσσολογικά σαφώς προσδιορισμένη.

Μία τόσο ζωντανή πληθυσμιακή οντότητα, λαότητα, η οποία έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση του Νεοελληνικού Κράτους, όπως έχει αποδειχθεί με ντοκουμέντα, είχε και διατήρησε τα Βλάχικά της δημοτικά τραγούδια, παραμύθια κ.λ.π.

Μόνον στη νοσηρή σκέψη και φαντασία ορισμένων άδικων παρατηρητών μπορούν να γεννηθούν τέτοιες λανθασμένες εκτιμήσεις, χωρίς δίκαιες κρίσεις, εξετάζοντας το θέμα χωρίς τη στοιχειώδη αντικειμενικότητα.

Είναι κρίμα να υποστηρίζονται από επιστήμονες, που θέλουν να λέγονται σύγχρονοι, τέτοιες ξεπερασμένες και διχαστικές απόψεις.

Με την παρουσίαση των παραπάνω επιχειρημάτων τα οποία αντλήθηκαν από την ελληνική βιβλιογραφία και με τη βαρύνουσα γνώμη των: κ. Αντώνη Μπουσμπούκη, κ. Νίκου Κατσάνη και Γιώργη Έξαρχου, το βιβλίο του κ. Αχ. Γ. Λαζάρου «Ιστορία του Βλάχικου Δημοτικού τραγουδιού» (ανάτυπο του Η.Η. 1989) στο σύνολό του, δεν μπορεί να σταθεί σαν αντικειμενική επιστημονική μελέτη.

Για μας αποτελεί μία επί πλέον μελανή σελίδα στη διαστρέβλωση της Ιστορίας των Βλάχων γενικότερα.

Γεώργιος Άπ. Παδιώτης - Μετσοβίτης

Υ.Γ. Μόνο ένα πράγμα θα ρωτήσουμε τον καθένα: Υπάρχουν ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, και για ποιά κατηγορία Ελλήνων πολιτών;

2) Ἀπάντηση τοῦ κ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου

ΒΛΑΧΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΡΑΣΙΓΕΧΝΙΣΜΟΣ;

Γιὰ τὴν εὐχερέστερη κατανόηση τῶν προτασσομένων στὶς σελίδες τοῦ παρόντος τόμου τοῦ Ἑπειρωτικοῦ Ἡμερολογίου (ΗΗ) 1990, μὲ ὑπογραφή Γ. Α. Παδιώτης, ὑπομηχανικός, σύμφωνα μὲ σφραγίδα του, ἐπιβάλλεται ἡ ἀναδημοσίευση τοῦ δισέλιδου δῆθεν λιβελλογραφήματος, ὅπως στὴν πρώτη σημείωση χαρακτηρίζεται μιὰ ἐνημερωτικὴ προσθήκη μου στὴ δεύτερη ἀνατύπωση τῆς μελέτης-κριτικῆς μου, πού δημοσιεύθηκε στὸ ΗΗ 1988, σσ. 339-392.

Τὸ «λιβελλογράφημά» μου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΙΕΣΤΗΡΙΟΥ

Ὁ Χρ. Πάσπας ἐσπευσμένα μου ἔφερε μόλις ἐκτυπωμένο στὴν Ἀθήνα βιβλίο διττότιλο:

Căantîji Armanesti di-Amînciu

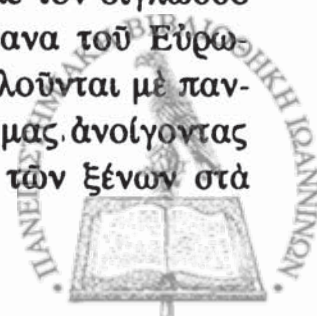
Βλάχικα τραγούδια του Μετσόβου

Στὸ ἐξώφυλλο δηλώνεται ὅτι εἶναι τὸ πρῶτο τοῦ εἴδους τῶν Ἐκδόσεων Γέρου, ὁ ὁποῖος πρωτοστατεῖ σὲ ἀνάλογα δημοσιεύματα γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες.

Μὲ τὰ «Λίγα λόγια», πού προτάσσει ὁ ἐκδότης, ἀποπροσανατολίζεται πλήρως ὁ ἀναγνώστης, διότι ἡ ἔκδοση προβάλλεται σὰν συμβολὴ στὴν διάσωση τοπικοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ἀναμφίβολα πρόκειται γιὰ προκλητικὴ παραχάραξη τῆς πραγματικότητας, ἀφοῦ τὰ τραγούδια τῆς συλλογῆς στὴν ὀλοφάνερη συντριπτικὴ πλειονότητά τους εἶναι ἀποψυγμένα προϊόντα τῆς υπεραιωνόβιας προπαγάνδας, τὴν ὁποία ἔχουν ἀποκαλύψει οἱ Μετσοβίτες συγγραφεῖς Εὐάγγελος Ἀβέρωφ-Τοσίτσας, Μιχ. Γ. Τρίτος, Γ. Πλατάρης κ.ἄ.

Τὸ ἀρμάδιασμα τῶν τραγουδιῶν ἀποτολμᾷ ὁ Γ. Α. Παδιώτης, ὑπομηχανικός, ὅπως φαίνεται σὲ σφραγίδα του, ἀν καὶ στερεῖται στοιχειωδῶν σχετικῶν γνώσεων. Δὲν διστάζει δὲ νὰ ἐμφανίζεται καὶ σὰν ἱστορικός, γλωσσολόγος, λαογράφος..., μολονότι ἡ εὐλογία ἀγνοιά του γίνεται κραυγαλέα καὶ μὲ παράθεση μιᾶς ἀπλῆς φράσεως, ὅπως «Ἡ παρούσα φολκλορικὴ συλλογὴ», στὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο «φολκλορικὴ» ὀλότελα ἀδόκιμα.

Τὸ βιβλίο τοῦ Παδιώτη ἔρχεται σὲ κρίσιμες στιγμὲς καὶ ὑποβοηθεῖ τὶς ἀνθελληνικὲς σκευωρικὲς προπαγανδιστικῶν κέντρων τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ ὁποία σὲ σειρά δημοσιευμάτων μου ἔχω σκιαγραφήσει. Ἐπὶ πλέον μὲ τὸν δίγλωσσο τίτλο καὶ τὸν τρίγλωσσο πρόλογο παραπλανᾷ ἀρμόδια ὄργανα τοῦ Ἑὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου ἢ ἄλλα διεθνῶν ὀργανισμῶν, πού ἀσχολοῦνται μὲ παντοῖες μειονότητες. Πρὸ πάντων ζημιώνει καιρῶς τὴν πατρίδα μας ἀνοίγοντας πληγὲς τοῦ παρελθόντος καὶ δίνοντας ἀφορμὴ ἐπεμβάσεως τῶν ξένων στὰ ἑσωτερικά μας.

«Όσοι είχαν την υπομονή να διαβάσουν έως τὸ τέλος τὸ μελέτημά μου «Ίστορία τοῦ βλάχικου δημοτικοῦ τραγουδιοῦ» καὶ νὰ προσέξουν τὶς σημειώσεις μὲ τὶς βιβλιογραφικὲς τεκμηριώσεις, ὅπωςδήποτε μποροῦν νὰ ἔχουν προσωπικὴ πιά γνώμη. Ὡστόσο ὑπενθυμίζω τὶς σελίδες 26-30 καὶ τὴν σημείωση 1 τῆς σελίδας 12, στὶς ὁποῖες εἰδικοί ἐπιστήμονες, ἰδιαίτερα δὲ Ρουμάνοι, διαλύουν τοὺς μηρυκασμοὺς τοῦ Παδιώτη.

Γιὰ τὴν γλωσσικὴ κατάσταση καὶ ὅλες τὶς χάρες τοῦ Μετσόβου παραπέμπω στὸ πρόσφατο, ἐφετινὸ, ὀλιγοσέλιδο, περιεκτικὸ, ὑπεύθυνο καὶ καλαίσθητο βιβλίο τοῦ καθηγητοῦ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Τὸ Μέτσοβο (Ίστορία - Ἀξιοθέατα - Σύγχρονη Ζωή)*, Ἀθήνα 1988, στὸ ὁποῖο παρατίθεται καὶ πλούσια βιβλιογραφία.

Γιὰ τοὺς Ἀρβανίτες βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Ἰλλυρολογία καὶ Βορειοηπειρωτικὸς Ἑλληνισμὸς*, Ἀθήνα 1988. Κυρίως βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, *Προσωπογραφία Ἀρβανιτῶν*, Ἀθήνα 1988, ὅπου καὶ ἀφθονὴ βιβλιογραφία».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ:

1. Μὲ τὴν αἰτιολογία, πού ἐπικαλεῖται ὁ Γ. Παδιώτης, γιὰ τὴν παράθεση τῆς ἐπαγγελματικῆς σταδιοδρομίας του, ἀποκαλύπτεται ἡ ἀδυναμία του νὰ καταλάβει τὸν οὐσιώδη λόγο μνείας ἀπὸ μέρους μου τοῦ ἐπαγγέλματός του, τοῦ ὑπομηχανικοῦ, καὶ ἡ πλήρης ἀσυνάφειά του μὲ τὴ γλωσσολογία, φιλολογία, λαογραφία, ἐνῶ κάλλιστα ὡς ἐπαγγελματίας ὑπομηχανικὸς μπορεῖ νὰ διακρίνεται χωρὶς νὰ ξενίζεται κανεὶς.

Ἐξ ἄλλου τὸ ἀμύητο τοῦ Γ.Π. στὶς παραπάνω θεωρητικὲς ἐπιστῆμες ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν χρῆση, πού κάνει, τοῦ ὄρου «λιβελλογράφημα» χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ ὄρος ταιριάζει ἀπόλυτα στὸ δικό του κείμενο.

2. Μὲ τὴν ὑποδηλούμενη μομφή του κατὰ τοῦ Δ.Σ. τοῦ Τοσιτσειοῦ Ἰδρύματος γιὰ ὀφθέν χρηματοδότηση τῆς δευτέρας ἀνατυπώσεως αὐτοαποκαλύπτεται ὁ Γ.Π. καὶ ἀνίκανος ἐρευνητής. Διότι ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα δὲν διατέθηκε οὔτε δραχμή. Ἡ πρόταση εἶχε γίνει καὶ συζητήθηκε, ἀλλὰ δὲν ὀλοκληρώθηκαν οἱ διαδικασίες πραγματώσεως λόγω τῶν ἐπανελημμένων προβλημάτων ὑγείας τοῦ ἀειμνήστου προέδρου Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, ὁ δὲ τυπογράφος δικαιολογημένα ἀπαιτοῦσε τὴν ὀικονομικὴ ἱκανοποίησή του, ὅποτε κατέβαλα ὁ ἴδιος ὀλόκληρο τὸ ποσὸ. Φυσικά, καὶ ἂν ἀκόμη τὸ Ἰδρυμα εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀνατύπωση, δὲν θὰ ἀποτελοῦσε δωρεὰ πρὸς τὸν συγγραφέα, πού παραχωροῦσε τὰ συγγραφικὰ του δικαιώματα, οὔτε σπατάλη, ἀφοῦ ἡ ἔκδοση θὰ ἀπέφερε καὶ κέρδη. Ὁ Γ. Π. θὰ ἀπέφευγε τὰ ἀτοπήματα, ἂν εἶχε τὴν ἐμπνευση καὶ ἐνὸς ἀπλοῦ τηλεφωνήματος πρὸς τὸν ἀρμόδιο ταμῖα τοῦ Ἰδρύματος, ὁ ὁποῖος μὲ εὐκολία θὰ ἔδινε ἔγκυρη πληροφορία. Μὲ τὴν ἀπερίσκεπτη σπουδὴ του ἐμφανίσθηκε καὶ ἀδαής τοῦ τρόπου στοιχειώδους ἐρευνας.

3. Τοῦ Γ.Π. δὲν λείπουν μόνον οἱ βασικὲς γνώσεις ἀλλὰ καὶ οἱ πρωταρχικὲς ἀρχὲς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ἡ μεθοδολογία καὶ ἡ δεοντολογία. Ἡ τελευταία τοῦ εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀγνωστῆ, ὅπως πείθουν οἱ παραπομπές του σὲ τοπικὰ φύλλα, στὰ ὁποῖα διατυπώθηκαν διαφορετικὲς ἀπὸ τίς δικές μου ἀπόψεις, μὲ ἀποσιώπηση τῶν ἀπαντήσεών μου, ποῦ θὰ παρῆχαν στὸν ἀναγνώστη δυνατότητα ὀλικῆς ἐνημερώσεως. Ἀποκαλυπτικὴ ἐπίσης εἶναι ἡ ἐπίκρισή του γιὰ δῆθεν παράλειψή μου ἐνὸς δημοσιεύματος τοῦ Σπ. Παπαγεωργίου, ὁ ὁποῖος εἶχε στὴ διάθεσή του βλάχικα τραγούδια. Ὁ Γ. Π. ἀποσιωπᾷ τὸ γεγονός ὅτι ἔχω δημοσιεύσει αὐτούσιο καὶ στὸ πρωτότυπο τὴν ἐνδιαφέρουσα περικοπὴ τοῦ Παπαγεωργίου, μάλιστα δὲ τρεῖς φορές¹.

4. Περιττεύει ἐπομένως διεξοδικὸς λόγος γιὰ ὅσα φύρδην μίγδην παραθέτει ὁ Γ.Π. δοθέντος ὅτι οἱ ἀπαντήσεις ὑπάρχουν στὸ ΗΗ 1988, καθὼς καὶ στὶς δύο ἀνατυπώσεις.

5. Ὁ ἐπικριτὴς μου Γ.Π. ἀποτελεῖ θλιβερὴ ἐξαίρεση στὸ εὐάνδρο Μέτσοβο. Διότι ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια² ἔχω τὴν εὐτυχία νὰ διατηρῶ ἀριστὲς σχέσεις μὲ τοὺς ἀπανταχοῦ Μετσοβίτες, οἱ ὁποῖοι πιστεύουν στὴν ἑλληνικότητά τους καὶ ὑπερήφανα διακηρύσσουν αὐτὴν.

Μὲ ὀργανωτὴ τὸν ἔξοχο Λαογραφικὸ-Μορφωτικὸ Σύλλογο Μετσόβου «Ὁ Νικόλαος Τζαρτζούλης» ἔδωσα διάλεξη στὸ Πνευματικὸ Κέντρο Ἀγίας Παρασκευῆς Μετσόβου καὶ θέμα «Γένεση τῶν Βλάχων», τὰ δὲ συμπεράσματά μου ἔτυχαν γενικῆς ἐπιδοκιμασίας³.

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ δημάρχου Μετσόβου καὶ τοῦ προέδρου τοῦ τοπικοῦ χορευτικοῦ συγκροτήματος ἕκαμα ὀμιλία στὴν κεντρικὴ πλατεία τῆς κωμοπόλεως μὲ θέμα «Συμβολὴ τῶν Βλάχων στὴν πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀναγέννηση», ὁ δὲ ρέκτης δήμαρχος, γιαντρός Δημ. Τόπης, κατὰ τὴν παρουσιάσή μου στοὺς δημότες του καὶ στοὺς ἐπισκέπτες τοῦ Μετσόβου «μὲ παρρησία καὶ σαφήνεια ἀπέκρουσε κάθε χαρακτηρισμὸ τῶν Βλάχων σὰν Ἐθνότητας ἢ Ἐθνικῆς ὀμάδας διαφορετικῆς ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμό, ὅπως ἐπιχειρεῖται τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ ἀγνοία ἢ ἀπὸ σκοπιμότητα προπαγανδιστικὴ»⁴.

Ὁ ἀείμνηστος πρόεδρος τοῦ Τοσιτσείου Ἰδρύματος Εὐάγγελος Ἀβέρωφ-Τοσίτσας, κατόπιν ἀποστολῆς πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ Φιλολογικοῦ Ἱστορικοῦ Λογοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Φ.Ι.Λ.Ο.Σ.) Τρικάλων καὶ ἐκδότῃ τῆς ἐπετηρίδας «Τρικαλινά», φιλόλογο Θ. Νημᾶ, ἐνὸς ἀνατύπου μελέτης μου μὲ θέ-

1. Βλ. *Balkan Studies* 28, 2 (1987) 385-386. Ἀνάτυπο τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐνημερώσεως γιὰ τὰ θέματα, Αθήνες 1989, μὲ πρόλογο τοῦ προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ σημερινοῦ ὑπουργοῦ Προεδρίας Ν. Θέμελη. *Festschrift für Rupprecht Kohr zum 70. Geburtstag.*

2. Στὸ πατρικὸ μου διέμεναν μὲ ἐνοίκιο ὀικογένειες Μετσοβιτῶν, ποῦ ἀνελάμβαναν ἐργολαβικὰ τὴν κατασκευὴ γεφυριῶν, δρόμων κ.ἄ. στὴν ἐπαρχία Ἐλασσόνος.

3. Βλ. Πρωϊνὸς Λόγος (Ἰωαννίνων) 26-8-1987.

4. Βλ. Σελίδες τοῦ Μετσόβου, Ἰούλιος 1989, 2α.

μα «Θρακιολογία και ζήτημα καταγωγής των Βλάχων-Αραιομούνων», μου άππύθυνε την ακόλουθη προσωπική επιστολή:

«Φίλε κ. Λαζάρου

Έλαβα και διάβασα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τη μελέτη σας όπως δημοσιεύθηκε και κυκλοφόρησε σε εύχρηστο ανάτυπο.

Πριν οτιδήποτε άλλο θα ήθελα να σας συγχαρώ θερμά για την εμπειριστωμένη και επίκαιρα χρήσιμη εργασία σας αυτή. Τονίζω «επίκαιρα χρήσιμη» για λόγους που αντιλαμβάνεσθε.

Το «Κουτσοβλαχικό ζήτημα» είναι ένα ιδιόρρυθμο εθνικό ζήτημα και τελευταία, ύστερα από μια περίοδο αδράνειας, επανέρχεται στο προσκήνιο με δόλια προπαγάνδα, πλούσια μέσα και ύποπτους στόχους.

Και ο κίνδυνος δεν προέρχεται τόσο από την προσπάθεια των γνωστών κύκλων να δημιουργήσουν ένα πολιτικό γεγονός, όπως είναι η αναγνώριση μιας δήθεν Ρουμανοβλαχικής μειονότητας. Ο κίνδυνος προέρχεται από τη δική μας αδιαφορία και άγνοια. Αυτός ήταν και ο λόγος που κυκλοφόρησε το 1948 το βιβλίο μου «Η Πολιτική Πλευρά του Κουτσοβλαχικού Ζητήματος», αυτό τον λόγο θεραπεύετε κι εσείς με τη μελέτη σας, με την πλούσια - ιδιαίτερα ξένη - βιβλιογραφία σας και τις καίριες επιστημονικές και θέσεις σας.

Για την αποφασιστική αυτή σας συμβολή στην ευρύτερη ενημέρωση και κατανόηση ενός, φοβάμαι, πάλι επίκαιρου θέματος, σας συγχαίρω ολόθερμα.

Με πολλή φιλία και εκτίμηση»¹

Ο Έξωραϊστικός Σύλλογος Μετσόβου, που έδρευε στην Αθήνα, με τιμή πάντοτε στις ποικίλες εκδηλώσεις με οποιαδήποτε προεδρία ή Δ.Σ., όπως Δ. Παπαζήση, Γ. Πλατάρη, Γ. Ρουσιολάνη, ή δε παρούσα Διοίκηση (προέδρου Ήλ. Ζούβια και γενικού γραμματέα Γ. Σκιαρά) συνεχίζει την παράδοση. Μάλιστα σε πρόσφατο ειγηνικό εύχαριστήριο έγγραφο έξ άφορμής παραχωρήσεως μέρους δημοσιευμάτων μου προσθέτει και τὰ εξής: «Θέλουμε επίσης να σας συγχαρούμε και να σας εύχαριστήσουμε για την προσφορά σας στα Έθνικά θέματα, όπως επίσης και να σας κάνουμε γνωστό ότι θεωρούμε δεδομένη την συνεργασία σας σε μελλοντικές εκδηλώσεις του Συλλόγου μας»².

6. Τό κύριο ζήτημα είναι ή σκοπιμότητα της κυκλοφορίας του βιβλίου του Γ.Π. Αύτην άκριβώς είχα επιστημάνει στην επίμαχη επί του πασηρίου προσθήκη μου της δεύτερης ανατυπώσεως. Πάλι δέν κατάλαβε τίποτε ό Γ.Π., ό όποιος άρχίζει τό κείμενό του: «Δέν ξέρω ποιά σκοπιμότητα έξωτηρέτησε ή άναφορά...». Άπλούστατα, την πληρέστερη πληροφόρηση των Έλλήνων άναγνω-

1. Αθήνα, 7-12-1985.

2. Α.Π. 1131/8-1-90.

στῶν στὰ τεκταινόμενα ἀπὸ τοὺς προπαγανδιστικούς κύκλους εἰς βάρος τῆς πατρίδας μας.

Βέβαια, τότε ἔδωσα σύντομα ἀλλὰ σαφῆ στοιχεῖα. Εἶχα ἀποφύγει γενικὴ σκιαγράφηση τοῦ ἐκδότη Γ. Γέρου. Ἦδη χρειάζονται κάποιες εὐγλωττες λεπτομέρειες. Πρόκειται πράγματι γιὰ τὸν τέως πρόεδρο τοῦ Ἀρβανίτικου Συνδέσμου Ἑλλάδας (Α.Σ.Ε.), ὁ ὁποῖος σὲ συνεργασία μὲ τὸν οὐνίτη κληρικὸ Antonio Bellusci ἀπὸ τὸ Frasinetto τῆς Κ. Ἰταλίας ἐπιδόθηκε ἐπὶ χρόνια στὴ δημιουργία ἀλβανικῆς μειονότητας στὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πλέον πρωτοστάτησε στὴν πραγμάτωση τῆς ἐπισκέψεως μιᾶς Ἐπιτροπῆς δῆθεν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Κοινοβουλίου¹, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα εἶναι σωματείου ἰδιωτικοῦ δικαίου.

Τὸν Α. Bellusci ξετίναξε μὲ ἐμπεριστατωμένο αὐτοτελὲς δημοσίευμα ὁ Τ. Γιοχάλας². Τὸν δὲ Γ. Γέρου, δταν ἔγιναν ἀντιληπτές οἱ ἀπώτερες προθέσεις του, τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τοῦ Α.Σ.Ε. καθήρεσαν μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 17/15.7.1987 ἀπόφασή τους, τὴν ὁποία καὶ ἔσπευσαν νὰ γνωστοποιήσουν στὸ Γραφεῖο τῶν Μειονοτικῶν τοῦ Δουβλίνου μὲ ἐπιστολὴ καὶ μετὰ τετραήμερο μὲ telex, ἐνῶ συγχρόνως καθιστοῦσαν γνωστὴ τὴν ἐνέργειά τους καὶ στὴν ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη μὲ δημοσίευση στὸν ἑλληνικὸ τύπο³.

Ἐν τούτοις, ὁ Γ.Γ. προβάλλεται σὲ φωτογραφία τῆς τελευταίας σελίδας τοῦ τρίτου τεύχους τοῦ πέμπτου τόμου (1988/89) τοῦ περιοδικοῦ contact, ποὺ ἐκδίδει τὸ Γραφεῖο Μειονοτικῶν ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος, μολονότι ἐκπροσωπεῖ μόνον τὸν ἑαυτό του.

Τὴν ὁμολογουμένως ἀξιοκατάκριτη καὶ παράνομη πράξη ἐνὸς ξένου σωματείου, ποὺ ἐπεμβαίνει κατάφωρα στὰ ἐσωτερικὰ τῆς χώρας μας, μέλους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κοινοτήτων, ἔχει καταγγείλει ἐπίσημα καὶ ἀπ' εὐθείας, καθὼς καὶ στὸν ἑλληνικὸ τύπο, ὁ τ. νομάρχης Φ. Παπαθανασίου⁴.

Ὅσα, λοιπόν, ἐλάχιστα καὶ εὐσχημα εἶχα ὑποδηλώσει στὴν προειδοποιητικὴ προσθήκη μου γιὰ τὸν ἐκδότη Γ.Γ., ἐπαληθεύονται περὶτρανα. Πράγματι πασχίζει γιὰ ἀλβανικὴ (!) μειονότητα στὴν Ἑλλάδα. Γι' αὐτὸ ἀναγκάστηκαν τὰ μέλη τοῦ Δ.Σ. τοῦ Α.Σ.Ε. νὰ τὸν ἀπομακρύνουν.

1. Βλ. Ἀχ. Γ. Λαζάρου, Μειονοτικὰ ζητήματα καὶ κάποιες ἐπισκέψεις ξένων στὴν Ἑλλάδα, Ἐλευθεροτυπία 19-7-1989, 32.

2. Τ. Π. Γιοχάλα, Ἀλβανολογία καὶ ἐρασιτεχνισμός, Ἀθήνα 1988, ἔκδοση Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν Ν.Α. Εὐρώπης.

3. Πβ. Ἐλευθεροτυπία 19-9-1987, 32: «ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ τοῦ ἈΡΒΑΝΙΤΙΚΟῦ ΣΥΝΔΕΣΜΟῦ ΕΛΛΑΔΑΣ (Ζαΐμη 23 - Ἀθήνα - τηλ. 8834.958). Τὸ Δ. Συμβούλιο τοῦ Α.Σ.Ε. γνωστοποιεῖ στὰ μέλη καὶ τοὺς φίλους του, ὅτι ὁ κ. Γεώργιος Γέρου δὲν ἐκπροσωπεῖ τὸν Α.Σ.Ε. δεδομένου ὅτι ἔχει ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ Προέδρου.

Τυχόν δηλώσεις, ἐνέργειες ἢ δραστηριότητές του ἐκφράζουν ἀποκλειστικὰ τὸν ἴδιο.
Τὸ Δ. Συμβούλιο».

4. Μάλιστα καὶ μὲ συστημένο ἔγγραφο. Ἀριθ. καταθέσεως 4441/2-8-89, πρὸς τὸν ἀρμόδιο Diarmaid Breathnach. Βλ. καὶ Τρικαλινὰ Νέα 10-1-1989.

Τοις άλλους δύο συντελεστές του σχολιαζομένου στην προσθήκη μου βιβλίου, τον χορηγό της εκδόσεως, όπως αναγράφεται από τον ίδιο τον Γ.Π. στη σημείωση 5, δηλαδή τον Ιατρό Γ. Μπάρτζα, και τον φερόμενο ως συγγραφέα Γ. Παδιώτη, ή 'Επιστημονική 'Επιτροπή της Πανελληνίας 'Ενώσεως Πολιτιστικῶν Συλλόγων Βλάχων (ΠΕΠΣΒ) στην απάντηση προς την 'Επιτροπή τῶν Μειονοτικῶν τοῦ Δουβλίνου αποκαλύπτει παραστατικά και χαρακτηρίζει ανεπιφύλακτα ὡς ἑξῆς: «Κύριοι πληροφορητές τῆς ἐπιτροπῆς (τῶν Μειονοτικῶν) ὑπῆρξαν οἱ κ.κ. Παδιώτης και Μπάρτζας, πρόσωπα ἄγνωστα στοὺς Βλάχους ἢ ὄχι εὐφήμως γνωστά. Δέν ἀντιπροσωπεύουν παρά μόνο τὸν ἑαυτό τους και ἐπὶ πλέον και οἱ δύο τους σχετίζονται μὲ τὴν Ρουμανία. Ὁ πρῶτος ὡς ἀπόφοιτος τῶν ρουμανικῶν σχολείων ποὺ λειτούργησαν προπολεμικά και ὁ δεῦτερος ὡς φυγάδας ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Ρουμανίας. Ὁ κ. Παδιώτης εἶναι μέτριας μόρφωσης, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ γραπτά του, ἐνῶ ὁ κ. Μπάρτζας ἐγκατέλειψε τὴν Ρουμανία και ἐργάζεται στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἔγινε δεκτὸς ὡς πολιτικὸς πρόσφυγας. Ἡ πρόσφατη ἔλευσή του στὴν Ἑλλάδα δέν τὸν καθιστᾶ ἐπαρκῆ γνώστη τῶν βλάχικων προβλημάτων»¹.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Γ.Π., ποὺ ἐκπροσωπεῖ μόνον τὸν ἑαυτό του, ὅπως διαβεβαιώνει ἐπίσημα ἡ 'Επιστημονική 'Επιτροπή τῆς ΠΕΠΣΒ, τῆς ὁποίας εἶμαι μέλος, ἀλλὰ δέν εἶχα συμμετάσχει στὴ συγκεκριμένη σύσκεψη γιὰ λόγους μακρᾶν τῆς θελήσεώς μου.

Ἐξ ἄλλου ρητὰ και τεκμηριωμένα ἡ ἴδια 'Επιτροπή ἀπορρίπτει ὅποια-δήποτε ἀπόπειρα παρουσιάσεως τῶν Βλάχων ὡς μειονότητας: «Δέν ἐπιτρέπεται σὲ κανένα εὐρωπαϊκὸ ὄργανο νὰ ἐμφυσησθεῖ σὲ πολίτες τῆς Εὐρώπης τὴν ἰδέα τῆς μειονότητας ὅταν αὐτὴ δέν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς ἰδίους. Οἱ βλάχοφωνοι εἶναι τόσο ἐνσωματωμένοι στὴν ἑλληνικὴ ζωὴ ὥστε ἴσχει κωμικὰ ἢ γνώμη ὅτι ἀποτελοῦν μειονότητα...». Και παραθέτει ὁλόκληρη σειρά λόγων.

Ἐχει, ἄρα, νόημα τὸ ὑστερόγραφο τοῦ Γ.Π. γιὰ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ: Φυσικά εἶναι ἀνόητο. Ἀποτελεῖ τυφλὴ ἀπομίμηση τῶν ἐντύπων κέντρων προπαγάνδας τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ ὁποία ἀποστέλλονται ἀπὸ χρόνια στὰ Βλαχοχώρια και στοὺς συλλόγους τους ἀπὸ ὁμόφρονες τοῦ Γ.Π. Αὐτοὺς σκιαγραφεῖ ὁ γνώστης τῶν πραγμάτων Γιάννης Παπαθανασίου ὡς ἑξῆς: «... ὑπάρχει μιὰ δρᾶξ ἀχρείων και ἀνιστόρητων ἀνθρώπων, βλάχων δυστυχῶς, στὸ Παρίσι, Καναδὰ ἢ ὅπου ἄλλοῦ και ποὺ στὸ σύνολό τους, οὔτε γεννήθηκαν, ἀλλ' οὔτε και ἔζησαν ποτέ στὴν Ἑλλάδα (ποὺ θὰ ἔλεγα θύματα κι' αὐτοὶ ἑνὸς ἀναγκαίου συμβιβασμοῦ τῆς συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913, ὅταν χάριν τῆς προσαρτήσεως τῆς Μακεδονίας και τῆς ἀναγκαίας βοήθειας τῆς Ρουμανίας γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ, ἐπετράπη ἡ συνέχιση τῆς λειτουργίας ἐλάχιστων ρουμανικῶν σχολείων στὴ Μακεδονία) ...ὑπάρχουν

1. Βλ. Τρικαλινὰ Νέα 4-1-1990, 3 και 7.

αυτοί οι σύγχρονοι «γενίτσαροι», απολιθώματα του παρελθόντος και σκιά του έαυτού τους σήμερα... 'Αλλά σ' αυτά τὰ μηδενικά του έξωτερικού (πιθανότατα πληρωμένοι πράκτορες σκοτεινών συμφερόντων) ή απάντηση έχει ήδη δοθῆ με τὴν ἐπιστροφή τῶν ἡλιθίων φυλλάδων των ή τὸ σχίσιμό τους, χωρίς οὔτε ἕναν συνδρομητή»¹.

1. Βλ. Νιάγκουσι, 'Ιούλιος 1987, 2 ε'.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΛΙΟΥΡΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

Η ανακοίνωση αυτή έγινε στα πλαίσια του «Πρώτου Συμποσίου για το Ζαγόρι», που είχε οργανώσει η Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ζαγορίου, το Κέντρο Ερευνών Ζαγορίου, ο Πολιτιστικός Σύνδεσμος Ζαγορισιάνων και το περιοδικό «Το Ζαγόρι μας» το 1986. Ψυχή του Συμποσίου ο αλησμόνητος Κίμων Κυριαζής, στη μνήμη του οποίου αφιερώνεται αυτό το σημείωμα. Το πρόγραμμα, που με τόσο ενθουσιασμό αναπτύσσεται στην ανακοίνωση, έμεινε τελικά στα χαρτιά από έλλειψη των απαραίτητων οικονομικών πόρων. Είναι κρίμα, αλλά μπορούσε τουλάχιστον το Ζαγόρι, μια ιστορική περιοχή της Ηπείρου, να αποκτήσει ένα συστηματικό κατάλογο των μνημείων της, έργο υποδομής απαραίτητο για οποιαδήποτε μελλοντική ιστορική, αρχαιολογική, λαογραφική και κοινωνική έρευνα στην περιοχή. Αν δημοσιεύεται στο «Ηπειρωτικό Ημερολόγιο» τώρα, γίνεται για να ταράξει τα λημνάζοντα ύδατα, να προκαλέσει τυχόν ενδιαφερομένους, να συγκινήσει όσους έχουν ακόμα ζωντανό μέσα τους το όραμα της μελέτης και αναστήλωσης ενός κόσμου που χάνεται, να αποτελέσει, ίσως, πιθανό οδηγό σε νεώτερους ερευνητές που διαθέτουν μεράκι, ακαταμάχητη υπομονή και επιστημονική φιλοδοξία. Η προσωπική μου ευχή, όλα αυτά τα χρόνια που με φιλοξενεί ο ηπειρωτικός ουρανός, είναι ίδια: μακάρι να ερευνηθεί, μελετηθεί και εκδοθεί ένας κατάλογος των βυζαντινών μνημείων της Ηπείρου. Η ιστορική περιοχή του Ζαγορίου, με τα τόσα γνωστά και άγνωστα μνημεία της, προσφέρεται για το ξεκίνημα αυτού του φιλόδοξου και μεγάλου έργου.

Τα τελευταία χρόνια δημιουργήθηκε έντονο και ζωντανό ενδιαφέρον για την έρευνα και μελέτη της ιστορίας, λαογραφίας και κοινωνικής ζωής στα Ζαγοροχώρια και ικανός αριθμός βιβλίων, άρθρων και μονογραφιών είδε το φως της δημοσιότητας. Παράλληλα επίσημοι και ανεπίσημοι πολιτιστικοί σύλλογοι, συνέδρια και ιδιωτική πρωτοβουλία δεν έπαυσαν να προγραμματίζουν, να οργανώνουν, να συζητούν και να προτείνουν θετικούς (κάποτε και ανεδαιφικούς) τρόπους διάσωσης της μεγάλης και ποικιλοπρόσωπης κληρονομιάς του Ζαγορίου. Αποτέλεσμα της αγάπης, της ανησυχίας και της αγωνίας για το μέλλον του τόπου είναι η ίδρυση του «Κέντρου Ερευνών Ζαγορίου», που το βραχύβιο αλλά σοβαρό έργο του εντάσσεται στις ευρύτερες προσπάθειες διαφύλαξης του ύφους και του ήθους του Ζαγορίου.

Στα πλαίσια αυτά υλοποιήθηκαν οι προσπάθειες με την σημαντική έκδοση του άξιου περιοδικού «Το Ζαγόρι μας» το οποίο κατόρθωσε τις μέχρι την έκδοσή του (1978) ατομικές φωνές να τις ενώσει με θαυμαστά αποτελέσματα για τον ευνοϊκό αντίκτυπο που έχει μέχρι σήμερα και πέρα από την Ήπειρο και πέρα από την Ελλάδα. Ο Κίμων Κυριαζής, ο Κώστας Βαρζώκας, ο Μάνθος Οικονόμου, ο Κώστας Λαζαρίδης, ο Φρίξος Τζιόβας, ο Λεωνίδας Τσαούσης, ο Γιάννης Νικολαΐδης, ο Στάθης Λαμπρίδης, ο Ευριπίδης Γιαννακός και άλλοι συνεργάτες τους μπόρεσαν να κάνουν «πράξη τη θεωρία, έργο το όραμα».

Αλλά παρόλο το γενικότερο ενδιαφέρον που ανακινήθηκε και αναζωπυρώθηκε για τον ιστορικό αυτόν χώρο ο τομέας της αρχαιολογίας της τέχνης έχει το μικρότερο μερίδιο στην προτίμηση των ερευνητών και είναι δυσανάλογο σε σχέση με τον αρχιτεκτονικό, τον γλυπτό και λαογραφικό πλούτο που διαθέτει η περιοχή.

Ελάχιστες, αλλά σοβαρές συμβολές για μερικά μοναστήρια, (όπως π.χ. τον Άγιο Μηνά και την Αγία Παρασκευή στο Μονοδένδρι, την Παναγία τη Σπηλιώτισσα στην Αρίστη και μερικές άλλες ειδικότερες ή ευρύτερες εργασίες που έγιναν, στις οποίες πρέπει να εντάξουμε το θεμελιακό έργο του Βασίλη Χαρίση για το «Ζαγόρι» καθώς και την πρώτη διδακτορική διατριβή που ετοιμάζεται από τον Δημήτριο Κωνσταντίο για τους «Καπεσοβίτες ζωγράφους»), δείχνουν πειστικά πλέον πόσο αναγκαίο είναι να ξεκινήσει μια συστηματικότερη έρευνα, στην οποία θα δοθεί προτεραιότητα στη μνημειακή τοπογραφία του Ζαγορίου. Αναφέρομαι βέβαια στις εκκλησίες και τα μοναστήρια, στα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία για τα οποία μέχρι σήμερα δυστυχώς ούτε ένα πλήρη και μεθοδικό κατάλογο δεν έχουμε.

Εδώ και μερικά χρόνια, με την παρακίνηση των φίλων επιστημόνων, ερευνητών και λογίων του Ζαγορίου, σχεδιάζουμε μια ευρύτερη έρευνα του εκκλησιαστικού παραδοσιακού πλούτου της περιοχής.

Ήδη έχει συσταθεί μια πρώτη ομάδα αρχαιολόγων, ιστορικών, αρχιτεκτόνων, σχεδιαστών και φωτογράφων, η οποία θα πλαισιωθεί από φοιτητές του Αρχαιολογικού Τομέα του Πανεπιστημίου για να ξεκινήσει συστηματικά την έρευνα και μελέτη των μνημείων. Χρειάζεται εδώ να προσημειώσω δύο πράγματα: α) εννοείται ότι θα παρακαλέσουμε για συνεργασία όσους επίσημους και ανεπίσημους είναι σε θέση να προσφέρουν οποιαδήποτε βοήθεια κατά τη διάρκεια της έρευνας. Αναφερόμαστε στη Μητρόπολη Ιωαννίνων, στην Η' Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και την Εφορεία των Νεωτέρων Μνημείων που εδρεύουν στην πόλη μας, στους πολιτιστικούς συλλόγους των 44 χωριών του Ζαγορίου, (8 στο Ανατολικό, 26 στο Κεντρικό και 10 στο Δυτικό Ζαγόρι), στο Κέντρο Ερευνών του Ζαγορίου και σ' όποιον άλλο ειδικό μελετητή. β) Η

ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου είναι ανοιχτή προς οποιονδήποτε ειδικό ήθελε να συμπεριληφθεί ως ενεργό μέλος της αρκεί να έχει την ἄαλή θέληση να προσφέρει θετικό ἔργο.

Ἡ πρώτη σκέψη είναι να δοθεῖ πρώτα ἕνας συστηματικός κατάλογος των βυζαντινῶν μνημείων του Ζαγορίου. Την ἔκταση που θα πάρει θα την καθορίσει το ἴδιο το υλικό. Δεν αποκλείεται η γεωγραφική διαίρεση. Ανατολικό-Κεντρικό- και Δυτικό Ζαγόρι να δώσει τη λύση σε ἕνα κατ' ἀρχὴν τρίτομο Corpus των μνημείων. Θα χρειαστεῖ ὁμως και η συνθετικότερη παρουσίαση της πορείας της τέχνης στην περιοχή σ' ἕνα ξεχωριστό τέταρτο τόμο: δηλ. οι ιδιαιτερότητες της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής, η ἔνταξη της τέχνης στα ευρύτερα βορειοελλαδικά και βαλκανικά καλλιτεχνικά ρεύματα, οι συντεχνίες των ζωγράφων, το οικονομικό και ιστορικό πλαίσιο, οι επιγραφές, τα λιθανάγλυφα, οι κτήτορες, οι δωρητές, οι σχέσεις με τους ξενητεμένους Ζαγορίσιους και ειδικότερα οι εικόνες, τα εκκλησιαστικά χρυσά, αργυρά ἢ χάλκινα σκεύη, οι επιτάφιοι, τα ξυλόγλυπτα τέμπλα και τα διάφορα μικροτεχνήματα.

Για να επιτευχθούν ὅλα αυτά χρειάζονται, τρεις βασικές προϋποθέσεις:

- 1) Αυστηρό χρονοδιάγραμμα εργασίας.
- 2) Συστηματική οργάνωση του επιτελείου που θα αναλάβει την ἔρευνα, και
- 3) οικονομικές προδιαγραφές.

Το οικονομικό μέρος δεν ἔχει ρυθμισθεῖ ακόμη, ἀλλά ελπίζουμε στη συνεισφορά των διαφόρων οργανισμῶν που σχετίζονται ἄμεσα με το Ζαγόρι ἢ Ἰδρυμάτων που χρηματοδοτοῦν ερευνητικές προσπάθειες. Και βέβαια το Υπουργεῖο Ἐρευνας και Τεχνολογίας ἢ ὁποιους ἄλλους παράγοντες στην Ελλάδα και στο εξωτερικό θα μπορέσουμε να συγκινήσουμε με τα υπομνήματα που θα καταθέσουμε. Τα οικονομικά σχετίζονται κυρίως με τα αρχιτεκτονικά σχέδια, τις διάφορες μικρο-και μακρο-φωτογραφήσεις, τα τοπογραφικά και τους χάρτες και με τα ἔξοδα διακίνησης και παραμονῆς των συνεργείων στις αλληπάλληλες αποστολές ἐπὶ τόπου και τα διάφορα ἄλλα ἔξοδα που θα προκύψουν.

Ὅταν με το καλό φθάσουμε στο σημείο της ἐκδόσεως τότε θα παρακληθῶν οι δυνάμενοι δημόσιοι, ημιδημόσιοι ἢ ιδιωτικοὶ φορεῖς να αναλάβουν την οικονομική κάλυψη τέτοιων ἐκδόσεων ἀξίων της σπουδαιότητας των μνημείων της ιστορίας και της τέχνης του τόπου και οπωσδήποτε της σοβαρῆς εργασίας που υποσχόμαστε να γίνει στο μεταξύ.

Ἢδη ὅσοι μέχρι τώρα ασχολήθηκαν με την αρχαιολογική και ιστορικοκοινωνική μελέτη του Ζαγορίου, ἀπὸ τον προηγούμενο αἰῶνα μέχρι σήμερα, ἔχουν προετοιμάσει το επιστημονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα κινηθεῖ βιβλιογραφικά και η δική μας ἔρευνα. Σε συνδυασμό με τις γραπτές πηγές και τις ως τώρα δημοσιεύσεις η ἔρευνα θα στραφεῖ στην αριότερη παρουσίαση της μνημειακῆς τοπογραφίας χωρὶς να υποτιμηθεῖ οποιεσδήποτε πληροφορίες είναι δυνα-

τόν να συμβάλει και να συμπληρώσει τυχόν κενά. Η αποδελτίωση των πηγών και των βοηθημάτων έχει προχωρήσει σε τέτοιο βαθμό ώστε μπορούμε πλέον να αρχίσουμε την επιτόπια εξέταση, περιγραφή και μελέτη των ίδιων των μνημείων.

Οι δυσκολίες είναι πολλές, τα προβλήματα μεγάλα και ο κόπος ανυπολόγιστος. Αλλά στηριγμένοι στη βοήθεια και συμπαράσταση όλων ελπίζουμε στο επόμενο συμπόσιο για το Ζαγόρι να παρουσιάσουμε απλά και θετικά δείγματα της έρευνάς μας.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ

ΧΡΗΣΤΟΥ Χ. ΤΖΟΥΛΗ δ.Φ.

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΩΣ ΜΟΡΦΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ

«Ο ελεύθερος άνθρωπος σκέφτεται πολύ περισσότερο οτιδήποτε εκτός απ' το θάνατο· η σοφία του είναι όχι μελέτη θανάτου, παρά μελέτη ζωής»

Μπαρούχ Σπινόζα

Η ποίηση έχει την αρχή της σε εποχή που φτάνει ως την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου. Από τότε ερμηνεύει τα ανθρώπινα βιώματα και γίνεται ποίηση επική ή λυρική ανάλογα με το επικό ή λυρικό ιδίωμα και το χαρακτήρα της ζωής και του πολιτισμού. Από την πρωτόγονη κατάσταση του ανθρώπου ως την εποχή μας, η ποίηση είναι η περισσότερο κρίσιμη ώρα της ψυχής μας που συνομιλεί με το Θεό, με τη φύση, με τον άνθρωπο για τη σωτηρία, για τη λύτρωση, για την απεγνωσμένη αυτογνωσία.

Η δημοτική ποίηση των Ελλήνων δεν είναι δημιούργημα με αυτοτέλεια γενετική, νέο δηλαδή που φανερώθηκε στους νεότερους χρόνους σαν φαινόμενο αξιολογικό της πνευματικής ζωής, αλλ' αποτελεί κληρονομιά που οι ρίζες της φτάνουν ως τα προομηρικά χρόνια¹.

Η δημοτική μας παράδοση είναι η συμπίκνωση της αρετής της φυλής μας. Το ίδιο εκείνο μεγάλο πνεύμα που κατόρθωσε να συλλάβει και να αναπλάσει θεοτικά μεγέθη μέσα στον αξιολογικό χώρο της Τέχνης στην αρχαιότητα, βρί-

1. Οι γνωστότεροι μελετητές της αρχαίας λογοτεχνίας και της νεότερης συμφωνούν για τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζουν μεταξύ τους. Η συγγένεια αυτή αποδίδεται από τους μελετητές στην επίδραση που άσκησε πάνω στα ομηρικά έπη και στην τραγική ποίηση, η δημοτική λογοτεχνία που προϋπήρχε. Ο Hesselberg συμπεραίνει ότι τα μοιρολόγια τα χαροντικά τραγούδια και η θεματογραφία της Ξενιτιάς εκπροσωπούν το υπόλειμμα μιας λογοτεχνίας που μεταδόθηκε προφορικά και αποτέλεσε πριν από εικοσιέξι αιώνες την πηγή των ομηρικών επών. Τη γνώμη αυτή δέχεται ο καθηγητής Ρανολίσι, ένας από τους ειδικότερους μελετητές της δημοτικής ελληνικής ποίησης. Ο Welker σε ορισμένα χωρία του έργου της Σαπφώ ανακαλύπτει «δημιώδη χαρακτήρα [βλέπε Σαπφώ, Επιθαλάμιον, εκδ. Loebel, Oxford, 1925, σ. 50]. Το ίδιο συμπεραίνει ο Vilamowitz και ο Hesselberg για μερικά χωρία από το έργο των τραγικών και ιδίως του Ευριπίδη. Το υλικό της αρχαίας δημοτικής ποίησης διασώθηκε μέσα από αιώνες και αποτέλεσε την πηγή του δημοτικού τραγουδιού, αυτοτελές ή ενωμένο και αναδημιουργημένο μέσα στα χορικά έπη και στα χορικά της αρχαίας τραγωδίας που τα έψαλαν και τα αποστήθιζαν εύκολα.

σχει το φορέα του στο λαό. Στο λαό συγκεντρώνονται οι μεγάλες πνευματικές καταβολάδες. Απ' αυτές τις καταβολάδες είναι η δημοτική μας ποίηση¹.

Ο σημαντικότερος προβληματισμός μας από τη μελέτη της δημοτικής ποίησης είναι οι σπάνιες ικανότητες και δυνατότητες της δημοτικής μας γλώσσας, της γλώσσας που δε χωρίζεται από τον κόσμο που εκφράζει, όπως δεν χωρίζονται τα νεύρα από το κορμί μας. Η δημοτική μας ποίηση πρέπει να αποτελεί ένα είδος διαθήκης πνευματικής για μας. Και να επιστρέφουμε πολύ συχνά για να λιπαίνουμε με τα κείμενα αυτά το λόγο μας, να τον δυναμώνουμε, να του δίνουμε γερότερο νεύρο και δυνατότερη φλέβα ζωής. «Ο λαός μας, αυθόρμητος καθώς είναι», γράφει η Μαρία Μιράσγεζη, «εκφράζεται στη γλώσσα που νοιώθει κι έχει φυσικά το δικό του εκφραστικό τρόπο. Φτιάχνει μόνος του τη γλώσσα του. Αντλεί το λεξιλόγιο από ό,τι αγάπησε στη ζωή και στη φύση κι έχει μια θαυμαστή γλωσσοπλαστική ικανότητα δημιουργίας. Και μόνο στα κοσμητικά επίθετα που χρησιμοποιεί, αν ρίξουμε μια ματιά, θα καταλάβουμε με πόση άνεση κινείται και πόσο εύκολα πλάθει ολοένα και καινούρια, από γνωστές ρίζες επίθετα ή ουσιαστικά³». Για τη χρήση του επιθέτου στο δημοτικό τραγούδι υπάρχει μια πολύ διαδομένη άποψη —που ξεκίνησε από τον Αποστολάκη— σύμφωνα με την οποία το λαϊκό τραγούδι κάνει ελάχιστη ή μικρή χρήση του επιθέτου. Ο καθηγητής Ε.Γ. Καψωμένος γράφει: «Η λαϊκή ποίηση

1. Τα δημοτικά τραγούδια του ελληνικού λαού θαυμάστηκαν από μεγάλους ποιητές και αισθητικούς, όπως ο Goethe, ο Tompaseo, ο Fauviel, ο Passow, κ.ά. Μεταφράστηκαν σ' όλες περίπου τις ευρωπαϊκές γλώσσες κι ακόμη εξακολουθούν να κινούν το ενδιαφέρον των ξένων, να συλλέγονται από τους ίδιους και να τυπώνονται σε συλλογές, με μεταφράσεις και βαθυστόχαστα σχόλια. Οι εκδόσεις και οι συλλογές των ελληνικών τραγουδιών είναι πολλές. Πρώτη και βασική έκδοση είναι του Γάλλου κριτικού Fauviel σε δυο τόμους (1824), (1825) που στο τέλος τους καταχωρεί για πρώτη φορά και τον «Ύμνο στην Ελευθερία» του Δ. Σολωμού. Ο Fauviel μεταφράζει τα δημοτικά τραγούδια παραθέτοντας και τα πρωτότυπά τους. Συνοδεύει την έκδοσή του με θαυμάσια προλεγόμενα που είχαν μεγάλη απήχηση σε όλη την πολιτισμένη Ευρώπη. Θαυμάστηκε ο αγωνιζόμενος λαός με τα τραγούδια του και τονώθηκε τότε το ρεύμα του φιλελληνισμού. Τόση ήταν η επίδραση της συλλογής του Fauviel, ώστε μεταφράστηκαν αμέσως εκλογές στα Αγγλικά, Γαλλικά, Γερμανικά, Ρωσικά, ο δε Γερμανός νεοελληνιστής Kind κατάρτισε και έβγαλε νέα συλλογή τραγουδιών στα 1827. Στα 1842 ο Ιταλός Tompaseo έβγαλε νέα συλλογή με θαυμάσια προλεγόμενα. Ακολούθησαν οι συλλογές των: Γ. Ευλαμπίου, Α. Μανούσου, Α. Passow, Γ. Χασιώτη, Σ. Ραζέλου, Ε. Legrand, Αθ. Σακελλαρίου στις οποίες οι συλλογείς προσπαθούν να μη διορθώσουν τα κείμενα. Σ' άλλες όμως έγινε συστηματική διόρθωση, είτε από ιστορικούς, είτε από λογίους. [βλέπε: Γ. Βελουδή, Νοθεία και Παραχάραξη του δημοτικού τραγουδιού, εφημ. Βήμα 14 Νοέμβρη 1976]. Τέτοιες συλλογές με νόθες παραλλαγές είναι του Σπ. Ζαμπέλιου, του Μ. Λελέκου, του Π. Αραβαντινού κ.ά. Πρώτος που εργάστηκε επιστημονικά για την έκδοση των δημοτικών τραγουδιών είναι ο πατέρας της ελληνικής λαογραφίας Ν. Πολίτης και στα 1914 έβγαλε την περιφημη «Εκλογή από τα τραγούδια του ελληνικού λαού». Αξιόλογη συμβολή στη συλλογή του δημοτικού τραγουδιού είναι δύο τόμοι της Βασικής Βιβλιοθήκης που εκδόθηκαν από τον Άγι Θέρο και δυο τόμοι που εκδόθηκαν πάλι στη σειρά της Βασικής Βιβλιοθήκης από τον καθηγητή Δ. Πετρόπουλο. Μετά ακολουθεί η λαμπρή συλλογή της Ακαδημίας Αθηνών με επιμέλεια Δ. Πετρόπουλου, Γ. Μέγα και Γ. Σπυριδάκη.

3. Μαρία Δ. Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμος πρώτος, Αθήνα 1978, σ. 22-23.

δουλεύει με τέσσερα κυρίως στοιχεία του λόγου: ουσιαστικό, ρήμα, σύνδεσμο και αντωνυμία, ενώ τα υπόλοιπα χρησιμοποιούνται σε πολύ χαμηλό ποσοστό [...] Το ίδιο πράγμα εκφράζει αρνητικά το χαμηλό ποσοστό επιθέτου...»¹.

Τα κλέφτικα τραγούδια έχουν ένα στοιχείο υπερβολής στο καθαρώς ιστορικό τους μέρος, όπως το ίδιο συμβαίνει και με τα ομηρικά τραγούδια. Ο ποιητής παίρνει σαν θεμέλιο το συγκεκριμένο γεγονός κι απ' εκεί και πέρα το υψώνει κάθετα, καθώς λέει ο Σολωμός, στο χώρο της υψηλής τέχνης. Και δεν ξεχνά το μορφωτικό τέρμα που έχουν τα τραγούδια, δηλαδή το φρονηματισμό του λαού μαζί με την αισθητική του αγωγή. Έτσι, ο υπόδουλος Ελληνοισμός έσωσε τη γλώσσα του και μαζί της σώθηκε κι αυτός, γιατί η καταστροφή σ' ένα γένος αρχίζει από την παραφθορά και φθάνει στον οριστικό εκφυλισμό της γλώσσας του. Ο Σολωμός το διαισθάνθηκε από τους πρώτους αυτό: «Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου, πάρεξ ελευθερία και γλώσσα. Εκείνη άρχισε να πατεί τα κεφάλια τα Τούρκικα, τούτη θέλει πατήσει ογλήγορα τα σοφολογιωτατίστικα, και έπειτα αγκαλιασμένες και οι δύο θέλει προχωρήσουν εις το δρόμο της δόξας, χωρίς ποτέ να γυρίσουν οπίσω, αν κανένας Σοφολογιώτατος κρώζει, ή κανένας Τούρκος βαβίζει· γιατί για 'με είναι όμοιοι και οι δύο»². Και στο τέλος του διαλόγου του γράφει: «Μου πονεί η ψυχή μου· οι δικοί μας χύνουν το αίμα τους αποκάτου από το Σταυρό, για να μας κάνουν ελεύθερους, και τούτος, και όσοι του ομοιάζουν πολεμούν, γι' ανταμοιβή, να τους σπρώξουν τη γλώσσα».

Ο Σολωμός και ολόκληρη η Σχολή του³, ο Παλαμάς και η Νέα Αθηναϊκή Σχολή⁴, οι ποιητές που εκπροσωπούν τη σύγχρονη ποίησή μας⁵ έχουν επηρεαστεί από το δημοτικό μας τραγούδι, το ύφος, τη δομή και τα βιώματά του.

1. Ε. Γ. Καψωμένου, Το Ελληνικό δημοτικό τραγούδι. Η αισθητική, ο μύθος και η ιδεολογία του, Ρέθυμνο 1978, σ. 29.

2. Ισακίου Πολυλά, Προλεγόμενα.

3. Γ. Θ. Ζώρα: Ποίησης και πεζογραφία της Επτανήσου, Βασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1958, σ. 35-36. Βλέπε επίσης Στ. Κυριακίδου, Οι ιστορικοί αρχαί της νεοελληνικής ποίησης, σ. 5, βλέπε Ισακ. Πολυλά, Άπαντα, Αναστήλωσε ο Γ. Βαλέτας, Αθήνα 1950, σ. 86, βλέπε Φ. Μπουμπουλίδου, Οι επιδράσεις επί του έργου του Ιουλίτου Τσιτσάλου, Αθήνα 1947, σ. 13-20, βλέπε Εμμ. Χατζηηλεκουμή, Νεοελληνικά Πηγαί του Σολωμού, σ. 125-178.

4. Μαρία Μιράσγελη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, δεύτερος τόμος, Αθήνα 1980. Βλέπε τα ποιήματα του Παλαμά: «Βωμοί» (Μια βραδυά σ' ένα σπίτι, τόμ. Ζ, σελ. 148), (Στ' άρματα, τ. Ζ, σ. 135), «Δειλοί και σκληροί στίχοι», τ. Θ, σ. 27) (Η κόρη του Ασπραπόγιαννου, τόμ. Γ σ. 238) κ.ά.

5. Νίκου Γιάτσου, Αμοργός, «Τσακός», Αθήνα 1943). Βλέπε και Αντρέα Καραντώνη, Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση. Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση, εκδ. Δ. Παπαδημάς, Αθήνα 1976, σ. 229, του ίδιου, «Φυσιολογικές», σ. 168-169, βλέπε επίσης Π. Σ. Σπανδαρινόδη, Η νεότερη ποίηση στην Ελλάδα, Αθήνα 1967, του ίδιου, Η σύγχρονη ποιητική γενιά (1930-1960), Μ. Γ. Μερκούρη, Η σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1970) I Ποίηση, μελέτη 4, εκδ. Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη 1974, Γ. Θέμελη, Η νεότερη ποίησή μας 1963, Κων/νου Τσάτσου, Δοκίμια Αισθητικής και Παιδείας α' τόμος Αθήνα 1960, Γιάννη Χατζήνη, Η τέχνη είναι δύσκολη «Φέξης», Αθήνα 1962, I. Μ. Χατζηφωτιά, Ανιχνεύσεις, νεοελληνικά μελετήματα και κριτικά δοκίμια, Αθήνα 1973.

Εμπνεύστηκαν από την ομορφιά της δημοτικής ποίησης και τη μετέτρεψαν σε έντεχνη ποίηση, σε χλιδή του λόγου, σε μαγεία του ήχου. Επίδραση επίσης είχε το δημοτικό τραγούδι και στους πεζογράφους Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη, Ανδρέα Καρκαβίτσα, Αλέξ. Μωραϊτίδη, Στ. Γρανίτσα, Ι. Κονδυλάκη, Γρ. Ξενοπούλο, Ν. Καζαντζάκη κ.ά. Ας μη ξεχνάμε εξάλλου πως τα Ανατολίτικα ποιήματα του Βίκτωρος Ουγκό¹ σχετίζονται άμεσα με το δημοτικό μας τραγούδι. «Αν ο λαός μας», γράφει ο Ε. Π. Παπανούτσος, «δεν στεκόταν ικανός να γεννήσει από τα σπλάχνα του τέτοιες παιδευτικές δυνάμεις που να λειτουργήσουν, όπως λειτούργησαν τα δημοτικά τραγούδια, δεν θα μπορούσε να αποκτήσει ή —αν τα κατάφερε— δεν θα κατόρθωνε επί τόσους αιώνες να συντηρήσει μέσα του το αίσθημα της ενότητας και της ταυτότητάς του, τη συνείδηση της ιστορικής του συνοχής και διάρκειας. Θα είχε ψυχικά διασπασθεί και αποσυντεθεί²».

* * *

Ο Ελληνισμός στο οδυσσειακό του ταξίδι μέσα στον ωκεανό της ιστορίας του γνώρισε ημέρες λαμπρής δόξας, πολιτικής δύναμης και πνευματικής ευφορίας, γνώρισε όμως και ημέρες συμφοράς, οικονομικής αθλιότητας και ηθικής ταπείνωσης. Οι αρχαίοι Έλληνες έδεσαν τις μεγάλες αλλαγές της ζωής με το πάθος, με το κάτεργο, με τη δοκιμασία. Ο Προμηθέας του Αισχύλου βασανίζεται, επειδή έδωσε στον άνθρωπο το μεταπλασμένο σίδηρο, μέσα από τη φωτιά. Καρφωμένος κατά διαταγή του Δία σε βράχο της Σκυθίας αισθάνεται ψυχικά ελεύθερος, όρθιος, άγρυπνος. Λειτουργεί σ' αυτόν η συνείδηση της προσφοράς του στους ανθρώπους και ζει σ' έναν άλλο χώρο και χρόνο, πέρα από το σωματικό περιορισμό, καθώς μάλιστα υποτάσσει και το χρόνο και την ιστορία στα έργα του και στον αγώνα του:

«Να τι έπραξα· κι ακόμα τα κρυμμένα στη γης μέσα ωφελήματα του ανθρώπου, το χάλκωμα, το σίδηρο, το ασήμι και το χρυσάφι, ποιός θα πει πως βρήκε πριν από με; Κανείς το καλοξέρω, μον' ασυλόγιστα λόγια, αν λέει του κάκου. Και να όλα μ' ένα λόγο: πάσα τέχνη τη χρωστούν οι θνητοί στον Προμηθέα³».

Ο Προμηθέας έκλεψε τη φωτιά από τους θεούς για να ζεστάνει την παγωνιά

1. Ιωάννα Κωνσταντουλάκη - Χάντζου, Τα ανατολίτικα ποιήματα του Βίκτωρος Ουγκό και το δημοτικό μας τραγούδι, περιόδ. «Διαβάζω», τ. 111, 30-1-85, σ. 32-36. Βλέπε επίσης, Νίκου Ποριώτη, Τα δημοτικά μας τραγούδια στα έργα του Δαννούτσου, Αγροπία, Γράμματα και Τέχναι εις την σύγχρονον Ιταλίαν (1900-1950) σ. 313-326, Νέα Εστία, τεύχ. 385, 15-6-1943.

2. Ε. Π. Παπανούτσου, Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Ίκαρος, Αθήνα 1977, σ. 98-99.

3. Αισχύλου, «Προμηθέας Δεσμώτης», στιχ. 498-506, μετάφρ. Π. Λεκατσά.

του ανθρώπου. Είναι η αυγή του τεχνικού πολιτισμού και από την άλλη μεριά η μεγαλειώδης διακλάδωση της ατομικής ελευθερίας που συγκρούεται να βγει και από τα όρια της ειμαρμένης κι ως οριοθετούσε αργότερα διαφορετικά τις δυνατότητες του ανθρώπου ο Ηράκλειτος. Η Περσεφόνη και ο Διόνυσος κερδίζουν για τον άνθρωπό τους χιμούς του έρωτα με το δικό τους θάνατο¹. Ο Σίσυφος ανεβάζει ως τα βήματα του Θεού τον ανθρώπινο μύθο και ο Σωκράτης κλέβει το μεγαλύτερο μέρος από την ηθική κατάκτηση της διδασκαλίας του Χριστιανισμού, πέντε αιώνες πριν από τη γέννηση του Χριστού, και το σφραγίζει με τη θυσία του.

Όλες οι αλλαγές είναι καταβολάδες μέσα από θυσίες. Ο Ιερός Αυγουστίνος λέγει ότι ο Σταυρός του Χριστού είναι η καθέδρα της αληθινής σοφίας, επειδή όλα όσα δίδαξε ο Ιησούς σε τρεις ολόκληρους χρόνους, τα ανακεφαλαίωσε στις τρεις μέρες του μαρτυρίου Του². Όσα οι Έλληνες είπαν σε τρεις χιλιάδες χρόνια, όχι σαν διδασκαλία, αλλά σαν ομολογία αλήθειας από τη μεγάλη χάρη που αποχτούσαν στον τόπο μας να προβληματίζονται, να απορούν και να δένουν το λόγο τους, όπως δένουν οι άνθρωποι τα φράγματα στις μεγάλες κατεβασιές του νερού, τα ανακεφαλαίωσαν οι απόγονοί τους στους τέσσερις αιώνες απάνω στο Σταυρό. Δεν άντεξαν μόνο οι άνθρωποι που μετρούσαν τα χρόνια της δουλείας, όπως μετρούν τα φοβισμένα παιδιά τα βήματα του κατακτητή έξω από την πόρτα τους. Μαζί με τους σκλάβους άντεξαν και οι πρόγονοι, όλοι όσοι μόχθησαν να κάμουν τον άνθρωπο πιο ήμερο και πιο στέρεο μέσα στην πνευματική του αποστολή, καθώς και στην οργανική του ολοκλήρωση.

Οι Έλληνες στο Σταυρό της δουλείας πάλεψαν όπως ο Λαοκώωντας μέσα από τα φίδια, αλλά χωρίς να σταθεί ο θάνατος πάνω τους, όπως ανεβαίνει, η στάθμη του νερού πάνω απ' τα κορμιά των πνιγμένων. Αντίθετα, τέσσερις αιώνες που κράτησε η δοκιμασία τους πάνω στην καθέδρα της αλήθειας, έσκαψαν να βρουν μέσα τους δυνάμεις για να παλέψουν, να μη παραδοθούν. Αυτόματα μέσα από πολλές ανερεύνητες διεργασίες πηδούν πολλά οχυρά σ' αυτή την αντίσταση. Το πρώτο μεγάλο οχυρό είναι το δημοτικό τραγούδι. Από τον καιρό που ο Ελληνισμός συγκρούεται με τους Τούρκους πριν από την άλωση στην ενδοχώρα της Μικράς Ασίας, φανερώνεται σ' εκείνα τα μέρη η Ακριτική μας ποίηση.

Σ' αυτά τα τραγούδια, καθώς γράφει ο πατέρας της Λαογραφίας μας Ν. Πολίτης, «η φαντασία του λαού εγκατέπλεξε μύθους, ων τους πλείστους παρέ-

1. Η Περσεφόνη, με το κρύψιμό της το χειμώνα στα έγκατα της γης, συμβολίζει το θάνατο. Και με τον ερχομό της την άνοιξη σε μια λουλουδιωμένη πλάση, συμβολίζει τη ζωή, το ξανάγευμα. Μια αιώνια ανακύκλωση ζωής και θανάτου, που δεν συντελείται μόνο στην δημιουργία, τους κόλπους, αλλά και στις κάθε ανθρώπινης ψυχής το βαθύτερο άδυτο.

2. Ιάκ. Πολυλά, Προλεγόμενα.

λαβεν ανακαινίσασα εκ της πλουσίας μυθικής κληρονομίας της αρχαιότητος και απήρτισε τον ιδεώδη τύπον ήρωος νεαρού ως ο Αχιλλεύς, κραταιού ως ο Ηρακλής και ενδόξου ως ο Αλέξανδρος. Εν κεφαλαίω δ' ειπείν εις τον Διγενή Ακρίταν αποκορυφούνται οι πόθοι και τα ιδεώδη του ελληνικού έθνους, διότι εν αυτώ συμβολίζεται η μακραίων και άληκτος πάλη του Ελληνικού προς τον Μουσουλμανικόν κόσμον¹». Κάθε φορά που χρειάζεται στον Έλληνα ο Ηρακλής ή ο Αχιλλέας είναι σαν να κόβει ένα πλευρό από το κορμί του και να τους φτιάχνει κατ' εικόνα και ομοίωσή του. Τα πρόσωπα αυτά ενεργούν σύμφωνα με τους πόθους του Έλληνα, εκφράζουν τη βούληση και την ενέργεια του Ελληνισμού και τον αντιπροσωπεύουν σε ώρες δύσκολες όπως είναι η δουλεία.

Καθώς μπαίνει η χώρα μας στη δουλεία, τα Ακριτικά Τραγούδια ξαπλώνονται σε όλη την ελληνόφωνη έκταση του Βυζαντίου, πολύ πέρα δηλαδή από τα σύνορα που είχε το Βυζαντινό κράτος στην εποχή των Κομνηνών και των Αγγέλων². «Από των εσχατιών της Καππαδοκίας μέχρι των Ιονίων νήσων και από της Μακεδονίας και των χωρών των δυτικών ακτών του Ευξείνου Πόντου μέχρι της Κρήτης και της Κύπρου, άδονται μέχρι του νυν άσματα αφηγούμενα τους άθλους και τας περιπετείας του Διγενή και τους αγώνας αυτού προς τους Απελάτες και τους Σαρακηνούς, και φέρονται δια στόματος παραδόσεις αναφερόμενοι εις τόπους και αντικείμενα μεθ' ων συνδέεται το όνομα αυτού³».

Με τα ακριτικά τραγούδια φρονηματίζεται ο υπόδουλος Έλληνας, αποχτά δηλαδή την εθνική του αγωγή. Και η εθνική αγωγή κατορθώνεται με τον επικό κόσμο των ακριτικών τραγουδιών. Από το άλλο μέρος με τα ακριτικά τραγούδια ο υπόδουλος Ελληνισμός θαυμάζει τις εκφραστικές δυνατότητες της γλώσσας του, που αντί να κινδυνέψει από την άλωση, όπως κινδυνεύουν όλα τα στοιχεία του πνευματικού πολιτισμού μέσα στις βίαιες προσαρμογές που επιβάλλει η δουλεία, γίνεται μέγα αισθητικό αγαθό, που αφομοιώνεται και από τον πιο ασπούδαχτο Έλληνα.

Επί τριάντα τουλάχιστον αιώνες η εθνική μας γλώσσα είναι ζωντανή στο στόμα του λαού και στα δημιουργήματα του λόγου του, τα τραγούδια, τα παραμύθια, τις παροιμίες, τα έντεχνα ποιήματα και τα αφηγήματα. «Δεν υπάρχει νομίζω», γράφει ο Ε. Π. Παπανούτσος, «διδασκτικότερο αλλά και συγκινητικό-

1. Ν. Γ. Πολίτου, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού Λαού, έκδ. Εβδομή, εκδ. Βλαχογιάννη Αθήνα 1978, σ. 79 [βλέπε και Στ. Κυριακίδη, Αι ιστορικά αρχαία της δημόδους νεοελληνικής ποιήσεως, Ανατύπωσις μετ' επιμέτρου, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 6. Βλέπε επίσης Διον. Α. Ζακυθνού, Η Τουρκοκρατία, εισαγωγή εις την νεωτέραν ιστορίαν του Ελληνισμού, Αθήναι 1957, σ. 5 κ.ε.

2. Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ, Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. «Αργώ», Αθήνα 1977, μεταφρ. Τούλα Δρακοπούλου, σελ. 144.

3. Ν. Γ. Πολίτου, «Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού Λαού», ό.π., σ. 79.

τερο μάθημα για όλους μας, νέους και ηλικιωμένους, από ένα πίνακα που θα παρουσίαζε την εθνική μας γλώσσα στην ιστορική διαδρομή της με συγκεκριμένα παραδείγματα: από τα ομηρικά έπη και τις αττικές τραγωδίες, έως τις επιστολές των ελληνοιστικών πατέρων και τις παραβολές των Ευαγγελίων, και από τα ακριτικά τραγούδια και το κρητικό θέατρο, έως τα δημοτικά μοιρολόγια και τα αφηγήματα του Μακρυγιάννη —και έως τον σημερινό λαϊκό και έντεχνο λόγο μας. Θα βλέπαμε έτσι παραστατικά τη μακρά διάρκεια και την αδιάσπαστη συνέχεια της γλωσσικής μας ιστορίας¹.

Η γλώσσα ολοκληρώνεται με την ελευθερία και πολεμείται το ίδιο αφυσσαλέα από τον κάθε Τούρκο και την κάθε στείρα λογιωσύνη, για να παραλλάξω τα λόγια του εθνικού μας ποιητή. Και πόσο γερά η λαλιά του λαού μας δημιούργησε ολόκληρα αετώματα αντίστασης σε κάθε περίοδο αφασίας από τον καιρό των ακριτικών τραγουδιών και του «Ερωτόκριτου» ως τις μέρες του Αγίου Κοσμά, που για να τη βοηθήσει, έταξε ακόμα και προσευχές και συγχώρηση στα σπίτια που τη γαλουχούσαν χωρίς να τη νοθεύουν και να την ψευτίζουν: «Όποιος Χριστιανός, άνδρας ή γυναίκα, υπόσχεται μέσα εις το σπίτι του να μην κουβεντιάζει αρβανίτικα, ας σπικωθεί απάνω να μου το ειπεί και εγώ να πάρω όλα του τα αμαρτήματα εις τον λαιμόν από τον καιρόν όπου εγεννήθη έως τώρα και να βάλω και όλους τους Χριστιανούς να τον συγχωρήσουν και να λάβει μίαν συγχώρησιν οπού αν έδινε χιλιάδες πουγγιά δεν την εματάβρισκε²».

Τα ακριτικά τραγούδια έγιναν τα καλύτερα σχολεία της ιστορίας μας και της αντοχής του γένους μας. Έχουν χαρακτήρα επικό, αρχαϊκό και μεγαλόπρεπο. Τα διακρίνει η ηρωική πνοή, η λιτότητα, η εκφραστική γοργότητα, η παραστατική ζωηρότητα, η γιγάντωση των ηρώων και το επικό μεγαλείο που θυμίζει τα ομηρικά έπη. Ως προς το περιεχόμενό τους τα ακριτικά τραγούδια εξυμνούν κατορθώματα και άθλους, παθήματα και ηρωισμούς κατά των εχθρών με κεντρική μορφή το Διγενή Ακρίτα, κορυφαίο από όλους τους Ακρίτες, αληθινό Τιτάνα, ανίκητο και ακαταμάχητο στους πολέμους που αντιμετωπίζει άφοβα τους εχθρούς και τολμά να χτυπηθεί ακόμα και με το χάρο³.

Πάνω από την ατομική του ασφάλεια, πάνω από την ίδια τη ζωή του ο

1. Ε.Π. Παπανούτσου, *Οι δρόμοι της Ζωής*, Γ' έκδ. εκδ. Φιλικότη, Αθήνα 1985, σ. 159.

2. Αρχιμ. Χαρ. Βασιλόπουλου, *ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός*, εκδ. Ορθοδόξου Τύπου, Αθήνα 1972, σ. 50.

3. Η σκηνή του Διγενή και του Χάρου στα μαρμαρένα αλώνια αξιοποιήθηκε από όλους σχεδόν τους νεοέλληνες ποιητές. Ενδεικτικά παραπέμπουμε στον Παλαμά: «Περάσματα και Χαιρετισμοί», «Πολιτεία και Μοναξιά», «Τάφος», «Ταμβού και Ανάπαιστοι» στο *Σικελιανό* (Ανάσταση, Λυρικός Βίος τ. Γ, σ. 334), στον Άγι Θέρο (Δρακογενιά 1947) και στο Δελή (βλέπε και Αντριά Καραντώνη, «Φυσιογνωμίες», σ. 168-169).

Διγενής¹ θέτει την προσωπική υπόληψη και τιμή. Είναι αυτό ένα από τα σπουδαιότερα γνωρίσματα του ελληνικού χαρακτήρα σ' ολόκληρες τις χιλιετηρίδες της εθνικής ιστορίας. Ο Έλληνας αναμετράται με το θάνατο γιατί ερεύνησε την ουσία της ζωής, την ποιότητά της, το φως και το σκοτός της. Είναι ο απολογητής της ζωής, ο αγωνιστής και ο έμπειρος ασκητής, όχι ο διαλυτικός σκεπτικιστής και κατεδαφιστής του ανθρώπινου περιεχομένου. Ο άξονας γύρω από τον οποίο δομούνται τα Ακριτικά Τραγούδια² είναι η πάλη και ο αγώνας, μια πάλη που κάνει τον ιδρώτα χρυσάφι, το δάκρυ διαμάντι και την ψυχή μέτοχο «στου πόνου το αρτοφόρι», όπως θα 'λεγε ο Παλαμάς.

* * *

Στην ηθική ο Έλληνας δημιούργησε ένα νέο μέγεθος διάρκειας και αθανασίας, νικώντας το θάνατο της βιολογικής του πορείας. Βρίσκει δηλαδή και ανασύρει από το «βαθύ λόγο της ψυχής» του τις ηθικές αξίες και τα αξιολογικά φαινόμενα και επιβιώματα της πνευματικής ζωής, την τέχνη, τη φιλοσοφία, τη θρησκεία και άλλες πάγιες μονάδες του ηθικού του πολιτισμού. Η επαφή του με το θάνατο δεν αμβλύνει την ενεργητικότητά του, τον ηθικό και πνευματικό ηρωισμό του, καθώς και τον οραματισμό του για την πρόοδο του ανθρώπου, καθώς τον βλέπει από το δικό του χώρο αυτογνωσίας ο θεϊκός Πίνδαρος:

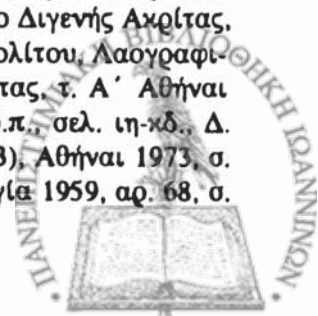
*Ψυχή μου μην αποζητάς
αθάνατη ζωή, μα απόσωνε
ό,τι περνά απ' το χέρι σου με κάθε τρόπο.
Αχ, νά 'ταν ο σοφός ο Χείρωνας
να ζούσε ακόμα στη σπηλιά του
και να μπορούσαν κάπως τα γλυκόφωνα*

1. Το Διγενή, την προσωποποίηση της προστασίας της ελληνικής ελευθερίας και των μεγάλων ηθικών αξιών, ο Παλαμάς τον είδε ως πλαστοουργό της κλεφτουριάς και σμιλευτή των προσωπικότητων εκείνων, που έγιναν σύμβολα του υπέρτατου αγώνα για την ελευθερία. Η πνοή του Διγενή πλάθει τους αρματωλούς και κλέφτες:

*«Ακόμα το έλατο της λεβεντιάς φουντώνει
κι απ' των αιώνων τους καημούς κι από τα πάθη
του Διγενή η πνοή παντού χυμένη πλάθει
Κανάρη, Καραϊσκάκη και Κολοκοτρώνη».*

[Πατρίδες]

2. Για τους Ακρίτες βλέπε: Σ. Κυριακίδη, *Διγενής Ακρίτας, Ακριτικά έπη, Ακριτικά Τραγούδια, Ακριτική ζωή*, Αθήναι 1926, σ. 59 και 62-63. Βλέπε επίσης Henri Gregoire, *ο Διγενής Ακρίτας, Η Βυζαντινή εποποιία στην ιστορία και στην ποίηση*, New York, 1942, Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τ. Α, 1921, σ. 250 κ.ε. Π. Καλονάρου, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας*, τ. Α' Αθήναι 1941, Εισαγωγή σ. υβ, ιε, Δ. Πετρόπουλου, *Ελληνικά Δημοτικά τραγούδια*, ό.π., σελ. ιη-κδ., Δ. Οικονομίδου, *Ακρίται, ακριτικά άσματα, ακριτικόν έπος*, ΕΕΦΣΠΑ (1972-1973), Αθήναι 1973, σ. 132-153, Γ. Θ. Ζώρα, *Ο Διγενής εν τη νεοελληνική ποιήσει*, *Ελληνική Δημιουργία* 1959, αρ. 68, σ. 841.

τραγούδια μου να μάγευαν το νου του,
 ίσως και τώρα τον κατάφερνα
 νά βγαζε για τους διαλεχτούς ένα γιατρό
 που τις βαριές να θεραπεύει αρρώστιες
 γιατρό με τ' όνομα, είτε γιο του Απόλλωνα,
 είτε του Πατρός του.

.....

Μικρός θε νά 'μαι στα μικρά,
 μεγάλος στα μεγάλα·
 την τύχη που μου δίνεται κάθε φορά
 από καρδιάς θε να τιμώ και να δουλεύω,
 με το δικό μου τρόπο εγώ'».

Μέσα στην οριακή του δύναμη ο Έλληνας δημιουργεί τη δική του πνευματική και ηθική διάρκεια και αθανασία. Αγατούσε τη ζωή και δε φοβόταν το θάνατο, όπως γίνεται με τους ήρωες που η καζαντζακική κοσμογονία χάρισε στη χώρα μας και γενικά στο σκεπτόμενο κόσμο. Και από την ώρα που θεωρούσε τον εαυτό του εξαγορασμένο από το θάνατο (και η εξαγορά, το βαρύ τίμημα ήταν η έκφρασή του χρέους του στην Ελλάδα) ήταν και έμεινε αδούλωτος στο ήθος και απάτητος από το φόβο ή οποιαδήποτε χαμέρπεια¹.

Υπάρχει έμφυτο και κρυφό το μέτρο των αξιών και των αγαθών στην ψυχή των Ελλήνων. Οι αγράμματοι Κλέφτες και οι Αρματωλοί γνώριζαν ότι ο θάνατος ήταν βέβαιο και οριστικό γεγονός. Όμως στη συγκεκριμένη αυτή εποχή της ιστορίας ήταν οι φορείς της ελληνικής διάρκειας. Η υποσυνείδητη αυτή αίσθηση της ευθύνης τους έθετε σε μικρότερη ή και ασήμαντη μοίρα την προσωπική τους ζωή και χαρά. Τα δημώδη άσματα φανερώνουν μακριά ηθική και ψυχική άσκηση των Ελλήνων αγωνιστών. Ο μόχθος τους, η θυσία τους, η πράξη τους λειτουργεί μέσα στην εθνική οικονομία με το ίδιο μεγαλείο, όπως στις μεγάλες πραγματοποιήσεις της ιστορίας.

Το κλέφτικο τραγούδι δεν εξυμνεί απλώς το ηρωικό άτομο με τη χωριστή αξία και δράση, αλλ' είναι η καθολική έκφραση του ανθρώπου της εποχής εκείνης, με τις αγωνίες και τις λαχτάρες που τον συγκλονίζουν, τον πόθο της ζωής και της χαράς, το πικρό παράπονο για την αδικία και τον κατατρεγμό, την αφοσίωση στην οικογένεια, την εξοικείωση με τη φύση, τη φρίκη του θανάτου.

1. Πίνδαρος, Ο τρίτος Πυθιονίκης, μεταφρ. Ι.Ν. Γρυπάρη [Για τη ζωή, τον έρωτα και το θάνατο, στην ανθρωπολογία του δημοτικού τραγουδιού βλέπε: Γιώργου Δ. Τικμάρη, Η αισθητική της Ρωμαιοσύνης, εκδ. Φιλιπετζίτη, Αθήνα 1983, σ. 38-47].

2. Ο Δίας, λέει ο Όμηρος, «αφαιρεί από έναν άνθρωπο το μισό της ανθρωπιάς του την ημέρα που υποδουλώνεται». Ας θυμηθούμε εδώ και το καμάρι του Έλληνα μπροστά στον Ασιάτη ηγεμόνα: «Από τους λαούς του κόσμου οι Έλληνες βλέπουν τους θεούς και τους βασιλιάδες στα μάτια (όρθιοι)».

αλλά και την πίστη στη μεταθανάτια ζωή. «Στην τελειότερη μορφή του το κλέφτικο τραγούδι», γράφει ο Γιάννης Αποστολάκης, «δεν είναι η διήγηση του περιστατικού, ούτε το τραγικό τέλος του κλέφτη, ούτε τα έργα του, όσο ξακουστά κι αν είναι, και πολύ λιγότερο τα αισθήματα και οι ιδέες του για τη φύση και για τον κόσμο, κάνουν την ουσία του κλέφτικου τραγουδιού. Το κλέφτικο τραγούδι δεν είναι η διήγηση υπερφυσικού ή μυθικού περιστατικού, ούτε λυρική διάχυση λεπτών ή παραδόξων αισθημάτων, ούτε περιγραφή και θεωρία της φύσης. Το κλέφτικο τραγούδι εξωτερικά μοιάζει να είναι η έκφραση του θαυμασμού για το εξαιρετικό άτομο, ο ύμνος του, στην ουσία του όμως είναι το πρώτο αδρό σχεδιάσμα της καινούριας μορφής του Έλληνα. Αίσθημα, λοιπόν, θεωρία, δράση μπορεί να μη λείπουν και δεν λείπουν, όμως όλα αυτά βρίσκονται στο τραγούδι, επειδή ο δημοτικός ποιητής τα νομίζει απαραίτητα για να φθάσει στον πόθο του, που είναι η σύλληψη του ανθρώπου. Η μεγάλη αξία και πρωτοτυπία του κλέφτικου τραγουδιού βρίσκεται στον καινούριο πόθο που γεμίζει την ψυχή του δημοτικού ποιητή, στον πόθο για το σύνολο και όχι για το μέρος, στον πόθο για τον άνθρωπο κι όχι για το μερικό φανέρωμά του, είτε σε λόγο, είτε σε έργο, όσο κι αν είναι εξαιρετικό¹».

Η ώρα του Σταυρού, καθώς έγραφα παραπάνω, οδήγησε από ανάγκη αυτοσυντήρησης τους Έλληνες σε δυνάμεις αντοχής και αντίστασης και σαν πρώτη τέτοια δύναμη στάθηκε η γλώσσα μας. Η δύναμη η εσωτερική, η σχεδόν μυστηριακή που αγωνίζεται να κρατήσει την αντοχή του Έλληνα, τον φέρνει κοντά στις ρίζες της νεοελληνικής του παράδοσης, που είναι το δημοτικό τραγούδι μαζί με άλλα στοιχεία της ζωής του λαού, όπως τη λαϊκή τέχνη, την παροιμία, το μύθο, το θρύλο.

Τα δημοτικά τραγούδια ξεκινούν από την κάμψη του φρονήματος, που μόλις στην ελπίδα σταματάει:

*«Πιάψετε το Χερουβικό και ας χαμηλώσουν τ' άγια
παππάδες πάρτε τα ιερά, και σεις κεριά σβηστήτε
γιατί είναι θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκεψεί²».*

1. Γιάννη Αποστολάκη, Το κλέφτικο τραγούδι, το πνεύμα και η τέχνη του, εκδ. Ι. Κολλάρου, Αθήνα 1950, σ. 96.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Εκλογαί, ό.π. σ. 12, αρ. 2 [βλέπε και τη συλλογή του Κωστή Παλαμά «Τα τραγούδια της πατρίδας μου», όπου στο τελευταίο μέρος και κάτω από τον υπότιτλο «Ο βασιλιάς Σισμάνης» ο ποιητής μιλάει για την κατάληψη της Πόλης από τους Τούρκους και τον ηρωικό θάνατο του τελευταίου προμάχου των εθνικών ιδανικών Κωνσταντίνου Παλαιολόγου:

*Θεός το θέλησε και να' στα τείχη της μπασμένος.
Απ' άκρη σ' άκρη ακούεται παράπονο και θρήνος,
μα πολεμάει βασιλικά και τίμια με το Γένος
πεθαίνει ο Κωνσταντίνος»*

παράβαλε επίσης το ποίημα του Ουγκό «Η Εκπορθημένη Πόλη (La Ville Prise), όπου ο ποιητής εμπνέεται από το τραγούδι της Αγια Σοφιάς.

Το τραγούδι της «Αγία Σοφιάς»¹ πλησιάζει τον Έλληνα στις τραγικές στιγμές της καταστροφής της Αγία Σοφιάς και της Πόλης, αλλά και της ελπίδας. Ο λαός με τους θαυμάσιους ελιγμούς της φαντασίας του ξέρει πως δεν πρέπει να τελειώσει το τραγούδι του, αν δεν δώσει μια αναλαμπτή ελπίδας, που θα φωτίσει τις ψυχές των σκλάβων.

Και σ' άλλο τραγούδι η αντίσταση ξοδεύεται όλη στο κλάμα:

*Τα παλληκάρια του Μοριά κι οι έμορφες της Πάτρας
ποτέ δεν καταδέχονται πεζοί να περπατήσουν,
και τώρα πώς κατάντησαν σκλάβοι στους Αρβανίτες.
Κλαίγουν οι μαύροι τη σκλαβιά, όπου είναι σκλαβωμένοι,
κλαίγουν και τον ξεχωρισμό, το πως θα ξεχωρίσουν.
Ο ζωντανός ο χωρισμός παρηγοριά δεν έχει!
Αφήνει η μάνα το παιδί και το παιδί τη μάνα,
χωρίζει κι ένα αντρόγυνο, μια μέρα ανταμωμένο².*

Μετά την επανάσταση του 1769 οι κλέφτες κυνηγήθηκαν άγρια και ο πληθυσμός δοκίμασε όλη την ωμότητα των Τούρκων. Ξεχωριστά χτυπήθηκε ο Μοριάς όπου τα αλβανικά στίφη (Αρβανίτες) του Αλή Πασά σκόρπισαν παντού τον τρόμο και τη συμφορά. Αυτά τα δεινοπαθήματα των Πελοποννησίων παρασταίνει το τραγούδι. Θρηνεί για τις βιαιοπραγίες των επιδρομικών, την τρομοκρατία και τη σκλαβιά, τις ομαδικές συλλήψεις που έχουν σαν θλιβερό αποτέλεσμα να χάσουν τα παιδιά και τους άντρες τους τα περισσότερα σπία να χωρίσουν νύμφα αντρόγυνα την επομένη του γάμου τους. Γι' αυτό ο ποιητής συγκεντρώνεται το κεντρικό νόημα στο «ζωντανό το χωρισμό» και παριστάνει τις τραγικές του συνέπειες.

Με το πέρασμα του χρόνου η αντίσταση αποχτά μέγεθος και διάρκεια. Ο υπόδουλος Ελληνισμός δεν αφομοιώθηκε από τον κατακτητή. Ο Ελληνισμός αναμετρήθηκε και σαν οργανικό σύνολο και σαν πνευματικός πολιτισμός με τον Τούρκο και βλέπει σαν βέβαιο γεγονός την απελευθέρωσή του. Ο λαϊκός τραγουδιστής δεν αφήνει έπος να μη το μετουσιώσει σε τραγούδι³. Τα τραγού-

1. Για το τραγούδι της «Αγία Σοφιάς» βλέπε: Γιάννη Αποστολάκη, το τραγούδι της Αγία Σοφιάς, *Επιστ. Επετ. Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης*, 5 (1940) σ. 3-15, Κ. Ρωμαίου, Το τραγούδι της Αγία Σοφιάς, *Νέα Εστία*, 52 (1953), σ. 860-866, του ίδιου «Κοντά στις Ρίζες», Αθήνα 1959 σ. 119-138, Ν.Γ. Πολίτου, *Δημιώδεις δοξασίες περί αποκαταστάσεως του Ελληνικού έθνους*, Λαογραφικά σύμμεικτα, τ. Α, Αθήνα, 1902, σ. 340.

2. Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί*, ό.π. σ. 13, πρ. 4.

3. Για τα ιστορικά δημοτικά τραγούδια βλέπε: Ν. Γ. Πολίτου, *Περί του εθνικού έπους των νεότερων Ελλήνων*, Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. 1, σ. 256, Δ. Πετράκουλου, *Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια*, Β. Β., τ. Α, 1958, εισαγωγή σ. κατ. Γ. Σπυριδάκη, *Ελληνική Λαογραφία*, τ. Δ., *Δημοτική ποίηση*, Αθήνα 1971, σ. 153-192 Κ. Ρωμαίου, *Η ποίηση ενός λαού*, ό.π., σ. 194-282, του ίδιου, *ιστορικά δημοτικά τραγούδια της Πελοποννήσου*, *Πελοποννησιακά Α*, (1955), σ. 190.

δια έπειτα κυκλοφορούν σε όλη τη χώρα μας. Καθώς η δομή τους είναι από στέρεα ουσιαστικά και λαγαρισμένη έκφραση, μαθαίνονται τόσο εύκολα σαν να έρχονται από μέσα, να αποτελούν εμπειρία, βιώματα και έκφραση του Ελληνισμού. Γιατί «το τραγούδι συγκεντρώνει όλα τα πλεονεκτήματα· διαθέτει ρυθμό, μέτρο, μουσική που τ' αποτυπώνουν στη μνήμη και το συντηρούν για να αναπαράγεται εύκολα, χωρίς ανάγκη για τύπωμα και μεταφορά, για να συνοδεύει τις διασκεδάσεις του [του λαού], για να μην ελέγχεται, να μη λογοκρίνεται και να μην κατάσχεται· αποτελεί έτσι ένα τυπικά χρηστικό αντικείμενο, κατασκευασμένο στα μέτρα και για τις ανάγκες ενός κόσμου δουλωμένου, που το βιος του πρέπει να μεταφέρεται εύκολα, να κρύβεται και να χρησιμεύει για περισσότερες από μια δουλειές. Επιπλέον για να εκφράζει και για να φυλάει νοήματα που το βάρος τους είναι αντιστασιακό¹».

Από την αντοχή το τραγούδι περνά στην εθνική υπερηφάνεια. Η κάμψη χάνεται. Και στην καταστροφή διαφαίνεται η εκδίκηση:

*«Δεν είν' εδώ το Χόρμοβο, δεν είν' η Λαμποβίτσα,
εδώ είν' το Σούλι το κακό, εδώ είν' το κακοσούλι,
που πολεμούν μικρά παιδιά, γυναίκες σαν τους άντρες
που πολεμάει η Τζαβέλαινα σαν άξιο παλληκάρι²».*

Η πολεμική ανδρεία γεμίζει τις ψυχές των Ελλήνων. Η ανδρεία αυτή είναι γέννημα της αγάπης για την ανεξαρτησία και τη λευτεριά, που εμπνυχώνει γυναίκες και άντρες, τα «λαμπρά παλληκάρια» και τα κάνει αληθινά λιοντάρια που τολμούν να αντιμετωπίσουν και να κατανικήσουν με το μικρό τους αριθμό και με τα ασήμαντα μέσα τους πολυάριθμες στρατιές εκδικητικών τυράννων. Κι όπως πολύ σωστά παρατηρεί ο Γιάννης Αποστολάκης, «η ζωή εξουσιάζει και κρίνει το θάνατο, για τον ηρωικό άνθρωπο, η ζωή δεν έχει ποτέ βασίλειμα»³.

Καμιά στιγμή αδυναμίας για το θάνατο που βρίσκεται τόσο κοντά. Η στιγμή του τέλους είναι η υπέρτατη στιγμή του κλέφτη, ζητάει μόνος του το θάνατο. Κι όταν λαβωθεί θέλει αμέσως να του πάρουν οι δικοί του το κεφάλι. Ο Γυφτάκης λαβώνεται και σωριάζεται κάτω σαν «κυπαρίσσι». Το κορμί του πονάει και λυγίζει, άτρωτη όμως παραμένει η ψυχή του.

1. Α. Πανσέληνος, Με ευκαιρία το «Μεγαλέξανδρος» περ. Τομές, τ. 71, Απρίλης 1981.

2. Ν. Γ. Πολίτου, Εκλογαί, ό.π. σ. 14 αρ. 5.

3. Γιάννη Μ. Αποστολάκη, Το κλέφτικο τραγούδι, ό.π. σ. 37 [Για τα κλέφτικα τραγούδια βλέπε: Γιάννη Βλαχογιάννη, Οι Κλέφτες του Μοριά, Αθήναι 1935, Πέτρου Σ. Σπανδωνίδη, Το κλέφτικο τραγούδι και η αρχαϊκή τέχνη, Θεσσαλονίκη 1952, του ίδιου, Οι Κλεφταρματωλοί και τα τραγούδια τους, Αθήναι, Δίφρυς, εισαγ. σ. 9-74, Γεωργίου Μέγα, Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν, Αθήναι 1967, σ. 205-209, Αλέξη Πολίτη, Το δημοτικό τραγούδι, Κλέφτικα, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973, Μαρία Δ. Μιράσγεζη, Νεοελληνική Λογοτεχνία, Α' τόμος, Αθήναι 1978].

Δεν ζητάει βοήθεια για να ζήσει, αλλά για να πεθάνει, γιατί φοβάται πως θα πέσει στα χέρια των Τούρκων:

«Πού είσαι καλέ μου αδελφέ και πολλαγατημένε;
γύρισε πίσω, πάρε με πάρε μου το κεφάλι.
Να μην το πάρ' η Παγανιά και ο Γιουσούφ Αράτης
και μου το πάει στα Γιάννινα, τ' Αλή-Πασά του σκύλου».

Ο κλέφτης ζητάει τον ωραίο θάνατο με τη βεβαιότητα ότι ο τάφος του θα γίνει ολόκληρος ήλιος φωτός και αθανασίας, ζητάει το χαιρετισμό των κλεφτόπουλων, το κελαηδήμα του αηδονιού, θέλει να συνεχίσει και μετά το θάνατο τον υψηλό ρόλο της ζωής. Ο Κώστας Ζαχαριάς ο Κωσταντάρας θέλει —γέρος πια κι απόμαχος— να ρίχνει μπαρούτι στο θυματό, αντί για λιβάνι, για να θυμάται τον πόλεμο. Ο Χρήστος Μηλιώνης αρνείται να δεχθεί την πρόταση του Σουλεϊμάνη να παραδοθεί στους Τούρκους με τη θέλησή του:

«Όσο 'ν' ο Χρήστος ζωντανός, Τούρκους δεν προσκυνάει».
Με το τουφέκι τρέξανε ο ένας να φάη τον άλλο.
Φωτιάν' εδύσαν στη φωτιά, κι έπεσαν εις τον τάπο²».
Κι ο Λιάκιος δεν προσκυνάει τον πασά:
«Προσκίνα, Λιάκι, τον πασά, προσκίνα το βεζίρη,
να σου χαρίσει τη ζωή, δερβέναγας να γίνεις.
—Όσο 'ν' ο Λιάκιος ζωντανός, πασά δεν προσκυνάει,
πασά έχει ο Λιάκιος το σπαθί, βεζίρη το ντουφέκι³».

Και δεν είναι μόνο οι άντρες που περιφρονούν το θάνατο. Είναι και οι γυναίκες, που κι αυτές είναι «μεγαλόψυχες», όπως θα τις ονομάσει ο Σολωμός. Κι αυτές αρνούνται να παραδοθούν στα χέρια των Τούρκων και προτιμούν να πέσουν στα χέρια του Χάρου. Παράδειγμα τα θαυμάσια τραγούδια «της Λένως Μλότσαρη⁴» και της «Δέσπως⁵». Η δεκαεπτάχρονη κόρη του Κίτσου Μλότσαρη, η Λένω, πνίγεται στο ποτάμι, κι η Δέσπω καίγεται ζωντανή μαζί με τις κόρες, τις νύφες και τ' αγγόνια, στον παλιό βενετσιάνικο πύργο, την «Κούλα του Δημουλά». Θαυμάζουμε την Ελληνίδα στον πόνο και στη δόξα, καθώς βλέπουμε να διατηρεί όλη την αγέρωχη κληρονομιά από το περήφανο «μολών λαβέ».

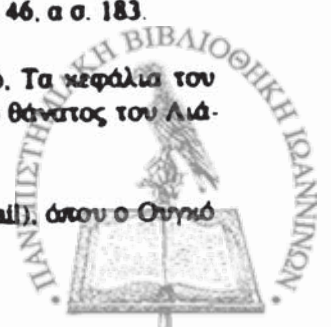
1. Δ. Πετρόπουλου, Ελληνικά Δημοτικά Τραγούδια, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 46, α σ. 183.

2. Ν. Γ. Παλίτου, εκλογαί, ό.π. σ. 55, αρ. 49.

3. Ν. Γ. Παλίτου, Εκλογαί, σ. 66, αρ. 58. Παράβαλε το ποίημα του Ουγκό, Τα κεφάλια του Σαραγιού [Les Tetes du Serail], όπου ο Ουγκό εμπνέεται από το δημοτικό μας ο θάνατος του Λιάκου, V. Hugo, Les Orientales, Oeuvres completes, Pléiade, 1984, τ. 1.

4. ό.π. σ. 18, αρ. 7.

5. ό.π. σ. 18, αρ. 8 [βλέπε και: «Τα κεφάλια του Σαραγιού» (Les tetes du Serail), όπου ο Ουγκό εμπνέεται από το ίδιο τραγούδι, ο θάνατος του Λιάκου].

Πάνω απ' όλα η κλεφτουριά χαρακτηρίζεται απ' την αδιάζευκτη ένωσή της με την ιδέα της ελευθερίας. Εκείνα τα χρόνια:

*«που και λαλούσε κι άνθιζε κι αηδόνι και λουλούδι
μονάκριβο μες στη σκλαβιά το κλέφτικο τραγούδι¹»*,

τα κλέφτικα λιμέρια ήταν αληθινά κάστρα της ελευθερίας, γιατί «κάστρα τα καν' η λευτεριά τα κλέφτικα λιμέρια», όπως θα 'λεγε κι ο Παλαμάς. Αλλά τα κλέφτικα λιμέρια ήταν πάνω στα βουνά, στα δοξασμένα ελληνικά βουνά, τα «χιονόδοξα», όπως τα ονόμασε ο Ελύτης. Αυτά έθρεψαν την «αιθεροπλασμένη ελευθερία». Οι κλέφτες, οι αποδιωγμένοι του κόσμου ήταν οι θεματοφύλακες της τιμής και της ελευθερίας. Γεμάτοι ορμή και ζωντάνια προσπαθούσαν «να ξανάψουν τη φωτιά», το φλογερό πόθο της λευτεριάς στα στήθη των ραγιάδων. Αυτοί είναι «της Ρωμιοσύνης ορφανά, της μοίρας αποπαίδια²», αλλά ανέβασαν ψηλά «τη ζωή του λεύτερου», την ιδέα της λευτεριάς. Κι αυτή η αποθέωση της ελευθερίας είναι ο ένδοξος άθλος της κλεφτουριάς.

Οι Έλληνες στους τέσσερις αιώνες του κατατρεγμού τους μέσα από τη γλώσσα τους άκουσαν και τον πρόγονο και το σύγχρονό τους που δεν παρέδινε το κάστρο του στο Σούλι ή στη Μάνη. Κι όταν τραγουδάει σωστά ο άνθρωπος, πεθαίνει και σωστά, δηλαδή τιμημένα, με στόχο την ελευθερία και τα αγαθά της πατρίδας του. Μπροστά μας ο θάνατος και ο θνητός. «Όπου υπάρχουν τάφοι, εκεί υπάρχει ανάσταση», θα πει ο NITZSCHE. Αν κανείς δεν πεθαίνει, δεν ζει. «Γέννα και μνήμα, αιώνιο κύμα», θα πει ο GOETHE. Και ο Ιησούς στη Βίβλο θα διακηρύξει στους θνητούς: «εάν μη ο κόκκος πεσών εις την γην αποθάνη, αυτός μόνος μένει³».

Μέσα στα δημοτικά τραγούδια ανασαίνει ολάκερος ο Ελληνισμός, μητροπολιτικός κι απόδημος, σκλάβος κι ελεύθερος, στις πιο καιρίες κι αποφασιστικές στιγμές του. Γι' αυτό πιστεύουμε πως είναι αναγκαία και εποικοδομητική για την αγωγή της νεολαίας μας η γόνιμη και ουσιαστική γνωριμία κι επαφή της με τις μορφωτικές πηγές των δημοτικών τραγουδιών, αφού την οδηγούν κοντά στις ρίζες, στις πηγές της ζωής, στις παραδόσεις μας.

1. Κ. Παλαμάς, *Επιγράμματα: «Στον Μάρκο Μπότσαρη»*, τόμ. ΙΑ', σ. 139 [Μεγαλόπρεπη εικόνα της κλεφτουριάς μας δίνει ο Παλαμάς στο ωραίο ποίημά του «Η κόρη του Αστραπόγιαννου (τ. Γ. σ. 238). Ο νεαρός αστραπόγιαννος αναπαύεται στον κόσμο των αθανάτων, στον παράδεισο της λεβεντιάς, όπου αγγελούδια είναι τα πρωτοπαλλήκαρα, τάγματα δικαίων οι αρματωλοί και ψαλμοί τα κλέφτικα τραγούδια. Και ο στίχος είναι ο φωτιστέφινος που κυκλώνει τα μέτωπα των μακαρίων, των κλεφτών, που δόξασαν με τη ζωή τους και το μαρτυρικό τους θάνατο την ελληνική λεβεντιά:

*Της λεβεντιάς τον κράτησε ο παράδεισος
με τα πρωτοπαλλήκαρα αγγελούδια
και τους αρματωλούς δικαίων τάγματα
και με ψαλμούς τα κλέφτικα τραγούδια!*

2. Κ. Παλαμάς, *ό.π.* τόμος Ε', σ. 80.

3. Ιωάνν. ιβ, 24.

ρία τον οραματισμό των Ελλήνων, ανθρωποποιούν και ελληνοποιούν όλο το χώρο, όλο το τοπίο και τη διάταξή του. Σε καιρούς καταφοράς υψώνουν το μέγεθος του έπους, το φθάνουν σε ακραία διάσταση, πέρα από τη δύναμη του ανθρώπου, για να θρέψουν με οραματισμούς και προσδοκίες τον Έλληνα.

Η δημοτική ποίηση εκφράζει τα αδρότερα βιώματα της πατρίδας και του κόσμου της. Η ποίηση του λαού καταγράφει μια άλλη ποιητική και ιστορική μαζί εμπειρία, καθώς ανθρωποποιεί την ελληνική γεωγραφία και ομιλεί για τα κάστρα, τα γεφύρια, τα βουνά της πατρίδας. Η καταγραφή αυτή υπαγορεύεται από βαθύτερες ανάγκες επιβίωσης του ελληνικού χώρου και του κόσμου του. Δεν είναι η φυσική αποκάλυψη του τοπίου, αλλά η ύψωση στα έργα και το έπος του ανθρώπου ο οποίος το κατοικεί. Το έπος του ανθρώπου, η δόξα του, η θυσία του, καθώς και το ηθικό και το λυρικό μέρος της ζωής των Ελλήνων, το γευόμαστε στην ποίηση του λαού και είναι η άλλη όψη και οντολογία της πατρίδας, όχι διαφοροποιημένη, αλλά συζευγμένη με τον Έλληνα και την ποιότητα της ζωής του και το ήθος του. Η δημοτική ποίηση είναι η φωνή του λαού, η φωνή της πατρίδας, όπως την είδε ο ποιητής και στον άψυχο κόσμο, στον οποίο λειτουργεί το θαύμα του ρυθμού και το θαύμα της ζωής και της ποίησης:

*Είταν ωραία όλ' αυτά, μια περιδιάβαση.
Όμως το ξύλινο μαγγανοπήγαδο το λεν 'λακάτιν,
κοιμισμένο στον ίσκιο της καρδιάς
μισό στο χώμα και μισό μέσα στο νερό,
γιατί δοκίμασες να το ξυπνήσεις;
Είδες πώς βόγγηξε; Κι εκείνη την κραυγή
βγαλμένη απ' τα παλιά νεύρα του ξύλου
γιατί την είπες φωνή πατρίδας!;».*

1. Γ. Σεφέρης, «Λεπτομέρειες στην Κύπρο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αισχύλου: «Προμηθέας Δεσμώτης» στιχ. 498-506, μεταφρ. Π. Λεκατσά.
- Αποστολάκης Γιάννης: Το κλέφτικο τραγούδι, το πνεύμα και η τέχνη του, εκδ. Ι. Κολλάρου Αθήνα 1950.
- Βλαχογιάννης Γιάννης: Οι κλέφτες του Μοριά, Αθήνα 1935.
- Γιάτσου Νίκου: «Αμοργός», «Τσαρός», Αθήνα 1943.
- Γλύκατζη-Αρβελέρ Ελένη: Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. «Αργώ», μεταφρ. Τούλα Δρακοπούλου, Αθήνα 1977.
- Ζώρα Γ.Θ.: Ποίησις και πεζογραφία της Επτανήσου, Βασική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1958. του ίδιου. Ο Διγενής εν τη νεοελληνική ποιήσει, Ελληνική Δημιουργία 1959, αρ. 68, σ. 841.
- του ίδιου. Επτανήσιακά Μελετήματα τ. β', Αθήνα 1965.
- Θέμελη Γ.: Η νεότερη ποίησή μας, Θεσσαλονίκη 1963.
- Καλονάρου Π.: Βασίλειος Διγενής Ακρίτας, τ. Α, Αθήνα 1941.
- Καραντώνη Αντρέα: Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση. Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση, εκδ. Παπαδόκη, Αθήνα 1976.
- του ίδιου. Φυσιολογικές, 1 1959, 2 1960.
- Κατωκίμενου Ε.Γ.: Το ελληνικό δημοτικό τραγούδι. Η αισθητική ο μύθος και η ιδεολογία του, Ρέθυμνο 1978.
- Κυριακίδη Στ.: Διγενής Ακρίτας. Ακριτικά έπη. Ακριτικά τραγούδια. Ακριτική ζωή, Αθήνα 1926, σ. 59 και 62-63.
- του ίδιου: Αι ιστορικοί αρχαί της Νεοελληνικής ποιήσεως.
- Κωνσταντουλάκη-Χάντζου Ιωάννα. Τα ανατολίτικα ποιήματα του Βίκτωρος Ουγκό και το δημοτικό μας τραγούδι, περ. «Διαβάζω», τ. 111, 30-1-85, σ. 32-36.
- Μέγα Γ.: Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν, Αθήνα 1967.
- Μερακλή Μ.Γ.: Η σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία (1945-1971) Ι. Ποίηση, μελέτη 4, εκδ. Κωνσταντινίδη, Θεσσαλονίκη.
- Μιράσγεζη Μαρία: Νεοελληνική Λογοτεχνία, τόμος Πρώτος Αθήνα 1978, τόμος δεύτερος Αθήνα 1980.
- του ίδιου: Έρευνα στη δημοτική μας ποίηση, τ. Α', Ο Γάμος, Αθήνα 1965.
- Οικονομίδου Δ.: Ακρίται, ακριτικά άσματα, ακριτικών έπος, ΕΕΦΣΠΑ (1972-1973), Αθήναι 1973, σ. 132-153.
- Παλαμάς Κ., Άπαντα, 16 τ. [1962-69].
- Παπανούτσου Ε.Π.: Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Τσαρός, Αθήνα 1977.
- του ίδιου. Οι δρόμοι της Ζωής, Γ' έκδοση, εκδ. Φιλιππίδη, Αθήνα 1985.
- Πετρόπουλου Δ.: Ελληνικά Δημοτικά τραγούδια, Βασική Βιβλιοθήκη, τ. 46, 1958, τ. 47, 1959.
- του ίδιου. Ακριτικά τραγούδια στην Πελοπόννησο, Πελοποννησιακά, 2, 1957, σ. 335-368.
- Πίνδαρου: Ο τρίτος Πυθιονίκης, μετάφρ. Ι. Ν. Γρυπάρη.

- Πολίτου Ν.Γ.*: Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού, έκδ. Εβδομή, εκδ. Βλαχογιάννη, Αθήνα 1978.
- του ίδιου*. Λαογραφικά Σύμμεικτα, τ. Α, 1925.
- του ίδιου*. Γνωστοί ποιηταί δημοδών ασμάτων, διαλέξεις περί Ελλήνων ποιητών του ΙΘ' αιώνος, τ. πρώτος, εν Αθήναις 1922.
- Πολίτη Αλέξη*: Το δημοτικό τραγούδι, Κλέφτικα, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1973.
- Ποριώτη Νίκου*: Τα δημοτικά μας τραγούδια στα έργα του Δαννούτσου, Αγροπία, Γράμματα και τέχναι εις την σύγχρονον Ιταλίαν (1900-1950) σ. 313-326, Νέα Εστία, τευχ. 385, 15-6-1943.
- Ρωμαίου Κ.*: Κοντά στις Ρίζες, έκδ. Ι. Κολλάρου, Αθήνα 1959, σ. 119-138.
- του ίδιου*. Η ποίηση ενός λαού, έκδ. Λεούση-Μαστρογιάννη, Αθήνα 1968, σ. 161-190.
- του ίδιου*. Το τραγούδι της Αγια Σοφιάς, Νέα Εστία, 52 (1953).
- του ίδιου*. Τραγούδια του Ακριτικού Κύκλου, έκδ. Λεούση-Μαστρογιάννη, Αθήνα 1979.
- του ίδιου*. Δημοτικά τραγούδια της Πελοποννήσου, Πελοποννησιακά Α' (1955), σ. 190.
- Σπανδωνίδη Π.Σ.*: Η νεότερη ποίηση στην Ελλάδα, Αθήνα 1967.
- του ίδιου*. Η σύγχρονη ποιητική γενιά (1930-1960).
- Σπανδωνίδη Π.Σ.*: Το κλέφτικο τραγούδι και η αρχαϊκή τέχνη, Θεσσαλονίκη 1952.
- του ίδιου*. Οι κλεφταρματωλοί και τα τραγούδια τους.
- Τζούλη Χ.*: Ηρωικός Κόσμος, Δοκίμια, Αθήνα 1966.
- του ίδιου*. Δοκιμές Λόγου, Αθήνα 1968.
- Τσάτσου Κ.*: Δοκίμια Αισθητικής και Παιδείας α' τόμος, έκδ. Αθήνα 1960.
- Fauriel Claude*: Chants populaires de la Grèce moderne, Paris, Firmin Didot, 1824 t. I, 1825, t. II μεταφρ. Απ. Δ. Χατζηεμμανουήλ, εισαγωγή Νίκου Βέη, έκδ. Τεγόπουλος - Νίκας Αθήνα 1955.
- Χατζηγιακουμή Εμμ.*: Νεοελληνικαί πηγαί του Σολωμού.
- Χατζίνη Γ.*: Η Τέχνη είναι δύσκολη, «Φέξης», Αθήνα 1962.
- Χατζηφώτη Ι.Μ.*: Ανιχνεύσεις, νεοελληνικά μελετήματα και κριτικά δοκίμια, Αθήνα 1973.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΦΡΕΡΗ

Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΣΤΗΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ» ΤΟΥ ΛΑΜΑΡΤΙΝΟΥ*

Οι σχέσεις του Λαμαρτίνου με τον ελληνικό χώρο είναι γνωστές¹. Πρόκειται για μια προσωπικότητα που ο ελληνικός εθνικισμός παρερμήνευσε εντάσσοντας την στην κατηγορία των ανθελλήνων, παραλείποντας κάθε ανάλυση των έργων του, παρερμηνεύοντας ακόμη και τα κείμενά του για καθαρά εθνικούς λόγους και μόνο. Αυτή η απλή εξυπηρέτηση των εθνικιστικών θέσεων αρκούσε και ίσως δυστυχώς ακόμη αρκεί για την ένταξη σε διαχωριστικές βαθμίδες φιλελληνισμού διαφόρων ατόμων του παρελθόντος, αλλά και του παρόντος, αγνοώντας τις διεθνείς, τις προσωπικές ή άλλες συγκυρίες.

Η εργασία αυτή δεν αποβλέπει στο να δικαιολογήσει ή να ασκήσει κριτική στο Λαμαρτίνο, αλλά στο να κατανοήσουμε τις απόψεις του για την ελληνική επανάσταση στο οκτάτομο έργο του, *Η Ιστορία της Τουρκίας*, όπου ο γάλλος συγγραφέας συνδέει, όχι άστοχα, την ελληνική εξέγερση με την υπόθεση του Αλή πασά των Ιωαννίνων, άποψη που πολλοί ιστορικοί υποστήριξαν.

Πρέπει να τονιστεί ότι ο Λαμαρτίνος, μετά την αποτυχία του στις προεδρικές εκλογές του 1850, ηττημένος από τον ανηψιό του Βοναπάρτη, το μελλοντικό αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ', χρεωκοπημένος κι άρρωστος, χωρίς βιοποριστικούς πόρους, ξαναγύρισε στην «τέχνη» του, στη συγγραφή έργων, και προσπάθησε να επιζήσει με έσοδα προερχόμενα από τα λογοτεχνήματά του, σε μια εποχή όπου η αντίληψη του επαγγελματία συγγραφέα ήταν ακόμη άγνωστη. Ταυτόχρονα ενώ ο ίδιος είχε συμβάλει στην εδραίωση του ρομαντισμού ως λογοτεχνικής σχολής στη Γαλλία και διεθνώς, από το 1848, το ρεύμα αυτό υποχωρούσε παραχωρώντας τα ηνία στο ρεαλισμό.

Μπρος σ' αυτήν την κατάσταση, σε ηλικία 60 ετών, ο ποιητής άρχισε να συγγράφει διάφορα σγκώδη έργα που συμβαδίζουν με το πνεύμα της εποχής του. Μάλιστα ήταν από τους πρώτους λογοτέχνες που άρχισε να εφαρμόζει το σύστημα των προεγγραφών, ένα είδος συνδρομών για το έργο που πρόκειται να γραφεί. Η Γαλλική Επανάσταση με τη δημόσια παιδεία που επέβαλε είχε

* Οι μεταφράσεις των αποσπασμάτων της *Ιστορίας της Τουρκίας* έγιναν από τον γράφοντα.

1. Βλ. π.χ. G. Fréris, *Le Philhellénisme de Chateaubriand et de Lamartine*, Γιάννενα, εργασία φωτοτυπημένη, 1976 και Γ. Φρέρης, «Λαμαρτίνος, μισέλληνας ή φιλέλληνας;», ανάγνωση από το *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, (1984), σ. 31-64.

δημιουργήσει ένα νέο κοινό που διέφερε από αυτό της προεπαναστατικής περιόδου: επρόκειτο για ένα κοινό πολυάριθμο όλων των κοινωνικών τάξεων, μη ιεραρχημένο, καθόλου πειθαρχημένο, που δεν υπάκουε όπως άλλοτε στα κριτήρια ορισμένων λογοτεχνικών κύκλων. Απ' αυτήν την αλλαγή προέκυψε η βαθμιαία εξάλειψη του πάθους για το ωραίο που καλλιεργούνταν στο αναγνωστικό κοινό. Τώρα, ιδιαίτερα μετά την εξέγερση του 1830 και την επανάσταση του 1848, το νέο αυτό κοινό αναζητούσε μια ικανοποίηση, καθορισμένη από τη διαπαιδαγώγησή του κι από ορισμένες αρχές της κοινωνικής του ζωής. Γι αυτό το λόγο και οι συγγραφείς συχνά επιχειρούσαν να επιβάλουν μια μέση αισθητική, ένα «γούστο» που ικανοποιούσε τις περισσότερες φορές τις κοινωνικές ή εθνικοπολιτικές διεκδικήσεις του κοινού παρά τις αυστηρές λογοτεχνικές αρχές της κριτικής. Μ' αυτόν τον τρόπο, τα λογοτεχνικά έργα ασκούσαν περισσότερη επίδραση με τον προσωπικό χαρακτήρα του συγγραφέα παρά της σχολής κι ο δημιουργός τους, απελευθερωμένος από τα οποιαδήποτε αισθητικά δεσμά της σχολής, άγγιζε ένα πλατύτερο κοινό και το διαμόρφωνε συγχρόνως.

Κάτω από αυτές τις αντιλήψεις θα πρέπει να δούμε τη «συγγραφική περιπέτεια» του Λαμαρτίνου, από το 1850 ως το θάνατό του, το 1869. Στο διάστημα αυτό έγραψε διάφορα έργα, που τα περισσότερα δεν διακρίνονται για τις λογοτεχνικές τους αρετές γιατί σκοπός της συγγραφής τους ήταν οι βιοποριστικές ανάγκες του δημιουργού τους. Ένα απ' αυτά τα έργα είναι και *Η Ιστορία της Τουρκίας*, έργο που ο Λαμαρτίνος εξέδωσε το 1854, την εποχή της κρίσης του πολέμου της Κριμαίας, όταν η Αγγλία κι η Γαλλία κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Ρωσίας για να προστατέψουν το οθωμανικό κράτος από την τσαρική απειλή¹. Φυσικά, η συγγραφή αυτού του έργου απέβλεπε στην αύξηση της επιχορήγησής του από την Πύλη² και στη διαμόρφωση της κοινής γαλλικής γνώμης για τη συμμαχία με την Τουρκία³. Έργο λοιπόν προπαγανδιστικό και οικονομικής σκοπιμότητας, *Η Ιστορία της Τουρκίας* απέβλεπε στο να κολα-

1. Ας μη λησμονούμε ότι την εποχή εκείνη, η Ελλάδα, σύμμαχος της Ρωσίας, ήθελε να κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία, όμως ο αγγλο-γαλλικός στόλος είχε επιβάλει ναυτικό αποκλεισμό, ενώ πολλές εξεγέρσεις σημειώθηκαν στον υπόλοιπο ελληνικό χώρο. Βλ. Δόμνας Δοντά, *Η Ελλάς και αι δυνάμεις κατά τον Κριμαϊκόν πόλεμον*, Θεσσαλονίκη, 1973.

2. Στις 24 Απριλίου 1849, ο σουλτάνος Αβδούλ-Μεντζίτ, μέσω του βεζίρη Ρεχίντ πασά, γνωστοποίησε στο Λαμαρτίνο ότι του παραχωρούσε μια τεράστια έκταση στο Μπουργές-Οβά, κοντά στη Σμύρνη. Το καλοκαίρι του 1850, ο γάλλος ποιητής, όταν πήγε στην Τουρκία, τον πληροφορήσαν ότι δε μπορούσε ούτε να πουλήσει ούτε να εκμεταλλευτεί την έκταση αυτή με τη βοήθεια ξένων κεφαλαίων και συμβιβάστηκε με τη σουλτανική επιχορήγηση των 100.000 πιάστρων το χρόνο. Βλέπε Robert Mattle, *Lamartine voyageur*, Paris, De Boccard, 1936, p. 416-417.

3. Κακή ήταν, ιδιαίτερα μετά το κίνημα του φιλελληνισμού, η εικόνα που είχε διαμορφωθεί για την Τουρκία στην γαλλική κοινή γνώμη, η οποία παραξενεύτηκε μετά την επέμβαση στην Κριμαία προς όφελος και της Τουρκίας.

κεύσει το κοινό που την εποχή εκείνη, 1840-1855, είχε ιδιαίτερα στίραφεί προς την ιστορία¹. Ο Λαμαρτίνος, γνώστης των αισθητικών κριτηρίων του αναγνωστικού του κοινού, επηρεασμένος από την επιτυχία των μεγάλων ιστορικών της εποχής του, Μισελέ, Θιέρσου, Μινέ, Κινέ, Τοκεβίλ, κλπ., συνέταξε, βιαστικά και χωρίς πολλές πηγές το έργο αυτό, παρουσιάζοντας, με τρόπο ρομαντικό, την ιστορική εξέλιξη της Τουρκίας, ως κράτους εξωτικού και «μυθικού», ως μιάς δύναμης που μπορεί να συμβάλλει στην ανακοπή των επεκτατικών σχεδίων της Ρωσίας, άρα να συνδράμει και στο μεγαλείο της Γαλλίας. Το έργο του, απαλλαγμένο από τις πολλές ημερομηνίες, εμφανίζεται ως μια διήγηση χωρίς αποδείξεις, ως μια φυσιολογική ροή γεγονότων.

Παρά την «αναθεωρητική» του στάση στην Εισαγωγή της *Ιστορίας της Τουρκίας* σε σχέση με τον μέχρι τότε φιλελληνισμό του, είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε πως περιγράφει την ελληνική επανάσταση του 1821, στην οποία αφιερώνει 23 κεφάλαια. Από αυτά, τα δέκα αφορούν τον Αλή πασά των Ιωαννίνων, γεγονός που αποδεικνύει την τάση του Λαμαρτίνου για τη μυθιστορηματική πλευρά της ελληνικής εξέγερσης παρά για την ακριβή ιστορική ανάλυσή της. Αντί να περιοριστεί στα αυστηρά ιστορικά γεγονότα, ο Λαμαρτίνος, ορμώμενος από τις διογκωμένες φήμες γύρω από τον Αλή πασά, εμφάνισε την ελληνική επανάσταση, όχι ως ένα μεμονωμένο γεγονός αλλά ως ένα μελανό σημείο του ιστορικού τουρκικού γίγνεσθαι.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ο Λαμαρτίνος φιλοσοφεί γενικά γύρω από το φαινόμενο των επαναστάσεων. Αναρωτιέται δηλαδή, πότε ένας λαός έχει το δικαίωμα της εξέγερσης, πότε οι πράξεις κρίνονται εγκληματικές και πότε ευεργετικές, ποιοί κρίνονται ήρωες και ποιοί δυνάστες, πότε η πολιτική αποδέχεται θεωρητικά και πρακτικά το δικαίωμα της αντίστασης ή της αναγέννησης ενός λαού², τάση που συναντάμε συχνά και στο ποιητικό του έργο: εκδηλώνει έντονα τη συγκίνηση ή τον ενθουσιασμό του για μια ιδέα ανθρώπινη που ο ίδιος την ανάγει σε φιλοσοφική και τον καταπιέζει.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, ο συγγραφέας περιγράφει την κατάσταση του ελληνικού έθνους κατά την οθωμανική κυριαρχία, υπογραμμίζοντας την προσωπικότητα του ελληνισμού και τονίζοντας τις διάφορες προσπάθειές του για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, ιδιαίτερα αυτές που υποκινήθηκαν από τους ξένους, με σκοπό προφανώς να υποδείξει στον αναγνώστη ότι η απελευθέρωση του ελληνικού έθνους ήταν και υπόθεση των εχθρών της οθωμανικής αυτοκρατορίας³. Ύστερα ο Λαμαρτίνος αναφέρεται στον Υψηλάντη και στη δρα-

1. Από το έτος 1840, μετά τη δημοσίευση του έργου του Τιερρύ, *Διηγήσεις των μεροβηγκιανών χρόνων*, δημοσιεύονται, στη Γαλλία, μια σειρά από ιστορικά έργα που προκάλεσαν εντύπωση στο κοινό, παρουσιάζοντας πολλές αφηγηματικές συγγένειες με το ιστορικό μυθιστόρημα.

2. Alphonse de Lamartine, *Histoire de la Turquie*, Paris, Librairie du Constitutionnel, 1854-1855, τ. VIII, p. 297-299.

3. *Ibid.*, p. 299-306.

στηριότητά του στη Φιλική Εταιρεία¹, ενώ στο επόμενο κεφάλαιο² ο συγγραφέας υπογραμμίζει τη διάλυση των θεσμών της οθωμανικής αυτοκρατορίας την οποία αποδίδει στις συχνές εξεγέρσεις των γενίτσαρων. Αποτέλεσμα αυτής της πολιτικής, κατά το Λαμαρτίνο, ήταν η εξασθένηση της εξουσίας της Πύλης, η ενίσχυση των διαφόρων πασάδων, όπως του Αλή των Ιωαννίνων, τον οποίο θεωρεί υπαίτιο της επιτυχίας της ελληνικής εξέγερσης του 1821. Κατά το Λαμαρτίνο, η ελληνική παλιγγενεσία θα ήταν αδύνατη χωρίς την ανυπακοή του Αλή. Σ' αυτόν αποδίδει την εσωτερική αυτοδιάλυση των θεσμών του οθωμανικού κράτους, αυτοδιάλυση που οι Έλληνες εκμεταλλεύτηκαν προς όφελός τους.

Σε έξι συνεχή κεφάλαια ο Λαμαρτίνος εκθέτει την πολιτική του Αλή, εξισοτρεί τη ζωή του, περιγράφει την άνοδό του, σκιαγραφεί το χαρακτήρα του, υπογραμμίζει τη σκληρότητά του, τονίζει την παντοδυναμία του που προκάλεσε το φθόνο του σουλτάνου. Με πολλή αφέλεια, ο Λαμαρτίνος μας διηγείται την ιστορία του Αλή:

Δεν αρκούσαν τούτες οι εσωτερικές ταπεινώσεις· το ίδιο το εσωτερικό της αυτοκρατορίας ήταν υπονομευμένο, προς την πλευρά της Ηπείρου και του Μοριά, από ένα νέο Σκεντέρμπεη, που αναδείχθηκε από τις τάξεις των ίδιων των Οθωμανών, από τον Αλή, τον πασά των Ιωαννίνων. Αυτός ο άνθρωπος, μια από τις προσωπικότητες τις πιο ηρωϊκές και τις πιο πονηρές ταυτόχρονα των σύγχρονων χρόνων, πλησίαζε τα προχωρημένα γηρατειά, χωρίς τα χρόνια, οι αγώνες, οι πανουργίες, τα εγκλήματα ή οι ηδονές της μακράς του ζωής να του έχουν μετριάσει τη φιλοδοξία, την πολιτική ή το θράσος. Από το βάθος μιας κοιλάδας της Ηπείρου κι από τα βράχια του σεράι του χειρίζονταν τα ηνία χιλιάδων ποικίλων μηχανορραφιών με τους Οθωμανούς ή τους χριστιανούς, λογάριάζε τη δύναμη του αφέντη του και κρατούσε την αυτοκρατορία σε αναταραχή. Ξέρουμε ότι η φύση της οθωμανικής διοίκησης, που την ασκούσαν εκπρόσωποι σχεδόν ανεξάρτητοι από το σουλτάνο, σε λαούς με διαφορετικούς νόμους, θρησκείες και ήθη, επιτρέπει συχνά την ύπαρξη αυτών των μεγάλων στασιαστών που χρησιμοποιούν ενάντια στο μονάρχη τους την εξουσία που τους παραχώρησε, κάνοντας να τρέμει το σεράι, μετά το θρίαμβό τους. Αυτές οι εξεγέρσεις και οι εφήμερες ανεξαρτησίες διαταράσσουν την αυτοκρατορία χωρίς να τη διαλύουν. Η στάση πεθαίνει μαζί με τον στασιαστή· δεν υπάρχει κληρονομικότητα σ' αυτές τις εξεγέρσεις, που πάντοτε διακρίνονται από σιβασμό και υποχωρητικότητα για το νόμιμο και ιερό αίμα του Οσμάν. Έτσι οι αποσχισμένες επαρχίες και οι συσσωρευμένοι θησαυροί από τους επανα-

1. *Ibid.*, p. 306-307.

2. *Ibid.*, p. 307-308.

στάτες επιστρέφουν, αργά ή γρήγορα, στο σεράι. Στην Τουρκιά οι φατρίες είναι ισόβιες και η αυτοκρατορία αιώνια¹.

Είναι έκδηλο το ενδιαφέρον του Λαμαρτίνου να τονίσει στον αναγνώστη του τις αόρατες κι άγραφες αρχές που διέπουν ένα κράτος, στην προκειμένη περίπτωση το οθωμανικό, και να υπογραμμίσει τον κίνδυνο που διατρέχουν όταν δεν προσαρμόζονται στο πνεύμα της παράδοσης, όταν διάφορες προσωπικότητες θέλουν να τις ανανεώσουν.

Ο Αλή πασάς από το Τεπελένι, γεννήθηκε σ' αυτήν τη μικρή πόλη της Ηπείρου, απ' όπου πήρε το όνομά του, από μια οικογένεια αυτής της αλβανικής φυλής, ελληνικής ή χριστιανικής καταγωγής, μουσουλμανικής ως προς τα ήθη και τις παραδόσεις, όπως οι περισσότερες των Αλβανών. Ο Βελή μπέης, ο πατέρας του, απογυμνωμένος από την οικογενειακή κληρονομιά από τα άπληστα αδέρφια του, κατατάχθηκε στους κλέφτες, μόνιμες συμμορίες νομάδων τυχοδιωκτών, όμοιων με τους κοντοτιέρι του μεσαιώνα ή με τους ληστές της Κορσικής, κι είναι ιθαγενείς στην Αλβανία. Πρόκειται για μια σχολή πολέμου, λεηλασίας και ηρωισμού, που ετοιμάζει αδιάκριτα ληστές ή ήρωες. Σαν επέστρεψε στο Τεπελένι, με μια χούφτα συντρόφους, ο Βελή μπέης έκαψε τα αδέρφια του στο σπίτι που διεκδικούσε κι έτσι επανέκτησε την κληρονομιά του μέσ' από τη στάχτη και τα πτώματα της οικογένειάς του. Αποκτώντας φήμη και προκαλώντας φόβο για τούτο του το κατόρθωμα, διορίστηκε αγάς στο Τεπελένι και παντρεύτηκε την κόρη ενός μπέη. Χάμκω ονόματι, γυναίκα φημισμένη για την άγρια ομορφιά της και την ενεργητικότητά της και που έφερε, λένε, στο αίμα της μερικές σταγόνες από το αίμα του Σκεντέρμπεη. Ο Αλή και μια κόρη, ονόματι Χαϊνίτσα, γεννήθηκαν απ' αυτήν τη μητέρα που τους μετέδωσε τη δραστηριότητα, τα πάθη και τις θηριωδίες της φυλής της.

Ο Βελή μπέης πέθανε νέος. Η Χάμκω, ακόμη στο άνθος της ηλικίας και της ομορφιάς της, αποφάσισε να διατηρήσει για τα παιδιά της, με την πανουργία, τον έρωτα και τα όπλα, την εξουσία που ο σύζυγός της είχε αποκτήσει στο Τεπελένι. Ξεφορτώθηκε την ατομόνωση και τη ντροπή των γυναικών, φόρεσε τη στολή των πολεμιστών, πήρε τα όπλα, καβάλησε τ' άλογο, φανάτισε με θάρρος, γοητεία κι έρωτα τους αρχηγούς των υψηλών κορυφών της Αλβανίας, σχημάτισε μια συμμορία από αφοσιωμένα άτομα, κι έδωσε μάχη ενάντια στους εχθρούς του οίκου της που της διεκδικούσαν το Τεπελένι. Ηττημένη, αιχμάλωτη κι αλυσοδεμένη με τα παιδιά της στη γειτονική πόλη του Γαρδικίου, τα θέλητρα κι η ομορφιά της μαλάκωσαν τους νικητές· εξαγοράστηκε χάρη στη μεγαλοψυχία ενός Έλληνα που πλήρωσε τα λύτρα. Σαν επέστρεψε στο Τεπελένι, δεν ασχολήθηκε παρά με την

1. *Ibid.*, p. 308-309.

ανατροφή του γιου της, του νεαρού Αλή, για τον πόλεμο, το δόλο και την εκδίκηση. Μόλις έγινε έφηβος, ασκήθηκε με τους συντρόφους του στη λεηλασία των κοπαδιών και στους αιφνιδιασμούς των χωριών. Η μητέρα του τον ενθάρρυνε σ' αυτά τα πρελούδια της φιλοδοξίας του και βλέποντάς τον μια μέρα να επιστρέφει δίχως όπλα και λάφυρα από μια από τις επιδρομές του, απ' όπου το είχε σκάσει: «Φύγε δειλέ!» του είπε δίνοντάς του μια ρόκα, «άντε να γνέθεις με τις γυναίκες, αυτό το επάγγελμα σου ταιριάζει καλύτερα απ' αυτό των όπλων!».

Από την παραπάνω εξιστόρηση διαφαίνονται οι ιστορικές αδυναμίες του συγγραφέα: αγνοεί την αλβανική φυλή, συγχέει τους Κλέφτες με τους ληστές, επιμένει στον ωραιοποιημένο χαρακτήρα των προγόνων του Αλή, προφανώς για να προετοιμάσει και να εξηγήσει το χαρακτήρα ή τη δράση του κεντρικού του ήρωα. Πάντως ο Λαμαρτίνος παρουσιάζει όλα τα παράξενα συμβάντα να ξεφεύγουν από την καθορισμένη τάξη, και σ' αυτά επιμένει χωρίς να δηλώνει τις πηγές του, δίχως να ενοχλείται για το μυθιστορηματικό χαρακτήρα των περιγραφών του. Αντίθετα προσπαθώντας να προκαλέσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη με μικρολεπτομέρειες, του αμβλύνει τη φαντασία και μυθοποιεί το περιγραφόμενο πρόσωπο. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι ο Λαμαρτίνος είχε ως κύρια πηγή πληροφόρησης *Τα Απομνημονεύματα από την Ελλάδα και την Αλβανία* του Ιμπραήμ Μανζούρ Εφέντη, που εκδόθηκαν το 1827¹. Ο συγγραφέας τους ήταν γάλλος, αλσατικής καταγωγής, μισθοφόρος ως προς το επάγγελμα, που αφού υπηρέτησε στην υπηρεσία διαφόρων ηγεμόνων, αλλαξοπίστησε, άλλαξε όνομα και υπηρέτησε τον Αλή πασά, από το Μάη του 1811 ως τον Ιούλιο του 1818, ως υπεύθυνος του μηχανικού του στρατού του Αλή.

Σύμφωνα με τον Ιμπραήμ, οι κάτοικοι των χωριών, Χαρμόβου και Γαρδικίου, αγανακτισμένοι από τη σκληρή συμπεριφορά της Χάμκως, συνέλαβαν αυτήν και την κόρη της, τις οποίες τις άφησαν ελεύθερες αφού τις ταπείνωσαν. Γι αυτό ζήτησαν εκδίκηση από τον Αλή. Μάλιστα η Χάμκω του το ζήτησε επίμονα με φορτικότητα πριν ξεψυχήσει².

Ντροπιασμένος εξαιτίας της αδυναμίας του, ο Αλή έφυγε από το πατρικό του σπίτι, βρήκε κάποιο θησαυρό στα ερείπια ενός παλιού κάστρου ψάχνοντας με το σπαθί του, κατέταξε τριάντα παλλικάρια στην υπηρεσία του και λεηλάτησε τη χώρα. Σαν τον συνέλαβαν επ' αυτοφόρω τα στρατεύματα του Κουρτ, πασά της Αλβανίας, οδηγήθηκε στο Βεράτι, τόπο διαμονής αυτού του πασά, για να βασανιστεί. Το νεαρό της ηλικίας και το πρό-

1. *Ibid.*, p. 310-312.

2. Ibrahim Manzour Efendi, *Mémoires sur la Grèce et l'Albanie pendant le gouvernement d'Ali-Pacha*, Paris, J.-N. Barba, 1827.

3. *Ibid.*, p. 7-10, 64-77. Σχετικά με την καταγωγή, την παιδική ηλικία και την ενηλικίωση του Αλή πασά, βλέπε Σπ. Π. Αραβαντινός, *Ιστορία Αλή πασά του Τεπελένη*, Αθήνα, Σπ. Κουσουλίνου, 1895, σ. 8-18.

σώπό του συγκίνησαν τον Κουρτ που τον παρέδωσε στη μητέρα του. Ο Αλή, συγχωρημένος, επέστρεψε στο Τεπελένι και παντρεύτηκε την κόρη του πασά του Δελβίνου, την Εμινέ. Αυτός ο γάμος εξυπηρέτησε ταυτόχρονα τον έρωτα και τη φιλοδοξία του. Έμπιστος του πεθερού του, τον παρότρυνε να ευνοήσει μυστικά τις πρώτες προσπάθειες της ελληνικής ανεξαρτησίας, που τις ενθάρρυνε, το 1790, η Ρωσία. Θύμα αυτής της αμφισβητούμενης πολιτικής, ο άτυχος πασάς του Δελβίνου, ο πατέρας της Εμινέ, κρεμάστηκε στο Μοναστήρι από τους Τούρκους. Ο Αλή έδωσε την αδελφή του, Χαϊνίτσα, σε γάμο, στο διάδοχο, τον πασά του Αργιροκάστρου. Γρηγόρα, ταπεινωμένος για τη λίγη επίδραση που ασκούσε στο γαμπρό του, ο Αλή ενθάρρυνε την αδελφή του, Χαϊνίτσα, να απελευθερωθεί από το σύζυγό της με ένα δηλητήριο και να παντρευτεί το Σολιμάν, τον αδελφό του πασά, τον οποίο αγαπούσε. Η Χαϊνίτσα αρνήθηκε να συνεργήσει στο έγκλημα κι ο Αλή το οργάνωσε βάζοντας το Σολιμάν να τον πυροβολήσει. Έτσι του πρόσφερε την αδελφή του πάνω στο πτώμα του συζύγου της.

Όταν η Πύλη, λίγο αργότερα, αποφάσισε να χτυπήσει το νέο πασά του Δελβίνου, το φίλο και προστατευόμενο του νεαρού Αλή, αυτός κερδίζει με επιδεξιότητα την απόλυτη εμπιστοσύνη του πασά, τον προσκαλεί για γεύμα σπίτι του, κρύβει σε μια ντουλάπα που δεν είχε ράφια τους δολοφόνους κι έχοντας ως σινιάλο του εγκλήματος το ρίξιμο του φλυτζανιού του καφέ του από το ντιβάνι πάνω στο μάρμαρο, βλέπει να θυσιάζεται ο φίλος του μπροστά του, στέλνει το κεφάλι του στην Κωνσταντινούπολη κι αμείβεται με τη διοίκηση της Θεσσαλίας και τον τίτλο του πασά. Πλούσιος με τις καταχρήσεις της δημόσιας περιουσίας απ' αυτήν τη διοίκηση, αγόρασε τελικά τον τίτλο του πασά των Ιωαννίνων, μιας από τις πιο πλούσιες και τις πιο ωραίες κοιλάδες της Ηπείρου¹.

Σταυτό το κεφάλαιο ο Λαμαρτίνος δεν αφηγείται αλλά υπονοεί την ιστορία. Διαπλάθει όπως αυτός θέλει την πραγματικότητα ορμώμενος από διάφορα πραγματικά περιστατικά που τα αλλάζει κατά βούληση, τα προσαρμόζει στο ύψος του έργου του, τα παρουσιάζει σύμφωνα με τον προκαθορισμένο του στόχο: να κεντρίσει την περιέργεια του αναγνώστη, να τον εντυπωσιάσει, να τον ξαφνιάσει. Σχετικά με τη σύλληψη του Αλή στο Βεράτι, ο Λαμαρτίνος εμφανίζει τον Αλή να γλυτώνει τα δεινά εξαιτίας της εμφάνισής του ενώ η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ιμπραήμ Μανζούρ Εφέντι² ο Αλή βρήκε κάποιο θησαυρό σ' ένα μοναστήρι όπου είχε καταφύγει μετά την αποτυχία μιας επιδρομής ενώ κατά τον Αραβαντινό, ο Κουρτ πασάς, φίλος του πατέρα του Αλή, πληροφορήθηκε από τους κατοί-

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 312-313.

2. Ibrahim Manzour Efendi, *op. cit.*, p. 8.

κους του Ζαγορίου και της Πωγωνιανής, για την αρπαγή της θέσης του φρουράρχου κάποιων στενών από τον Αλή, τον κάλεσε κι αντί να τον φιλοξενήσει τον φυλάκισε. Τότε, κατά την κράτησή του, ερωτεύθηκε την κόρη του Κουρτ, τη Μαριέμ. Γρήγορα όμως, με την επέμβαση της συζύγου του Κουρτ πασά και της Χάμκως, ο Αλή αποφυλακίστηκε. Όταν επέστρεψε στο Τεπελένι, ζήτησε σε γάμο τη Μαριέμ. Ξαν του αρνήθηκαν την εκλεκτή της καρδιάς του εκδικήθηκε σκληρότατα το Ζαγόρι και την Πωγωνιανή και βρήκε άσυλο, στον αντίπαλο του Κουρτ, τον Καπλάν, πασά του Δελβίνου, του οποίου την κόρη, την Εμινέ, παντρεύτηκε, ενώ την αδελφή του, τη Χαϊνίτσα, την αρραβώνιασε με τον πρωτότοκο γιό του πασά¹.

Επίσης καθώς ο Λαμαρτίνος δεν είναι καλά πληροφορημένος συγχέει τα γεγονότα με το θάνατο του πεθερού του Αλή, που προκλήθηκε από την απληστία του γαμπρού του, γιατί όταν η Αικατερίνη Β΄ της Ρωσίας υποδαύλιζε κάποια εξέγερση στο Μαυροβούνιο και τη Χιμάρα, η Πύλη κατέστειλε το κίνημα με τον αρχιστράτηγο Μουχαμέτ πασά. Ο Καπλάν πασά, ο πεθερός του Αλή, αποκεφαλίστηκε στο Μοναστήρι, επειδή ευνόησε την εξέγερση. Στην ουσία τον πρόδωσε ο Αλή, προσδοκώντας να καταλάβει τη θέση του στο πασαλίκι του Δελβίνου².

Όμως ο Λαμαρτίνος συγχέει και τα τοπωνύμια ή τις ονομασίες: αναφέρει Αργυρόκαστρο αντί Δέλβινο, Σολιμάν αντί Σουλεϊμάν, που ήταν το όνομα του αδελφοκτόνου εραστή και μετέπειτα συζύγου της Χαϊνίτσας. Σ' αυτήν την περίπτωση, ο Λαμαρτίνος παραλείπει να τονίσει ότι και μ' αυτό το έγκλημα, ο Αλή απέβλεπε να διοριστεί πασάς του Δελβίνου, γεγονός που δεν το κατόρθωσε ούτε τη φορά εκείνη, αφού η Πύλη όρισε ως πασά το Σελήμ Μουσταφά. Πικραμένος κι απογοητευμένος ο Αλή μηχανεύθηκε την εξόντωση και του Σελήμ. Γι αυτό το σκοπό κέρδισε τη φιλία του κι ορίστηκε μυστικός του συμβουλος. Βρήκε κάποια έγγραφα του Σελήμ και των Ενετών του Βουθρωτού σχετικά με ορισμένες κτηματικές υποθέσεις, κι ο Αλή τα έστειλε στην Πύλη, παρουσιάζοντάς τα ως μηχανογραφίες κατά του Σουλτάνου. Η Πύλη διέταξε τη θανάτωσή του κι ο Αλή, πρόθυμα, τον αποκεφάλισε. Όμως ούτε και μ' αυτήν την «υπηρεσία» δεν κρίθηκε άξιος να αναλάβει το πασαλίκι του Δελβίνου. Οργισμένος από τη στάση της κεντρικής διοίκησης, ώθησε τους Αλβανούς να επιδράμουν σ' όλη την Ήπειρο και τη Θεσσαλία, φθάνοντας μέχρι την Πελοπόννησο, ερημώνοντας κυριολεκτικά τον τόπο. Ταυτόχρονα, κολακεύοντας τους προεστούς και τους αρχιερείς, ο Αλή κατόρθωσε να αναγνωρισθεί από την Πύλη ως αρχηγός των κλεισωρειών της Θεσσαλίας και της Ηπείρου κι αργότερα, επωφελούμενος από την απουσία του πασά των Ιωαννίνων Αλη-

1. Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 15-28.

2. ό.π., σ. 26-30.

ζότ στο Δούναβη, κατέλαβε το πασαλίκι των Ιωαννίνων και πέτυχε μάλιστα να αναγνωριστεί κι από τον Σουλτάνο, παρά τις διαμαρτυρίες των μπέηδων της περιοχής¹.

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι ο Λαμαρτίνος δεν ενδιαφέρεται για την ιστορική αλήθεια γι αυτό και η γεμάτη ανακρίβειες διήγησή του δίνει το πορτραίτο του Αλή, όχι ως ιστορικού προσώπου, αλλά ως μυθιστορηματικού. Η σύγχυση της ιστορίας και του μύθου έχει ως αποτέλεσμα τη σκιαγράφιση μιας μυθολογικής προσωπικότητας που δεν απέχει πολύ από την πραγματικότητα αλλά που σε καμιά περίπτωση δε μπορεί να κριθεί ως επιστημονική ιστορική έρευνα. Κι αυτό αποδεικνύεται κι από την υπόλοιπη διήγηση γύρω από την πολιτεία του Αλή από το Λαμαρτίνο, συγγραφέα της *Ιστορίας της Τουρκίας*.

Συνέχισε να κολακεύει τους Έλληνες προσποιούμενος το χριστιανό το δόγμα των προγόνων του, μια παλαιά πίστη που ξυπνούσε στο αίμα του. Τους καλούσε στα συμβούλιά του και τοποθετούνταν ανάμεσα σ' αυτούς και τους Οθωμανούς, θέση αναγκαία και για τα δύο μέρη. Έπινε μυστικά μαζί τους, στο όνομα της Παναγιάς και της Παρθένου. Ταυτόχρονα η διοίκησή του, έξυπνη κι άπληστη, του σισσώρευσε τεράστιους θησαυρούς, καταχωνιασμένους σ' ένα παλάτι κτισμένο σ' ένα σκάπελο, στο μέσο της λίμνης των Ιωαννίνων, που επικοινωνούσε με την πόλη μόνο με μια στενή λωρίδα γης, σα γλώσσα. Οι θησαυροί αυτοί χρησίμευσαν στο να στρατολογήι για λογαριασμό του. Σιγά σιγά κατακτούσε τα γειτονικά μέρη, με το πρόσχημα να δαμάσει τους ανυπότακτους στο σουλτάνο. Σε μια απ' αυτές τις εκστρατείες που είχε αναλάβει για να εκδίκηθεί την αιχμαλωσία της μητέρας του, εκδίκηση που είχε τάξει στη Χάμικω, έκαψε, αργά αργά κι έγδαρε με τανάλλες έναν Ηπειρώτη που τον είχε προσβάλει στη φυλακή του. Βρίσκοντας πιο κερδοφόρο να εξυπηρετεί τους Τούρκους από τους Έλληνες, στρέφεται κατά των επαναστατημένων Σουλιωτών ύστερα από τις παρατρύνσεις της Ρωσίας και τους διώχνει από τη χώρα τους. Τριάντα χιλιάδες μωαμεθανοί βαδίζουν πια υπό τις προσταγές του. Ο χαρακτηρισμός Λέων της Ηλείρου συνοδεύει παντού τ' όνομά του. Η Γαλλική Δημοκρατία, κυρίαρχη στην Κέρκυρα, του έστειλε πρεσβευτές και στρατηγούς για να κολακεύσουν τον εγωισμό του και να του παρακινήσουν το ενδιαφέρον για την επαναστατική απελευθέρωση των Ελλήνων της Αδριατικής. Τους υποδεχόνταν πολιτικά, τους εξαπατούσε με ελπίδες, τους μεθούσε με τέρψεις και ηδονές των Ιωαννίνων, τον κήπτο των ωραίων γυναικών. Επέτρεπε να τραγουδούν στο ανάκτορό του τα άσματα του Ρήγα του Έλληνα, αυτού του νεότερου Τυρταίου της φυλής του· ξαφνικά, αλλάζοντας ρόλο και φίλους, βάδιζε επικεφαλής είκοσι χιλιάδων ατόμων κατά του Πασβάνογλου, του

1. ό.π., σ. 30-45.

πασά του Βιδινίου, που η επιδεξιότητα του Ρήγα τον είχε κάνει να πάρει το μέρος των Ελλήνων. Επιστρέφοντας στα Γιάννενα, φυλάκισε το γάλλο στρατηγό Ροζ, παντρεμένο πριν από λίγο καιρό με τη μεσολάβηση και τη φροντίδα του με την πιο όμορφη κόρη της Ηπείρου και τον έστειλε αλυσοδεμένο, να πεθάνει αιχμάλωτος στο Επταπύργιο¹.

Και σ' αυτό το κεφάλαιο οι ανακρίβειες είναι πολλές και ολοφάνερες:

α) Ο Αλή δεν έγδαρε κανέναν Ηπειρώτη αλλά τον αλβανό εραστή της μητέρας του, Χάμκως, τον Τσαούς Πρίφτην, στο μοναστήρι Τριμπούκι, αφού έκαψε δύο χωριά, το Χόρμοβο και το Λέκλι, κι εξόντωσε τους κατοίκους τους επειδή είχαν κάποτε προσβάλει τη μητέρα και την αδελφή του².

β) Ο τίτλος, Λέων της Ηπείρου, χορηγήθηκε από το σουλτάνο Σελήμ γιατί, την άνοιξη του 1798, ο Αλή, προσποιούμενος το φίλο στο Βοναπάρτη, πέτυχε τη διέλευση του τουρκικού στρατού από τα στενά της Κέρκυρας³, αποβιβάστηκε στη Χιμάρρα και κατέσφαξε τους ηρωϊκούς κι ανυπότακτους κατοίκους της⁴.

γ) Όταν πολεμούσε κατά του Πασβάνογλου, ο Αλή πληροφορήθηκε για τις γαλλικές υποκινήσεις των Ηπειρωτών και των λοιπών Ελλήνων. Τότε πέτυχε σουλτανική διαταγή για άμεση επάνοδό του στα Γιάννενα, συνέλαβε το Γάλλο απεσταλμένο Ροζ, κατέλαβε το Βουθρωτό και την Πρέβεζα, κατέσφαξε πολλούς κατοίκους της κι όλους τους γάλλους της φρουράς, τους έστειλε αιχμάλωτους, πεζή, στην Κωνσταντινούπολη⁵.

Όμως ο Λαμαρτίνος συνεχίζει την εξιστόρηση του Αλή:

Η τύχη του χαμογελούσε σ' όλα. Ο Μουχτάρ, ο πρωτότοκος γιός του, επιφορτισμένος με τη διοίκηση όταν απουσίαζε, προκάλεσε την οργή και τις υποψίες του εξαιτίας του έρωτά του για μια νεαρή Ελληνίδα των Ιωαννίνων. Ο Αλή απομακρύνει το γιό του με το πρόσχημα να διοικήσει μια εκστρατεία στη Θεσσαλία. Εισέρχεται το βράδυ στο σπίτι τις ερωμένης του γιού του, στις Φροσύνης, την κατατρομάζει, την οδηγεί αλυσοδεμένη στα μπουντρούμια του σεράγι του με άλλες δεκαπέντε χιλιάδες κοπέλλες, από τις καλύτερες οικογένειες της πόλης, τις κατηγορεί για εγκληματικές σχέσεις με τα παιδιά του και τις καταγκρεμίζει τη μεθεπομένη στη λίμνη. Το αίμα των Ελλήνων κυλά με μεγάλα κύματα στις επαρχίες του· η γυναίκα του, η Εμινέ, πέφτει στα πόδια του να ικετεύσει χάρη για τους αθώους χρι-

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 313-315.

2. Ibrahim Manzour Efendi, *op. cit.*, p. 7-8, 64-77 και Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 29-30.

3. Από το 1797, ο Βοναπάρτης που είχε καταλάβει τα Επτάνησα και τις ηπειρωτικές κτήσεις, Βουθρωτό, Πάργα, Βόνιτσα και Πρέβεζα, είχε απαγορεύσει τη διέλευση του τουρκικού στόλου από τα ελεγχόμενα στενά της Κέρκυρας.

4. Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 88-97.

5. Βλέπε Σπ. Π. Αραβαντινό ό.π., σ. 104-106 και 112-128, Ibrahim Manzour Efendi, *op. cit.*, 32-33, Rouqueville, *Histoire de la Régénération de la Grèce, comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, Paris, 1824, p. 127, E. Rodocanachi, *Bonaparte et les Iles Ionniennes*, Paris, 1899, p. 104, Borpe, *L' Albanie et Napoléon*, Paris, 1914, p. 19.

στιανούς· την κατακεραυνώνει με ψόγους και τραβώντας μια πιστολιά στο τείχος, την κατατρομάζει τόσο που ξεψυχά το ίδιο βράδυ. Αυτήν τη φορά στενάζει για τα επακόλουθα της οργής του και δε συγχώρεσε ποτέ το φόνο της μητέρας των παιδιών του, η οποία στάθηκε η πρώτη αιτία της τύχης του¹.

Ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται το στοιχείο της υπερβολής του συγγραφέα για εντυπωσιασμό. Οι δεκαεπτά κοπέλλες που έπνιξε ο τύραννος σχεδόν χλιοπολλαπλασιάζονται από το Λαμαρτίνο, προκειμένου να τονιστεί το ερωτικό μένος, η ανευθυνότητα κι η κακία του σατράπη της Ηλείου. Ταυτόχρονα οι τύψεις και η μετάνοια του για το θάνατο της συζύγου του, αμέσως παρεμβλλόμενες, υπογραμμίζουν το μελοδραματικό τόνο της αφήγησης κι αποδυναμώνουν την ιστορική αξιοπιστία. Όμως και τα γεγονότα που ο Λαμαρτίνος αναφέρει δεν είναι χρονολογικά συνδεδεμένα κι απέχουν από την πραγματικότητα.

Κατά τον Ιμπραήμ Μανζούρ Εφέντι, η κυρά Φροσύνη ήταν ανηψιά του δεσπότη των Ιωαννίνων, παντρεμένη μ' έναν εύπορο έμπορο, μητέρα δύο παιδιών, την οποία ο Μουχτάρ αγάπησε παράφορα και γι αυτό το λόγο της έκανε και μεγάλης αξίας δώρα. Όταν ο Αλή πληροφορήθηκε τη συζυγική απιστία του γιού του, από τη νύφη του, που αγαπούσε, έπνιξε τη γιαννώτισσα στη λίμνη². Όσο για το θάνατο της Εμνέ, ο Ιμπραήμ αναφέρει, ότι το περιστατικό συνέβη όταν η άτυχη γυναίκα ζήτησε από τον Αλή επιείκεια για τις Σουλιώτισσες³. Όμως ο Λαμαρτίνος συνεχίζει τη διήγησή του:

Ισορροπώντας πολιτικά την υποστήριξή του, άλλοτε για το Ντιβάνι κι άλλοτε για τους Γενίτσαρους, στη διάρκεια των μακρόχρονων αγώνων ανάμεσα σ' αυτούς τους ανιπότακτους και τους σουλτάνους, ο Αλή φθάνει μέχρι τις πύλες της Ανδριανούπολης με ογδόντα χιλιάδες άτομα. Επικίνδυνος και για τα δύο μέρη και ο ίδιος φοβούμενος τα δύο αντιμαχόμενα μέρη, δεν πάει ποτέ στην Κωνσταντινούπολη όπου κάθε μέρα αναφέρεται ως ένας πιστός υποστηρικτής του θρόνου· οχυρώνει την πρωτεύουσά του και βασιλεύει απ' εκεί σ' όλη την Ελλάδα, άλλοτε κολακεύοντάς την κι άλλοτε αποδεκατίζοντάς την. Με το πρώτο του σινιάλο οι αρχηγοί της Πελοποννήσου που του φαίνονται πολύ φιλολαϊκοί, πέφτουν κάτω από τις σφαίρες ή τα γαϊταγάνια των Αρναουτών του.

Γεμάτος θαυμασμό, κατά τον εμπρησμό ενός ελληνικού χωριού, για ένα νεαρό κορίτσι δώδεκα ετών, ονόματι Βασιλική, που τον εκλιταρεί να λυπηθεί την οικογένειά της, το σπκώνει, το παίρνει στα Γιάννενα, το ανατρέφει στο χαρέμι του και το παντρεύεται.

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 315-316.

2. Ibrahim Manzour Efendi, *op. cit.*, p. 181.

3. *Ibid.*, p. 44-46.

Την εποχή εκείνη έχοντας ξεπεράσει την ηλικία των εξήντα χρόνων και όντας στο αποκορύφωμα της δόξας του, μ' ένα μέρος των θησαυρών του που διοχετεύεται μυστικά και με επιδεξιότητα στην Κωνσταντινούπολη, με πράκτορες που οι πασάδες συντηρούν στην αυλή, ο Αλή διατηρούσε την εύνοια των βεζίρηδων και των σουλτάνων. Στους δύο του γιούς, το Βελή και το Μουχτάρ, είχε παραχωρήσει δευτερεύουσες διοικήσεις, στο Μοριά, στη Μακεδονία και στη Θεσσαλία. Όλη η Πελοπόννησος βρισκόταν στα χέρια μιας οικογένειας της οποίας ο ατρόμητος αρχηγός, απόλυτος και μυστηριώδης, από τα οχυρωμένα κάστρα και βουνά του, έτρεφε ελπίδες ή έκαμνε να τρέμουν δύο φυλές και συμφωνούσε στην Αδριατική με τους Γάλλους ή τους Άγγλους, παίρνοντας απ' όλους δυνάμεις εναντίον όλων.

Όμως ο σουλτάνος Μαχμούτ, πεπεισμένος από την ανάγκη να εξολοθρεύσει αυτόν τον υποστηρικτή της εξέγερσης, που όλες οι φήμες του προανήγγελλαν σχετικά με τον ελληνικό πληθυσμό, είχε αποφασίσει, ορμώμενος από το δραστήριο χαρακτήρα του, έναν ανοικτό πόλεμο με τον Αλή πασά, κρίνοντας αυτόν τον πόλεμο λιγότερο επιζήμιο για την αυτοκρατορία του απ' αυτές τις αμφίβολες καταστάσεις που επέτρεπαν την άμβλυση της εξέγερσης. Τα στρατεύματά του, οδηγημένα από τους πιο προσηλωμένους και τους πιο πολεμοχαρείς πασάδες του, έζωναν εδώ και δύο χρόνια τον Αλή πασά στα βουνά του, σφίγγοντας πάντοτε περισσότερο τον κλοιό των πόλεων και των οχυρών, όπου είχε κλειστεί. Ο Αλή, ήσυχος, πίσω από τις λίμνες, τις παρελάσεις και τα τείχη του, προσποιούνταν, ακόμη και πολεμώντας τον αφέντη του, το σεβασμό ενός πιστού και παραγνωρισμένου σκλάβου, άλλοτε νικητής κι άλλοτε ηττημένος, αποκοιμίζοντας και διαφθείροντας τους βεζίρηδες και τους πασάδες που του εναντιώνονταν. Οι Έλληνες, αναποφάσιστοι για το τελικό ρόλο που θα έπαιρνε αυτή η διαιτησία της ελευθερίας τους, έβλεπαν σ' αυτόν, άλλοτε τον αφανιστή τους κι άλλοτε το Μακαβαίο της φυλής τους¹.

Και σ' αυτό το κεφάλαιο ο Λαμαρτίνος παραβλέπει την ιστορική αλήθεια αφού δεν εξετάζει τα κίνητρα, δεν επιβεβαιώνει τα γεγονότα, δεν αναλύει τα περιστατικά. Ουδέποτε ο Αλή απείλησε την Ανδριανούπολη. Απλώς ο Λαμαρτίνος συγχέει την εκστρατεία του γιού του Αλή, Μουχτάρ, το 1801, εναντίον του πασά της Ανδριανούπολης, ύστερα από διαταγή του σουλτάνου, με την εκστρατεία του ίδιου του Αλή, το 1804, ύστερα πάλι από διαταγή του σουλτάνου, για την επιβολή της δημόσιας τάξης στη Μακεδονία και τη Θράκη στη δεύτερη αυτή εκστρατεία, Αλή με ογδόντα χιλιάδες στρατιώτες αποκατέστησε την τάξη υποχρεώνοντας τους κατοίκους να συνεισφέρουν σ' αυτόν και στον στρατό του.

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 316 318.

Επίσης ο σουλτάνος Μαχμούτ, μετά τη συμφωνία της Βιέννης, το 1814, και τη σύσταση της Ιεράς Συμμαχίας, το 1815, η οποία αναγνώρισε διεθνώς την ακεραιότητα της Τουρκίας, αποφάσισε ν' αντιμετωπίσει σοβαρά τη δύναμη του επίφοβου Αλή, ιδιαίτερα μετά τη ρήξη του Αλή με τον Ισμαήλ Πασόμβη, αυλικό στην Κωνσταντινούπολη κι ευνοούμενου του Μαχμούτ. Ο Αλή επιχείρησε μάλιστα να δολοφονήσει με πράκτορες τον Ισμαήλ¹, γεγονός που εξόργισε την Πύλη η οποία του ζήτησε να εμφανιστεί μπρος στο σουλτάνο και ν' απολογηθεί. Τότε ο Αλή, προκειμένου ν' αποφύγει το μοιραίο, κατέδωσε στο Σουλτάνο όσα γνώριζε για τους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας: όμως δεν κατόρθωσε ν' αποτρέψει την αρχική διαταγή, να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι ο Ισμαήλ Πασόμβης, επικεφαλής εικοσιέξι πασάδων, επέδραμε κατά του Αλή. Αυτός, μετά την αποτυχία του να συμφωνήσει για τη συνδρομή των Ρώσων και των Άγγλων, κάλεσε τους Έλληνες οπλαρχηγούς και τους ζήτησε τη συνδρομή τους στην ίδρυση ενός βασιλείου, με ηγέτη τον ίδιο και συνταγματικό πολίτευμα. Φυσικά δεν τον πίστεψε κανείς και όλοι αυτομόλησαν².

Όσο για την κυρά-Βασιλική, κι εδώ υπάρχει σύγχυση, γιατί λείπουν οι πηγές. Οι εκδοχές γύρω από την εμφάνισή της δίπλα στον Αλή είναι πολλές. Κατά τη λαϊκή παράδοση, γεννήθηκε το 1793, στην Πλησίβιτσα των Φιλιατών. Ο πατέρας της, Κίτσος Κονταξής, ήταν αναμιγμένος στην κατασκευή κίβδηλων νομισμάτων κι ο Αλή επέδραμε κατά του χωριού. Η μικρή Βασιλική συγκίνησε το γέρο τύραννο που της χάρισε τη ζωή καθώς κι αυτή των συγγενών της. Μένοντας στο γυναικωνίτη του, η Βασιλική κατόρθωσε να γίνει η εκλεκτή του σύζυγος διατηρώντας και πλήρη ελευθερία στην άσκηση των θρησκευτικών της καθηκόντων. Κατά τον Αραβαντινό, η Βασιλική Κονταξή απήχθη από τη Μαρίνα Τσάτσαινα, συγγενή της μητέρας της Βασιλικής, και την παρέδωσε στον Αλή, έναντι ενός σημαντικού χρηματικού ποσού. Αυτός την ανέθρεψε κι αργότερα την παντρεύτηκε αγαπώντας την παράφορα³.

Από τη μέχρι τώρα διήγηση του Λαμαρτίνου λείπουν πολλά ιστορικά στοιχεία ενώ άλλα είναι, αν όχι προϊόντα της φαντασίας του, τουλάχιστον δημιουργήματα φημών, με κύριο σκοπό τη συγκίνηση του αναγνώστη. Ο Λαμαρτίνος αφήνει τη φαντασία του ελεύθερη και συνδέει όσα περιέγραψε με την έναρξη του ελληνικού αγώνα στην Πελοπόννησο και την εξάπλωσή του στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο, χωρίς να παραθέτει ημερομηνίες, μάχες, γεγονότα ή ονόματα, χωρίς να προσπαθεί να εξηγήσει τα διάφορα γεγονότα αλλά τα παρουσιάζει ως κάτι το φυσιολογικό, ως μια υπόθεση οικογενειακή κι όχι κρατική. Η αληθοφάνεια τον ενδιαφέρει περισσότερο κι από την αλήθεια. Την

1. Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 210-230.

2. ό.π., σ. 267-287.

3. ό.π., σ. 449-453.

Ίδια τεχνική χρησιμοποιεί κι όταν περιγράφει την Ελληνική Επανάσταση, με γενικές γραμμές, με φιλοσοφημένη διάθεση, χωρίς στοιχεία, σύντομα, σα να πρόκειται για δημοσιογραφική περίληψη. Αντί της εξιστόρησης, ο Λαμαρτίνος προτιμά την περιγραφή της κατάστασης όπως αυτός την αντιλαμβάνεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το απόσπασμα για την κήρυξη της εξέγερσης από τον Παλαιών Πατρών Γερμανό:

Ο αρχιεπίσκοπος της Πάτρας, ο Γερμανός, ρήτορας, ποντίφικας και πολεμιστής, συγκάλεσε, στις σπηλιές του όρους Ερύμανθου, όλους τους αρχηγούς του κλήρου για να συνεννοηθεί μαζί τους σχετικά με την εξέγερση όλων των ενοριών τους· απειλώντας, προειδοποίησε τους χριστιανούς να χωρίσουν μια για πάντα από τους άπιστους και ν' αποτραβηχθούν με τους ιερείς, τις γυναίκες και τα παιδιά τους στα βουνά, να οργανώσουν εκεί τον ιερό πόλεμο και να ορμήξουν απ' εκεί στους Οθωμανούς. Οι πόλεις και τα χωριά, στο κάλεσμά του, έμειναν έρημα. Οι Τούρκοι, ξαφνιασμένοι από τη μοναξιά τους, επιχείρησαν κάτι εφόδους πάνω σ' αυτά τα ανθρώπινα κοπάδια τα οποία πίστευαν ότι μπορούσαν εύκολα να επαναφέρουν στην υποδούλωση. Απωθήθηκαν απ' όλα τα βουνά και σύντομα κυνηγήθηκαν από τις πόλεις όπου προηγουμένως βασιλεύαν'.

Ο Λαμαρτίνος δε λησμονεί φυσικά ν' αναφερθεί στα απάνθρωπα αντίποινα των Τούρκων², ούτε στις ένδοξες νίκες των Ελλήνων, τόσο στη στεριά όσο και στη θάλασσα³, για να επανέλθει στην αγαπητή του εξιστόρηση γύρω από το δυνάστη της Ηπείρου:

Στη διάρκεια αυτών των μαχών κι αμοιβαίων σφαγών, σ' όλα τα κύματα και σ' όλες τις ακτές του Αιγαίου, ο Χουρσίτ πασάς, επικεφαλής του οθωμανικού στρατού, στην Ήπειρο, πολιορκούσε με το ήμισυ των στρατευμάτων του τον Αλή πασά στην πρωτεύουσά του, ενώ με το άλλο μισό πολεμούσε κατά της εξέγερσης της Πελοποννήσου. Σε μια ανέλπιστα έφοδο, ο γερο Αλή, που τον κουβαλούσαν πάνω σ' ένα αχυρένιο στρώμα στη μάχη, σαν νίκησε, έστειλε πίσω τους αιχμαλώτους. «Η αρκούδα της Πίνδου ζει ακόμα» είπε ο Αλή στον εχθρό του, «μπορείς να στείλεις να πάρουν τους νεκρούς σου για να τους θάψεις. Θα κάνω πάντα το ίδιο πράγμα όταν θα με πολεμάς γενναία· όμως δύο άνδρες χάντακωνουν την Τουρκία, κι αυτοί είμαστε εμείς!»

Ο Αλή σίγουρος για την αδιάφθορη πίστη των στρατιωτών του και τη στερεότητα των τειχών του, φαινόταν να συλλογίζεται με στωϊκή αδιαφορία τη φωτιά που καταβρόχθιζε τους δύο πληθυσμούς, δίχως να αγγίζει τον ίδιο και να προσμένει την επιτυχία της μια ή της άλλης λογικής για να

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 318-319.

2. *Ibid.*, p. 322-324.

3. *Ibid.*, p. 324-326.

εκφραστεί. Η αδελφή του, η Χαϊνίτσα, μόλις είχε πεθάνει.¹ Η νεαρή κι όμορφη ελληνίδα, Βασιλική, παντοδύναμη σήμερα στην καρδιά του, τον παρηγορούσε από τα γερατειά και την τυραννία με την αγάπη που επιζεί, όπως κι ο ηρωϊσμός, στο χρόνο, στις δυνατές φυλές της Ανατολής. Σε λίγο όμως, αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το οχυρωμένο του παλάτι και την πρωτεύουσά του, μπρος στις ανανεωμένες εφόδους και τις αυξανόμενες δυνάμεις των Οθωμανών, κι αποτραβήχθηκε στο φρούριό του, στη λίμνη των Ιωαννίνων. Εκεί περικυκλωμένος από τα κύματα, τα τείχη και τα κανόνια, ανέκφραστος, κατοικώντας σ' ένα υπόγειο οχυρό, εξασφαλισμένος από τις βόμβες, καθισμένος πάνω στους συσσωρευμένους θησαυρούς του, στα κελάρια του παλατιού του, εξιτηρετούμενος από έμπιστους σκλάβους, υπερασπιζόμενος από αφοσιωμένους μισθοφόρους, αγαπημένος από μια τίμια και τρυφερή γυναίκα, αποφασισμένος ν' απηγάσει το θάνατο παρά να συνθηκολογήσει με τη φήμη του, έβλεπε τις επαρχίες και την πόλη του κάτω από την κυριαρχία των εχθρών του. Βέβαιος ότι θα τις ξαναποκτήσει, για να διασκεδάσει, κεραινοβολούσε τα στρατόπεδα και τις απειλές τους, εξασκούσε ακόμη την καρδιά και το χέρι του στις νικηφόρες εξόδους του, πάνω στα πτώματα και πλησίαζε στο τέλος της ζωής του κρύβοντας από τον ίδιο τον εαυτό του το θάνατο πίσω από το πεπρωμένο, τη δόξα και την αγάπη.

Ο Λαμαρτίνος δε λησμονεί να παραθέσει και διάφορα ανέκδοτα, όπως αυτό με τον Χουρσίτ πασά, προκειμένου να σπάσει τη συνεχή διήγηση, να παραστήσει πιο άμεση την αφήγησή του, ν' αναστηλώσει πιο έντονα το παρελθόν. Φυσικά τα γεγονότα διαδραματίστηκαν εντελώς διαφορετικά. Μόλις ανέλαβε τη διοίκηση, την άνοιξη του 1821, ο Χουρσίτ πασάς προσπάθησε να πείσει το σουλτάνο ότι το συμφέρον της αυτοκρατορίας επέβαλε τη συμφιλίωση με τον ηγέτη της Ηπείρου και την κατάπνιξη της ελληνικής εξέγερσης. Όμως ο σουλτάνος Μαχμούτ, επηρεασμένος από τον Χαλήλ εφέντη, ένα πανίσχυρο παράγοντα της Πύλης, επέμενε στην εξόντωση του Αλή.²

Στο σημείο αυτό, ο συγγραφέας της Ιστορίας της Τουρκίας διακόπτει τη ρομαντική του διήγηση γύρω από το θρύλο του Αλή για να αναφερθεί στο φιλελληνικό κίνημα που ενέπνευσε ο ελληνικός αγώνας³, στη συμβολή του στρατηγού Φαβιέρου⁴, και να επανέλθει στο κύριο του θέμα, την τύχη του Αλή, που τη συνδέει με την τύχη της Ελλάδας, εμφανίζοντας μ' αυτόν τον τρόπο, τον τύραννο της Ηπείρου ως κύριο ρυθμιστή της παλιγγενεσίας της χώρας μας.

1. *Ibid.*, p. 327-328.

2. Σπ. Π. Αραβαντινός, *ό.π.*, σ. 314-323.

3. Lamartine, *op. cit.*, p. 328-332.

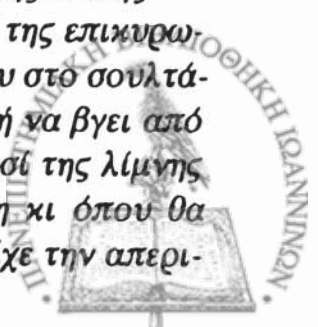
4. *Ibid.*, p. 332-335.

Όμως η ανεξαρτησία της Ελλάδας δεχόταν κιάλας στην Ήπειρο τη μαχαιριά την πιο τρόμερή και την πιο απρόσμενη. Η οθωμανική κυβέρνηση, που ο τύραννος της Ηπείρου ανέβαλε εδώ και τρία χρόνια την αποφασιστική εισβολή στο Μοριά και εξισορροπούσε τις δυνάμεις της, άγγιζε το τέλος της υπόθεσής της. Ο Χουρσίτ πασάς, επικεφαλής μιας στρατιάς σαράντα χιλιάδων Οθωμανών, τον περικύκλωνε μέρα με την ημέρα πιο στενά, στο φρούριο των Ιωαννίνων. Ο Αλή, βέβαιος για τα τείχη, τη φρουρά κι ένα μικρό αριθμό απελπισμένων υπερασπιστών του, όλων τους εκτειθεμένων μαζί του στην εξέγερση και στα εγκλήματά του, κι έχοντας όπως κι αυτός μόνο τα βασανιστήρια ή τη νίκη ως προοπτική, κοιτούσε αδιάφορα τις σκηνές των εχθρών του, γύρω από τα οχυρά του και δεχόνταν χωρίς να ανταποδίδει τις οβίδες που κατόρθωναν μόλις να προκαλέσουν κάποια αιχμή στα τείχη του. Η προδοσία μόνο μπορούσε να τον νικήσει. Η Πύλη τη χρησιμοποίησε εναντίον του. Ο υπεύθυνος του πυροβολικού του, ο Καρέττο, ναπολιτάνος αξιωματικός, του οποίου είχε σώσει τη ζωή από το σπαθί των Τούρκων τη στιγμή που επρόκειτο να θυσιαστεί για να εξιλεωθεί από μια ερωτική επαφή με μια νεαρή μουσουλμάνα, η οποία λιθοβολήθηκε στη θέση του, λιποτάκτησε μια νύκτα από το φρούριο της λίμνης, γλιστρώντας από τα τείχη μ' ένα σχοινί, δεμένο στην άκρη ενός κανονιού και πέρασε στο στρατόπεδο του Χουρσίτ.

Αυτή η αποστασία στερούσε τον Αλή από τον πιο επιτήδειο μηχανικό του κι αποκάλυπτε στον Χουρσίτ το μυστικό της αδυναμίας του. Ένα μέρος της φρουράς του, δυσσαρεστημένο από την αχάριστη φιλαργυρία του Αλή, έφυγε από τα οχυρά. Η Πύλη επωφεληθήκε απ' αυτήν την αποθάρρυνση των πολιορκημένων για ν' αρχίσει με το γέρο ηγέτη μια απ' αυτές τις διαπραγματεύσεις που δεν είναι παρά το πρελούδιο του θανάτου για τους αντάρτες που πάντοτε αφήνονται να συλληφθούν. Ο Χουρσίτ έκανε προτάσεις στον Αλή, τον διαβεβαίωσε πως ως αντάλλαγμα της υποταγής και της μετάνοιάς του, του χάριζε τη ζωή, την ελευθερία, τις γυναίκες του, τους θησαυρούς του, τον τίτλο του βεζίρη καθώς κι έναν ευχάριστο τόπο εξορίας, με την οικογένειά του, σε μια περιοχή της Μικράς Ασίας. Οι προτάσεις αυτές, αποδεκτές από τον Αλή, στάλθηκαν στην Κωνσταντινούπολη για επικύρωση από το σουλτάνο για να επιστραφούν στα Γιάννενα ως μια συμφωνία που θα εγγυόνταν τη μετάνοια και τις υποσχέσεις της Πύλης.

Ο Χουρσίτ, με το πρόσχημα της επίσημης υποβολής αυτής της επικυρωμένης συμφωνίας στον Αλή και της αποδοχής της υπακοής του στο σουλτάνο, τον κοινό τους ανώτατο άρχοντα, απαιτούσε από τον Αλή να βγει από το απόρρητο κάστρο των Ιωαννίνων και να μεταβεί σ' ένα νησί της λίμνης όπου είχε μια έπαυλη λιγότερο απρόσβλητη και οχυρωμένη κι όπου θα λάμβανε χώρα η συνάντηση με ίσες δυνάμεις. Ο Αλή πασάς είχε την απερι-

σκεψία να συμφωνήσει· όμως άφησε εγκαταλείποντας το κάστρο, στα τείχη του, ένα ενέχυρο ασφαλείας ή εκδίχησης. Ένας από τους φανατικά αποφασισμένους του αλβανούς, ονόματι Φεθίμ, που από νεαρά ηλικία είχε δεθεί με υποσχέσεις, με τους πιο φοβερούς όρκους, σε μια φυλή όπου η λατρεία του όρκου είναι ιερή, αγριωπνούσε, απλισμένος μ' ένα αναμμένο φανό, στην είσοδο μιας αποθήκης γεμάτης με διακόσιες χιλιάδες στατήρια μπαρούτι, πάνω στους οποίους είχαν συσσωρευθεί οι θησαυροί του βεζίρη και που η έκρηξη, αφημένη στη θέληση αυτού του φανατικού νεαρού σκλάβου, θα καταπόντιζε ταυτόχρονα, στο πρώτο σινάλο, τα πλούτη του Αλή, το χαρέμι του, την πόλη των Ιωαννίνων και τον τουρκικό στρατό, αν επιχειρούσε να καταλάβει το κάστρο κατά την απουσία του'.

Η διήγηση ξαναβρήκε το αφηγηματικό μελοδραματικό της ρυθμό που το αναγνωστικό κοινό του Ιθ' αιώνα, στην πλειοψηφία του, αγαπούσε, επηρεασμένο από το ιστορικό μυθιστόρημα. Τα μελοδραματικά στοιχεία δε λείπουν: ο πολυάριθμος στρατός σε αντίθεση με τη μικρή φρουρά, η προοπτική της νίκης ή του θανάτου, το έγκλημα που ενώνει τα μέλη μιας κοινωνίας, η απόλυτη σιγουριά που καταρρέει από την προδοσία, η πιθανή τέλεια εκδίχηση συνδεδεμένη με την απόκρυφη θρησκεία, όρκος φοβερός κλπ.

Η πραγματικότητα ήταν εντελώς άλλη. Μετά την κατάληψη του φρούριου Λιβαρίτσια, οι έμπιστοι του Αλή διέρρευσαν προς τον τουρκικό στρατό κι ο τύραννος αποτραβήχθηκε, με λίγους άνδρες, στο κυρίως κάστρο του'. Μετά τη διαβεβαίωση του Χουρσίτ ότι του χαρίζονταν η ζωή με τον όρο να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη και να διαμείνει σ' όποιο μέρος ήθελε, ο Αλή μετακόμισε στο νησί, στη μονή του Αγίου Παντελεήμονα. Οι φήμες θέλουν να έχει αφήσει πίσω του κάποιον έμπιστον Σελήμ Τσαμίν κι όχι Φεθίμ, να του φυλά το θησαυρό του'.

Με παρόμοιες εγγύησεις, για κάθε τι απροσδόκητο, ο Αλή μεταφέρθηκε, με τη νεαρή του σύζυγο, Βασιλική, μερικούς σκλάβους και μια χούφτα από τους πιο ατρόμητους Αλβανούς, στο νησί της λίμνης, καθορισμένο για τις διαπραγματεύσεις και τη συνάντηση. Εγκαταστάθηκε σ' ένα περύτερο, υπερασπιζόμενο μόνο από τη λίμνη και μερικές σειρές πασσαλών. Έφερε μπαρούτι και όπλα κι εκεί περίμενε, ημιασφαλής, την επίσκεψη του Χουρσίτ και την παράδοση της συμφωνίας, που είχε φθάσει, τούλεγαν, από την Κωνσταντινούπολη, στο στρατόπεδο των Τούρκων. Ο Χουρσίτ προσποιόταν μια αδιαθεσία η οποία τον κρατούσε στη σκηνή, εξαντλούσε τις μέρες με διαγγέλματα και χρονοτριβές που του έδιναν ευκαιρίες να διαφθείρει τη φρουρά του κάστρου των Ιωαννίνων, εγκαταλεημένου στην τύχη του.

1. *Ibid.*, p. 335-337.

2. Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 323.

3. ό.π., σ. 324.

Αυτό δεν αρκούσε, όσο ο φανός σ' αυτό το φρούριο, κοντά στο οποίο αγρυπνούσε ο σκλάβος Φεθίμ, δεν έσβηνε κι απειλούσε να καταποντίσει τους επιτιθεμένους σ' αυτό το οχυρό του Αλή.

Ο δόλος έπραξε όσα δε μπορούσε η δύναμη. Ο Χουρσίτ και οι στρατηγοί του ορκίστηκαν στο Κοράνιο, ότι το φερμάνι της συγχώρεσης του Μέγα Αφέντη ήταν στα χέρια τους, όμως πριν το παραδώσουν στα δικά του, ητιμή του κοινού τους μονάρχη απαιτούσε όπως το φερμάνι αυτό, αυθόρμητη εγγύηση της μεγαλοπρέπειας του ηγέτη τους, να μην εμφανιστεί ως μια παραχώρηση από φόβο κι ότι η φλόγα του φανού, που είχε εμπιστευθεί στο Φεθίμ κι έκαιγε στην είσοδο της αποθήκης των πυρομαχικών έπρεπε να σβύσει. Ο Αλή προαισθάνθηκε για πρώτη φορά μια παγίδα και με το πρόσχημα ότι ο σκλάβος Φεθίμ θα υπάκουε μόνο στη φωνή του, ζήτησε να επιστρέψει, να του δώσει ο ίδιος τις διαταγές, στο οχυρό. Όμως δεν υπήρχε πια χρόνος γιατί οι τούρκικες βάρκες έφραζαν πια την επικοινωνία ανάμεσα στην ακτή και τη λίμνη. Ο Αλή, υποχρεωμένος να εμπιστευθεί μέχρι την αφροσύνη, στο λόγο των εχθρών του, κατέληξε να παραδώσει στους αξιωματούχους του Χουρσίτ ένα δαχτυλίδι που το έφερε κρεμασμένο στο λαιμό και που ήταν ανάμεσα σ' αυτόν και τον Φεθίμ η μυστική συμφωνία μιας τυφλής υπακοής. Οι αξιωματούχοι του Χουρσίτ, κάτοχοι αυτού του δαχτυλιδιού, βγαίνουν στην ακτή, μπαίνουν στο κάστρο, δείχνουν το φυλαχτό του αφέντη στο σκλάβο του. Ο νεαρός φανατικός αναγνωρίζει το δαχτυλίδι, υποκλίνεται σε ένδειξη σεβασμού και σβήνει κείνη τη στιγμή το φανό. Μόλις οι Τούρκοι τον βλέπουν αφοπλισμένο κι από την τελευταία σπίθα, τον κτυπούν με εκατό μαχαιριές κι αφήνουν το πτώμα του στην είσοδο του υπογείου. Κανένας θόρυβος δεν ειδοποίησε τον Αλή, ψηλά από το κάστρο. Ο Αλή, ακόμη έχοντας εμπιστοσύνη, κοίταζε ήσυχα μες απ' τα παράθυρα, από το ντιβάνι του, τα κύματα της λίμνης που σύντομα θα τούφερναν τις βάρκες του Χουρσίτ και τη συγχώρεση του σουλτάνου'.

Με επιδεξιότητα, ο Λαμαρτίνος κρατά το ενδιαφέρον του αναγνώστη, αυξάνοντάς του την περιέργεια μ' ένα σωρό μικρολεπτομέρειες που έχουν ως στόχο την περιγραφή του θανάτου του ήρωά του, του Αλή. Δεν ήταν δυνατό να περιγράψει το τέλος του με τρόπο πεζό ή λιτό. Όμως ας παρακολουθήσουμε τη συνέχεια της αφήγησής του:

Οι βάρκες δεν εμφανίστηκαν παρά στα μέσα της ημέρας. Οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι του Χουρσίτ αποτελούσαν το πλήρωμά τους. Αποβιβάστηκαν στην ακτή όπου βρισκόταν το περίπτερο του Αλή, με σεβασμό αλλά μ' όλον τους τον οπλισμό.

Ο Αλή τους περίμενε περιτριγυρισμένος από μια δωδεκαριά πολύ εμπιστούς του, αποφασισμένους για όλα, πάνω σ' έναν εξώστη από σανίδια,

υποβασταζόμενο από μια σειρά με ξύλινες κολώνες, σύμφωνα με την ανατολίτικη αρχιτεκτονική, στο μπροστινό τμήμα του περιπτέρου, πίσω από το οποίο βρισκόταν η οικία και το χαρέμι του βεζίρη. Ο Χασάν πασάς, ο Ομέρ Ηρυώνης, ο Μεχμέτ Σιλιχτάρ, υπασπιστής φρουράς του Χουρσίτ και μια ομάδα με τους κυριώτερους υπασπιστές του αποβιβάστηκαν μόνοι, με το πρόσωπο σκυθρωπό κι ανέβηκαν τα σκαλιά του εξώστη. Ο Αλή μη βλέποντας τον Χουρσίτ και υποπτευόμενος τη σκυθρωπή φυσιογνωμία και τα όπλα των αξιωματικών του, που του έφεραν την προδοσία και το θάνατο αντί της συμφωνίας, σηκώνεται, τραβάει από τη ζώνη του ένα από τα πιστόλια του, κι απευθυνόμενος με δυνατή φωνή στο Χασάν πασά: «Σταματείστε», φωνάζει, «τί μου φέρετε; - Τη διαταγή του σουλτάνου», απαντά ο Χασάν: «αναγνωρίζετε τους σελτούς του χαρακτήρες;» Και ξετυλίγοντας κάτω από το βλέμμα του τα χρυσά γράμματα που διακηρύσσουν τα φιρμάνια του Μεγάλου Ηγέτη: «Υποταχθείτε στο πεπραγμένο», του λέει, «μετανοείτε, προσευχηθείτε στον Αλλάχ και τον Προφήτη! Ο σουλτάνος ζητά την κεφαλή σας! «Η κεφαλή μου», απαντά ο Αλή, «δεν παραδίδεται τόσο εύκολα».

Και δίχως να περιμένει την απόκριση του Χασάν, τον πυροβολεί και τον ρίχνει στα πόδια του, τραυματισμένο από μια σφαίρα στο μηρό με το δεύτερο πυροβολισμό σκοτώνει τον αρχηγό του επιτελείου του Χουρσίτ. Οι Αξιωματικοί του μ' επικεφαλής τον Κωνσταντίνο Μπότσαρη, αρχηγό των Σουλιωτών, όμηρο στο παλάτι του, κι αφοσιωμένοι στην υπόθεσή του από ευγνωμοσύνη, πυροβολούν, μετά το παράδειγμά του, την ομάδα των Οθωμανών και πτώματα απλώνονται στη σκάλα του περιπτέρου. Όμως ο Αλή αισθάνεται χτυπημένος από ένα βόλι στο πλευρό. Βγάζει από τη γούνα του το κοκκινισμένο από το αίμα χέρι του και δείχνοντας το αίμα στο Μπότσαρη: «Τρέχα», του λέει «και σφάξε τη Βασιλική, τη γυναίκα μου, να μ' ακολουθήσει στον τάφο, ώστε αυτοί οι προδότες να μη μάνουν την ομορφιά της». Τη στιγμή που τελειώνει αυτά του τα λόγια, ένα βόλι, διαπερνώντας τα σανίδια του ξύλινου εξώστη, πάνω στον οποίο πολεμούσε, του διαπερνά τα νεφρά και τον κάνει να χάσει την ισορροπία του, σαν μεθυσμένος άνθρωπος. Συγκρατείται από τα κάγκελα ενός παραθύρου τα παλλικάρια του βλέποντάς τον να πέφτει, ορμούν με το Μπότσαρη στα κύματα της λίμνης, να φθάσουν κολιμπώντας σε κάποιο γειτονικό σκόπελο, να κρυφτούν από την εκδίκηση του Χουρσίτ. Οι Τούρκοι, χωρίς αντιπάλους, ανέρχονται τα ματωμένα σκαλιά του εξώστη, ακουμπούν το λαιμό του σ' ένα πέτρινο σκαλί του περιπτέρου, του κόβουν το κεφάλι και το στέλνουν σ' ένα ροδόχρωμο κουτί στο σουλτάνο.

Η νεαρή ελληνίδα, η Βασιλική, η σύζυγός του, οδηγήθηκε χωρίς προσβολές στη σκηνή του Χουρσίτ. Έκλαψε βλέποντας, τη μεθεπομένη, αλυσοδε-

μένους τους υπουργούς και τους αξιωματούχους του συζύγου της και τους θησαυρούς και τις διακοσμήσεις των παλατιών του να χρησιμοποιούνται για παιχνίδια από τον άτακτο τουρκικό στρατό. Ζήτησε ν' αποδώσει τις νεκρώσιμες τιμές στο σώμα του ήρωα της Ηπείρου, τον οποίο λάτρευε παρά τη διαφορά ηλικίας και δόγματος. Αυτή η χάρη της δόθηκε. Τα Γιάννενα και τα γύρω βουνά της Πίνδου αντίχησαν από τα αναφυλλητά της Βασιλικής και τη θλίψη των ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών αυτών των άγριων περιοχών, των οποίων ο Αλή ήταν ταυτόχρονα ο τύραννος κι ο ήρωας, ο τρόμος κι η δόξα. Ο σουλτάνος εξόρισε τη Βασιλική σε κάποιο χωριό αυτών των βουνών και οι Τούρκοι, ελεύθεροι πια από το εμπόδιο που τούτη η εξέγερση τους πρόβαλε, ξεχύθηκαν μαζικά, από την Ήπειρο στο Μοριά. Όλα υπέκυψαν για μια στιγμή κάτω από το σίδηρο και τη φωτιά κι οι κραυγές των Ελλήνων αντίχησαν με περισσότερη απόγνωση και οίκτο στην Ευρώπη¹.

Στο τελευταίο αυτό κεφάλαιο, ο Λαμαρτίνος, με σοβαροφανείς λεπτομέρειες, με διαδοχικές περιγραφές διαφόρων κινήσεων, επιχειρεί να προκαλέσει, αν όχι τον οίκτο τουλάχιστον τη συμπάθεια του αναγνώστη προς το γενναίο γέροντα που υποκύπτει στο μοιραίο, προδομένος, εγκατελειμένος, σκοτώνοντας ο ίδιος μέχρι την ύστατη στιγμή τους αντιπάλους του, πολεμώντας όπως ακριβώς άρχισε τη σταδιοδρομία του: σκορπώντας τον τρόπο και το θάνατο προκειμένου να επιζήσει, να πλουτίσει.

Ο Λαμαρτίνος δεν παραλείπει, φυσικά, να συνδέσει το πεπρωμένο του Αλή με την τύχη της υπόθεσης του ελληνικού λαού, την εποχή εκείνη. Μάλιστα θέλοντας να δείξει το μεγαλείο της προσωπικότητάς του, επιμένει στην αγριότητα του θανάτου, στο πένθος των άλλοτε υπηκόων του που συμμερίζονται τον πόνο της κυρα-Βασιλικής, στην εξέλιξη της ελληνικής εξέγερσης. Σ' όλα αυτά προσθέτει και το όνομα ενός Σουλιώτη, του Κωνσταντίνου Μπότσαρη, για να υπογραμμίσει ασφαλώς, τη δημοτικότητα του κεντρικού ήρωα της αφήγησής του: ακόμη και οι δεινοπαθόντες Σουλιώτες του συμπαραστάθηκαν την τελευταία στιγμή².

Η πραγματικότητα ήταν διαφορετική: όταν έφθασαν στην Πύλη οι προτάσεις του Χουρσίτ, ο Χαμήλ εφέντης αντέδρασε στη μεταφορά του Αλή στην Κωνσταντινούπολη, φοβούμενος ότι ο πανούργος γέρος θα αποκάλυπτε στο σουλτάνο πολλά εις βάρος του³. Οπότε ο Χουρσίτ, αφού πλαστογράφησε το

1. *Ibid.*, p. 339-342.

2. Ο Κωνσταντίνος Μπότσαρης, που ο Λαμαρτίνος αναφέρει, ήταν ο αδελφός του Μάρκου, του γνωστού ήρωα. Ο Κ. Μπότσαρης πολέμησε στη διάρκεια της Επανάστασης στην Πάτρα και Κρομμύδι, έγινε αρχιστράτηγος της Δυτικής Ελλάδας στη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου. Το 1844 έγινε και γερουσιαστής.

3. Σπ. Π. Αραβαντινός, ό.π., σ. 325-329.

σουλτανικό φερμάνι της συμφωνίας για την αμνηστία, διέταξε τὸν βαλὴ της Πελοποννήσου, τὸν Μεχμέτ πασά, νὰ φονεύσει τὸν Ἀλή. Ὁ φόβος ἔγινε στὶς 24 Ἰανουαρίου 1822, στὶς πέντε τὸ ἀπόγευμα, ἀφοῦ οἱ δύο ἄνδρες αυτοπυροβολήθηκαν κι ἀκολούθησε συμπλοκὴ μεταξύ τῶν δύο παρατάξεων στὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα¹. Ἀντίθετα συνελήφθησαν ζωντανοί, ἡ κυρά-Βασιλική² κι ὁ Θανάσης Βάγιας³, ἔμπιστος τοῦ Ἀλή, τὸν ὁποῖο εἶχε διατάξει νὰ φονεύσει τὴ σύζυγό του μόλις ἀντιλήφθηκε ὅτι τὸ μοιραῖο ἦταν ἀναπόφευκτο. Τὸ κεφάλι τοῦ σατράπη στάλθηκε στὴν Πύλη, ὅπου ἐκτέθηκε στὴν πύλη Ὁρτά-Καπού κι ἀργότερα θάφθηκε ἐνῶ τὸ σῶμα του ἐνταφιάστηκε στὸ φρούριο τῶν Ἰωαννίνων. Ὅσο γιὰ τὸ θησαυρὸ τοῦ ἦταν πολὺ κατώτερος τοῦ ἀναμενόμενου, γεγονός που ἔκανε τὴν Πύλη νὰ υποψιαστεῖ τὸν Χουρσίτ γιὰ σφετερισμὸ του⁴.

Εἰς τὸν Λαμαρτίνος σταματᾷ τὴ διήγησή του γιὰ τὸν Ἀλή πασά τῶν Ἰωαννίνων κι συνεχίζει τὴν ἐξιστὴρῆση τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ἀναφέροντας τὸ ρόλο τοῦ Ὑψηλάντη⁵, υπογραμμίζοντας τὴ σημασία τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυρίνου⁶, κι τέλος περιγράφοντας περιληπτικὰ, τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας με τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια⁷.

Ἀπὸ τὴν ὅλη περιγραφή προκύπτει ὅτι ὁ Λαμαρτίνος, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ ρομαντισμὸ, θεώρησε τὴν ἱστορία ὡς ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος κι ὄχι ὡς μιὰ ἐπιστήμη. Γι' αὐτὸ κι ἀφήσε ἐλεύθερη τὴ δημιουργικὴ του φαντασία, τόνισε τὸν ἐξωτισμὸ, παραμέλησε τὴν ἐρευνα, ἐρμήνευσε τὰ γεγονότα σύμφωνα με τὰ αἰσθήματά του, ἀπέφυγε τὶς ἀναλύσεις, προτίμησε νὰ ἐξηγήσει με τὰ ἴθι τὰ γεγονότα, ἀποδεικνύοντας, ἄλλη μιὰ φορὰ, ὅτι ἡ ἱστορία, ἡ ροὴ τῶν γεγονό-

1. Ὁ π., σ. 330-332 καὶ Ibrahim Manzour Eferdi, *op. cit.*, p. 229.

2. Ἡ κυρά-Βασιλική, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλή, ὀδηγήθηκε αἰχμάλωτη στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου παρέμεινε ἐπὶ χρόνια, ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Πατριαρχείου. Τὸ 1827, μετὰ τὴ ναυμαχία τοῦ Ναυρίνου, οἱ Τούρκοι τὴν ἐξόρισαν στὴν Προύσα. Με τὴν ἰδρύση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπέστρεψε στὸ Ναύπλιο ὅπου ζήτησε τὴ συνδρομὴ τοῦ Καποδίστρια. Τὸ 1831, πῆγε στὸ Μεσολόγγι, ὅπου συντηρήθηκε γιὰ ἓνα διάστημα ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ της, τὸν οπλαρχηγὸ, Γεώργιο Κίτσο. Πέθανε φτωχὴ κι ἀλκοολικὴ, τὸ 1835, στὸ Αἰτωλικό.

3. Θανάσης Βάγιας (1765-1834), γεννήθηκε στὸ Λέβι τῆς Ηλείου κι ἦταν ἀνηψιὸς τῆς παραμῆνας τοῦ γιου τοῦ Ἀλή, Μουχτάρ. Ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀλή κι ὁ πιο ἔμπιστος του. Ὁ Ἰμπραήμ Μανζούρ Ἐφέντη δὲν τὸν ἐκτιμᾷ καθόλου κι τὸν ἀναφέρει ὡς νόθο γιὸ τοῦ τυράννου τῆς Ηλείου, ὡς δῆμο κι δολασλόκο (βλέπε, Ὁ π., σ. 74, 76 καὶ 143). Ὁ Βάγιας δὲν ἐξέτελεσε τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἀλή, νὰ φονεύσει τὴν κυρά Βασιλική. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ ἀφέντη του, ὀδηγήθηκε αἰχμάλωτος στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἀφέθηκε ἐλεύθερος, με ἐγγύηση τοῦ Πατριάρχη, σχετίσθηκε με τὸν πηγεμόνα τῆς Σερβίας, Μιλόσ Οβρένοβιτς, ὁ ὁποῖος του ἀνέθεσε μάλιστα κι τὴ διαπαιδαγώγηση τοῦ γιου του. Τὸ 1827, ἐξορίστηκε στὴν Προύσα καὶ τὸν Οκτώβρη τοῦ 1829 ἦλθε στὴν Ελλάδα. Τὸ 1831 διορίστηκε, ἀπὸ τὸν Καποδίστρια, ἐπιστάτης στὸ ἀγρόκτημα τῆς Τίρυνθας. Ὁ κυβερνήτης τὸν ἐκτιμοῦσε τόσο που ἔστειλε μ' ἐξοδὰ του, τὸ γιὸ του, Ἰωάννη Βάγια, νὰ ἀπουδάσει ἰατρικὴ, στὴν Πίζα. Τὸ 1834, ὁ Βάγιας ἐπέστρεψε στα Γιάννενα ὅπου πέθανε φτωχός.

4. Σπ. Π. Ἀραβαντινός, Ὁ π., σ. 333-338.

5. Lamartine, *op. cit.*, p. 342-347.

6. *Ibid.*, p. 347-353.

7. *Ibid.*, p. 353-354.

των, είναι αποτέλεσμα σκοτεινών δυνάμεων, δηλαδή της θείας Πρόνοιας¹. Ο Λαμαρτίνος αντί της λογιосύνης προτιμά τη μυθιστορηματικότητα, αντί της έρευνας τον αυθορμητισμό, αντί της ακρίβειας το τοπικό χρώμα. Θεωρεί την ιστορία ως μια αφήγηση σε πεζό λόγο γύρω από ένα πραγματικό γεγονός, στο οποίο ενσωματώνει ό,τι θέλει: πολιτική, κοινωνιολογία, παιδαγωγική, θρησκεία, ηθική, ψυχολογία, περιγραφές φανταστικές κι όταν μπορεί ακόμα και πνεύμα, αίσθημα και ύφος.

Ο Λαμαρτίνος δε δίστασε να χρησιμοποιήσει και πολλά από τα χαρακτηριστικά του ιστορικού μυθιστορήματος στη συγγραφή της ιστορίας του, όπως:

α) το ιστορικό περιβάλλον, με την ανάπλαση της εποχής, με τη βοήθεια της φαντασίας του σύμφωνα μ' όσα αναφέρονται σε διάφορα απομνημονεύματα, χρονικά, αλληλογραφίες ή και φήμες,

β) το τοπικό χρώμα, με το σεβασμό προς την ψυχολογία των λαών, τον έντονο περιγραφικό εξωτισμό, τη χρησιμοποίηση διαφόρων πολιτιστικών εννοιών στη γαλλική γλώσσα (κλέφτες, παλλικάρια, φιρμάνι, αρναούτης, κλπ.),

γ) τον κεντρικό ήρωα, καθιστώντας τον δεσπόζουσα μορφή της αφήγησης, προσδίδοντάς του υπερφυσικές ικανότητες, τόσο για το καλό όσο και για το κακό, παρουσιάζοντάς τον πάντοτε ως ένα άτομο εξαιρετικά προικισμένο που στο τέλος υποκύπτει στο μοιραίο σφάλμα και χάνεται.

Οι διαπιστώσεις αυτές γίνονται πιο ορατές όταν ανατρέχουμε την περιγραφή της Ελληνικής Επανάστασης που ο Λαμαρτίνος συνδέει με τον Αλή πασά. Μη γνωρίζοντας απόλυτα τα γεγονότα του ελληνικού αγώνα, περιορίστηκε να τον παρουσιάσει ως αποτέλεσμα μιας εσωτερικής κρίσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ως τον αντίκτυπο των δεινών δραστηριοτήτων μιας προσωπικότητας, ως τη συνέπεια της ανυπακοής ενός ανώτατου διοικητικού υπαλλήλου, του οποίου η ελεύθερη φύση και η επανάστασή του στάθηκε η απαρχή της διάλυσης μιας αυτοκρατορίας. Η αλήθεια είναι ότι ο Λαμαρτίνος συγγράφοντας την *Ιστορία της Τουρκίας* αδυνατούσε να εξυμνήσει την πρόσφατη, για την εποχή εκείνη, παλινωδία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Περιορίστηκε λοιπόν να καταγράψει την ελληνική εξέγερση με λιτές περιγραφές την οποία σε καμιά περίπτωση δεν υποτιμά. Αντίθετα, εκφράζεται κολακευτικά για τους Έλληνες, αναγνωρίζει τη γνησιότητα της ελληνικής φυλής, στιγματίζει την τουρκική διοίκηση και υπογραμμίζει τη δυναμικότητα του νέου έθνους, κάτι που την εποχή εκείνη αμφισβητιόταν.

Η μακρά καταπίεση της κυριαρχίας των κατακτητών είχε υποχρεώσει (τους Έλληνες) να υποκύψουν χωρίς να διαμελιστεί το αιώνιο ελατήριο

1. Το θέμα της θείας Πρόνοιας στο έργο του Λαμαρτίνου είναι πάρα πολύ σημαντικό αν όχι το κύριο θέμα που τον απασχολεί. Για το γάλλο συγγραφέα, η Θεία Πρόνοια κατέχει τη θέση του πεπρωμένου κι ορίζει την ανθρώπινη ύπαρξη.

της εθνικότητάς τους. Μια φυλή, μια προφορά, μια θρησκεία, μια κοινή γλώσσα, έδειχναν ένα πνεύμα οικογενειακό που μπορούσε εύκολα να μετατραπεί σε πνεύμα ανεξαρτησίας. Η ευκαιρία και η εξοικείωση των όπλων μόνο τους έλειπε για να διεκδικήσουν το όνομα και τους νόμους τους. Κυριαρχούσαν επιπλέον με την ευφροσύνη εκεί όπου φαινομενικά υπηρετούσαν ως υπήκοοι των Τούρκων'.

Φυσικά το άτομο που επέλεξε ο γάλλος συγγραφέας για να πρωταγωνιστήσει γύρω από την ελληνική παλιγγενεσία, δεν είναι τυχαίο. Το περιγράφει ως μια προσωπικότητα χαρισματική μα βάρβαρη, με έντονες αντιθέσεις συναισθηματικές, τρομερά εγωκεντρικό και δίχως ιδιαίτερη πολιτική σκέψη. Ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων είναι από τις λίγες προσωπικότητες της τουρκικής ιστορίας που γοήτευσαν το Λαμαρτίνο, εξαιτίας του ισχυρού χαρακτήρα, των ερώτων του, της πολιτικής του σταδιοδρομίας και κυρίως της φημολογίας που δημιουργήθηκε γύρω από το άτομό του.

Φυσικά η υπερβολική φόρτωση του χαρακτήρα του Αλή και κυρίως η παρουσίασή του στην *Ιστορία της Τουρκίας*, έχει ως αποτέλεσμα τον αποπροσανατολισμό των πραγματικών κινήτρων της Ελληνικής Επανάστασης, που ο Λαμαρτίνος αντιπαρέρχεται σύντομα. Όχι για να μειώσει τη σημασία της, αφού στο ίδιο έργο τόλμησε με έντονες εκφράσεις να στηλιτεύσει τη στάση των Τούρκων, αλλά γιατί το γαλλικό κοινό γνώριζε αρκετά καλά, από το φιλελληνικό κίνημα, διάφορες λεπτομέρειες σχετικά με την ίδρυση του Ελληνικού κράτους κι αγνοούσε εντελώς τα γεγονότα γύρω από τον τύραννο της Ηπείρου. Η συγγραφή της *Ιστορίας της Τουρκίας* έδωσε στο Λαμαρτίνο την αφορμή να διηγηθεί στο γαλλικό κοινό, τη ζωή και την πολιτεία του Αλή. Το μόνο του λάθος ήταν ότι θέλησε να τις εξιστορήσει ως ιστορικός. Η προσπάθειά του αυτή απέτυχε κι απέμεινε ένα έργο γραφικό χωρίς κανένα λογοτεχνικό ενδιαφέρον.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΦΡΕΡΗΣ

1. Lamartine, *op. cit.*, p. 302.

Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΛΟΓΙΩΝ
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΙΟΥΡΙΤΗ

Κάθε μελέτη που αποσκοπεί στην ανασύσταση βιβλιοθήκης, ιδιωτικής ή δημόσιας, του υπόδουλου έλληνισμού και της διασποράς είναι σημαντική για δυο κυρίως λόγους: α) γιατί ανιχνεύονται - και αρκετές φορές αποτυπώνονται - νοοτροπίες και συμπεριφορές ατόμων και κοινωνικών συνόλων σχετικά με την ανάγνωση του βιβλίου, αλλά και με τη γενικότερη στάση τους απέναντι σ' αυτό, και β) γιατί προσκομίζει χρήσιμα τεκμήρια που κάποτε, συνεξεταζόμενα θα είναι σε θέση ν' απαντήσουν στο βασικό αίτημα: την τυπολογία των «νεοελληνικών» βιβλιοθηκών¹.

Στή συγκεκριμένη περίπτωση θεωρούμε ότι η έργασία μας αποτελεί μια μικρή συμβολή σε ένα πιο εξειδικευμένο θέμα, που θα μπορούσε να έχει τον τίτλο: «ή τυπολογία της βιβλιοθήκης του λογίου στα χρόνια του διαφωτισμού».

Είναι κοινά αποδεκτό ότι την εποχή αυτή (τέλη 18ου - αρχές 19ου αϊ.) ό αριθμός των λογίων αυξάνει σημαντικά. Μάλιστα ή διεύρυνση δέν περιορίζεται μόνο στους γνωστούς μέχρι τότε κύκλους των κληρικών, αλλά επεκτείνεται και σε άλλες κοινωνικές ομάδες και ιδιαίτερα στους εμπόρους². Βέβαια, ό Γρηγόριος Παλιουρίτης έντάσσεται στην πρώτη ομάδα και μάλιστα στην υποομάδα των κληρικών που θεράπευαν δύο επαγγέλματα, του ιερωμένου και του δασκάλου, με μία σημαντική όμως διαφορά. Δέν ανήκει στους εκπροσώπους της συντηρητικής εκκλησιαστικής και διδασκαλικής παράδοσης, αλλά παρουσιάζεται ως οπαδός νεωτερικών αντιλήψεων. Για να μη φθάσουμε όμως σε σχήμα πρωτύστερο, θα σταματήσουμε εδώ τις γενικότερες αποτιμήσεις για τό Γρηγόριο και θα περάσουμε άμέσως σε μία σύντομη παρουσίαση της ζωής και του έργου του.

1. Βλ. Λουκία Δρούλια, «Ο λαυριώτης μοναχός Κύριλλος από την Πάτρα και ή βιβλιοθήκη του», *Ο Έρασιστής* 11 (1974), Αθήνα 1980, σ. 456-503. — Η ίδια, *Λογιοσύνη και Βιβλιοφιλία*. «Ο Δημήτριος Μόστρας και ή βιβλιοθήκη του», *Τετράδια έργασίας*, 9 (1987) σ. 225-297. — Γιάννης Καράς, «Η Πατριαρχική Βιβλιοθήκη 'Αλεξανδρείας», *δ.π.*, σ. 11-130 και 'Αλέξης Πολίτης, «Τέσσερις ιδιωτικές βιβλιοθήκες μέσου τύπου, 18ος αιώνας», *δ.π.*, σ. 131-224.

2. Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, 4η έκδοση, Αθήνα 1985, σ. 28.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ὁ Γρηγόριος Παλιουρίτης¹ ἢ Παλιουράς² γεννήθηκε τὸ 1778 στὸ χωριὸ Δραγουμὴ³ τῆς Ἡπείρου καὶ σὲ ἡλικία περίπου 15 ἐτῶν χειροτονήθηκε διάκονος στὴ Μονὴ Παλιουρῆς⁴, ὅπου βρισκόταν καὶ ὁ θεῖος του πνευματικὸς Διονύσιος Παλιουρίτης. Ὑστερα ἀπὸ μιὰ πενταετὴ περίπου παραμονὴ στὸ μοναστήρι ἔρχεται στὰ Γιάννενα γιὰ νὰ παρακολουθήσει μαθήματα στὴ Μπαλαναία Σχολή, ὅπου φοιτᾷ γιὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Λίγο ἀργότερα, τὸν συναντοῦμε ὡς μαθητὴ τῆς Καπλανεῖου Σχολῆς στὴν ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, δίδασκε ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας⁵. Μερικὰ χρόνια κατόπιν ἀναλαμβάνει τὰ καθήκοντα τοῦ ὑποδιδάσκου στὴν Καπλάνειο Σχολή μὲ ἐτήσιο μισθὸ 500 γρόσια. Στὴ συνέχεια οἱ πηγές τὸν ἐμφανίζουν ὡς οἰκοδιδάσκαλο τοῦ Ἀλεξίου Νούτσου, προεστοῦ τοῦ Ζαγορίου, μὲ ἐτήσια ἀμοιβὴ ἴδια, ἀλλὰ ταυτόχρονα μὲ ἐξασφαλισμένα τὰ ἔξοδα διατροφῆς καὶ ἐνδυμασίας του⁶.

1. Μία σύντομη παρουσίαση τοῦ Ἡπειρωτῆ λόγιου ἐπιχείρησε πρῶτος ὁ Παλιουραῖος Συνοδικός, Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως, μὲ τὸ δημοσίευμα: «Γρηγόριος Παλιουρίτης», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* (στὸ ἔξῃς *Η.Χ.*) 2 (1927) σ. 173-181. Πιὸ ἀναλυτικὴ μελέτη γιὰ τὸ Γρηγόριο μᾶς ἔδωσε ὁ Στέφανος Μκέττης μὲ τίτλο: «Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ διαφωτισμοῦ VII Γρηγόριος Παλιουρίτης, Ἱερομόναχος καὶ Διδάσκαλος», *Ἡπειρωτικὴ Ἔστια* (στὸ ἔξῃς *Η.Ε.*) 19 (1970) σ. 419-430 καὶ 540-554. Ἀκόμη πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν Γρηγόριο δέσσωσαν: 1) Ὁ Περικλῆς Ζερλέντης στὴν ἐργασία του, «Περὶ τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνικῆς Σχολῆς (1805-1837)», *Παρνασσός Θ'* (1885) σ. 327-335. 2) Ὁ Νικ. Τωμαδάκης στὴ μελέτη του, «Ὁ Ἀνόρθας Κάλβος ἀπὸ Λιβόρνου εἰς Φλωρεντίαν», *Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ἀμαντον*, ἐν Ἀθήναις 1940, σ. 172-176. Μάλιστα στὴ σ. 174, σημ. 2 ἀναφέρει ὅτι πρόκειται νὰ ἐκδώσει γιὰ τὸν Γρηγόριο ἰδίαν ἐκτενῆ μελέτην, καὶ 3) Ὁ Νικ. Βέης, στὸ ἀρθρο του, «Καλβικά Μελετήματα», *Νέα Ἔστια*, ΜΒ (1947), σ. 1385 καὶ 1450-1453.

2. Δὲν εὐσταθεῖ ἡ ἀκοπή τοῦ Στεφ. Μκέττη (δ.π. σ. 419) ὅτι τὸ κοσμικὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου εἶναι Γεώργιος Δημητρίου, γιατί παρεμύνησε τις ἐνδείξεις στὶς ἀποικες σπηρίχτριε. Συγκεκριμένα ὁ Μκέττης θεώρησε ὅτι τὰ ἀρχικὰ Γ.Δ., μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος ὑπογράφεται στὴν πρώτη ἐκδοσὴ τοῦ δίτομου ἔργου του «Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος» μποροῦν νὰ ὑποκρίντονται τὸ πραγματικὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμο Γεώργιος Δημητρίου. Κατὰ τὴ γνώμη μας ὅμως τὰ ἀρχικὰ ἀνταποκρίνονται στὸ Γ(ρηγόριος) Δ(ιδάσκαλος). Ἔτσι ὑπάρχει μιὰ λογικὴ συνέχεια στὸν τίτλο: Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος. Συνερατισθεῖσα μὲν (ἀπὸ Γ(ρηγορίου) Δ(ιδασκάλου) τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνομουσείου... ἢ ὁποῖα ἀναιρεῖται μὲ τὴ συλλογιστικὴ τοῦ Μκέττη. Ἄλλωστε στὴ β' ἐκδοσὴ τῆς παραπάνω μελέτης (Βενετία 1815) ἀπλοποιοῦνται ἀκόμη περισσότερο τὰ πράγματα, ἀφοῦ ὁ Ἡπειρωτῆς λόγιος ἐμφανίζεται κιὸ ἀποκαλιπτικὸς στὸν τίτλο, ἀντικαθιστώντας τὰ ἀρχικὰ Γ.Δ. τῆς πρώτης ἐκδόσεως μὲ τὸ Γρηγόριος Παλιουρίτης Διδάσκαλος. Ἡ θέση μας αὐτὴ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἡμεσο τεκμήριο προερχόμενον ἀπὸ μιὰ μαρτυρία ποὺ διασώζεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἀνθίμου Γαζή, *Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς Βιβλία δύο...* Βενετία 1807 (Γκίνης - Μέξας 448). Εἰδικότερα στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν τοῦ ἐντίπου, ὁ ὁποῖος δίνεται κατὰ κόλλεις, συναντοῦμε στὸ Λιβόρνο (τ. Β' σ. 331) ἀνάμεσα σὲ ἄλλους καὶ τὸ Γρηγόριο Διδάσκαλο) τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς.

3. Ἡ σημερινὴ Παλιουρῆ.

4. Γιὰ τὸ μοναστήρι αὐτὸ βλ. Στεφ. Μκέττης, «Περὶ τῆς ἐν Ἡπειρῳ Μονῆς Παλιουρῆς», *Η.Ε.* 11 (1962) σ. 1-15, 103-105 καὶ *Η.Ε.* 14 (1965) σ. 457-502.

5. Ζερλέντης, δ.π., σ. 327.

6. Ὁ.π., σ. 328.

Στά τέλη τοῦ 1803 ἢ ἀρχές τοῦ 1804 ὁ Γρηγόριος πληροφορεῖται, ἀγνωστο ἀπὸ ποῦ, τίς ἐνέργειες τῆς ἑλληνικῆς παροικίας τοῦ Λιβόρνου¹ γιὰ ἐξεύρεση διδασκάλου καὶ ἐκδηλώνει ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν κατάληψη τῆς θέσης αὐτῆς. Τὴν ἔντονη ἐπιθυμία τοῦ Γρηγορίου ἀναλαμβάνει νὰ γνωστοποιήσει στὸ «γένος τῶν Γραικῶν» τοῦ Λιβόρνου ὁ γιαννιώτης μεγαλέμπορος Χριστόδουλος Εὐθυμίου με ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἐκεῖ εὐρισκόμενο ἀδελφὸ του Μανούση Εὐθυμίδη².

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ μιὰ μαρτυρία προερχόμενη ἀπὸ τὸ «Β' Βιβλίον πρακτικῶν τῆς ἐκκλησίας Ἁγίας Τριάδος Λιβόρνου (1800-1816)»³ τὸ σύστημα τῶν δεκαῆξι⁴ ἀντιμετώπισε εὐνοϊκὰ τὴν πρόταση τοῦ Χριστοδούλου Εὐθυμίου⁵. Ἔτσι ἄρχισε μιὰ ἀλληλογραφία ἀνάμεσα στὸν Μιχαὴλ Ζωσιμά, πρόεδρο τῆ χρονιά ἐκείνη τῆς ἑλληνικῆς παροικίας, καὶ τὸν γιαννιώτη πραγματευτῆ. Σύμφωνα με τὶς ἀπαντητικὲς ἐπιστολές τοῦ δεύτερου ὁ πρῶτος, ἐξουσιοδοτημένος προφανῶς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ Λιβόρνου, ζητᾶ περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὰ προσόντα τοῦ μελλοντικοῦ δασκάλου.

Στὰ τρία «συστατικά» γράμματα ποῦ ἔχουν διασωθεῖ⁶ φαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος εἶναι ἐφοδιασμένος με τὶς κατάλληλες «πνευματικὲς ἀποσκευές» καὶ ἐπιπλέον συγκεντρώνει καὶ ἀρκετὲς ἀρετές. Ἰδιαιτέρα ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, συντάκτης τῆς τρίτης συστατικῆς ἐπιστολῆς, δὲν εἶναι καθόλου φειδωλὸς στὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Γρηγορίου: «Ἕλλην, καλὸς ποιητῆς, ρήτωρ, λογικὸς, μετα-

1. Ἀρκετὲς εἰδήσεις γι' αὐτὴ μᾶς δίνει ὁ Νικ. Τωμαδάκης στὸ πολυσέλιδο ἄρθρο του «Ναοὶ καὶ Θεομοὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τοῦ Λιβόρνου», *Ἐπιτηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 16 (1940) σ. 81-127.

2. Ὁ Μανούσης, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Νικ. Εὐθυμίδης, ἔμποροι στὸ Λιβόρνο καὶ στὴ Μάλτα, καθὼς καὶ ὁ Χριστόδουλος Εὐθυμίου, μεγαλοπραγματευτῆς στὰ Γιάννενα, ἦταν τὰ ἄρρενα παιδιὰ τοῦ Γιαννιώτη Εὐθύμιου Εὐθυμίδη. Βλ. Εὐτυχία Λιάτα, *Τιμές καὶ ἀγαθὰ στὴν Ἀθήνα (1839-1846). Μιὰ μαρτυρία ἀπὸ τὸ κατάστιχο τοῦ ἔμπορου Χριστόδουλου Εὐθυμίου*, Ἀθήνα 1984, σ. 23-24 καὶ 26-27. Με τὴν παραπάνω ἐπιστολὴ «παύει νὰ εἶναι ἀγνωστο» (Μπέττης, *Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ Διαφωτισμοῦ*, σ. 422) ἀπὸ ποῦ γινώριζε τὸν Γρηγόριο ἢ ἑλληνικὴ κοινότητα τοῦ Λιβόρνου. Ἄλλωστε, δταν ἀργότερα ἀποφασίστηκε ἡ πρόσληψη τοῦ Γρηγορίου ὡς δασκάλου, ὁ Χριστοδ. Εὐθυμίου τοῦ ἔδωσε γιὰ ἔξοδα ταξιδίου 200 γρόσια, τὰ ὁποῖα ζητοῦσε νὰ πληρώσει ἡ κοινότητα «τοῖς αὐτόθι (στὸ Λιβόρνο) κυρλοῖς Μανούση καὶ ἀδελφοῦς Εὐθυμίδη».

3. Τὸ κατάστιχο αὐτὸ ἐναπόκειται στὸ παλαιὸ ἀρχεῖο τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Βενετίας καὶ προφανῶς πρόκειται γιὰ φωτογραφημένο ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου.

4. Τωμαδάκης, *δ.π.*, σ. 98.

5. Στὸ παραπάνω κατάστιχο, σ. 101, με ἡμερομ. 1/13 Μαρτίου 1804 σημειώνονται τὰ ἀκόλουθα: «Πρὸς τούτοις ἀναγνώσθηκεν ἐτέρα γραφὴ ὅπου ἔγραψεν ὁ κὶρ Χριστόδουλος Εὐθυμίου ἐδῶ προσφέρωντος τὸν ιεροδιάκονον Γρηγόριον διὰ τὴν δούλευσιν τῆς ἐκκλησίας μας διὰ Διδάσκαλον καὶ με τὴν ἄδιαν θέλοντας νὰ χρηρονηθῆ ἱεροδιάκονος. Καὶ γενομένης μπαλλοταξίονας διὰ νὰ δωθῆ ἡ ἄδια εἰς τοὺς ἐπιτρόπους νὰ γράψουν ἐς Ἰωάννινα διὰ νὰ τὸν κάμουν νὰ ἔλθῃ ἐδῶ εὐγίκαν εἰς τὸ ναὶ 10 καὶ εἰ τὸ οὐδ 2 βότα».

6. Τὰ δύο πρῶτα ὑπογράφουν ὁ Χριστοδ. Εὐθυμίου καὶ Ἰωάννης Σταματάκης, Καλαρρυτινὸς ἔμπορος στὸ Λιβόρνο ποῦ τότε βρισκόταν στα Γιάννενα, με ἡμερομηνίες 10 Μαρτίου καὶ 20 Σεπτεμβρίου 1805. Τὸ τρίτο ὑπογράφει ὁ Ἀθαν. Ψαλίδας, με ἡμερομ. 23 Σεπτεμβρίου 1804, βλ. Ζερλέντης, *δ.π.*, σ. 327-329.

φυσικός, ήθικός, αριθμητικός, ἐνὶ λόγῳ μαθηματικός, ἔμπειρος τῆς λατινικῆς διαλέκτου καὶ ἰταλικῆς ...θεοσεβής, φιλόπονος, χρηστοθήτης».

Τὰ ἀδιαμφισβήτητα προσόντα τοῦ Γρηγορίου «προκομένος, τίμιος καὶ σεμνός»¹, ἀνταποκρινόμενα πλήρως στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἑλληνικῆς παροικίας, ἔπαιξαν ἀσφαλῶς καταλυτικὸ ρόλο γιὰ τὴ συγκατάθεσή της, τὸ διοικητικὸ συμβούλιο τῆς ὁποίας ἀποφάσισε τὴν πρόσληψή του στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου τοῦ 1804².

Δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ὁ Γρηγόριος, ποῦ στὸ μεταξύ εἶχε χειροτονηθεὶ ἱερέας, ἀναχώρησε ἀπὸ τὰ Γιάννενα. Πάντως, στὰ μέσα Ὀκτωβρίου τοῦ 1804 βρῖσκεται στὴ Μεσσήνη, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους³, ἐξαιτίας τῆς λοιμικῆς νόσου ποῦ εἶχε ἐνσκήψει στὸ Λιβόρνο. Τελικὰ ἔφθασε στὸ ζωτικὸ αὐτὸ ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Ἰταλίας στὶς ἀρχὲς Φεβρουαρίου τοῦ 1805.

Λίγες μέρες μετὰ τὴν ἀφιξή του συνοπιογράφεται ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ τὴν κοινότητα συμφωνητικὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ «πάτερ» Γρηγόριος, ὡς κοινὸς διδάσκαλος τοῦ γένους ὀφείλει: α) νὰ διδάσκει ὅλα τὰ παιδιά ἀλλὰ καὶ τοὺς προσερχόμενους σ' αὐτὸν ὁμογενεῖς κοινὰ γράμματα, ἑλληνικὰ καὶ ἰταλικά, καὶ ὅτι ἄλλο γνῶριζε· β) νὰ παραδίδει μαθήματα συνολικὰ 5 ὥρες τὴν ἡμέρα, δηλ. τρεῖς ὥρες πρὶν τὸ γεῦμα (9-12) καὶ δύο μετὰ (3 1/2 - 5 1/2). Ἀκόμη στὸ ἴδιο συμφωνητικὸ προβλεπόταν οἱ μηνιαῖες ἀποδοχὲς του, ἀνερχόμενες σὲ 12 φλωρία, καθὼς καὶ ἡ στέγασή του σ' ἓνα κελλί τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπιπλέον εἶχε τὸ δικαίωμα «ἔξω τῶν ἀνω διορισθειῶν πέντε κοινῶν ὡρῶν τῆς ἡμέρας» νὰ παραδίδει ἰδιαίτερα μαθήματα σὲ παιδιά, ἀμοιβόμενος «κατὰ τὴν ξεχωριστὴν συμφωνίαν» ποῦ θὰ ἔκανε με τοὺς γονεῖς τους. Τέλος, εἶχε τὴν ὑποχρέωση «νὰ ἱεργουργῆ ἐνίοτε» καὶ ἐπιπλέον, ἀν γιὰ κάποιον λόγο οἱ ἀνάγκες τὸ ἀπαιτοῦσαν, νὰ ἐκτελεῖ κανονικὰ τὰ καθήκοντα τοῦ ἡφήμεριου τῆς ἐκκλησίας γιὰ ὄμοιο χρονικὸ διάστημα χρειάζοταν, χωρὶς νὰ ζητήσει «καμμίαν προσθήκην μισθοῦ διὰ τοῦτο»⁴.

Στὶς ἀρχὲς τῆς ἐπόμενης χρονιάς (3/15 Φεβρουαρίου 1806) ἀνανεώθηκε ἡ ἰσχὺς τοῦ συμφωνητικοῦ γιὰ τρία χρόνια⁵. Μὲ τὸ σύστημα τῆς τριετοῦς ἀνανέωσης⁶ ὁ Γρηγόριος θὰ διδάξει στὸ σχολεῖο τῆς ἑλληνικῆς παροικίας ὡς

1. Β' Βιβλίον Πρακτικῶν, δ.π. σ. 101 (16/28 Ἰουνίου 1804).

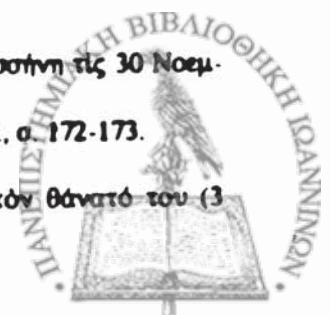
2. Ζερλέντης, δ.π., σ. 327-328.

3. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Γρηγορίου γραμμμένη στὴ Μεσσήνη τὴν 30 Νοεμβρίου 1804. Ὁ.π., σ. 329-330.

4. Ζερλέντης, δ.π., σ. 330-331. Πρβλ. καὶ Ταμαδάκη, Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος, δ.π., σ. 172-173.

5. Β' Βιβλίον Πρακτικῶν, σ. 129.

6. Ὁ.π., σ. 129, 132, 159, 167. Ἡ τελευταία ἀνανέωση ἔγινε λίγο πρὶν τὸν θάνατό του (3 Φεβρουαρίου 1816).

τις 23 Μαρτίου 1816, ὅποτε τὸν βρῆκε ὁ θάνατος σὲ ἡλικία μόλις 38 ἐτῶν¹.

Στὰ ἔντεκα χρόνια τῆς παραμονῆς του στὸ Λιβόρνο ὁ Γρηγόριος πρόσφερε πολὺτιμες ὑπηρεσίες στὴ Σχολὴ τοῦ Γένους τῶν Γραικῶν ἀναδεικνύοντάς την σύμφωνα μὲ τὸ Νικ. Βέη, σὲ ἀληθινὸ «Ἑλληνομουσεῖο»².

Παράλληλα ὁμοῦ μὲ τὰ διδακτικά του καθήκοντα, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα καὶ τὰ ἱερατικά³, ὁ Γρηγόριος παρουσίασε σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ του, συγγραφικὴ δραστηριότητα⁴.

Στὰ τέλη τοῦ 1806 εἶχε ἤδη τελειώσει τὴ συγγραφὴ τῆς δίτομης μελέτης του: *Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος*. Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν κοινότητα, γραμμὲν στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου 1806, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε ν' ἀναλάβει ἢ τελευταῖα τὰ ἔξοδα τῆς ἐκτύπωσης. Πραγματικὰ στὴ συνεδρίαση τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου ποὺ ἐπακολούθησε λίγες μέρες ἀργότερα, μετὰ τὴν ἀνάγνωσή της ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Πατρινό⁵, ἀποφασίστηκε ὁμόφωνα νὰ «βαλθῆ εἰς τύπον τὸ βιβλίον γενόμενον παρὰ τοῦ Διδασκάλου μὲ ἔξοδα τῆς ἐκκλησίας». Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ μάλιστα «ἐπαρακαλέσθη ὁ κυρ Πάλης νὰ λάβῃ αὐτὸς τὴν ἐπιστάσιαν καὶ νὰ γράψῃ εἰς Βενετιανὰ διὰ νὰ τυπωθῆ τὸ βιβλίον»⁶. Ἐτοί τὴν ἐπόμενη χρονιά (1807) τὸ βιβλίον τυπώνεται στὴ

1. Στὸ Β' Βιβλίον Πρακτικῶν (σ. 220) διασώζεται ἡ ἑξῆς σημείωση: «1816 Μαρτίου 23/4 (Ἀπριλίου). Ἀνεπαύθη ἐν κυρίῳ ὁ ἱεροδιδάσκαλος Γρηγόριος ἀρχιμανδρίτης Παλιουρίτης Ἰωαννήτης, καὶ ἐτάφη ἐν τῷ κοινῷ κοιμητηρίῳ τοῦ γένους παρ' ἑμοῦ Ἰωακείμ ἱερομ.: βαλαμόντε ἐφημερίου - ὄν χρονῶν 38».

2. Βέης, δ.π., σ. 1453.

3. Σύμφωνα μὲ τὸν Ζερλέντη, δ.π., σ. 332, σημ. 5, ὁ Γρηγόριος ἐφημέρευσε κανονικὰ γιὰ δύο χρόνια (1807-1809) καὶ περιοδικὰ γιὰ τὸ διάστημα 1809-1811. Τὸ 1811 κατόρθωσε νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση αὐτὴ ὡς τὸ 1814, ὅποτε στὶς 15/27 Ἰουνίου 1814 ἀποφασίστηκε νὰ τοῦ ἀνατεθῶν πάλι τὰ καθήκοντα τοῦ ἐφημερίου. Μεταφέρουμε τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Β' Βιβλίον Πρακτικῶν σ. 159-160. «Ἐπροβλήθη παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου πρὸς εἰδήσιν τῶν ἀδελφῶν διὰ εἰς τὰ τέλη τοῦ τρέχοντος χρόνου τελειῶναι ἡ διορία τῆς ἐπιστάσεως τοῦ Διδασκάλου εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ Γένους μας καὶ κατὰ τὸ γράμμα ἔχομεν μετ' αὐτοῦ πρέπει νὰ προειδοποιηθῆ διὰ τὴν ἐξακολούθησιν ἢ ἀναίρεσιν... Καὶ ἐν ταυτῷ διὰ νὰ μὴν ἔχη τὸ γένος εἰμὴ ἓνα μόνον ἐφημέριον καὶ ἀνάγκη εἶναι εἰς τὰς νῦν περιστάσεις ὅπου οἱ ὁμογενεῖς αὐξάνουσι καὶ ὁ μόνον ἓνας ἐφημέριος δὲν δύναται νὰ βαστάξῃ ὅλον τὸ βάρος... νὰ προβληθῆ τοῦ διδασκάλου Γρηγορίου νὰ ἐφημερεύσῃ εἰς τὸν ἴδιον τρόπον εἰς τὸν ὅποιον εἶναι καὶ ὁ Πατὴρ Ἰωακείμ (Βαλαμόντε) συμφωνῶντας μετὰ τοῦ Διδασκάλου ἵνα μὲ τὸν ἴδιον μισθὸν ὃν ἔχει νὰ ἐφημερεύσῃ καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ λαμβάνῃ τὰ ἡμισθία τῶν τυχηρῶν καὶ δίσκων, χωρὶς ἄλλην αὐξήσιν... καὶ ἀπέρασεν διὰ ταῖς Μπαλλοταξίονες... νὰ μὲν Διδάσκαλος καὶ ἐφημέριος καὶ ἔλαβεν εἰς τὸ Ναὶ ψήφους 12 καὶ οὐ 2».

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς πολλὰς ὑποχρεώσεις πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη καὶ τὴ γνωστὴ ἀναπηρία του. Συγκεκριμένα ὁ Γρηγόριος δὲν ἐβλεπε καθόλου ἀπὸ τὸ ἓνα μάτι. Ὡστόσο, τὸ μειονέκτημα αὐτὸ τὸ ξεπερνοῦσε μὲ τὴ σοφία καὶ τὴν ἐξυπνάδα του. «Ἐνα ὀφθαλμὸν εἶχε ὁ μακάριος, πλὴν ἐβλεπεν ὡς νὰ εἶχε τέσσερας» ὑποστηρίζει ὁ Διονύσιος Πύργος ὁ Θετταλὸς στὸ βιβλίον του «Περιήγησις ἱστορικὴ καὶ βιογραφία...» ἐν Ἀθήναις... 1848 (Γκίνης, ἀρ. 4815).

5. Γιαννιώτης μεγαλέμπορος ἐγκαταστημένος στὸ Λιβόρνο.

6. Β' Βιβλίον Πρακτικῶν, δ.π., σ. 118.

Βενετία' με την έξηξ αφέρωση του συγγραφέα: «τῆ τιμωτάτη καὶ εὐσεβεστάτη Ἀδελφότητι τῶν ἐν Λιβόρνῳ Ἑλλήνων καὶ ἐμοὶ εὐεργέτιδι».

Ὅκτῳ χρόνῳ ἀργότερα (1814) ολοκληρώνει τὴ συγγραφή τοῦ δευτέρου δίτομου ἔργου του, ποῦ ὁ Γρηγόριος θεωροῦσε συνέχεια τοῦ πρώτου. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο: Ἀρχαιολογία Ἑλληνική', ποῦ ἐκδόθηκε κι' αὐτὸ στὴ Βενετία τὸν ἐπόμενο χρόνο μὲ ἔξοδα πάλι τῆς ἑλληνικῆς παροικίας τοῦ Λιβόρνου'.

Ὁ πρόωρος θάνατός του ἀφαίρεσε κάθε δυνατότητα γιὰ νὰ γνωρίσουμε τίς μελλοντικὲς συγγραφικὲς προθέσεις καὶ δραστηριότητες τοῦ Γρηγορίου. Δὲν θὰ εἴμαστε ὁμῶς μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα ἀν ὑποστηρίξουμε, ὅτι ὁ φωτισμένος αὐτὸς λόγιος θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐπαγρυπνεῖ καὶ νὰ μεριμνᾷ γιὰ τὴν εκπαιδευτικὴ καὶ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν συμπατριωτῶν του.

Θὰ κλείσουμε τὸ σύντομο βιογραφικὸ καὶ ἐργογραφικὸ σημείωμα γιὰ τὸ Γρηγόριο μὲ μιὰ ἀναφορά στὴ διαθήκη του.

Ἀρχικὰ ὀφείλουμε νὰ ἐπιστημάνουμε ὅτι ἡ διαθήκη τοῦ Γρηγορίου δὲν βρίσκεται στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λιβόρνου, ποῦ στεγάζεται στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης, παρότι στὸ παραπάνω ἀρχεῖο ὑπάρχει ὑποφάκελος μὲ τὴν ἐνδειξη: «Διαθήκη τοῦ Ἱερομονάχου Γρηγορίου Παλιουρίτη ἀπὸ Ἰωάννινα τοῦ ἔτους 1816». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δικαιολογεῖ ἀπόλυτα τὴν ἐκπλήξη τοῦ νεώτερου ταξινομητῆ τοῦ ἀρχείου ποῦ σημειώνει πρὶν κάτω «δὲν εὑρέθη», σχηματίζοντας πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγραφή αὐτὴ ἓνα ἐντυπωσιακὸ σὲ μέγεθος ἐρωτηματικὸ - θαυμαστικὸ.

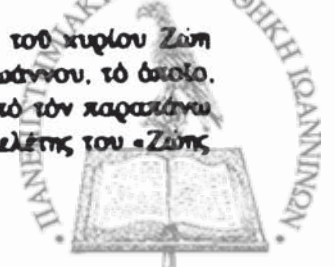
Ἔτσι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ προστρέξουμε σὲ ἡμεῖς πληροφορίες ποῦ ἀντλήσαμε ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς Καπλανεῖου Σχολῆς'. Συγκεκριμένα στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ Κώδικα βρίσκονται καταχωρισμένα τὰ ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν ποῦ ἀπεψύχονταν οἱ ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς αὐτῆς πρὸς τοὺς Ἰωακείμ Βαλαμόντε, Ἱερομόναχο, Στεφ. Μπρέτζη καὶ Κων/νο Ἀργυρόπουλο, ἐκτελεστὲς τῆς διαθήκης τοῦ μακαρίτη Γρηγορίου. . .

1. Γιὰ τὸν πλήρη τίτλο τοῦ βιβλίου βλ. Γαίνης, ἀρ. 463. Ἡ «Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος» τυπώθηκε ἄλλες δύο φορές τὸ 1815 (Γαίνης, ἀρ. 850) καὶ τὸ 1816 (Κ. Μπρέτζιος, «Κατάλογος τῶν κοινῶν βιβλίων Ν. Γλυφείας», Η.Χ. 10 (1935) σ. 172).

2. Γιὰ τὸν πλήρη τίτλο τῆς βλ. Γαίνης ἀρ. 839.

3. Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἀφέρωνε, «ὡς σημείον... φιλίας καὶ σέβας...», στοὺς Γιαννιώτες μεγαλέμπορους Ἀλέξανδρο Πατρινοῦ καὶ Παναγιώτη Πάλλη. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ νὰ σημειώσουμε ὅτι οἱ δραστηριότητες, οικονομικὲς καὶ κοινωνικὲς, τῶν Γιαννιωτῶν καὶ γενικότερα τῶν Ἡπειρωτῶν πραγματεσιῶν, ἀποτελοῦν ἰδιαίτερο ἀντικείμενο μελέτης μας μὲ τίτλο: Ἀπὸ τὴν παραδοσιακὴν οικονομία στὸν εὐρωπαϊκὸν οικονομικὸ ὀρθολογισμό. Ἡπειρώτες μεγαλέμποροι κατὰ τὴν ὀθνηλίαν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας (τέλη 18ου - μέσα 19ου αἰώνου).

4. Ὁ Κώδικας αὐτὸς ποῦ ἐπιγράφεται «Κώδιξ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τοῦ κυρίου Ζωῆ Καπλάνη 1806 Α' Φεβρουαρίου Ἰωάννινα» βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο Σταύρου Ἰωάννου, τὸ ὄμοιο, ὡς γνωστὸν, στεγάζεται στὸ τμήμα χειρογράφων τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Ἀπὸ τὸν παραπάνω κώδικα ὁ Μπρέτζιος ἀντλήσε, πολλὰ καὶ χρήσιμα, στοιχεῖα γιὰ τὴ συγγραφή τῆς μελέτης του «Ζωῆ Καπλάνης καὶ Καπλανεῖου Σχολῆ», Η.Χ. Κ' - ΚΑ' (1976-77) σ. 19-307.

Ἀπὸ τὴν ἀποσπασματικὴ αὐτὴ ἀλληλογραφία διαφαίνεται ὅτι ὁ τελευταῖος ἄφηνε: α) χίλιες πέτζες¹ γιὰ νὰ κατατεθοῦν μὲ τὸ «διάφορον εἰς τὴν μπάγκαν» τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀρχιμανδρείου· β) χίλιες πέτζες γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίας· γ) χίλιες πέτζες γιὰ τὸ μοναστήρι τῆς Παλιουρῆς²· δ) χίλια πεντακόσια γρόσια τὰ ὁποῖα «διόριζε νὰ δωθοῦν τῶν συγγενῶν του, τῶν Ιερέων καὶ τῶν πτωχῶν»· ε) τὰ διάφορα προσωπικά του πράγματα «κάθε εἶδους καὶ ὕλης» στὸ θεῖο του Διονύσιο καὶ στὴ Μονὴ Παλιουρῆς καὶ στ) τὴ βιβλιοθήκη του, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερο μέρος προοριζόταν γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Ζῶη Καπλάνη, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο γιὰ τὴ Μονὴ Παλιουρῆς³.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ σχετικὸ μὲ τὴ βιβλιοθήκη ἀπόσπασμα ποῦ δανειζόμαστε ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ καταχωρισμένη στὸν παραπάνω κώδικα: «Διὰ δὲ τὴν τετράγλωσσον βιβλιοθήκην του ὁποῦ ἀφήνει εἰς τὸ ἐδῶ σχολεῖον τοῦ Καπλάνη ὁποῦ παραδίδει ὁ κυρ. Ψαλίδας θέλετε ἀκούση διὰ τὰ ἑλληνικά, λατινικά, γαλλικά καὶ ἰταλικά βιβλία τὴν ὀρδινίαν τῶν ἐφόρων τῆς Καπλανικῆς Σχολῆς Σταύρου Ἰωάννου καὶ Χριστοδοῦλου Εὐθυμίου καὶ διὰ τὰ εἰς τὴν ἀπλὴν μας γλώσσαν πατερικά, ἱστορικά καὶ διδακτικά τὴν ὀρδινίαν τῶν ῥηθέντων ἡγουμένων τῆς Παλιουρῆς καὶ Διονυσίου Πνευματικοῦ»⁴.

Λίγες μέρες ἀργότερα οἱ ἔφοροι τῆς Σχολῆς Καπλάνη ἀπηύθυναν δύο ἐπιστολές πρὸς τὸ Λιβόρνο. Τὴ μιὰ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ μακαρίτη⁵ καὶ τὴν ἄλλη πρὸς τὸ Γιαννιώτη ἔμπορο Κων/νο Δημητρίου⁶. Μὲ τὴν πρώτη παρακαλοῦσαν τοὺς τρεῖς ἐπιτρόπους νὰ «χωρίσουν ὅσον τὸ δυνατόν ὀγληγωρότερα» τὰ βιβλία τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ ἐκεῖνα τῆς «αὐτόσε» σχολῆς. Ἀμέσως μετὰ ἔπρεπε νὰ «βαλθοῦν εἰς τόσαις κάσαις ὡς ὁ μακαρίτης διορίζει καὶ ἀφ' οὗ τοιουτοτρόπως ἐτοιμασθοῦν» νὰ παραδώσουν ἓνα τακτικὸ κατάλογο τοῦ Κ. Δημητρίου ὁ ὁποῖος θὰ ὑπέγραφε τὴν ἀπόδειξη (ῥετζιβούταν) τῆς παραλαβῆς «ὡς νὰ ἦτο παρ' ἡμῶν γεγραμμένη».

Μὲ τὴ δευτέρῃ ἐπιστολῇ γνωστοποιοῦσαν ἀρχικὰ στὸ Γιαννιώτη ἔμπορο ὅτι τοῦ εἶχαν ἀναθέσει τὴν παραλαβὴ τῶν βιβλίων καὶ τοῦ σχετικοῦ καταλόγου. Στὴ συνέχεια τὸν προέτρεπαν νὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀσφαλὴ μεταφορὰ τους στὸ λιμάνι τῆς Πρέβεζας ἢ τῆς Σαλαῶρας μὲ ἀποδέκτη τὸ Σωτήριο Βαλτι-

1. Νόμισμα τοῦ Λιβόρνου.

2. Ὁ Γρηγόριος, στὸ ζ' ἄρθρο τῆς διαθήκης του, ἄφηνε καὶ 200 πέτζες στὴν Μπάνκα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Τριάδος τοῦ Λιβόρνου γιὰ νὰ «γίνεται ἓνα μνημόσυνον τὴν πρώτην κυριακὴν... μετὰ τοῦ θανάτου μου τὸν καθέκαστον χρόνον καὶ οἱ ἐφημέριοι νὰ πληρώνονται ἀπὸ 10 παύλα καὶ νὰ ἀνάπτονται καὶ οἱ πολυέλαιοι», Β' Βιβλίον Πρακτικῶν, σ. 170.

3. Ἀκόμη ὁ Γρηγόριος στὴ διαθήκη του ἐξουσιοδοτοῦσε τοὺς ἐκτελεστὲς τῆς νὰ ἐπιτατήσουν γιὰ νὰ τελεώσουν τὸν λογαριασμὸ «μετὰ τοῦ ἐν Βενετία τυπογράφου Κυρίου Γλυκαίως» καὶ ν' ἀκολουθήσουν τίς ἐπιταγές του γιὰ ὅλα τὰ βιβλία του «τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς ἱστορίας», Κώδικας Καπλανείου Σχολῆς (στὸ ἐξῆς Κ.Κ.) σ. 167.

4. Ὁ.π., σ. 166-167.

5. Ὁ.π. σ. 165.

6. Ὁ.π., σ. 166.

νό. Τέλος, ανέφεραν ότι όλα τα έξοδα που θα προέκυπταν από τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ θὰ ἐπιβάρυναν ἀποκλειστικά τοὺς ἰδίους.

Ἐκ τῶν δύο ἀπαντητικὰ γράμματα διασωζέται μόνο τοῦ Κ. Δημητρίου μὲ ἡμερομηνία 21 Ὀκτωβρίου 1816¹. Ἐκεί διαπιστώνουμε ὅτι, ἐνῶ ὁ τελευταῖος εἶχε δεχθεῖ μὲ μεγάλη προθυμία νὰ διεκπεραιώσῃ τὰ ὄσα τὸν «διόριζαν» ὁ Στ. Ἰωάννου καὶ Χριστοδ. Εὐθυμίου, ἡ ἐκτέλεση τῆς διαθήκης καθυστέρησε.

Τελικὰ τὰ βιβλία μαζί μὲ τὸν κατάλογο ἐφθάσαν στὰ Πάννενα τὸν ἐπόμενο χρόνο (1817), ἀφοῦ σὸ μεταξὺ οἱ δύο ἐπίτροποι τῆς Σχολῆς Καπλάνη εἶχαν στείλῃ καὶ ἄλλο γράμμα στὸν Κ. Δημητρίου², σὸ ὁποῖο σὲ γενικὲς γραμμὲς ἐξέφραζαν τὴν ἀνησυχία τοὺς γιὰ τὴν «ἀνέλπιστον» καθυστέρηση καὶ τὴν ἀνυπομονησία τοὺς γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς βιβλιοθήκης.

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ὅπως εἶναι εὐνόητο, γιὰ τὴν περιγραφή καὶ ἀνάλυση τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη θὰ στηριχθοῦμε σχεδὸν ἀποκλειστικά στὸν χειρόγραφο κατάλογο τῶν βιβλίων τῆς ποὺ ἔστειλε ὁ Κ. Δημητρίου στοὺς ἐπιτρόπους τῆς Καπλανείου Σχολῆς ἀφοῦ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ βιβλιοθήκη τῆς τελευταίας κάπρε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τοῦ Ἄλη πασᾶ ἀπὸ τὰ σουλτανικά στρατεύματα³.

Ὁ κατάλογος αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 97 χειρόγραφο τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἀθανασίου Ψαλῖδα ποὺ ἐναπόκειται στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ἀριθμῆται τρία φύλλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ 3^ο εἶναι λευκὸ. Στὸ τελευταῖο φύλλο μνημονεύεται ἡ ἡμερομηνία τῆς σύνταξης ἢ παραλαβῆς τοῦ καταλόγου: τῆ 21 Μαρτίου Ν(έο) 1817 λιβόρνω καὶ ὁ ἀποστολέας τοῦ Κ. Δημητρίου.

Πρὶν προχωρήσουμε, ὁμῶς, στὴν παρουσίασή του κρίνουμε σκόπιμο νὰ δώσουμε ὀρισμένους χρήσιμες ἐπεξηγήσεις: α) μαζί μὲ τὸν κατάλογο τῶν βιβλίων μεταφέρουμε αὐτοῦσιο καὶ τὸ προλογικὸ σημείωμα ποὺ ὑπάρχει σὸ φύλλο 1^ο. β) τὰ βιβλία δίνονται βέβαια στὸν κατάλογο κατὰ ἀλφαβητικὴ σειρά, χωρὶς ὁμῶς νὰ ἀκολουθεῖται ἓνα ἐνιαῖο σύστημα. Ἄλλοτε δηλ. σημειώνεται ὀρθὰ πρῶτα ὁ συγγραφέας καὶ μετὰ τὸ ἔργο του καὶ ἄλλοτε ἀναφέρεται ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου καὶ ἔπεται τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα. γ) ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στήλη τῆς

1. Σωκράτης Κουγιάς, «Τὸ Ἑπερωτικὸν Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου», *Η.Χ.* 14 (1939) σ. 227-228.

2. *Κ.Κ.*, σ. 170.

3. Μόνη μας ἐλπίδα νὰ συναντήσουμε κάποιον ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τοῦ Γρηγορίου ἦσαν ἡ ἐπίσκεψη σὸ Μοναστήρι τῆς Παλιουρῆς. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ζήτησαμε ἀπὸ τὸν ἰσχυρὸν τῆς Μονῆς, κἀτερ Διονύσιον Πιερράσιο, νὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἐρευνήσουμε τὰ παλαιὰ βιβλιοθηκαστατικὰ βιβλία ποὺ ὑπάρχουν σὸ μοναστήρι. Ὅμως, παρὰ τὶς ἐκίμονες αἰτήσεις μᾶς, αὐτὸ στάθηκε ἀδύνατον. Ἀναγκαστικά, λοιπὸν, στηρίζομαστε στὴ μαρτυρία τοῦ κἀτερ Διονυσίου, ὅτι δὲν διασώζεται κανένα ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη.

ἀναγραφῆς τῶν βιβλίων καὶ τῶν συγγραφέων ὑπάρχουν ἄλλες δύο στήλες στὶς ὁποῖες ἀναγράφονται, ὀλογράφως καὶ ἀριθμητικῶς, οἱ τόμοι τῶν ἐντύπων καὶ ἡ γλώσσα στὴν ὁποία εἶναι γραμμένα, δ) ὅλα τὰ βιβλία καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ συγγραφεῖς ποὺ καταχωρίζονται στὴν πρώτη στήλη τοῦ καταλόγου ἀποδίδονται στὰ ἑλληνικά. ε) προηγοῦνται τὰ βιβλία ποὺ προορίζονται γιὰ τὴν Καπλάνειο Σχολή (φ. 1' - 2') καὶ ἔπονται ἐκεῖνα ποὺ ὁ Γρηγόριος ἀφιέρωνε στὸ μοναστήρι τῆς Παλιουρῆς (3'). στ) ὑπάρχουν ἐπεμβάσεις στὸν κατάλογο μὲ ἰδιόχειρη γραφὴ τοῦ Ψαλίδα¹ στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ κάποιοι τόμοι ἦταν διπλοὶ ἢ ἔλειπαν καὶ δίνονται σὲ ἀγκύλες, καὶ ζ) ἡ ἀρίθμηση τῶν βιβλίων δὲν ὑπῆρχε στὸν κατάλογο, ἀλλὰ ἔγινε ἀπὸ μᾶς.

Μετὰ τίς ἀναγκαῖες αὐτὲς διευκρινίσεις παραθέτουμε τὸν κατάλογο τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη, διατηρώντας τὴν στίξη καὶ τὴν ὀρθογραφία του.

φ 1'

Εὐγενέστατοι κύριοι Σταῦρε Ἰωάννου, καὶ Χριστόδουλε Εὐθυμίου, ἐπίτροποι τῆς σχολῆς Μακαρίτου Καπλάνη, κάτωθεν εὐρίσκετε σημείωσιν τῶν ὄσων βιβλίων, ὅπου ἔξ ὀρδινίας σας ἔλαβον ἀπὸ τοὺς ἐδῶ ἐπιτρόπους τοῦ μακαρίτου Γρηγορίου Παλιουρίτη, κυρίους Στέφανον Μπρέτζη, Κωνσταντῖνον Ἀργυρόπουλον καὶ Ἰωακείμ Βαλαμόντε, τὰ ὁποῖα ἔβαλα εἰς κασέλας ἑννέα καὶ μὲ Σ Κ² (1 ἕως 9) τὴν ἔξωθεν μάρκαν ἐφόρτωσα εἰς τὸ Μπριγαντῖνον ὄνόματι ὁ Ἅγιος Σπυρίδων, τοῦ Καπ(ετάνιου) Ἡλία Νικολάου, μὲ σημαῖαν Ὀθωμανικὴν διὰ Σαϊάδαν, εἰς περιλαβὴν τῶν ἐκεῖ δουγανιαραίων, μὲ ὀρδινόν μου νὰ ἀκούσουν τὴν θέλησιν τοῦ κυρ Σωτήρη Βαλτινοῦ, Κύριος ὁ Θεὸς εἰς τὸ κατευόδιόν των, ἀμήν.—

A

1. Ἀριστοτέλους τὰ σωζόμενα	τόμοι	δύω	2	λατινοελλ.
2. Ἀθανασίου τὰ ἅπαντα		δύω	2	ὁμοίως
3. Ἀριστοφάνους		ἕνας	1	ὁμοίως
4. Αἰλιανοῦ τὰ ἅπαντα		ἕνας	1	ὁμοίως
5. Αἰγυυστίνου Καλμέτ [ὁ Β' τόμος εὐγῆκε διπλοῦς)		ὀκτώ	8	λατινικά
6. Ἀγίου Αἰγυυστίνου τὰ ἅπαντα		δύω	2	ὁμοίως
7. Ἀντωνίου Γενεβενσίου Μεταφυσικὴ		πέντε	5	ὁμοίως
8. [καὶ λογικὴ τοῦ αὐτοῦ ἕνας τόμος]				

1. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ὡς πιὸ ἀρμόδιος, πραγματοποιήσῃ καὶ τὸ σχετικὸ ἔλεγχον τῶν βιβλίων πρὶν τοποθετηθοῦν στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Καπλανεῖου Σχολῆς.

2. Ἐννοεῖ μὲ τὴν ἑνδειξὴ Σ(σχολή) Κ(απλάνη).

9. Ἀποφθέγματα	ἓνας	1	^Α ὁμοίως
10. Ἀγαθοπίστου Χρυσόμαστορος περὶ τῆς Ἱστορίας καὶ συστήματος κάθε φιλοσοφίας	πέντε	5	ἰταλικά
11. Ἀνάλυσις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦς καὶ τῆς καρδίας	ἓνας	1	ὁμοίως
12. Ἀδριανοῦ le Genétre, στοιχεῖα Γεωμετρίας	ἓνας	1	ὁμοίως
	τόμοι	29	

B

13. Βασιλείου τοῦ μεγάλου τὰ ἅπαντα	τρεις	3	λατινοελλ.
14. Βιότι, Γεωμετρία Ἀναλυτικὴ	ἓνας	1	Γαλλικά
15.- 21. Βολταίρ, τόμοι ἑπτὰ διάφοροι καὶ ἔλλειπτεῖς	ἑπτὰ	7	ὁμοίως
22. Βανιέρ, Μυθολογία	ὀκτώ	8	ὁμοίως
23. Βεζουέτε, Ἀριθμητικὴ	τέσσαρ.	4	ὁμοίως
24. Βεκιαρίας εἰς τὸ ἄπλοῦν	ἓνας	1	ὁμοίως
25. Βλαντῆ, λεξικὸν Ἰταλογραικικόν	ἓνας	1	ὁμοίως
26. Βεντότη ὁμοίων Γαλλογραικικόν	δύω	2	ὁμοίως
	τόμοι	56	

Γ

27. Γεωγραφία τοῦ des Combes	δύω	2	Γαλλικά
28. Γεωγραφία στοιχειασκὴ	ἓνας	1	ἰταλικά
29. Γενικὴ Ἱστορία ταξιδίων	τριάντα	30	ἰταλικά
30. Γεράδ. τοῦ Βενάτ, ῥητορικὴ τέχνη	τέσσαρ.	4	Γαλλικά
31. Γραμματικὴ Γαλλικὴ τοῦ Hallly	ἓνας	1	Γαλλικά
Ὅμοια - ὁμοίως	ἓνας	1	Γαλλικά
32. Ὅμοια Ἰταλικογαλλικὴ	ἓνας	1	Γαλλικά
33. Γρηγορά, Νικηφόρου, Βυζαντινὴ Ἱστορία	ἓνας	1	λατινοελλ.
	τόμοι	97	

Δ

34. Διονυσίου Πεταβίου... [ἔλλειπτεῖς τὸ σῶμα]	τρεις	3	λατινικά
35. Δομενίκου Σχράμ	τρεις	3	ὁμοίως
36. Δενίνα, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος	τέσσαρες	4	ἰταλικά
37. Διδαχαὶ τοῦ Σεβαστιανοῦ Παύλου	ἓνας	1	ὁμοίως
38. " τοῦ Σένιερη	ἓνας	1	ὁμοίως

39.	"	τοῦ Ἀντωνίου Φραγκίσκου Βελάτο	ἕνας	1	ὁμοίως
40.	"	τοῦ Ἰγνατίου Βενίνη	ἕνας	1	ὁμοίως
			τόμοι	111	

φ. 1'

		Προσφέρεται ἡ ὀπισθεν ποσότης τόμων	...	111	
41.	Διδαχαὶ τοῦ Νατάλη	τόμοι	ἕνας	1	ἰταλικά
42.	" τοῦ Δανιήλ Σουπερβίλλε		ἕνας	1	Γαλλικά
43.	Δοκίμιον τῶν ἀναφορῶν τῆς καθολικῆς θρησκείας		ἕνας	1	ὁμοίως
			τόμοι	114	

E

44.	Ἐπιφανείου		δύω	2	λατινοελλ.
45.	Εὐσεβείου τοῦ Παμφύλου Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία		τρεις	3	ὁμοίως
46.	Εὐσταθείου σχολιαστοῦ Ὁμήρου		τρεις	3	ὁμοίως
47.	Εὐφραῆμ Κάμπερσ, λεξικῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν		εἰκοσιένας	21	ἰταλικά
48.	Ἐπιστολαὶ περὶ τῆς Ἑλλάδος		ἕνας	1	Γαλλικά
49.	Ἐπιτομὴ Ἀστρονομίας τοῦ λαλάνδε		ἕνας	1	ὁμοίως
50.	Ἐλοῖζας νέας, ἔκδοσις καὶ μετάφρασις κὺρ Πάλλη		τέσσαρες	4	ἰταλικά
51.	Εὐγενείου τοῦ Βουλγάρεως στοιχεῖα Μεταφυσικῆς		τρεις	3	ἑλληνικά
52.	τοῦ αὐτοῦ Παλαιὰ καὶ νέα λογικὴ		ἕνας	1	ὁμοίως
53.	Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος		δύω	2	Γαλλικά
			τόμοι	155	

H

54.	Ἡσυχίου λεξικὸν μὲ σχόλια ἰταλικά		δύω	2	ἑλληνικά
55.	Ἡσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, Ἐπιστολῶν βιβλία πέντε		ἕνας	1	λατινοελλ.
56.	Ἡροδότου λόγοι ἑννέα		ἕνας	1	ἑλληνικά

	Θ	α	
57. Θουκυδίδου Εξέσις δούκα εις τό άπλοόν και έλληνικόν	δέκα	10	έλληνικά
58. Θεοδοσίου Μαθήματα ναυτικής επιστήμης	δύω	2	Γραικικά
59. Θρησκεία νικήτρια του Βαλσέκη	τρεις	3	Ιταλικά
60. Θωμά Α. Κοντίν, λεξικόν των αίρέσεων	πέντε	5	όμοιος
61. Θεία γραφή παλαιά τε και νέα	είκ. πέντε	25	λατινοελλ.
	τόμοι	204	
62. Ίστορία των προόδων και ξεπεσμού των επιστημών εις την Ελλάδα	πέντε	5	Γαλλικά
63. Όμοία μικράς Ελλάδος	ένας	1	λατινοελλ.
64. " φυσική του λουίγγη Δ. (έλλειπής)	ένδεκα	11	Ίταλικά
65. " Γενική άστ' άρχής κόσμου έως του νύν	πεν. εννέα	59	όμοιος
66. " του Χριστιανισμού	δέκα	10	Γαλλικά
67. Ίωάννου Χρυσοστόμου τά άπαντα	δεκατρείς	13	λατινοελλ.
68. Ίωάννου Μαρκέτη Οικειασκαί Όμιλαιο	δύο	2	Ίταλικά
69. Ίωάννου λαυρεντίου, σύντομος εκκλησιαστική Ίστορία	ένας	1	λατινικά
70. Ίακμέρ φιλοσοφία	έξ	6	όμοιος
71. Ίερών Άμφιθέατρον	ένας	1	Ιταλικά
72. Ίωάννου Μαρκέτη ό Χριστιανισμός	ένας	1	όμοιος
73. Ίστορία του Ούρανού	δύω	2	όμοιος
	τόμοι	316	

Κ

74. Κλήμεντος Άλεξανδρέως	δύω	2	λατινοελλ.
75. Κωνσταντίνου λεξικόν	ένας	1	όμοιος
76. Καινής διαθήκης μετά σχολείων	ένας	1	όμοιος
77. Κορνηλίου Τακέτου συγγράμματα	τρεις	3	λατινοϊτ.
78. Κικέρωνος τά άπαντα	δεκαέξ	16	λατινικά
79. Κοϊντου Κουρτίου	ένας	1	όμοιος
80. Κάρλου Σανσερβερίνου περίς ήθικής φιλοσοφίας	ένας	1	Ίταλικά
81. Καισαρώτου Ίλιάς Όμήρου	δέκα	10	έλληνοϊτ.
82. Κοροίνου Άττικά επιγράμματα	ένας	1	Ίταλικά

83. Κῶστε, ἀπόπειρα φιλοσοφικῆ διακρίνουσα
τὴν ἀνθρωπίνην αἰσθησιν

ἕνας 1 Γαλλικά
τόμοι 353

φ. 2'

Προσφέρεται ἡ ἀντικρυς ποσότης...

τόμων 353

Λ

84. λεξικὸν φιλολογικόν	τόμοι	τρεις	3	Ἰταλικά
85. " τῶν τεχνῶν		δεκαεπτὰ	17	ὁμοίως
86. " Γεωγραφικόν		τέσσαρες	4	ὁμοίως
87. " τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων		τέσσαρες	4	ὁμοίως
88. λίμπες, φυσικὴ		δύω	2	ὁμοίως
λογικὴ ἀντωνίου Γενεβενσίου		ἕνας	1	λατινικά
89. λουίγγη Μορέρη, λεξικὸν Ἱστορικόν		δύω	2	Γαλλικά
90. λαάρπε, φιλοσοφία φυσικὴ		δέκα	10	ὁμοίως
91. τοῦ αὐτοῦ, φιλολογία παλαιᾶ καὶ νέα		δεκαεξί	16	ὁμοίως
92. λόκε ὁ χριστιανισμὸς δικαιολογημένος		δύω	2	ὁμοίως
93. λακροά Ἀριθμητικὴ στοιχειακὴ		ἕνας	1	ὁμοίως
94. τοῦ αὐτοῦ Γεωμετρία		ἕνας	1	ὁμοίως
95. " Ἀλγεβρα		δύω	2	ὁμοίως
96. " Γεωμετρία		ἕνας	1	ὁμοίως
97. " Τριγωνομετρία		ἕνας	1	ὁμοίως
98. " Μαθήματα στοιχειακῆς ἀστρονομίας		ἕνας	1	ὁμοίως
99. " Πραγματεῖα στοιχειακὴ		ἕνας	1	ὁμοίως
		τόμοι	422	

Μ

100. Μελετίου ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία		τέσσαρες	4	Γραικικά
101. Μαρή Ἀββᾶ, κεφαλαιώδη μαθήματα Μαθηματικῆς		ἕνας	1	Ἰταλικά
102. Μπορδαλοῦ λουίγγη διδασχαι		ἕνας	1	ὁμοίως
103. Μεταφυσικὴ Ἀδαμάρ Φουγκινέλλη		δύω	2	λατινικά
		τόμοι	430	

	N	Δ	
104. Νικηφόρου Ἱερομονάχου στοιχεῖα φυσικῆς	δύω	2	Γραικικά
105. Νικηφόρου στοιχεῖα Μαθηματικά	τρεις	3	Ἑλληνικά
106. Νικήτα Ἀχομινάτου	ἓνας	1	λατινοελλ
107. Νικολάου Καουζίνου περί συμβόλων Αἰγυπτίων	ἓνας	1	λατινικά
108. Νόμων ἀνάλυσις	ἓνας	1	Γαλλικά
109. Νονόττε, λεξικόν φιλοσοφικόν περί θρησκείας	τέσσαρες	4	Ἱταλικά
110. Νέου Ἀναχάρσιδος	δώδεκα	12	ὁμοίως
	τόμοι	454	
Ο			
111. Ὅμηρου	δύω	2	λατινο.ελ
112. Οἰκουμενίου ἵπομνήματα εἰς τὴν νέαν διαθήκην	δύω	2	ὁμοίως
113. Οὐάνιερ Φραγκίσκου Φρασεολογία λατινική	ἓνας	1	λατινικά
114. Ὄζανάρ, νέα στοιχεῖα ἀλγέβρας	ἓνας	1	Γαλλικά
115. Ὄστερβάρδ, διδάχαι	δύω	2	ὁμοίως
116. Ὁδοάρδου Ντζίμπτες, Ἱστορία ῥημαϊκή	δέκα	10	Ἱταλικά
117. Οὐτεβίλλε, ἡ χριστιανική θρησκεία	τέσσαρες	4	ὁμοίως
118. Ὁδαοδάτου Τούρκη, συγγράμματα	δύω	2	ὁμοίως
	τόμοι	478	
Π			
119. Παλαιογραφία Ἑλληνική τοῦ Μονφωκόν	ἓνας	1	λατινικά
120. Περί προσωδίας Ἑλληνικῆς	ἓνας	1	ὁμοίως
121. Πραγματεία Ιερᾶς ῥητορικῆς	ἓνας	1	ὁμοίως
	τόμοι	481	
φ. Ζ'			
Προσφέρεται ἡ ὑποθεν ποσότης	τόμων	481	
122. Πραγματεία τοῦ νοός	τόμοι	δύω	2 Γαλλικά
123. Περί θαυμάτων	τόμοι	δύω	2 ὁμοίως

124. Παρεκβολαί καί Μαθήματα τῆς ἀγίας γραφῆς	τρεις	3	ἰταλικά
125. Πόλη, φυσική	τρεις	3	ὁμοίως
126. Πολιτικά τάξεις τῆς Λιβόρνου	ἕνας	1	ὁμοίως
127. Ποταίν, λεξικόν πρόχειρον φυσικῆς	δύο	2	ὁμοίως
128. Πινιότη, Ἱστορία Τοσκάνας	έννέα	9	ὁμοίως
129. Παώλη, Ἄλγεβρα	τρεις	3	ὁμοίως

τόμοι 506

Ρ

130. Ρητορικῆς	ἕνας	1	Ἰταλικά
131. ὁμοία Γεράρδου Ἰωάννου Βωσσίου	ἕνας	1	λατινικά
132. Ρισσιάρδ Σιμών, Ἱστορία Κριτική τῆς νέας διαθήκης	δύο	2	Γαλλικά

τόμοι 510

Σ

133. Στράβωνος Γεωγραφία	ἕνας	1	λατινοελλ.
134. Σκέψις ἐπάνω εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Γαλλίας	ἕνας	1	Γαλλικά
135. Σκέψις ἐπάνω εἰς τὸν Φλεουρή	δύο	2	ὁμοίως
136. Σοάβε, μιλήματα ῥητορικῆς καὶ φιλολογίας	τρεις	3	Ἰταλικά
137. Σενιέρη, Ὁ Χριστιανὸς διδασκόμενος	ἕνας	1	ὁμοίως
138. Συνεσίου ἐπιστολαί	ἕνας	1	ἐλληνικά
139 καὶ 140 Σιγισμούνδου... [μεταφυσική καὶ λογική ἕνας]	τέσσαρες	4	λατινικά

τόμοι 523

Τ

141. Τεβενὸ Μαθηματική	ἕνας	1	Γαλλικά
142. Τριγωνομετρικὴ πίνακες	ἕνας	1	ὁμοίως
143. Τηλεμάχου δεύτερο(ς) τόμος	ἕνας	1	ὁμοίως
144. Τόμοι ΕΞ, Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἄλλειπές τὸ σῶμα	ΕΞ	6	ὁμοίως

τόμοι 532

	Φ		Α
145. Φιλολογία Μπατεοῦ	τρεις	3	ὁμοίως
146. Φλεσιέρ. σὺναξις ἑπταταφίων λόγων	ἓνας	1	ὁμοίως
147. Φοντενέλ. συγγράμματα	ἓνας	1	ὁμοίως
148. Φιλασιέρ. ὁ φίλος τῆς νεότητος	δύω	2	ὁμοίως
149. Φραγκίσκου Καλλέτ. πίνακες λογαρίθμων	ἓνας	1	ὁμοίως
150. Φουζανάτζη λεξικὸν σύντομον ὑγείας	τρεις	3	ἰταλικά
151. Φλευρη Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία	εἰκοσιῆς	26	ὁμοίως
152. Φραγκίσκου Ἀπατίστα. σὺναξις ἐπιστημονικῶν γνώσεων	τρεις	3	ὁμοίως
153. Φαβρικίου Ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη	ἑπτὰ	7	λατινικά
154. Φωκίανος διάλογοι			
	τόμοι	579	

Ω

155. Ὠρηγένους λεξικὸν τῆς θείας γραφῆς	δύω	2	λατινοεὶ
156. τοῦ αὐτοῦ κατὰ Κέλσου	ἓνας	1	ὁμοίως
157 - 158 Βιβλία	δύω Ἀγγλικά	2	
159 - 178 Ὅμοια διαφόρων διαλεκτῶν καὶ ἔλλειπῆ	εἰκοσι	20	
	τόμοι	605	

φ. 3

ἀκολουθεῖ

Προσφέρεται ἡ ὀπισθεν ποσότης τόμων - - 605

Τὰ κάτωθεν ἐκκλησιαστικά εἰς τὴν κατέλ(αν) Νο 9

179. Ἀνθολόγιον	τόμοι ἓνας	1
180. Κορνηλίου λόγοι σώματα	δύω	4
181. Γερασίμου Καλογνήμονος. Θεωρία ὀρθόδοξος Θεολογική	ἓνας	1
182. Εὐαγγελικὴ σάλπιξ	ἓνας	1
183. Σπυρίδωνος μακαρίου Σχορδὶλη τοῦ κρητός	δύω	2
184. Νικοδήμου γυμνάσματα πνευματικά	ἓνας	1
185. Χρυσάνθου Μελετίου λόγοι	ἓνας	1
186. Συμεῶν Θεσσαλωνίκης	ἓνας	1

Σύμφωνα λοιπόν με τόν χειρόγραφο κατάλογο έχουμε τὰ παρακάτω βιβλία:

Τὰ σωζόμενα τοῦ Ἀριστοτέλους¹, τὰ ἅπαντα τοῦ Ἀθανασίου², Ἀριστοφάνους³, τὰ ἅπαντα τοῦ Αἰλιανού⁴, Αἰγυστίνου Καλμέτ⁵, τὰ ἅπαντα τοῦ Ἁγίου Αἰγυστίνου⁶, Μεταφυσική καὶ Λογική τοῦ Ἀντωνίου Γενεβέσιου⁷, Ἀποφθίγματα⁸, Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ συστήματος κάθε φιλοσοφίας τοῦ Ἀγαθακίστου Χρωμαζιανού⁹, Ἀνάλυσις τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς καὶ τῆς καρδίας¹⁰, Στοιχεῖα Γεωμετρίας τοῦ Ἀδριανοῦ Legendre¹¹, τὰ ἅπαντα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου¹², Γεωμετρία

1. «Ἀριστοτέλους τὰ σωζόμενα *Opera Aristotelis graece et latine* - Μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ καταλόγου εἶναι ἀδύνατος ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως.

2. -Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας τὰ εὐρισκόμενα ἅπαντα *Sancti patris nostri Athanasii archiepiscopi Alexandriae opera quae reperuntur omnia* - Κι ἐδῶ παρουσιάζεται τὸ ἴδιο πρόβλημα.

3. Πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ τὶς κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅν λάβουμε ἰσὸψη τῆ γλώσσα (λατινοελληνικά) ποῦ σημειώνεται στὴ σχετικὴ στήλη τοῦ καταλόγου καὶ τὸν ἕνα τόμο, στὸν ὁποῖο περιέχεται τὸ ἔργο.

4. -Κλαυδίου Αἰλιανού, τὰ ἅπαντα - Ἡ ἑλλειψη ἐπισημῶν στοιχείων καθιστᾷ ἀδύνατο τὸν προσδιορισμὸ τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου. Τὸ μόνιμο αὐτὸ πρόβλημα μᾶς ἀφαιρεῖ τὴν δυνατὴτητα νὰ προχωρήσουμε σὲ χρονολογικὴ κατάταξη τῶν βιβλίων τοῦ Γρηγορίου γιὰ νὰ διαπιστώσουμε στὴ συνέχεια τί ποσοστὸ ἀντιπροσωπεύουν τὰ παλαιότερα.

5. Μὲ βάση κι ἐδῶ τὰ κριτήρια, τόμοι καὶ γλώσσα, μπορούμε νὰ ἰσοστηρίξουμε ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ Auguste Calmel πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὸ *-Commentarium litterale in omnes ac singulos libros veteris cum novi Testamenti libris, e graeco in latinum translatum* - Ἄξιζει νομίζουμε ἐδῶ νὰ παραθέσουμε μιά σύντομη βιογραφία τοῦ συγγραφέα, ὅπως μᾶς τὴν δίνει ὁ Ν Μ Κοιτογιούρης (Διάλεξις Αἰγυστίνου Καλμέτου περὶ τοῦ Ἐσχάτου Πάσχα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ ὑπὸ Ν Μ Κοιτογιούρη ἐν Κωνσταντινουπόλει 1843 σ. 8^ο). -Αἰγυστίνος Καλμέτος ἐγεννήθη τὴν 26 Φεβρουαρίου 1672 εἰς τὸ Μενίλ-λά ὄρη κλησίον τῆς πόλεως Κομμερσύ εἰς τὴν Λορραίνην τῆς Γαλλίας ὑπέρξεν εἰς ἐκ τῶν σοφωτέρων τοῦ τόμου τοῦ ἁγ. Βενεδίκτου Ἐλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα τὸ 1689 ἐν ᾧ ἐσπούδαζε τὴν θεολογίαν ἔτυχε νὰ ἴδῃ τὴν Ἑβραϊκὴν Γραμματικὴν τοῦ Βουξτορφίου καὶ εὐθὺς συνέλαβεν τὴν ἰδέαν νὰ μάθῃ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν ὁποίαν κατεγίνη μὲ τόσην προθυμίαν καὶ ἐπιμονήν, ὥστε ἄνευ τινὸς βοηθείας διδασκάλου, ἐνίκησε πᾶν ἐμπόδιον καὶ ἐφθασεν εἰς τὴν κατάληπν αὐτῆς. Συνέγραψε διάφορα συγγράμματα ἐξ ὧν τὰ κυριώτερα εἶναι τὰ Ὑπομνήματά του εἰς τὴν θεῖαν Γραφήν, κατὰ πρότον συγγραφέντα ἰσ' αὐτοῦ Λατινιστί, εἶτα προτροπὴ τοῦ Μαβιλλίων καὶ Δουγγέ μεταφρασθέντα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Καλμέτου Γαλλιστί, Λεξικὸν Βιβλικόν, Διαλέξεις, εἶπον διατριβὰς διαφόρους καὶ Ἱστορίαν τῆς Παλαιῆς καὶ Νέας Διαθήκης. Ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ ἐτελεύτησε τὴν 25 Ὀκτωβρίου 1757».

6. *-Sancti Aurelii Augustini . Opera omnia* . .

7. *-Antonii Genuesis . Disciplinarum metaphysicarum elementa.. καὶ Elementorum artis logicocriticæ*»..

8. Ἡ ἀπουσία τοῦ συγγραφέα δὲν μᾶς ἐπιτρέπει τὴν ταύτιση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου.

9. *-Della Istoria e della indole di ogni Filosofia di Agatorasio Cromaziano*». Τὸ πραγματικὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα εἶναι Αρριανο Βουσαφέδε

10. Ἀταύτιστο.

11. Ἡ πρώτη ἐκδοσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀρτέν - Marie Legendre, *-Éléments de géométrie*», εἶνε στὸ Παρίσι τὸ 1794 σὲ σχῆμα 8ο. Ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ ὡς καὶ τὸ 1823 γινώρισε 12 ἐκδόσεις. Τὸ βιβλίο αὐτὸ μεταφράσθηκε καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ ἡ ἰταλική.

12. «Ἄπαντα τοῦ θεοῦ καὶ Μεγάλου καλουμένου Βασιλείου...»

ἀναλυτικὴ τοῦ Βιότι¹, ἑπτὰ τόμοι, διάφοροι καὶ ἑλλειπτεῖς τοῦ Βολταίρου², Μυθολογία τοῦ Βανιέρ³, Ἀριθμητικὴ τοῦ Βεζουέτε⁴, Βεκκαρίας⁵, Λεξικὸν Ἰταλογραικικὸν τοῦ Βλαντιῆ⁶, Λεξικὸν γαλλογραικικὸν τοῦ Βεντότη⁷, Γεωγραφία τοῦ des Combes⁸, Γεωγραφία στοιχειακὴ⁹, Γενικὴ ἱστορία ταξιδίων¹⁰, Ρητορικὴ τέχνη τοῦ Βενάτ¹¹, Γραμματικὴ Γαλλικὴ τοῦ Hailly¹², Γραμματικὴ Ἰταλικογαλλικὴ¹³, Βυζαντινὴ ἱστορία τοῦ Νικηφόρου Γρηγορά¹⁴, Διονυσίου Πεταβίου¹⁵, Δομενίκου Σχράμ¹⁶, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τοῦ Δενίνα¹⁷, Διδαχαὶ τοῦ Σεβαστιανοῦ Παύλου¹⁸, Διδαχαὶ τοῦ Σένιερη¹⁹, Διδαχαὶ τοῦ Ἀντωνίου Φραγκίσκου Βελάτου²⁰, Διδαχαὶ τοῦ Ἰγνατίου Βενίνη²¹,

1. «*Essai de géométrie analytique des courbes et des surfaces du second degré par Jean - Baptiste Biot*».

2. Ἡ ταύτισή τους εἶναι ἀδύνατη.

3. «*La Mythologie et les fables expliquées par l'histoire par M. l'abbé (Antoine) Banier...*» Paris, Briasson 1738-1740, 8 τόμοι, σὲ σχῆμα 12ο.

4. «*Cours de mathématiques à l'usage du corps royal de l'artillerie... par M. (Étienne) Bezout...*» Paris, Impr. royale 1770-1772, 4 τόμοι, 8ο.

5. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο: *Περὶ ἀμαρτημάτων καὶ ποινῶν... Σύγγραμμα Καίσαρος Βεκκαρίου, Μεταφρασθὲν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς γλώσσης... ὑπὸ Δ(ιαμαντῆ) Κοραῆ, ἐν Παρισίοις 1802.* (Γκίνης ἀρ. 163). Ἡ σημείωσις στὸν κατάλογο ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ γαλλικὴ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητά μιὰ καὶ ὑπάρχει σαφὴς ἔνδειξις γι' αὐτό. Εἶναι ἡ ἀναγραφή «εἰς τὸ ἀπλοῦν» ποῦ μόνον γιὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ διευκρίνισις αὐτή.

6. «*Νέον Λεξικὸν Ἰταλικο-γραικικόν... Σπυρίδωνος Βλαντιῆ*», Βενετία 1806, (Γκίνης ἀρ. 429).

7. «*Λεξικὸν διγλωσσὸν τῆς Γαλλικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς διαλέκτου... Γεωργίου Βεντότη*», Βιέννη 1804 (Γκίνης ἀρ. 273).

8. Δὲν μποροῦσαμε νὰ τὸ ταυτίσουμε.

9. Ἀδύνατη ἡ ταύτισή του.

10. Κι ἐδῶ κάθε ἀπόπειρα ταύτισης, χωρὶς τόπο καὶ χρόνον ἐκδόσεως, τὴ θεωροῦμε παρακινδυνευμένη.

11. «*L' Art oratoire réduit en exemples, ou Choix de morceaux d'éloquence tirés de plus célèbres orateurs du siècle de Louis XIV et du siècle de Louis XV... par M. de Gerard de Bénat*» Amsterdam; et Paris, Dessaint et Saillant, 1760, 4 τόμοι 12ο.

12. «*Petite grammaire française à l'usage des établissements d'enseignement secondaire, par M. F. Van Goor et (Pierre - Luis) Jacobs d' Hailly.*»

13. Ἀταύτωτο.

14. «*Nicéphori Gregorae, Byzantina historia, graece et latine...*»

15. Μὲ βίωσι μόνον τὴν ἔνδειξιν τοῦ καταλόγου ὅτι πρόκειται γιὰ τρίτομο ἔργο ἴσως μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ ἢ μὲ τὸ βιβλίο: «*Opus de doctrina temporum, auctus in hac nova editione notis et emendationibus... quas manu sua codici adscripserat Dionysius Petavius...*» Antwerpiae, apud G. Callet, 1703, 3 vol in fol, ἢ μὲ τὸ *Rationarium temporum in partu tres. Libros quatuordecim distributum...* Editio novissima, ad haec tempora perducta... Parisiis, apud F. Delaulne, 1703, 3 vol., 12ο.

16. «*Compendium theologiae dogmaticae, scholasticae et moralis, methodo scientifica propositum a R.P. Dominico Schram...*» Augustae Vindobonorum, sumpt. M. Rieger et filiorum, 1768, 3 τόμοι 8ο.

17. «*Istoria politica e letteraria della Grecia, di Carlo Denina*». Δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ξέρουμε ἂν πρόκειται γιὰ τὴν τετράτομη ἐκδόσιν τοῦ Τορίνου (1781-1782) ἢ τῆς Βενετίας (1784).

18. Ἀταύτωτο.

19. «*Prediche dette nel Palazzo apostolico... da Paolo Segneri*».

20. Πιθανὸν νὰ πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο: «*Quaresimale del Padre Anton - Francesco Belluti*».

21. «*Prediche quaresimali dell' abate don Ignazio Venini*». Τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά στὴ Βενετία τὸ 1781 καὶ μέχρι τὸ 1784 γινώρισε ἄλλες τρεῖς ἐκδόσεις.

Διδαχαι τοῦ Νικιτάλη', Διδαχαι τοῦ Δανιήλ Σουπερβίλλε', Δοκίμιον τῶν ἀναφορῶν τῆς καθολικῆς θρησκείας', Ἐπιφανίου', Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Εὐσεβίου τοῦ Παμφύλου', Εἰσταθίου σχολιαστοῦ Ὀμήρου', Λεξικῶν τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Εὐράτη Κάμπερς', Ἐπιστολαὶ περὶ τῆς Ἑλλάδος', Ἐπιτομὴ Ἀστρονομίας τοῦ Λαλινῶ', Ἐλοῦζας νέας": Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς καὶ Παλαιὰ καὶ νέα λογικὴ τοῦ Εὐγένιου Βουλγάρεως", Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος", Λεξικῶν Ἡουχίου", Ἐπιστολῶν βιβλία πέντε τοῦ Ἰσιδώρου Πηλουσιώτου" Λόγοι ἑννέα τοῦ Ἡροδότου", Θηκυιδίδου ἔκδοσις Δοῦκα", Μαθήματα ναυτικῆς ἐπιστήμης τοῦ Θεο-

1. Ἀταύτιστο
2. «*Sermons sur divers textes de l' Ecriture sainte, par Daniel de Superville, le fils*»
3. Μὲ τὰ δεδομένα τοῦ καταλόγου εἶναι ἀδύνατη ἡ ταύτισή του.
4. «*Τοῦ ἱερωτοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κωνσταντίας τῆς Κύπρου ἀπαντα τὰ σωζόμενα Sancti patris nostri Epirhiani Constantiae sine, Salaminis in Cypro episcopi opera omnia*»
5. Δὲν συναντήσαμε βιβλιογραφημένη τὴν τρίτομην ἔκδοσιν τοῦ βιβλίου.
6. Μὲ κριτήριον τῆς τόμου (3) ἴσως νὰ εἶναι ἡ ἔκδοσις Φλωρεντίας 1730-1735 «*Εὐσταθίου Παρεπόλου εἰς τὴν Ἰημέρον Τιὰδα*»
7. Ἀταύτιστο
8. Ἀταύτιστο
9. Τὸ βιβλίον αὐτὸ μετέφρασε εἰς ἑλληνικὰ ὁ Δημ. Φιλιππίδης «*Ἐπιτομὴ Ἀστρονομίας. Συγγραφεὺς ὑπὸ Ἰερωνίμου Λαλινῶ*» - Βιέννη, τυπογραφία Γ. Βενδότου, 1803 (Γκίνης ἀρ. 200)
10. Παρὰ τίς προσπάθειές μας στάθηκε ἀδύνατον νὰ ταυτίσουμε τὸ παραπάνω βιβλίον. Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ ἀφῆσουμε ἀσχολιστὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μετάφρασις καὶ ἔκδοσις τῆς «*Ἐλοῦζας Νέας*» ἔγινε ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Πάλλη, πατέρα τῆς Ἀγγελικῆς Μπαρτολομέϊ - Πάλλη, ἡ ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, διακρίθηκε γιὰ τὸ πνεῦμα τῆς καὶ τὴν ἕψηλὴ τῆς μόρφωσις.
11. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ βιβλία μεταφράσθηκαν ἀπὸ τὸν Εὐγένιον Βουλγάρεν. Τὸ πρῶτον μὲ τὸν τίτλον: «*Γενουσιῶν στοιχεῖα τῆς μεταφυσικῆς*» ἐκδόθηκε ἐν Βιέννῃ τὸ 1806 (Γκίνης ἀρ. 389). Τὸ δεύτερον, «*Ἡ λογικὴ ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων*», ἐκδόθηκε ἐν Λειψίᾳ τὸ 1766 (Θωμάς Παπαδόπουλος, Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1466 ci - 1800) τ. Α' Ἀθήναι 1984, σ. 106, ἀρ. 1432).
12. Πρέπει μᾶλλον νὰ ταυτισθῆ μετὰ τὸ ὁμώνυμον βιβλίον τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη, γὰρ πιστεύομε ὅτι ἀπὸ παραδρομὴν σημειώθηκε, ἐν τῇ σχετικῇ στήλῃ τοῦ καταλόγου, ὡς γλῶσσα τοῦ ἐκτύπου ἡ Γαλλικὴ. Αὐτὸ ἄλλωστε ἐπισημαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἄβαν, Ψαλίδας ἐπὶ τέλος τοῦ καταλόγου, ὅπου σημειώνει τὰ χαμένα βιβλία, δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ γλῶσσῃ του, ἐνῶ γιὰ τὰ ξενόγλωσσα ἀναγράφει τὴν διάλεκτον.
13. Μὲ μόνον τὴν ἐνδειξὴν τῶν τόμων (2) ἴσως μπορεῖ νὰ ταυτισθῆ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ 1746. «*Ἡουχίου Λεξικόν, Hesychii Lexicon, cum notis dictionum vitiosum integris, vel editis vel ineditis*» - Λυδία Βασιανοῦ, apud S. Luchtmans et alium, 1746, 2 vol. in fol.
14. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίον «*Τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου Ἐπιστολῶν βιβλία πέντε εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς θείας γραφῆς Sancti Isidori Pelusiote de Interpretatione divinae Scripturae epistolarum libri v...*» χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ ὁ τόπος καὶ ὁ χρόνος ἔκδοσης.
15. Ἄν ἡ ἀναγραφὴ ἐν τῷ κατάλογῳ εἶναι ἀκριβής, τότε πρέπει νὰ ἀνατρέξομε εἰς τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις τοῦ ἔργου τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ ποὺ ἐμφανίζονται μετὰ τὸν τίτλον: «*Ἡροδότου, Λόγοι ἑννέα, ὅσων ἐπικαλοῦνται Μοῦσαι*» καὶ ὅχι εἰς τὰς μεταγενέστερας ποὺ ἐπιγράφονται: «*Ἡροδότου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς ἱστορία ἢ ἱστοριῶν λόγοι θ'*, ἐπιγραφόμενοι Μοῦσαι...»
16. «*Θηκυιδίδου Ὀλόρου περὶ τοῦ πελαγονησιακοῦ πολέμου βιβλία ὅκτα, μεταφρασθέντα, σχολιασθέντα καὶ ἐκδοθέντα τῆσιν παρὰ τοῦ Νεοφύτου Δοῦκα εἰς τόμους δύο*», Βιέννη 1805-1806 (Γκίνης ἀρ. 349, 414).

δοσίου', Θρησκεία νικήτρια του Βαλσέκη', Λεξικόν τών αϊρέσεων του Θωμά Κοντίν', Θεία γραφή παλαιά τε και νέα', Ιστορία τών προόδων και ξεπεσμού τών επιστημών εις τήν Ελλάδα', Ιστορία μικράς Ελλάδος', Ιστορία φυσική του Λουβγγή', Ιστορία γενική απ' αρχής κόσμου έως του νύν', Ιστορία του Χριστιανισμού', Άπαντα Ιωάννου του Χρυσοστόμου¹⁰, Οικειαικαι όμιλλαι του Ίω. Μαρχέτη¹¹, Σύντομος εκκλησιαστική ιστορία του Ίω. Λαυρεντίου¹², Φιλοσοφία του Ίακιέρ¹³, Ίερόν Άμφιθέατρον¹⁴, Ο χριστιανισμός του Ίω. Μαρχέτη¹⁵, Ιστορία του Ούρανο¹⁶, Κλήμεντος Άλεξανδρέως¹⁷, Λεξικόν Κωνσταντίνου¹⁸, Καινή Διαθήκη μετά

1. Το βιβλλιο αυτό περιέλαβε στη «βιβλιογραφία» του ό Έρμη¹⁸ ό Λόγιος, τ. Α' 1811, σ. 13. «Στοιχεία Ναυτικής εξέδόθησαν εν Λιβόρνω υπό Θεοδοσίου του Λεσβίου τώ 1807 εις 8». Το ίδιο περιοδικό, λίγο πιό κάτω, σ. 354-355, επαναλαμβάνει τήν πληροφορία για τήν έκδοση του βιβλλίου: «ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Μυτιληναίος, εξέδωκεν εν Λιβόρνω τώ 1807: Ναυτικήν πραγματείαν ακριβεστάτην εις τόμους 2. εις 8». Το έντυπο αυτό μνημονεύει και ό W.M. Leake (*Researches in Greece*, London 1814, p. 89) στον κατάλογο τών συγγραφέων που παραθέτει στο β' κεφάλαιο: «Theodosius, of Mitilini, Elements of Navigation... Leghorn 1807». Υπάρχει ακόμη σχετική μαρτυρία και στον Ματθαίο Παρανίκα, *Σχεδίασμα περί τής εν τώ Έλληνικώ Έθνει καταστάσεως τών Γραμμάτων από αλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 μ.Χ.) μέχρι τών αρχών τής ενεστώσης (ιθ') εκατονταετηρίδος, εν Κωνσταντινουπόλει 1867*, σ. 173. Σύμφωνα με τον Ζερλέντη, *δ.π.*, σ. 324-326 τον Θεοδόσιο είχαν προσκαλέσει τό 1804, οι κάτοικοι τής ελληνικής παροικίας του Λιβόρνου για διδάσκαλο, χωρίς τελικά νά γίνει δεκτός εξαιτίας τής διχογνωμίας τών «μετοίκων» Όστόσο ό Θεοδόσιος παρέμεινε στο Λιβόρνο «κατ' Ίδιαν διδάσκων», αφιερώνοντας τον υπόλοιπο χρόνο στη συγγραφή τής μελέτης που προαναφέραμε.

2. «*La Religione vincitrice, opera di Fr. Antonino Valsecchi*».

3. Πρόκειται για τό βιβλλιο του Tomaso Antonio Contin, «*Dizionario dell' eresie, degli errori e degli scismi*».

4. Άδύνατη ή ταύτισή του.

5. Άταύτιστο.

6. Άταύτιστο.

7. Άταύτιστο.

8. Άταύτιστο.

9. Άταύτιστο.

10. Με βάση τήν ένδειξη τών τόμων (13) ίσως μπορεί νά ταυτιστεί με μιá από τις δύο εκδόσεις που επιμελήθηκε ό Bernardi de Montfaucon. Ή πρώτη πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι τό 1718-1738 και ή δεύτερη στη Βενετία τό 1734-1741.

11. Άταύτιστο.

12. Άγνωστμε σε ποιά έκδοση αναφέρεται.

13. «*Institutiones philosophicae ad studia theologica potissimum accommodatae, autore Francisco Jacquier*».

14. Άταύτιστο.

15. Άταύτιστο.

16. Ή ταύτισή του είναι άδύνατη.

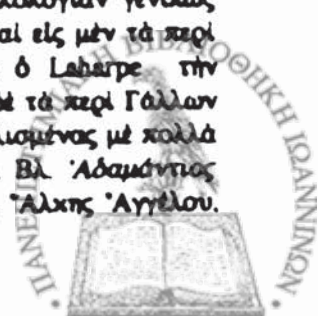
17. Από τήν ένδειξη τών τόμων υποθέτουμε ότι πρόκειται για τό βιβλλιο: «Κλήμεντος Άλεξανδρέως τά εύρισκόμενα».

18. «Λεξικόν τετραγλωσσον, περιέχον δηλαδή τās τέσσαρας ταύτας διαλέκτους Έλληνικήν, πεζήν, ήτοι απλήν Γραικικήν, Λατινικήν και Ίταλικήν... Γεωργίου Κωνσταντίνου». Το βιβλλιο αυτό τυπώθηκε για πρώτη φορά από τον Άντώνιο Βόρτολι (Βενετία 1757, τ. Α') και στη συνέχεια εκδόθηκε δύο φορές από τό Πάνο Θεοδοσίου τό 1786 και 1801 (Γ. Πλουμίδης, *Τό βενετικόν τυπογραφείον του Δημητρίου και του Πάνου Θεοδοσίου (1755-1824)*, Άθήνα 1969, σ. 129, αρ. 168 και σ. 133, αρ. 244 αντίστοιχα).

σχολίων', Συγγράμματα Κορνήλιου Τακίτου', 'Απαντα Κικέρωνος', Κοϊντου Κουρτίου', Περί ήθικης φιλοσοφίας του Κάρλου Σανσεβερίνου', 'Διάς Όμηρου του Καισαράτου', 'Αττικά έπιγράμματα του Κοροίνου', 'Απόπειρα φιλοσοφική διακρίνουσα την ανθρώπινη αίσθησιν του Κώστε', Λεξικόν φιλολογικόν', Λεξικόν τών τεχνών'', Λεξικόν γεωγραφικόν'', Λεξικόν τών βιοησιαστικῶν συγγραφέων'', φυσική του Λίμπες'', Λεξικόν Ιστορικόν του Λουίγγι Μορέρη'', Φιλοσοφία φυσική'' και φιλολογία παλαιά και νέα του Λάαρσε'', 'Ο χριστιανισμός δικαιολογημένος του

1. 'Αταύτιστο.
2. Είναι αδύνατη ή ταύτισή του αφού δέν γνωρίζουμε χρόνο και τόπο έκδοσης.
3. Κι εδώ ή ταύτιση είναι αδύνατη.
4. 'Η Έλλειψη του τίτλου καθιστά κιά δύσκολα τά πράγματα. Ώστόσο μπορούμε νά διασυνδενεύσουμε μιά άμάρτυρη ταύτιση, ύποστηρίζοντας ότι πρόκειται γιά τό βιβλίο του Quintus Curtius Rufus. - *de Rebus gestis Alexandri Magni* - που γνώρισε από τό 1491-1814 πολλαπλές εκδόσεις.
5. 'Αταύτιστο.
6. Μέ βάση την ένειξη τών τόμων (10) ίσως πρόκειται γιά την έκδοση της Πάδοβας του 1786.
7. 'Αταύτιστο.
8. Πρόκειται γιά τή γαλλική μετάφραση του όμνημιου έργου του John Locke που έγινε από τον Pierre Coste μέ τόν τίτλο: - *Essai philosophique concernant l'entendement humain* -
9. 'Αταύτιστο.
10. 'Αταύτιστο.
11. 'Αταύτιστο.
12. 'Αταύτιστο.
13. Πρόκειται γιά Ιταλική μετάφραση του - *Traité élémentaire de physique présenté dans une autre poutneau d'après les découvertes modernes, par (Nicolas) L'abbé Libes* - Paris, Deterville, au X-1801, 3 τόμοι 8ο.
14. - *Le Grand dictionnaire historique, ou le Mélange curieux de l'histoire sacrée et profane* par Mr Louis Moreri- που γνώρισε άρκετές εκδόσεις τό 17ο και 18ο
15. 'Αταύτιστο.
16. - *Luce, au cours de littérature ecclésiastique et moderne par (Jean) F(rançois) Lehaigre* - Γιά τό βιβλίο αυτό διασώζεται μιά σημαντική μαρτυρία του 'Αδαμάντιου Κοραή. Συγκεκριμένα σέ επιστολή του προς τόν 'Αλέξανδρο Βασιλείου (26 'Απριλίου 1813) άνάμεσα σι' άλλα έγραφε: «'Αλλά τίς σ' έήτησε τόν Lehaigre. θέλεις ειπείν. Τό σύγγραμμα τούτο έλαβεν εδώ (ισόληψην (και ισόληψην άξίαν) κλασσικού συγγραμματος φιλολογίας. 'Αλλ' ήτο εις 19 χονδρούς τόμους και έπομένως πολύτιμον ό Auger (άπό τούς εύδοκμοθνας εδώ την σημεριν) τό ένυνημεν εις 8. φυλάξας όλα τά σιςιώδη και άξια είδήσεως, και περιωθαρίσας πολλά περιττά και αντιφιλοσοφικά, επειδή ό ταλαίπωρος Lehaigre ήγνε εις τό γήρας του Καποικίνος. Τό ήγόρασα δι' έμέ και ή άνάγνωσίς του μ' εύχαρίστησε τόσο, ώστε ήγόρασα και δεύτερον σάμα διά σέ, και τρίτον διά τόν Ρόταν. Έχει παρατηρήσεις πολλές κρίσεως και γούστου γεννήματα, και τοιαύτας, όποιαι προσαρμόζονται εις όλας γενικώς τας γλώσσας και εις αυτήν την τέχνην του γράφειν, εις ήμάς μάλιστα άναγκαίαι τοις φκιάστας της γλώσσης. θεωρεί την φιλολογίαν γενικώς άρχίζων από τούς Έλληνας και Ρωμαίους, και τελευτών εις τούς Γάλλους. Και εις μέν τά περι Έλληνικόν και ή εις την Λατινικήν γνώσίς του, ήτον όχι πολλά άκριβής. Εις δέ τά περι Γάλλων έχει θαυμαστά και λεπτολόγους άνηχνεύσεις περι της τέχνης του γράφειν, στολισμένος μέ πολλά άνέκδοτα περιεργίας άξια. 'Ανάγνωσέ το λοιπόν μέ προσοχήν και ήβριζέ με». Βλ. 'Αδαμάντιος Κοραής, 'Αλληλογραφία τ. Γ. (1810-1816) έκδοτική έντροπή. Κ. Θ. Δημαράς, 'Αλκις 'Αγγέλου, Αικατερίνη Κομμαριανού, Έμμανουήλ Φραγκίσκος, 'Αθήνα 1979, σ. 260.

Λόγε¹, Ἀριθμητικὴ στοιχειακὴ², Γεωμετρία³, Ἀλγεβρα⁴, Τριγωνομετρία⁵, Μαθήματα στοιχειακῆς ἀστρονομίας⁶ καὶ πραγματεία στοιχειακὴ τοῦ Λακροά⁷, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τοῦ Μελετίου⁸, Κεφαλαιώδη μαθήματα μαθηματικῆς τοῦ Μαρκῆ Ἀββᾶ⁹, Διδαχαὶ τοῦ Μπορδαλοῦ Λουίγγη¹⁰, Μεταφυσικὴ Ἀδαμάρ Φουγκινέλλη¹¹, Στοιχεῖα Φυσικῆς τοῦ Νικηφόρου Ἱερομονάχου¹², Στοιχεῖα μαθηματικὰ τοῦ Νικηφόρου¹³, Νικήτα Ἀκομινάτου¹⁴, Περὶ συμβόλων Αἰγυπτίων τοῦ Νικ. Καουζίνου¹⁵, Νόμων ἀνάλυσις¹⁶, Λεξικὸν φιλοσοφικὸν περὶ θρησκείας τοῦ Νονότε¹⁷, Νέος Ἀνάχαρις¹⁸,

1. «*Le Christianisme raisonnable tel qu' il nous représenté dans l' Eclture Sainte*». Traduit de l' anglois de M. Locke (par M. Coste).

2. «*Traité élémentaire d' arithmétique, à l' usage de l' Ecole centrale des Quatre-Nations*» [Par S.(Ilvestre)-F.(rançois) Lacroix]. Τὸ βιβλίο αὐτὸ τυπώθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1787 καὶ ὡς τὸ 1848 γνώρισε εἴκοσι ἐκδόσεις.

3. Στὸν κατάλογο ἐπαναλαμβάνεται δύο φορές ἡ Γεωμετρία. Ἡ ἐπανάληψη αὐτὴ δὲν ὀφείλεται σὲ λάθος τοῦ συντάκτη τοῦ καταλόγου, ἀλλὰ στὸ γεγονός ὅτι S.-F. Lacroix συνέγραψε δύο διαφορετικὰ βιβλία γεωμετρίας: 1) *Éléments de géométrie, précédés de réflexions sur l' ordre à suivre dans ces éléments, sur la manière de les écrire et sur la méthode en mathématiques* καὶ 2) «*Essais de géométrie sur les plans et les surfaces courbes (ou Éléments de géométrie descriptive)*».

4. «*Éléments d' algèbre, à l' usage de l' Ecole centrale des Quatre-nations*». [Par S. - F. Lacroix]. Ὅπως διαπιστώσαμε ἀπὸ τὸν σχετικὸν κατάλογο τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ τὸ βιβλίο αὐτὸ γνώρισε ἀπὸ τὸ 1787 ὡς τὸ 1871 γνώρισε 23 ἐκδόσεις καὶ μεταφράστηκε στὰ γερμανικὰ καὶ ἰταλικὰ.

5. «*Traité élémentaire de trigonométrie rectiligne et sphérique et d' application de l' algèbre à la géométrie, par S. - F. Lacroix*». Καὶ τὸ βιβλίο αὐτὸ γνώρισε ἀρκετὲς ἐκδόσεις.

6. Ἀταύτιστο.

7. Ἀταύτιστο.

8. Γιὰ τὸν πλήρη τίτλο τοῦ βιβλίου βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 284, ἀρ. 3829.

9. «*lezioni elementari di matematica, del Sig. abate Marie ...*».

10. Ἀταύτιστο.

11. Ἀταύτιστο.

12. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη «*Στοιχεῖα φυσικῆς... συνεργανισθέντα ὑπό... Σπουδῆ... Θωμᾶ Μανδακάσου...*» Τόμος Α' (-Β') ἐν Λειψία... ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεϊτκόφ 1766-1767. (Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 423, ἀρ. 5613).

13. Κι' αὐτὸ εἶναι βιβλίο τοῦ Νικηφ. Θεοτόκη, ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Μόσχα. (Παπαδόπουλος, *δ.π.*, σ. 424, ἀρ. 5614).

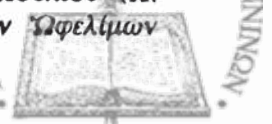
14. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὴν Ἱστορία τοῦ Νικήτα Χωνιάτη.

15. «*Symbolica Aegyptiorum sapientia, authore P. Nicolao Caussino*».

16. Ἀδύνατη ἢ ταύτισή του.

17. Δὲν γνωρίζουμε ἂν τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ 1772 ἢ τῆς δεύτερης τοῦ 1774. Πάντως καὶ στὶς δύο ἐκδόσεις ἔχει τὸν ἴδιον τίτλο: «*Dictionnaire philosophique de la religion...*» par M. l' abbé (Claude-François) Nonnotte».

18. Δὲν μπορέσαμε νὰ τὸ ταυτίσουμε. Νομίζουμε ὅμως ὅτι εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ μαρτυρία γιὰ τὴν δωδεκάτομη ἰταλικὴ μετάφραση τοῦ γνωστοῦ βιβλίου τοῦ Jean-Jaques Balthémy: «*Voyage du Jeune Anacharsis en Grèce*». Ὅπως εἶναι γνωστὸ ὁ Κοζανίτης Γεώργιος Κωνσταντίνου Σακελλαρίου εἶχε παραδώσει γιὰ τύπωμα τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τῆς «Περιπηγῆσεως» ποὺ εἶχε μεταφράσει στὸ τυπογραφεῖο τῶν ἀδελφῶν Μαρκίδων Πούλιου, ἀλλὰ μόνον ὁ πρῶτος τόμος κυκλοφόρησε σὲ 1000 ἀντίτυπα. Ὁ δεύτερος τόμος, μετὰ τὴ σύλληψη τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, ὁ ὁποῖος στὸ μεταξύ εἶχε μεταφράσει τὸν τέταρτο τόμο τοῦ Ἀναχάρσιδος, δὲν πρόλαβε νὰ κυκλοφορήσει ἀφοῦ κατασχέθηκε τὴ στιγμή ποὺ στοιχειοθετοῦνταν στὸ τυπογραφεῖο τῶν Μαρκίδων Πούλιου (Κ. Ἄμαντος, Ἀνέκδοτα ἔργα περὶ Ρήγα Βελεστινλή, *ἐκδ. Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ὁφελίμων Βιβλίων, ἐν Ἀθήναι 1930*, σ. 21, 29, 33, 35, 37, 163).

‘Ομήρου’, Υπομνήματα εις τὴν νέαν διαθήκην τοῦ Οἰκουμένου’, Φρασεολογία λατινική τοῦ Φραγκίσκου Οὐάνιερ’, Νέα στοιχεῖα ἀλγέβρας τοῦ ‘Οζανάρ’, Διδασχαι ‘Οστερβάρδ’, Ἱστορία ῥωμαϊκὴ τοῦ ‘Οδοάρδου Νιζίμπες’, Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία τοῦ Οὐίτεβλε’, Συγγράμματα τοῦ ‘Οδοάρδου Τοῦρκερ’, Παλαιογραφία Ἑλληνικὴ τοῦ Μονφωκόν’, Περὶ προσωδίας ἑλληνικῆς”, Πραγματεία ἱερᾶς ῥητορικῆς”, Πραγματεία τοῦ νοός”, Περὶ θαυμάτων”, Παρεκβολαὶ καὶ Μαθήματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς”, Φυσικὴ τοῦ Πόλη”, Πολιτικαὶ τάξεις τοῦ Λιβόρνου”, Λεξικόν πρόχειρον φυσικῆς τοῦ Πολαίν’, Ἱστορία τῆς Τοσκάνας τοῦ Πινιότη”, Ἄλγεβρα τοῦ Παῦλη”, Ῥητορικὴ”, Ῥητορικὴ τοῦ Γεράρδου Ἰω. Βωσίον’, Ἱστορία κριτικὴ τῆς Νέας Διαθήκης τοῦ Ρ. Σμιών”, Γεωγραφία τοῦ Στράβωνος”, Σκέψεις ἐπάνω εἰς τὴν ἐπανάστασιν

1. Ἀταύτιστο.
2. - Υπομνήματα εἰς τὰς τῆς Νέας Διαθήκης πραγματείας τὰδε... - Μὲ τὴν ἐνδειξὴ τῶν τόμων (2) μποροῦμε νὰ ὑποθέσωμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἐκδοσὴ Παρισίων τοῦ 1631.
3. - *Universae rhetorologiae latinae corpus congestum a P. Francisco Wagner-*
4. - *Nouveaux éléments d'algèbre ou Principes généraux pour résoudre toutes sortes de Problèmes de mathématique, par M. (Jacques) Ozanam Amsterdam, G. Caillet, 1702, 2 parties en 1 vol. 8o.*
5. - *Catéchisme, ou instruction dans la religion chrétienne, par (Jean) F(rédéric) Ostervald-*
6. Ἀταύτιστο.
7. Πρόκειται γιὰ Ἰταλικὴ μετάφραση καὶ δὲν μποροῦμε νὰ ταυτίσωμε. Ὁ τίτλος τοῦ πρωτοτύπου εἶναι: - *La Religion chrétienne prouvée par les faits, avec un Discours historique et critique sur la méthode des principaux auteurs qui ont écrit pour et contre le christianisme depuis son origine, par M l'abbé (Claude-François) Houtteville-*
8. Ἀταύτιστο
9. - *Palaographia graeca, sive de Ortu et progressu literarum graecarum, et de variis omnium saeculorum scriptiois graecae generibus opera et studio D. Bernardi de Montfaucon...*
10. Ἀταύτιστο
11. Ἀταύτιστο.
12. Ἀταύτιστο.
13. Ἀταύτιστο.
14. Ἀταύτιστο.
15. - *Elementi di fisica sperimentale composti per uso della Regia Università dal Giuseppe Saverio Poli-*
16. Ἀταύτιστο.
17. Ἀταύτιστο.
18. - *Storia della Toscana sino al principato con diversi saggi sulle scienze lettere e arti di Lorenzo Pignotti...*
19. - *Elementi d'algebra di Pietro Paoli...*
20. Ἀδύνατο νὰ ταυτιστεῖ.
21. Ἡ ἑλλειψὶς συμπληρωματικῶν στοιχείων δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσδιορίσωμε τὸν ἀκριβῆ τίτλο τοῦ βιβλίου καὶ ἐκδόθηκε κατὰ τὸ 18ο αἰ. μὲ τέσσερις διαφορετικοὺς τίτλους: - *Commentariorum theoreticorum* -, - *Elementa rhetorica* -, - *Rhetorices contractae*... καὶ - *de Rhetorices natura*... -
22. - *Histoire critique du versions du Nouveau Testament, où l'on fait connaître quel a été l'usage de la lecture des livres sacrés dans les principales églises du monde, par Richard Simon...*
23. Ἡ ἑλλειψὶς τοῦ τόπου καὶ χρόνου ἐκδόσεως, κατὰ τὴν ἐνδειξὴ τῆς γλώσσας (λατινοελληνικά) μᾶς ἀφαιρεῖ τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίσωμε τουλάχιστον τὸν τίτλο, ἂν ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίο - *Περὶ Γεωγραφίας...* - γιὰ τὸ - *Περὶ τῆς Γεωγραφίας βιβλία ἕξ ...* - ἢ γιὰ τὸ - *Γεωγραφικῶν βιβλίων ἑπτὰ καὶ δέκα...* -

τῆς Γαλλίας¹, Σκέψεις ἐπάνω εἰς τὸν Φλεουρή², Μαθήματα ῥητορικῆς καὶ φιλολογίας τοῦ Σοάβε³, Ὁ χριστιανισμὸς διδασκόμενος τοῦ Σενιέρ⁴, Ἐπιστολαὶ Συνεσίου⁵, Μεταφυσικὴ καὶ λογικὴ τοῦ Σιγισμούνδου⁶, Μαθηματικὴ τοῦ Τεβενό⁷, Πίνακες τριγωνομετρικοὶ⁸, Τηλεμάχου⁹, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος¹⁰, Φιλολογία τοῦ Μπατεοῦ¹¹, Σύναξις ἐπιταφίων λόγων τοῦ Φλεσιέρ¹², Συγγράμματα τοῦ Φοντενέλ¹³, ὁ φίλος τῆς νεότητος τοῦ Φιλασιέρ¹⁴, Πίνακες λογαρίθμων τοῦ Φραγκίσκου Καλλέτ¹⁵, Λεξικὸν σύντομον ὑγείας τοῦ Φουζανάτζη¹⁶, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τοῦ Φλεουρή¹⁷, Σύναξις ἐπιστημονικῶν γνώσεων τοῦ Φραγκίσκου Ἀπατίστα¹⁸, Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ

1. Ἀταύτιστο.

2. Ἀταύτιστο.

3. «*Lezioni di retorica e belle lettere di Ungone Blair... tradotte dall' inglese e comentate da Francesco Soave...*» Ὁ τίτλος τοῦ πρωτοτύπου εἶναι: «*Lectures on theodic and belles lettres, by Hugh Blair...*»

4. «*Il Cristiano instruito nella sua legge, ragionamenti morali dati in luce da Paolo Segneri...*»

5. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Συνεσίου τοῦ Κυρηναίου: «*Αἱ ἐπιστολαὶ... μετὰ σχολίων... Νεοφύτου [Καυσοκαλιβίτου]... σπουδῆ ...Γρηγορίου ...Κωνσταντᾶ...*» Βιέννη 1792, τυπογραφία Γ. Βενδότη, (Παπαδόπουλος, σ. 410, ἀρ. 5457).

6. Ἀταύτιστο.

7. «*Cours d' arithmétique à l' usage des écoles centrales et du commerce, par (Chartes-Simon) Thévenau. Paris, Courcier, an IX, σέ 80*».

8. Ἀδύνατη ἡ ταύτισή του.

9. Πρόκειται γιὰ τὸ βιβλίον: «*Les Aventures de Télémaque...*» τοῦ Fénelon (François de Salignac de la Mothe), ποῦ γνώρισε πάνω ἀπὸ 500 ἐκδόσεις καὶ πάμπολλες μεταφράσεις σὲ εὐρωπαϊκὲς καὶ ἀραβικὲς γλώσσες. Στὰ ἑλληνικὰ τὸ βιβλίον μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἀ(θανάσιο) Σ(κιαδᾶ) καὶ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία ἀπὸ τὸ Ἀντώνιο Βόρτολι τὸ 1742 (Παπαδόπουλος, σ. 172, ἀρ. 2300), καὶ «*ὑπὸ Λέοντος Φώσσεως ἐπὶ θεωρίᾳ Μ. Μηνᾶ*», στὸ Παρίσι τὸ 1830.

10. Ἀταύτιστο.

11. «*Cours de belles-lettres, ou Principes de littérature, par l' abbé C(haltes) Batteux...*» Γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ καθὼς καὶ τὸ «*Traité des études*» τοῦ Rollin ὁ Κοραῆς ἔγραψε στὸν Ἀλ. Βασιλείου (8-6-1811) «*Ταῦτα εἶναι διὰ τὸν Κούμαν τὸν ζητήσαντα φιλολογίας μεθοδικῆς βιβλία, ἑξαιρέτα μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐξεύρω πὼς ἔχουν νὰ τὰ μεταχειρισθῶσιν... Ὅπως ἂν εἶναι, ἡ ἀνάγνωσις καὶ μελέτη τῶν βιβλίων τούτων θέλει τοῖς ὠφελῆσιν...*». Βλ. Ἀδ. Κοραῆς, Ἀλληλογραφία, τ. Γ. (1810-1816) σ. 115.

12. «*Recueil des oraisons funèbres prononcées par messire Esprit Fléchier...*». Τὸ βιβλίον αὐτὸ γνώρισε πάμπολλες ἐκδόσεις ἀπὸ τὸ 1681 ὡς τὸ 1878.

13. «*Oeuvres diverses de M. de Fontenelle*». Ὅπως εἶναι γνωστὸ ἓνα ἄλλο ἔργο τοῦ Bernard Le Bovier de Fontenelle: «*Entretiens sur la pluralité des mondes*» μετέφρασε στὰ ἑλληνικὰ ὁ Παν. Κοδρικῆς μὲ τὸν τίτλον: «*Ὁμιλῆαι περὶ πληθύνος κόσμων...*». Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἐκδόθηκε στὴ Βιέννη τὸ 1794 ἀπὸ τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Γ. Βενδότη (Παπαδόπουλος, σ. 173, ἀρ. 2309).

14. «*Eraste, ou l' Ami de la jeunesse, entretiens familiers, dans le quels on donne.. de notions suffisants sur le plupart de connaissances humaines...*» [Par J(ean)-J(acques) Fillassier]. Τὸ βιβλίον αὐτὸ γνώρισε ἀρκετὲς ἐκδόσεις.

15. «*Tables portatives de logarithmes... par François Callet-Paris F. Didot. 1795*», σέ 80».

16. Ἀταύτιστο.

17. Στὴ Μαρκιανὴ βιβλιοθήκη συναντήσαμε τὴν ἰταλικὴν μετάφραση τοῦ πρωτοτύπου. «*Historia ecclesiastica, par M. Fleury...*», ποῦ ἔχει ὡς ἑξῆς: «*Historia Ecclesiastica di Monsignor Claudio Fleury... Tradotta dal francese dal Signor Conte Casparo Cozzi*» Tomo Primo (tomo ventesimo sesto) Firenze... si vende a Venezia da Ciambatista Pasquall, 1766-77.

18. Ἀταύτιστο.

Φαβρικίου', Διάλογοι του Φωκίωνος', Λεξικόν της θείας γραφής' και κατά Κέλσου του Ψριγένους', Ανθολόγιον', Λόγοι Κορνηλίου', Θεωρία ὀρθόδοξος θεολογική του Γερασίου Καλογνήμονος', Εὐαγγελική Σάλτιξ', Στυρίδωνος μακαρίου Σιορδὴλη του Κρητός', Γυμνάσματα πνευματικά του Νικοδήμου'', Λόγοι Χρυσάνθου

1. Πρόκειται γὰ τὸ βιβλίον - *Bibliotheca graeca* - τοῦ Jo. Albertus Fabricius. Καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ βιβλίον διασώζεται ἡ βαρύνουσα γνώμη τοῦ Κοραῖ - Τοῦ Φαβρικίου παρὰ τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Βιβλιοθήκην, κρῖται ἐξάπαντος ν' ἀγοράσῃς καὶ τὰς δύο Ἑλληνικάς τὴν παλαιὴν ἐκδόσιν, ὅτι εἶναι τελεία μὲ τοὺς πίνακας τῆς τὴν νέαν ὅτι εἶναι διεξοδικωτέρα... - Βλ. Ἄδ Κοραῖς, Ἀλληλογραφία τ. Γ', σ. 322.

2. Πρόκειται γὰ τὸ βιβλίον: - *Entretiens de Phocion sur le rapport de la morale avec la politique, traduits du grec de Nicoclés* - [par Γ abbe de Mably]. Τὸ βιβλίον αὐτὸ γνώρισε ἀκριτῶς ἐκδόσεις καὶ μεταφράσῃς καὶ στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα (*I Dialoghi di Focione Venezia, G B Pasquali, 1764, in 8o. XXVII - 243 p*) Ὅπως εἶναι γνωστὸ στὶς προθέσεις ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο ἀδελφοὺς τοῦ Ἀλεξάνδρου Βασιλείου ἦταν ἡ μετάφραση στὰ ἑλληνικά τοῦ παραπάνω βιβλίου. Συγκεκριμένα ὁ Ἄδ Κοραῖς σὲ ἐπιστολὴ του, μὲ ἡμερομ. 26 Ἰανουαρίου 1804, πρὸς τὸν Ἄλ Βασιλείου, ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἔγραφε - Τὸν ἀδελφόν σου φίλε, ἀντὶ νὰ τὸν φοβίξῃς, κρῖται νὰ τὸν θαρρύνῃς εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Mably καὶ ἄλλων ὅσα κρῖνει ἀφέλιμα... Ἡ πρώτη κεῖρα εἶναι πάντοτε δύσκολος... Ἐνα χρόνον σχεδὸν ἀργότερα (5 Δεκεμβρίου 1804) ὁ Κοραῖς γράφοντας πάλι στὸν Ἄλ Βασιλείου σημειώνει: - Εἰς ἔν' ἀπὸ τοὺς Λυσίας εὗρηκα προσκολλημένην τὴν ἀρχὴν τῆς μεταφράσεως τῶν Διαλόγων τοῦ Φωκίωνος. Εἶναι, ὡς φαίνεται, ἐπιτηὴ ἡ τοῦ ἀδελφοῦ σου, διὰ τὴν ὁποίαν ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶχες μὲ εἰπεῖ κἀν τι ἄλλοτε δύο πράγματα παρατήρησα εἰς αὐτήν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἔν εἶναι εὐκολοθεράπευτον τὸ ἄλλο... εἶναι δυσκόλου θεραπείας. Δὲν ἔχω κατὰ τὸ παρὸν τὰ συγγράμματα τοῦ Mably... - Βλ. Ἀδαμάντιος Κοραῖς Ἀλληλογραφία τ. Β' (1799-1809) Ἀθήνα 1966, σ. 128-129 καὶ 214-215. Πρὶν κλείσωμε τὴν ἀναγκαία αὐτὴ παρέμβασή μας νὰ προσθέσωμε ὅτι δὲν ἔχει διευκρινισθῆ ἀκόμη ποῦς ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Ἄλ Βασιλείου, ὁ Μιχαὴλ ἢ ὁ Πασχάλης ἀποπειράσῃς νὰ μεταφράσῃ τὸ βιβλίον αὐτὸ τοῦ Mably Ὁ Ε. Κριαρᾶς, (-Βιολογικοὶ καὶ πνευματικοὶ δεσμοὶ τοῦ Ψυχάρη μὲ τὴν Ἱεραρχίαν, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἱεραρχίαν. Εἰς μνήμην Χριστοῦ Σοῦλη (1892-1951) Ἀθήναι 1956, σ. 18-19) ἀναφέρει ὅτι ἡ προσκάθετα αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Βασιλείου Ἀντίθετα ὁ Χρήστος Ρέππας, «Ἀντίδοτος ἐπιστολῆς τοῦ Ἱεραρωτῆ λογίου Μιχαὴλ Βασιλείου σὲ προσωπικότητες τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς κατὰ τὴν περίοδον 1821-1829», Ἱεραρωτικὸ Ἡμερολόγιον 11 (1989) σ. 344, σημ. 18 ὑποστηρίζει ὅτι πρόκειται γὰ τὸν ἄλλο ἀδελφὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν Πασχάλη Βασιλείου.

3. Πιθανὸν πρόκειται γὰ τὸ βιβλίον - Ψριγένους τῶν εἰς τὰς θείας Γραφὰς ἑψηπτικῶν ἅπαντα τὰ ἑλληνιστὶ εὗρισκόμενα *Origenis in Sacras Scripturas commentaria* -

4. «Ψριγένης κατὰ Κέλσου ἐν τόμοις η'». Τοῦ αὐτοῦ φιλοκαλία *Origenis contra Celsum libri octo...*

5. Σύμφωνα μὲ τὸν Θ Παπαδόπουλο, δ.π., σ. 31-34 καὶ 457 οἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀνθολογίου ἀπὸ τὸ 1564 ἕως τὸ 1800 ἀνέρχονται στὶς 60.

6. «Λόγοι ἠθικοὶ, πανηγυρικοὶ καὶ ἐπιτάφιοι Ἰωάννου Κορνηλίου» Βενετία 1788, 2 τόμοι (Παπαδόπουλος, σ. 236, ἀρ. 3196).

7. «Βιβλίον καλούμενον Θεωρία Ὀρθόδοξος.. Γερασίου Καλογνήμονος», Βενετία 1793 (Παπαδόπουλος, σ. 222, ἀρ. 3014).

8. Ἀταύτιστο.

9. «Βιβλίον περιέχον λόγους ἐγκωμιαστικοὺς καὶ πανηγυρικοὺς... ἔτι δὲ... διαδοχὰς... Μακαρίου Σιορδὴλη...» Βενετία 1787, 2 τόμοι (Παπαδόπουλος, σ. 398, ἀρ. 5282).

10. «Εἰς δόξαν Πατρὸς... Βίβλος τῶν ἑψηπτικῶν καλούμενη Γυμνάσματα πνευματικὰ... Νικοδήμου (Ἀγαρείου)...» Βενετία 1800 (Παπαδόπουλος, σ. 328, ἀρ. 4412).

Μελετίου¹, Συμεών Θεσσαλονίκης²; Μηνιάτη³, Διδαχαί Σπυρίδωνος Μήλια⁴, Ἴουστίνου⁵, Συλλογή πάντων τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων⁶, Σπηλιτέυσις Ραντισμοῦ⁷, Προαγωγή τῆς χριστιανικῆς κατηχήσεως⁸, Ἱερά Κατήχησις⁹, Ὁρολόγιον¹⁰ καὶ Περί Ἱερωσύνης τοῦ Χρυσοστόμου¹¹.

Στὰ παραπάνω βιβλία πρέπει νὰ προσθέσουμε τουλάχιστον ἄλλα τρία στὰ ὁποῖα ὁ Γρηγόριος φέρεται ὡς συνδρομητής. Τὰ βιβλία αὐτά εἶναι: 1) *Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς βιβλία δύο... ἐκδοθέντα ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ τοῦ Μηλιώτου*, τ. Α' - Β' Βενετία, Τυπογραφία Π. Θεοδοσίου, 1807, (Γκίνης - Μέξας, ἀρ. 448)¹², 2) *Σειρᾶς στοιχειῶδους τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Πραγματειῶν ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεισῶν ὑπὸ Κ. Μ. Κούμα Λαρισσαίου*, τ. Α' - Η', Βιέννη, τυπογραφία Γ. Βενδότου, 1807 (Γκίνης, ἀρ. 485)¹³ καὶ 3) *Ἀνθίμου Γαζῆ, Λεξικὸν Ἑλληνικόν*, τ. Α' - Γ' Βενετία, τύποις Μ. Γλυκῆ, 1809, 1812, 1816 (Γκίνης, ἀρ. 524, 680, 887)¹⁴,

Μὲ βάση τὰ 198 βιβλία προχωρήσαμε, ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό τους καὶ μὲ τὴν ἀπαιτούμενη συμβατικότητα, στὴ διαίρεσή τους ἀρχικὰ σὲ τρεῖς μεγάλες κατηγορίες: α) Θεολογικὰ β) Κοσμικὰ καὶ γ) Γλωσσικὰ. Στὴ συνέχεια ἐπιχειρῶντας ἐσωτερικὲς διαιρέσεις, διαμορφώσαμε διάφορες υποκατηγορίες. Ἔτσι γιὰ τὰ θεολογικὰ ἔχουμε τὶς ἑξῆς ὑποδιαίρεσεις: 1) θρησκευτικὰ 2) ἐκκλησια-

1. Ἀταύτιστο.

2. «*Τοῦ Μακαρίου Συμεῶν ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ ἅπαντα... Ἐν οἷς περιέχονται διάλογοι ἐκκλησιαστικοί...*» Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βλ. Γ. Λαδᾶς - Ἀθαν. Χατζηδήμος, *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791-1795*, Ἀθήνα 1970, σ. 85-91, ἀρ. 32-35.

3. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ βιβλίο: «*Διδαχαί εἰς τὴν ἀγίαν καὶ μεγάλην Τεσσαρακοστήν... Ἡλιοῦ Μηνιάτη...*». Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ ἐντύπου κατὰ τὸν 18ο αἰ. βλ. Παπαδόπουλος, σ. 314-315, ἀρ. 4235-4247.

4. «*Διδαχαί εἰς τὴν ...Μεγάλην Τεσσαρακοστήν... Σπυρίδωνος Μήλια*» Βενετία 1773 (Παπαδόπουλος, σ. 285-6, ἀρ. 3832).

5. Ἀδύνατο νὰ ταυτιστεῖ.

6. «*Συλλογὴ πάντων τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν Συνόδων... Νεοφύτου (Καυσοκαλυβίτη)*, Βενετία 1787 (Παπαδόπουλος, σ. 325, ἀρ. 4374).

7. «*Βιβλίον καλούμενον Ραντισμὸς σπηλιτέυσις... Εὐστράτιου Ἀργέντη*. [Κωνσταντινούπολις:] 1756 (Παπαδόπουλος, σ. 44, ἀρ. 572).

8. Ἀδύνατη ἢ ταύτισή του.

9. «*Ἱερά Κατήχησις... Νικολάου Βούλγαρι...*». Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῆς σὲ 17ο καὶ 18ο αἰ. βλ. Παπαδόπουλος, σ. 106-107, ἀρ. 1438-1444.

10. Δὲν διευκρινίζεται στὸν κατάλογο ἂν πρόκειται γιὰ τὸ μεγάλο ἢ μικρὸ Ὁρολόγιον.

11. Μὲ βάση τὴν ἐνδειξὴ τῆς γλώσσας (ἑλληνικὰ) πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ βιβλίο: «*Οἱ περὶ Ἱερωσύνης λόγοι... μεταφρασθέντες... παρὰ Γρηγορίου ἀρχιδιακόνου Σμύρνης...*» ποῦ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία τὸ 1783 ἀπὸ τὸν Νικ. Γλυκῆ. (Παπαδόπουλος, σ. 128, ἀρ. 1723).

12. Βλ. σ. 320 σημ. 2.

13. Στὸν κατάλογο «*τῶν φιλογενῶν Συνδρομητῶν τῆς ἐκδόσεως τῆς Βίβλου ταύτης*» ποῦ βρῆσκειται σὲ τέλος τοῦ 8ου τόμου (σ. 268) φέρεται ὡς συνδρομητής μὲ ἓνα ἀντίτυπο καὶ «*Ὁ Ἑλλογιμάτατος Διδάσκαλος τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Γραικικοῦ γένους Γρηγόριος μοναχός*».

14. Στὸν κατάλογο «*τῶν Φιλοκάλων καὶ Φιλομούσων Συνδρομητῶν τῆς τοῦ Λεξικοῦ ἐκδόσεως*» (τ. Γ', σ. 40) μνημονεύεται πρῶτος στὴ σειρά ἀπὸ τοὺς συνδρομητῆς τοῦ Λιβόρνου ὁ «*Γρηγόριος Παλλιοῦρᾶς διδάσκαλος*».

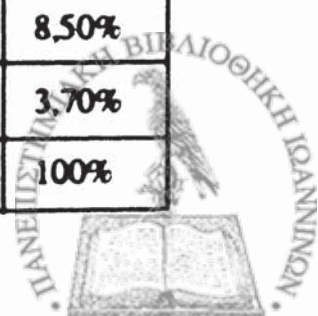
στικοί πατέρες· γιά τά κοσμικά προέκυψαν οι παρακάτω υποομάδες: 1) Έλληνες και Ρωμαίοι κλασσικοί συγγραφείς· 2) φιλοσοφικά έργα· 3) θετικές επιστήμες· 4) γεωγραφία· 5) ιστορία και 6) έργα εγκυκλοπαιδικής ύλης. Τά γλωσσικά διακρίναμε σέ γραμματικές και λεξικά. Τέλος προσθέσαμε και μιá άλλη κατηγορία μέ τόν τίτλο άκατάτακτα - άγνωστα. Πρόκειται γιά τά βιβλία πού έχουν άριθμηση στό χειρόγραφο κατάλογο 157-178. Στά 22 αυτά βιβλία συνάριθμήσαμε και άκόμη ένα, πού δέν κατορθώσαμε νά ταυτίσουμε και άπό τόν τίτλο του δέν είναι δυνατόν νά τό εντάξουμε σέ κάποια άπό τίς παραπάνω κατηγορίες. Το βιβλίο αυτό είναι: Όδαοδάτου Τούρκη, συγγράμματα.

Οι παραπάνω κατηγορίες και υποκατηγορίες τών 198 βιβλίων έκφρασμένες σέ ποσοστά μäs δίνουν τόν παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ Α'

Κατανομή Βιβλίων κατά κατηγορίες

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΤΙΤΛΟΙ		ΤΟΜΟΙ	
	α/α	%	α/α	%
Θρησκευτικά	54	27,30%	158	24,70
Έκκλησιαστικοί πατέρες	8	4%	26	4,10%
ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ	62	31,30%	184	28,80%
Κλασσικοί συγγραφείς	14	7,10%	60	9,30%
Φιλοσοφία	15	7,60%	35	5,50%
Μεταφυσική-Λογική	7	3,50%	16	2,50%
Μαθηματικά	19	9,60%	34	5,30%
Φυσική	5	2,50%	20	3,10%
Γεωγραφία	4	2%	8	1,20%
Ίστορία	15	7,60%	133	20,80%
Έργα εγκυκλοπαιδικής ύλης	24	12,20%	72	11,30%
ΚΟΣΜΙΚΑ	103	52,10%	378	59%
Λεξικά	8	4%	51	8%
Γραμματικές	2	1%	3	0,50%
ΓΛΩΣΣΙΚΑ	10	5%	54	8,50%
ΑΚΑΤΑΤΑΚΤΑ - ΑΓΝΩΣΤΑ	23	11,60%	24	3,70%
Σύνολο	198	100%	640	100%

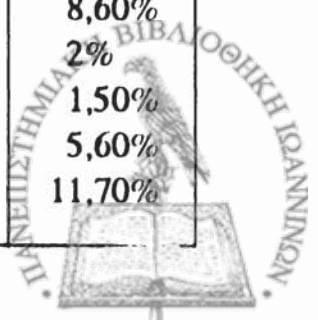
Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ πίνακα Α' διαπιστώνουμε ὅτι τὰ κοσμικὰ βιβλία ὑπερτεροῦν σαφῶς, ἀφοῦ ἀντιπροσωπεύουν τὸ 52,10% τῶν τίτλων καὶ 59% τῶν τόμων. Στὶς ὑποκατηγορίες οἱ ἀρχαῖοι κλασσικοὶ συγγραφεῖς, Ἑλληνες καὶ Λατίνοι, πλησιάζουν τὸ 7,10% τῶν τίτλων καὶ 9,30% τῶν τόμων· τὰ φιλοσοφικὰ ἔργα ἀνέρχονται σὲ 11,10% τῶν τίτλων καὶ 8% τῶν τόμων· οἱ θετικὲς ἐπιστῆμες ἔχουν μιὰ δυναμικὴ παρουσία, μὲ ποσοστὸ 12,10% στοὺς τίτλους καὶ 8,40% στοὺς τόμους. Στὰ ἴδια σχεδὸν ἐπίπεδα ἐμφανίζονται καὶ τὰ ἔργα ἐγκυκλοπαιδικῆς ὕλης, μὲ ποσοστὸ 12,20% καὶ 11,30% ἀντίστοιχα. Ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορία μὲ ποσοστὸ 7,60% στοὺς τίτλους καὶ 20,80% στοὺς τόμους καὶ τελευταία ἔρχεται ἡ Γεωγραφία, μὲ ποσοστὸ 2% καὶ 1,20% ἀντίστοιχα. Ἡ ἄλλη μεγάλη κατηγορία, τὰ θεολογικά, ἀνέρχεται σὲ 31,30% τῶν τίτλων καὶ 28,80% τῶν τόμων. Στὸ ποσοστὸ αὐτὸ συμμετέχουν τὰ θρησκευτικὰ μὲ 27,30% καὶ 24,70% καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες μὲ 4% καὶ 4,10% ἀντίστοιχα. Τὰ γλωσσικὰ ἐμφανίζονται μὲ ποσοστὸ 5% στοὺς τίτλους καὶ 8,50% στοὺς τόμους καί, τέλος, τὰ ἀκατάτακτα - ἀγνωστα ἐγγίζουν τὸ 11,60% καὶ 3,70% ἀντίστοιχα.

Μιὰ ἄλλη διάκριση μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνάμεσα στὰ ἑλληνόγλωσσα καὶ ξενόγλωσσα βιβλία. Στὸν πίνακα ποὺ ἀκολουθεῖ ἀποτυπώνονται οἱ σχετικὲς ἀναλογίες σὲ ἀπόλυτους καὶ σχετικὸς ἀριθμούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ Β'

Συγκριτικὸς πίνακας ἑλληνόγλωσσων - ξενόγλωσσων

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΒΙΒΛΙΩΝ	ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΑ		ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ	
	α/α	%	α/α	%
Θρησκευτικὰ ἐκκλ. πατέρες	24 7	12,10% 3,50%	30 1	15,10% 0,50%
ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ	31	15,60%	31	15,60%
κλασσικοὶ συγγραφεῖς	9	4,60%	5	2,50%
Φιλοσοφία	1	0,50%	14	7,10%
Μεταφυσικὴ-Λογικὴ	2	1%	5	2,50%
Μαθηματικά	2	1%	17	8,60%
Φυσικὴ	1	0,50%	4	2%
Γεωγραφία	1	0,50%	3	1,50%
Ἱστορία	4	2%	11	5,60%
Ἔργα ἐγκυκλοπαιδικῆς ὕλης	2	1%	23	11,70%

ΚΟΣΜΙΚΑ	22	11,10	82	41,50%
Λεξικά	2	1%	6	3%
Γραμματικές	—	—	2	1%
ΓΛΩΣΣΙΚΑ	2	1%	8	4%
ΑΚΑΤΑΤΑΚΤΑ - ΑΓΝΩΣΤΑ	—	—	22	11,20%
ΣΥΝΟΛΟ	55	27,70%	143	72,30%

Όπως φαίνεται από τον πίνακα Β' τα ελληνόγλωσσα βιβλία δεν αποτελούν ούτε το 1/3 της βιβλιοθήκης του Γρηγορίου, ενώ τα ξενόγλωσσα καταλαμβάνουν πάνω από τα 2/3. Για τα τελευταία, στηριζόμενοι στα σχετικά δεδομένα του χειρόγραφου καταλόγου, μπορούμε να προχωρήσουμε σε μία ποσοστιαία προσέγγιση την οποία και αποτυπώνουμε στον παρακάτω πίνακα.

ΠΙΝΑΚΑΣ Γ'

Συγκριτικός πίνακας των ξενόγλωσσων βιβλίων

ΛΑΤΙΝΙΚΑ		ΙΤΑΛΙΚΑ		ΓΑΛΛΙΚΑ		ΑΓΓΛΙΚΑ	
α/α	%	α/α	%	α/α	%	α/α	%
22	11,10%	47	23,70%	52	26,30%	2	1%

Παρατηρώντας τον πίνακα Γ' διαπιστώνουμε ότι υπερέχουν τα γαλλικά βιβλία πλησιάζοντας το 27%. Από τα υπόλοιπα ξενόγλωσσα το προβάδισμα έχουν τα Ιταλικά με ποσοστό 23,70%. Άρκετά πιο κάτω ακολουθούν τα λατινικά με ποσοστό 11,10%, ενώ τα αγγλικά βιβλία έχουν μηδαμινή παρουσία με 1%¹.

Άκόμη από μία πιο προσεκτική μελέτη του καταλόγου προκύπτει ότι αρκετά βιβλία που είναι γραμμένα στην Ιταλική γλώσσα προέρχονται από μεταφράσεις γαλλικών εντύπων που ανήκουν στην κατηγορία των κοσμικών. Σίγουρα λοιπόν η φιλομάθεια και η επιστημονική συγκρότηση του Γρηγορίου σχετίζεται με τον γαλλικό διαφωτισμό.

Το γεγονός αυτό μας οδηγεί σε μία άλλη σημαντική διαπίστωση, ότι δηλ. η διδασκαλία του Γρηγορίου είναι όχι μόνο ύψηλο επιπέδου, αλλά και προωθημένη, αφού δεν περιορίζεται στην ξηρή γραμματική μάθηση των παιδιών που φοιτούσαν στο σχολείο της ελληνικής παροικίας του Λιβόρνου, αλλά, ως

1. Στον παραπάνω πίνακα δεν συμπεριλάβαμε τα 20 βιβλία που στον κατάλογο χαρακτηρίζονται ως «διαφόρων διαλεκτών».

ὄπαδός νεωτερικῶν τάσεων καὶ ἀντιλήψεων, τοὺς παραδίδει μαθήματα ἀριθμητικῆς, ἀλγεβρας, γεωμετρίας, τριγωνομετρίας, φυσικῆς, γεωγραφίας καὶ ἱστορίας¹.

Σίγουρα, λοιπόν, τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς τοῦ Γρηγορίου γιὰ τὴν ἀγορὰ βιβλίων ἀρχικὰ πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν στὴν ἐπαγγελματικὴ του ἰδιότητα. Πέρα ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἐνδιαφερόντων του σημαντικὸ ρόλο γιὰ τὴν κατάρτιση τῆς βιβλιοθήκης του ἔπαιξαν ἀσφαλῶς καὶ οἱ εὐνοϊκὲς συγκυρίες, χρονικὲς καὶ τοπικὲς: ὁ γαλλικὸς καὶ γενικότερα ὁ εὐρωπαϊκὸς διαφωτισμὸς καὶ τὸ παροικιακὸ φαινόμενο. Δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι τὸ προοδευτικὸ κλίμα τῶν παροικιῶν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ κύκλωμα διακίνησης καὶ ἀγορᾶς τοῦ βιβλίου ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπέτρεψαν στὸν Γρηγόριο νὰ συγκροτήσῃ ἄλλου τύπου βιβλιοθήκη τὴν ὁποία δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ καταρτίσῃ στὴν ὑπόδουλη Ἑλλάδα.

Στὶς παραπάνω εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις πρέπει νὰ συναριθμήσουμε καὶ ἓνα ἄλλο πλεονέκτημα ποὺ διαθέτει ὁ Γρηγόριος ἐργαζόμενος στὸ Λιβόρνο. Οἱ ἀμοιβές του, εἴτε ὡς ἐκπαιδευτικοῦ εἴτε ὡς οἰκοδιδασκάλου, εἶναι πολὺ καλύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν οἱ περισσότεροὶ ὁμόλογοί του στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ ἐξηγεῖται εὐκόλα, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὴν οἰκονομικὴ εὐρωστία τῶν Γραικῶν τοῦ Λιβόρνου, οἱ ὁποῖοι στὴ συντριπτικὴ τους πλειοψηφία ἦταν εὐκατάστατοι ἔμποροι.

Αὐτὸ ἄλλωστε φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γρηγόριος, ὕστερα ἀπὸ μιά δωδεκαετὴ σχεδὸν παραμονή του στὸ Λιβόρνο, εἶναι σὲ θέση, λίγο πρὶν τὸ θάνατό του, νὰ διαθέσῃ 3200 πέτζαις καὶ 1500 γρόσια γιὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς², ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χρηματικὰ ποσὰ ποὺ κατέβαλε γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν βιβλίων του.

Ὅμως θὰ ἀδικούσαμε ἄρκετὰ τὸν Ἑπειρώτη λόγιο ἂν ἀποδίδαμε τὶς πνευματικὲς του ζητήσεις μόνον σὲ ἔξωτερικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐρεθίσματα.

Πολὺ νωρὶς ὁ ἴδιος ἔδωσε τὸ προσωπικὸ του στίγμα στὸν πρόλογο τοῦ πρώτου βιβλίου του *Ἐπιτομὴ Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος* ὅχι μόνον πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, ἀλλὰ καὶ στὶς γενικότερες ἀνησυχίες καὶ προβληματισμοὺς ποὺ σχετίζονταν μὲ τὴ διαμόρφωση κατάλληλων ὄρων καὶ πλαισίων γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ γένους.

«Παρ' ὑμῶν», ἔγραφε, «ἡ Ἑλλάς τὴν ἐλπίδα τῆς μαθήσεως καὶ τοῦ φωτισμοῦ αὐτῆς ζητεῖ καὶ ἐλπίζει, οἷς καὶ τοὺς τῆς δόξης καὶ τιμῆς στεφάνους ἐτοιμάζει, ὑψηλῇ τῇ φωνῇ κράζουσα· ἐγὼ μὲν ἐκ τῆς δεινῆς ἀμαθίας ἤδη ἀναλαμβάνω, ὑμεῖς δὲ φίλτατα τέκνα, τὸν τέλειόν μου φωτισμὸν καὶ τὴν πρῶ-

1. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «*Ἀρχαιολογία Ἑλληνική*» σ. ιβ' -ιγ' ὁ Γρηγόριος ἐμφανίζεται μὲ συγκεκριμένη θέση γιὰ τὸν ἀριθμὸ διδακτικῶν προσωπικῶν καὶ τὰ μαθήματα ποὺ πρέπει νὰ διδάσκονται «εἰς ἓν σχολεῖον τὸ ὁποῖον προσπαθεῖ τὴν βελτίωσιν καὶ τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους ὀλοκλήρου...».

2. Βλ. παραπάνω σ. 325.

την μου δόξαν έπιταχύναντες και τροφεία μοι άξια ταύτα αποδώσαντες, άειμνήστου κλέους μισθόν κομίσεσθε...»¹.

Ένας από τους λόγους που το Έλληνικό Γένος ζούσε σε άγνοια ήταν, κατά το Γρηγόριο, ή «σπάνις» των ιστορικών βιβλίων. «Σύγγνωτε, φίλτατοι Άναγνώσται, άν του προκειμένου μου εκπίπτω: έπειδή εις τούτο με προτρέπει ή παρούσα κατάχρησις των εις τά ήμέτερα Σχολεία μαθημάτων από τά όποια είναι παντελώς άμελημένα και σχεδόν έξωστραμισμένη ή τής Ιστορίας παράδοσις, (πράγμα τῷ όντι τό πλέον ώφέλιμον εις τό γένος, τό όποιον ζητεί και σπουδάζει την απόκτησιν τής προγονικής σοφίας και άρετής) όθεν εύχάινοντες απ' αυτά είμεθα άπειροι τής Έλληνικής Αρχαιότητος και τής Ιστορίας των Προγόνων μας...»².

Είναι πρόδηλο ότι με την τελευταία παράγραφο ό Γρηγόριος παρακινούσε τους συμπατριώτες του ν' αναζητήσουν και νά αξιοποιήσουν τις δημιουργικές άξίες του αρχαίου πολιτισμού, έπειδή θεωρούσε ως άπαραίτητη προϋπόθεση για τή διαμόρφωση τής έθνικής συνείδησης την απόκτηση πρώτα τής ιστορικής συνείδησης με περιεχόμενο την κλασική αρχαιότητα.

Πώς όμως θά γνωρίσουν οι Έλληνες την ιστορία τους, αφού στους περισσότερους «ό Ηρόδοτος φαίνεται, ότι όμιλει ξένην τινα και άνήκουστον διάλεκτον και σχεδόν ελτείν Αίθιοπικήν: ό Θουκυδίδης χρειάζεται διδασκάλους και έξηγητάς, ό Πλούταρχος δυσεύρετος, ό Διόδωρος άνήκουστος, και όλοι σχεδόν χρειάζονται έξόδων βαρυτάτων...»³.

Χωρίς νά κατηγορεί «την σπουδήν και άσκησιν τής Ιερᾶς των Προγόνων ήμῶν γλώττης, την όποίαν τιμῶσι και σέβονται όλα σχεδόν τής γῆς τά Γένη», πιστεύει ότι ή γνωριμία με την αρχαία κληρονομιά πρέπει νά γίνει με ιστορικά βιβλία γραμμένα σε «φράσιν... εύκατάληπτον, μήτε πολλά έλληνίζουσιν, μήτε βαρβαρίζουσιν...»⁴.

Άλλά και στο προλογικό σημείωμα τής μελέτης του Αρχαιολογία Έλληνική ό Γρηγόριος επανέρχεται στα παραπάνω θέματα.

«Πολλάκις φίλοι έλέγομεν ότι ενός γένους ποτέ ενδόξου ή μεγαλπέρα δυστυχία είναι ή λήθη των προγονικών άρετών, ή άναισθησία τής Ιδίας τής άθλιότητος και ή άμέλεια και καταφρόνησις τής παιδείας, τά όποια προς και-

1. Βλ. «Έπιτομή Ιστορίας» σ. κδ'.

2. Ό.π., σ. ιθ'.

3. Όταν έγραφε ό Γρηγόριος για την «σπάνι» των ιστορικών βιβλίων δεν γνώριζε ότι ό Κοραής είχε προχωρήσει άρκετά τή μετάφραση του Ηροδότου (Άδ. Κοραής, Άλληλογραφία, τ. Β' σ. 69, 130) ούτε είχε πραγματοποιηθεί ή έκδοση του Πλούταρχου από τό σοφό Χιώτη, όπως δεν είχε ολοκληρωθεί ή έκδοση του «Θουκυδίδη» από τον Νεόφυτο Δούκα.

4. «Έπιτομή Ιστορίας» σ. κβ'.

επιτρέπουν να αξιολογήσουμε το βαθμό εμπλουτισμού της από τα βιβλία του Γρηγορίου.

Όσοπο πιστεύουμε ότι η βιβλιοθήκη του Γρηγορίου πρέπει να θεωρηθεί ως μια ακόμη έστια παιδείας αρχικά στο Λιβόρνο και στη συνέχεια στα Γιάννενα, ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού.

Ανακεφαλαιώνοντας θα μπορούσαμε, χωρίς κανένα δισταγμό, να θεωρήσουμε το Γρηγόριο ως ένα από τους αντιπροσωπευτικούς διανοούμενους - εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και να κατατάξουμε τη βιβλιοθήκη του σε επίπεδα ανώτερα από το μέσο τύπο ιδιωτικών βιβλιοθηκών ελληνικών λογίων της εποχής εκείνης.

Άλλωστε δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι ο πρόωρος θάνατός του σίγουρα ανέκοψε το δημιουργικό του έργο και άφησε αναπάντητο το ερώτημα. Με πόσα βιβλία θα μπορούσε ακόμη να εμπλουτίσει τη βιβλιοθήκη του και πόσα θα είχε ακόμη να προσφέρει στην πνευματική αφύπνιση των συμπατριωτών του, αν ολοκλήρωνε κανονικά τον κύκλο της ζωής του.

Αν, όμως για το πρώτο σκέλος του ερωτήματος είναι όχι μόνο δύσκολος αλλά αδύνατος ένας ακριβής υπολογισμός, για το δεύτερο ή απάντηση, με βάση την προηγούμενη προσφορά το, είναι αρκετά εύκολη. Μάλιστα, τη δίνουν πολύ πριν από μας, οι σύγχρονοί του, που γνώριζαν καλύτερα πρόσωπα και πράγματα, σ' ένα κείμενο που γράφτηκε άμεσα μετά το θάνατο του Γρηγορίου:

« Η ανάγνωσις της ρηθείσθς Διαθήκης του Μακαρίου μας ἐκίνησε τὰ πάθη της λύπης της χαρῆς και της ἐλπίδος. λύπης μὲν διατι ὑστερήθη ἡ πατρίς μας και ὅλον τὸ γένος ἕνα τοιοῦτον και τοσοῦτον ἄνδραν του ὁποίου τὰ προτερήματα ἤθελον ἐπιφέρει εἰς τοὺς ὁμογενεῖς οὐ μικράν τὴν ὠφέλειαν. χαρῆς δὲ διατι και ζῶν ἐτίμησε τὴν πατρίδα διὰ της ἀξιεπαίνου διαγωγῆς και θανῶν τὴν ὠφέλησε διὰ της διαψιλοῦς πρὸς αὐτὴν προσφορῆς του τῶν δῶν ἐκτίησας και ἐλπίδος διατι ἀφ' οὗ ἐπαινήθη ὁ ἀείμνηστος ἀπὸ ὅλον τὸ γένος και εἰς τὴν ζωὴν και εἰς τὸν θάνατον, ἐλπίζουμε νὰ τὸν μιμηθῶν και ἄλλοι φιλογενεῖς και φιλοπατρίδες, τὸσον ἐκ του Ἱεροῦ Καταλόγου ὡσαν ἀρχιερεῖς και λοιποὶ ἱερομένοι, ὅσον και κάθε ἄλλου ἐπαγγέλματος και τάξεως ἄνδρες Γιαννοὶ και μεγαλόδωροι καθὼς δὲν ἀμφιβάλλωμεν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὸ γένος μας τοιαῦτα θαυμαστά ὑποκείμενα, ὅχι ὀλίγα, τῶν ὁποίων ἡ φροντίδα εἰς ἄλλο δὲν ἐκτείνεται εἰμὴ πῶς νὰ ἐφεύρουν τράπους νὰ ὠφελήσουν τὴν πατρίδα και τὸ γένος'».

ΚΩΣΤΑ Π. ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΤΣΟΒΟΥ

Μνήμη Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα

Α. ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Στους πρόποδες τοῦ Μετσόβου, ΝΔ τῆς πολίχνης, πολὺ κοντὰ στὸν Μετσοβίτικο, παραπόταμο τοῦ Ἀράχθου, ποὺ χωρίζει τὸ Μέτσοβο (Προσῆλιο) ἀπὸ τὸ Ἀνήλιο, στὴν ἄκρη μιᾶς χαράδρας, εἶναι χτισμένο μοναστήρι ποὺ τιμᾶται στὴ μνήμη τοῦ Ἀγίου Νικολάου (Μύρων). Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ μαντρότοιχου, ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑψώνεται τὸ μικρὸ κωδωνοστάσιο, ὑπάρχει ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα στὴν ὁποία ἔχουν χαραθθεῖ τὰ ἑξῆς: ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΜΝΗΜΟΝΕΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ 1300 ΠΕΡΙΠΟΥ. ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ ΓΥΡΩ ΣΤΑ 1700 ΚΑΙ ΑΝΑΣΥΡΘΗΚΕ ΣΤΑ 1960 ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΚΑΙ ΤΗ ΒΕΒΗΛΩΣΗ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΕΪΠΙΑ ΜΕ ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΒΑΡΩΝΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΣΙΤΣΑ ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑ.

Ἡ πρώτη χρονολογία (1300) εἶναι ἀβέβαιη, ἀφοῦ στηρίζεται σὲ νεανικὴ θύμηση τοῦ ἀνακαινιστῆ τῆς Μονῆς Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ - Τοσίτσα, ποὺ ἀναφέρει ἀόριστα (λογοτεχνικὴ ἀδεία;) ὅτι «σὲ κάποιον βυζαντινὸ χρυσόβουλο τοῦ 1332» γίνονταν λόγος γιὰ τὸ μοναστήρι¹. Ἀβάσιμη εἶναι καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀγγελου Προκοπίου ὅτι «Ἡ χρονολογία τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοποθετεῖται ἀπὸ τὴ μετσοβίτικη παράδοση στοὺς βυζαντινοὺς καιροὺς 13ο αἰῶνα»², ἀφοῦ καμμιά τέτοια παράδοση δὲν διατηρεῖται στὸ Μέτσοβο.

Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς ἀνεγέρθηκε γύρω στὰ 1700, χρονολογία ποὺ εἶναι ἐγχάρακτη σὲ ἀκρογωνιαῖο λίθο τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. (βλ. ἐπιγραφή, ἀρ. 6).

Ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς ὁ ναὸς ἀνήκει στὸν τύπο τῆς μονόκλιτης βασιλικῆς μὲ ἡμικυλινδρικό θόλο, ποὺ ἐξωτερικὰ σκεπάζεται ἀπὸ ἀμφικλιτὴ στέγη μὲ σχιστολιθικὲς πλάκες. Στὴ μεσημβρινὴ πλευρὰ, πλαίϊ στὴν εἴσοδο,

1. Βλ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα, Στο Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικόλα, Βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἑστίας, 1973, σ. 22.

2. Βλ. Ἀγγελου Γ. Προκοπίου, Ὁ Ἁγιος Νικόλαος τοῦ Μετσόβου, π. Νέες Μορφές, Σεπτέμβριος-Ὀκτώβριος 1962, σ. 15.

Έχει προσκτισθεί στα 1800 παρεκκλήσιο τιμώμενο στη μνήμη του Ἁγίου Νικολάου του ἐκ Μετσόβου († 1617).

Ὡς πρὸς τὴν ἀγιογράφηση, κατὰ τὸν Ἄγγελο Προκοπίου, ὁ ὁποῖος πρῶτος μελέτησε καὶ παρουσίασε τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα τοῦ ναοῦ¹, «εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἱστορήθηκε τὸ καθολικὸ τῆς μονῆς ἀπὸ ἓνα πλανόδιον συνεργεῖο ζωγράφων, ποὺ εἶχε δουλέψει προηγουμένα στίς νωπογραφίες τῶν μοναστηριῶν τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα»².

Ὁ ἴδιος μελετητὴς διακρίνει στὴν τεχνοτροπία τῆς ἱστορήσεως τοῦ καθολικοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τὴν κλιμάκωσή της ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα, ποὺ φανερῶνει ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος «τὰ στάδια ποὺ πέρασε ἡ ρυθμολογικὴ ἐξέλιξη τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς στὴ συνείδηση καὶ τὴν πράξη τῶν Ἑλλήνων λαϊκῶν ζωγράφων» καὶ συγχρόνως ἀποκαλύπτει «τὴ συνάντηση τῆς βυζαντινῆς παράδοσης τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Καλαμπάκας καὶ τῶν Μετεώρων μὲ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ μπαρόκ στὴν Κρήτη καὶ στὰ νησιά τοῦ Ἰονίου Πελάγους»³.

1. ὁ.π.

2. ὁ.π., σ. 17.

3. ὁ.π. σ. 20.

Α΄ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

1

1678

ΔΕΥΣΙ ΚΕ ΤΟΝ ΔΟΛΟΝ
 ΣΘ ΑΠΙΟΣΟΛΝ ΒΛΟΓΙΤΟ [·]
 φχ ////////////// 7 ζρπς

Μέ μαύρη τέμπρα κάτω ἀριστερά στήν εικόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τοῦ τέμπλου (διαστ. ἐκ. 86X59), πού εἶναι τοποθετημένη πλάι στήν εικόνα τοῦ Προδρόμου. Ἡ εικόνα αὐτή μικρότερων διαστάσεων ἀπό τίς ἄλλες εἰκόνες τοῦ τέμπλου, ἀλλά και παλαιότερή τους κατά 20 χρόνια, ἀνήκε στή μονή Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Κάτω Παναγίας) Μετσόβου και μεταφέρθηκε και τοποθετήθηκε ἐδῶ κατά τήν πρόσφατη (1960) ἀνακαίνιση τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου ἀπό τό Ἰδρυμα Τσοίτσα. (Πληροφορία κ. Μιχάλη Γ. Τρίτου). Βλ. και ἐπιγρ. 38.

2

1698

δε
 υσυς
 ἡέ
 τυν δ
 ὄλυν
 σθ κυρ
 γας ἔτους
 1698

Μέ μαύρη τέμπρα, κάτω ἀριστερά στήν εικόνα τῆς Παναγίας τοῦ τέμπλου (διαστ. ἐκ. 107X60). Τό ὄνομα Κύργας (= Κυριάκος) εἶναι γραμμένο και στά δέλτυχα τῆς προσκομιδῆς. (βλ. ἐπιγρ. 20). Τό κάτω μέρος τῆς εικόνας ἔχει και ἡ παραπάνω ἐπιγραφή δέν ὑπάρχει σήμερα.

3

1698

(α) δευσῦς
 ἡέ τόν
 ὄλυν
 σθ
 Ἰω|αννουδ
 Ἰ|ερομονα
 χδ ἔτδς
 1698

(β) ΔΕΗΣΗC ΤΟΝ ΔΟΥ
 ΛΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΛΗΑΝΗ ΚΑΙ Τ
 ΟΝ C [·] ΒΗΟΝ ΑΥΤΟ ΚΑΙ
 ΤΟΝ ΤΕΚΝΟΝ ΑΥ
 ΤΟΥ

Σε ἀμφιπρόσωπη εικόνα τοῦ Ἁγίου Νικολάου διαστ. ἐκ. 111X68 τοποθετημένη μετὰ τὴν ἀνακαίνιση τῆς μονῆς (1960) στὸ νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ. Ἡ εικόνα αὐτὴ χρησίμευε ὡς βημόθυρο τῆς Β. πύλης τοῦ Ιεροῦ (πληροφορία κ. Μιχάλη Τρίτου). Βλ. καὶ ἐπιγρ. 1 καὶ 8.

(α) Μὲ μαύρη τέμπρα κάτω ἀριστερὰ τῆς κεντρικῆς παράστασης τοῦ Ἐνθρονου ἁγίου Νικολάου, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία εἰκονίζονται θεύματα τοῦ ἁγίου.

(β) Μὲ κόκκινη τέμπρα στὸ χρυσοῦ κάμπο ἀριστερὰ, στὸ ὕψος τοῦ ἄμου τοῦ ἁγίου.

4.

1698

(α)	<u>ἔτος</u>	(β)	ΔΕΥCIC ΚΕ
	1698		ΤΟΝ ΔΟΥΛΟΝ
			СЪ : ΒΩΑΝΗ
			ΚΙΘ ΝΕΡΟΜΟ
			ΝΑΧΘ

Στὴν εικόνα τοῦ Χριστοῦ (Ἐνθρονου) τοῦ τέμπλου, διαστ. ἐκ. 107X59.

(α) Μὲ μαύρη τέμπρα, κάτω, ἀριστερὰ τοῦ ἱποπόδιου.

(β) Μὲ μαύρη τέμπρα, κάτω δεξιὰ τοῦ ἱποπόδιου.

5

1698

δεϋσὺς κέ τῶν δο
λόν σο ὑοάκῦμ ὑε
ροδὺάκόνου ἔτος
1698

Μὲ μαύρη τέμπρα, κάτω ἀριστερὰ, στὴν εικόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ τέμπλου, διαστ. ἐκ. 107X59.

6

1700

. 1700

Ἐγχάρακτη σὲ «ἀγκωνάρι» τῆς ΒΑ γωνίας τοῦ Ιεροῦ βήματος τοῦ καθολικοῦ διαστ. ἐκ. 73X19, βάθους ἐκ. 12.5 καὶ σὲ ὕψος 1.68 ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Κατὰ τὸν Προκαπίου (δ.π., σ. 17), ἡ χρονολογία αὐτὴ (1700) καθὼς καὶ ἐπιεὶνη (1702) τῆς τοιχογραφίας τῆς μεσημβρινῆς εἰσόδου (βλ. ἐπιγρ. 7) ἀντιστοιχοῦν στοὺς χρόνους τῆς ἀναστήλωσης τῆς ἐκκλησίας». Ἀλλὰ ὁ Προκαπίου (δ.π., σ. 15) ἔχει ὑπόψη τοῦ τῆ «μαρτυρία» τοῦ Εὐαγγελίου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα καθὼς καὶ τῆ «μεσοβίτικη παράδοση», γιὰ τίς ὁποῖες ἔγινε λόγος παραπάνω. Ὅς σημειωθεῖ πάντως ἐδῶ ὅτι τὸ Μέτσοβο (καὶ «ὁ ἐπιεὶνη Ἡγούμενος, Ἡσαίας καλούμενος»), ἀναφέρεται γιὰ πρώτη φορά στὰ 1380 μ.Χ. (βλ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Περιγραφή τῆς Ἡλείου, μέρος Β', ἐκδόσεις Ε.Η.Μ., Ἰωάννινα, 1984, σελ. 116). Ἡ διαφορὰ τῶν δύο ἐτῶν μεταξὺ τῆς φιλοτέχνησης τῶν εἰκόνων τοῦ

τέμπλου και τῆς ἀνέγερσης ἢ ἀποπεράτωσης τοῦ ναοῦ δὲν εἶναι ἀσυνήθης. Οἱ ἀγιογράφοι ἐκτελοῦσαν σὲ μικρότερο χρόνο τὶς παραγγελίες τους, ἀπὸ ὅσο χρειάζονταν οἱ κτίστες γιὰ νὰ ἀνεγείρουν τὸ ναό.

7

1702

(α)	ΔΕΗ [C] HC Τ8 ΔΘΛΘ Τ8 ΘΕΘ ΜΙΧΑ ΗΛ ΣΑΜΟ.	(β)	ἈΠΟ ἈΔΑΜ Ξ CI ἘΝ ἘΤΙ ΧΘ ΑΨΒ 1702	(γ)	ΔΙΑ ΧΕΙ ΡΟ [C E] ΨΣΑ ΘΙΘ

(α) Μὲ λευκὴ τέμπερα ἀριστερά, ἄνω τῆς ὑπέρθυρης ἐξωτερικὰ τοιχογραφίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στὴ μεσημβρινή (κύρια) εἴσοδο τοῦ καθολικοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαὴλ Στάμου και τῆς συζύγου του Μαρίας εἶναι γραμμένο στὰ δίπτυχα (βλ. ἐπιγρ. 19)

(β) Ἄνω, δεξιὰ τῆς παραπάνω τοιχογραφίας μὲ λευκὴ τέμπερα.

(γ) Μὲ λευκὴ τέμπερα, στὸ μέσον δεξιὰ τῆς τοιχογραφίας τῆς Παναγίας «Η ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ» ποὺ βρίσκεται ἀριστερὰ τῆς μεσημβρινῆς (κυρίας) εἰσόδου τοῦ καθολικοῦ. Πὰ τὸν Εὐστάθιο βλ. *Μανόλη Χατζηδάκη*, Ἑλληνες ζωγράφοι μετὰ τὴν Ἄλωση (1450-1830), Ἀθήνα 1987, σ. 287. Ὡς ἀντιπροσωπευτικὴς τῆς ἀντίθετης ροπῆς «ἐκείνης δηλ. ποὺ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἀγιορεϊτικὴ ζωγραφικὴ και παίρνει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὴ γεύση κάποιας «καθαρεύουσας» δηλ. λογιώτερης και καλλιπέστερης καλλιτεχνικῆς γλώσσας», θεωροῦνται οἱ τοιχογραφίες τοῦ Εὐσταθίου στὸν Ἁγίο Νικόλαο Μετσόβου (βλ. *Μανόλη Χατζηδάκη*, Πνευματικὸς Βίος και Πολιτισμὸς, 1669-1821. Ἡ τέχνη, Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμος ΙΑ', σ. 255). Τὸ ὄνομα τοῦ Εὐσταθίου ἀναγράφεται και στὰ δίπτυχα τῆς προσκομιδῆς (βλ. ἐπιγρ. 20).

8.

1703

(α)	δοῦλός Θεθ μ ηχαλῆς έτῶς 1703	(β)	δοῦλός Θεθ υῶανηκυοῦ· ηερόμο ναχοῦ · έτῶς αψγ ·

Σὲ εἰκόνα τοῦ τέμπλου στὸ ἄνω μισὸ τῆς ὁποίας παριστάνεται ἡ Ἁγία Τριάς και στὸ κάτω οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι. Καὶ ἡ εἰκόνα αὐτὴ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὴν μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Κάτω Παναγιάς) Μετσόβου (πληροφορία κ. Μιχαὴλ Γ. Τρίτου) βλ. ἐπιγρ. 1,3.

(α) Μὲ λευκὴ τέμπερα κάτω ἀριστερὰ τοῦ Χριστοῦ.

(β) Μὲ λευκὴ τέμπερα κάτω ἀριστερὰ τοῦ Ο ΠΑΛΕΟΣ ΤΟΝ ΗΜΕΡΟΝ

9. 1724'

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ 1724 Ι ΔΕΗΣΙΣ ΤΟΥ ΔΩ ΤΩ ΘΕΩ ΗΘΑΝΙΚΙΩ, ΗΕΡΟΜΟΝΑΧΩ

Σε ζωγραφιστό επιτάφιο μικρών διαστάσεων. Πρόκειται ίσως για τον ίδιο Ίωαννί-
κιο των επιγραφών 3, 4, 8β και 20.

10. 1751

1751 Ιουνίου 21
Δια ΧΕΙΡΟΣ Στεργιος
του ΠΑΠΑΓΙΑΝΙ εκ μετζαβου

Με μαύρη τέμπρα σε εικόνα Ο ΑΓΙΟΣ ΝΕΟΜΑΡ / ΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ / ΕΚ ΜΕΣΩ-
ΒΟΥ, διαστ. εκ 111X51, η οποία βρίσκεται σήμερα στο αρχονταρβί της μονής. Ο
αγιογράφος δεν μνημονεύεται στο έργο του Φ. Πιομίνου. Έλληνες αγιογράφοι μέχρι
το 1821. Άθινα 1984.

11. 1754

1754 Αυγούστου 3

Με λευκή τέμπρα, κάτω αριστερά σε φορητή εικόνα Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ο νέος /
εκ μεσώβου (διαστ. εκ 87,5X51,5). Η εικόνα φυλάσσεται στο νάρθηκα της μονής.

12. 1767

† ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΠΟΤΙΡΗΟΝ ΟΙΝΕ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΗΚΟΛΑΟΥ ΑΠΟ
ΜΑΝΑΣΤΟΙΡΙ ΤΟΥ ΜΕΤΖΟΒΟΥ ΚΕ ΣΙΝΔΡΟΜΗ ΤΙΣ ΔΑΝΟΙΑ ΗΕΡΕΩΣ
1767 ΜΑΗΟΥ 23 ΘΟΔΟΡΙΣ

Έγχάρακτη περιφερειακά στη βάση αργυρού αγίου ποτηρίου, το οποίο φυλάσσεται
σήμερα στην Ιερά μονή Κοιμήσεως της Θεοτόκου (Κάτω Παναγιάς) Μετσώβου.

13. 1777

ΔΗΜΟ
ΓΙΑΝΗ
1777

Σε χάλκινο δοχείο («γκισίμ»)

14

17(;) ['] 4

ΕΝ ΕΤΕΙ ΣΩΤΗΡΙΩ

αψ (;) ['] δ

.....

.....

.....

Με μαύρη τέμπρα σὲ ξύλινο ἀρτοφόριο, πὺν ἐκτίθεται σήμερα στὸ νάρθηκα τοῦ καθολικοῦ. Ἐξίτηλη ἢ ὑπόλοιπη ἐπιγραφή.

15.

1800

1800 ΔΙΟΝΙΣΙΟΣ · ΜΑΡΕΣΟΥ

Με μαύρο χρῶμα κάτω ἀπὸ τὴν τοιχογραφία πὺν παριστάνει τὸν οἰκισμὸ τοῦ Μετσόβου στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Ὁ Διονύσιος Μαρέσου εἶναι ἀφιερωτῆς (βλ. καὶ ἐνθύμ. 18)

16.

1803

ΠΟΛΙΧΡΟΝΙ

ΙΩΑΝΙ 1803

Σὲ χάλκινο δοχεῖο («γκιούμ»).

17.

1860

ΑΥΤΗ Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΙ
Α ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ ΚΥΡ
ΙΟΥ ΘΕΜΕΛΗ ΜΙΤΖΟ
ΡΑ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑΣ ΕΠΙ
ΤΡΟΠΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΕ
ΡΓΙΟΥ ΙΩΑΝΟΥ ΤΖΑΒ
Α ΑΡΧΗΤΕΚΤΟΝ ΝΙΚΟ
ΛΑΟΣ ΤΑΛΑΜΠΙΑΚΟΥ
1860 ΙΑΝΟΥ 12

Ἐγχάρακτη σὲ πλάκα ἐντοιχισμένη πάνω ἀπ' τὴ δυτικὴ πύλη τῆς μάντρας τῆς Μονῆς.

19.

α. άχρονολ.

[ΧΕΙ]Ρ ΘΕΟ[ΔΩΡΟΥ] ΠΟΥΛΑΚΗ

Με μαύρη τέμπρα σε φορητή εικόνα (διαστ. έκαστ. 44X32.4) Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ / ΤΗΣ ΘΚΘ. Φυλάσσονταν στο νάρθηκα του καθολικού, που έχει μεταβληθεί σε μικρή «πινακοθήκη» φορητών εικόνων, συγκεντρωμένων εκεί από τον Εύαγγελο Ἀβέρωφ - Τσοίτσα. Ἡ παραπάνω εικόνα, δωρεά Μαρίας Ἀγγέλου Κουταρέλη, μεταφέρθηκε πρόσφατα και φυλάσσεται στο «άρχοντικό» Τσοίτσα. Βλ. έπιγρ. 1 και 8.

20.

c. 1702

ΙΩΑΝΗΚΝΎΘ ΙΕΡΟΜΟΝΆΧΎΘ ΔΗΜΗΤΡΙΎΘ + ΣΎΛΤΟ
 ΜΊΣΙΟ·ΚΎΡΓΑΣ·ΜΙΧΑΗΛΎ· ΣΤΕΡΓΊΟΥ + ΑΦΈΝΤΡΟ +
 ΜΑΡΊΑΣ·ΣΤΆΜΟ·ΓΕΩΡΓΊΎΘ· ΚΩΝΣΤΑ ΔΗΜΗΤΡΊΎΘ·
 ΚΑΛΟ· ΕΎΣΤΑΘΊΎΘ +
 ΔΗΜΗΤΡΊΎΘ·ΊΈΡΕΟ[Σ] + ΣΙΜΕ[ΩΝ] ΙΕΡΟΜΟΝΆΧΎΘ

Με μαύρη τέμπρα στα δίπτυχα της προσκομιδής. Τά όνόματα των Ιωαννίκιου Ιερομονάχου, Κύργας, Μιχαήλ και Μαρίας Στάμο, Εύσταθίου αναφέρονται και στις έπιγραφές 2, 3, 4, 7 (α), (γ) και 9.

21.

c. 1702

ΔΕΥΣΙΣ ΚΉ
 ΤΎ ΔΎΛΎ ΤΎ
 ΘΥ ΘΕΟΔΩΡΙ

Με λευκή τέμπρα στην τοιχογραφία Ο ΑΓΙΟΣ / ΝΙΚΟΛΑΟΣ / Ο ΜΥΡΕΟΝ, ύπεράνω της κόγχης του Ιεροού βήματος έξωτερικά.

22.

18 [·]5

αω// ε'

Με λευκή τέμπρα σε εικόνα του Ἀγίου Γεωργίου, διαστ. 139X71.

Β' ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

1. 1742
1742 φεβρουαρίου 3 αναπαύτηκε ο μακαρι(της) γιογος
ανάπαυσον κυριε την ψιχην του δουλουσου γιοργλου με το
σιψιστομα (;)

Σε παράφυλλο βιβλίου ΤΥΠΙΚΟΝ, παρά Νικολάω τῷ Σάρω, Ἐνετίησιν, 1691.

2. 1793
Ἐστω εἰς μνήμην, ὅτι τῇ εἰκοστῇ δευτέρᾳ Μαΐου τοῦ 1793 ἐν Μετζόβω,
ἐχιόνισε
καὶ κάτω εἰς ἅγιον Νικόλαον ἔπεσε χιόνι ὡσεὶ
δάκτυλα τρία.

Στὴν κάτω ὡα τῆς σελ. 256 (τελευταίας) βιβλίου ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ παρά Νικο-
λάω Γλυκεὶ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίησιν 1782. Στὸ ἴδιο θέμα ἀναφέρεται καὶ ἐνθύμησις
ποῦ δημοσίευσε ὁ Δ. Σάρρος (Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, ΙΒ', σελ. 105) «ἐξ ἐντύπου βιβλί-
ου τῆς Μονῆς Προφήτου Ἡλίου Βίτσης»: «1793 Μαΐου 22 ἔπεσε χιών. ἡμέρα Κυριακὴ
ἔρριξε χιών ἕως μιαν πιθαμὴν εἰς τὰ βουνά· εἰς τὰ χωρὰ τοῦ Ζαγορίου μιὰ παλάμα». Παρόμοιο εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον ἐνθύμησεως ποῦ δημοσίευσε (Ἡπειρωτικὴ Ἔστια,
9ος, σ. 199) ὁ ιερέας Γ. Παῖσιος ἀπὸ Μηναῖο Ἰουλίου τῆς Μονῆς Ἁγίου Νικολάου Σκα-
μνελλίου: «εἰς τοὺς 1703 ... καὶ ἔκαμεν καὶ ἕναν χειμῶναν πολὺν καὶ εἴκοσι δύο μαῖου
ἔδωσε χιόνι... ἕως μιαν πιθαμὴν». Τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι, ἀφοῦ συμπίπτει καὶ ἐδῶ ἡ
ἡμερομηνία, ὅτι ὁ ιερέας παρανέγνωσε τὴ χρονολογία (0 ἀντὶ 9).

3. 1807
1807
απριλίου 7 ἔριξε χιόνι
ἐνθιμισι γραφο εγο ο δι
της στουν 1813 γεναρίου|
ἦτον μέρες λς' ἔκανε|
ἐπιξαν πάγο και το |...
ἐκοβα με το σκεπαρ(νι)

Σε παράφυλλο βιβλίου ΤΡΙΩΔΙΟΝ, Ἐνετίησιν 1783, Παρά Δημητρίω Θεοδοσίω τῷ
ἐξ Ἰωαννίνων.

4.

1809

1809 νοεμβρίου: 2
 εγίνθηκε ω παπαβασίλη ημερός

Σε παράφυλλο βιβλίου ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, παρά Δημητρίω Θεοδοσίω τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίησιν 1775.

5.

1815

ἐν τῷ φακε: Ἐν μηνί μαῖω: 25
 ἦλθον ἐγὼ ὁ ἐν Ἱεροδιακόνοις το
 ἀγί(ου) σταγῶν' ἐλάχιστ(ος): Καλλίνικ(ος):
 ἐνταῦθα εἰς μέσοσφον διὰ νὰ
 διαβάσω εἰς τὸ σχολεῖον': ὦν
 διδάσκαλ(ος) ὁ σοφολογιώτατος
 κύρ ἄδαμ(ος)'.
 Ἱεροδ(ιάκωνος) Κα(λλ)νικ(ος)

Στὸ πῖσω παράφυλλο βιβλίου ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ, παρά Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίησιν, 1799.

1. Στὰ 1815 Μιτροπολίτης Σταγῶν ἦταν ὁ Γαβριήλ ἀπὸ τὴν Τρίκαλα μαθητὴς τοῦ Στεφάνου Σταμικίδου ἀπὸ τὴν Κοζάνη, ὁ ὁποῖος εἶχε σχολαστήσαι στὰ Τρίκαλα γιὰ μιά εἰκοσενταετία (βλ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ Συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, ἐκδ. Ἑταιρείας Ἱερωρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1960, σ. 35). Κατὰ τὸν Ἰωάννη Λαμπρῖδη, ὁ Γαβριήλ καταγόταν ἀπὸ τὸ Κοσιόριτζ (νῦν Ἀιτωρράχη) Κατασνοχωριῶν, μετὰ δὲ τὴν παραιτήσή του ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνον τῶν Σταγῶν (1815), ἔγινε ἠγούμενος τῆς μονῆς Τσιουίκας, κοντὰ στὸ Λοζίτσι (νῦν Ἑλληνικό) Κατασνοχωριῶν, τὴν ὁποία μάλιστα «προήγαγε καὶ πύργευσεν» (Ἰωάννου Λαμπρῖδου, Ἱερωρωτικὰ Μελετήματα, Μαλακασσιὰ, τεύχος Δ', μέρος Α, ἐν Ἀθήναις 1888 σ. 37). Στὸ νῶδ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς Μετσόβου ὑπάρχει ἀργυρὸ ἀρτοφόριον μὲ τὴν ἐπιγραφή: «ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΤΑΓΩΝ / ΓΑΒΡΗΗΛ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΙΣ ΜΕΤΖΟΒΟΝ / ΝΑΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ / 1814 ΜΑΡΤΙΟΥ 15».

2. Τὸ σχολεῖο τοῦ Μετσόβου ἰδρύθηκε στὰ 1759 χάρις στὸ κληροδότημα Στεφίου Στάνου, ὁ ὁποῖος ἀφείρωσε ἐκατὸ χιλιάδες ἀσπρα, ὁ τόκος τῶν ἀπολιῶν νὰ δίδεται εἰς μισθὸς στὸν ἐκείστοτε διδάσκαλο. Ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ ποσὸ ἦταν ἀνεπαρκές, οἱ προύχοντες τοῦ Μετσόβου προσέθεσαν ἀκόμα εἰκοσι χιλιάδες ἀσπρων «εὐρεθέντων χρημάτων τοῦ ἐν Μετσόβῳ εὐρισκομένου μονηρίου Ἀγίου Νικολάου» (βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημηχάλη, Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολεῖῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδασθέντες, Ἱερωρωτικὰ Χρονικά, 10' (1940), σ. 7).

3. Πρόκειται γιὰ τὸν Μετσοβίτη διδάσκαλο Ἀδάμο ἢ Ἀδάμ Τσαπέτιο ἢ Τζαπέτιο ἢ Ζαπέτιο, ὁ «ἐξ ἀρχοντικῆς ἐκ Μετσόβου οἰκογενεῖας καταγόμενος ἐπιφανὴς διδάσκαλος» (βλ. Ἀγγ. Χατζημηχάλη, ὁ.π., σ. 15) ἀντικατέστησε στὰ 1816 τὸν ὁμοχώριο καὶ συμμαθητὴ του Ἀναστάσιο ἢ Ἀναστασάσιο, διδάσκαλο στὸ Μέτσοβο (βλ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ συλλογὴ κλπ. σ. 206-207).

Ὡστόσο σὲ ἄλλο ἔργο τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὁ Τσαπέτιος φέρεται ἀνακριβῶς ὡς σχολαστὴς «διὰ-δοχος τοῦ Δημητρίου Βαρδάκια στὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦ Μετσόβου στὰ 1810 (βλ. Παναγ. Ἀραβαντι-

νοσ, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας παρ' Ἑλλήσι, ἐκδ. Ε.Π.Μ. Ἰωάννινα 1986, σ. 134). Ἀπὸ τὴν (ἀξιόπιστη) μαρτυρία - ἐνθιμήση τοῦ Καλλινίκου προκύπτει ὅτι ὁ Τσαπέκος ἦταν ἤδη διδάσκαλος στὸ Μέτσοβο κατὰ τὸ 1815, πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀναστασίου (1816). Σὲ πρόσφατη δημοπρασία Παλιῶν Βιβλίων ἐκτέθηκε καὶ πούληθηκε χειρόγραφο τετράδιο «Συλλογὴ καὶ ἐκθεσεὶς παροιμιῶν ἑλληνικῶν, ἀπλοῦς ἑλληνικῶν, ἐκ τῶν τοῦ Σολομώντος, ἐκ τῶν τοῦ Σοφοῦ Σειράχ γνωμῶν, ἐκ τῶν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πατέρων τυχωφελῶν (sic) ρητῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν ἔξω περιέργων χάριν βοήθηματος τῆς μνήμης, γινομένη παρ' ἐμοῦ τοῦ εἰτελοῦς Ἀδάμου τοῦ Ζαπέκου, κατὰ τὸ σωτήριο ἔτος 1838. Ὀκτώβρ. 13. Ἐν Φιλίππουπόλει». (βλ. Πέτρος Α. Βέργος, Δημοπρασία παλιῶν βιβλίων 6, 7 καὶ 8 Δεκεμβρίου 1989, σ. 32, ἀριθμὸς λαχνοῦ 475).

6.

1818

(α) 1818 Ἰουνίου 17 ἦρθε ο
 Ἰωάννης του [Δη]μήτρι κατζανου
 ἔδω εἰς τὸ σχολήον νὰ μάθη γράμματα
 εἰς τὸν διδάσκαλον
 γρηγορίου Ἰωαννήτη'

(β) παραδίδομεν μάθημα ἐκ τοῦ δι
 δασκάλου γρηγορίου Ἰωαννήτη

Στὴ στάχωση ἐσωτερικὰ παλαιοῦ ἀκέφαλου βιβλίου ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ.

1. Πρόκειται γιὰ τὸν Γρηγόριο ἢ Γρηγοράσκο Μπαλανίδη, ὁ ὁποῖος, «ρήτωρ καὶ εὐμέθοδος ἀνὴρ», κατὰ τὸν Ι. Λαμπρίδη (δ.π., Ε, σ. 44), φέρεται νὰ ἐγκαταστάθηκε στὸ Μέτσοβο μετὰ τὴν πτώση τοῦ Ἀλῆ πασᾶ (βλ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ συλλογὴ κλπ. σ. 129). Ἡ Ἀγγ. Χατζημιχάλη γράφει ὅτι ὁ Γρηγοράσκος διδάξε στὸ Μέτσοβο «μέχρι τοῦ 1825 περίπου ἢ καὶ ὀλίγον τι ἀργότερον», κατὰ δὲ τὸν Γούδα φέρεται ὡς «ἔτη τινὰ ἐν Μετσόβω εὐδοκίμως διδάξας» (βλ. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, δ.π.). Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία ὁμοῦ τοῦ Νικολάου Ζωσιμᾶ μετὰ τὸν Γρηγ. Μπαλανίδη προκύπτει ὅτι ὁ διδάσκαλος ἦταν στὸ Μέτσοβο κατὰ τὰ ἔτη 1826, 1828 καὶ 1830 (βλ. Φιλίππου Σεγκούνη, Ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία τῶν Ζωσιμάδων, Ἰππειρωτικὰ Χρονικὰ, 1931, σσ. 206 κ.ε.). Πρὸ τῆς ἀναδείξεώς του σὲ σχολάρχῃ Μετσόβου τὸ ἔτος 1832 (βλ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας παρ' Ἑλλήσι, σ. 134, σημ. 1 καὶ Τρύφωνος Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τόμος Α, ἐν Ἀθήναις, 1936, σ. 181), ὁ Γρηγοράσκος βρισκεται στὰ Ἰωάννινα δύο φορές στὰ 1829 καὶ στὰ 1831, τὸ πιθανότερον γιὰ οἰκογενειακοὺς καὶ μόνο λόγους (βλ. Φιλίππου Σεγκούνη, δ.π., 1933, σ. 137-138). Ἐν πάσῃ περιπτώσει καμμιά ἀπὸ τίς ἐντυπες πηγές δὲν ἀναφέρεται στὴν πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ (1822) διδασκαλικὴ θητεία τοῦ Γρηγοράσκου Μπαλανίδη στὸ Μέτσοβο καὶ κατὰ τοῦτο ἡ παραπάνω ἐνθιμήση - μαρτυρία εἶναι σημαντικὴ.

(γ)

1819

1819 δεκεμβρίου 24 εγινικε ο παπαμιχαλις ἰωαννου μιτζορα
 ιερέας ἰσταγρεβена μετουαγηου αρχιερέος βαρθολομέου' τινιμερα
 του χριστουγενου ἴρθε ἰστοναγιο νικόλαον στισικοσιέξι δεκεμ
 βριου ἰστον κερων του διονισιου ἰγουμενος κιεκαμε τοσαρά [νταλείτουργο]
 διωνισιου ηγουμενος ἰς του αγιου νικολαου

δ.π.

1. Από Έρυθρών, Μπυραπολίτης Γρεβενών (1803-1820). Βλ. Έπισκόπου Σεργίου Π. Σιγάλα, Η Έκκλησία των Γρεβενών, Γρεβενά, 1986, σ. 51. Το Μέτσοβο και η γύρω περιοχή αποτελούσαν την Πατριαρχική Έξαρχία Μετσόβου (1659-1924) γι' αυτό και οι ιερείς χειρονοήνταν από τους πλησιοχώρους επισκόπους (βλ. και ενθύμηση θζ). Στά 1924 η Πατρ. Έξαρχία Μετσόβου κροβιάσθηκε, για ειδικούς λόγους, σέ Μπυραπολή μέ πρώτο (και τελευταίο) μπυραπολίτη τόν από Γάνου και Χώρας Τιμόθεο. Μετά τήν κοίμηση του Τιμόθεου († 19.2.1928), η προσωρινή Μπυραπολή Μετσόβου καταργήθηκε και η περιοχή προσαρτήθηκε, μέ απόφαση της Ίερής Συνόδου της Έκκλησίας της Ελλάδος, στή Μπυραπολή Γρεβενών, από τήν όποια όμως αποσπάστηκε στά 1932, για νά προσαρτηθεί όριστικά στή Μπυραπολή Ίωαννίνων (βλ. σχετικά Μιχάλη Γ. Τρίτου, Η Ίερά Μπυραπολή Μετσόβου και ό πρώτος Μπυραπολίτης Τιμόθεος, Ήπειρωτικό Ήμερολόγιο 1989, σ. 215. Ό ίδιος μελετητής έξεκόντισε διδακτορική διατριβή μέ θέμα τήν Πατριαρχική Έξαρχία Μετσόβου).

(δ) 1819

1819 δεκεμβριου: 26 εγινικε κεοπαλακόςτα του παπαβασίλι κανγγδέλου διομέρες πίσω από τόν παπαμιχάλι μιτζορα ισταγρεβενα ιστοναγγο βαρθολομεον κε ο παπακοστας εχιροτονιθηκε στα γρεβενα κε...

δ.π.

(ε) 1820

1820 εχιροτονίθικα εγο.....
μιχαλιων τον ιερεον μιτζορα
τινιμέρα τον χρηστουγενον ιλθα ιζμεσον ταγιου νικολάου

δ.π.

(ζ) 1822

1822 νοαρης 21
εεγηνικε ο παπαχριστοδουλος ηερεας

δ.π.

7. 1826

1826 ηανουαρίου 5 εχεροτονήθηκε.
παπατημόθεος του μηχου σταντημερου
(ης τ)α τρικαλα ης στον αρχηπερα γαβ(ρη)λ

Σέ χαρτί επικολλημένο στή στάχωση βιβλίου ΤΡΙΩΔΙΟΝ Ένετίησιν 1783, Παρά Δημητρώ Θεοδοσίω τῷ ἐξ Ίωαννίνων. Το Μέτσοβο ίπαγόταν εοκλησιαστικά μέχρι του 1659 στήν επισκοπή Σταγών. Βλ. Παναγ. Άραβαντινοῦ, Χρονογραφία της Ήπειρου, τόμος Β', ἐν Ἀθήναις, 1856, σ. 107.

11. 1882

1882 φεβρουαρίου 4 αναπαυθικεν ὁ Γούσιος Κιούρας

Στή στάχωση βιβλίου ΚΛΙΜΑΞ. Ἐνετίησι, 1774, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων

12. 1887

1887 Νοεμβρίου 26 απεβίωσεν εγινιτου ελένη
Ὁ Μαθουσάλας ζήσας ετη 960

δ.π.

13. 1883

ἡ παροῦσα Κλήμαξ ἡπάρχει τοῦ Ἰωάννου Ἱερέος οἰκονομίδου εκ κομοπό-
λεος Μεσσόβου [...] μαθὲν δωρεάν παρὰ της Πολυξένην Μιχαήλ Δολμάτζη
Ἐν Μεσσόβω 1883 ἀπριλίου 20

Σὲ χαρτί ἐπικολημένο στὴν προμετωπίδα βιβλίου ΚΛΙΜΑΞ. ἀφοδ', Ἐνετίησι
1774, παρὰ Νικολάω Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

14. 1910

1910 φληβαρίου 3 ἦρθε ο κηργος του
τόλι ὄκα στο μοναστήρι δόκιμος δόκιμος
και δια καλόερος
26 φληβαρίου εφριγε ὁ κηργος απο το μοναστήρι

Σὲ χαρτί ἐπικολημένο στο πίσω (ἑσωτερικά) ἐξώφυλλο βιβλίου ΤΡΙΩΔΙΟΝ. Ἐνε-
τίησιν 1783, παρὰ Δημητρίω Θεοδοσίου τῷ ἐξ Ἰωαννίνων.

15. 1912

1912 ὀκτοβρίου 31 ἔγινε πόλεμος
στο μέσοβον και ηρθε το ρομέικο

δ.π.

16.

(α) 1913 γεναρίου 12 πέθανε η σιχοριμε
νι η καλόγρια μερα σαβατο προη

δ.π.

(β) 1913 γεναρίου 12 πήραν τα ησανινα
ο διάδοχος κονσταντίνο ο βασιλέας
της ελλάδας.

δ.π. Γὰ τίς ἐνθυμήσεις 15 καὶ 16β βλ. καὶ *Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ-Τοσίτσα*, Στὸ μοναστήρι τοῦ Ἀη-Νικόλα, βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἑστίας, 1973, σελ. 58.

17.

1927

Ἡ Καλόγρεα Ἀπεβήωσε
εἰς τὰς 14 Μαρτίου μετα μεσο
νύκτιον εἰς τὰς 4 ἡ ὥρα
2 ὥραις πρὶν νὰ φέξη
Μονὴ Ἀγ. Νικολάου
15 Μαρτίου 1927

Σὲ παράφυλλο βιβλίου ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ΔΑΒΙΔ, ἐν Βιέννη 1793, Ἐκ τῆς Ἑλλην. Τυπογραφίας Γεωργίου Βεντότη.

18.

ἀχρονολ.

ετουτο το μηνεο οπηος το πα
ρη ναχη τη καταρα του αγηου
νηκολά κε του Χριστου κε
της παναγηα ολη τον αγήον

Στὴν προμετωπίδα (πίσω) βιβλίου ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ, Ἐνετίησιν, 1776, παρὰ Νικολάω τῷ Σάρφ.

19.

ἀχρονολ.

διονίσιος μαρέσου φιέρομα του αγίου
νικολάου

Στὴν πίσω ὀψη τῆς προμετωπίδας βιβλίου ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ, αψοε, Ἐνετίησιν 1775, Παρὰ Δημητρίω Θεοδοσίω τῷ ἔξ Ἰωαννίνων (βλ. καὶ ἐπιγρ. 15)

20.

ἀχρονολ.

Ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου ἀποστόλου ἀϊδὴνογλου
Ἀδριανουπολίτου
καὶ τόδε

Σὲ παράφυλλο βιβλίου ΤΑΜΕΙΟΝ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑΣ παρὰ Γρηγορίου Πρωτοψάλτου,

τόμος πρώτος, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκ τῆς τυπογραφίας Κάστρου, εἰς Γαλατάν, 1834.

21.

ἀχρονολ.

Ἱερ. Βενέδικτος ἀφιέρωμα διὰ τὴν ἱερ. Μονὴν τοῦ ἁ
τοῦ ἁγ. Νικολάου ἐκ Μετσόβου

Στὴν προμετωπίδα βιβλίου ΚΥΡΙΑΚΟΔΡΟΜΙΟΝ συντεθὲν ὑπὸ τοῦ πανιερωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Νικηφόρου τοῦ πρώτου Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως, τόμος Β', ἐν Μόσχᾳ, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς Ἀγιωτάτης Συνόδου, ἔτει 1837.

ΚΩΣΤΑΣ Π. ΒΛΑΧΟΣ

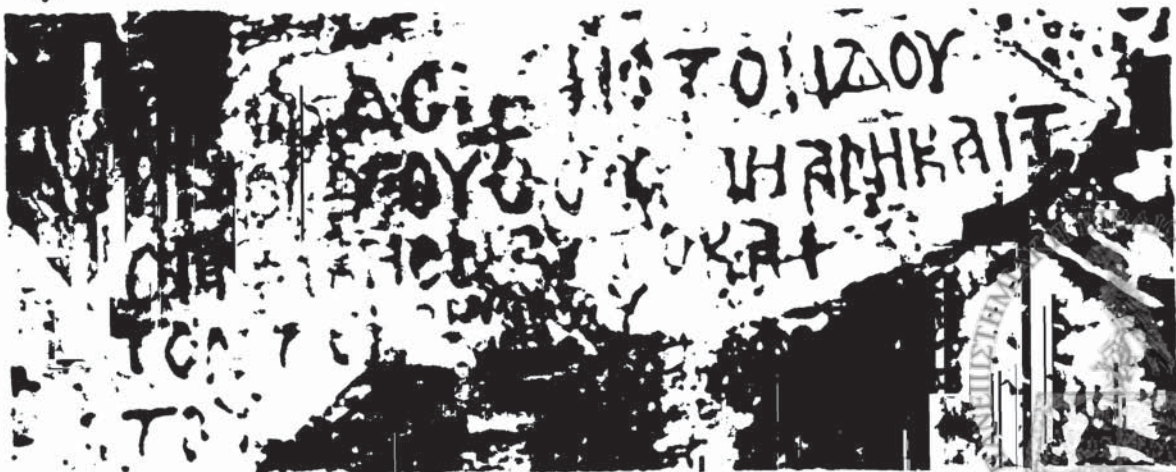
ΣΧΕΔΙΑ — ΕΙΚΟΝΕΣ

1. ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

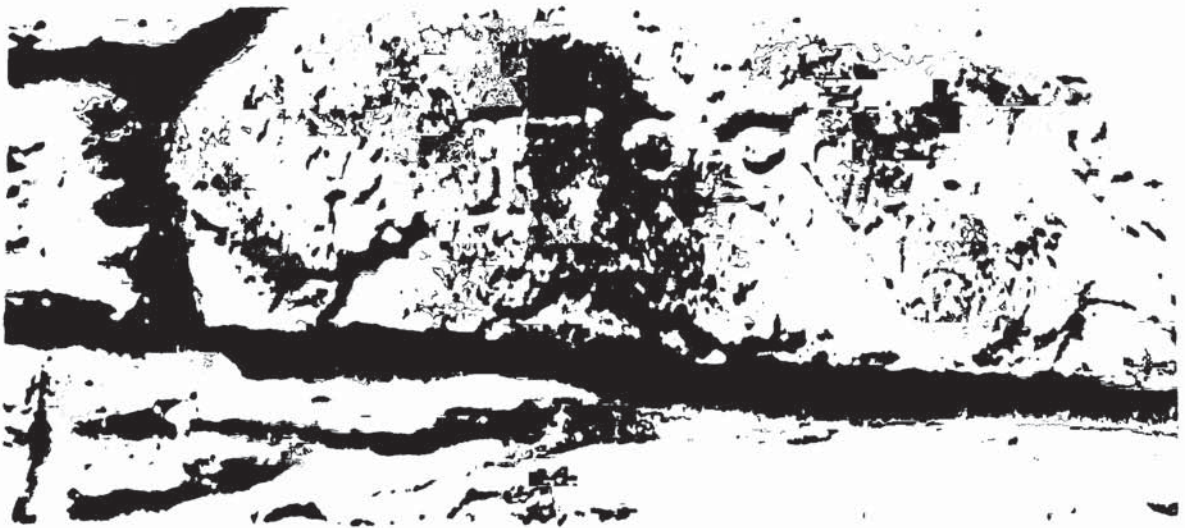
3α

ΔΙΕΥΣΥΣ
 ΧΕΤΟΥ
 ΔΥΛΟΥ
 ΣΟΥ
 ΑΦΥΚΜΑ
 ΕΡΟΜΟΡΑ
 ΧΕΤΟΥ
 1699

3β

6

7α

ΔΕΗ
ΥΔΑΛ
ΥΘΕΥ
ΜΙΧΑ
ΗΛ
ΕΗΜΟ.

7β

ΑΠΟΑΔΑΜ
ΣΕΤ.
ΕΜΕΤΙΧΩ
ΑΨΕ
ΙΤΟΤ

7γ

ΔΙΑΧΕΡ
ΡΟ
ΘΙ
Σ

8α

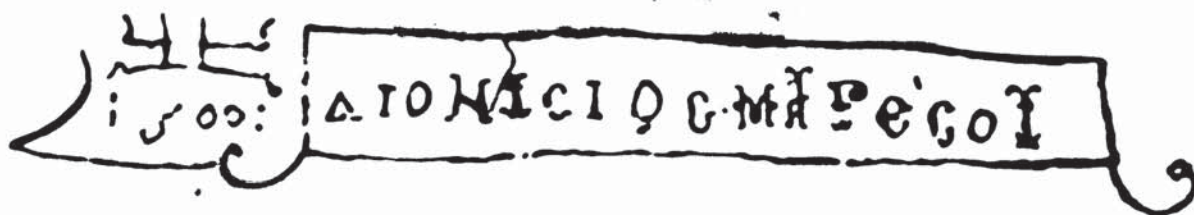
Πουλιος
ηχαη
ΕΠΟΥΣ
1703

8β

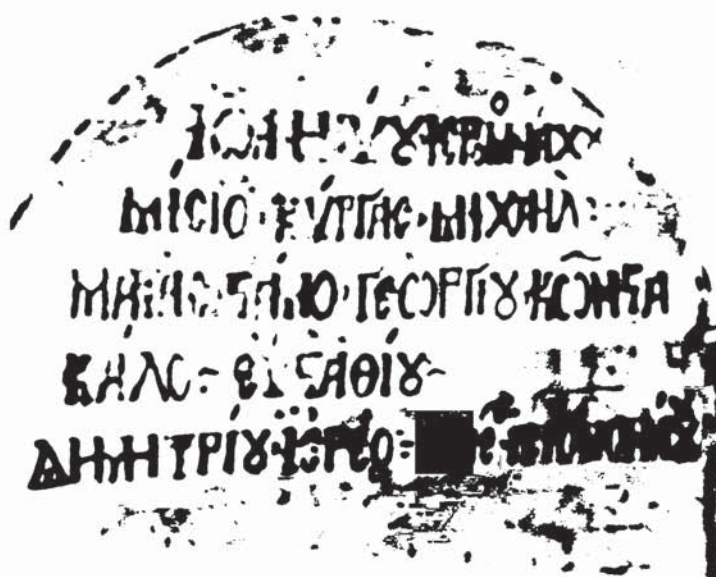
Πουλιος
υοαηκωου
μερου
ΕΠΟΥΣ
ΑΨΕ

15

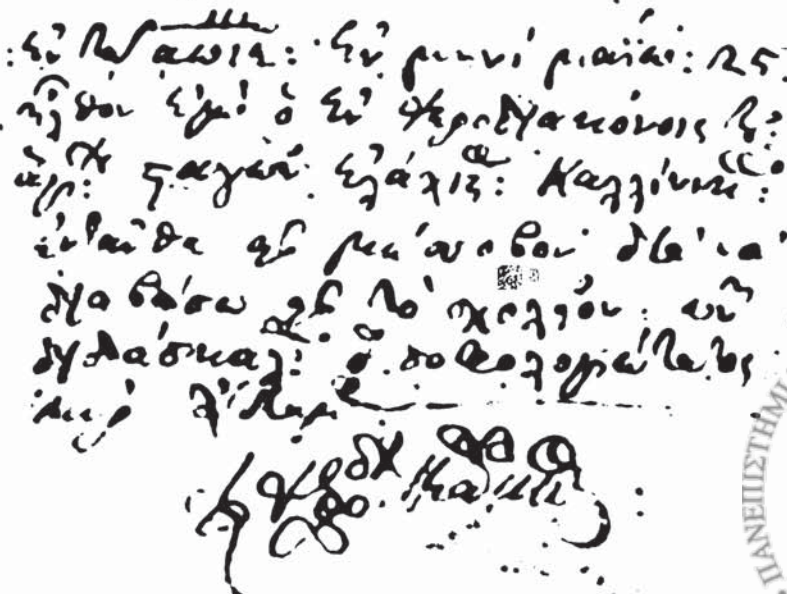

 ΔΙΟΝΙΣΙΟΥ ΜΑΡΤΥΡΟΥ

20

 ΙΩΑΝΝΑ ΧΑΡΤΙΝΟΥ
 ΜΙΣΙΟ ΕΥΓΡΑΣ ΜΙΧΑΗΛ
 ΜΗΛΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑ
 ΚΗΛΟΣ ΒΙΣΤΑΘΙΣ
 ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑ

2. ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

5

 εὐλογησάτωσαν ἐν παντὶ ἡμέραις αὐτοῦ
 οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ καὶ ὅσα ἐν αὐτοῖς
 ἐστὶν ἁγία ἡ ἐκκλησία ἡ κατὰ τὴν
 εὐαγγέλιον ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία
 ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία
 ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία
 ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία ἡ ἐκκλησία

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

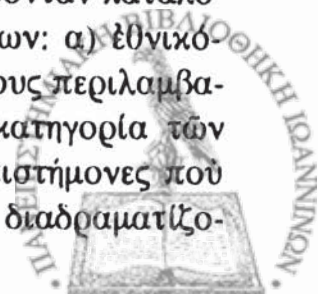
ΑΡΣΕΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Για τόν Ἀρσένη Γεροντικό, γράφτηκαν πολλά και θὰ εἰπωθοῦν κι ἄλλα. Ὅλα τοῦ ἀξίζουν. Γιατί ὁ Ἀρσένης ἦταν ἓνα πνευματικό ἀνάστημα, πού δέν τοποθετεῖται εὐκόλα στά συνήθη πλαίσια, οὔτε μπορεῖ νά κριθεῖ μέ τά συνηθισμένα μέτρα. Αὐτός εἶχε ξεκοπεῖ ἀπό σελίδες τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἀπό τή χορεία τῶν φιλόσοφων καί στοχαστῶν κι ἤρθε ἀνάμεσά μας γιά νά κηρύξει τόν ὀρθό λόγο καί ν' ἀνοίξει ἄλλους ὁρίζοντες στή σκέψη καί τή ζωή.

Ἄν καί ἔρεβε στό κρεβάτι, μήνες τώρα, χτυπημένος ἀπό τήν ἀρρώστεια, στήν πραγματικότητα ἔφυγε σιητός ἀπό τή ζωή, ἀφοῦ δέν σταμάτησε ὡς τίς τελευταῖες μέρες, νά συν-διαλέγεται μέ τοὺς ἀνθρώπους καί τὸ περιβάλλον, νά κατανοεῖ, νά κρίνει καί νά ἐλέγχει, περιφρονώντας τόν καρκίνο πού τόν κατέτρωγε, ἀγνοώντας τον στήν οὐσία, μιά καί οἱ πνευματικές του ἱκανότητες τοῦ ἐπέτρεπαν νά μετέχει στή ζωή μέ τόν τρόπο πού μποροῦσε. Τά ἄλλα ἀποτελοῦσαν δευτερεύουσα ὑπόθεση πού γνώριζε τήν κατάληξή της.

Τώρα πού ἔφυγε ἀναπολωῶ κοινές στιγμές ζωῆς, πού δημιούργησαν ἔντονα βιώματα. Ὅ,τι θὰ γράψω, λοιπόν, δέν θ' ἀναφέρεται σ' ἐκεῖνα πού κατ' ἐπανάληψη ἔχουν λεχθεῖ, γιά τίς γενεές, αἰφνης, πού μόρφωσε, γιά τὸ ἦθος πού δίδαξε καί γιά τή γενικότερη προσφορά του. Θὰ προσπαθῆσω νά τόν δῶ ἀπό ἄλλες πλευρές, ἀνθρώπινες, ἀπό τίς ἀντιδράσεις του στά γεγονότα τῆς ζωῆς, ἀπό τίς τιμές τῶν εἰδῶν διατροφῆς ὡς τήν πολιτική, ἀπό τίς ἀφηγήσεις του, πού ἀναπτυσσόμενες θὰ μποροῦσαν νά γίνουν ἔξοχα δοκίμια. Τά στοιχεῖα μοῦ τὰ πρόσφερε ἡ συνεχῆς συναναστροφή μας σε χώρους φιλόξενους γι' αὐτόν, στήν «Ἡπειρωτική Ἑστία», τήν «Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν», στό σπίτι μου ἀρκετές φορές, ἀλλά καί οἱ συζητήσεις πού κάναμε ὀργώνοντας τήν Ἄνω πλατεῖα κυρίως, πάνω-κάτω, πάνω-κάτω, ἔπρεπε νά περπατήσουμε καί ὀρισμένα χιλιόμετρα, ὅπως διέτασαν οἱ γιατροί. Μόνο πού αὐτός ποτέ δέν κουραζόταν καί περπατοῦσε ὥρες ὀλόκληρες.

Τόν Ἀρσένη τόν γνώρισα μεταπολεμικά. Μὲ εἶχαν ἀπολύσει ἀπό τήν ὑπηρεσία, καί ἐργαζόμουν στόν «Ἐθνικό ἀγῶνα», ὕστερα ἀπὸ ἑξάμηνη δουλειά στόν «Ἡπειρωτικό ἀγῶνα». Ἀναδιφώντας κάποια μέρα τὰ ἀρχεῖα τῆς πρώτης ἐφημερίδας, στάθηκα σέ κάποια φύλλα του, στά ὁποῖα δημοσιεύονταν κατάλογοι τῶν καθηγητῶν τῆς Ἡπείρου, κατὰ κατηγορίες φρονημάτων: α) ἐθνικόφρονες β) ἀριστεροί καί γ) οὐδέτεροι. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους περιλαμβάνονταν καί ὁ Ἀρσένης. Μοῦ κίνησε τήν περιέργεια αὐτὴ ἡ κατηγορία τῶν καθηγητῶν, γιατί δέν μποροῦσα νά φαντασθῶ ὅτι ὑπῆρχαν ἐπιστήμονες πού ἔμειναν ἀδιάφοροι ἀπέναντι στά συνταρακτικά γεγονότα πού διαδραματίζο-

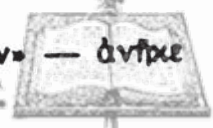

νταν στην πατρίδα μας κατά την περίοδο της Κατοχής. Εβλειναν τὰ μάτια τους κι ἀδιαφοροῦσαν γι' αὐτά, ἀποφεύγοντας τὴν ὁποιαδήποτε τοποθέτηση. Μὲ παρεξένεψε πῶς σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία ἀνήκε καὶ ὁ Ἀρσένης, καὶ ἐπειδὴ εἶχα ἀκούσει πολλὰ καλά, θέλησα νὰ τὸν γνωρίσω. Ἡ πρώτη ἐπαφή μας ἦταν τυπική, χωρὶς οὐσιαστικὸ περιεχόμενο. Οὔτε καὶ οἱ κατοπινές ἦταν ἀποδοτικές, γιατί ἐγιναν κάτω ἀπὸ συνθήκες πού δὲν εἰνοοῦσαν τὴ συζήτηση. Θὰ περνοῦσε ἀρκετὸς καιρὸς ἀκόμα γιὰ νὰ γνωριστοῦμε καλά, νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη, ν' ἀρχίσουν οἱ ἐξομολογήσεις καὶ νὰ δοθεῖ ἀπάντηση στὶς ἀπορίες μου.

Ἡ στενὴ γνωριμία μας ἀρχισε ὅταν ὁ Ἀρσένης ἀποφάσισε τελικὰ νὰ ἐνταχθεῖ στὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας». Οἱ πρῶτες κρούσεις τοῦ Μ. Μάνου πρὸς τὸν Ἀρσένη νὰ μετάσχει στὴν προσπάθεια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δὲν ἀπέδωσαν. Ὅχι γιατί ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν ἔκδοση, τὴν ὁποία στὰ κατοπινὰ χρόνια στήριξε μ' ὅλες τὶς δυνάμεις του, ἀλλὰ ἐπειδὴ πίστευε ὅτι ἡ δέσμευσή του σ' ἓνα πλαῖσιο συλλογικῶν ἐκφράσεων καὶ ἀποφάσεων, θὰ φαλιδίεψε τὴν ἀνεξαρτησία τοῦ λόγου του, γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίστηκε μὴ ὀλόκληρη ζωὴ. Ἀναμφίβολα τέτοιες θέσεις ἢ παρόμοιες θὰ ὀδήγησαν, ὅσους κατάρτιζαν τοὺς καταλόγους φρονημάτων, νὰ τὸν κατατάξουν στὴν κατηγορία τῶν «οὐδέτερων». Τὴν ἐξήγηση μοῦ ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ Ἀρσένης, ὅταν σὲ περιπατητικὴ συζήτηση ἔβιξα τὸ θέμα. Μοῦ ἀπάντησε μὲ τὰ ἑξῆς: «Εἶχαν δίκιο πού μὲ κατέταξαν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία. Εἶδαν τὴν ἐπιφάνεια, ὄχι τὸ βάθος. Ἐμένα δὲν μ' ἐνδιέφεραν οἱ ὀργανώσεις, ἀλλὰ οἱ ἀνθρώποι. Ἄν μποροῦσα νὰ βοηθῶ κάποιον θὰ τὸ ἔκανα, ἀδιαφορώντας ἀν αὐτὸς ἀνήκε στὸ ΕΑΜ, στὸν ΕΔΕΣ ἢ πούθενά. Κάποτε πού κινδύνεψε ἡ ζωὴ ἑνὸς ἀνθρώπου, πῆγα στυοὺς ἴδιους τοὺς Γερμανοὺς καὶ τὸν ἔσωσα. Τὸ ἴδιο ἔκανα σ' ὅλη μου τὴ ζωή». (πιθανὸ τὰ λόγια πού χρησιμοποίησε νὰ μὴν ἦταν ἀκριβῶς τὰ ἴδια, τὸ νόημα ὁμῶς τῶν λεχθέντων δὲν ἀλλοιώθηκε).

Ὁ Ἀρσένης μπῆκε στὴ Συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» ἀπὸ τὸ 1960. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ διεύρυνση τῆς ἐπιτροπῆς (τὰ πρῶτα χρόνια ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς Δ. Σαλαμάγκα, Παν. Φάντη, Γ. Παπαγεωργίου καὶ μένα, τὸν μόνον ἐπιζῶντα), μὲ τοὺς Δημ. Σιωμόπουλο (ἀπὸ τὸ 1955) καὶ Γιάννη Δάλλα (1957-58) καὶ μὲ συμμετοχὴ στὴν ἐκδοτικὴ ὁμάδα τοῦ Δημ. Κόκκινου ἀπὸ τὸ 1956. Σ' αὐτὸ τὸ διάστημα ὁ Ἀρσένης ἔδινε συνεργασία στὰ περιοδικὰ, ὅπως ἔκανε καὶ μὲ τὰ ἄλλα, καθαρὰ λογοτεχνικά: τὶς «Ἡπειρωτικὲς σελίδες» καὶ τὴν «Ἐνδοχώρα». Ἡ μέριμνα γιὰ τὴν παραχαράκωση τῆς ἀνεξαρτησίας ἦταν ἐκεῖνο πού τὸν κρατοῦσε μακριὰ ἀπὸ συλλογικὰ ὄργανα. Ἦθελε νὰ μείνει «οὐδέτερος», ὡς τὴν ἐποχὴ πού κάμφθηκε, ὅταν πείστηκε πῶς μὲ τὴ συμμετοχὴ του θὰ πρόσφερε μεγάλη βοήθεια στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», γιὰ τὴν ποιοτικὴ τῆς ἀναβάθμιση, πού τόσο τὴν εἶχε ἀνάγκη.

Τακτικὸς ἐπισκέπτης τῆς «Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν» — ἀνήκε

στοὺς ἑταίρους της — ὁ Ἀρσένης ποτὲ δὲν παρέλειπε εὐκαιρία ν' ἀντιμετωπίζει θετικὰ τὶς δραστηριότητές της, μὲ κριτικὸ μάτι πάντοτε. Συχνὰ ἔδινε συνεργασία καὶ στὸ «Ἑπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο». Κουβέντιαζε ὥρες μὲ τὸν Κώστα Φρόντζο, ὅπως πολλές ὥρες κουβέντιαζε καὶ μὲ μένα, εἴτε στὴν Ε.Η.Μ., εἴτε στοὺς περιπάτους ποὺ κάναμε οἱ δυὸ μας ἢ μὲ παρέα. Σὲ τέτοιες ὁμαδικὲς συζητήσεις, συχνὰ ἔπαιρνα θέση ἀντίθετη μὲ τὴ δική του, γιὰ νὰ τὸν ἐρεθίσω, ἔτσι ποὺ γὰ δημιουργεῖται πρόσφορη ἀτμόσφαιρα γιὰ νὰ ἐξωτερικεύει τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο καὶ νὰ ἀξιοποιεῖ τὰ ἔξοχα προσόντα τοῦ μυαλοῦ του, μνήμη, κρίση, ἀξιολόγηση, προοπτική, πάντοτε μὲ χιοῦμορ ἢ καυστικὴ εἰρωνία, ὅταν χρειαζόταν. Ἐχοντας πλήρη ἐποπτεία πάνω στὰ φιλοσοφικὰ καὶ πνευματικὰ γενικότερα ρεύματα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ χώρου, ἀλλὰ καὶ πέραν αὐτοῦ, μποροῦσε νὰ συνθέτει σχήματα, στὰ πλαίσια τῶν ὁποίων τοποθετοῦσε καὶ τὶς ἑλληνικὲς δυνατότητες γιὰ προαγωγή τῆς τέχνης καὶ τῆς πνευματικῆς ἔκφρασης, χωρὶς ποτὲ νὰ ὑποτιμᾷ ὅ,τι θετικὸ ὑπῆρχε στὴν Ἑλλάδα. Ὑποψιάζομαι πὼς ἐπιζητοῦσε τὸν ἀντίλογο ὁ Ἀρσένης καὶ οἱ ἐκρήξεις του γίνονταν γιὰ τὸ θεαθῆναι, ἔτσι κάλυπτε καὶ τὶς πληθωρικὲς ἀπαντήσεις ποὺ ἔδινε, ἔντονος πολλές φορές, ὁ λόγος του δὲν ἦταν ποτὲ ὑποτονικός.

Θάλεγα πὼς ὅταν ἔγραφε προτιμοῦσε περισσότερο τοὺς ἀνοιχτοὺς ὀρίζοντες, παρά τὰ κλειστὰ γραφεῖα. Αὐτὰ τὰ χρησιμοποιοῦσε, κυρίως, ὅταν μετέφραζε Εὐρωπαϊκοὺς κλασικοὺς ποιητές, κυρίως Γάλλους, ὅπου ἦταν ἀναγκαῖα καὶ ἡ χρῆση λεξικῶν. Πολλὰ δοκίμιά του ὁμῶς καὶ κριτικὰ του σημειώματα τὰ σύντασσε σὲ τραπέζια καφενείων καὶ ὑπαίθριων κέντρων, προπαντὸς στὴν «Ὁαση». Ἀπομονωμένος σ' ἓνα τραπέζι ἔπινε τὸν καφέ του καὶ δημιουργοῦσε. Ἄφηνε τὸ μάτι του νὰ πλανιέται καὶ νὰ ξεκουράζεται στοὺς γύρω χώρους, κι ὕστερα βύθιζε τὸ νυστέρι του σὲ γεγονότα καὶ καταστάσεις, ἀποκόπτοντας σαπισμένες σάρκες ἢ ἀλιεύοντας θησαυροὺς ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ ἔκρινε καὶ σύνθετε εἰκόνες γεμάτες φῶς καὶ ἀλήθεια, ἰδεατὴ προέκταση μιᾶς ἀγρυπνῆς συνείδησης, ἀλλὰ καὶ συνισταμένη πόθων κι ἐλπίδων ἀμέτρητων ἀνθρώπων. Μὲ τὴν ἴδια ἀποφασιστικὴτητα ξάνοιγε τὸ ἔδαφος γιὰ ν' ἀνακαλύψει, κάτω ἀπὸ προσχώσεις ἀχρηστων ὑλικῶν, τὰ εὐώδη ἀνθη, μαρτυρία πὼς παντοῦ ὑπάρχουν ἀνθρωποὶ ἀξιοὶ τοῦ ὀνόματός τους, μόνο ποὺ δὲν εἶναι εὐκολο νὰ ἐκφραστοῦν, γιὰτὶ ἐμποδίζονται ἀπὸ καταστάσεις ἀνώμαλες καὶ στὴν περίπτωση τῆς δημιουργικῆς παρουσίας, ἐμποδίζονται στὴν ἀνέλιξή τους ἀπὸ συμφέροντα ποὺ ἐπιδιώκουν τὸν παραμερισμὸ τους:

Πολλὲς φορές τὸ περιεχόμενο ἑνὸς βιβλίου τοῦ ἔδινε τὴν ἀφορμὴ νὰ κάνει τὶς δικές του ἀναφορὲς στὸ παρελθὸν καὶ τὶς προεκτάσεις στὸ μέλλον, ἐπιχειρώντας συνθέσεις μέσα ἀπὸ πολυειδεῖς ἀντιθέσεις. Εἶχε τὴν εὐχέρεια, λόγω μόρφωσης καὶ σπουδῶν, νὰ κινεῖται μὲ ἀνεση στὰ παλιότερα καὶ σύγχρονα ρεύματα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, τὸ μυαλό του δούλευε κριτικὰ, ὡς τὴν τελευταία ὥρα τῆς ζωῆς του, τοῦ ἔκανε ὁ Θεὸς αὐτὴ τὴ χάρη, δὲν τοῦ στέρησε

τὴν ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ περιβάλλον. Ἡ τεράστια μνήμη του, ὅπου εἶχαν ἀποθησαυριστεῖ ἐμπειρίες, βιώματα καὶ γνώση, δὲν ἔγινε ποτὲ ἐμπόδιο στὸ νὰ στοχάζεται τὸ μέλλον, δὲν τὸν κρατοῦσε δεμένο στὸ παρελθόν. Ἰσα ἰσα χρησιμοποίησε τὸ παρελθόν γιὰ νὰ σχεδιάσει τὸ μέλλον, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ πρώτου.

Μέρος ἀπὸ τὶς μεταφράσεις, τὰ δοκίμια καὶ τὰ κριτικά του σχεδιάσματα ἔχουν ἐκδοθεῖ, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀνέκδοτα ἢ σκορπισμένα σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερησίου, πνευματικὴ δημιουργία ἐξαιρετικῆς ποιότητας. Αἰσθανόταν τὴ χαρὰ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, γνήσιο αἶσθημα τοῦ δημιουργοῦ, ὅταν ἔπαιρνε στὰ χέρια του τὸ πρῶτο ἀντίτυπο τοῦ ὁποιοῦ βιβλίου του, κι ἤθελε νὰ κάνει κοινωνοὺς τῆς εὐφορίας ποὺ τὸν κατεῖχε, ὅλους τοὺς γνωστοὺς καὶ φίλους του. Ἰδιαίτερη ἀγάπη ἔνοιωθε γιὰ τὸ μεταφραστικὸ ἔργο του, τὸ θεωροῦσε ἀληθινὴ δημιουργία —στὴ δική του περίπτωση τέτοια ἦταν ἡ μετάφραση— κι ἀγανακτοῦσε μὲ ὄσους τὴ θεωροῦσαν κατώτερη πνευματικὴ δημιουργία.

Ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια ἡ Πολιτεία τοῦ ἀπένειμε τιμητικὴ σύνταξη γιὰ τὸ ἔργο του. Ποτὲ δὲν πῆρε οὔτε μιὰ δραχμὴ, γιατί εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ εἶναι συνταξιοῦχος καθηγητῆς-τμηματάρχης Α΄, παρακαλῶ, καὶ βέβαια ἡ σύνταξή του δὲν θὰ τοῦ ἔφτανε ἂν εἶχε ἀποκτήσει παιδιά. Συνταξιοῦχοι ἄλλης κατηγορίας, τραπεζιτικοὶ π.χ., μὲ παχυλὲς συντάξεις, εἶχαν τὸ δικαίωμα—καὶ τὸ ἔχουν ἀκόμα— νὰ εἰσπράττουν καὶ τὴ λογοτεχνικὴ σύνταξη. Αὐτὴ τὴν ἀδικία ὁ Ἄρσενης δὲν μποροῦσε νὰ τὴ χωνέψει, τὴ διακήρυσσε παντοῦ σὲ ὑψηλὰ καὶ χαμηλὰ ἰστάμενους κι ἔστελνε ὑπομνήματα σὲ ὑπουργεῖα καὶ ἀρμόδιους, παλιοὺς μαθητῆς του, ὅλοι τοῦ ἔδιναν δίκιο, κανένας ὅμως δὲν μπόρεσε νὰ σπάσει τὴ νοοτροπία ποὺ ἀκολουθεῖ τὸ νόμο ἀπὸ τὴ δημοσίευσή του καὶ νὰ τὸν τροποποιήσει.

Δὲν συμπαθοῦσε τὶς μεγάλες παρέες, ἴσως γιατί δὲν τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νὰ κουβεντιάσει ὅπως αὐτὸς ἤθελε, ἀνοιχτὰ καὶ θαρραλέα, νὰ κρίνει καὶ νὰ καυτηριάσει, χωρὶς καμιὰ ὑστεροβουλία. Προτιμοῦσε τὶς μικρὲς συντροφίες, δύο-τρεις, γιὰ νὰ κουβεντιάσει παίζοντας σὲ «γνωστὸ τοῦ γήπεδο», ὄχι γιὰ νάχει πάντοτε τὸν τελευταῖο λόγο, ἂν καὶ ἐπιζητοῦσε τὴν ἀναγνώριση τῶν ἀπόψεών του, ἀλλὰ γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἰδιαιτερότητα τοῦ ὅφους του.

Χρησιμοποίησα πῶς πάνω ἀθλητικὸ ὄρο καὶ πρέπει νὰ πῶ πῶς ὁ Ἄρσενης ἀγαποῦσε πολὺ τὸν ἀθλητισμὸ κι ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν προκοπή του. Ἔχει γράψει γιὰ τὸν ἀθλητισμὸ κι ἓνα ὠραιότατο δοκίμιο, ποὺ μεταφράστηκε σὲ ξένες γλῶσσες, καὶ ἐπέσυρε τὴν προσοχὴ τῶν εἰδικῶν, οἱ ὅποιοι καὶ τὸν συγχαίρουν. Ἐνα ἄλλο δοκίμιο, ἀναφέρεται στὰ Γιάννινα, ἔχει τὸν τίτλο: «Τὰ Γιάννινα καὶ τὸ τοπίο τους», κι εἶναι ἀπὸ τὰ καλλίτερά του. Νὰ σημειώσω πῶς ὁ Ἄρσενης, ποὺ τὸ μυαλό του ἦταν ἀνοιχτὸ δευτέρη γιὰ τὰ κείμενα τῶν μεγάλων στοχαστῶν καὶ λογοτεχνῶν τῆς Δ. Εὐρώπης, εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ χρησιμοποι-

εἶ, σὲ κάθε περίπτωση, κάποιο ἀπόσπασμα φιλοσοφικὸ ἢ στίχους ποιητῶν γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ μιὰ ἀποψη. Ἡ παρεμβολὴ δὲν ἦταν παραθετικὴ, κάτι σὺνηθες γιὰ πολλοὺς πρὸς ἐπίδειξη γνώσεων, ἀλλὰ ἐνσωματωνόταν στὸ νόημα τῶν δικῶν του ἀπόψεων, ἔτσι ὅπως ἐνώνεται τὸ σίδηρο μὲ τὸ τσιμέντο μὲ τὸ γνωστὸ ἀποτέλεσμα.

Δὲν ἀπόκτησε παιδιά, ἀλλὰ εἶναι γνωστὸ καὶ χιλιοειπωμένο, ὅτι παιδιά του θεωροῦσε ὄλους τοὺς μαθητές, ποὺ εὐτύχησαν νὰ τὸν ἔχουν δάσκαλό τους. Τὸν σέβονταν κι ἔδειχναν μὲ πολλοὺς τρόπους τὴν ἐκτίμησή τους στὸ πρόσωπό του. Ὑπερηφανευόταν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μαθητές του εἶχαν ἀνέλθει σὲ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Πολιτείας ἢ εἶχαν διαπρέψει στὸ ἐξωτερικὸ. Πρωθυπουργοί, ὑπουργοί, ἀρειοπαγίτες, ἐκπαιδευτικοὶ ὄλων τῶν βαθμίδων, στρατηγοί, δεσποτάδες, «μόνο πατριάρχῃ δὲν ἔκανα καὶ τόχω παράπονο», ἔλεγε μὲ τὸ γνωστὸ του χιοῦμορ. Εἶχε ἀναπτύξει κι ἓναν εὐρὺ κύκλο κοινωνικῶν σχέσεων, κι ἔτσι περνοῦσε εὐχάριστα τὶς ὥρες τῆςσχόλης του.

Κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ἔχω ἀπορία εἶναι ὁ δισταγμὸς τοῦ Ἀρσένη νὰ ἐπισκεπτεται τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς του, τὴν Κέρκυρα. Ὅταν ὑπηρετοῦσα ἐκεῖ ὡς ἐπιθεωρητῆς, πολλὲς φορὲς τοῦ πρότεινα νάρθει στὸ Νησί, δὲν ἤθελε οὔτε νὰ τ' ἀκούσει. Ὅταν τοῦ ἔκανα κουβέντα ἀρχίζε νὰ μοῦ μιλάει γιὰ τὸ ἀρχοντικὸ τῆς οἰκογένειάς του στὸν Ποταμό, σὲ μεγάλη ὑπόληψη εἶχε τὴν γαϊγιά του καὶ τὸ λόγιο θεῖο του Ἀνδρέα Κεφαλληνό,, ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ὁποῖου διηγόταν ἀνέκδοτα. Διατηροῦσε στενὲς φιλίες μὲ πνευματικὸς ἀνθρώπους τοῦ Νησιοῦ, προπαντὸς μὲ τὸν Κώστα Δαφνῆ, ἀλλὰ γιὰ νὰ ταξιδέψῃ ἐκεῖ δὲν τὸ ἀποφάσιζε. Δὲν ξέρω τὰ βαθύτερα αἰτία αὐτῆς τῆς στάσης, πιστεύω ὅμως πὼς ἓνας ἀπὸ τοὺς κύριους λόγους ἦταν τὸ ὅτι ὁ Ἀρσένης εἶχε ἐνσωματωθεῖ οὐσιαστικὰ στὸ Ἡπειρωτικὸ περιβάλλον καὶ εἶχε ταυτιστεῖ μὲ τὰ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα τοῦ χώρου, σὲ σημεῖο ποὺ νάχουν ἀτροφήσει οἱ καταβολές τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας καὶ νάχουν θεριέψει οἱ ρίζες αὐτῆς στὴν ὁποία ἔζησε τὰ περισσότερα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τὸν εἶχαν τόσο σφιχτοδέσει μὲ τὸ νέο περιβάλλον, ὥστε τοῦ ἦταν δύσκολο ν' ἀποκολληθεῖ γιὰ νὰ ξαναπερπατήσῃ στὶς παλιὲς μνήμες ποὺ τοῦ φάνταζαν πιά σὰ σκιὲς ἄλλου κόσμου. Ἴσως πάλι νὰ τοῦ ἦταν ὀδυνηρὴ ἢ ἐπιστροφή στὸ παρελθόν. Στὴν Ἀθήνα, πήγαινε, ἔμεινε ἐκεῖ μῆνες, στὴν Κέρκυρα ὅμως σπάνια ἢ ποτέ.

Τὴν «Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν», ὅπως σημείωσα, τὴν ἐπισκεπτόταν τακτικὰ, συζητοῦσε μὲ τὸν πρόεδρο καὶ ὄλους μας, ἐπαινοῦσε κάθε πρωτοβουλία καὶ δὲν παρέλειπε νὰ ἀποτυπώνει τὶς κρίσεις του σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Ἄν καὶ δὲν συμφωνοῦσε σ' ὅλα μὲ τὸν Κ. Φρόντζο, θαύμαζε τὴν ζωντάνεια του, τὴ θέληση τὴν ἐνεργητικότητα, τὶς πρωτοβουλίες του, ἀλλὰ καὶ τὸν σκληρὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ὄσων πίστευε. Κι ὅταν ἔγραφε γι' αὐτὸν ἐν ζωῇ, παρότρυνε τοὺς Γιαννιώτες ν' ἀφήσουν τὶς μεμφοιρίες καὶ τὶς ἀνέξοδες φλυαρίες καὶ νὰ τὸν βοηθήσουν στὸ μεγάλο ἔργο του, παραβλέπο-

ντας τὰ τυχόν ἐλαττώματά του. Ὅταν ὁ Κ. Φρόντζος πέθανε, ἔγραψε: «Ἄς ξεχαστοῦν τώρα καί οἱ δισταγμοί καί τὰ σχόλια καί τὰ εὐφυολογήματα... Τό ἐπιβλητικό ἔργο πού ἀφήνει πίσω του αὐτός ὁ τόσο δύσκολος, μὰ καί τόσο ἔξυπνα καί δημιουργικά πρακτικός ἄνθρωπος, εἶμαι βέβαιος ὅτι γιά τοὺς πολῖτες αὐτῆς τῆς πόλης θά διατηρήσει ἀγέραστη τῆ μνήμη του... Δέν γράφω ἐγκώμια. Λέω τὴν ἀλήθεια καί ἡ ἀλήθεια, πιστεύω, δέν ζημιώνει κανένα».

Ὁ Ἄρσένης ἦταν γερό σκαρί. Εἶχε σχεδόν ἀγνοία τοῦ πόνου κι ὁ Θεός τὸν λυπήθηκε καί τὸν ἀπάλλαξε ἀπὸ αὐτὸν κατὰ τὴν πολὺμηνη δοκιμασία του. Γιὰ πρώτη φορά μοῦ φανέρωσε τὴν ἀνησυχία γιά τὴν ὑγεία του τὸν προπερασμένο Ἰανουάριο, ὅταν τὸν συνάντησα στὴν πλατεία: «Δέν αἰσθάνομαι καλά», μοῦ εἶπε, «δέν ἔχω ὀρεξη γιά τίποτα, δέν μπορῶ νὰ φάω, κάνω ἀγῶνα γιά νὰ σταθῶ ὀρθίος». Τὸ ὄχρὸ πρόσωπό του μαρτυροῦσε τὴν ἀρρώστεια πού εἶχε ἀρχίσει νὰ κατατρῶει σιγά-σιγά τὸ σῶμα του. Παρόλα αὐτὰ δέν σταμάτησε τὸν περίπατο στὴν πλατεία, μόνο πού μέρα μὲ τῆ μέρα τὸν λιγότευε, ὥσπου τὸν σταμάτησε ἐντελῶς, τὰ πόδια του δέν μποροῦσαν νὰ τὸν κρατήσουν ὀρθίο. Ἔπεσε στὸ κρεβάτι, τοὺς πρώτους μῆνες στὸ σπίτι, ὕστερα στὸ νοσοκομεῖο, σὲ κλινική, πάλι στὸ σπίτι καί στὴ συνέχεια στὸ νοσοκομεῖο, ὅπου ἀφησε τὴν τελευταία του πνοή. Κοντὰ του, ἡ ἀγαπημένη του γυναίκα, μιὰ ζωὴ σύντροφος, ἡ Λίτσα καί συμπαραστάτες παλιοὶ μαθητὲς καί φίλοι, τὸν βοήθησαν πολὺ στὴ δοκιμασία του. Πολλές φορές ἀποφάσισα νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, τὴν τελευταία στιγμή γύριζα πίσω. Δέν ἀντεχα τὴ συγκίνηση κι οὔτε ἤθελα νὰ τὸν δῶ ἀλλαγμένο ἀπὸ τὴ φθοροποιοῦ ἀρρώστεια. Ἦθελα νὰ μείνει στὴ μνήμη μου πάντα σπητός κι ὠραίος, σφριγηλὸς καί δυνατός, ὅπως ἦταν σ' ὄλη του τὴ ζωὴ. Δέν τὸ κατόρθωσα. Ὁ τελευταῖος ἀποχαιρετισμὸς μετὰ τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία μὲ συγκλόνισε, καθὼς ἀντίκρισα τὴ μορφὴ του, δέν ἔμοιαζε καθόλου μὲ τὸ ροδαλὸ καί γεμάτο ὑγεία πρόσωπό του, τὸ γνωστὸ στοὺς Παννιῶτες... Ἄς εἶναι. Γιὰ τὸν Ἄρσένη, ὅλα αὐτὰ δέν ἔχουν πιά καμιὰ σημασία. Αὐτὸς ἀναπαύεται ἡσυχὰ στὸ Παννιῶτικο χῶμα, πού τόσο πολὺ ἀγάπησε, ἀφοῦ ἐν ζωῇ ἀξιοποίησε μὲ τὸ παραπάνω τὸ τάλαντο πού τοῦ χάρισε ὁ Θεός. «Παρήλθεν ὡς ὄναρ», βέβαια, ὅπως ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, στὴν περίπτωση του ὁμως τὸ ὄνειρο δέν θά χαθεῖ. Ὁ Ἰσκιος του θά πλανιέται πάνω ἀπὸ τὴ ζωὴ πού κυλάει καί θά κεντρίζει τίς ἀγρυπνες πνευματικὲς συνειδήσεις. Τὸ ἔργο πού ἀφησε, θά ἀσκεῖ πάντοτε εὐεργετικὴ ἐπίδραση στὴν ἠθικὴ καί πνευματικὴ στάση τῶν ἀνθρώπων αὐτοῦ τοῦ τόπου.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
↓ <i>Αχ. Γ. Λαζάρου</i> , Βόρειος Ήπειρος (Ίστορία - Πολιτισμός)	5
<i>Γιώργου Άράγη</i> , Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Φρίξου Τζιόβα	45
<i>Φρίξου Τζιόβα</i> , Ὁ βίος τοῦ μπασιό - Κωσταντή	57
<i>Πάπης Μαρνέλη - Πιτούλη</i> , Ρέκβιεμ (ποίημα)	74
↓ <i>Γεωργίου Α. Σιορόκα</i> , Στὰ Γιάννινα τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ: Δυὸ ἐπεισόδια τῆς καθημερινῆς ζωῆς	75
<i>Ἰωάννη Ν. Νικολαΐδη</i> , Βασιλική, ἡ πρεσβυτέρα (αὐτοβιογραφικὸ)	91
<i>Χρυσάνθης Ζιτσαίας</i> , Εὐαγγελικὸ - Μιὰ πέτρα (ποιήματα)	102
✓ <i>Δημήτρη Λουλέ</i> , Τὸ Ρωσικὸ Προξενεῖο Ἰωαννίνων καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πόλης	103
✓ <i>Ἀρχ. Φιλαρέτου Βιτάλη</i> , Ἀνέκδοτα γράμματα λόγου ἄξια τοῦ Ἄρτης Ἱεροθέου Μπάλκου καὶ τοῦ Ἀθανασίου Ἀθανασιάδου	117
<i>Ἄννας Δερέκα</i> , Ἡ κάμερα δὲ δείχνει τὸ παραμικρὸ (ποίημα)	130
<i>Κώστα Ν. Νικολαΐδη</i> , Τὸ σουργούνι τοῦ μπάρμπα Στέργιου (διήγημα)	131
<i>Σταύρου Π. Γιωβάννη</i> , Φωτογραφίες - Ἐνηλικίωση (ποιήματα)	138
<i>Dimitrios S. Benekos</i> , The initiation into magic according to the Epirotic folk tradition	139
↓ <i>Στέφ. Μπέτη</i> , Ἀντωνίου Κομιζοπούλου, Πέντε ἐπιστολὲς ἀνέκδοτες ἀπὸ Μόσχα πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῶν Ἰωαννίνων	145
<i>Γιώτας Παρθενίου</i> , Καὶ θρυμματισμένοι... (ποίημα)	159
↓ <i>Μιχάλη Γ. Τρίτου</i> , Ἡ κατάταξη στὸ ὀρθόδοξο ἀγιολόγιο τοῦ Νεομάρτυρα Νικολάου τοῦ ἐκ Μετσόβου	161
<i>Jean de la Fontaine</i> , Τὸ ἄρρωστο ἀλάφι (μετ. Ἀρσένη Γεροντικοῦ)	174
↘ <i>Πάνου Δημ. Τζιόβα</i> , Ἡ κοινοτικὴ διένεξη τοῦ Λοζετσίου στὶς κοινοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1808, μὲ βάση ἀνέκδοτα στοιχεῖα	175
↘ <i>Βασιλείου Κίτση</i> , Ἡ ἀνέγερση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ Ἰωαννίνων καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ τέμπλου	195
<i>Κώστα Ν. Νικολαΐδη</i> , Ἦρθε καιρὸς (ποίημα)	202
↓ <i>Ἡ περιήγηση τῆς E. Strangford</i> στὴ Νότιο Ἀλβανία - Ἠπειρο (Μετάφραση - Σχόλια: Ἀναστασίας Κ. Κωστούλα)	203
· <i>Γύρω ἀπὸ τὰ βλάχικα τραγούδια τοῦ Μετσόβου</i> (Γ. Παδιώτη - Ἀχ. Γ. Λαζάρου)	243

Ἰθανασίου Παλιούρα, Πρόγραμμα ἔρευνας καὶ μελέτης τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων γιὰ τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ζαγορίου	274
Χρήστου Χ. Τζούλη, Ὁ δημοτικὸς λόγος ὡς μορφή ἐθνικῆς ἀντίστασης	278
✓ Γιώργου Φρέρη, Ἡ προσωπικότητα καὶ ὁ ρόλος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὴν «Ἱστορία τῆς Τουρκίας» τοῦ Λαμαρτίνου	296
✓ Γιώργου Παπαγεωργίου, Βιβλιοθήκες Ἑλλήνων λογίων στὰ χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ: Ἡ περίπτωση τοῦ Γρηγορίου Παλιουρίτη	319
✓ Κώστα Π. Βλάχου, Ἐπιγραφές καὶ ἐνθυμήσεις ἀπὸ τὶς λεγόμενες Μονές τῆς περιοχῆς Μετσόβου	355
Ἰωάννη Ν. Νικολαΐδη, Νεκρολογία Ἀρσένη Γεροντικοῦ	373

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

- 1) Κ. Θ. Δημαρά, Ἡ λογιωσύνη τῶν Ἡπειρωτῶν (λόγος ἐπιμνημόσυνος στὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ), Ἰωάννινα 1960.
- 2) Μιχ. Περάνθη, Κρυστάλλης, Ἰωάννινα 1960.
- 3) Νικολάου Β. Τωμαδάκη, Οἱ λόγιοι τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1960.
- 4) Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια Κ. Θ. Δημαρά, Ἰωάννινα 1960.
- 5) Μιχαὴλ Ν. Μπάη, Σπήλαιο Περάματος - Ἰωαννίνων, Ἰωάννινα 1961.
- 6) Δημ. Εὐαγγελίδη, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου καὶ ἄλλα μελετήματα, Ἰωάννινα 1962.
- 7) Ἔρας Λ. Βρανούση, «Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων», σχόλια εἰς χωρίον τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, Ἰωάννινα 1962.
- 8) Λ. Ι. Βρανούση, Χρονικά τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Τουρκοκρατουμένης Ἡπείρου, ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Ἰωάννινα 1962.
- 9) Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, Ζαλοκώστας, ὁ ἀνθρώπος καὶ ὁ ποιητής, Ἰωάννινα 1962.
- 10) Χρ. Χρηστοβασίλη, Ἡπειρωτικὰ Παραμῦθια, Ἰωάννινα 1963.
- 11) Ντίνου Κονόμου, Ἡπειρωτὲς στὴ Ζάκυνθο, Ἰωάννινα 1963.
- 12) Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ καὶ Ἀθανασίου Ψαλίδα, Γεωγραφία Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου, ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου τοῦ Κοσμᾶ Θεσπρωτοῦ μὲ τοπογραφικὰ σχεδιαγραφήματα καὶ γεωγραφικοὺς χάρτες τοῦ ἰδίου. Προλεγόμενα καὶ σημειώσεις Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ἰωάννινα 1964.
- 13) Εὐαγγέλου Ἀθ. Μπόγκα, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου (Βορείου, Κεντρικῆς καὶ Νοτίου), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1964.
- 14) Τοῦ ἰδίου, Τὰ γλωσσικὰ ἰδιώματα τῆς Ἡπείρου, Τόμος Β΄, Ἰωάννινα 1966.
- 15) Δημ. Στ. Σαλαμάγκα, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, Ἱστορικο - λαογραφικὰ σημειώματα, Ἰωάννινα 1965.
- 16) Giuseppe Schirò, Τὸ χρονικὸ τῶν Τόκκων, Τὰ Ἰωάννινα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16 αἰῶνος, Ἰωάννινα 1965.
- 17) Ἰωάννου Λαμπρίδου, Ἡπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα καὶ ἄλλα δημοσιεύματα, (Ζαγοριακὰ - 1870, Διάφοροι λόγοι κ.τ.λ.), Τόμος Α΄, Ἰωάννινα 1971.
- 18) Τοῦ ἰδίου, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, Περιγραφή τῆς πόλεως Ἰωαννίνων — Ὁ Τεπελενλῆς Ἀλῆ πασᾶς — Κουρεντιακὰ καὶ Τσαρκοβιστιακὰ — Μαλακασιακὰ Α΄ (Περιγραφή τῶν Κατσανοχωριῶν) — Μαλακασιακὰ Β΄ (Μέτσοβον καὶ Συράκων — Ἱερά ἐν Ἡπείρῳ σκηνώματα — Πογωνιακὰ — Ζαγοριακὰ, μέρος Α΄ καὶ Β΄ — Σουλιώτικα, τεύχη 1 — 10), Τόμος Β΄, Ἰωάννινα 1971.
- 19) Γεωργίου Γαζῆ, Λεξικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἄλλα ἔργα, Ἱστορικὰ

σημειώσεις εις τὸ λεξικὸν Ν. Πατσέλη, ἐκδοτικὴ ἐπιμέλεια Λ. Βρανούση, Ἰωάννινα 1971.

20) Δημ. Τ. Νότη Μπότσαρη, Μάρκος Μπότσαρης, ὁ ἀετὸς τοῦ Σουλίου, Ἰωάννινα 1973.

21) Τὸ ἀρχεῖο Ἰωάννου Λάπτα καὶ Ἀντιγόνης Τζαβέλλα (1912 — 1913) καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων, Προλεγόμενα — Σχόλια, Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ἰωάννινα 1975.

22) G. Chantepleure, Τὰ Ἰωάννινα πολιορκημένα, μετάφραση Γ. Τσοκοπούλου, Ἰωάννινα 1975.

23) Ἀθηναγόρας Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, Ἡπειρώτης, ἐπιμέλεια Ἰωάννου Ε. Ἀναστασίου, Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, Ἰωάννινα 1976.

24) Δημητρίου Φ. Καρατζένη, Γῶγος Κ. Μπακόλας, ὁ ἀδάμαστος ὄπλαρχηγὸς τοῦ '21, Ἰωάννινα 1978.

25) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Α', Ἰωάννινα 1979.

26) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Β', Ἰωάννινα 1980.

27) Ἀχμέτ Μουφίτ, Ἀλῆ πασᾶς ὁ Τεπελενλής (1744—1822), Μετάφραση Α. Ἰορδάνογλου, προλεγόμενα - σημειώσεις Κώστα Π. Βλάχου, Ἰωάννινα 1980.

28) Γεώργ. Μ. Σαρπηγιάννη, Ἡ δημιουργία, ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ συγκρότηση τῆς Σουλιώτικης Ὀμοσπονδίας στὸν 16ο—18ο αἰ., Ἰωάννινα 1981.

29) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Γ', Ἰωάννινα 1981.

30) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Δ', Ἰωάννινα 1982.

31) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Ε', Ἰωάννινα 1983.

32) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. ΣΤ', Ἰωάννινα 1984.

33) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Ζ', Ἰωάννινα 1985.

34) *Αγιάθνα Καταγίανο - Cioçano, L'Épire et les pays Roumains, Jannina 1984.*

35) Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Περιγραφή τῆς Ἡπείρου εἰς μέρη τρία, Εἰσαγωγή Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἐπιμέλεια Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ἰωάννινα 1985.

36) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Η', Ἰωάννινα 1986.

37) Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας παρ' Ἑλλήνων, Εἰσαγωγή Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ἰωάννινα 1986.

38) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Θ', Ἰωάννινα 1987.

39) Jean De La Fontaine, Μῦθοι, Εἰσαγωγή, σημειώσεις, ἀπόδοση: Ἀρσένης Γεροντικός, Ἰωάννινα 1987.

40) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. Ι', Ἰωάννινα 1988.

41) Δημητρίου Καρατζένη, Ἐπανάστασις καὶ καταστροφή Καλαρρυτιῶν — Συρράκου (Ἰούλιος 1821), Ἰωάννινα 1988.

42) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. ΙΑ', Ἰωάννινα 1989.

43) Ἡπειρος, Ἱστορικὴ παράδοση καὶ δημιουργικὴ συνέχεια, ἡ Ἐταιρεία Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν καὶ ὁ θεμελιωτὴς τῆς Κ. Φρόντζος, Ἰωάννινα 1989.

44) Ἡπειρωτικὸ Ἡμερολόγιο, τ. ΙΒ', Ἰωάννινα 1990.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΜΕΛΕΤΩΝ ΙΟΝΙΟΥ
ΚΑΙ ΑΛΠΙΑΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (ΙΜΙΑΧ)

- 1) Έλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ξένες προπαγάνδες και έθνικη Άλβανική κίνηση στις Μητροπολιτικές έπαρχίες Λυρραχίου και Βελεγράδων κατά τὰ τέλη τοῦ 19ου και τις άρχές τοῦ 20ου αιώνα, Ίωάννινα 1978.
- 2) Άποστόλου Άθ. Γλαβίνα, Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς ἐν Άλβανία Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆ βίσει ἀνεκδότων ἐγγράφων, Ίωάννινα 1978.
- 3) Ίωάννου Α. Βάρτσου, Λιτική πολιτική τῶν Ἀθηνῶν κατά τὸν πέμπτον αἰῶνα, Ίωάννινα 1978.
- 4) Άλκιβιάδη Γ. Χαριλαμπίδη, Συμβολή στή μελέτη τῆς Ἑφτανησιώτικης Ζωγραφικῆς τοῦ 18ου και 19ου αἰῶνα, Ίωάννινα 1978.
- 5) Έλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας (άρχές 18ου αἰ. --- 1912), Ίωάννινα 1979.
- 6) Θεοπίστης Λίβα Ξανθάκη, Οἱ τοιχογραφίες τῆς Μονῆς Ντίλιου, Ίωάννινα 1980.
- 7) Άποστόλου Άθ. Γλαβίνα, Ἑγγραφα περὶ τῆς πραξικοπηματικῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας (1929), Ίωάννινα 1981.
- 8) Γεωργίου Α. Σιορόκα, Τὸ Γαλλικὸ Προξενεῖο τῆς Ἄρτας (1702 --- 1789), Ίωάννινα 1981.
- 9) Έλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Ἡ ἄλβανική κίνηση στὸ βιλαέτι Ίωαννίνων και ἡ συμβολή τῶν λεσχῶν στήν ἀνάπτυξή τῆς (1908 --- 1912), Ίωάννινα 1984.
- 10) Γεωργίου Παπαγεωργίου, Οἱ συντεχνίες στὰ Γιάννενα κατά τὸν 19ο και τις άρχές τοῦ 20ου αἰῶνα, Ίωάννινα 1988.

